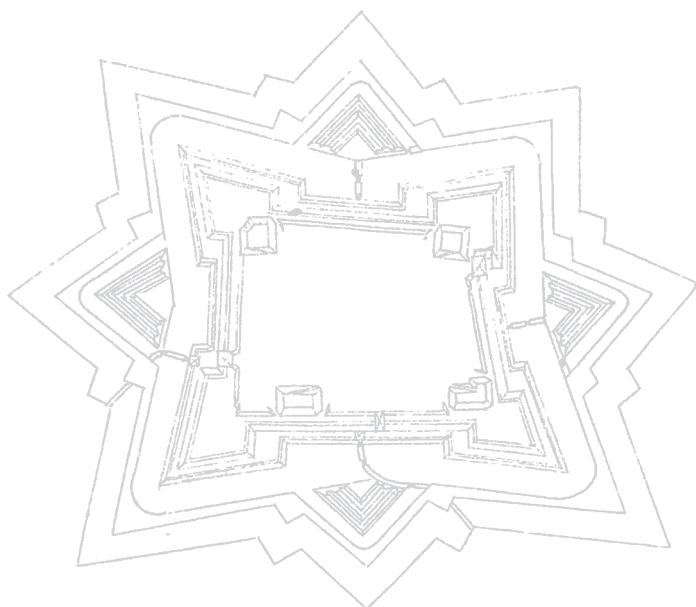

PODRAVINA

Časopis za multidisciplinarna istraživanja

2 Podravina

Uredničko vijeće

Editorial board

Dr. Zvonimir BARTOLIĆ (Čakovec), Dr. Miljenko BILEN (Zagreb), dr. Neven BUDAK (Zagreb), Tomislav ĐURIĆ (Varaždin), dr. Dragutin FELETAR (Koprivnica/Zagreb), Ernest FIŠER (Varaždin), dr. Ivan GOLUB (Zagreb), dr. Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ (Zagreb), dr. Juraj KOLARIĆ (Zagreb), dr. Milan KRUHEK (Zagreb), Željko KRUŠELJ (Koprivnica/Zagreb), mr. Julio KURUC (Koprivnica), dr. Mijo LONČARIĆ (Zagreb), dr. Lučka LORBER (Maribor), mr. Goran MARKULIN (Koprivnica), dr. Antun Mijatović (Zagreb), dr. Géza PÁLFFY (Budimpešta), Hrvoje PETRIĆ (Koprivnica/Zagreb), dr. Ljudevit PLAČKO (Križevci), Marijan ŠPOLJAR (Koprivnica), dr. Eckhard THOMALE (Karlsruhe), dr. Željko TOMIČIĆ (Zagreb), dr. Jaroslav VENCALEK (Ostrava), dr. Laszlo VANDOR (Zalaegerszeg), mr. Dinko VRGOĆ (Koprivnica), mr. Đuro ZALAR (Koprivnica)

Uredništvo

Editorial Staff

Dr. Dragutin FELETAR, dr. Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ,
Željko KRUŠELJ, dr. Lučka LORBER, Hrvoje PETRIĆ

Odgovorni urednik

Editor-in-chief

Dr. Dragutin FELETAR

Urednik

Editor

Hrvoje PETRIĆ, e-mail: h.petric@hinet.hr

Grafička oprema

Graphic design

Branimir KLARIĆ

Lektura

Language editing

Aleksandra SLAMA

Prijevodi

Translations

Sunčica HARAMIJA (njemački/german), Sado TERZIĆ (engleski/english)

Tajnik uredništva

Staff secretary

Petar FELETAR

Nakladnik

Publisher

»MERIDIJANI«, 10430 Samobor, Obrtnička 17
tel. 01/33-62-367, e-mail: meridjani@meridjani.com

Za nakladnika

Journal director

Petra SOMEK

Dodatna adresa uredništva

Additional mailing address

Dr. Dragutin FELETAR, 48000 Koprivnica, Trg mladosti 8
tel. 048/626-780

Sunakladnici (sponzori)

Co-publishers

GRAD KOPRIVNICA
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA ŽUPANIJA
»PODRAVKA« KOPRIVNICA
»PODRAVSKA BANKA« KOPRIVNICA
»INA - NAFTAPLIN« ĐURĐEVAC - MOLVE
ČASOPIS SE IZDAJE UZ POTPORU MINISTARSTVA ZNANOSTI I TEHNOLOGIJE REPUBLIKE HRVATSKE

Priprema

Prepress

Meridjani

Tisk

Print by

BOGADI OFFSET, Koprivnica, 1000 primjeraka

K A Z A L O

1. Géza PALFFY:
**PLEMIČKA OBITELJ BUDOR IZ BUDROVCA
U RAZDOBLJU OD 15. DO 18. STOLJEĆA**
*FEUDAL NOBILITY BUDOR FROM BUDROVAC
IN THE PERIOD FIFTEENTH TO EIGHTEENTH CENTURY*str. 5
2. Lučka LORBER:
**PRENOS ZNANJA IN TEHNOLOGIJ
KOT SPODBUJEVALEC REGIONALNEGA RAZVOJA**
*TRANSFER OF KNOW-HOW AND TECHNOLOGY
AS STIMULATION FOR REGIONAL DEVELOPMENT*str. 76
3. Mirela SLUKAN-ALTIĆ:
**KARTOGRAFSKI IZVORI ZA POVIJEST ĐURĐEVCA
OD SREDNJOVJEKOVNE UTVRDE DO IDEALNOGA GRADA**
*CARTOGRAPHIC SOURCES FOR THE HISTORY OF ĐURĐEVEC
FROM A MEDIAEVAL FORTRESS TILL AN IDEAL CITY*str. 90
4. Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ:
URBAR PAVLINSKOGA SAMOSTANA U STREZI 1477. GODINE
*THE URBAR (FEUDAL LAW REGULATION ON SERFDOM DUTIES
AND OBLIGATIONS) OF THE PAULINE CONVENT STREZA IN 1477*str. 103
5. Borislav GRGIN:
**ODNOS SREDIŠNJE VLASTI I GRADA KOPRIVNICE ZA VLADAVINE
UGARSKO-HRVATSKOGA KRALJA MATIJAŠA KORVINA (1458. - 1490.)**
*KOPRIVNICA'S POSITION AND TREATMENT BY CENTRAL GOVERNMENT
DURING THE REIGN OF KING MATHIAS KORVIN (1458. - 1490.)*str. 124
6. Ratko VUČETIĆ:
**PROSTORNI RAZVOJ SREDNJOVJEKOVNIH
KRALJEVSKIH GRADOVA U PODRAVINI**
*SPATIAL DEVELOPMENT OF MEDIEVAL ROYAL BURGS
AND TOWNS IN PODRAVINA*str. 133
7. Hrvoje PETRIĆ:
**PRILOG POZNAVANJU MOBILNOSTI STANOVNISTVA KOPRIVNICE
DO POČETKA 17. STOLJEĆA**
*A CONTRIBUTION TO BETTER UNDERSTANDING
OF POPULATION MOBILITY IN EARLY 17TH CENTURY KOPRIVNICA*str. 142
8. Dragutin FELETAR:
**CEHOVI I BRATOVŠTINE U PODRAVINI
KRAJEM SREDNJEGA I POČETKOM NOVOGA VIJEKA**
*GUILDS AND FRATERNITIES IN PODRAVINA
IN THE LATE MIDDLE AGES AND AT DAWN OF THE NEW WORLD*str. 173
9. Emil ČOKONAJ:
CIJENA KOPRIVNIČKE POVELJE IZ 1356. GODINE
*THE PRICE OF KOPRIVNICA'S ROYAL CHARTER
(FREE ROYAL BOROUGH) ISSUED IN 1536*str. 195
PRIKAZI NOVIH KNJIGA I ČASOPISAstr. 199

4 Podravina

U TREĆEM BROJU ČASOPISA PODRAVINA SURAĐUJU:

Autori članaka

1. Dr. sc. Géza PÁLFFY, Institut za povijest Mađarske akademije znanosti, Budimpešta
2. Doc. dr. sc. Lučka LORBER, Oddelek za geografijo, Pedagoška fakulteta, Maribor
3. Dr. sc. Mirela SLUKAN-ALTIĆ, Zavod za arhivistiku i pomoćne povijesne znanosti, Hrvatski državni arhiv, Zagreb
4. Prof. dr. sc. Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet, Zagreb
5. Doc. dr. sc. Borislav GRGIN, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet, Zagreb
6. Mr. sc. Ratko VUČETIĆ, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
7. Hrvoje PETRIĆ, Zavod za hrvatsku povijest, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet, Zagreb
8. Prof. dr. sc. Dragutin FELETAR, Geografski odsjek, Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb
9. Emil ČOKONAJ, Srednja škola, Koprivnica

Stručni recenzenti

10. Dr. sc. Zdenka PAŠIĆ, Univerza v Mariboru, Maribor
11. Prof dr. sc. Dragutin FELETAR, Geografski odsjek, Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb
12. Hrvoje PETRIĆ, Zavod za hrvatsku povijest, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet, Zagreb
13. Dr. sc. Josip KLJAIĆ, Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Baranje i Srijema, Slavonski Brod
14. Mr. sc. Gordan RAVANIĆ, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
15. Prof. dr. sc. Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet, Zagreb
16. Prof. dr. sc. Lajos GECSENYI, Magyar Orszagos Leveltar, Budimpešta
17. Dr. sc. Katarina HORVAT-LEVAJ, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
18. Dr. sc. Andrej ŽMEGAČ, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
19. Prof. dr. sc. Neven BUDAK, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet, Zagreb
20. Doc. dr. sc. Borislav GRGIN, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet, Zagreb

Autori prikaza

21. Prof. dr. sc. Zvonimir BARTOLIĆ, Visoka učiteljska škola, Čakovec
22. Tatjana TKALČEC, Institut za arheologiju, Zagreb
23. Mr. sc. Željko HOLJEVAC, Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", Zagreb
24. Silvija PISK, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet, Zagreb
25. Mr. sc. Ivica ŠUTE, Zavod za hrvatsku povijest, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet, Zagreb
26. Daniel PATAFTA, postdiplomand, Odsjek za povijest, Zagreb
27. Hrvoje PETRIĆ, Zavod za hrvatsku povijest, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet, Zagreb
28. Prof dr. sc. Dragutin FELETAR, Geografski odsjek, Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb
29. Prof. dr. sc. Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet, Zagreb

Službeni prevoditelji

30. Sunčica HARAMIJA, za njemački, Koprivnica
31. Sado TERZIĆ, za engleski, Koprivnica

PODRAVINA se referira u sekundarnim časopisima:

1. ABSTRACTS JOURNAL, All-russian institute of scientific and technical information, Moscow
2. HISTORICAL ABSTRACTS, ABC CLIO Library Santa Barbara, California

PLEMIČKA OBITEĽ BUDOR IZ BUDROVCA U RAZDOBLJU OD 15. DO 18. STOLJEĆA*

FEUDAL NOBILITY BUDOR FROM BUDROVAC IN THE PERIOD FIFTEENTH TO EIGHTEENTH CENTURY*

Dr. sc. Géza PÁLFFY

Institut za povijest
Mađarska akademija znanosti
Budimpešta

Primljeno: 15. 5. 2003.

Prihvaćeno: 23. 5. 2003.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

UDK/UDC 929.52 Budor

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Summary

This study deals with life of lower nobility Budors and their family members, small-holders of Podravina estate Budrovac (near Đurđevac), in the period from 15th to 18th century.

As research material for this comprehensive study, the author in great part used the nobility charter (Armales) granted to the Budor family, archived by the Croatian Academy of Arts and Sciences HAZU, Zagreb.

Based on historic data at disposal, the author has thoroughly described the life of Andrija Budor (16th century), Vid Budor (the second half of 16th century), Ivan Budor (turn of 16th to 17th century), while the remaining family members (until their family line finally ended in 18th century) were only partially covered in the study.

Beside the Budors, this study deals with the military and political situation of that time (especially the fighting with the Turks), as well as numerous important people and figures of that era (the Zrinski family in particular).

Key words: lower nobility, feudal estate, fighting with the Turks, Slavonia, Hungary, Croatia, Drava, guild, fraternities, guild regulations, centralism, craftsmen, artisans' functions, marketplaces, towns.

1. Uvod: specijalna plemićka povelja iz 1610. godine

Dana 1. prosinca 1610. godine u mađarskoj dvorskoj kancelariji (*Cancellaria Aulica Hungarica*) u Beču kraljevski tajnik (1610. - 1640.),¹ znamenit po izdavanju knjiga, prije svega po objavljivanju pobožnih stihova Valenta/Bálinta Balassija, Lőrinc Ferenczffy (1577. - 1640.), sastavio je specijalnu

* Članak je nastao uz potporu hrvatskih istraživanja u sklopu zajedničkog projekta Mađarske akademije znanosti i Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, kao i uz potporu OTKA-e (Ny. Sz. F 034181)

¹ Holl, 1980. i novije; vidi još ÚMIL I. 585. str.

plemičku povelju - shodno običajima tog doba - na pergameni.² Armal o potvrđivanju plemstva i proširenju grba (*litterae armales*) izведен je u obliku knjige i na 12 papirnatih stranica (folija), a na ukupno 21 stranici ispričana je osobito detaljno priča o jednom gotovo nepoznatom slavonskom (hrvatskom) plemiću. Opisan je dotadašnji višedesetljetni životni put Ivana Budora iz Budrovca i tim je dokumentom pružena odlična mogućnost njegovu budućem biografu (ali ujedno i budućim pokoljenjima povjesničara) da može razmatrati prethodne događaje, kao i zbivanja onda već stare personalne unije Ugarske i Hrvatske na čijem se teritoriju odigravao petnaestogodišnji rat (1591./93. - 1606.).

Ferenczffy je uistinu imao dobru mogućnost temeljito upoznati ratne događaje na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće pa je već početkom prosinca 1610. drugi put izradio taj dokument. Prvu, znatnije kraću varijantu od konačne, sastavio je još 30. rujna 1610. u carskom gradu u Beču³, nekoliko dana prije njegova proglašenja⁴ kraljevskim tajnikom. Međutim, prema velikoj vjerojatnosti, neobično savjestan, time nije bio zadovoljan i već onda je podnio zahtjev na temelju kojega će kraljevski tajnik obilno dopuniti tekst, tako da dostoјno prikaže biografiju Budora.

Vjerojatno mu je ponudio još veći iznos koji je novopečenom tajniku mnogo značio. Na Budorov zahtjev Ferenczffy je na posljeku desetak mjestu u tekstu obogatio novim podacima i pažljivo stilistički uredio tekst.

Povelja je napisana u ime kralja Matije II. To je bila povelja o priznavanju plemstva Budorima, a uz to se može ponositi i slikom grba na naslovnoj stranici. Grb je bio u obliku štita s osobinama renesanse. U desnom polju štita vidi se ruka u oklopu koja drži mač, na kraju mača je jedna turska glava u kacigi okićena nojevim perjem, a turska je glava još probodena i kopljem. Na lijevom polju vide se dva anđela koji drže krunu, a na njoj je čapljino perje. Štit je na naslovnici okružen drugim grbovima i figurama. Prema lošem običaju toga vremena, u povelji nije ništa napisano o tim grbovima, ali Budor je sigurno dobro znao što simboliziraju.⁵ Desno na grbu vidi se u manirističkom stilu postolje na kojem je u plaštu boje zlata i ružičastoj odjeći stajao kralj Sveti Stjepan, u desnoj ruci držeći žezlo, u lijevoj pak kuglu s križem, dok je iznad glave grb Arpadovića, ukrašen crvenim i srebrnim sjenčanim poljima. Nasuprot njemu, na drugoj strani, na stajalištu iste visine u crvenom plaštu u desnoj ruci drži kuglu s križem, u lijevoj sjekiru s dugom drškom, a iznad glave mu se nalaze tri brda s mađarskoga grba, iznad kojih se ističe kruna s dva križa.

Na sredini minijature iznad obiteljskoga grba - u dalnjem redoslijedu - bio je vidljiv grb ujedinjenih kraljevstava Slavonije, Hrvatske i Dalmacije u takvom posebnom obliku da je dalmatinski štit u obliku srca bio stavljen na slavonsko-hrvatski štit. Slike na povelji na kojima su vladari i grbovi očito govore o tome da je cijeli životni put vlasnika povelje i njegove obitelji bio usko povezan s poviješću dviju država: s jedne strane Ugarskoga Kraljevstva koje je osnovao Sveti Stjepan, s druge strane posredstvom Svetog Ladislava s njim je počelo ujedinjavanje 1091., zatim u vrijeme kralja Kolomana I. 1102. u Biogradu ujedinjeno u personalnu uniju s Hrvatskom ili, točnije, sa slavonskim i hrvatskim (odnosno, s njima "isprepletenim" dalmatinskim) posjedima.

² Arhiv HAZU, Armales, D CLXXXIX: A 44 (originalan primjerak, dalje vidi Budor Armales, u cijelosti u Dodacima), ÖStA HKA Fam.-Akt. B-P. 318.fol. 1-10. (istodobni prijepis, na ovaj nas je primjer upozorio Lajos Gecsényi, na čemu mu zahvaljujemo) i Arhiv HAZU, Armales, D CLXXXIX: A 44. (prijepis sastavljen 10. svibnja 1747.). Sadržaj originala u jednom zagrebačkom listu 19. st., kratak popularan prikaz bez mnogo nedostataka i bez kritičkih primjedbi: Laszowski, 1899. 336. - 338. str. U Beču se čuva original iz 1896., pod nadzorom upravitelja Hofkammerarchiva Lajosa Thallóczyja MOL Y 1, 1066/1896 i l. 199/1896.

³ Holl, 1980. 33. str.

⁴ OSzK Kt. Fol. Lat. 1818. fol. 97. - 101. Djelomično izdanje: Áldásy III.. 60. - 65. str. No.115

⁵ O značenju osobnih opisa kraljeva, svetaca i ostalih opisa te o značenju državnih grbova i njihovoj simbolici upozorio je Árpád Mikó. Mikó-Sinkó, 2000. 318. - 323. str.: No.V-12-16 (daljnje diskusije te problematike sastavili smo u posebnoj studiji).

Ova studija želi dokazati na primjeru Budora iz Budrovca da je ambicija Lőrinca Ferenczffyja, mađarskog kraljevskog tajnika i naručitelja grba Ivana Budora, bila pokazati uzak zajednički život dviju država u to doba. I kasnijih stoljeća povijest dviju susjednih država stalno se ispreplitala (primjerice, urota vrste Wesselényi-Zrinski-Frankopan i seljački ustanci u novom vijeku) ili preko istaknutih osoba (primjerice, dvojice Nikola Zrinskih ili Jurja Rattkaya).⁶ Neki su istraživači usko povezani jer su istraživali zajedničke teme na području književnosti i povijesti umjetnosti ili državnu obranu, unutarnju politiku i svakodnevni život te upravljanje i društvo na području bogate prošlosti. Tu su značajne hrvatske migracije na zapad Ugarske. O devastaciji posjeda i tvrđave obitelji Zrinski (uglavnom Novi Zrin), usprkos istraživačkim pokušajima, prilično malo znamo.⁷ Temeljni je problem još i danas to što se s dvije strane Drave u manjoj ili većoj mjeri ne dodiruju istraživanja (u prvom redu zbog jezičnog razloga), stoga se, bez obzira na nekoliko iznimaka, ne poznaje ona druga polovica historiografije.⁸

2. Rezultati historiografskih istraživanja hrvatskoga, slavonskog i mađarskog nižeg plemstva

U novom vijeku istraživanja nižeg plemstva u vremenu osmanske opsade nisu spadala u najdraže teme mađarske historiografije. Iako je u drugoj polovici 19. i u prvom dijelu 20. stoljeća nastalo više radova⁹ o najvažnijim veleposjedničkim obiteljima, do danas nema obiteljskih modernih monografija ni o jednoj od 50-ak obitelji koje su imale vodstvo u mađarskom i hrvatskom unutarnjopolitičkom, vojnem i gospodarskom životu. Štoviše, i u slučaju nekoliko vodećih političkih mađarskih i hrvatskih obitelji (primjerice, trakošćanski Draškovići, monyorokereški Erdődyji ili Frankopani, Zrinski, Nádasdyji, Révayi itd.) temeljni je problem to što ne znamo ni osnovne biografske podatke o njima. Nažalost, nemamo detaljan pregled o djelovanju toga plemićkog društva. Svu teritorijalnu i društvenu šarolikost moguće je slijediti samo uz pomoć temeljnih malih monografija i studija. Ipak, tijekom 80-ih godina 20. stoljeća, u prvom redu zahvaljujući radu Feranca Maksaya, J. Jánosa Varge, Béle Pálmanyja, Lajosa Gecsenyi, Emme Iványija i Istvána Györgyja Tótha, u prethodnim godinama pak radu Pétera Dominikovitsa i Irén Bilkei, uslijedile su znatne promjene. Ferenc Maksay je, prvenstveno na temelju poreznih popisa, završio istraživanja¹⁰ do sredine 16. stoljeća, a u svojoj je studiji nagovještajem problema obratio pozornost na proces "plemičke inflacije".

J. János Varga u zasebnoj je studiji pokazao najvažnije osobitosti metode rada Zapadnopodunavskog povjereništva, i to na primjeru obitelji Battyányi¹¹ iz 17. stoljeća. Béla Pálmany i Lajos Gecsenyi istodobno su, detaljno analiziravši sastav manjih teritorija, oslikali sloj nižeg plemstva županija Nógrád i Győr (Đur), istražujući osobitosti njihovih karijera i stanje njihovih posjeda. S državnog gledišta dobro mogu poslužiti završena istraživanja Irén Bilkei o nižem plemstvu županije Zala nakon Mohačke bitke, kao i istraživanja Pétera Dominikovitsa o županijama Sopron i Moson s kraja 16. stoljeća. Na posljetku,

⁶ Na kraju studije nalaze se odgovarajući bibliografski podaci (zbog opsežnosti ovdje ih nećemo navesti), prije svega rad Josipa Adamčeka i noviji rad Sándora Bene

⁷ Za daljnju literaturu vidi: Breu, 1970.; Kampuš, 1995. i Pálffy-Pandžić-Tobler, 1999., odnosno prije svega MZ I. - II., još u novijem, popularnijem obliku Đurić-Feletar, 1997. i Kruhek, 1999., i nova monografija Petrić-Feletar D.-Feletar P.: Novi Zrin, 2001.

⁸ Karakterističan primjer je najnovija obrada urote Wesselényi-Zrinski-Frankopan iz 1992. i 2. izdanje : Mijatović 1999., još rad Gyule Paulera (Pauler, 1876.), a nijedan od novih mađarskih sažetaka ili studija ne citira noviju, bogatu hrvatsku literaturu.

⁹ Sve to navedeno pruža dobar bibliografski pregled: MCSI, 1984.

¹⁰ Maksay, 1991.

¹¹ Maksay, 1984. i Varga J., 1981.

István György Tóth je u više svojih studija nastavio istraživanja povijesti pismenosti plemstva županije Vas u 17. i 18. stoljeću, izgradivši na tim događajima veći pregled o raširenosti čitanja i pisanja između plemstva i seljaštva u novom vijeku u Mađarskoj.¹²

Ti veći pregledi i poneke studije te prikazivanja županijskog plemstva, uz ostale izvrsne studije, upućivali su na skrivene mogućnosti istraživanja plemićkog sloja. O gospodarskoj djelatnosti Pála Eszterházi je 1991. posebnu monografiju¹³ napisala Emma Iványi, koja je već u prvoj polovici 80-ih godina pažljivo opisala i put¹⁴ dvojice časnika iz redova nižeg plemstva pogranične utvrde iz 17. stoljeća. To su Ferenc Nagy iz Győngyša, zamjenik zapovjednika u pograničnoj utvrdi prema Kaniži (1680. - 1695.), i Mihály Libercsey, kapetan iz Gácsa. Lajos Gecsenyi se prije bavio jedva poznatom obitelji iz zapadnog Podunavlja, Falussyjevima iz Katafalve. Podatke o službeničkoj obitelji Zeke iz Petőházia iz županije Sopron temeljito je istražio Péter Dominikovits.¹⁵ Istraživanja zapadnog Podunavlja prošlih su godina obogaćena novim podacima o službama županijskoga nižeg plemstva, njihovoј službi kod velikaša, stanju njihovih dobara i, u novo doba, mogućnostima njihove pravne "karijere".¹⁶

Zahvaljujući svemu tome, pomoću monografskih sažetaka raspolažemo sve oblikovanijom slikom o zapadnopodunavskom plemstvu 16. i 17. stoljeća, gotovo dovoljnom za jednu monografiju.¹⁷ O drugim dijelovima Mađarskoga Kraljevstva (primjerice, o sjeveristočnom dijelu ili o županijama Pozsony/Požun i Nyitra, koje su od ključne važnosti), međutim, posjedujemo prilično neznačne informacije. Slično je stanje u vezi s plemićkim slojem na području južno od Drave gdje su ležale nekadašnje slavonske županije (Varaždinska, Križevačka i Zagrebačka) o kojima se naše znanje temelji gotovo isključivo na monografijama Nade Klaić i Josipa Adamčeka te na jednom varaždinskom izložbenom katalogu.¹⁸ Istraživanje plemstva hrvatsko-slavonskih prostora, uz već spomenute teškoće, znatno je otežavalо i to što su arhivski materijali tih županija iz 16. i 17. stoljeća gotovo uništeni (primjerice, ne postoje zapisnici spomenutih slavonskih županija), a od pojedinih obiteljskih arhiva ostali su samo odlomci.¹⁹

¹² Pálmany, 1982. (više obiteljskih studija); Gecsenyi, 1988. Bilkei, 1997.; Dominikovits, 1999.; Dominikovits, 2001. i Tóth I. Gy., 1996., osnovno o nižem plemstvu srednjeg vijeka još Kubinyi, 1984.

¹³ Iványi E., 1991.

¹⁴ Iványi E., 1983. i Iványi E., 1984, usporedi još i put časnika pogranične utvrde László Kisfaludyja i Istvána Miskeyja u 17. st. BánkÉti, 1973. i Kiss Á., 1975., kao i o borbenoj svakodnevici Mihályja Ibrányija, zamjenika zapovjednika iz Várada, istočnog državnog teritorija - Izsépy, 1983. Jedna ranija, prilično bogata podacima, ali ne i značajna za društvenu povijest, studija o putu podunavskog zamjenika zapovjednika i kaniškog zapovjednika, Jánosa Bornemisza iz Thengšlda: Takáts, 1984.

¹⁵ Gecsenyi, 1993., odnosno Dominikovits, 2002b. i Dominikovits 2000., usp. jednu studiju o obitelji Chernel iz županije Sopron: Horváth, 2001., i više općih podataka - Kubinyi, 1984.

¹⁶ Dominikovits, 2002a.; Dominikovits, 2002b. i usp. O posjedniku széplaskog vlastelinstva Gaboru Kšvéru govori studija Bilkeia, 1993. i Hillera, 2000.

¹⁷ Vjerojatno iz spisa Dominikovitsa Pétera

¹⁸ Klaić N., 1976.; Adamček, 1968., 1980., 1981a., 1985., 1987. (s daljnjom literaturom) i Lončarić, 1996., i novije o Pavlu Ritteru Vitezoviću (iako bez mađarskih veza) Blažević, 1999. Od ranije literature osnovno o plemstvu Varaždinske županije: Strohal, 1932.; usp. još: Klaić N., 1973., i Šidak, 1974., odn. novije 1. - 4. članak i posljednji u HBL, iako s težištem na 19. i 20. str., Kolar, 2002.

¹⁹ O svemu ovome pregled informacija pružaju: Arhivski fondovi, 1984., 60. - 61. i 98. - 101. str. Usprkos tome, nisu sačuvani obiteljski arhivi u Hrvatskoj, a u Budimpešti se ti arhivi mogu pronaći, npr.: Nádasdy (MOL E 185, arhiv obitelji Nádasdy), Batthyány (MOL P 1313-P 1314, arhiv obitelji Batthyányi), Pethő (MOL P 235, arhiv obitelji Pethő, usp. još NSK Zagreb, Rukopisi, Pethő-dopisivanje) i Eszterházy (MOL P 108, arhiv obitelji Eszterházy), obiteljska arhivska građa sačuvana je dijelom i u Bratislavi (SNA UAE, o tome vidi Filipović), a dijelom je u Beču sačuvan preostali Erdődyjev arhiv (ÖStA HHStA Archiv Erdődy). Tu se čuva znatna količina građe, dosad jedva upotrebljavanih dokumenata o djelatnosti Zagrebačke, Križevačke i Varaždinske županije u vezi s povijesti hrvatsko-slavonskog nižeg plemstva.

Prema tome, novije su studije osobito važne, primjerice nedavni zanimljiv rukopis Pétera Tusora o Györgyju (Jurju) Gregoróczyiju, koji je sredinom 17. stoljeća obavljao važne dužnosti na pograničnim prostorima prema Kaniži, u obrani Hrvatske i Mađarske od Turaka, te je do pogibije bio jedan od zapovjednika banske vojske i ratnog vođe Nikole Zrinskog.²⁰

Dakle, mađarska i hrvatska historiografija moraju još istražiti mnogo građe i odgovoriti na brojna pitanja, za razliku od, primjerice, češke²¹ koja je stvorila nove monografije o djelovanju plemstva u novom vijeku. Taj je posao, međutim, moguće završiti jedino usko povezanim zajedničkim radom jer, kao što i ova studija dokazuje, za samo jednu obitelj moramo tražiti podatke u Zagrebu, Budimpešti, Beču, Bratislavi i drugdje. Voljeli bismo kada bi naša studija o tom važnom zajedničkom putu učinila jedan korak dalje.

3. Obitelj Budor iz Budrovca na kraju srednjega vijeka

Obitelji Budor nije pripadala značajnija uloga u hrvatskom i ugarskom nižem plemstvu, iako se iz obiteljske povijesti, rodoslovlja i heraldičkih priručnika ipak znalo nešto o njihovu postojanju.²² Drugi svezak Hrvatskog biografskog leksikona, koji je izdan 1989., spominje Budore (autor Josip Buturac), a navedeni su i u njegovu malom članku²³ koji je prethodio tome. Ali o Budorovoj obitelji bilo je vrlo malo hrvatskih i mađarskih istraživanja.

Budorovi preci, na temelju priopćenog u uvodu povelje, prvobitno potječe iz Vespremske županije (“ex nobilibus parentibus comitatus Vesprimiensis”, Dodaci fol. 2v.).²⁴ Odande su se preselili vjerojatno u prvoj polovici 13. stoljeća u Slavoniju,²⁵ točnije u Križevačku županiju, gdje su stekli posjede. U plemićkoj povelji spomenuto je ime njihova prvog pretka (vidi 1. obiteljsko stablo), preminulog 1284. godine, ali Budori su već u vrijeme kralja Bele IV. u vojničkoj službi palatina (1261. - 1267.) Henrika Kőszegija/Gisingovca. Sagud Budor i više njegovih rođaka poznati su pod imenom Gorbonok²⁶ (*de Gorbonok/Gorbonuk*) (nekoć mjesto između Kloštra i Podravskih Sesveta). Gorboničko je trgovište pak ležalo u sjeveroistočnom dijelu Križevačke županije.²⁷ Sagudov je sin bio taj koji je dao to ime, ali 1326. godine odjednom se pojavilo ime Budor (ili Bodor), koje su nosili još i uz gorbonički predikat.²⁸ Budorove se praprunuke Adama te njegove praprunuke Blaža i Nikolu već

²⁰ *Tusor*, 1999.

²¹ Vidi najnovije, općeg karaktera, kao i srodne izvore o temi, s potpunom bibliografijom dosadašnje literature *Bűžek et.alii*, 2002., 381.-397. str.

²² Nagy, I., I. 258. str.; Kempelen, II. 462. str.; Bojničić, 1899. 23. str.; Strohal, 1932. 165. str. i najnovije u radu o međimurskom plemstvu: Kalšan, 1999. 23. str. Usapoređi još prikupljene podatke Ivana Bojničića u hrvatskim državnim arhivima: HDA, Zbirke, Mape plemstva, Budor

²³ HBL 2. 443.-444. str. i Buturac, 1989. 99.-102. str. (zahvaljujem Dragutinu Feletaru i Hrvaju Petriću, što su mi skrenuli pozornost na ovo posljednje), usporedi s još više zanimljivih srednjovjekovnih podataka: Cvekan, 1990. 11.-37. str. 24. Ranije u navodima, Budorova je plemićka povelja često spominjana u obliku *Budor-Armates*, u glavnom smo pak tekstu upućivali na Dodatke, navodeći odgovarajući broj folije (papirnati list) kako bi se navedena mjesta tamo mogla brže pronaći.

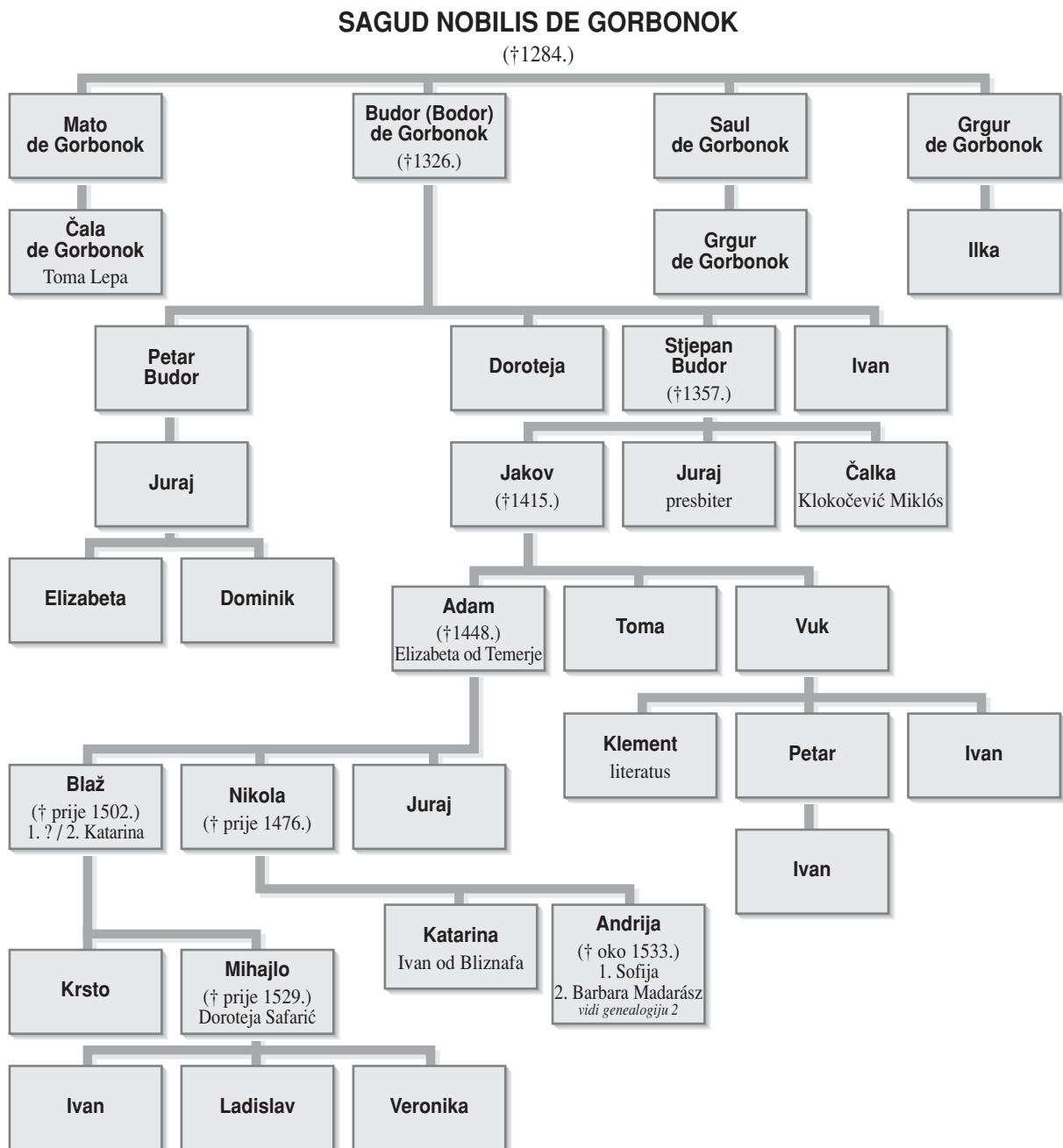
²⁴ Ranije u navodima, Budorova je plemićka povelja često spominjana u obliku *Budor-Armates*, u glavnom smo pak tekstu upućivali na Dodatke, navodeći odgovarajući broj folije (papirnati list) kako bi se navedena mjesta tamo mogla brže pronaći.

²⁵ Kako stoji u tekstu, učvršćenje plemstva (1. prosinca 1610.): “*in dicto regno nostro Sclavoniae sedes fixisse et bona haereditaria acquisivisse*”. Uo. Fol. 2v.

²⁶ “*Miles Henrici palatinus*” HDA, Zbirke, Mape plemstva, Budor, odnosno “*nobilis de Gorbonok*” U: Zbirka rodoslovlja, Kut. 1. Budor i *Budor Armates*, fol. 2v.

²⁷ Osnovno o lokaciji: Cvekan, 1990. 11. - 22. str. i 46. - 49. str., usp. još Heller, 1974. 118. - 199. str.; Buturac, 1989., 99. str.; Romhányi, 2000. 27. str. i Engel, 2001.

²⁸ Vidi izvore u 26. bilješci i usp. još Buturac, 1989. 99. str.

Slika 1: Rodoslovno stablo obitelji Budor (1)

spominje s budrovačkim (*de Bwdrowcz*) pridjevom,²⁹ koje otkriva preseljenje iz Križevačke županije na selo južno od Đurđevca (danasa Budrovac u Hrvatskoj).³⁰ Otad pa do 17. stoljeća članovi obitelji u

²⁹ O Adamu: Uo. 99. str. i MOL Df. 232114. (1503.); o Blažu: "Blasius Budor de Budrowcz", Kukuljević, I 215. str.: No. CXLVII. (1478.); "domina Katherina relicta quondam Blasii de Budrowz" MOL Di. 101308. (1502.); o Nikoli: "Nicolaus Budor de Budrowz" (1502.) 0. 612. str.: No. 2722. i No.2726. (1471.). Naravno, u kasnijim se izvorima naknadno već i Sagud i Budor pojavljuju s budrovačkim predikatom, vidi npr. Stipićić-Šamšalović, 1959., 348. str.: No. 1470. (13. studeni 1413. "Budur de Budrouch" ili 360. str.: No. 1653. te 8. studeni 1423. "Sagud de Budrocz")

³⁰ To naselje ne treba miješati s druga dva Budrovca u Vukovarskoj županiji (danasa oba Budrovci), ali ni s onim u Virovitičkoj županiji gdje se na virovitičkom vlastelinstvu nalazio treći Budrovac (danasa Budrovac Lukački). Za to, kao i za ostalu identifikaciju hrvatskih i slavonskih naselja, koristio sam podatke Engela Pála (Engel, 2001.) i imena mjesta Georga Hellera (Heller, 1977., 1978., 1980.a i 1980.b)

cijelosti su koristili taj počasni dodatak imenu, i to ranije radije Budrovci, a kasnije pak u obliku Budrovečki ili Budrōc(z)i.

Do kraja srednjeg vijeka obitelj Budor pripadala je brojčano najjačem, ali ne i najsiromašnjem sloju slavonskoga nižeg plemstva - bila je jedna od tzv. dobrostojećih obitelji.

Iako Budori uistinu nisu imali veliku ulogu u području državnog života, a ni u životu Križevačke županije, ipak su se njihova seoska imanja stalno povećavala. Iz 15. stoljeća sačuvan je srođan izvor - pravo na posjedovanje. Međutim, on ne omogućava detaljnu rekonstrukciju života članova obitelji.³¹ Prvi o kojem imamo opširnije informacije nećak je spomenutoga Blaža (vidi 1. rodoslovno stablo). To je bio Andrija, koji je umro 1533. godine.³² U mladosti (1494.) je bio službenik³³ ranijeg Baltazara Batthyányija, jajačkog bana (1493. - 1495.), kojemu je uz razne dužnosti³⁴ često služio oružjem, kao i kasnijim gospodarima.³⁵ U srpnju 1529. u njegovoj oporuci pronađeno je mnogo različitih vrsta oružja, među ostalim jedan turski mač (*framea Thurcalis*) i jedno koplje (*hastae banderiae*) ukrašeno zastavom.³⁶

Andrija je na početku 16. stoljeća bio već prestar³⁷ za sve ozbiljnije prijeteće borbe protiv Turaka. Borio se za različite gospodare, odnosno općenito bi služio kod aktualnog hrvatsko-slavonskog bana ili nekog drugog hrvatsko-mađarskog plemića. Primjerice, 1512. godine sređivao je stvari oko slavonskih posjeda Klare Rozgonyi, udovice preminulog bana Jurja Kanižaja/Kaniškog/Kanizsaya (1507. - 1510.). Mogli bismo reći da je djelovao kao gospodarski i pravni savjetnik.³⁸ Kasnije, 1513. godine, pojavio se kao službenik (*homo banalis*)³⁹ palatina Imre Perényija (1504. - 1519.) i bana (1511. - 1513.) te 1517. u službi bana Petra Berislavića (1513. - 1520.). Te 1517. godine i zatim 1518. djelovao je u državnom Saboru u Budimu, bio je odvjetnik (*procurator*) u parnici za posjede između ostrogonskog (esztergomskog) nadbiskupa i kardinala Tome Erdődyja Bakóčza/Bakača (1498. - 1521.) i guvernera⁴⁰ Zagrebačke biskupije, odnosno Jurja Brandenburškog, markiza Križevačke županije. Između ostalih, zastupao je biskupa, očito zahvaljujući odličnom poznavanju lokalnih uvjeta i više desetljeća slavonske djelatnosti.⁴¹ Društveno priznanje i učenost, koje se zacijelo može potvrditi,⁴² dobro označavaju više

³¹ Osim ranije navedenih obiteljskih arhiva, vidi kronološkim redom pripremljene temeljne podatke, *Buturac*, 1989., 100. - 102. str., usporedi još brojne izvrsne, ali ponajviše po *Buturcu* navedene podatke: *Stipšić-Šamšalović*, 1959. - 1963.

³² 1532./33. godine još je zasigurno živio: HDA Arhiv Budor, 24. siječnja 1532., Križevci i Uo. 1533., nedostaje dan i mjesec, Križevci

³³ "familiaris domini Balthasar [Batthyányi]" 1494:MOLL Di. 106868.

³⁴ Prije travnja 1494., primjerice, zastupao je svoga gospodara na sudu u Budimu u nazočnosti kralja. Uo.DI.101178. (13. travnja 1494.)

³⁵ Jedan od konkretnih Andrijinih (listopad 1501.) izlazaka pred Turke; vidi: *Tkalčić*, 1896., 14. - 15. str.: 11.

³⁶ HDA Arhiv Budor 18. srpnja 1529., nenavedeno mjesto (original, kopija 17. st., jedan moderniji prijepis 19. st.); izdanje: *Laszowski*, 1934., 51.-57. str.

³⁷ Nažalost, ne znamo datum njegova rođenja, ali znamo da je njegov otac Nikola prije 1476. god. umro (*HBL* 2. 443. str.). Tako je oko 1510. Andrija već zasigurno bio u 40-im godinama.

³⁸ Pisma Andrije Budora Klari Rozgonyi, pisana rukom "fidelis servitor", 9. rujna 1512., Budovec, i 27. rujna 1512., Uo. MOL DI. 22339. i 22345., usporedi još *Reiszig*, 1900., 123. str.

³⁹ MOL DI. 37912. (28. siječnja 1513.; parnica Jurja Brandenburškog i Benedikta Rattkaya), Uo. DI.37913. (8. veljače 1513. parnica Jurja Brandenburškog i Benedikta Rattkaya), usporedi još parnice Uo. DI. 37948. (19. siječnja 1514.) i *Gulin*, 1995., 67. str.: No. 10, odnosno *Laszowski*, 1906., 565. str.: 19. (8. ožujka 1517.).

⁴⁰ O daljnjoj djelatnosti vidi: *Zagrebački biskupi*, 1995., 230. str.

⁴¹ MOL DI. 37949. (11. veljače 1517.) i DI. 37582. (10. svibnja 1518.). Nekoliko analogija o zapadnozadunavskoj obitelji Chernel: *Horváth*, 2001., 375. - 376. str., usporedi još: *Kubinyi* 1984.

⁴² Vlastitim rukom pisana pisma: MOL DI. 22339. i 22345., oba 1512., odnosno Uo. Df. 232402. [1514]. Uz to, obrazlaže kako je školovao svoje sinove, o tome vidi oporuku: "ut videlicet ipsum [o sinu Vidu] in scolis vel aliis locis in expensis meis sustentare valeam", odnosno "Item habeo in auro florenos octo, hii sint ad necessitates Johannis et Mathiae filiorum meorum, qui nunc studiis vacant." HDA, Arhiv Budor, 18. srpnja 1529. i s manjim pogreškama uписанju: *Laszowski*, 1934., 52. i 56. str. Slično drži i Josip Buturac u svom sažetku srednjovjekovne povijesti obitelji Budor: *Buturac*, 1989., 99. str.

puta spomenuta *magistarska titula*⁴³ i odvjetništvo. Slavonski su redovi u proljeće 1528. u Križevačkoj županiji održali sabor - osim vicebana Ivana Svetačkog, na tome saboru izabrali su vođe, među kojima i Budora, koji će u Slavoniji službovati i utvrditi cijenu namirnica za mjesnu vojsku.⁴⁴

4. Dvije države u novom položaju: nove mogućnosti za obitelj Budor pola stoljeća nakon Mohača

4.1. U građanskom ratu i osmanski pritisak

Slavonski su redovi već 1528. dobro uočili da su temeljne posljedice Mohačke bitke (1526.) i u Ugarskoj i u Hrvatskoj stvorile potpuno novo stanje. Osmanlije su nakon stabilizacije uprave u Srijemu, a potom u Jajcu, 1528. godine doista postali svakodnevna prijetnja Hrvatskoj, Slavoniji i južnoj Ugarskoj.⁴⁵ Ugroženu javnu sigurnost na početku srpnja 1538. zgodno je prikazao spomenuti Kristofor Batthyányi koji je stanovao u utvrdi Greben, tada još u Križevačkoj županiji. On je bratiću Katarine Svetković, žene Franje Batthyányija, uputio brižne riječi: "Moj savjet tebi je, da nikako nikuda ne ideš, jer će se moj gospodar vječno ljutiti i biti bijesan na tebe. Ja to od tebe također neću primiti sa zadovoljstvom jer i ti sam razumiješ, da nije potrebno da u ovakvo vrijeme odlaziš tamo (poimence u Kristallóc, danas Kreštelovac u Hrvatskoj), gdje ćeš u svakom grmu strahovati od neprijatelja".⁴⁶

Politička i egzistencijalna nesigurnost postupno su jačale. Premda su hrvatski redovi 1. siječnja 1527. na Cetini (slijedeći odluku mađarskih redova 17. prosinca 1526. u Pozsonyu/Požunu) za kralja izabrali Ferdinanda I.,⁴⁷ na hrvatsko-slavonskom teritoriju bilo je mnogo pristaša Jánosa/Ivana Szapolyaija (Zapolje), primjerice ban Krsto Frankopan (1526. - 1527.), koji je već 11. studenoga 1526. okrunjen za vladara. Time su hrvatsko-slavenski posjedi imali ne samo dva kralja, nego i dva bana. Tako je Franjo Batthyányi od 1527. do 1531., kao član Habsburške vladajuće strane, također obavljao službu bana. Građanski rat, stalne provale Osmanlija, kao i svakodnevna pustošenja postrojbi u kojima su u službu primljeni i Austrijanci i Španjolci, svakodnevni su život slavonskih županija pretvorili u kaos.

Jedna se značajna grupa mjesnog plemstva priklonila Osmanlijama, poglavito u Ugarskoj, a posjednici Batthyányji, Nádasdyji, Erdődyji, Keglevići i Zrinski su užurbano napustili svoje domove te su sjeverno od Drave, uglavnom u zapadnoj Ugarskoj, potražili svoje novo mjesto stanovanja.⁴⁸ Mnogo je, međutim, bilo i takvih koji su, usprkos svim teškoćama, ostali vjerni zemlji svojih predaka. Pokraj sve zaoštrenije granice te u kaosu borbe i unutarnje politike, vladar ili neki velikaš dobio je mogućnost bespravnog stjecanja posjeda. Mogli bismo to nazvati lovom u mutnom. Andrija Budor i njegovi potomci - kako se čini - znali su dobro iskoristiti život s tim mogućnostima.

Iako ne znamo detaljno, sigurno je da je stari Andrija Budor najkasnije do srpnja 1528. postao povjerenik⁴⁹ bana Franje Batthyányija (1525. - 1531.). Nakon toga bio je na strani Ivana

⁴³ Bez pretenzije *Stipšić-Šamšalović*, 1961., 518. str.: No. 3775. (1505.), *Tkalčić*, 1896., 106. str.: No.94. (1511.); MOL DI. 37912. (1513.), DI. 37948. (1514.) itd. O prestižnom naslovu *magistra KMTL* 422. (uvodni članak *Engela Pála*)

⁴⁴ Rezolucija Sabora slavonskih redova, 19. travnja 1528. g., Križevci: Šišić I., 151. str., No 97.

⁴⁵ *Mažuran* 1958., 93. - 113. str., i novije: *Mažuran*, 1991., 27. - 32. str., *Barta*, 1995., osobito 19. str., odnosno *Pavličević*, 2002., 85. - 86. str.

⁴⁶ *Pálffy-Pandžić-Tobler*, 1999., 86. - 87. str. No. 42 (7. srpnja 1538., Németújvár).

⁴⁷ *Kruhek*, 1997., posebice 15. - 24. str.

⁴⁸ *Breu*, 1970., *Kampus*, 1995. i s novim izvorima *Pálffy-Pandžić-Tobler*, 1999.

⁴⁹ "Miseram temporibus proxime elapsis urum familiarem meum ad Vestras Dominaciones, Andream scilicet Budor..." Franjo Batthyányi namjesniku palatina i savjetniku Stjepanu Báthoryju 6. srpnja 1528., p. Šišić I., 158. str. No. 102 - baš to svjedoči Budorova oporuka 1529. g., kada navodi sljedeće: "Item magnificus dominus Franciscus de Bathyan etc. pro serviciis meis reservitis...", *Laszowski*, 1934., 55. str.

Zapolje/Szapolyaija kojem se nije priključio zbog uvjerenja, nego vjerojatno zbog koristi. Premda je smrću Krste Frankopana 27. rujna 1527. u Martijancu kod Varaždina hrvatsko-slavonski kralj Ivan izgubio najznačajnijeg vođu stranke i tako znatno oslabio,⁵⁰ ipak su se njegove zamisli ostvarile. Batthyányi je mogao ponuditi i Ferdinandovu zaštitu Budoru, dok je on bio priznat i od drugog kralja, Ivana Szapolyaija. Štoviše, 1529. od njega je dobio i nova imanja, a u lipnju sljedeće godine stekao je nove posjede.

Prije nego što je dobio posjede od Ferdinanda, Budor je stekao imanje pisara Pavla Miketinečkog, Pavlovačke (nekad u Rakovečkom vlastelinstvu, danas Pavlovec Vrbovečki u Hrvatskoj) i Gorenačke (mjesto nije sigurno) posjede u Križevačkoj županiji, zatim je darovao obiteljsko ime mjestu Budrovac u čijoj je blizini dobio selo Tibonec, te plemićku kuriju smrću tibonečkog Stjepana Vaškajića. Dana 26. srpnja 1530., štoviše, proširio je svoje imanje još nekim posjedima osim tih koje je spomenuo u oporuci (Čepelovec).⁵¹

Uza sve to, Andrija Budor je baštinu stekao uglavnom preko obitelji i svoje dvije žene, Sofije i Barbare Madarász (usp. 1. rodoslovno stablo), raspolađao je pokojim značajnim posjedom svojih predaka u Gorbonoku (oko Kloštra Podravskog) i Budrovcu. U drugim je mjestima, među ostalim, imao preko strica Blaža, zbog osmanskih provala, oko 1470. utvrđenu kuriju, to jest dvorac (*castellum*)⁵² s dodacima (alodij, ribnjak, mlin i vrt). Manje su se parcele nalazile nedaleko od Budrovcu, na Jarnu (nekoć na kraju Kloštra Podravskog), Temerju, Blacu (nekoć oboje u istočnom kotaru Križevačke županije, nedaleko od Koprivnice), Ivanovcu (nekoć u okolini Hampovice), Ataku (danasa Otok), Sredice i na Brestovcu (nekoć oko Kutnjaka i Kuzminca). Nekoliko ih je bilo u jugozapadnom dijelu Križevačke županije: na Bliznafu (nekoć pokraj Sesveta), Jalšovcu (nekoć pokraj Fodrovca i Erdovca), Ebrešu (još i Obrešu, danas Obreš), Veszelovcu (još i Veselkovcu, nekoć oko Gradeca i Podjaleša), Savlovcu (nekoć na kraju Presečnog i Vojnoveca Kalničkog) i na Potoku (Potok Kalnički) itd.⁵³ Dapače, u službi velikaškoga gospodara i niži je plemić imao svoje službenike,⁵⁴ kao njegov spomenuti stric Blaž, krajem 15. stoljeća.⁵⁵

Na mjestu obiteljske grobnice, u gorbonoškom franjevačkom samostanu, na vječni je pokoj⁵⁶ položen Andrija, čiji je sin Vid (Vitus) nastavio očev put. Možda je i simbolično što je Andrija svojem sinu Vidu, koji je tada još bio u dječjoj dobi (“*in tenera aetate constitutus*”), među ostalim stvarima ostavio pozlaćen srebrni mač i ostruge da se njima podmire troškovi njegova učenja i drugi izdaci ako

⁵⁰ Barta, 1995., 9. - 12. str.

⁵¹ Redom navođena: MH I. 214. - 215. str.: No. 238 (8. studenoga 1529., Budim), Uo. 357. - 358. str. No. 372. - 373. (26. lipnja 1530., Budim); o vezi sa Zapoljom/Szapolyaijem usporedi još: Laszowski, 1929., 198. str., No. 189., odnosno o Čepelovcu Dočkal, 1956., 152. str., i Buturac, 1989., 101. str.

⁵² Stipšić-Šamšalović, 1961., 507. str.: No. 3654. (1503.) i Buturac, 1989., 99. str., odn. usporedi još u zahtjevu za posjed prije 15. ožujka 1525. spomenuti dvorac Andrije Budora “*fortalicium in Bwdrowcz constructum*” MOL Df. 232710. O do danas preostalim ostacima: Feletar, 1988. 73. str. (najnoviji mađarski spisi o srednjovjekovnim dvorcima ne izvještavaju o njemu, Koppány, 1999.).

⁵³ O svemu u velikom broju spisi o kasnosrednjovjekovnom pravu na posjede (Stipšić-Šamšalović, 1959. - 1963., passim i Buturac, 1989., 100. - 102. str.). Osim toga vidi istodobne sažetke: Adamček-Kampuš, 1976., 13. str.: No. 3 (1495: Temerje), 26. str.: No. 7. 1507: Bliznaf 9, 27. str.: No. 8. (1507: Otok i Temerje), 34. str.: No. 10. i 36. str.: No. 11 (1507: Budróc), 52. str.: No. 19. (1512: Biznaf), 58. str.: No. 21. (1513: Bliznaf), 104. str. No. 35. (1517: Budróc), 122. str.: No. 42. (Bliznaf), o Veszelovcu i Savlovcu: MOL Df. 232710. (1525.), kao i spisi obiteljskog arhiva: HDA, Arhiv Budor, Kut. 1. passim, odnosno Budorova oporuka: Laszowski, 1934., 50. - 51. str. usporedi još: Dočkal, 1956., 147. str. (Bliznaf) i 149. str. (Bresztovc)

⁵⁴ 1529. god. svjedočenje oporuke: “*Blasius et Iwan familiares mei*”, Laszowski, 1934., 57. str.

⁵⁵ MOL Dl. 33135. (21. svibnja 1479.)

⁵⁶ “*Corpus vero meum sepulturae praedecessorum et progenitorum meorum in claustro Gorbonok habitae, prout voluntati divinae placuerit*”, Laszowski, 1934., 51. str., odnosno otkrivena novija povijest samostana Svetog Stjepana: Cvekan, 1990., 23. - 37. str.

on umre.⁵⁷ Prema tome, Vid je rođen između 1515. i 1520. godine i poslušao je savjet svog oca te se dobro poslužio i mačem i ostrugama. Naučio je što je trebao naučiti i uradio je što je trebao uraditi. Nakon učenja, koje je mogao nastaviti u kakvoj kaptolskoj ili trgovišnoj školi, prema kraju 1530., poput svojih prethodnika, nije primio županijsku administracijsku službu, nego je za svoju karijeru izabrao "školu za vitezove". U sljedećoj četvrtini stoljeća Vidje sudjelovao u svim važnijim akcijama na granici protiv Osmanlija, koje su se odigravale na jugozapadu Mađarske i u Slavoniji.

Slijedeći oca, Vid je svoje vojništvo gotovo zasigurno počeo kod guvernera bana Tome Nádasdyja (1537. - 1539.). Naime, 1542. još je bio u njegovoj službi,⁵⁸ što nikako nije bilo slučajno. S jedne strane, njegov je otac zasigurno poznavao Nádasdyja⁵⁹ koji je 1525. već bio tajnik kralja Ludovika II.

S druge strane, mnogo ranije rođen njegov polubrat od očeve prve žene Sofije, Siksto/Sixtus (vidi 2. rodoslovno stablo), također je bio u službi bana, a kasnije u službi palatina. Tek što su dva brata primila službu, razišla su se. Siksto je do kraja 30-ih godina 16. stoljeća već živio na zapadu Ugarske,⁶⁰ to jest spadao je među spomenute mađarske i hrvatske plemiće koji su na poticaj svojih povjerenika preuzezeli premještenje sjevernije. Godine 1528. bio je tajnik Ane Drágffy (žena Ladislava Kanižaja), 1539. bio je u Himfalvi, u županiji Vas, tijekom godine kad je pao Budim (1541.) u Rajki u županiji Moson, a 1546. pak kod Nádasdyjeva kapuvárskog vlastelinstva iz Szergényja (županija Sopron) svjedoči njegovo pismo gospodaru kada je bio tajnik Tome Nádasdyja ("secretarius noster").⁶¹ Godine 1551. Siksto je još živio. Spomenut je u jednoj parnici.⁶² O njegovu kasnjem životu i potomcima, nažalost, nisu pronađeni podaci. Vjerojatno je umro bez nasljednika pa tako Budorovoj obitelji nije osnovana zapadnougarska loza.

Vid Budor je, osim što je dobrovoljno pristupio u vojničku službu, iz obiteljskih interesa bio prisiljen ostati u domovini svojih predaka. Godine 1542. bio je u službi ranijeg bana Tome Nádasdyja, odnosno izravno pod zapovjedništvom donjolendavskog Stjepana Bánffyja, te neuspješno sudjelovao u pokušaju oslobođanja prethodne godine palih Budima i Pešte.⁶³ Vrativši se kući, uskoro je trebao pokopati brata Matiju († 1545.).⁶⁴ Obrana i vodstvo obiteljskih slavonskih posjeda, uz njegova brata Ivana o kojem imamo posljednju vijest iz 1551.,⁶⁵ postaju njegov glavni zadatak. Time je, razumije se, naslijedio sve obiteljske posjede. Usprkos tome, sljedećih godina upotpunjavao je vojničko iskustvo, više puta odlazeći daleko od kuće. Godine 1540., primjerice, kod Tihanyja se borio s Osmanlijama i u toj borbi ozlijedio ruku,⁶⁶ a 1546./47. se borio, pod zapovjedništvom Petra II. Erdődyja (1504. - 1567.), kasnjeg bana (1556. - 1567.), u Schmalkaldenu ratu u Saskoj. Vid je tada bio jedan od mađarskih

⁵⁷ Laszowski, 1934., 52. str.

⁵⁸ Laszowski, 1898., 140. str., djelatnost Nádasdyja je do današnjih dana, nažalost, ostala neistražena.

⁵⁹ Zamolba Ivana Budora Ludoviku II. za posjed i kraljevo odobrenje za to, s potpisom njegova tajnika Tome Nádasdyja ("secretarius"): 15. ožujka 1525., Budim: MOL Df. 232710.

⁶⁰ Godine 1553. zacijelo još živi u Križevačkoj županiji, u selu Magalovec (nekoć na sjeveroistočnom dijelu Križevačke županije, na krajevima Sibenik/Bačkvice), čime je nastao spomenuti razdor. Reiszig, 1900., 126. str.

⁶¹ MOL E 185 MKA Arhiv obitelji Nádasdy, Missiles, Budor Vid Nádasdy Támasu.

⁶² 25. listopada 1539., Himfalva,; 6. siječnja 1541., Rajka i 25. ožujka 1546., Szergény; 1546., tajnik Nádasdyja: Zalamegyei Levéltár, Zalaegerszeg; XII. 1: A Zalavári és Kapornaki Konventek Hiteleshelyi Levéltára Fasc. 1. Nr. 17. (Zahvaljujem na suradnji Irén Bilkei iz Zalaegerszega)

⁶³ HDA, Arhiv Budor, 31. ožujka 1551., Ormosd.

⁶⁴ Laszowski, 1898., 140. str.; o Nádasdyjevu putu i ulozi 1542. godine te novije: Bessenyei, 1999., 20. str.; odnosno o pohodu 1542. Meyer, 1879.; Károlyi, 1880a.; Károlyi, 1880b.; Traut, 1892. i najnovije Liepold, 1998., 237. - 252. str.

⁶⁵ HDA, Zbirke, Zbirka rodoslovlja, Kut. 1. Budor

⁶⁶ HDA, Arhiv Budor, 31. ožujak 1551., Ormosd

⁶⁷ Laszowski, 1898., 140. str.

husara koje u pjesmi spominje poznati pisac kronika Sebastijan Tinódi: "Došao je Péter (Petar) Erdődy sa 150 konja".⁶⁷

Vrativši se iz inozemstva Vid Budor je još jedno vrijeme djelovao u Slavoniji kao kraljevski (konjanički) zapovjednik,⁶⁸ ostavši u službi Petra Erdődyja.⁶⁹ Ne može se isključiti da je kao kapetan službovaо baš na nekadašnjem obiteljskom sjedištu, u Gorbonoku, posebno u utvrđenom dvoru.⁷⁰ Godine 1548., prema planovima, 25 konjanika i 20 pješaka trebalo se pobrinuti⁷¹ za obranu. Budor se vjerojatno vratio nekadašnjem gospodaru, u međuvremenu podunavskom državnom zapovjedniku (1542. - 1546. i 1548. - 1552.)⁷², Tomi Nádasdyju. Marko Štančić, kasnije poznati sigetski (szigetvárska) zapovjednik (1556./57. te 1558. - 1561.), a tada jedan od kapetana Nádasdyjeve vojske, u rujnu 1550. godine o tome je podnio izvještaj iz Pácoda (pokraj Bakháze u županiji Somogy blizu Drave) Stjepanu Zichiju, podunavskom zapovjedniku i njegovom pretpostavljenom: "Vid Budor je ove noći stigao, kako bi javio sigetsku (szigetvársku) vijest".⁷³

Iz toga podatka može se zaključiti da je vjerojatno Budor tada službovaо u Sigetu (Szigetváru): podunavski je zapovjednik bio tamo stacioniran sa 100 vojnika lakog konjaništva. No moguće je da je preko zapovjednika Nádasdyja u baranjsko-somogyske utvrde, podrazumijevajući Siget (Szigetvár), Pácod i druge, spadalo među 200 konjanika.⁷⁴ O kojem je god slučaju riječ, sigurno je da je Budor išao preko dobro poznatih terena jer su sigetska i okolne tvrđave ležale blizu Drave. Za njega Drava nije značila ništa drugo nego jednostavnu prirodnu i županijsku granicu između južnopodunavskih i slavonskih županija.

4.2. "Dvije države - jedna domovina": Budorovo uspješno pronalaženje izlaza

Temeljite promjene u cijeloj Slavoniji, ali posebno u Križevačkoj županiji, kao i u život obitelji Budor, donijela je 1552. godina. Osmanlije su 1543. zauzeli Valpovo, a godinu dana prije Orahovicu i Drenovac, kao i prostor istočno od rijeke Ilove. Tako su 1544. Osmanlije zaposjeli Pakrac i Bijelu Stijenu, zatim posjed Tome Nádasdyja, Veliku (danас Kraljeva Velika) i staru Batthyányjevu utvrdu, Kreštelovac. Sljedeće su godine zauzeli Moslavinu, koja leži zapadno od Ilove. Time je već polovica posjeda Križevačke županije bila u njihovu vlasništvu. Istinska je tragedija uslijedila u Slavoniji, iako je do tog vremena mađarska ratna povijest (suprotno od hrvatske) na nju obratila tek neznatnu

⁶⁷ Tinódi, 1984., 336. str.: IX. 149. Erdődy je, prema vlastitoj tvrdnji, sudjelovao u ratu sa 200 konjanika: SNA ÚAE Lad. 2. 2. Fasc. 9. No. 1. fol. 3., usp. još Károlyi, 1877., 848. str. i Martian, 1910., 53. str. (najnovije biografske studije ne izvještavaju o službi kasnijeg bana) HBL 4. 68. str.

⁶⁸ "Capitaneus Regiae Maiestatis" 18. rujna 1546.: MOL P 1342., Arhiv obitelji Lippay Capsa 17. Fasc. 2. fol. 32-33 i 18. rujna 1553.: MOL P 1313., Arhiv obitelji Batthyányi, "Miscallenea" Series II. No. 104.

⁶⁹ 1549. navodi o njemu: Laszowski, 1898., 140. str.

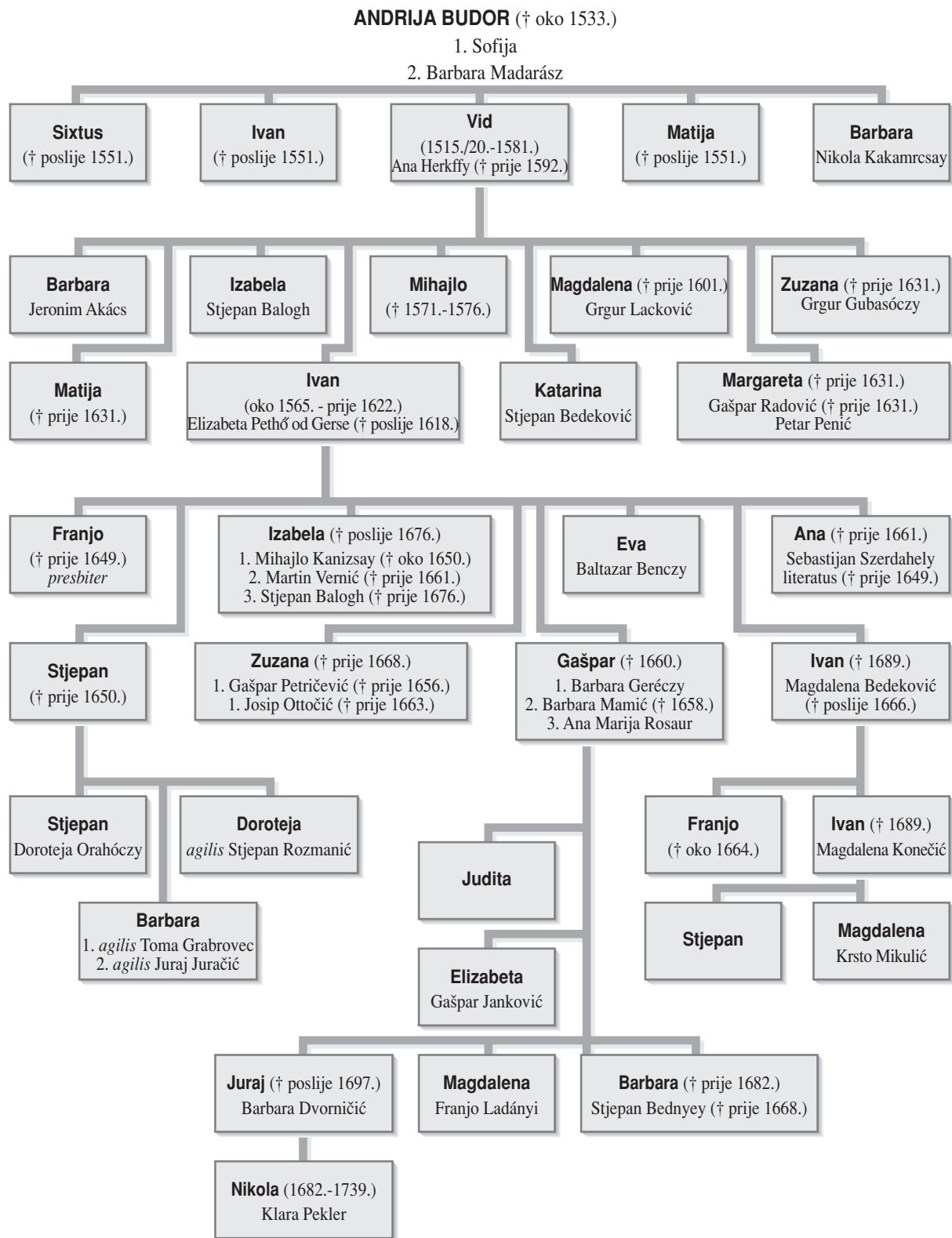
⁷⁰ Povijest gorbonoškog dvorca, vidi: Cvekan, 1990., 17 - 22. str.

⁷¹ "Limitatio gentium in arcibus finitimus regni Sclavoniae", ÖStA HHStA Hungarica AA Fasc. 55. 1548. fol. 155-164. i MOL E 211 MKA Lymbus Series II., Tétel 3. fol. 3.-8. O užurbano sastavljenom prijedlogu namjesništva 1547. god. na državnom saboru u Pozsonyu/Požunu: 3. tc. : CJH, 1526-1608., 190.-191. str.

⁷² Pálffy, 1999b. Posebno 36. - 37. str.

⁷³ Szalay, 1861., 73 - 74. str.: No. LXVIII.O putu Marka Horvata novije vidi: Szakály, 1987., 46 - 80. str.

⁷⁴ Pálffy, 1999b., 38. str.

Slika 2: Rodoslovno stablo obitelji Budor (2)

pozornost. Virovitica, Čazma, Dubrava i Ustilonja te područje Siska i rijeke Čazme, a time i veći dio Križevačke županije, bili su okupirani. Nakon što su je početkom kolovoza 1544. napustili branitelji, Osmanlije su spalili i gorboňsku utvrdu.⁷⁵

U Križevačkoj su se županiji od Đurđevca preko Koprivnice do Ludbrega, kao i do Križevaca i južno prema Cirkveni, prostirali prostori koji su ostali pod kraljevskom vlašću (time su ujedno Batthyányji i Nádasdyji izgubili sve svoje važne slavonske posjede). Uopće nije slučajno što su bečki vojskovođe baš u tim tvrđavama ustanovili krajem 50-ih godina 16. stoljeća slavonsko pogranično zapovjedništvo (*Slawonische/Windiche Grenze*)⁷⁶ koje je organiziralo obranu. U Slavoniji i Hrvatskoj gotovo da se više nije imalo što braniti. Osmanlije su nakon nekoliko godina, 1556., opsadom Kostajnice na Uni (danasa Bosanska Kostajnica u Bosni) doveli u golemu opasnost⁷⁷ i Zagrebačku županiju te su od 1530. postupno sagrađene pogranične utvrde (*Kroatische Grenze*).⁷⁸ Od Slavonije⁷⁹ su ostali sve ugroženija Zagrebačka županija i spomenuti sjeverozapadni okrajci Križevačke županije. U to se vrijeme Hrvatska veoma smanjila (Reliquie reliquiarum ili "ostaci ostataka" nekoć slavnog Hrvatskoga Kraljevstva), a primorski su se posjedi smanjili na zajedničke posjede sjeverno od bihaćko-senjske crte.

Zbog tih korjenitih promjena srednjovjekovni zemljopisni i politički teritorijalni pojmovi postupno su dobivali nov sadržaj. Iako su Varaždinska, Križevačka i Zagrebačka županija i dalje činile dio Slavonije,⁸⁰ sve češće su počele koristiti "hrvatski" atribut na svom teritoriju jer od srednjovjekovne Hrvatske nije ostalo gotovo ništa ("reliquiae reliquiarum" / *ostaci ostataka* - kako pišu suvremeni izvori).⁸¹ Simbolično bismo mogli reći da se u drugoj polovici 16. stoljeća Hrvatska zbog osmanskih prodora smanjila na Slavoniju, to jest dva su se područja na dugo vrijeme takoreći ujedinila. To posebno stanje dobro je predviđeno time što se sredinom stoljeća između mađarskih grbova pojavila i Slavonija (*regnum Sclavoniae*, odnosno *rex regni Sclavoniae*),⁸² što je u srednjem vijeku bilo potpuno nezamislivo. Tako je područje između Drave i Save pripalo pojmu Ugarskoga Kraljevstva (*regnum Hungariae*).⁸³

Naglo smanjenje hrvatskih i slavonskih teritorija uvelike je pridonijelo procesu ujedinjenja, o čemu su hrvatski redovi posljednji put održali samostalni Sabor 1558. u Zagrebačkoj županiji, u Steničnjaku.⁸⁴ U 16. i 17. stoljeću hrvatski i slavonski redovi će uvijek zajedno zasjedati, poglavito u Zagrebu ili Varaždinu, te zajedno donositi odluke o obrani "svoje domovine". Hrvatski sabor i

⁷⁵ Virovitičku su županiju u tili čas "proglutali" osvajači. O tome *Mažuran*, 1958., posebno 115. - 128. str. (O Gorbonoku: 123. str., kao i *Barabás* I. 164. - 168.: No. CXII-CXIII. [6. kolovoza 1552.]), kao i novije *Feletar*, 1988., 76.-78. str.; *Cvekan*, 1990., 23. i 37. str.; *Mažuran*, 1991., 28. - 32. str.; *Kruhek*, 1992., 5. - 9. str.; *Pavličević*, 2002., 85. - 87. str., odn. o turskoj vlasti nad posjedima *Moačanin*, 2001.

⁷⁶ Brojne su obrade te teme, vidi novije: *Kruhek*, 1992., 3.-38. str. ; *Kruhek*, 1995b., 141.-159. str. *Pálffy*, 1996., 185. i 190. str.; *Kaser*, 1997., 99.-109. str. i *Kruhek*, 2000.; od ranije literature (bibliografskim podacima): *Rothenberg*, 1970.; *Klaić* N., 1973. i *Vojna krajina*, 1984. (odgovarajuće poglavlje)

⁷⁷ O ulozi Kostajnice i o povijesti 16. st. novije: *Kruhek*, 2001., posebno 76. - 80. str.

⁷⁸ U 76. u bilješci pokraj odgovarajućeg poglavljia vidi još: *Lopašić*, 1890., i *Simoniti*, 1991.

⁷⁹ *Engel*, 1996. I. 223. str.; *Težak-Šimek-Lipljin*, 1999., *Zsoldos*, 2001., 279. str.

⁸⁰ Vidi, primjerice, pismo kralja Rudolfa iz 1577.: "in comitatu Zagrabensi ultra Colapim, illa scilicet parte comitatus, quae hoc tempore Croatia dicitur", *Barabás*, I. 559. str. No. CXCIII.

⁸¹ Tako navodi temeljna i hrvatska povijest: *Klaić* N., 1973., posebno str. 255. - 261. str.; iz literature na mađarskom jeziku rijetko se kao primjer upotrebljava: *Bónis-Degré-Vagra*, 1996., 136. - 137. str., i *Bak*, 1997., 63. str.

⁸² Daljnja istraživanja zahtijevaju točno vremensko navođenje.

⁸³ *Zsoldos*, 2001.

⁸⁴ *Šišić* III (21. - 26. str., No. 14, 18. srpnja 1558.), *Klaić* V., 1982., 602. str., i povijest Sabora; usporedi još: *Horvat R.*, 1942., i *Sabol*, 1995. (9. - 60. str.) te *Josip Kolanović*

slavonska skupština, koja je nastala nakon Mohačke bitke, ujedinili su se te preuzeли dio organizacije i običaja⁸⁵ slavonske skupštine. Ujedinjenje je označavalo to da se djelomično ujedinila sudbina Križevačke i Zagrebačke županije jer su 1558. imali zajedničkog župana Ambroza Gregorijanca ("comes comitatum Zagrabiensis et Crisiensis"),⁸⁶ i to je postupno postalo pravilo. Ujedinjenju je presudno pridonijelo i to što se veći dio hrvatskog plemstva, kao i jedne slavonske grupe, zbog osmanskih prodora selio prema sjeveru, to jest prema zaštićenijim županijama - Zagrebačkoj i Varaždinskoj (ili još dalje prema Mađarskoj).⁸⁷ Zbog svih tih događaja "oslabljena" se Slavonija, kao dio Ugarskoga Kraljevstva, ujedinila sa "smanjenim" Hrvatskim Kraljevstvom.

Vida Budora su se te korjenite promjene i te kako ticale jer je zauvijek izgubio brojne posjede u Križevačkoj županiji. Ono što je preostalo dospjelo je u neposrednu blizinu ili na prvu crtu bojišta. Obiteljska gnijezda i grobovi, npr. Gorbonok, doživjeli su pustošenje.⁸⁸ Vid je tako mogao izabratizmeđu dvije odluke: slijediti polubrata te se preseliti na zapad Ugarske, čime bi ostavio sve svoje posjede novim doseljenicima (poglavito Vlasima koji su u velikom broju, kao izbjeglice, dolazili u Slavoniju),⁸⁹ ili i dalje, ostajući u službi oružja, pokušati steći nekoliko sigurnijih utočišta u Podravini. Vid se odlučio za ovo posljednje, iako je to bio mnogo teži izbor.

Godine 1556. Vid Budor je ponovno sudjelovao u borbi protiv Osmanlija, osobito pod zapovjedništvom palatina Tome Nádasdyja (1554. - 1562.), i to opet na području sjeverno od Drave. Kada je budimski paša Hadim Ali (1556. - 1557.), nakon uspješnog osvajanja Kaposvára, Korotne i Babócs (Bobovca), u lipnju 1566. zauzeo Sighet (Szigetvár), nastojao je završiti osvajanjem južnog Podunavlja. Bečki su vojskovođe prikupljali vojsku da to spriječe. Ferdinand Tirolski, nominalni nadvojvoda, i palatin Tomo Nádasdy, kao i vojni intendant Szorza Pallavicini I., vodili su austrijsku, moravsku, mađarsku, hrvatsku i slavonsku vojsku te vratili Babócsu (Bobovec) i tim borbama oslobođili Sighet (Szigetvár) od opsade, a zatim su trijumfirali u bitki pokraj rijeke Rinye.⁹⁰

U prvom ozbilnjijem uspjehu kršćanske vojske nakon Mohačke bitke Vid Budor je junački izvršio svoju ulogu kao konjanik, tj. husar. Kada je iz jedne bitke vraćao svoje postrojbe, Osmanlije su ih počeli goniti što je on, navodno, prvi primijetio. Viteški je stao nasuprot njima, samog je Skender-bega ranio, a on sam pretrpio je manje ozljede. Usprkos tome, i dalje je ostao aktivan pa je u blizini Szentlőrinca (istočno od Szigetvára) u jednoj novijoj akciji kopljem na smrt izbo jednog Osmanliju, a na sličan je način kod Sigeta (Szigetvára) porazio još jednog. Zatim je u jednoj bitki, koju je vodio Franjo Tahy - tada zapovjednik konjice,⁹¹ kopljem ranio Kunović-bega. Na posljeku je kod Görösgála dokrajčio još četvoricu Osmanlija.⁹²

⁸⁵ Hrvatski sabor, odnosno kasnosrednjovjekovna glavna skupština (sudska skupština, *generalis congregatio*) i pokrajinska skupština (isprrva *generalis congregatio*, kasnije *conventus /diaeta [statuum] regni Sclavoniae*). Postupno su o ujedinjenju otkriveni temeljni nedostaci hrvatsko-mađarskog istraživanja. Dosadašnja istraživanja kasnosrednjovjekovne Slavonije o manje poznatom slavonskom судu i pokrajinskim skupština: Tringli, 1998., posebno 293. - 307. str., usporedi s brojnim izvrsnim primjerima: Kukuljević I., 213. - 277., i novije Kubinyi, 1994., 295. str.

⁸⁶ Uo 41. str.: No 24 (1. rujna 1558.) i Buturac, 1991., 12. str.; još: Klaić V., 1982., 613. str. i Bak, 1997., 110 str.

⁸⁷ Kao primjer, Frančići, vidi obiteljsko rodoslovje: MOLP 1313, arhiv obitelji Batthyányi, Genealógiák/Rodoslovja, Karton 149. pol. 151.-152., i dijelom izdanje Pálffy-Pandžić-Tobler, 1999., 259. - 261. str. No 170 ili Kružići (mađarski Krusicsi, usp. Perojević, 1931. i Matunák, 2001. 5.-20. str.) i kasnije u Mađarskoj, obitelji sa spomenutim Horvát(h) atributom (pr. obitelj Horváth-Štančić: usp. Iványi B, 1918. i Szakály, 1987.), novije o tim obiteljima istražuje suradnik Ivan Jurković na pulskoj Katedri za povijest

⁸⁸ Martin Stier: na zemljopisnoj karti 17. st. Gorbonok se nalazio na najzapadnijem dijelu osmanskog područja ("Closter"); Krmpotić, 1997., 43. str., No. 21; usp: Cvekan, 1990., 23. i 26. str.

⁸⁹ Vidi 76. bilješku

⁹⁰ Dokumentirano jedinstvenim bogatstvom (bečkih, gračkih, budimpeštanskih i praških) arhivskih materijala, ali još u velikom dijelu neobrađeno. O ratnom pohodu 1556. godine vidi: Bende, 1968.

⁹¹ Barabás, II., 327. - 344., str.: No. CII

⁹² Laszowski, 1898., 140. str.

U drugoj polovici 50-ih godina 16. stoljeća Vid Budor se ponovno vratio u Slavoniju. Tada je sudjelovao u akciji protiv osmanskih osvajanja, ovaj put pod zapovjedništvom koprivničkog, đurđevačkog i prodavičkog (Prodavić/Virje) kapetana (od 1554.).⁹³ Luke Sekalja. U selu Sv. Nikola u Križevačkoj županiji⁹⁴ zaklao je u pohodu jednog Osmanliju, zatim je u Varaždinskoj županiji počeo bitku s požeškim begom Ulamom, pustošeći okolicu i krećući se prema kući. Navodno se tada sukobio s begom i slomio tri koplja. Na posljetku je u drugoj akciji kod Virovitice junački svršio s jednim Osmanlijom koji je ubio njegova hrvatskog suborca, poznatog Gojka.⁹⁵

Nakon toga je Budor oko 1560. pronašao novoga gospodara, samog Nikolu Zrinskog, ranijeg bana (1542. - 1556.), kojemu je prema nalogu Dvorskog ratnog vijeća slijedio odlazak iz službe banskog časnika.

Od 1557. držao je Zrinski više stotina lakih konjanika i pješaka u hrvatsko-slavonskim pograničnim krajevima.⁹⁶ U studenome 1561. Zrinskom je uslijedio ulazak u časničku službu,⁹⁷ na nekadašnje mjesto svoje ranije službe, u Sigetu (Szigetváru), gdje se zadržao jednu do dvije godine. Iako pronađeni izvještaji o tvrđavi nisu spominjali njegovo ime,⁹⁸ znamo da je jednom prilikom, kada je sa 100 szigetvárske konjanike krenuo prema Siklósu, u tamošnjoj borbi kopljem izbo dvojicu Osmanlija na smrt. Štoviše, kada je razbojnik Derviš-beg⁹⁹ poslao svoje ljude u pljačku niz Csurgó (Čorgov) i Babócsu (Bobovec), Budor i Zrinski u pratnji konjaničkog kapetana viteški su se borili, uhvativši jednog važnijeg Osmanliju i njegova konja.¹⁰⁰

Godine 1556. u velikom pohodu Osmanlija naš junak više nije bio u Sigetu (Szigetváru), nego je obavljao službu u koprivničkoj utvrdi na čijem je čelu već dvije godine bio Achacius von Herberstein.¹⁰¹ Budorov povratak kući u prvom je redu bio logičan. Prije svega se može obrazložiti zaštitom posjeda jer ih je iz Koprivnice mogao lakše braniti nego iz Sigeta (Szigetvára). Time je, međutim, bio primoran na oproštaj od svoga gospodara Zrinskog koji je ubrzo poginuo junačkom smrću u obrani ključne utvrde južnog Podunavlja. Tijekom velikih opsada Vid Budor nije besposličario. Davao je sve od sebe da pod zapovjedništvom koprivničkog husara, nekadašnjeg saskog zapovjednika konjaništva, bana Petra Erdődyja, zaštiti Varaždinsku županiju od četa osmanske lake konjice koja je, poput najezde skakavaca, poplavila njezinu okolicu. Dapače, ni nakon 1566. godine nije se smirio te je

⁹³ Izvješće Szekélyja o njegovoj službi, 1. rujna 1554. god. ÖStA HKA HFU rote Nr. 6. 1556. god., veljača, fol 6-9 i jedno drugo izdanje MH III., 485. - 488. str.; No. 431.; usporedi još Horvat R., 1995., 158. - 159. str.

⁹⁴ S obzirom na to da se po Engelu Pálu (Engel, 2001.) u Križevačkoj županiji nalazilo pet sela pod imenom Sv. Nikola (Szentmiklós), nažalost, gotovo je nemoguće utvrditi točno mjesto te borbe.

⁹⁵ Laszowski, 1898., 140. str.; Vidi: u vezi s tim događajima: Lopatić, 1885.b., 220. - 231. str. i Horvat R., 1940., 10. - 11. str.

⁹⁶ Od 18. svibnja 1557. Zrinski, po nalogu ratnog vijeća, vodio je 400 konjanika i 100 mađarskih pješaka (ÖStA KA Best. No. 40.) od 28. ožujka istodobno je sa 100 konjanika i 100 pješaka pojačao dotadašnji broj vojnika na hrvatskim krajevima. šStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 141, fol. 16.

⁹⁷ 22. rujna 1561., prije imenovanja Zrinskog: Barabás, 1, 571. - 574. str; No CCCLXXVII., 3. listopada nalog Zrinskog: ÖStA HKA HFU rote Nr. 10., 1561. listopada fol. 158. - 166.; 20. listopada, pismenu opomenu na poslušnost sigetskoj (szigetvárskoj) vojsci i građanstvu: ÖStA KA Best No. 100. Na posljetku je 2. studenoga Zrinyi već bio u Szigetváru. Timar, 1989., 16., 341. i 348. str.

⁹⁸ Uo. (kao prethodna bilješka)

⁹⁹ Nažalost, na temelju dosadašnjih znanja ne možemo utvrditi može li se Derviš-beg poistovjetiti s prije poznatim mohačko-pečuškim (1547. - 1557.), zatim s kasnijim szegedskim (1557. - 1560.) begom. Dakle, nakon 1560. Ivan je nestao iz javnog života. (Dávid, 1999a. i Dávid, 1999b. 65.-68.str.). Emilij Laszowski, više puta naveden, u svojim izvještajima (popularnog karaktera) ne daje nam izvore; tako o tome nismo mogli ništa točno utvrditi.

¹⁰⁰ Laszowski, 1898., 140. str.

¹⁰¹ Herbersteinovo imenovanje 20. siječnja 1564., ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 143. fol 9., 17. svibnja - pismena opomena na poslušnost koprivničkoj utvrdi: Va. fol. 59, 1. lipnja njegov prethodnik, Kasper Raab, stupio je na službu Herbersteinova časnika: Uo. fol. 66., povijest pogranične utvrde vidi: Horvat R., 1995., poglavito 5. - 8. str.

ubrzo, negdje prije kasnog ljeta 1567. godine, kada su tri sandžakbega pošla nanovo pljačkati Moslavинu, krenuo u borbu protiv njih zajedno s Petrom Erdődyjem i Matijom Keglevićem. I premda je ponovno ranjen u nogu, ipak je uspio ubiti Turčina.¹⁰²

Vid Budor se gotovo kao 50-godišnjak povukao iz aktivnog ratovanja, kročivši u vlastelinsku službu. Od 1567. do ožujka 1569. bio je kaštelan Thuróczyjeva trakošćanskog dvorca (*castellanus arcis Trakostyan*), sve dok nije zajedno s pisarom Petrom Koščevićem tvrđavu i vlastelinstvo predao kraljevskom povjereniku Jurju Draškoviću,¹⁰³ zagrebačkom biskupu (1568. - 1575.) i hrvatsko-slavonskom banu (1568. - 1575.) koji je postao novi vlasnik. Istodobno sa službom u Trakošćanu, i to samo djelomično vojničkom a više posjedničko-upravljačkom, počeo je povećavati svoju obitelj. Vjerojatno sredinom 1550. godine¹⁰⁴ oženio se Anom Herkffy/Herković¹⁰⁵ iz Zajezde, koja potječe iz stare, poznate hrvatske obitelji, a rođakinja je njegova suborca Petra Patačića koji je kod Sigeta (Szigetvára) poginuo junačkom smrću.¹⁰⁶

Brak je Budorima donio mnogo koristi. Herkovići su spadali u otmjenije niže plemstvo nego Budori (više članova njihove obitelji bilo je vicebanovima u kasnom srednjem vijeku) pa su ih takvi rođaci, kao i prijašnji Patačići, samo još više jačali.¹⁰⁷ Posredstvom obitelji Herković u Varaždinskoj su županiji sudjelovali u obrani tvrđava u zaleđu, prije svega na Zajezdi i Vidovcu,¹⁰⁸ te nekadašnjega grebenskoga vlastelinskog posjeda u Szentillyju (Obresu, danas Obrež) itd.¹⁰⁹ Došli su do manjih posjeda koji su dijelom nadoknadiili gubitak posjeda u Križevačkoj županiji, a nalazili su se na mirnijem teritoriju. Dapače, vidovečka je kurija do izumiranja obitelji imala funkciju središta posjeda. Primjerice, 11. listopada 1573. godine ovdje se održalo vjenčanje Magdalene Budor i Grgura Lackovića, tajnika grofa Zrinskog ("secretarius dominorum comitum de Zrynyo"),¹¹⁰ što je ujedno značilo da je Vid Budor i nakon junačke sigetske pogibije ostao usko povezan s međimurskim visokim državnim gospodarom.

Brak je ujedno pridonio i izvještavanju o Vidovoj uspješnoj vojničkoj karijeri. On je, slično kao i njegov otac, stekao veliko poštovanje u slavonskim krugovima. Na to upućuje i jedan kasniji spomen (1579.) kada je u sporu obitelji Pethő u jednoj parnici dobio ulogu saslušavanja svjedoka jer je bio banski podanik (*homo banalis*).¹¹¹

U danima oko 15. svibnja 1592. umrla je¹¹² Ana Herković, koja je cijelo desetljeće živjela bez muža jer je Vid umro oko 1581. godine.¹¹³ U Varaždinskoj je županiji ta niža plemkinja najzad s troje muške djece (Ivan, Mihael i Matija) i šestero ženske (Magdalena, Barbara, Suzana, Katarina, Margareta i

¹⁰² Laszowski, 1898., 140. str.

¹⁰³ Šišić III., 240. str.; Br. 179 i HBL 3., 443. str.

¹⁰⁴ Zasigurno prije 1561. navodi da je "Vidovec, u mojoj domovini", a u pismu na mađarskom jeziku Kristófu Batthyányju, kojemu je na posjed došla žena. MOLP 1314, arhiv obitelji Batthyányi, Iványi - Jegyzék (nažalost, pismo je vjerojatno prije II. svjetskog rata - nestalo).

¹⁰⁵ O Anni Herković vidi: HDA arhiv Budor, kut 1. passim, odnosno Gulin, 1995., 73. str.; Br. 52.

¹⁰⁶ Pethő, 1753., 121. str., Bojničić, 1908., 89. str., i Matasović, 1930., 111. str.

¹⁰⁷ Rodoslovje obitelji, vidi: Matasović, 1930.

¹⁰⁸ Odlomak dokumenta obiteljskog arhiva (HDA, arhiv Budor, kut 1. passim), uz to vidi i: Adamček - Kampuš, 1974., 194. i 196. str. i Br. 63 (1566.), 203.-204. str; Br. 66 (1567.), 219.-220. str.; Br. 72 (1568.), 236. str.; Br. 78 (1570.), 291.-292. str. Br. 78 (1570.), 291.-292. str.; Br. 96 (1576.), 323. - 324. str., Br. 105 (1582.). I Zajezda i Vidovec

¹⁰⁹ O tome vidi: Ivan Budor i Suzana - izdano preko Nikole Istvánffya, palatinskog namjesnika - povelja iz sredine 1590. godine. O Herkovićevoj baštini. HDA arhiv Budor, između 1590. i 1600. (godina se otkinula s dokumenta) 10. rujna, Vinice

¹¹⁰ MOL E 185 MKA, obiteljski arhiv Nádasdy, pozivnica za vjenčanje Vida Budora Franji Nádasdyju, 6. rujna 1573., Vidovec

¹¹¹ MOL P 235 arhiv obitelji Pethő, Com. Varasd., FASC. 2 Br. 102 (21. veljače, 1579. Zagreb) i u ovom istom dopisu Uo. No. 116.

¹¹² HDA Arhiv Budor, bez datuma, iz 90-ih godina 16. stoljeća: članovi obitelji Budor dali su pripremiti iskaz o zajmu na mađarskom jeziku.

¹¹³ HDA, zbirke, zbirka rodoslovlja, Kut 1. Budor, odnosno usporedi: 1582. godine u popisu poreza već se spominje njegova udovica. Adamček - Kampuš, 1973., 323. str., No. 105

Izabela) razveselila svog supružnika (vidi 2. rodoslovno stablo). Što se sinova tiče, Mihael 1576. više nije bio živ, a Matija, prema našim saznanjima, nije imao potomaka.¹¹⁴ Šest se kćeri relativno uspješno udalo, s dobrim mirazom. Sve su se udale uglavnom za pripadnike slojeva sličnih njihovu, a neke od njih su za muževe dobile pripadnike otmjenijeg slavonsko-hrvatskog nižeg plemstva. Dok je Magdalena učvrstila obiteljsku vezu sa Zrinskim udajom za Grgura Lackovića, Katarinu je oženio Stjepan Bedeković Komora, Suzanu Grgur Gubasóczy, Margaretu Gašpar Radović, Izabelu Stjepan Balog i, na posljetku, Barbaru Jeronim Akách, čime je učvršćena pozicija obitelji u Varaždinskoj županiji. Članovi tih nižih plemićkih obitelji u 16. i 17. stoljeću dali su nekoliko podžupana i službenika toj najzapadnijoj slavonskoj županiji.¹¹⁵

Od muških potomaka Vida Budora najotmjeniju je ženu dobio Ivan. Dobitkom ruke Elizabete Gersei Pethő, Ivan je ušao u usku vezu s obitelji koja je u Slavoniji, a posebno u Varaždinskoj županiji, u vrijeme ranog novog vijeka imala veliku ulogu, a istodobno se širila na mađarske posjede sjeverno od Drave kojima je upravljala njihova barunska obitelj.¹¹⁶ Posredstvom njegove punice Fruzsine Kerecsényi iz Kányafšlda (vidi 2. rodoslovno stablo), Ivan je stekao rođake koji su imali dobre veze u Mađarskoj.¹¹⁷ Jedan brat Fruzsinina oca Andrije bio je slavni Ladislav koji je bio sigetski (szigetvárski) zapovjednik (1554. - 1556.), a potom gyulski zapovjednik (1561. - 1566.). Drugi je pak brat bio raniji hrvatsko-slavonski viceban (1557. - 1558.), zatim, uz Tomu Nádasdyja, vicepalatin¹¹⁸ čija je služba bila priznata na bečkom dvoru. Sve to odlično pokazuje kako je obitelj Kerecsényi dobila barunski grb od kralja Ferdinanda u rujnu 1561. godine.¹¹⁹ Međutim, i Ivanova je karijera bila dostojna njegovih otmjenih rođaka.

5. Obitelj u službi oružja “dviju domovina”: vojnička karijera Ivana Budora

5.1. “Škola za vitezove” u Slavoniji i Mađarskoj

Ivan Budor se vjerojatno rodio oko 1565. godine, a na temelju onoga što стоји u poveli,¹²⁰ oko 1580. godine “izrastao je” iz dječjeg u mladenačko doba (“adolescentiae annos excedens”; *Dodaci fol. 2v.*).

Još nije posve ni odrastao kada je pošao očevim i djedovim stopama. Pokraj granice je počeo usvajati vještine ratovanja. Iako o njegovu odgoju nemamo konkretnih informacija, o kasnijem životu pretpostavljamo da je bio na čakovečkom dvoru kod Jurja Zrinskog (1549. - 1603.)¹²¹ ili je vojnu službu postupno obavljao na mjestu događaja (primjerice, Kaniži). Tu je, raniju očevu vezu, kasnije učvrstila

¹¹⁴ “Nobilis quondam Michael”, HDA, Arhiv Budor, 16. rujna 1576., Varaždin (1570. još je bio živ. Uo)

¹¹⁵ Na kraju studije detaljno su navedeni podaci o izvorima publikacija, a uz obitelj Bedeković vidi još: Noršić, 1931., i novije: HBL. 1., 576. - 577. str., i više podataka o obiteljima Bedeković i Gubasóczy i dr. MOL P 235, Arhiv obitelji Pethő Com. Varasd. Fasc. 1-4 (Csomó 1-2) passim, odnosno vidi i u historiografskom uvodu u spomenutim obiteljskim arhivima (Erdődy, Nádasdy, Batthyányi i dr.). Od ostale literature: Bojničić, 1899., i novije: više zanimljivih podataka Lončarić, 1996., Varaždinska županija: Strohal, 1932., 178. - 179. str.

¹¹⁶ Nagy I., 257. - 266. str., i Bojničić, 1899., 145. str.

¹¹⁷ Zanimljivo je primjetiti da su posredstvom Andrije Kerecsényija Budori ušli u rodbinstvo s Illiyevšlgyском (Ilyavšlgy) obitelji, od kojih je Katalin († 29. travnja 1589.) bila žena Ambrusa Miskolczyja, diósgyőrskog velikaša; njegov se nadgrobn spomenik može vidjeti u Miskolclavaskoj crkvi. Gyulai, 1994., 189. - 194. str., usporedi još: HDA, Arhiv Kerecsenyi, 13. ožujka 1576. i MOL E 201 MK Coll. Kukuljević Fasc. VII. No. 53 (1584.)

¹¹⁸ Lászlóva biografska studija: Ákosfy, 1937.; o vicebanstvu Mihályja: Klaić V., 1982. 600. str., o vicepalatinstvu vidi spomenutu barunsku diplomu

¹¹⁹ Arhiv HAZU, Armales, D CLXXXVII: A 10, 15. rujna 1561., Beč, originalan primjerak

¹²⁰ “Sicuti in serie genealogiae tuae manifeste liquet”, Budor - Armales, fol. 2v.

¹²¹ Nedavno izšla biografija: Štefanec, 2001.

njegova sestra Magdalena udajom za Grgura Lackovića, tajnika Jurja Zrinskog, koji ga je mogao preporučiti svom gospodaru. Budor je opravdao tu preporuku poznavanjem specijalnog umijeća ratovanja, istaknuvši se u prvoj viteškoj borbi u jesen 1580. godine, kada Juraj Zrinski prestaje djelovati kao vojnik.

Iako se Ivan Budor 1610. tek sjećao da se prva značajnija bitka u kojoj je sudjelovao dogodila oko 1580. ("circa annum millesimum quingentesimum octuagesimum"), vidimo da ga memorija nije prevarila, kao ni kod brojnih drugih događaja.¹²² U plemičkoj je povelji opisan sukob Jurja Zrinskog, Franje Nádasdyja,¹²³ Baltazara Baththyányija te slavonskog pograničnog zapovjednika Veita von Hallegga (1568. - 1583.), koji je vodio kršćanske čete protiv požeškog bega Skadera. Sukob se dogodio 28./29. rujna 1580., što znamo na osnovi opisa dvojice povjesničara koji su te događaje najveštije opisali: vinički posjednik, Nikola (Miklós) Istvánffy (1538. - 1615.) iz Kisasszonyfalve, na latinskom jeziku, i Grgur (Gergely) Pethő iz Gerséja (oko 1570. - 1629.), viceban i varaždinski župan,¹²⁴ koji je napisao kroniku na latinskom i mađarskom jeziku o najezdi Osmanlija. osim u tim kronikama, ta je najezda navedena i u suvremenim spisima.¹²⁵ Tada su na Požeško polje ("in agrum Poseganum") stigle hrvatske, mađarske i njemačke čete (otprilike 2500 vojnika) i temeljito potukle požeškog bega koji je uništavao okolicu Varaždina. Posjekli su oko 250 Osmanlija (među njima i samog bega), 430 su ih zarobili i k tomu zaplijenili 20 zastava.¹²⁶ U toj je bitki sudjelovao Ivan Budor. Tijekom borbe je kopljem je oborio jednog Osmanliju, a više je njih pak mačem poslao na drugi svijet (Dodaci fol. 2v-3r). Vijest o tom događaju stigla je u Prag već krajem listopada, odakle je venecijanski izaslanik o tome detaljno obavijestio vođe Venecije.¹²⁷

Budor je 1583. službovao prilično daleko od svog zavičaja. Kao i njegov otac, krenuo je sjeverno od Drave i pokraj rudarskoga grada Garama, štiteći liniju njegova središta, a na Lévu (danас Levice u Slovačkoj) preuzeo je službu (Dodaci fol. 3r.). Njegov je put iz više razloga vodio u sjedište Ferenca Dobóa¹²⁸ iz Ruszke, koji je bio glavni zapovjednik pogranične utvrde i kapetan Dunáninnenskog okruga (1582. - 1589.). To je mjesto gdje ga je general lako mogao uzeti u tzv. popisane vojnike koji su od kralja dobivali plaću. Razlog je djelomice bilo to što je junačko dijete Egrija oženilo Juditu Kerecsényi, mladu Budorovu rođakinju, to jest sestričnu njegove punice Fruzsine Kerecsényi. Dvije su se obitelji družile još 90-ih godina 16. stoljeća, usprkos udaljenosti od više stotina kilometara.¹²⁹ Osim toga, zapovjednik Dobó bio je u prijateljskoj vezi s Budorovim gospodarom Jurjem Zrinskim koji ga je preporučio kao povjerenika svojem suborcu generalu.¹³⁰

Ta vojna služba daleko od rodnog kraja bila je odlična škola Budoru jer je sa suborcima mogao ratovati s jačim osmanskim (budimskim, ostrogonskim/esztergomskim, nôgrádskim, szécsényskim i

¹²² Problem je bio u spomenutoj dopuni teksta plemičke povelje (listopad/studeni 1610.), kraljevski tajnik Lőrinc Ferenczffy pojedine događaje nije prikladno kronološki prilagodio. Razumljivo, za neke se bitke vjerojatno ni sam Budor nije mogao sjetiti.

¹²³ Biografija Fekete bég: *Nagy L.*, 1987.

¹²⁴ Biografija Pethő i procjena njegove kronike: *Morvai*, 1912.

¹²⁵ *Istvánffy*, 1622., 555. - 557. str., Pethő, 1753., 127. str., odnosno ÖStA KA HKR Akten Exp. 1589. kolovoz No. 88 fol 26. i ÖStA HHStA Turcica Kart. 43. Konv. 1. fol. 31, odnosno od literature usporedi još: *Gruber*, 1879., 28. - 29. str., novije: *Cvekan*, 1990. 37. str., *Petrić*, 2000., 70. str.; *Štefanec*, 2001., 102.-103. str., *Pavličević*, 2000., 89. str.

¹²⁶ Prema plemičkoj povelji, sukob se odigrao na nekadašnjim posjedima Budorovih predaka, u blizini razorenoga gorbonoškog dvorca ("infra dirutum castellum Grabrounicza vocatum"; usp. *Heller*, 1978., 80. - 81. str.). To isto potkrepljuje i Istvánffyjeva informacija ("ultra Gorbonocum castrum iam olim dirutum"), *Istvánffy*, 1622., 556. str.

¹²⁷ *Kárpáti -Kravjánszky*, 1993., 242. str., No. 93, i *Klaić V.*, 1982., 432. str.

¹²⁸ Dobóva biografija. *Takáts*, 1928a.

¹²⁹ Povezano s ovim, vidi primjerice Dobóvo pismo Budorovoj punici, Fruzsini Kerecsényi, 4. studenoga 1594., vidi još: HDA, zbirke, zbirka rodoslovja, Kut 1., Kerecheni fol. 3-4

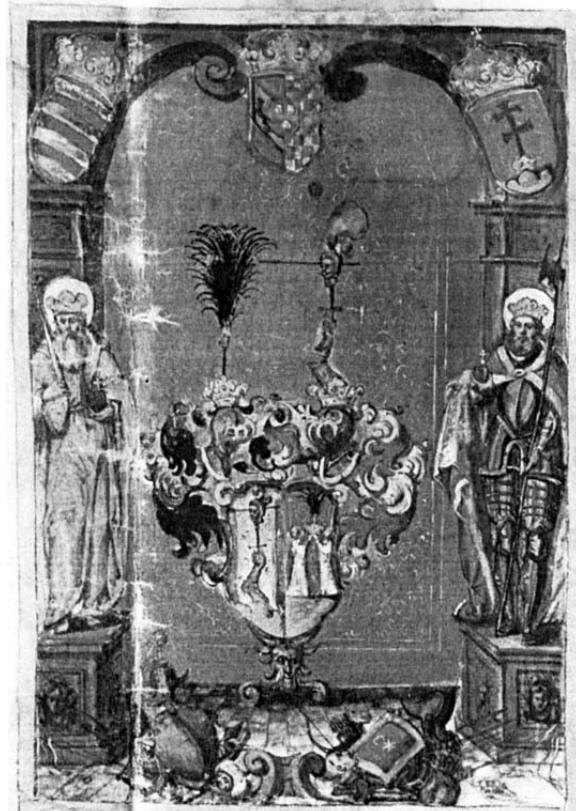
¹³⁰ O prijateljstvu Doba i Zrinskog: *Takáts*, 1928a., 382. i 401. str.

*Grb obitelji Budor iz 1610. godine
(Arhiv HAZU, Zagreb)*

fuleskim) postrojbama. Njegov izravni zapovjednik bio je Dobóv zamjenik, dozapovjednik lévajske utvrde, András Forgács iz Ghymesa,¹³¹ uz kojega je Budor stjecao vojničko iskustvo. Redovito je sudjelovao u akcijama protiv osmanskih tvrđava (Ostrogon/Esztergom, Párkány, Nógrád, Szécsény, Drégely itd.) s ciljem obrane od protivničkih napada.

Plemićka povelja posebno ističe junaštvo u borbi pokraj Verebélyja (danas Vráble u Slovačkoj) gdje su oslobođeni mnogi kršćanski zarobljenici. Tada su slijedile još dvije borbe s ostrogonskim (esztergomskim) Osmanlijama. Raniji pohod s nesretnim završetkom 1584., u kojem je u osmansku zasjedu upao slavonski protonotar Imre Pethe iz Hethesa¹³² (1578. - 1586.), sin poznatog Lászla (umro 17. studenoga 1617.), i tako završio u zarobljeništvu.¹³³ Kasnije su pak izveli uspješan protuudar te protjerali neprijatelja i ponovno oslobodili mnoge zarobljenike (Dodaci for.3.r.).¹³⁴

Budor se između 1584./85. ponovno vraća u svoju domovinu, to jest u Slavoniju ("in Patriam dehinc tuam, in regnum videlicet nostum Sclavoniae", Dodaci fol. 3r.). Dakako, i dalje je ostao u službi oružja, vjerojatno u službi povjerenika Jurja Zrinskog, dijelom po nalogu, a dijelom i svojom voljom. Tijekom sljedećih godina sudjelovao je u više značajnih borbi protiv Osmanlija. Godine 1585., primjerice, sudjelovao je u jednom od najvećih pohoda kada je u lipnju ban Tomo Erdődy (1584. - 1595.)¹³⁵ s postrojbama prešao Unu kod Kostajnice i prodro u Bosnu.¹³⁶ I premda su ih kod tvrđave na obali Une Osmanlije dočekali s velikom snagom i topovskom paljbom, Budor je još jednom pokazao da se, poput svog djeda, dobro snalazi s kopljem te je u sukobu ubio jednog Osmanliju, a zatim je drugom mačem odsjekao glavu. Tada je počinio manje junačko djelo: uzeo je zastavu koja je pala iz ruke barjaktaru kojeg su ubili jednim metkom te je taj simbol zadržao tijekom cijele bitke (Dodaci fol. 3v.).

¹³¹ Do tog vremena jedva poznati zamjenik podunavskog zapovjednika (1582. - 1584.) i lévajski dozapovjednik. *Jedlicska*, 1897., 409. str., No. 686 i *Bártfai Szabó*, 1910., 299. - 300. str.

¹³² Klaić V., 1982., 633. str. Vidi najnovije (gdje je 1601. postavljen njegov požunski nadgrobni spomenik): *Mikó-Pálffy*, 2002.

¹³³ László Pethe o osmanskom zarobljeništvu (1584. - 1586.), odakle su njegova brata oslobodili Márton, vácski biskup (1582. - 1587.), i Miklós Pálffy, komáromski zapovjednik (1584. - 1589.): *Jedlicska*, 1897., 190.-191. str., No. 218, i *Szarka*, 1947., 56. str.; 85. bilješka

¹³⁴ O Budorovoj levajskoj službi članovi su obitelji od različitih zajmova izdali iskaz na mađarskom jeziku. HDA, bez datuma, 90-ih godina 16. stoljeća

¹³⁵ Život i banovanje, vidi prvenstveno *Horvat K.*, 1900., i novije: *HBL* 1, 70. - 72. str.

¹³⁶ O događaju Pethő, 1753., 928. str.; *Gruber*, 1879., 34. str., *Horvat K.*, 1900., 13.str. i *Kárpáti-Kravjánszky*, 1933., 260 str. No. 202.

Budor i njegovi suborci zbog aktivnih Osmanlija su sljedeće godine nisu mogli besposličariti. Primjerice, 5. i 6. prosinca 1586., kada je požeški beg Ali s otprilike 3500 konjanika i 500 pješaka opljačkao okolicu Ivanić Grada i stekao bogat plijen u Slavoniji, ban Erdődy, njegov mlađi brat i slavonski general Hallegg su ga protjerali.¹³⁷ U bitki koja je trajala nekoliko dana sudjelovao je i Budor. U to teško zimsko doba, „*bodući mačeve u tursku krv*”, nekoliko je neprijatelja raskomadao, a druge je pak odveo u zarobljeništvo (Dodaci fol. 3r.v.). U toj bitki pao je i sam Ali-beg, čiju su glavu poslali u Graz nadvojvodi Károlyju Erdődyju.

U kasnijim pothvatima Budor je najvjerojatnije ratovao već kao kaniški vojnik. Na prijelazu 1585. i 1586. na otprilike četiri godine preuzeo je službu kod pogranične utvrde u južnom Podunavlju. Kao što je Vida Budora poveo Nikola Zrinski, tako je njegov sin Juraj, dijete szigetvárskog junaka, poveo Ivana Budora ovaj put u Kanižu gdje je Juraj Zrinski već drugi put bio zapovjednik (1582. - 1590.).¹³⁸ Razumije se, naš je junak bio sve aktivniji sudionik u ratnim pothvatima. Prema njegovu vlastitu pričanju, krajem kolovoza 1586. već je bio primoran na ozbiljno prihvatanje odgovornosti jer je Tirjaki Hasan, szigetvárski beg (1585. - 1587.),¹³⁹ s golemom snagom provalio na međimurske posjede Jurja Zrinskog i zarobio brojne kmetove i stoku.

Za njima su Zrinski kaniški vitezovi pošli pokraj granice te su Turke iznenada na jednom dijelu kod močvare oko potoka Kaniže, kod sela Palin, snažno napali i dijelom oslobodili zarobljenike.¹⁴⁰ Budor se u toj bitki prvenstveno borio kopljem pa nije slučajno što je ono na tako vidljivu mjestu u njegovu grbu. Unatoč znatnoj nadmoći, na posljetku je Budor jedva uspio sačuvati život (Dodaci fol. 3v.). Za nekoliko je dana (početkom rujna) već ponovno bio u borbi jer su kaniški konjanici napali turske čete koje su pljačkale oko Csesztrega te su pobili gotovo sve do jednog. Robovi su bili oslobođeni, a Budor pak nije pustio da pobegne osmanski časnik, poznati Mustafa, koji je na rijeci Muri pokušao krišom pobjeći čamcem od kože (Dodaci fol. 3v-4r.). Na kraju rujna već su na praškom dvoru tužno odjekivali uspjesi Osmanlija koje su donijeli događaji kasnog ljeta,¹⁴¹ a o tome je najviše znao jedan od najpoznatijih špijuna drugog dijela 16. stoljeća János Trombitás,¹⁴² koji je početkom listopada 1586. sljedećim riječima podnio izvještaj svome nadređenom, Miklósu Pálffyju, komaromškom zapovjedniku (1584. - 1589.): “*Turcima, tim psima, ne valja vjerovati, jer oni zasigurno kažu da su tamo pokraj Balatona, prema Komáru (Kiskomárom, danas Zalakomár) zauzeli tri dvorca, i kako su sada tamo (Ferenc) Nádasdy, moj gospodar Boldizsár/Baltazar Batthyányi i Juraj Zrinski, moj gospodar, s vojskom*”.¹⁴³

Godine 1587. kod Kaniže se okrenula ratna sreća, čije je plodove Budor također obilno uživao. Na Veliki četvrtak (13. travnja) Juraj Zrinski i Franjo Nádasdy vodili su postrojbe u čijim je redovima bio i naš junak, uspješno udarivši na Kálmáncsehsko (županija Somogy), imućno trgovište (Dodaci fol. 3r-4v.).¹⁴⁴ Još je veći plijen dospio Budoru krajem 16. stoljeća u jednoj od najznamenitijih hrvatsko-

¹³⁷ O novijim kršćanskim uspjesima: *Pethő*, 1753., 129. str., *Gruber*, 1879., 34. str. *Lopašić*, 1887., 51. - 52. str., *Horvat K.*, 1900., 19. - 21. str., *Ivić*, 1916., 339. str. No. XXVI/II; *Kárpáti-Kravjánszky*, 1933., 264. str. No. 229; *Klaić V.*, 1982., 452. - 454. str., vidi još *Šišić IV*. 202. str., No.81.

¹³⁸ *Vándor*, 1994., 323. - 324. str.; *Pálffy*, 1997a., 279. str. i *Štefanec*, 2001., 88. str.

¹³⁹ O kasnijem budimskom paši i rumelijskom beglebegu Tirjaki Hasanu te szigetvárskom bijegu (između 1583. i 1596.) *Dávid*, 1993., 169. - 174. str.

¹⁴⁰ *Takáts*, 1915., usp. još novije *Gecsényi*, 1994.

¹⁴¹ *Kárpáti-Kravjánszky*, 1993., 263. str.: No. 223. (30. rujna 1586. Prag). O toj provali Osmanlija vidi, pored Istvánffyjeve studije (*Isvánffy*, 1622., 564. str.), zanimljivu tvrdnju Pethőja Gergelyja: “*Prva takva pljačka u Međimurju - prije nje nikada tako Osmanlije nisu uništili*”. *Pethő*, 1753., 128. - 129. str., kao i podatak jednog suvremenog rukopisa: *Ivić*, 1916., 339. str.: No. XXVI/II., te još na temeljima spomenutih izvora: *Gruber*, 1879., 33. - 34. str. i novije *Štefanec*, 2001., 103. i 188. str.

¹⁴² Vješto napisana biografija: *Szakály*, 1995.

¹⁴³ János Trombitás Miklós Pálffy, 2. listopad 1586., Komárom; *Jedlicska*, 1897., 280. str. No. 402

¹⁴⁴ O tom događaju izvještava kronika Grgura Pethőa: *Pethő*, 1753., 129. str.

mađarskih bitaka protiv Turaka,¹⁴⁵ koja se dogodila 9./10. kolovoza 1587. sjeverno od Kaniže, pokraj Kacorlak-Sárkányszigeta.¹⁴⁶ Ujedinjene pogranične utvrde Kaniža i Varaždin, kao i čete privatnih posjednika, temeljito su pokraj granice Korszak potukle osmanskom "mangupu" Sehszüvára (na mađarskom Sásvár), szigetvárskog bega.¹⁴⁷ Vojska se kući vraćala u velikom broju i s golemim plijenom. Uspjeh je bio doista velik, a od četiri sandžačka bega koja su sudjelovala u bitki, u sukobu su pala dva, turska je pljačka u potpunosti propala i Sehszüvár beg je jedva uspio umaknuti. S punim pravom Budor spominje u svojoj povelji tu bitku "*memorabilis victoriosa pugna Sarkanyzigethana*" (Dodaci fol. 4r.). Čak i Gábor Bethlen, knez iz Erdelja (1613. - 1629.), govori o njezinu važnosti 20-ih godina 17. stoljeća.¹⁴⁸

Iako je Juraj Zrinski u cijelosti do proljeća 1590. ostao zapovjednik u Kanizsi, Budor ga je, prepostavljam, na početku 1589. ostavio i vratio se u Slavoniju. Ovaj put nije napustio pograničnu službu, nego je, kao i nekoć njegov otac, pristupio koprivničkim husarima. U redovima tih husara sudjelovao je i slavni slavonski zapovjednik prije svoje smrti 15. travnja 1589.¹⁴⁹ Veit von Halleg (Dodaci fol 4r.). Vodio je pohod na virovitičku utvrdu, muževno se boreći protiv Osmanlija. Budorovi zapovjednici nalazili su se u blizini Drave (Ivan Globizer i Stjepan Grasswein),¹⁵⁰ a njegov prepostavljeni, konjanički poručnik (*ductor*), bio je kasniji hrvatski ban Benedikt Thuróczy (1615. - 1616.).

Dvije godine prije, pokraj Globizera (koprivničkoga kapetana), B. Thuróczy je sudjelovao u sárkányszigetskoj bitki, o čemu Grgur Pethő izvještava u svojoj kronici: "*U ovoj bitki su kršćaninu Benediktu Thuróczyju (koji je kasnije postao banom) odsjekli desnu ruku*".¹⁵¹

Ivan Budor je do 1593. ostao vojnik koprivničke utvrde ("*miles praesidii Caproncensis Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis*"). Bio je zapovjednik nad nekoliko konjanika i već je prošlo desetljeće otkako je za svoje viteštvu izborio gospodarevo priznanje. Zaciјelo je intervencijom Jurja Zrinskog kod kraljevskog namjesnika Istvána Fejérkšyja (1587. - 1596.) u jesen 1591. Budor dobio mali posjed Gertltovec (možda Gerletinec, u blizini Zajezde), u Varaždinskoj županiji, s plemičkom kurijom pokojnih Andrije i Barbare Bozić (*curia nobilitaris*).¹⁵² Kao i njegovi djed i otac, i Ivan je postao sve poznatiji u cijeloj zemlji. To potvrđuje i podatak da ga je 1588. povjesničar Nikola (Miklós) Istvánffy, pri navođenju jednog posjeda u Varaždinskoj županiji, spomenuo kao kraljeva podanika (*homo regius*).¹⁵³ Krajem svibnja 1589. godine na hrvatsko-slavonskom saboru u jednoj je odluci pismeno spomenuto njegovo ime. Naime, tad se odvijao posao utvrđenja Đurđevca, o čijem je izvršenju

¹⁴⁵ O tome najnovije: Pálffy, 2000., 114. str., usp. još brojne odlične podatke navedene u spisu i kod povjesničara, kao i *Budai basák levelezése*, 1915., *Kárpáti-Kravjánszky*, 1933. i iz hrvatske literature, dobro upotrebljiv (iako poglavito na temelju povjesničara) Gruber, 1879., vidi još mađ. Nagy L., 1987. passim.

¹⁴⁶ O sárkányszigetskoj bitci vidi još arhivsku građu ÖStA HHStA Hungarica AA Fasc. 119-120.fol.passim, najtemeljniji: *Istvánffy*, 1622., 576.-580. str., usp. još. Gruber, 1879., 34.-36. str.; *Takáts*, III. 171.-173., *Váendor*, 1994., 324. str., nadalje više novijih podataka od Fridericusa Latomusa koji je o bitki pisao stihove na latinskom jeziku (1594.), moderno izdanje Štefanec, 2001., 104., 227. - 228. i 261. - 293. str.

¹⁴⁷ Biografija Sehszüvára RMKT XVI/11., 431. - 433. str., i novije: Ács, 2002., vidi još Dávid, 1993., 170. - 171.

¹⁴⁸ Gábor Bethlen Imri Thurzó, 13. veljače 1621., Velika subota: Szilágyi, 1879., 250. str.: No. CCXXXVI

¹⁴⁹ Lopašić, 1887., 54. str., i Lopašić, 1889., 471. str.

¹⁵⁰ Brlić, 1946. - 1953a., 57.-58. str. i Brlić, 1946. - 1953c., 84.-85. str.

¹⁵¹ Pethő, 1753., 130 str.

¹⁵² Darovnica, nažalost, tek uobičajenom formulacijom opisuje Budorovu službu: "*ipse Sacrae primum regni Coronae et deinde Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestati, domino nostro clementissimo, pro locorum et temporum varietate iuxta suaē possibilatatis exigentiam fideliter exhibuisse ac impendisse dicitur*": HDA, Arhiv Budor, 17. rujna 1591., Pozsony/Požun (darovnica), odnosno pismeno registrirana kod zagrebačkog Kaptola

¹⁵³ HDA, Arhiv Drašković, Archivum Maius Fasc. 40. No. 21 (21. ožujka 1588.)

Budor trebao dati potvrdu (*schedas*).¹⁵⁴ To ovlaštenje ujedno je nagovijestilo znatno napredovanje Ivana Budora.

5.2. Dugi turski rat na kraju stoljeća (1591. - 1606.)

Iako je Budorov život, kao i život brojnih pograničnih službenika, i dotad bio buran, 1591. u hrvatsko-slavenskim krajevima razbuktao se novi turski rat koji će dugo trajati i još povećati njihove pustolovine i nedaće.¹⁵⁵

Tijekom sljedeće godine je Juraj Zrinski, prije vojnik u službi koprivničke pogranične utvrde, a sada njezin gospodar i podunavski okružni zapovjednik (kapitan) (1582. - 1598.), sudjelovao u svakom važnijem ratnom događaju koji se odigravao na području Ugarskog i Hrvatsko-Slavonskog Kraljevstva. Početkom kolovoza 1591. u vojsci bana Tome Erdődyja je sudjelovao i Budor sa skupinom konjanika iz Koprivnice, i to u oslobođenju opkoljene sisacke utvrde koju je zauzeo bosanski paša Hasan (Dodaci fol. 4.r.). Tako su banove čete, nakon protjerivanja beglerbega, 15. kolovoza 1591. ponovno zaposjele, potom digle u zrak, još 1545. godine palu Moslavini.¹⁵⁶ U tom je uspjehu, pod vodstvom Stjepana Grassweina,¹⁵⁷ prvog čovjeka koprivničke utvrde, Budor ponovno aktivno sudjelovao (Dodaci fol. 4.r.).

Početkom listopada 1591. godine Budorov je život ponovno izložen velikoj opasnosti. Tada je, naime, velik bosanski paša, s otprilike četiri-pet tisuća vojnika i sa šest topova, nanovo krenuo u pohode, ovaj put u Slavoniju. Obilazeći Ivanić, kao južni ključ slavonskog zapovjedništva, osmanske su postrojbe 5. listopada zauzele i razorile Božjakovinu (Zagrebačka županija) i lupoglavski (Križevačka županija) dvorac (*castellum*), smanjivši tako kršćansku vlast nad tim područjima. Iako je osmansko lako konjaništvo sljedeća tri dana vatrom i željezom zasipalo okolicu, Budorovi su se pretpostavljeni uzdali u njegovu sposobnost. Zasigurno nije slučajnost što su baš njega poslali da potakne vojničke službenike na izviđanje osmanskih postrojbi.

Budor se i tom prilikom dokazao kao dobar vojnik. U povelji je, kao u romanu, detaljno opisano kako jednog dana kreće na pustolovni put. Tako je stigao do Kloštra Ivanića i slavonskih četa koje je vodio Mihael Sekelj (Székely), potom je izvidio Gradec i dospio u smrtnu opasnost, dolazeći do samog osmanskog tabora, između Szentlőrinca i Lovrečine (danasa Velika Lovrečina). Međutim, kako su ga otkrili, bio je prisiljen na brz bijeg, ali su slavonske čete ubrzo ipak protjerale pašu koji je ostavio topove. Na posljetku se Budor, nakon što je u utvrdi Gradec zamijenio svog konja, uputio sa 25 husara za bježećim Osmanlijama i vratio se treći dan s više robova (Dodaci fol. 4v-5r).¹⁵⁸ Kršćanske čete, naprotiv, nisu uspjеле spriječiti beglerbega Hasana koji je, usprkos porazu, ostao aktivan i 6. studenoga zauzeo utvrdu Ripač na obali Une.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Zaključak Hrvatsko-slavonskog *sabora*, 29. svibnja 1589., Zagreb: "Huic labori advigilabit dominus capitaneus Kaproncensis, cui adiunctus est egregius Joannes Bwdor, qui *schedas* dabit colonis"; Šišić IV., 247. str., No. 94., i 254. str. No. 95., povijest Đurđevca i njegova uloga u sustavu nove granične obrane, vidi Horvat R., 1940., 7. - 21. str., i Kruhek, 1982./83.

¹⁵⁵ O ratu, kao i o razlozima njegova izbijanja, novije vidi: Niederkorn, 1993.; Fodor, 1997. i Tóth S.I., 2000., od starije literature na hrvatskom jeziku vidi još Gruber, 1879., 39. - 230. str. i Horvat K., 1910.

¹⁵⁶ O događajima opširno Kolanović, 1993., 24., 310. - 340. i 388. - 410. str., i Kruhek, 1994., 38. - 40. str., od starije literature vidi još Gruber, 1875., 43. - 45. str. i Horvat K., 1900., 32. str.

¹⁵⁷ U povelji se više puta navodi i Ivan Grasswein. Stjepan Grasswein i njegovo zapovjedništvo (1589. - 1597.); Brlić, 1946. - 1953c., 84.-85. str.

¹⁵⁸ O događaju znamo jedino iz Budorove povelje.

¹⁵⁹ Lopašić, 1890., 268. str. i Ivić, 1916., 337. str., No. XXVI/I

Bosanski paša ni sljedeće godine nije dopustio našem junaku da miruje. Od 12. travnja 1592. nadalje kod ušća rijeke Kupe i Petrinjčice otprilike su 6 tjedana gradili ogradu petrinjskoj utvrdi. Ban Erdődy i Andreas Freiherr von Auersperg, čakovečki zapovjednik (1539. - 1593.), vodili su kršćanske čete. U srpnju su pokušali zauzeti novu tvrđavu Brest zbog brzog kretanja Hasan-paše. Sukob je završio neuspjehom. Premda je u taborovanju i manjim te većim sukobima Budor već dobro upoznao svoje koprivničke pretpostavljene (Stjepan Grasswein i Benedikt Thuroczy), ustrajno je 6 tjedana sudjelovao u izvršavanju njihovih naredbi (Dodaci fol. 4v-5r.). Sve to, dakako, nije moglo utjecati na događaje koji su krenuli tužnim tokom. Povrh toga, između veljače i srpnja 1591. bosanske su turske čete zauzele važnu bihaćku utvrdu, brojne okolne manje tvrđave (Hrastovicu, Goru, Sokolovac, Drežnik, Izačić itd.) i time dovele hrvatske pogranične krajeve u iznimno težak položaj.¹⁶⁰ U cijeloj su nesreći bile tri dobre stvari: s jedne strane, sisački su se branitelji uspješno oduprli kada je iz Bresta, 22. srpnja, ponovno na njih krenuo Hasan-paša. S druge strane, kod sutoka rijeke Korane i Kupe 1579. dijelom je novom gradnjom utvrđena karlovačka utvrda.¹⁶¹ Na posljetku su, 22. lipnja 1593. godine, zapovjednik vojske Ruprecht von Eggenberg, hrvatski zapovjednik Andreas von Auersperg i ban Tomo Erdődy vodili kršćanske postrojbe u Sisačkoj bitki i temeljito potukli Osmanlije.¹⁶² U velikoj i nezaboravnoj pobjedi ("magna et memorabilis victoria") sudjelovao je i Budor, boreći se junački (Dodaci fol. 5.r.). U jednom od najvećih uspjeha petnaestogodišnjeg rata slavonski plemić više nije bio pod zapovjedništvom koprivničkoga kapetana Grassweina,¹⁶³ nego je zacijelo Juraj Zrinski u službi u Bajcsaváru preuzeo zapovjedništvo nad Budorom, premda sam hrvatsko-mađarski velikaš nije sudjelovao u bitki kod Siska.¹⁶⁴ Uskoro je, međutim, stigao podunavski zapovjednik pa je Budor već pod njegovim vodstvom poslan u opsadu Petrinje sredinom kolovoza (Dodaci fol. 6v.),¹⁶⁵ što je na posljetku, unatoč znatnom broju kršćanske vojske, završilo porazom. Povrh toga, s vojskom je stigao Mehmed rumelijski beglerbeg i 30. kolovoza zauzeo sisačku tvrđavu. Tako je oko sutoka rijeke Kupe i Save i dalje bilo ključajuće bojište.¹⁶⁶

Ivan Budor je, prije nego što je napustio Koprivnicu, pošao u pohode u okolicu Save. Dakako, nastavio je uobičajen, očito i najdraži način života. Držao je važnim da u plemičkoj povelji naknadno doda dva događaja koja su se vjerojatno dogodila 1592. godine. Prva priča govori o tome kako se naš junak poslužio načinom borbe protunapada lakih konjanika, što se pokazalo odličnim izborom. Jednom prilikom u zimsko doba (vjerojatno na kraju 1592.), kada su Osmanlije iskoristili tešku hladnoću, raširivši se po zaleđenim krajevima Mure i Drave (njemu je špijuniranje već prešlo u naviku), Ivan je svoj život doveo u veliku opasnost. Ipak je natjerao neprijatelje u bijeg (Dodaci fol. 5r-v). Dogodilo se istodobno i to da je sa suborcima naletio na tursku zasjedu, kao jednom kod Újvára ("penes Dravum apud castellum Vijwar vocatum"). Tada je doista imao sreću što nije prošao tužno kao njegov suborac Ivan Suhodolski (Szuhodoly) koji je umro junačkom smrću (Dodaci fol. 5v.).

¹⁶⁰ O spomenutom događaju u odjeljku: Gruber, 1879., 51. - 78. str.; Horvat R., 1903., 22. - 39. str.; Horvat K., 1900., 39. - 53. str. i noviji brojni, ranije nepoznati izvori: Kolanović, 1993., 24. i 348 - 374. str., odnosno, vidi još novu monografiju Petrinje: Golec, 1993., 55. - 60. str. i Kruhek, 1994., 40. - 47. str.

¹⁶¹ Monografija povijesti glavnoga grada; Kruhek, 1995a.

¹⁶² O sisačkoj bitki (dalje obilnom literaturom). Gömöry, 1894.; Barbarić; 1993.; Kolanović, 1993.; Goldstein - Kruhek, 1994. i najnoviji Tóth S. L., 2000., 79. - 81. str.

¹⁶³ Grasswein je iz tvrđave u blizini Drave vodio 100 vojnika pod carsko-kraljevskom zastavom. Gruber, 1879., 86. str., Gömöry, 1894., 632. str. i Goldstein-Kruhek, 1994. 97. str. (s člankom Ante Nazora)

¹⁶⁴ Štefanec, 2001., 106. str.: 107. bilješka, usporedi još Tóth S. L. 2000., 78. - 79. str.

¹⁶⁵ Istvánffy, 1622., 607. str.; Gruber, 1879., 105. - 106. str.; Horvat R., 1903., 67. - 71. str.; Golec, 1993., 62. - 63. str. i Kruhek, 1994., 56. - 58. str. (spomenuto i sudjelovanje Zrinskoga)

¹⁶⁶ Kolanović, 1993., 26. i 532. - 537. str. i Kruhek, 1994., 58. - 60. str.

Vjerojatno na početku 1593. godine Budor je, uz pomoć svoga gospodara, ponovno došao sjeverno od Drave, točnije u Bajcsavár (njemački Weitschawar). Tu je bio pod zapovjedništvom Kristofora Allyja, zapovjednika Bajcsavára (1562. - 1600.), koji je preuzeo službu konjaničkog zapovjednika štajerskih redova (Dodaci fol. 6v.). Nova mijena cijele karijere našeg junaka bila je simbolična. Bajcsavár je, naime, 1578. bio južno od Kaniže, u močvari potoka Kanižnice, kao što je u povelji neobično sažeto: “*ad aquas palustres Canisianas*”. Tu je bila sagrađena utvrda Bajcsavár. Iako se nalazio u neposrednoj blizini Kaniže kao ključa jugozapadnog Podunavlja, u želji da obrane svoje krajeve štajerski su redovi finansirali njezinu gradnju. S vojno-zapovjedničkog gledišta, to je bio dio slavonskog zapovjedništva. Ratno stanje se i dalje pogoršavalo pa su utvrda i s njom manje stražarnice (Fityeháza/Ficéhaza i Murakeresztúr/Murski Krstur ili Murski Križevci) u tom vojnom području stvorili zasebno zajedništvo (zajednička oblast: *bajcsavárska granica / weitchawarische Grenzhauptmannschaft*), kojemu je prvi vođa 1578. bio nitko drugi već Juraj Zrinski, Budorov patron. Štoviše, on je držao nenjemačke konjanike i pješake u tvrđave Bajcsavár koja je bila u obliku peterokuta te sagrađena od cigle i drveta. Te vojnike su otpočetka dali njihovi hrvatski i mađarski plemići, iako je utvrda 90-ih godina 16. stoljeća izgubila mnogo od svog značaja. Strateški je bila na važnoj lokaciji, ali je zbog pješčanih temelja utonula u močvaru. Usprkos tome, u obrani međimurskih posjeda Zrinskih i štajerskih teritorija tvrđava je neosporivo dobro ispunila svoju zadaću.¹⁶⁷

Svakodnevni život bajcsavárskih vojnika jedva se razlikovao od života njihovih vojničkih kolega koji su se nalazili 25 kilometara južnije, preko Drave, u Koprivnici. Budor je ovdje bio često prisiljen ići u obranu od osmanskih postrojbi. Primjerice, 16. travnja 1593.¹⁶⁸ istaknuo se u obrani fićehaskog stražarskog mesta južno od Bajcsavára. Naime, dogodilo se to da su bobovečki (babočki), segedski i brežnički Osmanlije “fićehaski dvorac” (“*fortalitium Fittiehaza vocatum*”) napali tijekom noći. No, o njihovu su planu već ranije doznali kršćani, zbog čega su Budor i Nikola Malakóczy, bajcsavárski zapovjednik,¹⁶⁹ zapovijedili čvrstu obranu toga stražarskog mesta. Tako je s nekoliko vojnika tamo otišao i Budor koji je nadolazeće Osmanlije potisnuo sa svojim bajcsavárskim i legradskim vojnicima.¹⁷⁰ Iako su opsjedatelji tri puta pokušavali provaliti vrata stražarnice, branitelji su svaki put pružili otpor i napokon napadače prisilili na bijeg. Tako je veći dio Osmanlija završio u obližnjoj močvari (Dodaci fol. 5v-6r.).

Tijekom bajcsavárskog službovanja Budor se, nakon Sisačke bitke, sjeverno od Drave s velikom vojnom silom više puta odazvao na mjesta usplamnjelog ratovanja. Njegov gospodar, Juraj Zrinski, sve je češće zvao na oružanu službu jer je dobro znao da se samo uz pomoć tako čvrstih ratnika kao što je Budor može zaštiti. Time se može objasniti što se 3. studenoga 1593. Budor, uz vodstvo svojega gospodara (“*sub ductu comitis a Zrinio*”), borio u Székesfehérvárskoj (Stolni Biogradskoj) bitki (Dodaci fol. 7r.) u kojoj su, prema jednom iskazu, Zrinski i Franjo Nádasdy sudjelovali s otprilike 7000 županijskih vojnika.¹⁷¹

¹⁶⁷ Roth, 1970., 151. - 214. str. i novija višegodišnja arheološka i arhivska istraživanja, Kovács, 2002., usp. još. Kovács-Pálffy-Vándor, 2000., 85.-102. str.; o obrani Međimurja, poglavito sa 17. st., MZ II. i Kiss I., 1993.

¹⁶⁸ Događaj se nesumnjivo baš tada dogodio, a na taj isti je dan spomenut i u jednom ondašnjem rukopisu (Ivić, 1916., 341. str. No. XXVI/II). Navedena kronika Grgura Pethőa (Pethő, 1753., 133. str., usp. još. Bozsóky, 1993., 287. str. i Toifl, 2002., 33. str. U Budorovoј povelji, vjerojatno zbog naknadnog umetanja, nije se nalazilo na kronološki odgovarajućem mjestu. Pethőva kronika nije izvještavala o tom događaju kao što je to stavljeno u povelji. O 1578. sagrađenoj, ali već 1588. više puta napadanoj stražarskoj utvrdi: Vándor, 1994., 345. str. i Kelenik, 1995b., 167 str.

¹⁶⁹ O smrti Malakócyja 10. veljače 1603. i o njegovu spomeniku: Kalšan, 1999., 44. str.; Lšvei, 2000., 81. - 82. str.; Štefanec, 2001., 86., 98. - 99. str., usp. još. Kovács, 2002., 36. str.

¹⁷⁰ U Pethővu izvještaju, vjerojatno je pokrenuo Malakóczy

¹⁷¹ Gömöry, 1896b., 520. str., usporedi još Štefanec, 2001., 84. str. Székesfehérvárska (prema starijim pretpostavkama Pákozdska) bitka; vidi još Gömöry, 1896.a; Ákosfy, 1939.; Nagy L., 1987., 172. - 175. str.; Veress-Šiklosi, 1990., 109. - 118. str. i najnovije Tóth S. L., 2000., 140. - 143. str.

Vojsku je u bitku poveo Ferdinand grof Hardegg, zapovjednik (1592. - 1594.)¹⁷² iz Győra (Đura), i donio pobjedu koja je Podunavlju bila prijeko potrebna. Veliki vezir Sinan-paša (1593. - 1595.) 6. listopada zauzeo je Veszprém, zatim 11. listopada utvrdu Palota.¹⁷³ Zrinski je pobijedio više četa: Sokollupasazade Hasana, budimskog beglerbega (1593. - 1594.), ali to je bila samo polovina uspjeha jer 1593. godine pali Székesfehérvár (Stolni Biograd) nisu mogli ponovno zauzeti. Povrh svega, u toj je bitki bio ranjen Juraj Zrinski dok je u jednom sukobu pao s konja.¹⁷⁴

Tijeom privremenog zatišja na ratištu Budor je imao vremena stjecati iskustvo upravljanja. Na samom početku siječnja 1594. godine, primjerice, u utvrdi Ivanec sudjelovao je kao sudac (*electus arbiter*) u parnici gerseiskog Gabora Pethőa i povjesničara Grgura, koji su se zavadili. Tu je očito dobio poziv¹⁷⁵ zahvaljujući svojoj ženi Elizabeti Pethő, ali i tomu što je bio sve poznatiji. Takve naloge, međutim, nije dugo ispunjavao jer se u proljeće 1594. obnovio veliki rat koji je velikom snagom nastavio Budorov gospodar Juraj Zrinski.

Naš je junak u borbenim akcijama, naravno, čvrsto pratio svoga gospodara Zrinskog - nije isključeno da je on sam bio član "tjelohraniteljskog vojništva", to jest osobne zaštite međimurskog velikaša. Na kraju ožujka 1594. pod zapovjedništvom Zrinskog Budor je krenuo u pohod na obale Drave, prije u ponovnom zaposjedanju Berzencze (Brežnice) (22. - 23. ožujka), zatim u zauzimanju napuštenih Csurga (Čorga) i Segesda (24. ožujka, Dodaci fol. 7.v.). Istodobno Babócsu (Bobovec) zbog nabujale rijeke Rinyje nisu mogli ponovno zauzeti.¹⁷⁶ Dok si je Budor kao bajcsavárske vojnik osiguravao redovitu pograničnu plaću, njegova su se dobra i dalje povećavala. Uskoro su se u tome otvarale nove mogućnosti. Od svibnja do lipnja 1594. godine ratovao je, uz svoga gospodara, u prvoj opsadi Ostrogona (Esztergom, 4. svibnja - 29. lipnja), gdje je carsko-kraljevsko ratovanje vodio zapovjednik Matija.¹⁷⁷ Budor je sudjelovao u više navalna, valjano se boreći (Dodaci fol. 7.r.), a bio je i mogući očevidac smrti Bálinta Balassija (30. svibnja). Približavale su se vijesti o Sinanu, velikom veziru koji je vodio vojsku za suzbijanje opsade. Međutim, opsjedatelji su na posljeku kod Dunava natjerali kršćane da se povuku prema Komárom - Győru (Đuru). Veliki vezir, iskoristivši to 23. srpnja, nakon nekoliko dana blokade zauzeo je Tatu,¹⁷⁸ a zatim je krenuo na opsadu Győra (Đura).

Budući da je Zrinski išao dalje s postrojbama, zapovjednik Matija je ostao u taboru. Ivan Budor je žalosno "mogao gledati kraj" jedne od najvažnijih ugarskih pograničnih utvrda (kao što je u plemičkoj povelji rekao: "totius Christianitatis propugnaculum" - duga njezina opsada, zatim pad).¹⁷⁹ Otpriklike dva mjeseca prije toga Budor je sudjelovao u borbi kada su mađarski husari upali u turski tabor (Dodaci fol. 7.r.). Velik zadatak pao je na njega i kada su 8. rujna, na zapovijed velikog vezira, osmanske postrojbe prešle s Mosona na Dunav i s velikom snagom napale kršćanski tabor (bitka kod Szigetkšza). Budor se i tada borio na strani Zrinskoga, ali kad su Osmanlije napali, u borbi su mu pogodili konja. U velikoj zbrici ipak je uspio nabaviti novog konja, zatim se sukobio s Osmanlijama koji su odsplavarili i Tatarima koji su konjima prešli preko vode. Usprkos junačkoj borbi, sljedeći dan (9. rujna) zbog

¹⁷² Biografska studija: Pálffy, 1999a., 247. - 248. str.

¹⁷³ O tim događanjima Gömöry, 1895., odnosno novije Veress, 1983., 137. - 141. str. i Veress, 1998., 42. - 48. str.

¹⁷⁴ Gömöry, 1986.a, 463. str. i Pethő, 1753., 135. str.

¹⁷⁵ Sudski službenik Gašpar Petričević, slavonski viceprotonotar (*viceprothonotarius regni*), Josip Rattkay, Ivan Patačić, Juraj Fodroczy i njegovi rođaci Adam i Juraj Herković. MOL P 235, Arhiv obitelji Pethő, Com. Varasd., Fasc 2. No. 137. (3. siječnja 1594.)

¹⁷⁶ O ovim događanjima Pethő, 1753., 136. str., Gruber, 1879., 117. - 118. str., Antonitsch, 1975., 87. - 88. str.; Mađar 1988., 9. str.; Bozsóky, 1993., 288. str. i novije Tóth S. L. 2000., 150. str.

¹⁷⁷ O tom događaju Csorba, 1978., 137. - 143. str., i novije Tóth S. L., 2000., 152. - 153. str.

¹⁷⁸ Tóth S. L., 1998., 27. - 28. str.

¹⁷⁹ O opsadi Győra (Đura) Kozics, 1891.; Mohl, 1913., 18. - 30. str.; Lengyez, 1959., 169. - 212. str. i novije Veress, 1993., 65. - 84. str., odnosno Tóth S. L., 2000., 154. - 163. str.

pritisaka Osmanlija na kršćanski tabor kršćanska se vojska morala povući, ali su Budor i njegovi suborci ostali na bojištu.¹⁸⁰ Tako su s velikim teškoćama dospjeli do Magyaróvára, odakle se osam dana kasnije tabor povukao u Bruck na Leithi. Kako su osmanske i tatarske konjice prelazeći tamošnje močvare progonile i često napadale tabor, bilo je iznimno važno da Budor i slični u borbi iskusni pogranični ratnici do kraja brane oslabjelu vojsku (Dodaci fol. 7. r-v.).

Slijedeći tu činjenicu, Budor se ipak sigurno vratio u Bajcsavár. U pismu Zrinskog od 20. rujna naveden je i Budor kao zapovjednik husara u Bajcsaváru. Zrinski je požurivao zaostalu vojničku najamninu, naglašavajući da je Budor čestit i dobar vitez koji to s pravom zasluzuže.¹⁸¹ Međutim, krajem srpnja i početkom kolovoza 1595. ponovno ga nalazimo kao gospodara tabora (Dodaci fol. 7.v.). Juraj Zrinski tada je ponovno pokušao zauzeti Babócsu (Bobovec) i susjedne tvrđave (Barcs/Barč i Drávaszentmárton/Dravski Sveti Martin) te je njegove pokušaje tada okrunio uspjehom - kako je i sam o tome podnio izvješće kasnijem palatinu (1609. - 1616.) Györgyju/Jurju Thurzóu: "Ovih dana išli smo tamo i Gospodin je bez naše pomoći, prestrašivši pogane protjerao iz tri mjesta: Babócse (30. srpnja), Barcsa/Barča i Szentmártona! Svetog Martina (na samom početku kolovoza)".¹⁸² Tada se razmišljalo o mogućoj opsadi Sigeta (Szigetvára), ali za to Zrinski ni zajedno sa slavonskom vojskom nije raspolagao odgovarajućom vojnom silom. Tako je Babócsu (Bobovec) opskrbio stražom i učvrstio jer je vjerovao da tvrđava može biti veoma korisna: "To je mjesto samo po sebi snažno i kad bi se moglo izgraditi, i Mađarima i Slavoncima i Štajercima bilo bi na veliku pomoći i korist."¹⁸³

Budući da se tijekom sljedećih godina glavno bojište velikog turskog rata preselilo prema istoku zemlje, Zrinski i njegovi vojnici mogli su se malo odmoriti. Već u ljetu 1597. godine došlo je vrijeme za novu mobilizaciju. Na nagovor Franje Nádasdyja, postrojbe je predvodio nadvojvoda Nikša. Kršćanski vojnici krenuli su u ponovno zauzimanje Pápe, jednog od važnih uporišta sjevernog Podunavlja, izgubljenog 3. listopada 1594. godine. U opsadi koja je trajala od 13. do 20. kolovoza 1597. Budor je sudjelovao na strani Zrinskoga (Dodaci fol. 5v.).¹⁸⁴ Okolnim zapovjednicima nije bilo lako vrbovati vojsku iz tvrđava u okolini Rábe te kasnije voditi direktno pod Pápu.¹⁸⁵ Prepostavlja se da je Budor, nakon uspješne ekspedicije, ostao u službi Zrinskoga i nije se više vraćao u Bajcsavár.

U kasno ljetu 1600. cjelokupno pučanstvo južnog Podunavlja i uzduž Drave moglo je iskusiti što znači kad cijela osmanska vojska, a ne "samo" postrojbe nekoliko sandžak-begova, krene protiv jednog dijela zemlje. Ustvari, sablasno su se ponavljali događaji iz sigetskog vojnog pohoda 1566., samo ovaj put 100 kilometara zapadnije. Ivan Budor time je stekao isto iskustvo kao i njegov otac Vid u gorkim doživljajima 1566. tijekom obrane Varaždinske županije. Međutim, suprotno od svog oca, Ivan je bio primoran na otpor na sjeveru, a ne južno od Drave. Nakon što je veliki vezir Ibrahim-paša (1599. - 1600.) zauzeo 4. rujna 1600. Babócsu (Bobovec),¹⁸⁶ gotovo nezadrživo je prodro na zapad u osvajanje Kaniže. Budorov je zadatak tada bio u prvom redu obrana posjeda Zrinskih u Međimurju. To je doista bilo potrebno jer su ti turski pohodi vođeni isključivo s namjerom pljačke na područjima poznatima po plodnoj zemlji. Budor je s njemačkim teškim konjanicima i pješadijom, koji su služili u Slavoniji,

¹⁸⁰ To u potpunosti potvrđuju i drugi izvori iz tog vremena; vidi pr. *Lengyel*, 1959., 182. - 184. str.

¹⁸¹ *Takáts*, 1929., 255. str. (pogrešno umetnuto ime János Báthor)

¹⁸² Juraj Zrinski Györgyju/Jurju Thurzóu, u ostrogonski/esztergomski tabor. 12. kolovoza 1595., Čakovec: MOLE 196 MKA, Arhiv obitelji Thurzó, Fasc. 43. No. 1. O tim događajima usp. još *Pethő*, 1753., 138. - 139. str.; *Kerecsényi*, 1992., 30. - 32. str., *Tóth S. L.*, 2000., 177. - 178. str.

¹⁸³ Vidi u prethodnoj bilješci spomenuto pismo

¹⁸⁴ U plemičkoj povelji događaj je zbog jednoznačne naknadne prilagodbe naznačen u pogrešno vrijeme

¹⁸⁵ O monografskom otkrivanju ekspedicije: *Pálffy*, 1997b., o Zrinskem i njegovim novim problemima, 59. i 65. str.

¹⁸⁶ *Pálffy*, 1997c., 199. - 201. str.

preuzeo obranu u okolini Letenja. Jednom je prilikom, međutim, ponovno loše prošao. Naime, kopljem se toliko smiono borio da je zajedno s konjem pao u jarak te je zamalo umro, no prijatelji su ga spasili (Dodaci fol. 7v-8r.). Budor je, usprkos svemu tome, nastavio borbu. Pod vodstvom vrhovnog zapovjednika Philippea Emmanuela de Mercoeura početkom listopada 1600. do Kaniže je stigla posebna vojska kojoj su se pridružile i čete Jurja Zrinskog (s oko 2000 pješaka i 1000 konjanika).

U tzv. višednevnoj kaniško-šormaškoj bitki (7. - 13. listopada 1600.) kršćanske čete nisu mogle izići na kraj s vojskom velikog vezira Ibrahima¹⁸⁷ pa nisu mogle spriječiti pad ključne utvrde jugozapadnog Podunavlja u turske ruke (22. listopada). Budor je pod zastavom Jurja Zrinskog ("signa dicti comitis a Zrinio secutus") doživio poraz kada su Turci iznenadili njihove topove s vojnicima (Dodaci fol. 8.r.).

Oslobođenje Kaniže, gdje je vojska stavljenja pod zapovjedništvo Székelyja, nije uspjelo ni sljedeće godine, iako je nadvojvoda unutarnje Austrije, Ferdinand, uz znatnu potporu vojske pape Klementa VII. (1592. - 1605.), od 10. rujna do 16. studenoga vodio borbe za tvrđavu.¹⁸⁸ Budor, kojeg je tada ponovno pokrenuo Juraj Zrinski iz murskih četa, ni tada nije izostao (Dodaci fol. 8r.). Pad Kaniže značio je temeljnu prekretnicu u životu cijele regije uz Dravu i Muru. Velikom dijelu Zaladske županije, murskim posjedima Zrinskih, ali i Štajerskoj prijetila je neposredna opasnost. Slavonski krajevi dospjeli su u još težu situaciju, a Đurđevac i Koprivnicu bilo je već i sa sjevera lako napasti. Stoga je sasvim logično Ratno vijeće unutarnje Austrije uredilo stacionar velikog dijela vojske u Đurđevcu, umjesto kao dotad u Bajcsaváru, gdje ga je i godinama zadržao tijekom dugog rata koji je uslijedilo.¹⁸⁹ Zbog svega toga, Dvorsko ratno vijeće je nakon vojnih savjetovanja održanih u Beču, Schottwienu, Grazu i Pozsonyu/Požunu,¹⁹⁰ počelo izgradnju sasvim nove uprave, započevši uz rijeke Zale i Rábe, nasuprot tzv. krajevima Kaniže (*gegenüber von Kanischa liegende Grenze*), a koja je na posljetku nastala 1620. godine.¹⁹¹ U organizaciji te nove uprave koristili su i mišljenja najspasobnijih veleposjednika i muževa najvičnijih vođenju ratova, među kojima su bili Nádasdy i Franjo Batthyányi te dakako Juraj Zrinski.¹⁹²

Sljedećih godina okolno je stanovništvo stalno živjelo u strahu jer tu su bili kaniški Osmanlije, ali i njemački te lokalni vojnici koji su često činili prekršaje.¹⁹³ Stigli su i novi neprijatelji - Tatari. S obzirom na to da je Tatare sultanovo odugovlačenje u ratovanju nakon 1594. često ostavilo da zimuju u Ugarskoj, nastojali su se opskrbljivati iz krajeva na bojišnici i kršćanskog zaleđa. Sve je to prouzročilo golemo pustošenje naših područja. Gazi Giraj II., tatarski kan (1596. - 1607.), posljednji je put boravio s vojskom u Ugarskoj na prijelazu iz 1602. u 1603. godinu. U zimskim mjesecima logorovao je u krajevima oko Kaniže, Pečuhu, Koppányja, Szekszárda i Simontornya. Glavni zadaci Tatara bili su

¹⁸⁷ O opsadi Kaniže i šormaškoj postrojbi: Cerwinka, 1968.; Tóth S. L., 1982. (O sudjelovanju Zrinskog i njegovih postrojbi 261. i 268. str., usporedi još Pethő, 1753., 148. str. i Štefanec, 2001., 106. - 108. str.); Molnár, 1987., 78. - 81. str.; Ivanics, 1992., 45. - 47. str.; Vándor, 1994., 330. - 335. str. i novije Kelenik, 1997., odnosno Tóth S. L., 2000., 314. - 323. str., iz starije hrvatske literature usporedi još: Gruber, 1987., 175.-180. str.

¹⁸⁸ Gruber, 1879., 181. - 188. str.; Stauffer, 1886.; Horvat K., 1910., 149. - 207. str.; Horvat R., 1917., 166. str., odnosno novije Molnár, 1987., 84. - 91. str.; Vándor, 1994., 356. - 359. str.; Krenn, 1998., i Tóth S. L., 2000., 342. - 344. str.

¹⁸⁹ "Verczaichnuß der Besterkhung, welche Herr Obrist in Windischland [Johann Sigmund Freiherr von Herberstein] in denselben Gräniczheüsern zuthun begert", ÖStA KA IHKR Akten Croatica 1600. Nov. No. 1. fol. 6-8. (1600. nov. 14.) i Toifl, 2000., 38. - 39. str.

¹⁹⁰ Vidi iz značajnog izvornog materijala pl. ÖStA KA HKR Akten Exp. 1601. ožujak No. 187., Uo..Exp. 1601. lipanj No. 1., Uo.Exp. 1601. kolovoz No. 1. i Uo. 1602. svibanj No. 1.

¹⁹¹ Iz književnosti prije svega: Müller, 1976.; Müller, 1978.; Vándor, 1994., 359. - 362. str., i Kelenik, 1995a.

¹⁹² Simon, 1997., odnosno projekt Zrinskoga Uo. 67. str.

¹⁹³ 1602. u studenome, naprimjer, Budor i plemići Varaždinske županije žalili su se na Hrvatsko-slavonskom saboru Hansu Siegmundu Freiherru von Herbersteinu, slavonskom zapovjedniku (1594. - 1603.), zbog pustošenja,. Šišić IV. 434.: No. 195.

osiguranje i opskrba hranom tvrđava Kaniže koja je ležala na rubu bojišnice, a to im je dalo odriješene ruke za pljačkanje cijelog jugozapadnog Podunavlja.¹⁹⁴

Već krajem 1602. vodili su Tatari po dva veća pohoda u krajeve Međimurja i okolicu Rábe, a krajem siječnja i početkom veljače iduće godine, prošavši sa oko 12.000 konjanika, opljačkali su posjede Zrinskih, Nádasdyja i Batthyányija u zapadnom Podunavlju, otjeravši golem broj sluga i stoke.¹⁹⁵ Tatarska napast, na posljeku, nažalost nije zaobišla ni Budorovu užu domovinu, Slavoniju.

Gazi Giraj kan i sigetski (szigetvárske) beg Tirjaki Hasan, tada kaniški paša (1601. - 1604.), pokrenuvši golemu silu i opremivši se topovima, provalili su 13. travnja 1603. u krajeve oko Đurđevca i Koprivnice. Kao što je Budorova plemićka povelja detaljno zabilježila, osmansko-tatarske postrojbe prvo su zauzele tvrđavu Prodaviz (Prodavić, Virje), a zaobišavši Koprivnicu spalile su i Rasinju.

Nakon toga Tatari su se podijelili u dvije skupine. Jedna je dalje pustošila oko Križevaca i spalila Topolovac, a druga je s oko 6000 ljudi "provihorila" preko Varaždina, pa čak i Vinice. Obaviještena o tome, slavonska pogranična vojska, a među njima i Budor, nije ostala besposlena. Osim časne obrane, nije baš bilo mogućnosti za nešto više protiv velike neprijateljske sile. Preko noći je Budor jurio iz Međimurja u Ludbreg gdje je, skupivši stražu, protjerao neprijatelja. U okolini Varaždinskog Toplica uspio je potući i pobiti tri tatarske postrojbe, a nakon toga su teški konjanici i međimurski vojnici bili prisiljeni povući se u sigurniju tvrđavu Varaždin. Tom akcijom, u kojoj se i vremešni Budor junački borio, oslobođeno je mnogo zarobljenika (Dodaci fol. 8r-v.).¹⁹⁶ Usprkos tome, tursko-tatarski pljen bio je golem pa se tatarski kan s pravom hvalio ekspedicijom samom sultanu Mehmedu II. (1596. - 1603.): "Tako smo sjajna djela učinili, kako već odavno nismo. Sluga tvog Veličanstva stigao je na takva mjesta, na kakva nitko još nije".¹⁹⁷

Obitelj Zrinski je nakon teške tatarske pljačke njihovih posjeda u Varaždinskoj županiji snašao još jedan težak udarac. Naime, 4. svibnja 1603. u Vépu (županija Vas) umro je Juraj Zrinski. Slavonsko niže plemstvo ni sljedećig godina nije promijenilo gospodara (u to doba nije to bila rijetkost duž cijele države),¹⁹⁸ nego je odmah potpalio pod službu sina bivšega gospodara, Nikole Zrinskog mlađeg (umro 24. ožujka 1625.).

U svojoj plemičkoj povelji Budor, na žalost, nije detaljno naveo svoje zasluge, samo je spomenuo da je zaista u mnogim mjestima i dugo služio domovini (Dodaci fol. 8v.). Sigurno je da je do Zsitzvatorskog mira 11. studenoga 1606. (mir na Žitvi), koji je okončao dugi turski rat, Budor slijedio svoga mladoga gospodara u još mnoge vojne pothvate. To potvrđuje jedna darovnica Zrinskoga iz ljeta 1611. u kojoj "svom glavnom starom pobožnom sluzi" i njegovim roditeljima, kojima je on već osam godina u ratovima i u ostalim stvarima na službi, uz ostale prihode (800 forinti), darovao u međimurskom selu Nagymihalóć (danasa Gornji Mihaljevec) jednu kuću s dvorištem.¹⁹⁹

U te velike pothvate spada i značajan pohod 12. listopada 1603. tijekom kojeg su Sigmund Friedrich Freiherr von Trauttmansdorff, slavonski general (1603. - 1630.), i mladi Zrinski vodili čete na dva utvrđena položaja na mostobranima blizu Drave. Napali su utvrde kod Drávatamásija, južno od Barcsa/Barča, most spalili, a osmanske stražare sasjekli.²⁰⁰ Sljedeće godine naš je junak mogao

¹⁹⁴ Ivanics, 1992., 168.-169. str.

¹⁹⁵ Istvánffy, 1622., 793. str.; Pethő, 1753.; Molnár, 1987., 93. - 94. str. i Ivanics, 1992., 169. str.

¹⁹⁶ Istvánffy, 1622., 793. - 794. str.; Pethő, 1753., 153. - 154. str. i detaljno (uglavnom na prijašnju osnovu) Gruber, 1879., 196. - 197. str., uspoređi još Horvat R., 1993., 65. str.

¹⁹⁷ Dávid - Fodor, 1983., 454. str. i Ivanics, 1992., 169. str.

¹⁹⁸ U vezi s Kataffi Falussyma (od Bánffyja do Batthyányija pa do Csákyaka): Gecsenyi, 199., 239.-240. str. i u vezi sa Zekeima (od Erdődyja do Nádasdyja): Dominiković, 2000., 42. str.

¹⁹⁹ HDA, Arhiv Budor, 1. lipnja 1611., Monyorókerék

²⁰⁰ O događaju znamo iz kronike Grgura Pethőa. Posebana je zanimljivost da je nedavno restaurator Márton Rózsás uspio pronaći i procijeniti jedno stražarsko mjesto na tadašnjoj sjevernoj obali korita Drave. Rózsás, 2002., 137. - 142. str.

sudjelovati u uspješnoj akciji u kojoj je Juraj Prasóczy, kapetan Nikole Zrinskog, vodio vojsku iz Međimurja u spašavanje tvrđave Lendave u današnjoj Sloveniji, koju su kaniški Osmanlije držali pod opsadom.²⁰¹ Na posljetku, Budor je služio u postrojbi Zrinskoga još 1605., kad su zapovjednik Trauttmannsdorf, Ivan Drašković II., Franjo Batthyányi, hrvatsko-slavonski ban (1595. - 1608.), zapovjednik Podunavlja (1604. - 1609.) i Zrinski, kao zapovjednik kneza Stjepana Bocskaja, sišli u okolicu Rábe u borbu protiv Grgura Németha gdje je Nemeth sramotno pobegao pred njima.²⁰² Između travnja i srpnja 1608. grof Zrinski je već u vrijeme konflikta u Prag otpratio nadvojvodu Matiju i starijeg mu brata, cara Rudolfa,²⁰³ a Budor već tada sigurno nije nosio oružje. Naime, 4. lipnja 1608. u Zagrebu ga hrvatsko-slavonski sabor već spominje kao županijskog suca Varaždinske županije (*iudex nobilium comitatus Varasdiensis*²⁰⁴). Nova služba najavila je da je počelo mirnije razdoblje u životu “*istaknutog junaka čovjeka*”.²⁰⁵

6. U vlastelinskoj, županijskoj i staleškoj službi: uredska karijera Ivana Budora

Iako se ne može poreći da je Ivan Budor u desetljećima nakon petnaestogodišnjeg rata sudjelovao u nekoliko protuosmanskih akcija, o čemu svjedoče i raspoloživi podaci, dugo “mirno razdoblje” (1606. - 1660.) donijelo je temeljnu promjenu u njegovu životu. To je vrijeme većinom provodio u skladu s već uobičajenim obiteljskim životom. Kao što su prije učinili njegov djed Andrija i otac Vid, Ivan se već nakon 40. godine odmarao i zamijenio viteštvu mirnijom upravno-uredskom službom. Od svojih se predaka razlikovao zato što nije samo preuzeo vlastelinsku službu uz jednoga gospodara (Nikola Zrinski), nego se sve aktivnije uključio u upravu Varaždinske županije te u upravu i javni život Hrvatsko-Slavonskoga Kraljevstva. Čak je i dovršio očeve uspješno stjecanje posjeda u mirnjoj pozadini i njihovo trajno zadržavanje. U mnogim dijelovima države pismeni i vješti časnici pograničnih postrojba preuzimanje županijske službe nisu smatrali rijetkošću. Naime, to se moglo uočiti na gotovo svim područjima Ugarskoga Kraljevstva bliskim bojišnici, tako i susjednoj Zali, ili Győru i Veszprému, kao i udaljenijem Nógrádu, pa čak i Peštanskoj županiji.²⁰⁶

Višegodišnje zajedničko ratovanje i još tješnja veza s Jurjem Zrinskim i njegovim sinom gotovo su predodredili Ivana Budora da nakon vojne službe stupi među stolne “*glavne smjerne sluge*” ili povjerenike (*primarii familiares*²⁰⁷). Prema pronađenim podacima, od 1615. pa sve do smrti Budor je bio ravnatelj međimurskih posjeda (“*comitis Nicolai a Zrinio bonorum gubernator*”, odnosno “*naš gubernator*”),²⁰⁸ što svjedoči o njegovoj izgrađenoj povjerljivoj vezi sa Zrinskim. Isto to često navodi Budorov armalis. U stjecanju plemićke snage najvažniji Budorov povjerenik bio je onaj grof Zrinski s

²⁰¹ Pethő, 1753., 156. str.

²⁰² Uo. 168. str.

²⁰³ Uo. 176. str.

²⁰⁴ Šišić IV. 507. str.: No. 234. i usporedi još Uo. 517. str.: No. 238. (3. rujna 1608.)

²⁰⁵ Tako je Budora nazvao Pethő Gergely, Budorov suvremenik.

²⁰⁶ Mnogi primjeri iz Zale: ZMA, 2000., posebno 252., 263. - 264. str.; iz Győra (Đura): Gecsenyi, 1984.; 1988.; iz Nógráda: Pálffy, 1982. i Iványi E., 1984.; iz Pešte, 2001., 443. str., novije s više podataka Pálffy, 1995., 159. - 166. str.

²⁰⁷ 3. rujna 1608.: “*familiares spectabilis ac magnifici domini Nicolai comitis perpetui a Zrinio*”, Šišić IV. 519. str.: No. 238. i Šišić V. 650. - 651. str.: No. 401.; 20. ožujka 1610.: Adamček, 1987., 88. str.; 24. veljače 1615.: “*primarius familiaris*” Laszowski, 1941., 367. - 368. str.: No. 289.; 3. ožujka 1615.: “*naš veran sluga*”, Laszowski, 1950., 50. str.: No. 71. i prije 1622., “*familiaris suus*”, Šišić V. 348. str. No. 204. O familiji Nikole i Jurja Zrinskog: Horvat R., 1993., 65. str.; o pojmu *smjerni sluga ili sluga poglavar* sa zapadnog Podunavlja (obitelj Batthyányi), usporedi Varga J., 1981., 12. - 14. str.

²⁰⁸ 24. veljače 1615.: Laszowski, 1941., 367. - 368. str.: No. 289. i prije 1622. Laszowski, 1951., 61. str.: No. 81.

kojim je od ratovanja pod Pragom (1608.) s nadvojvodom Matijom, kasnijim ugarskim kraljem (1608. - 1619.), još u čvršćoj vezi. Na kraju, upravo nas u to uvjeravaju i mnoge zadaće koje je obavio u ime svoga gospodara.

U rujnu 1608. godine Ivan Budor je sa svojim šogorom Grgurom Lackovićem, kojemu je Zrinski također bio povjerenik, zastupao interes svoga gospodara na hrvatsko-slavonskom staleškom državnom saboru u Zagrebu, osobito u razbuktaloj svađi međimurskog vlastelina i gomirskih Vlaha. Dvije godine kasnije bio je kod palatina Györgyja/Jurja Thurzóa (1609. - 1616.), i to u vezi s rješavanjem jednog novog događaja. Njegov zadatak sastojao se od toga da izvuče od palatina naknadu štete koju je Grgur Pethő, ondašnji zapovjednik u Babócsi (Bobovcu, 1599. - 1600.), prouzročio Zrinskim preko tamošnjih njemačkih vojnika. U veljači 1615. sa svojom prvom ženom (Anom Nádasdy) išao je kao opunomoćeni predstavnik na zagrebački Kaptol u vezi s jednim sporazumom oko bespravno prisvojene pokretnine u međimurskom Nedelišću. Na posljetku, oko 1610. više je puta rješavao parnice i prodaju posjeda svoga gospodara.²⁰⁹

Ivan Budor je sudjelovao u sličnim aktivnostima i upravljanju te u javnom životu Varaždinske županije. Iako o njegovoj sudskoj službi, u nedostatku uvelike opustjele županijske dokumentacije, znamo samo iz podataka za 1608. godinu, ipak je nedvojbeno da je u prvim desetljećima 17. stoljeća imao važnu ulogu u funkcioniranju županije. Točnije, našao je svoje mjesto u drugoj liniji županijskog plemstva gdje je služio domovini. Dobar je primjer tome što je 11. studenoga 1607. János (Ivan) Pethő iz redova nižeg plemstva hrvatsko-slavonske političke elite nakon podžupana i suca potpisao potvrdu kojom županija potvrđuje Budora kao ondašnjeg "kapetana ratovanja" (1585. - 1586.), nakon Tome Erdődyja (velikog župana Varaždinske županije i bana).²¹⁰

Iako su Budorova županijska ovlaštenja bila raznovrsna, njihov je karakter većim dijelom odgovarao službi županijskog suca ili *assessora*. Neki podaci o upravljanju županijom upućuju na Budorovu radinost.²¹¹ U ljetu 1617. Budor je, zajedno s podžupanom Grgurom Pethőm i sucem Ivanom Vragovićem, sudjelovao s više prijatelja iz nižeg plemstva u popisu one pokretne imovine pokojnoga Gábora/Gavra Pethőa i žene mu (Suzana Révay), koja je bila pod nadzorom Petra Draškovićeva u tvrđavi Klenovnik. Iste te godine ujesen raspravlja je na glavnoj skupštini Varaždinske županije s podžupanom Pethőm o jednoj molbi podunavskoga gospodara Franje Batthyányija. Odmah nakon dugog turskog rata, krajem prosinca 1606., bio je jedan od povjerenika pozvanih na saslušanje svjedoka u dvorcu Ivanec na temelju odluke županijskog suda, a u vezi s jednim sjenikom.²¹²

Na županijskom судu Budor je često sudjelovao i u ostalim raznolikim sudskim poslovima. To je potpuno razumljivo jer je takve ovlasti izvršavao još 1594. godine. Zahvaljujući tome, stekao je veće praktično pravno iskustvo. U prosincu 1617. bio je čak zamjenski sudac (*substitutus iudex*) suda na kojem je pod vodstvom suca Ivana Vragovića Grgur Pethő raspravljao tužbu svoga brata Krste u Beli protiv stražara, a u vezi s izvjesnom izdajom ("ratione certae infidelitatis"). Nekoliko mjeseci kasnije

²⁰⁹ Po redu navodenja: Šišić IV., 519. str.: No. 238. i Šišić V. 650. - 651.: No. 401. (3. rujna 1608.); HDA, Arhiv Budor, 18. studenoga 1610., Pozsony/Požun; Laszowski, 1941., 367. - 368. str., No. 289. (24. veljače 1615.); Uo. 50. str.: No. 71. (3. ožujak 1615.) i MOL P 1314 Batthyányi cs. Vidi: Missiles No. 7780. (u više parnice Ivana Budora - Ferencu Batthyányiju, 25. rujna 1617., Vidovec)

²¹⁰ MOL A 57 Lib. Reg.Vol. 19. pp. 208. - 209. Za imenovanje Erdődyja usporedi još: NSK Zagreb R 6475/2.; Horvat K., 1900., 90. - 91. str. i Težak-Šimek-Lipšić, 1999., 20. - 21. str.

²¹¹ U zadnja dva desetljeća izašao je, uz značajnije radove, i dobar broj županijskih zapisnika - vidi Győr (Đur): Gecsényi, 1988.; Zala: Turbuly, 1994. i ZMA, 2000., 23. - 46.; Sopron: Dominkovits, 2000.; Turbuly, 2000. i Dominkovits, 2002b.; Pest-Pilis-Solt: Szakály, 2001. itd., na hrvatskom usporedi: Goldstein, 1996., posebno 39. - 55. str.

²¹² Po redoslijedu spominjanja: MOL P 235 Pethő cs. Com. Varasd, Fasc. 3. No. 228. (7. lipnja 1617.); popis je tražio Ferenc/Franjo Pethő); MOL P 1314 Batthyányi cs., Missiles No. 7780.; MOL P 235 Pethő cs., Com. Varasd., Fasc. 3. No. 166. (30. prosinca 1606.).

sudjelovao je na Pethővu sudu, i to u prisutnosti brojnih sudaca i pravno obrazovanih osoba gdje su, kao i inače, presude donosili na hrvatskom jeziku.²¹³ U listopadu 1615. i u siječnju 1619. bio je izabran za porotnika Hrvatsko-slavonskog sabora i Banskog stola nižeg plemstva (*assessor tabulae banalis*) zbog čega je, prema tadašnjim običajima (uz polaganje zakletve pod rukovodstvom svagdašnjeg vicebana i slavonskog suca, *prothonotarius regni*), sudjelovao u prvostupanjskim ili žalbenim raspravama.²¹⁴

Budor, kao nekadašnji vitez pograničnih utvrda u službi "dviju domovina", nije preuzeo samo ulogu sudskog porotnika. Njegovo vojno iskustvo i poznavanje kraja rezultirali su time da su mu staleži u travnju 1610. povjerili nadzor nad 50 slavonskih pješaka (*haramiarum superintendens*), čiji je zadatak bio hvatati i banu izručivati pljačkaše koji su harali duž Drave te pustošili plemstvo i siromašno stanovništvo. Budorovo mjesto službovanja bio je Đelekovec (južno od Legrada)²¹⁵ u Križevačkoj županiji. Početkom iduće godine staleži su ga poslali u odbor koji je istraživao seljački ustank u Brezovici (Križevačka županija), vlastelinstvo Veliki Kalnik, ali 1610. i 1611. godine Sabor ga je više puta poslao i u kontrolu spisa Franja Medosóczyja.²¹⁶ Na posljeku je početkom 1619. godine, prema nalogu staleškog sabora, putovao (zajedno sa Stjepanom Geréczijem) k ponovno zavađenoj braći Pethő u vezi s popravkom puta, mosta i nasipa. Budor je postigao dogovor među braćom sastavljanjem ugovora na mađarskom jeziku o podjeli završnih radova u selima Bela i Ivanec.²¹⁷

U slučaju potrebe, naravno, zauzimao se na saboru za svoje rođake, kao primjerice 1618. u obrani udovice nedavno preminulog Stjepana Radovića protiv Grada Varaždina.²¹⁸

Budorovo odlično poznavanje slavonskih krajeva i državnih poslova nagovještavalo je da će staleži, kad se pruži prilika, na temelju njegova izvještaja informirati nadvojvodu Ferdinanda o raznovrsnim stvarima koje se tiču posjeda.²¹⁹ Budor je potkraj života jednom bio i sudac Križevačke županije (*iudex nobilium comitatus Crisiensis*).²²⁰ U ljeto 1610. godine u vezi s brezovačkim seljačkim ustankom, pri nastavljenom saslušavanju svjedoka, spominje se kao mogući kraljevski čovjek (*homo regius*), a jednom prilikom (1612.), slično kao i njegov djed, djelovao je i kao odvjetnik (*procurator*), i to na zagrebačkom Kapitolu.²²¹ Taj posljednji slučaj očito dokazuje njegovu iskušanu učenost i izvježbanu pismenost (na hrvatskom, mađarskom i latinskom jeziku) te ujedno osnažuje prijašnji dojam²²² da pismenost nižih slojeva društva i pograničnih vojnika nikako nije bila na tako niskom stupnju kao što to tvrde pojedina istraživanja.²²³

²¹³ Dokumentacija dviju parnika: Uo. Fasc. 3. No. 234. (18. prosinca 1617. "in domo parochiali apud ecclesiam Sanctae Margarethae sub castro Bela" i No. 235. (26. veljače 1618., "in domo et curia nobilitari generosi domini Gregorii Pethes de Gersse sub Bela")

²¹⁴ Šišić V., 130. str., No. 79. (12. listopada 1615.) i Uo. 196. - 197. str.: No. 121. (4. - 5. siječnja 1619.). O djelovanju banskog stola: Klaic V., 1982., 630. - 634. str. i Bónis-Degré-Varga, 1996., 138. str., odnosno zakletvi prisjednika, Deák, 1868., 242. str.

²¹⁵ Šišić V., 37. - 38. str.: No. 18. (20. travnja 1610.)

²¹⁶ Uo. 57. str. i Adamček, 1985., 10. - 11. str.: No. 5. (11. siječnja 1611.); odnosno Šišić V., 51. str., No. 23. (23. rujna 1610.) i Uo. 62. str.: No. 29. (25. listopada 1611.)

²¹⁷ "Az utak csinálásáról való végezés [O obavljanju izgradnje putova]": MOL P 235 Pethő cs., Com. Varasd., Fasc. 3. No. 238. (21. siječnja 1619.)

²¹⁸ Točnije o razgovoru iz 1617. i uz to vezanim problemima s obračunom: Šišić V., 182. str., No. 113. (16. kolovoza 1618.)

²¹⁹ Vidi o obitelji i tvrđavi Kerecsényi (Križevačka županija) i njihovim kmetovima: Uo. 39. str.: No. 18. i Uo. 42. str.: No. 18. (20. travnja 1610.)

²²⁰ Uo. 160. str.: No. 98. (6. prosinca 1617.)

²²¹ Naredba Matije II. zagrebačkom Kapitolu, 20. kolovoza 1610., Pozsony/Požun: Adamček, 1985., 7. - 8. str., No. 2., i Laszowski, 1941., 325. str., No. 241. (21. rujna 1612.)

²²² Pálffy, 1995., 159.-166. str.: poglavje "Inteligencija pograničnog pravnika", usporedi novije: Dominikovits, 2002a., kao i stariji primjer: Iványi E., 1984.

²²³ U prvom redu na temelju teško prihvatljiva modela županije Vas: Tóth I. Gy., 1996.

Preuzimanje upravne uloge te uloge u javnom životu pripomoglo je Budoru da, napredujući tragom svog oca, proširuje posjede u mirnijem zaleđu. Prema plemičkom pismu, Ivan Budor raspolagao je 1610. godine manjim i većim dijelovima posjeda u Varaždinskoj, Zagrebačkoj i Križevačkoj županiji (Dodaci fol. 10.r.). Ni u tom slučaju njegova plemička povelja ne grieši. Posjedi su mu se u to doba zaista prostirali preko tri županije.

U Varaždinskoj županiji su posredstvom Herkovića stečeni dvorac (kurija, lat. *curia*) Vidovec, kao i zajezdski i szentillyeiski (još i obreški) posjedi.²²⁴ Osim toga, zajedno s Ivanovom suprugom Elizabetom Pethő na kraju stoljeća posjedovao je u trgovištu Vinici 15 kuća,²²⁵ 1597. stekao je zemljište i vrt u Varaždinu.²²⁶ Time se Ivan mogao, barem djelomično, potvrditi i u slobodnom kraljevskom gradu Varaždinu (gdje ga još 1617. spominju kao zemljoposjednika).²²⁷ Sve to nije bilo ništa posebno jer je stjecanje povlaštenih posjeda (Kaniža, Győr/Đur), kuća, prava na vlasništvo u slobodnim kraljevskim gradovima ili naseljavanje istoka u to vrijeme bila poznata pojava.²²⁸ U Varaždinskoj županiji Ivanu Budoru pripadala je još 1591. dobivena gertlovečka kurija za koju je kasnije György/Juraj Thurzó od palatina dobio noviju potvrdu.²²⁹ Tu je i nekoliko manjih dijelova posjeda Čelinec.²³⁰ Imao je neke manje rascjepkane posjede u Križevačkoj županiji, to jest Vršak na sjeverozapadu, iza graničnih tvrđava, kao i u Otku (danasa Veliki Otok), Bolfanu ("Bollffangh aliter Ebres sive Jaksincz / Ebres aliter Jakssincz Sz. Bollffangh"), Gervašovcu (danasa Grbaševac u okolini Kuzminca), Szentmihályju, Martinovcu (oko nekadašnjeg Jakupovca Kapelskog) itd.²³¹

Ti su posjedi obitelji Budor često donosili više problema nego koristi. Oko jednog dijela stalno su se parničili s obitelji Sekelj (Székely), a većinu drugog dijela - slično kao ostala naselja pod navalom doseljenika²³² nakon petnaestogodišnjeg rata - koju je djelomično sagradila obitelj Sekelj (Székely), zaposjeli su Vlasi.²³³ Bogačevo, u području smještenom na jugozapadu županije koje je posjedovao zajedno sa suprugom, i Orehovec smatrani su mirnim posjedima.²³⁴

U Budorovim prihodima važniju su ulogu mogli igrati nešto "mirniji" posjedi u Zagrebačkoj županiji. Zahvaljujući gospodj Elizabeti, na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće pojавio se Ivan kao jedan od

²²⁴ Adamček-Kampuš, 1976., 350. - 351. str., No. 115. (Zajezda i Vidovec: 1588.), 359. - 360. str., No. 118. (Zajezda i Vidovec: 1596.), 543. str.: No. 123. i 565. str.: No. 124. (Vidovec: 1598., itd.) i HDA, Arhiv Budor, 12. ožujka 1609., Pozsony/Požun

²²⁵ Adamček-Kampuš, 1976., 536. str., No. 123. i 564. str.: No. 124. (Vinica, 15. kuća: 1598.) 581. str., No. 125. (Vinica, 15 kuća: 1600.) i Ivan Budor kod Franje Batthyányja, 2. kolovoza 1617., "Vinicze" MOL P 1314 Batthyányi cs., Iványi bilješke (nažalost, pismo je vjerojatno tijekom 2. svjetskog rata izgubljeno); u 17. st. tu živi više članova obitelji, vidi npr. HDA, Arhiv Budor, 2. studenoga 1655., 2. travnja 1661. i 31. kolovoza 1662., Vinica

²²⁶ "Quendam hortulum suum civilem haereditarum intra moenia civitatis..." Barbarić-Kolanović, III., 115. str., No. 29. (4. ožujka 1597., izdanje za 10 forinti)

²²⁷ Barbarić-Kolarić, IV., 258. str., No. 215. (16. lipnja 1617.)

²²⁸ O Győru (Đuru): Gecsényi, 1984. i Gecsényi, 1986.; odnosno o Košicama: Németh, 2001.

²²⁹ O tome znamo iz 1626.: HDA, Arhiv Budor, 28. kolovoza 1626., Vidovec

²³⁰ Adamček-Kampuš, 1976., 540. str., No. 123

²³¹ Atakra: Uo. 366. str. No. 119. (1596. Otok), 446. str., No. 121. (1598., Veliki Otok), 575.: No. 125. (1600., Veliki Otok); "Zent Bollffangh aliter Ebres sive Jaksincz, Zent Myhalij alias Miholijzko polie circa fluvium et praesidium Caproncza": Arhiv Budor, 18. veljače 1625. Vidovec, odnosno Adamček, 1987., 20. i 29. - 30. str.

²³² Za ovo uglavnom Kaser, 1997., 118. - 133. str.

²³³ Za parničenje: Uo. 1602., 1609., 1613., 1616., 1617., i Šišić IV. 520.: No.238.; za Vlahe: Zaključci I. 8. (27. svibnja 1631.) i Lopašić, 1885a. 152.:No. XCVI. (19. prosinca 1628.).

²³⁴ Adamček-Kampuš, 1796., 455. str.: No. 121. (1598., Bogačevo), 575. str.: No. 125 i 575. str.: No. 125. (1600., Bogačevo i Sv. Petar Orehovec) usporedi jo HDA, Arhiv Budor, 9. lipnja 1629., Bogačevo

posjednika Glavnice, a dopalo ga je nekoliko većih dijelova posjeda grada Zeline, zbog rodbinskih veza s Kerecsényima, te iz zaloga Jurja Zrinskoga (Donja Zelina).²³⁵ Na posljetku je i u Novakovcu Bisaškom sa suprugom 1600. godine posjedovao 11 kuća.²³⁶ Važnim možemo smatrati i to što je Budor od Nikole Zrinskog 1611. godine u međimurskom Velikom Mihaljevcu dobio jednu kuću s dvorištem, pa makar samo u zalog.²³⁷ To je jednim dijelom otvorilo put obitelji k stjecanju posjeda u okolini Čakovca, a drugim dijelom Budori su tom "svojom domovinom" smještenom sjeverno od Drave postali posjednici i u Zaladskoj županiji. Pokraj svega toga, Ivan Budor je, slično svojim precima, imao i povjerenike.²³⁸

Ivan Budor je između siječnja 1619. i ožujka 1622. godine preminuo,²³⁹ a može se reći da je nedvojbeno uspješno živio. Nakon što je 30 godina kao konjanik igrao važnu ulogu u obrani hrvatske, slavonske i mađarske domovine, u drugoj polovici života s uspjehom je nastavio djelovati te sebi i obitelji osigurao budućnost kako u vlastelinskoj službi grofa Zrinskog, tako i u upravi Varaždinske županije i javnom životu Hrvatsko-slavonskog kraljevstva. Napredujući utrtom stazom svog djeda i oca, Ivan je u pogledu svake svoje službe, imovine i društvenog priznanja bio uspješan član slavonskoga nižeg plemstva. Pitanje je bilo samo kako će njegovi potomci raspolažati baštinom koju im je ostavio.

7. Potomci Ivana Budora: sudbina obitelji do izumiranja sredinom 18. stoljeća

Potomci Ivana Budora samo su djelomično, jednostavno podijelivši posjede, nastavili obiteljsku tradiciju. Njih je pratilo niz nepovoljnih okolnosti i slučajnosti. Ivan i njegova supruga imali su četiri dječaka (Ivan, Gašpar, Stjepan, Franjo) i četiri djevojčice (Eva, Ana, Izabela, Suzana) koji su doživjeli lijepu dob, a ocu je povrh toga uspjelo bogato ih poženiti (vidi 2. rodoslovno stablo).

Njihovi bračni drugovi, kao u slučaju Ivana i njegovih sestara, dolazili su iz takvih plemičkih obitelji Varaždinske županije koje su sve redom (čak i usprkos porastu prestiža našeg junaka) smatrane mnogo uglednijima od Budora. Gašparova prva supruga Barbara bila je bliska rođakinja (možda nećakinja) Stjepana Geręczyja, banskog prisjednika njezina oca, dok je Suzanu oženio Gašpar, također sin jednog suca Banskog stola i kapetana, zagrebačkog podžupana, poznatog Ivana Petričevića († 1625.).²⁴⁰ Mlađi Ivan je suprugu izabrao iz stare i otmjene hrvatske obitelji Bedeković (Magdolnu); Annu je pred oltar odveo pisar Sebastijan Szerdahelyski, Izabelu je oženio Mihael Kanižaj/Kanizsay²⁴¹ koji je, slično Budorima, bio obrazovan u hrvatskom, mađarskom i latinskom jeziku.²⁴²

²³⁵ Adamček-Kampuš, 1976., 399. str.: No. 121. (Glavnica "Velislavia", 1598.) i 570. str.: No. 125. (1600., Glavnica "Wenczelawia"), Adamček-Kampuš, 1796., 432. str.: No. 121. (1598., Zelina), usporedi još: Šišić IV., 412. str.: No 179. (25. siječnja 1601.), Šišić V., 321. str.: No. 190. (14. ožujka 1622.) i 348. str.: No. 204. (24. svibnja 1623.), ponešto Lopašić, 1894., 180. str. (10. studenoga 1630.).

²³⁶ Adamček-Kampuš, 1976., 571. str.: No. 125;

²³⁷ HDA, Arhiv Budor, 1. lipnja 1611., Monyorókerék

²³⁸ "Nobilis Benedictus Jwssich familiaris egregii Joannis Budor de Budrocz", HDA, Arhiv Budor, 28. veljače 1614., Zagreb; u vezi s ovim događajima vidi: Varga J., 1981., 50. - 51. str.

²³⁹ Posljednji spomen (21. siječnja 1619.): MOL P 235 Pethőcs., Com. Varasd., Fasc. 3. No. 238.; već nekoliko puta igra ulogu (14. ožujka 1622.): Šišić V. 321. str.: No. 190., usporedi još Laszowski, 1951., 61. str.: No. 81. (9. lipnja 1622.).

²⁴⁰ Petrichevich - obiteljsko stablo i Kempelen, Pótlék. 521. str., ponešto Petrichevich, 1942., posebno 186. - 193. str.

²⁴¹ HDA, Arhiv Drašković, Archivum maius Fasc. 86. No. 7. (14. lipnja 1641.)

²⁴² Za ove obitelji, uz već navedene izvore, vidi još: Bojničić, 1899., Strohal, 1932., 165. - 168. str. i Lončarić, 1996.

Iako je uspješno sklapanje brakova brojne djece Ivana Budora svjedočilo o njegovu društvenom usponu i poznatosti, s gledišta kasnjeg razvoja obitelji nikako nije bilo u svemu povoljno. Naime, ionako neveliki i na četiri županije rascjepani posjedi dodatno su se usitnili na brojne nasljednike, a i očeve dužnosti su se podijelile među sinovima. Službu pograničnih tvrđava (barem prema našim dosadašnjim saznanjima) nijedan od njih nije nastavio ni južno ni sjeverno od Drave, mada je za to bilo mogućnosti kako u banskim i slavonskim, tako i u krajevima nasuprot Kaniže. To potvrđuju zvanja bana (1598. - 1626.) i glavnog kapetana nasuprot Kaniže (1622. - 1626.) Juraja Zrinskog mlađeg; berkiševinskog kapetana (prije 1639.) i eggerszegskog vicegenerala (1641. - 1656.) Petra Keglevića, zatim Jurja Gregoróczyja pokupskog (oko 1639. - 1642.), pa eggerszegskog (1642. - 1648.) te na posljeku sredičkog kapetana (1649. - 1652.).²⁴³ Ivan mlađi Budor († 1663. god.) ipak je na jednom području slijedio očev, pa čak i djedov vojnički put, točnije u službi u inozemstvu kao što je u to vrijeme činilo mnogo drugih hrvatskih nižih plemića. Više je puta 20-ih i 30-ih godina 17. stoljeća ratovao u 30-godišnjem ratu (1618. - 1648.), prvo vjerojatno u pukovniji Jurja Zrinskog mlađeg, a kasnije u drugim hrvatskim regimentama.²⁴⁴ Vid je odlazio u rat, a uglavnom je bratu Gašparu povjerio upravljanje svojim posjedima (davši mu ih u zalog), kao i obavljanje nekih drugih poslova.²⁴⁵

Uopće nije slučajno što je Vid to prenio baš Gašparu. U službi povjerenika u prvom je redu slijedio oca, iako je gotovo sigurno da je Ivan mlađi sa Zrinskim dospio na bojište 30-godišnjeg rata. Samom je Gašparu uspjelo očuvati otmjeno očevo mjesto u Međimurju, poglavito na dvoru pjesnika i vojskovođe Nikole Zrinskoga (1620. - 1644.) gdje je bio otmjeni sluga i jedan od kapetana međimurske čete²⁴⁶ te mu je čak uspjelo u određenom pogledu i nadvisiti položaj koji je imao otac. U istraživanju o Zrinskima jedva da mu se spominje ime.²⁴⁷ Gašpar je isto tako zahvaljujući povjereničkoj službi dospio i do zastupništva u mađarskom saboru. U jesen 1638. godine on je već (kao još vrlo mlad) zastupao na glavnoj skupštini u Kšrmendu u Zaladskoj županiji,²⁴⁸ a onda su 40-ih i 50-ih godina 17. stoljeća uslijedila sve ozbiljnija ovlaštenja. U ožujku 1649. godine, kad se zbog svog banskog dostojanstva i obrane pokupskih krajeva Zrinski nije mogao pojavititi na požunskom saboru, kao vlastite zastupnike uz Martina Lipića i Jurja Sámbárá,²⁴⁹ poslao je i Budora na sabor u glavni grad Pozsony/Požun (*ablegatus ad dietam Posoniensem nuncius*).²⁵⁰

²⁴³ O Zrinskom: *Horvat R.*, 1993., 68. - 70. str., o Kegleviću kao berkiševinskom kapetanu (prije 8. svibnja 1639.); ÖStA KA HKR Prot.Exp. Bd. 280. fol. 384., odnosno kao o vicegeneralu nasuprot Kaniži: *Deák*, 1868., 244. str., i Pálffy, 1997a., 280. str.; o Gregoróczyju: *Tusor*, 1999., usporedi još ponešto o ranijem hrvatsko-slavonskom vicebanu (1598.), pa vesprémskom zapovjedniku (1609. - 1615.) o Jurju Kegleviću Pálffy, 1998., 148. str.

²⁴⁴ O 30-godišnjem ratu u hrvatskoj i mađarskoj povijesti pogledati s obzirom na Zrinske: *Ballagi*, 1882., 23. - 25. str., 113. - 167. str.; *Bauer*, 1941., 48. - 49. str. i novije *Várkonyi*, 1992., 149. - 151. str., usporedi još ponešto o Petru Kegleviću na osnovi vlastita dnevnika: *Deák*, 1868., 241. - 242. str., odnosno *Gömöry*, 1888.

²⁴⁵ "Ipse superioribus annis et temporibus ad bellum imperiale discendens universa et quaelibet bona ac jura sua possessionaria, paterna et materna, avitica...egregio Caspari Budor fratri suo carnali et uterino ex certo censu sive arenda hactenus possidenda tradidisset...", o vjeri Ivana Budora mlađeg prije zagrebačkog Kaptola: HDA, Arhiv Budor, 12. ožujka 1637., Zagreb, odnosno o potpunoj punomoći Ivana Budora za Gašpara Budora u rješavanju svake stvari pred zagrebačkim Kaptolom, Uo.

²⁴⁶ Vidi 1657.: "meus servitor, meus capitaneus unius turmae", *Csapodi-Klaniczay*, 1958., 495. str.: No. 237. (23. srpnja 1657., Čakovec; na taj mi je podatak obratio pozornost Gábor Hausner, na čemu mu ovim putem Zahvaljujem. Gašpar Budor je još 1644. sudjelovao u sjeverno-mađarskim ratnim operacijama protiv Švedana i Jurja I. Rákóczi).

²⁴⁷ Iako je istraživanje o Zrinskome gotovo opsegao jedne knjižnice, u otkrivanju familijarnih odnosa većim dijelom je manjkavo.

²⁴⁸ Kolega zastupnik bio mu je Juraj Stepković, *Turbuly*, 1996., 76. str.: No. 1355. (6. svibnja 1638.)

²⁴⁹ Izdanje pismenog naloga: *Bene-Hausner*, 1997., 48. str.: No. 48. (6. ožujka 1649.). Budor se spominje i u Požunu. *Zsilinszky*, 1893., 17. str.

²⁵⁰ Poimence zajedno sa zagrebačkim kanonikom Jurjem Ratkayem i slavonskim sucem Ivanom Zakmardijem. Vrativši se sa sabora 30. svibnja u Zagreb, staleži su podnijeli izvještaj sa sjednice o svojim nalozima: *Zaklucci* I. 147. str.: No. XXXII.: 1 član i usporedi još: *Bene*, 2000., 18. str.: 31. bilješka i 89. str.: 208. bilješka, pa *Bene*, 2001. 10. str.: 31. bilješka i 51. str.: 75 bilješka; dalje iz starije literature Horvat K., 1905., 81. str.

Na ugarski su sabor 1655. godine hrvatsko-slavonski staleži ponovno poslali Gašpara Budora kao jednog od svojih zastupnika,²⁵¹ a on je uspješno obavio posao. Sabor je, na požurivanje Ugarske komore, izaslao komisije u ispitivanje nepravilnosti u ubiranju tridesetina zbog kojih su se prihodi vladara iz dana u dan smanjivali. Prema već ustaljenoj praksi, posebne komisije poslali su u gornju Ugarsku, u dijelove oko Podunavlja te u Hrvatsku i Slavoniju. Na posljednje spomenuto područje staleži su odabrali i poslali, uz Petra Petretića, zagrebačkog biskupa (1667. - 1669.),²⁵² Žigmunda Keglevića, Jurja Malenića, Tomu Ivanovića i Gašpara Budora.²⁵³ Ti zadaci su, slično očevim, svjedočili o njegovoj stručnosti i iskustvu, priznatosti te o poznавању krajeva s obje obale Drave. U veljači 1658. Sabor ga nije slučajno poslao s vojnim savjetom unutarnje Austrije iz Graza u vođenje pregovora u vezi s ispašom konja pograničnih vojnika, a više je puta zastupao i Grad Zagreb u različitim stvarima.²⁵⁴ Čak je u jesen 1659. godine Gašpar vodio istragu u vezi s prodajom pokretne imovine obitelji Mikulić, gdje je ponovno djelovao kao povjerenik i već se pojavio kao vitez sa zlatnom mamuzom (*eques auratus*).²⁵⁵ Tu titulu je možda mogao dobiti od svoga gospodara Nikole Zrinskog zbog zagovorništva,²⁵⁶ a ona mu je i osigurala uspon u karijeri.

Grofovi Zrinski (Nikola i Petar) su, kao i ostale svoje povjerenike, Gašpara Budora u brojnim slučajevima zaposlili u izvršavanju privatnih poslova, posebno u Varaždinskoj i Zagrebačkoj županiji. To je istina iako je Gašpar (prema primjedbi Nikole Zrinskog) "uvijek bio nemiran čovjek". Ako su ga interesi tako usmjeravali, bio je spreman i sa svojim gospodarom ući u ozbiljniji konflikt ili ga čak optužiti kao jednom prilikom 1657. godine.²⁵⁷ Čini se da je Gašpar od oca naslijedio izvanrednu samosvijest, ali kod njega je samopouzdanje ponekad prelazilo u tvrdoglavost. Zrinski se, usprkos čestim sukobima, nisu odrekli njegove usluge, što pak dobro potvrđuje njegovu primjenjivost i priznatost. Uz sve nabrojene slučajeve, u jesen 1656. nastupao je i u ime Petra Zrinskog u jednom postupku u vezi s posjedom Anne Sankó u Stančiću, u Zagrebačkoj županiji, koji je zajedno s tamošnjom kurijom dala grofu Zsigmundu Szántóházyju.²⁵⁸ Uz to je Gašpar, poput oca, uvijek bio spreman zastupati podunavsku i slavonsku veliku gospodu, kao početkom 1639. kada je, požurujući isplatu jednog duga i zastupajući interes udovice Franje Batthyányija, Éve Poppel Lobkowitz, išao k obitelj Malakóczy te kasnije preporučio svoju pomoć u kupnji određenih slavonskih posjeda.²⁵⁹ Kad bi mu se pružala prilika, naravno, preuzimao je ovlaštenje i u drugim slučajevima, kao u prosincu 1658. godine kada je zajedno s Petrom Fodróczyjem zastupao interes kmetova s vlastelinstva Moslavine u njihovoj svadi s varaždinskim županom Emerikom Erdődyjem.²⁶⁰

Iako pronađeni podaci šute o njegovim županijskim službama, ne bi uopće bilo iznenadujuće da se tu i tamo pojavi kao sudac u Varaždinskoj ili eventualno u Zagrebačkoj ili Križevačkoj županiji, kao i njegov otac.

²⁵¹ Put zajedno s Jurjem Malenićem i Nikolom Patačićem: *Zaključci I.* 197. - 202. str.: No. XLI.; *Zsilinszky*, 1893., 97. str. i *Horvat R.*, 1993., 81. str.

²⁵² O njegovu životu i djelatnosti: *Zagrebački biskupi*, 1995., 333. - 339. str.

²⁵³ 1665.: 100. tc.5:*CJH*, 1608. - 1657., 642. - 645. str.

²⁵⁴ *Zaključci I.* 226. str., No. XLVI. (4. veljače 1658.); odnosno *Dobronić*, 1953., 175. str., 185. i 189. str. (1656.)

²⁵⁵ HDA, Arhiv Budor, 16. listopada 1659., Pozsony/Požun. O naslijestvu Mikulića vidi još Uo. 1650. i 1659., odnosno ÖStA HKA HFU rote Nr. 204. 1659. fol. 145.-159. (na posljednji spis skrenuo mi je pozornost *István Németh* iz Budimpešte, na čemu mu i sada zahvaljujem)

²⁵⁶ O dalnjem zastupanju za Zrinskoga usporedi još pr. iz 1658.: *Adamček*, 1987., 237. p

²⁵⁷ "Semper turbulentus est", *Csapodi-Klaniczay*, 1958., 495. str.: No. 237. (23. srpnja 1657., Čakovec)

²⁵⁸ MOL A 57 Lib. Reg. Vol.15. pp. 442.-443. (1. listopada 1656.)

²⁵⁹ O Évi Poppel, 8. veljače 1639., Vidovec: MOL P 1314 Batthyányi cs., Missiles No. 7779.

²⁶⁰ MOL A 57 Lib. reg. Vol. 15. p. 369 i *Adamček*, 1985., 458.: No. 225

Gašpara Budora već početkom 1661. spominju kao pokojnog.²⁶¹ Druga dva brata, Franjo i Stjepan, umrla su prije njega. Franjo, koji je odabrao crkveni život i napisao oporuku u proljeće 1642., umro je u varaždinskom franjevačkom samostanu prije 1649. godine.²⁶² O Stjepanu, koji je preminuo prije 1650. godine,²⁶³ znamo još manje. Možda je preuzeo manju ulogu u upravljanju Varaždinskom ili Zagrebačkom županijom kao njegov sin, Stjepan mlađi, koji je 1699. bio pomoćni sudac u Zagrebačkoj županiji.²⁶⁴ Brakovi njegovih dviju kćeri (vidi 2. rodoslovno stablo) Doroteje i Barbare nagovijestili su da potomci Stjepana Budora teško mogu nastaviti obiteljsku tradiciju. Slično su prošli uvojničeni sinovi Ivana mlađeg, Franjo i Ivan,²⁶⁵ koji su nastradali u ponovnom ratu protiv Osmanlija. O Franjinim potomcima ništa ne znamo, a o Ivanovu (to je ime, evo, već treći put u obitelji) sinu Stjepanu i kćeri Magdaleni, koja je bila supruga Kristofora Mikulića, suca u Križevačkoj županiji, na posljeku smo pronašli podatke iz 1700. godine.²⁶⁶ Održanje obitelji prešlo je na Gašparovu granu s obzirom na to da je Stjepan sigurno umro bez muškog nasljednika.

Iako se Gašpar tri puta ženio, obitelj je s muške strane krajem 14. stoljeća gotovo izumrla. Za razliku od oca, njega blagoslov djetetom nije usrećio. Od prve žene Barbare Geréczy nije ostalo potomaka, a druga supruga Barbara Mamić, podrijetlom iz mnogo skromnije obitelji, uz tri djevojčice (Barbara, Elizabeta i Magdalena), podarila mu je samo jednog sina Jurja (vidi 2. rodoslovno stablo). No, treća žena, čudnog imena Ana Marija Rosaur, rodila mu je samo jednu kćer (Juditu). Ni sklapanje brakova njegove djece nije bilo toliko uspješno kao u slučaju njegova oca ili djeda, a zbog njegovih supruga i kćeri obiteljski posjedi su se postupno i dalje usitnjivali. Iako su bračni drugovi Gašparove djece svr redom potekli iz poznatih hrvatskih ili slavonskih nižeplemičkih obitelji (Juraj je oženio Barbaru Dvorničić, Elizabeta se udala za Gašpara Jankovića mlađeg, Barbara za Stjepana Bednyeyja, a Magdalena za poznatog zapisničara, pisca i genealoga Varaždinske županije Franju Ladányija),²⁶⁷ značaj i uloga njihovih obitelji nisu se mogli usporediti s gerseskim Pethővima, Petričevićima ili Bedekovićima. Sve to značilo je da ni preostala Gašparova grana kasnije nije znala naslijediti i očuvati društveni uspon svojih predaka.

Gašparov jedini sin, Juraj, prema oskudnim podacima, ne samo da nije mogao nastaviti djedovu, nego ni očevu ulogu. Situaciju je, naravno, znatno otežalo to što su veliki patroni obitelji, Zrinski, nakon Wesselényi-Zrinsko-Frankopanske urote (1670. - 1671.) izgubili uloge, a na samom početku 18. stoljeća obje su grane izumrle. Iako se Juraj 1683. i 1684. godine pojavio kao sudac Varaždinske županije, a 1697. kao zagrebački pomoćni sudac,²⁶⁸ u javnom životu županija i Hrvatsko-slavonskoga

²⁶¹ HDA, Arhiv Busor, 3. siječnja 1661., Klokoč

²⁶² "Admodum reverendus Franciscus Budor praesbiter", oporučio je 5. travnja 1642., u kuriji rođaka Mihálya Kanizsaya: HDA, Arhiv Budor, 5. travnja 1642., odnosno prije smrti 1649.: Uo. 25. siječnja 1649., Varaždin (želio bih napomenuti da u Bologni učeni zagrebački kanonik s kraja 16. st., suprotno dosadašnjem vjerovanju, nije potekao iz Budorove obitelji, *HBL* 2. 444. str.)

²⁶³ MOL E 201 MKA Coll., Kukuljević Fasc. I. No. 95. (22. svibnja 1650.)

²⁶⁴ *HBL* 2., 44. str.

²⁶⁵ *Brizzi-Accorsi*, 1988., 190. str.

²⁶⁶ "Egregius Stephanus et nobilis domina Magdalena alias Cristophori Mikulich judlum comitatus Crisiensis consors, filius vero et filia Joannis olim filii alteris Joannis tertii Joannis filii Viti condamBudor", HDA, Arhiv Mikulić, 26. travnja 1700., Zagreb, usporedi još: HDA, Zbirka rodoslovja, Kut. 1. Kerecheni fol. 2; Vidi *Bojničić*. 1899., 101. str. i *Bene*, 2000., 34. str.: 73 bilješka, *Bene*, 2001., 20. str.: 73. bilješka

²⁶⁷ 11. kolovoza 1683.: "judex nobilium comitatus Varasdiensis", *Zaključci* I. 441. str.: No. XCIX.: 8. član, usporedi još *Brlić*, 1946. - 1953b., 110. str.: No. XVI.: 17. veljače 1684.: "judlum comitatus Varasdiensis" MOL P 235 Pethő cs., Com. Varaždin, Fasc.4. No. 357.; 15. travnja 1697.: "vicejudex nobilium comitatus Zagrabiensis"

²⁶⁸ Uz podatke u prethodnoj bilješci, vidi još MOL E 201 MKA Coll. Kukuljević, Fasc. I. No. 136. (bez 1668.) i Uo. Fasc. III. No. 97. (9. lipnja 1671.)

kraljevstva nikad se nije mogao ni približiti poziciji svoga djeda. Njegovi svakodnevni županijski upravni poslovi nisu dosezali dalje od parničenja oko postupno usitnjjenog obiteljskog imetka i zastupanja ili mirenja svaljivih nasljednika.²⁶⁹

Iako mu je jedini sin Nikola (1682. - 1739.) pohađao i bečki hrvatski kolegij (1699. - 1700.),²⁷⁰ nastavivši usvajati viši položaj prema staroj obiteljskoj tradiciji, njegov životni put svejedno nije imao uzlaznu putanju - ni pri službi zamjenskog suca u Varaždinu (1706.), ni kao glavni sudac u Međimurskom kotaru (1716. - 1717.) u Zaladskoj županiji, gdje je nosio niže činove.²⁷¹ U nedostatku ozbiljnije sposobnosti i patrona (u Slavoniji koju su ponovno bili zauzeli Turci), nije uspio vratiti ništa od nekadašnjih obiteljskih posjeda. Samo je bio sposoban povećati dobra u Međimurju (jednom kurijom u Zebancu, Štrukovcu i Pleškovcu) i posjede istočno od njih (Borsfa i Tótszentmárton).²⁷²

Najveći je problem bio što Nikola nakon smrti 1739. godine nije ostavio nijedno muško dijete s Klarom Pekler²⁷³ (podrijetlom iz jedne manje poznate slavonske obitelji). Time je muška grana jedne junačke slavonske obitelji,²⁷⁴ koja se borila i ustajala protiv svake teškoće, prisile i izazova od kraja 15. do početka 17. stoljeća, nakon polustoljetnog postupnog propadanja odvedena u grob.

Time je povijest obitelji Budor, koja je živjela na granici dviju država, sredinom 18. stoljeća došla do svoga kraja. Slična je soubina stigla i mnoge druge mađarske obitelji: Falussyjeve, Zekeove i hrvatske nižeplemičke obitelji Vragoviće i druge.

8. Pouke biografije obitelji Budor za suživot na Dravi

Iako ova studija, u prvom redu zahvaljujući Ivanovu osobnom armalu, uvodi čitatelja u višestoljetni životni put jedne slabo poznate slavonske nižeplemičke obitelji, koja nikad nije igrala značajniju ulogu u državi, svejedno je vrlo prikladna da nam svrati pozornost na brojne političke, vojne i društveno-povijesne probleme dviju država, naglašavajući potrebu za dalnjim istraživanjima. Za to postoji posebno velika potreba. Kako smo već i naveli u uvodu, historiografija Mađarske i Hrvatske u prošlim je desetljećima prilično slabo zajednički funkcionalala, a na području znanosti uz Dravu je povučena kruta granica, što je predstavljalo značajnu prepreku zajedničkom povijesnom istraživanju i razumijevanju. Međutim, kako i dokazuje soubina Budorovih, Drava nikad nije značila čvrstu granicu, čak je i povezala i skovala soubinu Ugarskoga Kraljevstva i hrvatsko-slavonskih krajeva, kao što ih je i rastavljala.

U odnosima dviju država najosnovniju promjenu donio je prodor Osmanlija u Primorsku Hrvatsku, tako i u Slavoniju, koja je od srednjeg vijeka dio Ugarskoga Kraljevstva, iako je (slično Erdelju) imala posebnu pokrajinsku upravu.²⁷⁵ Tijekom turskih vojnih pohoda dobar dio istočnog teritorija srednjovjekovne Hrvatske potpao je pod stranu okupaciju ili vojnu upravu, a sredinom 50-ih godina 16. stoljeća Slavonija se između Drave i planine Gvozd suzila na samo jedan uski zapadni pojaz - točnije na kajeve Zagrebačke županije i zapadni dio nekad velike županije Križevci, kao i na Varaždinsku

²⁶⁹ Dođkal, 1996., 233. str.

²⁷⁰ 12. travnja 1706.: *Zaključci II.*, 309. - 310. str.: 5 član i 1716. - 1717.: ZMA, 2000., 391. str. A HKK I. - II. - u svesku, naprotiv, nije se pojavio, što dobro potvrđuje da nije mogao igrati nikakvu ozbiljniju ulogu u javnom životu Hrvatske i Slavonije

²⁷¹ O Međimurju: MZ II. 448., 453. str. i Kalšan, 1999., 23. str.; O Borsfráru i Szentmártonu: MOL A 57 Lib. Reg. Vol. 31. p. 371. (1717) i Uo. Vol. 38. pp. 301.-305. (1740.)

²⁷² MOL A 57 Lib. Reg. Vo. 31. p. 371.

²⁷³ Iz te je obitelji i Franjo Pekler koji je 1700., među ostalim, bio odvjetnik Stjepana Budora i njegove sestre Magdalene. HDA, Arhiv Mikulić, 26. travnja 1700., Zagreb

²⁷⁴ Zsoldos, 2001., 275. - 280. str.; o kasnijem srednjem vijeku: Kubinyi, 1998., 353. - 356. str.

²⁷⁵ Engel, 1996., I. 223. str.; Težak-Šimek-Lipljin, 1999., 9. str.; Zsoldos, 2001., 279. str.

županiju.²⁷⁶ Sve to pratile su korjenite promjene srednjovjekovnih političkih i zemljopisnih prilika. Prestankom postojanja Primorske Hrvatske pojam "Hrvatska" počeo se češće koristiti i za južniji, a kasnije i sjeverni dio smanjene Slavonije.

Proces integracije Hrvatske i Slavonije potvrdio je i proces udruživanja Hrvatskog sabora te postupno razvijenog pokrajinskog sabora slavonskih staleža (*conventus/diaeta statuum regni Sclavoniae*) 1558. godine. Taj je proces iznimno važan, a zajednički Hrvatsko-slavonski sabor uvelike je ovisio o teritorijalnom preuređenju hrvatskih područja. Srednjovjekovna slavonska glavna sudska skupština (*generalis congregatio*), uz posredstvo bana, u početku je uglavnom rješavala probleme obrane od Osmanlija.²⁷⁷ Isto tako, ujedinjenje je označilo djelomično ispreplitanje sADBina Zagrebačke i Križevačke županije, kao i pojavljivanje naslova *rex regni Sclavoniae* u naslovima habšburških kraljeva koji su vladali i Ugarskom. Na kraju, ali nikako manje važno, taj je proces u 17. stoljeću temeljito pripomogao sve intenzivnijem stapanju hrvatskog i slavonskog plemićkog društva te nastanjivanju na sjever i zapad hrvatskog teritorija. Riječ je o masovnim razmjenama ljudi, neovisno o tome govore li i dopisuju li se na hrvatskom, mađarskom, latinskom ili njemačkom jeziku.

Usprkos tome, pojam Slavonija nije nestao. Gotovo polutisućljetni običaji stanovnika uz Dravu i Savu, a pogotovo među plemstvom koje je već u srednjem vijeku većinom govorilo hrvatski (samo malen dio mađarskim jezikom), zaista su snažno dalje živjeli. Riječ je, dakle, bila o tome da su latinski *Sclavonia*, njemački *Windischland*, a mađarski *Tótország*,²⁷⁸ zajedno s nazivom Hrvatska, u prvom redu podrazumijevali područje Varaždinske i Križevačke županije, odnosno područje južno od Drave. To shvaćanje odlično odražava i plemićko pismo Ivana Budora koji se sredinom 80-ih godina 16. stoljeća ovako izrazio o svojoj domovini Slavoniji u koju se vraćao iz sjeverne Mađarske: "*In Patriam dehinc tuam, in regnum videlicet Sclavoniae*" (Dodaci fol. 3.r.). Kod banskog stola (*tabula banalis*) ostala je i dužnost slavonskog suca (*prothonotarius regni Sclavoniae*) koja je još u kasnom srednjem vijeku igrala važnu ulogu, a koji je još u 17. stoljeću koristio (1496. god. obnovljeni) slavonski grb i pečat.²⁷⁹

S obzirom na utemeljenost toponima Slavonija, ne treba čuditi što su se brojne istinske slavonske nižeplemičke obitelji, koje su govorile ili znale hrvatski (primjerice: Alapy/Alapić, Fodrőczy, Geréczy, Gotal, Gregoriánczy/Gregorjanec, Gubasóczy, Hásságyi, Herkffy/Herković, Kasztellánffy/Kaštelanović, Kerecsényi, Konszky/Konjski, Ladányi/Ladanjski, Miletinczy/Miletinečki, Orahóczy/Orahovečki, Pethő, Ravenni, Szemcsey/Svetački, Szerdahelyi, Tahy, Thuróczy/Turoci, Urnóczy, Zabóky/Zabočki), još jedno značajno vrijeme smatrali Slavoncima, a ne Hrvatima. To je još razumljivije ako znamo da je slavonsko plemstvo već od kasnog srednjeg vijeka raspolagalo posebnim (*pecularis*) "slobodama, običajima i pravima" (*libertates, consuetudines et iura*), kao što su plaćanje poreza, pravosuđe, biranje državnoga kapetana, imenovanje vicebana, upravljanje županijom, trgovina solju, selidba kmetova koje su mađarski vladari iznova potvrđivali itd.²⁸⁰

²⁷⁶ O kasnosrednjovjekovnim općim županijskim skupštinama: *Tringli*, 1998., posebno 293. - 307. str., i *Sabol*, 1995., 15. - 23. str. (poglavlje je rad Josipa Kolanovića)

²⁷⁷ To su u početku uglavnom nazivali *generalis congregatio*, kasnije *conventus diaeta*, što omogućava razlikovanje od glavne sudske skupštine. Nekoliko primjera iz 70-ih godina 15. stoljeća: *Kukuljević*, I. 213. - 217.str. No. CXLVI-CXLVII. (1477. - 1478.) i 272. - 273. str.: No. CLXXXVI (1525.), kao i novije: *Pálosfalvi*, 2000., 66. str. (1443.), 90. str. (1446.) i 96. str. (1447.)

²⁷⁸ O njemačkim izrazima vidi: Petar Keglević, travanj 1534., "Waan in Khrabaten und Windischenland" (ÖSIA HKA Fam.-Akten D-T 138. fol.18-19.), više primjera mađarske upotrebe riječi: *Pethő*, 1753., 127., 132., 134. str. ("Thót és Horvát Ország")

²⁷⁹ Nekoliko primjera odluka hrvatsko-slavonskog staleškog sabora: "Lecta per me magistrum Joannem Zakmardy de Diankoucz prothonotarium regni" (natpis njegova pečata: "† SIGILLVM NOBIL[II]VM REGNI SCLAVONIE 149V [sic! = 1497.]"), MOL P 235 Pethő cs. Com. Varasd, Fasc. 4. No. 306.(4. svibnja 1645.) i Uo. No. 325. (17. svibnja 1650.); o obnovi grba 1496.: *Kukuljević*, I. 234. - 235. str.: No. CLVIII.; o pečatu: *Bojničić*, 1901., 69. str. o radu sudaca (s listom): *Klaić* V., 1982., 632. - 634. str.; životopis suca Zakmardija: *Horvat K.*, 1905.

²⁸⁰ Brojni dobiti primjeri: *Kukuljević*, I. 179. - 277. str., i III. 3. - 20. str., između njih povlastice slavonskog plemstva dodane mađarskim zakonskim člancima (*Articuli nobilium regni Sclavoniae*, Uo. 11. - 13. str.)

O važnosti i sređenosti mađarskog prava te uporabi hrvatskog jezika govori i činjenica da je uz potporu Jurja Zrinskog 1574. u Nedelišću - u radionici Rudolfa Hoffhaltera i u hrvatskom prijevodu Ivana Pergošića, varaždinskog bilježnika - svjetlo dana ugledalo poznato djelo "Hármaskönyv" (*Tripartitum*). Istvána Werbőczyja²⁸¹ Taj je mađarski zbornik običajnog prava već u prvom izdanju 1517. učvrstio najvažnije karakteristike slavonskog plemićkog običajnog prava. Na grbu armalisa Ivana Budora upravo zbog tih plemićkih sloboda i privrženosti korijenima slavonski je grb mogao prethoditi hrvatskome. Usprkos ujedinjenju dviju pokrajina, oko Save i Drave ostale su karakteristične ugarske (kraljevske) mjesne uprave, institucije i županije koje su na području Primorske Hrvatske u srednjem vijeku izostale.²⁸² Hrvatskim plemićima koji su se selili na sjever nije bilo ni na kraj pameti odreći se svega toga jer je taj ustroj dobro funkcionirao, a i našli su se u već djelomično poznatoj strukturi iz srednjeg vijeka²⁸³ (uglavnom zahvaljujući posjedima u Zagrebačkoj županiji, službama i srodstvima). Povrh toga, nudila se odlična mogućnost za napredovanje i gradnju karijere. Time je jedna značajna grupa hrvatskog plemstva od sredine 16. stoljeća ugodnije živjela, primjerice novi Budorovi rođaci i županijski zastupnici, pa i Bedekovići, Dvorničići, Melenići, Patačići, Petričevići, Radovići i Vragovići ili njegovi vicebanski i sudački drugovi, kao i pomoćni suci čiju su dužnost sve više obnašali Berislavići, Keglevići, Mrnjavčići, Mikulići, Patačići i Petričevići.²⁸⁴ Tek je na području nekadašnjeg hrvatskog pravnog i običajnog poretku moglo biti potrebe za određenim promjenama te prilagodbom slavonskim navadama i propisima. Budući da izbjegлом hrvatskom plemstvu (Frančići, Kružići, Horváth-Stančići itd.), znatno sjevernije, u udaljenijim županijama Ugarskoga kraljevstva (Zala, Somogy, Vas, Sopron, ali i još dalji Szepes) prilagodba nije prouzročila ozbiljnije teškoće, mnogo lakše se mogla provesti u bližim krajevima u užoj domovini Ivana Budora - u Varaždinskoj, Zagrebačkoj i preostaloj Križevačkoj županiji.

Zbog toga, kao što i možemo pratiti prema kasnijem uredskom životu Ivana Budora, organizacija, uprava, djelatnost i sudstvo Varaždinske, Zagrebačke ili Križevačke županije nalikovali su funkciranju mađarskih županija sjeverno od Drave, npr. Zale, Soprona, Győra (Đura) ili izbjegle Pešte.²⁸⁵ Znatne razlike postojale su, uz već spomenuti državni porez i plemićko pravo, i u županijskoj javnoj upravi. Ban je, naime, sam imenovao zajedničkog župana Zagrebačke i Križevačke županije između vlastitih ljudi kojima je vjerovao, a to je uglavnom bio njegov zamjenik, viceban. Iako ta pitanja čekaju daljnje istraživanje, čini se da župani, suci i porotnici Zagrebačke i Križevačke županije nisu igrali tako veliku ulogu u županijskom upravljanju i pravosuđu kao njihovi mađarski kolege te da su bili pod snažnim utjecajem bana, odnosno njegova zamjenika. Ta situacija u mnogome je nalikovala odnosima erdeljskih županija.²⁸⁶ To uopće nije iznenađujuće. Naime, te su razlike i u Slavoniji²⁸⁷ i u

²⁸¹ O Pergošićevu radu, čije se istraživanje *kajkavske* hrvatske književnosti smatra prvim tiskanim spomenikom, vidi novije: Štefanec, 2001., 229. - 233. str., usporedi još: Strohal, 1932., 180 str., te Z. Bartolić, *Ivanuš Pergošić: Decretum*, 1574., Čakovec, 2003.

²⁸² Zsoldos, 2001., 274. - 275. str., usporedi: Goldstein, 1996., 21. - 38. (poglavlje je napisao Borislav Grgin)

²⁸³ U vezi s tim, kao primjer ukorjenjivanja u Ugarskoj Damjana Horvata i njegov život kao hrvatskog bana (1471. - 1475.): Karbić, 2002.

²⁸⁴ Uz podatke iz navedenih izvornih izdanja vidi: Strohal, 1932., 178. - 179. str.; Klaić V., 1982., 600. i 634. str., nešto novije: Lončarić, 1996.

²⁸⁵ Uz velik broj objavljenih županijskih regesta svezaka iz novije produkcije bez zahtjeva za cijelovitošću, vidi o Zali: ZMA, 2000., 23. - 46; o Sopronu: Turbuly, 2000.; o Győru (Đuru): Gecsenyi, 1988. i o Pešti: Szakály, 2001., 439. - 462. str., usporedi još Bónis-Degré-Varga, 1996., 137. str. i Goldstein, 1996., posebno 39. - 55. str.

²⁸⁶ Bónis-Degré-Varga, 1996., 125. str. i Mályusz, 1988., 32. - 33. str.

²⁸⁷ U srednjem vijeku većina slavonskih banova imala je dva vicebana koji su uglavnom (ali ne uvijek) bili župani Križevačke i Zagrebačke županije. Engel, 1996., I. 16., 252. str.; Kubinyi, 1998., 353. - 354. str. i Tringli, 1998., 299. str., usp. još: Kukuljević, I., 213. - 277.

Erdelju većim dijelom postojale već i u 14. i 15. stoljeću²⁸⁸ i u prvom su redu bile u međusobnoj ovisnosti s posebnom upravom dviju pokrajina.

Sve to u cjelini značilo je da su se ugarske i hrvatske stoljetne tradicionalne pravne institucije i kasnosrednjovjekovni običaji, usprkos ujedinjenju dviju država i dvaju plemstava, održali na cijelom području snažno sve do danas. Dakle, usprkos ujedinjenju Hrvatske i Slavonije, veze nisu oslabjеле, čak su se održale slične pojave među područjima južno i sjeverno od Drave. To je dobro pokazao i tijek Budorova vojnog života pri obrani od Osmanlija, koji je branio krajeve u Hrvatskoj i Mađarskoj. Novija istraživanja otkrivaju da je sustav izgradnje obrane sjeverno i južno od Drave bio sličan, to jest podjednako su se gradili generalati (*Grenzgeneralat*) koji su upravljali ograničnim tvrđavama. To se odnosi i na okružne uprave (*Kreisgeneralati*) koje su vodile županijske i plemićke vojne poslove, a koji su odgovarali kasnijem hrvatsko-slavonsko banskom ustroju južno od Drave, uz funkciju upravitelja banskih krajeva (*Banalgrenze*).²⁸⁹ Iako se nakon postavljanja vojnog vijeća unutarnje Austrije 1578. hrvatskim i slavonskim krajevima centralno već upravljalo iz Graza,²⁹⁰ to nije značilo da je prestala suradnja s mađarskim obrambenim zonama. Štoviše, upravo je nastojanje bajcsavárskega kapetanskega područja (1578.) dokazalo da i dalje postoji prijeka potreba za tjesnom suradnjom između slavonske i kaniške uprave, kao i između mađarskih, hrvatsko-slavonskih i štajerskih staleža. Sve to često predstavlja problem samo povjesničarima koji razmišljaju u okvirima današnjih samostalnih država. Vodećim hrvatskim i mađarskim političarima, kapetanim ili običnim ograničnim konjanicima onoga doba (kakav je desetljećima bio i glavni junak ove studije), to nije prouzročilo nikakve teškoće. Usprkos ujedinjenju Hrvatske i Slavonije, to nije imalo nikakvo značenje za granicu na Dravi, koja nije imala pravo granično značenje.

To sve dobro predočava vojnički život Vida i Ivana Budora koji su stalno putovali i djelovali između Sigeta (Szigetvára) i Koprivnice ili Kaniže i Varaždina. U tome se nisu od njih razlikovala ni velika moćna gospoda - negdašnji ban, szigetvárski junak Nikola Zrinski i njegovi potomci (Juraj ili pjesnik i vojskovođa Nikola Zrinski). No, nisu samo međimurska gospoda i njihovi službenici iz županije Zala išli amo-tamo između svoje hrvatsko-slavonske i mađarske domovine. Ugarsko kraljevstvo i Slavonsko-hrvatska država imali su jednu političku elitu, neovisno o tome govore li njihove obitelji i podanici mađarskim, hrvatskim ili njemačkim jezikom. Zahvaljujući tome su se Alapy/Alapići, Bánffyji, Draškovići, Erdődyji, Keglevići, Pethői i Tahiji i kao političari i kao ogranični časnici bez problema kretali sjeverno i južno od Drave, a u obje su države raspolagali posjedima, obnašali tijekom života razne dužnosti i govorili oba jezika. Ni među nižim plemstvom (Geréczy, Gregoróczy, Konszky/Konjski, Malakóczy, Patačići) nije bilo neobično ako je netko sudjelovao u borbi protiv Turaka u Podunavlju ili u slavonskim ili banskim krajevima.

Možemo spomenuti i jedan upečatljiv konkretan primjer tjesne suradnje vojnika u Podravini, koji nam je ostavio Grgur Pethő (vršnjak i suradnik Ivana Budora), kao raniji viceban, a kasnije babočki glavni kapetan i na kraju varaždinski podžupan, koji je išao amo-tamo za poslovima. On 1579. u kronici na mađarskom jeziku ističe: "Nikola Malakóczy, natporučnik Nikole Zrinskog u Slavoniji, pored Drave kraj Drnja dobro je potukao brežničke Osmanlike, gdje ih je mnogo važnih palo u boju".²⁹¹ Ovi redovi odlično opisuju gotovo "zajedničko disanje" susjednih krajeva. I glavni kapetan Bajcsavára, čija se utvrda nalazi sjeverno od Mure, u slavonskoj ograničenoj pokrajini, potukao je brežničke Turke pokraj

²⁸⁸ Janits, 1940., 13. - 15. str. (u 14. st. su podvojvode bili župani Fehér županije) i 26. - 29. str.; Mányusz 1988., 31. - 33. str., Engel, 1996., l. 11. i 246. str. i Zsoldos, 2001., 279. - 280. str.

²⁸⁹ Pálffy, 1996., 192. - 199. str., o banskim krajevima osnovno: Kruhek, 1984., 1994. i 1995., 303. - 323. str., nešto Kasér, 1997., 278. - 281. str.

²⁹⁰ O tome (s daljnjom literaturom) u 76. bilješci

²⁹¹ Pethő, 1753., 127. str.

Drnja, na južnoj obali rijeke.²⁹² No, ne zaboravimo ni to da su se Nikola Malakóczy i ostali vojnici pograničnih pokrajina nenjemačkog materinskog jezika slavonske i hrvatske glavne kapetanije u to vrijeme zaklinjali na hrvatsku verziju vojnog statuta donesenog 1578. godine, koji je još 1566. u gornjoj Mađarskoj sastavljen za mađarske konjanike i pješake generalskog tabora Lazarusa Freiherra von Schwendija, kao i za vojnike ponovno zauzetih tvrđava oduzetih Ivanu Žigmundu, erdeljskom knezu. Na taj način najraniji hrvatski vojni pravilnici svjedoče o uskoj povezanosti dviju država.²⁹³

Uz civilnu i vojnu upravu, mnogo se sličnosti može uočiti i u sastavu, životu i mogućnostima izgradnje karijere plemića.²⁹⁴ Srednjovjekovni običaji našli su se jednim dijelom i u organizaciji županija, ali i u životu pristižućeg izbjeglog plemstva. Kao što možemo doznati iz Budorove sudbine, u naseljima u mirnijoj pozadini države otvarale su se mogućnosti za stjecanje posjeda, uspješnu pograničnu vojnu službu, za službu povjerenika kod jednog ili više velikih gospodara, za aktivno sudjelovanje u upravljanju županijama blizu bojišta ili duž cijele države, za sklapanje povoljnih brakova, učenje, stjecanje iskustva u pravnoj struci ili učenju prava. U tom pogledu hrvatske i slavonske plemiće čekali su isti izazovi i teškoće kao i njihove drugove iz sjevernog Podunavlja ili županije Nógrád,²⁹⁵ iako su jamačno postojale i mjesne posebnosti, kao što otkrivaju novije studije.

Želio bih naglasiti da je različita jezičnost ili makar različita (hrvatska, slavonska i mađarska) plemićka svijest o vlastitu identitetu samo rijetko prouzročila teškoće u zajedničkom životu. Naime, rani novi vijek tek je upoznao zametke problema što izviru iz konflikata etničkoga karaktera. Plemstvo je u većem dijelu bilo višejezično, iako je neosporno da je velika većina pristižućih izbjeglih hrvatskih plemića i Južnih Slavena te Vlaha nedvojbeno govorila nekim dijalektom hrvatskoga jezika (kajkavski, štokavski, čakavski). Kao odličan primjer toj višejezičnosti služi ugovor iz travnja 1626. godine Franje Budora i njegova brata Ivana mlađeg o jednom njihovu podaniku. Taj je ugovor u cijelosti napisan hrvatskim jezikom i počinje riječima „Ja Budor Ferencz”, a potpis na dnu je u latinskom obliku - „Franciscus Budor”.²⁹⁶ Prije nego što bismo, međutim, pomislili da imamo posla s nekakvim kuriozitetom, potrebno je napomenuti da se i u arhivima drugih obitelji, primjerice gerjejskih Pethőa, nalazi dosta važnih potvrda u sličnom obliku.²⁹⁷

Dakle, ujedinjenje i zajednički život Hrvatske i Slavonije u 16. i 17. stoljeću uglavnom su uspješno završeni, usprkos svim teškoćama i nedaćama. To, naravno, ne znači da se, usprkos bliskom hrvatsko-mađarskom suživotu, nisu već u to doba pojavili korjeni određenih političkih, državnopravnih i crkvenih suprotnosti i nepravdi (*iniuria* - tako su ih zvali u ono doba) ili pak kulturno-jezičnih konflikata koji su se u kasnijim stoljećima pojačavali, služeći kao temelj žestokih političkih, nacionalnih i povijesnih svađa.²⁹⁸ O težnjama za odcjepljenje od Ugarskoga Kraljevstva nismo našli podatke, iako je u tim okvirima od sredine 17. stoljeća bilo sve više pristaša autonomije šireg političkog kruga, samostalnog staleškog zastupanja i ravnopravnosti, kao i programa prosvjete na hrvatskom jeziku.²⁹⁹ Za zajedništvo protiv velikog osmanlijskog neprijatelja u to je vrijeme postojala još veća

²⁹² Nova monografija od 70-ih godina 16. stoljeća o naselju koje je služilo i kao pogranična tvrđava: Petrić, 2000., posebno 68. - 71. str.

²⁹³ Pálffy, 1995., 72. - 77. str. i novije: Pálffy, 2003.

²⁹⁴ Iz dosadašnjih hrvatskih istraživanja uglavnom radovi Josipa Adamčeka i Klaić V., 1982., 625. - 628., 296.

²⁹⁵ Vidi navedene naslove u uvodu historiografije Iványi E., 1984., Gecsényi, 1993.; Dominikovits, 1995., 2000., 2002a. i 2002b.

²⁹⁶ HDA, Arhiv Budor, 7. travnja 1626., usporedi još: Strohal, 1932., 183. - 184. str.

²⁹⁷ Primjer: „Jaz Plenar Mihály, Vicezudacz Varasdynzke Graczke megye” ili garantno pismo: „Idem, qui supra Michal Prenar vicejudillum comitatus Varasdiensis manu propria”. MOL O 235 Arhiv obitelji Pethő, Com. Varasd., Fasc.4: No.281 (23. svibnja 1626.), odn. Uo.

²⁹⁸ Precizno, neutralno otkrivanje ovih konflikata zadatak je kasnijih istraživanja; novije u prvom redu Bene, 2000., 127. - 128., i 177. - 179. str., nešto Várkonyi, 2002., kao i u vezi sa svadom povjesničara oko urote zrinsko-frankopanske koja se nastavlja u 2. pol. 19. st. (pr. Kálmán Thaly, Gyula Pauler, odn. Franjo Rački)

²⁹⁹ Novije u vezi s Jurjem Rattkayem i palatinom Ivanom Draškovićem (1646. - 1648.): Bene, 2000., 12., 121. - 123., 128., 139. - 141. i 166. - 180. str. Ovdje ujedno želim zahvaliti kolegi Sándoru Benu na njegovim savjetima koji su obogatili ovu studiju.

potreba nego u srednjem vijeku. Kao što vidimo u slučaju obitelji Budor, za mnoge se tada i samoodržanje pretvorilo u pitanje. Čini se da je toga bilo svjesno i stanovništvo svih slojeva koje je ostalo u toj "zajedničkoj državi i domovini" hrvatskog i slavonskog plemstva te je bilo sposobno držati se starih običaja i mirnog suživota, kao i prilagoditi se nametnutim pritiscima i mogućnostima koje su se često činile bezizlaznima. Zbog svega toga, dijelom pod vodstvom velike gospode, a dijelom putem vlastitih veza, mogli su zajedno funkcionirati i na područjima sjeverno od Drave. Službe Ivana Budora obavljene u obje domovine i njegova cijela karijera to savršeno dokazuju.

9. Dodaci

Darovnica (armalis) plemstva Ivanu Budoru 1610. godine

Beč, 1. prosinca 1610.

*II. Mátyás magyar király nemesség-megerősítő oklevele (armálisa)
budróci Budor János és családja számára*

(Ugarski kralj Matija II. daje plemstvo (armalis) Ivanu Budoru i njegovoj obitelji)

Eredetije: Arhiv HAZU, Armales, D CLXXXIX: A 44, fol. 1-12. Függőpecsétes, eredeti példány, pergamenen, kšnyvalakban avagy füzetformátumban.

Egykorú másolata: ÖStA HKA Fam.-Akt. B-P 318. fol. 1-10.

Későbbi másolata: Arhiv HAZU, Armales, D CLXXXIX: A 44. Az eredetivel 1747. május 10-én Derg Dávid varasdi alispán által turniscsei (Varasd megye) kúriájában šszehasonlított és arról Gallán Pál vármegyei jegyző által készített másolat.

Kivonatolt, népszerűsítő formában történt rövid ismertetése egy 19. századi hetilapban (számos azonosítási hibával, mindenféle kritikai kommentár nélkül): Laszowski, 1899. 336-338. o., vš. még említésszerűen Bojničić, 1899. 23. o.

Az oklevél első — utóbb jelentősen kiegészített és nyelvileg gondosan átstilizált — változata 1610. szeptember 30-ról a Magyar Udvari Kancellária 1610. évi "stíluskrämerében" ("Stylus Maioris Cancellariae incliti regni Hungariae millesimi sexcentesimi decimi etc."): OSzK Kt. Fol. Lat. 1818. fol. 97-101. Ez utóbbi példány címerleírásának és narratiójának kiadása: Áldásy III. 60-65.: No. 115.

Az armális december 1-én kelt eredeti példányának a szeptember 30-án szerkesztett változattól való szövegeltéréseit az alábbiakban kurzívan jelöljük; a kisebb stílusztikai javítások és finomítások jelzésétől viszont eltekintünk. A nemeslevél kiszéttételekor mindenben a bevett humanista helyesírási-átírási gyakorlatot kívántuk.

[fol. 1r.: színes, festett címerkép, fol. 1v.: üres]

[fol. 2r.:]Matthias secundus divina fa-[fol. 2v.:]vente clementia Hungariae, Dalma-[fol. 3r.:]tiae, Croatiae, Sclavoniae, Ramae, Serviae, Gallitiae, Lodomeriae, Cumaniae Bulgariaeque etc. rex, designatus in regem Bohemiae, archidux Austriae, dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae et Wierembergæ, marchio Moraviae, comes Habsburgi, Tyrolis et Goritiae, tibi fideli nostro generoso Ioanni Budor de Budrocz, filio egregii quondam Viti, filii Andreeae, filii Nicolai, filii Adami, filii Iacobi, filii Stephani, filii Bodor, filii olim comitis Sagud, nobilis de Gorbonuk, salutem et gratiae ac clementiae nostrae regiae erga te continuum incrementum.

Multa sunt, quae illustrium virorum memoriam aeternitati consecrare ac perpetuam conservare solent, sed cum iis, quae ad regna et imperia vel rite gubernanda, vel latioribus terminis propaganda spectant, nulla res maiorem vim habere posse intelligitur virtute militari, in eaque fortiter aeditis a quopiam facinoribus illos vel comprimis omni liberalitatis et munificentiae genere prae coeteris exornandos ducimus, quos egregia in plenis periculorum rebus gesta atque facinora coeteris amplius commendarint. Tanto libentius uberioreque voluntate eius instituti nostri signa aedimus, quanto graviori digniorique obiecta ratione ad perficiendum illud invitamus, dupllicem hinc fructum experti et quod is, [fol. 3v:] qui se recte ac fortiter gessit, virtutis proemium auferat, et caeteri hoc exemplo, ad quaeviis pericula virtutis et honoris gratia obeunda facilius accendantur.

Quod ipsum in te quoque Ioanne Bvdor de Budrocz postulantibus ita et jure quodam proprio virtutibus tuis ac insignibus in Sacram regni nostri Hungariae Coronam et consequenter Maiestatem quoque Nostram meritis exigentibus libenter facimus. Quandoquidem te intelligimus, sicuti in serie genealogiae tuae manifeste liquet, antiqua et celebri regni nostri *Hungaria ante quadringentos annos ex nobilibus parentibus comitatus Vesprimensis oriundum in dicto regno nostro Sclavoniae sedes fixisse et bona haereditaria acquisivisse, te quoque* virtute et armis semper clarorum vestigia viriliter secutum, ut a primis adolescentiae tuae annis, spretis cunctis vitiorum illecebris, quibus aetas illa plerunque irretiri et corrumpi consuevit, duram virtutis viam tibi terendam proponendo, militari disciplinae te addixisse, in eaque non vulgari operae praetio facto, durante praesertim illo aperto quindecennali bello Turcico diversis expeditionibus generalibus et particularibus interfuisse.

[1580. szept. 28.] Atque in primis circa annum millesimum quingentesimum octuagesimum, adolescentiae annos excedens, prima militaria specimina tunc edidisse, cum scilicet ductoribus spectabilibus et magnificis quondam Georgio de Zrinio et Francisco de Nadasd comitibus, item Balthasare de Bathian et Vito ab Halekar generali Sclavoniae ac aliis capitaneis validus exercitus regius contra Turcas, in agrum Poseganum populabundos irrumpere volentes, te quoque in eo paelio cum Possegano Skander bege forte, infra dirutum castellum Grabrounicza vocatum, *obvio et in agro Warasdiensi excurrere volenti acriter commisso* interfuisse et spectantibus iisdem [fol. 4r:] belli ducibus Turcam hasta deiecissem ac stricto ense, sanguine tincto plurimos sauciassae et prostrasse.

[1583-1584] Post hanc vero pugnam te in praesidium Leua conferendo, sub ductu et auspiciis magnifici quondam Francisci Dobo de Ruzka, eotunc generalis capitanei partium regni nostri Hungariae Ultradanubianarum per biennium militando, cum Turcis sub idem praesidium soepe discursantibus manus conservisse, *nonnunquam ad praesidia Turcica, Strigonium, Palank, Parkanij, Nograd, Széchén et Drégel* vocata, per nostratos irruptionibus et excursionibus factis, continue interfuisse.

[1583] Sub idemque tempus, dum Turcae versus Nitriam depopulationem fecissent, circa oppidum Verebél ipsi milites praesidii Leua, ductore egregio quondam Andrea Forgach de Ghijmes vicecapitaneo, Turcis occurrisserent et eosdem memorabili coede prostrassent, ei conflictui te quoque interfuisse, et non segnem operam navasse, ubi multi quoque captivi Christiani sunt eliberati.

[1584] *Praeterea cum Strigonienses Turcae eosdem milites Leuenses ad pugnam provocassent et nonnullos falcatores abduxissent, iidem Leuenses ad insidias Turcicas haudprocul positas delapsi, et cum eisdem congressi, a Turcis fugati essent, ubi magnificus Ladislaus Pethe in captivitatem quoque incidisset, ei quoque fortunae ludibrio praesentibus Francisco et Iacobo Dobo interfuisse. Insuper cum Turcae Strigonienses et alii confiniorum versus montanas civitates populandi excurrissent, ipsique Leuenses talione redditam eosdem Turcas fidissent et fugassent, ac e manibus eorum multos captivos liberassent, hic quoque non solum interfuisse, sed et boni militis ac virtutis officia praestitisse, ductore dicto Andrea Forgach existente.*

Expleto biennio in Patriam dehinc tuam, in regnum videlicet nostrum Sclavoniae reversus, ubi [1586. dec. 5-6.] sub idem tempus Alibegus Poseganus in finibus Sclavoniae circa praesidium Iuanicha depopulatus et praeda onustus ovans pedem referre voluisset, *supradicti Thomas Erdeődij banus et*

frater eius Pe-[fol. 4v.:]trus ac dictus Vitus Halikar hostem ipsum insecuri fuisse, commissa in medio hyemis rigore egregia pugna ipsum debellasset et spoliis exuissent, tunc te quoque ensem Turcico sanguine respersisse, aliquot hostium detruncasse et nonnullos in servitutem abduxisse.

[1585. jún.] *Item sub ductu et tempore banatus praefati comitis Thomae Erdeődij*, dum idem unacum fratre Petro et Gabriele Tahij ultra fluvium Vnn vocatum, sub castrum Turicum Koszanicza excursionem exercendae virtutis militaris causa fecissent, eosdemque Turcae displosione machinarum destinato exceperint, et stragem ducentorum hominum et amplius commisserint, te hastam in Turicum latus confregisse, alterius caput amputasse, et vexillum e manibus vexilliferi Christiani sclopeto icti, in terra deiectum, strenue elevasse et durante pugna tenuisse et viriliter reduxisse.

[1586-1589] Posthaec sub generali capitaneatu dicti comitis quondam Georgii a Zrinio per quadriennium Canisae stipendum merens, [1587. ápr. 13.] *cum eodem comite a Zrinio, ductore Francisco de Nadasd et aliis belliducibus ad nundinas Turcicas in oppido Kalmanchehij celebrandas cursio dacta a nostratis fuisse, ibidem quoque hastam confregisse viriliter, hunc decolasse, alterum vero Turcam captivum coepisse.*

[1586. aug. 30.] *Item cum Haszan Passa, Zigethanus praefectus trans Muram fluvium, in Insulam Murakešz irruptionem fecisset et praedam hominum et pecorum ingentem copiam abegisset, per nemusque Canisiense apud desertam possessionem Palin vocatam revertendo transire voluisset, Canisiensesque milites cum eo aperto Marte conflixissent, ei quoque conflictu interfuisse, hasta Turcam transverberasse, ubi commilitones aliquot liberando vix ipsam mortem evasisse Ex eadem Turcica cohorte turma quaedam versus oppidum Cheztregh iisdem diebus [1586. szept. eleje] cum excurrisset et multos agricolas, utriusque sexus homines in captivitatem redigendo reverse fuisse, quam insecuri milites Canisiani prope Berzencze impetu facto usque ad unum internecioni dederunt, captivosque Christicolas eliberarunt, inter illos [fol. 5r.:] te etiam non postremum fuisse et antesignarium Turicum Muztaficza vocatum, qui fluvium Mura cymba ex corio facta occulte tranare solebat, vivum coepisse.*

[1587. aug. 9-10.] In anno *Domini millesimo quingentesimo octuagesimo septimo in memorabili victoriosa pugna Sarkanij Zigethana, cum Saaswar Bassa, ductoribus quondam comitibus Georgio a Zrinio, Francisco de Nadasd, Balthasare de Bathian ac Ioanne Adamo Trautmansdorffero et aliis laudabiliter commissa, interfuisse, hasta Turcam quendam strinxisse, hunc decolasse, alium in servitutem abduxisse.*

[1589. ápr. előtt] Tandem relicta Canisa in praesidium nostrum Caproncza te contulisse et ibidem stipendum merens, sub Ioanne Glubiczar et Stephano Graizwein capitaneis Caproncensibus et Vito Halekar generali Sclavoniensi existentibus, cum magnificus quondam Michael Zékel de Keuend, quem secuta est phalanx utriusque ordinis Sclavonica, et magnificus Benedictus Thuroczij equitatum Capronensem ductitavit, et sic sub praesidium Turicum Verőcze excursionem fecissent, tu quoque illum ductorem secutus, viriliter militando ad cancellos portarum ipsius praesidii Turcas interfecisse, sauciasse et retrocedere coegisse, ac in agro eiusdem singulare certamen commisisse.

[1591. aug. eleje] *Cumque in subsidium praesidii Zizegh dictus comes Thomas Erdeődij banus contra Haszon Bassam Bosznensem, postea vezirium profectus fuisse, valido cum exercitu, ipsumque praesidium liberasset, et Turcam obsidionem solvere coegisset, illi quoque expeditioni interfuisse.*

[1591. aug. 15.] *Similiter cum in initio rupti foederis idem banus castellum Monoszlo coepisset, praesente Albano Greizuein Iuanicziensi, quem sequenbantur dictus Albanus et Ioannes Greizuein Caproncensis capitanei cum exercitibus suis, te quoque ei bello interfuisse et strenui militis officia impigre praestitisse.*

[1592. ápr. 12. után] Cumque non multo post tempore dictus Haszon Bassa vezirius Turcicus praesidium Petrinia ex congesta terra et trabibus quadratis in spa-[fol. 5v.:]cio sex hebdomadarum exaedificasset, [1592. jún.] cumque iidem Thomas Erdeődij banus, Andreas Augsperger generalis Carolostadiensis, necnon Ioannes Greiszuein et Benedictus Thuroczij ductoribus et primipilares, ab

incoepio opere frustra repellere voluissent, ac e regione in citeriori ripa fluvii Colapis apud castellum Brezt vocatum castrametati fuissent, te quoque in iisdem castris interfuisse, ac per sex hebdomadas plures noctes insomnes duxisse vigilias agendo, necnon multos labores militares exantlasse, in diversis velitationibus et levibus pugnis utrinque illatis.

[1591. okt. 5. és a kšvetkező napok] Praeterea sub idem tempus ipse Haszon Bassa *penes praesidium Iwanch proficiscens*, castella Bosiako et Lupoglaua vocata, in Sclavonia habita, cum ingenti exercitu expugnata, demolitus fuisse et magnam circumiacenti regioni igne et ferro vastitatem per triduum inferens, hominum utriusque sexus innumerabilem praedam abegisset, hic tu ab ipsis Ioanni Greizuein et Benedicto Thuroczij Iuanicham praemissus ad confortandos anomis eorum militum et Turcica agmina exploranda, quod iter octo milliarium uno die conficiens, exercitum Sclavonicum, quem Michael Zékel ductitavit, in loco Kloszter vocato invenisse, et de adventu auxiliarium copiarum Caproncensium eidem nuncium attulisse, quem cognito Turcae *ibidem prope esse, altero die versus castrum Lorechina deflectens, per aliam, quam veneras, viam reverti voluisses, ipseque exercitus Christianus, cui te ibi interfuisse, a latere Turcam insequens, eam noctem in castello Gradecz prope dictum castrum Lorechina, ubi Turcae erant castrametati, peregerunt, illinc te quoque cum tribus equitibus res et molitiones Turcicas exploratum nostri praemisissent, qui jussa peragens, cum Turcam versus nostrates et castellum Gradecz recta aciem dirigere vidisse et nunciasse, a Turcis exceptus, celeri fuga repulsum esse, et ibi penes ipsum Gradecz Turcae iter facientes, selectos nostris obiecerunt, quibus cum donec per proximum amnem transissent, nostris satis negotii erat datum fudendo Turcarum postrema agmina, nonnunquam repulsam passi sunt, praesertim ad ipsum amnem, Turcarum agmina erant [fol. 6r.] disposita, cum aliquot maioribus falconetis ipse quoque Haszon Passa reversus, cum suos videret retundi, acriter cum nostris pugnasset, tandem nostri superiores evadentes, ipsum in fugam convertissent, ac instando illis vexilla triginta, falconetas aliquot, tubicines et timpanistas ademerunt. His tu omnibus non otiosus spectator hic interfuisse, et virilis pugnantis officia rite praestitisse. Hac pugna finita, te ad Gradecz reversum esse, ubi novo equo et armis instructus, cum viginti quinque equitibus vestigiis Turcicis insistens, tertio die aliquot Turcas captivos coepisse et adduxisse.*

[1593. jún. 22.] Praeterea cum idem Haszon Passa secundo praesidium Zizek arctissima obsidione cinxisset, ac ponte navale fluvium *Colapim stravisset, penes alterum fluvium Odra*, ibi videns nostros, ductore Ioanne Ruperto ab Eckenpergh, comite Thoma Erdeődij, Andrea Ausperger at aliis adventare, obviam nostris procedens, magnam et memorabilem suo casu victoriam Deo propitio praebuit, nam terga vertens, cum in pontem ipsum acrius insilvissent, fracto ponte in fluvium submersi, alii a tergo insecuri in ipsum flumen praecipitati sunt. Cui quidem praeclarae victoriae te interfuisse, et rei bene gerendae occasione plurimis spectantibus non defuisse. [erősen átstilizálva]

[1592 vége?] *Cum taliter in praesidio ipso Caproncza merens Patriae foris bonam operam praestare, non minus etiam in praesidio ipso, tanquam domi existens, militaria exercitia habuisse, nam cum Turcae limitanei virtutis experiundae causa, praesertim frigore congelatis fluminibus Drava et Mura, sub praesidium ipsum Kaproncza discursassent, aut econtra iidem milites nostrates Turcis in ditione ipsorum similem molestiam creassent, hic quoque tam sustinendis, quam inferendis injuriis illis militaribus participem te praebuisse, praesertim autem in indagatione insidiarum, ubi soepius magna vitae discrimina adire coactus es, sic etiam in persecutione similium excursantium Turcarum non minorem laborem perpessum esse.*

[1592 táján] *In eo exercitio quodam tempore cum quatuor commilitonibus in Turcicas insidias prolabens penes [fol. 6v.] Dravum apud castellum Vijwar vocatum, in Turcas mille quingentos equites simul et pedites incidisse, amisso uno commilitone, Ioanne nempe Zuhodolij, vix aegre te reverti potuisse, ubi hastae quoque ipsius vexilla seu insignia per Turcam a tergo fugienti erepta esse; hasta nihilominus permanente et equo suo quoque sauciato ac indispositum ibidem exercitum nostrum, cui*

Glubiczer et Trautmansdorfer praefuerant, in column reversum esse, ubi alterum nactus equum iterum Turcam insecurum fuisse.

[1593. ápr. előtt] *His itaque peractis et aliis plurimis fortiter rebus gestis, cum relicto praesidio Caproncza in aliud praesidium Baicha vocatum, ad aquas palustres Canisianas extuctum te conferens, sub capitaneatu egregii olim Christophori Alija ductuque et auspiciis dicti quondam comitis Georgii de Zrinio in stipendio Styriacorum procerum militasse, ibi quoque Turcis inferentibus injuriam et soepius ulciscendis semper te praesentem exhibuisse.*

[1593. aug. kšepe] *Tandem cum duxoribus belli praefati Eckenbergero, comite de Zrinio et aliis dum nostri praesidium Petrinija obsidere voluissent, iamque ad Colapim pervenissent, caesaris Turcarum ingens exercitus eius praesidii defensioni destinatus, de repente adventans ipsis bellum intulisse, ubi commissae acriter pugnae, illic interfuisse, et pro virili sua diamicasse, tandem illinc cum eodem exercitu nostrate impari longe Turcarum numero pugnando retrocedente, hic cum sui similibus, postremum agmen exercitus strenue ab insultu hostili per duo fere milliaria tutatum esse.*

[1597. aug. 13-20.] *Expugnationi nostra praesidii Papensis, in castris serenissimi archiducis Maximiliani, domini et fratriss nostri observandissimi, cum ipso comite a Zrinio interfuisse, et honestam inter milites operam et reipublicae Christianae impendisse.*

[1593. ápr. 16.] *Item cum Turcae Babolchenses et Segesdienses ac Berzencenses conjunctis viribus fortalitium nostrum Fittiehaza vocatum noctis in silentio clandestine intercipere voluissent, quorum praemissa astucia milites nostri limitanei celeriter advolassent, te quoque cum ipsis in illud fortalitium ingressum fuisse, Turcasque adve-[fol. 7r.]nientes fortiterque insultum facientes ac portam terna vice occupantes, iterumque repulsam facientes, praesentem fuisse hic quoque inter eosdem milites inclusos, quid pietatis Patriae debebatur, masculo pectore imbutus, non obscure impendisse, et Turcas in fugam conversos et in nemus proximum diffugientes cum coeteris gutturetenus aquam intrando Turcarum aliquot captivos ad suos reduxisse.*

[1593. okt.] Posteaquam autem Sinan Bassa vezirius Vesprimium et Palatam expugnasset, eam iniuriam nostri ferre nolentes, duxoribus comitibus ab Hardeck, Zrinio et Nadasd, necnon Palffij et aliis, levatis Cis- et Ultradianubianorum comitatuum gentibus, [1593. nov. 3.] in agro Albae Regalis consedissent, ubi Ali Passa Budensis cum ingenti exercitu Turcarum cum nostris acri pugna commissa aperto Marte conflixit, et in primo conflictu statim amissis aeneis machinis et Ianicharorum cohortibus, cum equitatu terga dedit et in fugam conversus est, quem tota die nostri insecuri, aliquot millia Turcarum trucidassent. Isti ergo pugna te quoque interfuisse, hasta Turcam confodisse, et plurimos decolasse, sauciassse, nec nonnullos coepisse, et te inter alios militares viros sub ductu eiusdem comitis a Zrinio non postremum exhibuisse. [ill. erősen átstilizálva]

[1594. máj.-jún.] *Item tempore primariae obsidionis Strigoniensis Majestate nostra Regia praesente, cum annexa propugnacula Vgrijwar et Vijzwar appellata nostri invasissent, ei impetui te ibi quoque interfuisse, coesis utrinque magna hominum multitudine, [1594. júl. 19-23.] interim Sinan Passa cum totius Orientalis Imperii viribus adveniens, Tatam praesidium deditione coepit, illinc [1594. aug.-okt.] recta progressus Iaurinum, totius Christianitatis propugnaculum, validissima obsidione et incredibili apparatu cinxit, qua obsidione durante, cum irruptio in Turcas facta fuisse, ibi quoque viriliter interfuisse. Ad ultimum nostris imperante et praesente nostra Majestate ultra Danubium e regione castrametantibus, cum Turcae superato Danubio et ponte strato, in ulteriori ripa vallum et fossas nostris eripuissent, et ibi agminatim [fol. 7v.] confertissime sese contra nostrates parassent, nostri econtra intentes eosdem eiicere vallo et repellere magna clade affectos esse, ubi quoque hic lateri comitis a Zrinio adhaerendo equum sclopeto ictum amisisse, cum Turcas in Danubium et pontem propulsassent et pedes armis instructus stricto et tincto ense sanguine ad suos reversum esse. Cum autem taliter amissio equo in castra longo intervallo dissita te receptum esse, et novum equum nactum fuisse, cumque iterum Turcae per pontem praefatum et Tartaris per aquam natantibus vallum recipere*

voluissent, nostrisque eosdem hostes egregie exceperissent, ibi quoque acceptam superioris conflictus injuriam egregio commisso duello honorifice ultum fuisse; altero die exercitus noster undiquaque circumsoptus per Turcam, cum retrocedere et Danubium transire coactus fuisset, ibi indesinenter pugnatum est, ubi ultimum agmen illic quoque tenens, strenue sese in eo periculo gessisse, et sic usque ad Owar magna cum difficultate peruentum est, et ibi octo dies cum toto exercitu transegerunt. Cumque post octiduum ex Owar castra versus civitatem Pruck mota fuissent, statim Turcae simul et Tartari nostros adorti, loca inaccessibilia et palustria transeuntes ab oppido Moson conspecti nostros non levibus pugnis provocasse et infestasse, tunc quoque extrellum agmen cum aliis strenue tutatum esse.

His peractis, [1594. márc.] expugnationibus castrorum Turcicorum, Segesd, Berzence, [1595. aug. eleje] Bars et Babolcha non solum interfuisse, sed etiam inter primi agminis milites praecurrendo Turcis ipsis, quantum in se erat, incommodasse, et aliis quoque particularibus expeditionibus sese non subduxisse.

[1600. szept.-okt.] *Procedente tempore, cum Ibrahim Passa Turcarum vezirius praesidium Canisa obsedisset, et copias suas ad convehenda alimenta et excubias agendas versus oppidum Letenie vocatum emisisset, militesque dicti comitis a Zrinio cum cataphractis Sclavonicis et peditibus trans Muram fluvium in eosdem [fol. 8r:] Turcas excubitores impetum fecissent, te quoque prae caeteris omnibus praecurrentibus in hostium confertissimum cuneum irrumpendo, hasta Turcam equo deturbasse, ubi quoque cum equo in quandam fossam praecipitem dedisse, et jamjam obrutum fuisse, nisi a commilitonibus sublevatus, iterum stricto ense hostem insecurum fuisse.*

[1600. okt. eleje] *Sub iisdem diebus, cum illustrissimus princeps Philippus Emanuel Dux Lotharingiae in subsidium Canisianorum militum venisset, ibi quoque in ejusdem exercitu, signa dicti comitis a Zrinio secutus, in spacioque aliquot dierum in conspectu Turcarum positis in castris perseverasset, praesertim vero ad dispositas machinas aeneas Turcarum factae irruptionis et quotidiana pugnae viriliter praesentem fuisse.*

[1601. szept-nov.] *Sic etiam cum serenissimo archiduce Ferdinando eadem Canisa sequenti anno per pontificium exercitum obsessa fuisse, eiusdem obsidione interfuisse, et Patriae servitia praestitisse.*

[1603. ápr.] Item cum post biennium Turcae et Tartari, ductoribus Tartarorum chano Murzan dicto et Hazon Bassa Zigethano penes praesidium Zenth Georgijwara, valido cum exercitu, in regnum nostrum Sclavoniae irrupissent et castellum Prodauiz coepissent, indeque ad Capronczam iter facientes castrum Raszinia combussissent, ibi diviso ad duas partes exercitu, pars una versus Crisium, altera nempe sex millium Tartarorum in agrum Varasdiensem populabunda ultra castrum Vinicze irruissent, quo cognito te de nocte consurgentem ad praesidium Ludbregh et eiusdem loci militibus se coniunxisse, et a latere Turcica agmina praementes iverunt versus Thermas Varasdienses, ibique consistentes tria agmina Tartarorum fudisse, et usque ad internectionem delevisse. Quibus fusis et delectis, cum aliis Turcis et Tartaris obviis et palantibus pugnam leviter committendo Varasdinum reversisse cum cataphractis et militibus insulae Murakešz. Quo tempore multos Christianos de manibus hostium liberasse, inter quos praefatos milites ibi te quoque optime versando, sanguine Turcico manus et gladium [fol. 8v:] imbuisse; sic etiam non minori fide et constantia ad latus moderni comitis Nicolai a Zrinio adhaerendo, pro locorum et temporum diversitate plurima praestitisse Patriae servitia et impendisse.

Quae vero in militaribus tuis functionibus triginta et eo amplius annis diversis locis et excursionibus expeditonibusque particularibus et generalibus per te gesta cum laude actaque sunt, illa recensere nimis longum foret.

Haec autem a nobis tanquam memoratu digna ideo fusius explicata sunt, ut posteritas tua rerum fortiter per te gestarum celebris nostro testimonio, tanquam calcar quodam admonita tuis vestigiis diligenter insistat, virtutesque tuas aemulando et sequendo, se principibus suis fidelitatis et constantiae studis optimisque meritis gratam et acceptam exhibere quovis tempore studeat, te itaque Ioannem Bvdor de Budrocz, ut meritus es, ac tui causa generosam dominam Elizabetham Petheő, consortem, necnon

Stephanum, Franciscum et Gasparum, filios, ac Annam et Evam filias tuos, in coetum, numerum et ordinem verorum, antiquorum et indubitatorum, a quatuor avis, paternis et maternis natorum dicti regni nostri Hungariae regnorumque et partium ei subiectarum nobilium adscribimus, assumimus, cooptamus et annumeramus, atque arma seu nobilitatis tuae insignia antiqua, quo ea tanquam virtutum et meritorum tuorum lucidum argumentum ad gratam posteritatem transmittere ac per manus tradere possis, ex speciali nostra gratia tibi tuisque coniugi, filiis et filiabus predictis [fol. 9r.] vestrisque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, jam natis et nascituris denuo clementer concedimus et elargimur:

Scutum nimirum militare erectum linea perpendiculari a summo per medium ducta, hinc in album, illinc in rubrum campos divisum, cuius fundum viridis campus obsidet, in qua quidem rubra scuti area duo Angeli, candida veste amicti, alis aureis expansis, vultibus serenis et capillis sparsis, sibique in vicem oppositi erecti stare, ac Coronam Regiam cristis ardearum nigris in fasciculo erecte assurgentibus decoratam elevasse. In alba porro scuti parte ex viridi monticulo brachium humanum cataphractum prominere, ac strictum ensem, cum infixo cuspidi illius, absepto capite Turcico, galea plumis strutionum ornata tecto, ac fragmine hastae per medium traecto, capulotenus tenere consciuntur. Scuto incumbunt duae galeae seu cassides clatratae sive apertae vetustae nobilitatis decora regiis coronis ornatae, ex quarum illa inferiori per omnia conformis, fasciculus cristarum ardearum, hac autem brachium humanum cum absepto capite Turcico, priori similem prominere cernuntur. A cono autem sive summitate galerum laciniis seu lemniscis, hinc argenteis et nigris, illinc vero aureis et rubris, in scuti oram defluentibus, illudque ambiendo apprime adornantibus, prout haec omnia in capite seu principio p[re]a-[fol. 9v.]sentis nostri privilegii manu et artificio pictoris propriis suis coloribus lucide ob oculos posta visuntur.

Decernentes et ex nostra scientia animoque deliberato concedentes, ut tu Ioannes Bvdor ac per te dicti coniunx, filii et filiae tui, eadem arma sive nobilitatis insignia ubique in praeliis, seriis vel ludicris, certaminibus, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis, aliisque omnibus et quibusvis actionibus exercitiisque militaribus et nobilitaribus, necnon sigillis, velis, cortinis, aulaeis, annulis, vexillis, clypeis, tentoriis, vasis, tabulis, picturis, domibus, sepulchris, generaliter vero in quamlibet rerum et expeditionum generibus sub merae, vetustae ac syncerae nobilitatis titulo, quo vos haeredesque et posteritates vestras utriusque sexus universas ab omnibus cuiuscunque nationis, status, dignitatis, conditionis et praeminentiae homines existant, denuo insignitos et exornatos dici, nominari haberique et reputari volumus ac mandamus ferre, gestare illisque uti, ac insuper omnibus et singulis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, juribus, praerogativis et immunitatibus, quibus coeteri a quatuor avis, paternis et maternis nati, veri ac indubitati soepefati regni nostri Hungariae partiumque ei subiectarum nobiles, de jure vel consuetudine usi sunt hactenus et gavisi, utunturque et gaudent ubique locorum et terrarum, tam intra, quam extra iudicia et comitia, sicuti antea, ita a modo deinceps, perpetuis semper temporibus [fol. 10r.] frui et gaudere possitis et valeatis, haeredesque et posteritates vestrae utriusque sexus universae valeant atque possint.

Praeterea quo in regnis et provinciis nostris, quibus divinitus praefecti sumus, pax, securitas inter fideles subditos nostros ubique servetur, ac malefactorum et nocivorum hominum temeritas et malitia debita adnimadversione compescatur, justi vero et innocentis, commoda atque grata fruantur quiete et tranquillitate.

Id etiam tibi Ioanni Bvdor pro recensis fidelibus servitiis tuis ac per te praescriptis filiis et filiabus vestrisque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis ex speciali nostra gratia et de regiae nostrae potestatis plenitudine annuendum et concreendum, in eoque plenam ac omnimodam facultatem vobis dandam et attribuendam duximus, ut vos in territoriis bonorum vestrorum in comitatibus Zagrabiensi, Crisiensi et Varasdiensi passim existentium habitorum pertinentiarumque earundem quarumlibet patibula, rotas, palos ac aliorum tormentorum genera erigere, universosque fures

et latrones, plagiarios, veneficos, incendiarios, intoxicatotes, incantatores et incantatrices, homicidas et alios quoscunque malefactores, intra verias metas et territoria bonorum vestrorum praefatorum pertinentiarumque earundem universarum, quocunque nomine vocatarum, publice et manifeste deprehensos ac detentos, prout justicia ipsa et communis consue-[fol. 10v.:]tudo legesque dicti regni nostri Hungariae partiumque ei subiectarum requirunt, secundum eorum excessus et demerita condignis poenis afficere, omniaque et singula, quae in praemissis juxta dicti regni nostri, uti praemissum est, leges et consuetudinem fieri consueverunt, facere et expedire possitis et valeatis, haeredesque et posteritates vestrae utriusque sexus universae valeant atque possint; imo assumimus, cooptamus denuoque elargimur, concedimus et annuimus praesentium per vigorem.

In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras privilegiales secreto sigillo nostro, quo tanquam rex Hungariae utimur impendenti communitas, tibi Ioanni Budor ac dictis consorti, necnon filiis et filiabus tuis vestrisque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, jam natis et nascituris clementer duximus dandas et concedendas.

Datum per manus fidelis nostris nobis dilecti, reverendi Valentini Léepes episcopi ecclesiae Nitriensis locique ejusdem comitis perpetui, consiliarii et per Hungariam aulae nostrae cancellarii, in civitate nostra Vienna, *prima die mensis Decembris, anno Domini millesimo sexcentesimo decimo, regnum nostrorum Hungariae et reliquorum anno tertio, reverendissimis ac venerabilibus in Christo patribus dominis, Francisco Forgach de Ghimes Sanctae Romanae Ecclesiae [fol. 11r.:] presbytero cardinale, Strigoniensi et Demetrio Napragi Colocensis et Bachiensis ecclesiarum canonice unitarum archiepiscopis, fratre simone Brattvlith Zagrabiensis, Nicolao Micatio Varadiensis, Petro Domitrovith electo Quinqueecclesiensis, Francisco Ergelio Vespremiensis, eodem Demetrio Napragi administratore Iauriensis, Paulo Almassi electo Vaciensis, dicto Valentino Léepes Nitriensis, Matthia Herovitio electo Chanadiensis, Ladislao Maitini electo Sirmiensis, Georgio Mathessi electo Tininiensis et Ioanne Thelegdino electo Bozniensis ecclesiarum episcopis ecclesias Dei foeliciter gubernantibus, Agriensis, Transsylvaniensis, item Segniensis et Modrviensis cathedralibus sedibus vacantibus; item spectabilibus et magnificis comite Georgio Thvrzo de Bethlemfalva regni nostri Hungariae palatino, comite Sigismundo Forgach de Ghimes iudice curiae nostrae [fol. 11v.:], comite Thoma Erdeődij de Moniorokerék regnum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae bano, Ioanne Draskowith de Trakostian tavernicorum, Francisco de Battian agazonum, Andrea Doczy de Nagyluche cubiculariorum, Thoma Zechij de Rhimazech dapiferorum, Georgio Drugeth de Homonna pincernarum, Petro de Reua curia nostrae et Nicolao Istuanffij de Kisazzoniffalua ianitorum nostrorum regalium magistris, Stephano Palffij de Erdeod comite Posoniensi coeterisque quamplurimis dicti regni nostri comitatus et honores.*

Matthias

*Valentinus Léepes
episcopus Nitriensis
manu propria*

*Laurentius Ferenczffij
manu propria*

[a pergamenlap legalján:] *Renovatio armorum egregii Joannis Budor de Budrocz.
[fol. 12r-v.: üres]*

10. Izvori i literatura

10.1. Arhivsko gradivo (neobjavljen)

Državni arhivi

Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb (Arhiv HAZU), Armales
Hrvatski državni arhiv, Zagreb (HDA)

Obiteljski i osobni arhivski fondovi

Obiteljski arhivski fondovi

- Arhiv Budor, [703.] Arhiv Budor - Budrovac 1529. - 1744.
- Arhiv Drašković, [711.] Drašković - Božjakovina, Trakoščan, Varaždin, Bukovec 1249. - 1854.
- Arhiv Kerecheni, [727.] Arhiv Kerecheni - Zelina 1533. - 1644.
- Arhiv Mikulić, [748.] Mikulić - Belec, Martijanec 1527. - 1739.

Zbirke

- [884.] Mape plemstva
- [888.] Zbirka rodoslovija

Magyar Országos Levéltár, Budapest (MOL)

A szekció: Magyar Kancelláriai Levéltár

A 57 - Libri regii (Lib. reg.)

E szekció: Magyar kincstári levéltárak

Magyar Kamara Archívuma (MKA)

E 185 - Archivum familiae Nádasdy (Nádasdy cs. lt.)

E 196 - Archivum familiae Thurzó (Thurzó cs. lt.)

E 201 - Collectio Kukuljevicsiana (Coll. Kukuljevics)

E 211 - Lymbus

P szekció: Családi levéltárak

P 108 - Esterházy család hercegi ágának levéltára, Repositoriumok (Esterházy cs. lt.)

P 1313 - A herceg Batthyány család levéltára (Batthyány cs. lt.), A Batthyány család tőzslevéltára

P 1314 - A herceg Batthyány család levéltára (Batthyány cs. lt.), Missiles

P 1314, Iványi-jegyzék - A herceg Batthyány család levéltára (Batthyány cs. lt.), Iványi Béla még Kármenden készült gépiratos jegyzéke az egykori hercegi levéltár missiliseiről

P 1342 - A herceg Batthyány család levéltára, A Lippay család levéltára (Lippay cs. lt.)

P 235 Com. Varasd. - Festetics család keszthelyi levéltára, Gersei Pethő család (Pethő cs. lt.), Comitatus Varasdiensis

U szekció: Oklevélgyűjtemények

Dl. - Diplomatikai levéltár

Df. - Diplomatikai fényképgyűjtemény

Y szekció: A Magyar Országos Levéltár levéltára

Y 1 - Általános iratok

Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb (NSK Zagreb)

Rukopisi (R)

Országos Széchényi Knyvtár, Budapest (OSZK)

Kézirattár (Kt.)

Fol. Lat. - Folia Latina

Österreichisches Staatsarchiv, Wien (ÖStA)*Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA)*

Hungarica AA - Ungarische Akten (Hungarica), Allgemeine Akten

Turcica - Türkei I. (Turcica)

Archiv Erdödy - Familienarchiv Erdödy (Depositum)

Hofkammerarchiv (HKA)

Fam.-Akt. - Familienakten

HFU - Hoffinanz Ungarn

Kriegsarchiv (KA)

Best. - Sonderreihe des Wiener Hofkriegsrates, Bestallungen

HKR Akten - Akten des Wiener Hofkriegsrates

HKR Prot. - Protokolle des Wiener Hofkriegsrates

IHKR Akten - Akten des Innersterreichischen Hofkriegsrates

Slovenský národný archív, Bratislava (SNA)*Archívy rodu Erdödy**Ústredný archív rodu Erdödy (ÚAE)***10.2. Objavljeni izvori**

- Adamček-Kampuš, 1976.* Adamček, Josip - Kampuš, Ivan: Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću. (Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, Izvori za hrvatsku povijest, 3.) Zagreb, 1976.
- Áldásy III.* A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei. 3. köt. 1601. - 1657. Leírta Áldásy Antal. Sajtó alá rend.: Czobor Alfréd. (A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke II.: Címereslevelek, 3.) Budapest, 1937.
- Arhivski fondovi, 1984.* Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odjelima u SFRJ. SR Hrvatska. Glavni i odgovorni urednik: Sredoje Lalić. Redaktor toma za SR Hrvatsku: Josip Kolanović. Beograd, 1984.
- Barabás, I-II.* Zrínyi Miklós a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok. Közrebocsátja Barabás Samu. I. köt. Levelek. 1535. - 1565., II. köt. Levelek. 1566. - 1574., Oklevelek. 1534. - 1602. és Pótlék. 1535. - 1567. (MHH I.: Diplomataria, XXIX-XXX.) Budapest, 1898. - 1899.
- Barbarić, 1993.* Dokumenti o sisačkoj bitki 1592. - 1598. Uredio Josip Barbarić. Sisak, 1993.
- Barbarić-Kolanović, III.* Barbarić, Josip - Kolanović, Josip: Zapisnici poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Varaždina / Protocolla magistratus liberae et regiae civitatis Varasdini. Svezak III. 1597. - 1602. Varaždin, 1992.
- Barbarić-Kolanović, IV.* Barbarić, Josip - Kolanović, Josip: Zapisnici poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Varaždina / Protocolla magistratus liberae et regiae civitatis Varasdini. Svezak IV. 1606. - 1621. Varaždin, 1993.
- Bartolić, 2003.* Bartolić, Zvonimir. Ivanuš Pergošić - Tripartitum 1574., Matica hrvatska, Čakovec 2003.
- Bene-Hausner, 1997.* Zrínyi Miklós válogatott levelei. Válogatta, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írt Bene Sándor-Hausner Gábor. (Régi Magyar Könyvtár, Források, 6.) Budapest, 1997.
- Brizzi-Accorsi, 1988.* Brizzi, Gian Paolo - Accorsi, Maria Luisa (cur.): Annali del Collegio Ungaro-Illirico di Bologna 1553. - 1764. Bologna, 1988.
- Bojničić, 1908.* Bojničić, [Ivan]: Zanimivo pismo iz Sigeta od god. 1566. U: Vjesnik Kr. Hrvatsko-Slavonko-Dalmatinskoga zemaljskoga arkiva 10. (1908.) 89.
- Budai basák levelezése, 1915.* A budai basák magyar nyelvű levelezése. I. köt. 1553. - 1589. Szerk.: Takáts Sándor-Eckhart Ferenc-Szekfű Gyula. Budapest, 1915.
- Buturac, 1991.* Buturac, Josip: Regesta za spomenke Križevaca i okolice 1134. - 1940. Križevci, 1991.
- CJH, 1526. - 1608.* Magyar törvénytár / Corpus Juris Hungarici. 1526. - 1608. évi törvényczikkek. Magyarázó jegyzetekkel kíséri Márkus Dezső. Budapest, 1899.

- CJH*, 1608. - 1657. Magyar törvénytár / Corpus Juris Hungarici. 1608. - 1657. évi törvénycikkek. Magyarázó jegyzetekkel Kiséri Márkus Dezső. Budapest, 1900.
- Csapodi-Klaniczay*, 1958. Zrínyi Miklós összes művei. II. köt. Levelek. Kiad.: Csapodi Csaba-Klaniczay Tibor. Budapest, 1958.
- Dávid-Fodor*, 1983. Dávid Géza-Fodor Pál: Magyar vonatkozású török államiratok a tizenötéves háború korából. I-II. U: Hatdtörténelmi Közlemények 30:2. (1983.) 278.-296. o. és 30:3. (1983.) 451.-467. o.
- Deák*, 1868. Deák Farkas: Keglevich Péter naplója. U: Magyar Történelmi Tár 13. (1868.) 238.-249. o.
- Dobronić*, 1953. Dobronić, Lelja: Povijesni spomenici grada Zagreba / Monumenta historica civitatis Zagrabiae. Svezak devetnaesti: Spisi o gradskim kmetovima 1615. - 1665. Knjige gradskih prihoda i rashoda 1614. - 1669. Zagreb, 1953.
- Filipović*, 1978. - 1979. Filipović, Ivan: Ispisi iz Središnjeg arhiva obitelji Erdődy u Središnjem državnom arhivu Slovačke u Bratislavi. U: Arhivski vjesnik 21.-22. (1978. - 1979.) 181. - 200. o.
- Gulin*, 1995. Gulin, Ante: Povijest obitelji Rattkay. Genealoška studija i izvori (1400. - 1793.). (Djela Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za društvene znanosti; Knjiga 72.) Zagreb, 1995.
- HKK I. - III.* Hrvatske kraljevinske konferencije / Conferentiae regnorum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Svezak I. 1689. - 1716. Za tisak priredili: Josip Barbarić, Josip Kolanović, Andrija Lukinović i Vesna Šojat. Zagreb, 1985. Svezak II. 1717. - 1728. Za tisak priredili: Josip Kolanović, Andrija Lukinović i Vesna Šojat. Zagreb, 1987., Svezak III. 1728. - 1741. Za tisak priredili: Josip Kolanović, Andrija Lukinović i Vesna Šojat. Zagreb, 1988.
- Istvánffy*, 1622. Istvánffy, Nicolaus: Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV. Colonia Agrippina, 1622.
- Ivić*, 1916. Ivić, Aleksa: Prilozi za povijest Hrvatske i Slavonije u XVI. i XVII. vijeku. U: Starine 35. (1916.) 295. - 374. o.
- Jedlicska*, 1897. Jedlicska Pál: Adatok erdődi báró Pálffy Miklós a győri hősnek életrajza és korához 1552. - 1600. (Eredeti történeti forrásmunka) Eger, 1897.
- Károlyi*, 1880a. Károlyi Árpád: Kiadatlan levelek a német birodalom magyarországi nagy hadivállalatának történetéhez 1542. U: Történelmi Tár 1880. 490-540. o.
- Kárpáti-Kravjánszky*, 1933. Kárpáti-Kravjánszky Mór: Rudolf uralkodásának első tíz éve (1576. - 1586). A velencei kir. állami levéltár császári udvarból való követjelentései alapján. Budapest, 1933.
- Kolanović*, 1993. Sisak u obrani od Turaka. Izbor gráde 1543. - 1597. / De Sisciae arcis a Turcis defensione. Documenta selecta ab a. 1543. usque ad a. 1597. Za tisak priredili Jozo Ivanović, Josip Kolanović, Andrija Lukinović, Fedor Moačanin i Ivan Pomper. Uredio Josip Kolanović. (Monumenta historica, 2.) Zagreb, 1993.
- Krompotic*, 1997. Krompotic, Louis: Relationen über Fortifikation der Südgrenze des Habsburgerreiches von 16. bis 18. Jahrhundert. Hannover, 1997.
- Kukuljević*, I. - III. Kukuljević aliter Bassani de Sacchi, Johannes: Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Pars I. - III. Zagreb, 1862.
- Laszowski*, 1906. Laszowski, Emilia: Povijesni spomenici plem. općine Turopolja nekoć "Zagrebačko polje" zvane / Monumenta historica nob. communitatis Turopolje olim "campus Zagrabiensis" dictae. Svezak treći: 1527. - 1560. s nadopunjkom k sv. I. i II. 1347. - 1525. Zagreb, 1906.
- Laszowski*, 1929. Laszowski, Emilia: Povijesni spomenici slob. kralj. grada Zagreba prijestolnice kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske / Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Svezak dvanaesti: Isprave godine 1526. - 1564. Zagreb, 1929.
- Laszowski*, 1934. Laszowski, El[milija]: Oporuka Andrije Budora od Budrovca g. 1529. U: Vjesnik kr. državnog arkiva u Zagrebu 6. (1934.) 50. - 57. o.
- Laszowski*, 1941. Laszowski, Emilia: Povijesni spomenici slob. kralj. grada Zagreba prijestolnice kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske / Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Svezak sedamnaesti: Isprave godine 1601. - 1617. Zagreb, 1941.
- Laszowski*, 1951. Laszowski, Emil: Građa za gospodarsku povijest Hrvatske u XVI. i XVII. stoljeću. Izbor isprava velikih feuda Zrinskih i Frankopana. (Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, Knjiga 1.) Zagreb, 1951.

- Lopašić, 1885a. Lopašić, Radoslav: Spomenici hrvatske krajine / Acta historiam confinii militaris Croatici illustrancia. Knjiga II. Od godine 1610. do 1693. (MSHSM, XVI.) Zagreb, 1885.
- Lopašić, 1885b. - 1887. Lopašić, Radoslav: Prilozi za poviest Hrvatske XVI. i XVII. wieka iz štajerskoga zemaljskoga archiva u Gradcu. U: Starine 17. (1885.) 151. - 231. és 19. (1887.) 1. - 80. o.
- Lopašić, 1889. Lopašić, Radoslav: Spomenici hrvatske krajine / Acta historiam confinii militaris Croatici illustrancia. Knjiga III. Od godine 1693. do 1780. i u dodatku od g. 1531. do 1730. (MSHSM, XX.) Zagreb, 1889.
- Lopašić, 1894. Lopašić, Radoslav: Hrvatski urbari / Urbaria lingua Croatica conscripta. (MHJSM, V.) Zagreb, 1894.
- MH I. Laszowski, Emilij: Habsburški spomenici kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije / Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae. Kniga I.: Od godine 1526. do godine 1530. (MSHSM, XXXV.) Zagreb, 1914.
- MH III. Laszowski, Emilij: Habsburški spomenici kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije / Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae. Kniga III.: Od 1544. godine do godine 1554. (MSHSM, XL.) Zagreb, 1917.
- MHH Monumenta Hungariae Historica/Magyar trténelmi emlékek
- MHJSM Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium
- MSHSM Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium
- MZ I. Monumenta Zrínyiana. Pars oeconomica. Tomus I. Bona Maritima (1627. - 1685.). Digessit, introductione Germanica et indice instruxit Vera Zimányi. Operis socius in revisione philologica textuum Győző Kenéz. Budapest, 1991.
- MZ II. Monumenta Zrínyiana. Pars oeconomica. Tomus II. Insula Muraköz (1635. - 1720.). Digessit, introductione Germanica et indice instruxit István N. Kiss. Operis socius in revisione philologica textuum Győző Kenéz. Budapest, 1991.
- Noršić, 1931. Noršić, Vjekoslav: Regesta arkiva obitelji pl. Bedeković-Komorski. 1267. - 1600. U: Vjesnik kr. državnog arkiva u Zagrebu 5 (1931.) 143. - 162. o.
- Pálffy-Pandžić-Tobler, 1999. Pálffy, Géza - Pandžić, Miljenko - Tobler, Felix: Ausgewählte Dokumente zur Migration der Burgenländischen Kroaten im 16. Jahrhundert / Odabrani dokumenti o seobi gradičanskih Hrvata u 16. stoljeću. Eisenstadt/Željezno, 1999.
- Pethő, 1753. Rövid magyar kronika sok rend-béli fő historiás Könyvekből nagy szorgalmatossággal egybe szedettetett és irattatott Petthő Gergelytől. Kassa, 1753. (Budapest, 1993. Reprint kiadás a Dharma Kiadó gondozásában.)
- Petrichevich, 1942. Petrichevich Horváth Emil, báró: A Petrichevich család történetének regesztái. Első rész. II. köt. 1069. - 1942. (A Mogorovich nemzetiségbeli Petrichevich család története és oklevéltára, I/1.) Pécs, 1942.
- RMKT XVI/11. Régi Magyar Költsök Tára. XVI. századbeli magyar költők művei. XI. köt. Az 1580-as évek költészete (1579. - 1588.). Kozárvári Mátyás, Decsi Gáspár, Decsi Mihály, Tolnai Fabricius Bálint, Pécsi János, Murád Dragomán (Somlyai Balázs), Szepesi György, Vajdakamarási Lőrinc, Skaricza Máté, Zombori Antal, Tardi György, Tasnádi Péter, Hegedűs Márton, Moldovai Mihály és ismeretlen szerzők énekei. 1579. - 1588. Sajtó alá rend.: Ács Pál. Budapest, 1999.
- Stipić-Šamšalović, 1959. - 1963. Stipić, J. - Šamšalović, M.: Isprave u Arhivu Jugoslavenske akademije. U: Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 2. (1959.) 289. - 379., 3. (1960.) 563. - 643., 4. (1961.) 465. - 554. és 5. (1963.) 533. - 578. o.
- Šišić I. Šišić, Ferdo: Hrvatski saborski spisi / Acta comititalia regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae. Knjiga prva: Od godine 1526. do godine 1536. (MSHSM, XXXI.) Zagreb, 1912.
- Šišić III. Šišić, Ferdo: Hrvatski saborski spisi / Acta comititalia regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae. Knjiga treća: Od godine 1557. do godine 1577. (MSHSM, XXXIX.) Zagreb, 1916.
- Šišić IV. Šišić, Ferdo: Hrvatski saborski spisi / Acta comititalia regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae. Knjiga četvrta: Od godine 1578. do godine 1608. Dodatak od 1573. do 1605. (MSHSM, XLI.) Zagreb, 1917.
- Šišić V. Šišić, Ferdo: Hrvatski saborski spisi / Acta comititalia regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae. Knjiga peta: Od godine 1609. do 1630. godine. S dodatkom od god. 157. do god. 1628. (MSHSM, XLIII.) Zagreb, 1918.

- Szakály, 1987. Szakály, Ferenc: Egy végvári kapitány hétköznapjai. (Horváth Márk szigetvári kapitány levelezése Nádasdy Tamás nádorral és szervitoraival, 1556. - 1561.) U: Somogy Megye Múltjából: Levéltári Évkönyv 18. (1987.) 45. - 126. o.
- Szalay, 1861. Szalay, Ágoston: Négyszáz magyar levél a XVI. századból. 1504. - 1560. (Magyar Leveles Tár, I.) Pest, 1861.
- Szilágyi, 1879. Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei. Kiadta Szilágyi Sándor. Budapest, 1879.
- Timár, 1989. Timár György: Királyi Sziget. Szigetvár várgazdaságának iratai 1546. - 1565. (Baranya török kori forrásai, I.) Pécs, 1989.
- Tinódi, 1984. Tinódi Sebestyén: Krónika Sajtó alá rendezte Sugár István. A bevezetőt Szakály Ferenc írta. (Bibliotheca Historica) Budapest, 1984.
- Tkalčić, 1896. Tkalcic, Ivan Krst.: Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba priestolnice kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske / Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Svezak treći: Isprave 1500. - 1526. Zagreb, 1896.
- Turbuly, 1996. Turbuly, Éva: Zala vármegye közgyűlesi jegyzőkönyveinek regesztái. II. 1611. - 1655. (Zalai Gyűjtemény, 39.) Zalaegerszeg, 1996.
- Zaključci I. Zaključci hrvatskog sabora / Prothocolla generalium congregationum Statuum et Ordinum regnum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Svezak I. 1631. - 1693. Pripremili: Josip Buturac, Mirko Stanisavljević, Ranko Sučić, Vesna Šojat, Bartol Zmajić. Zagreb, 1958.
- Zaključci II. Zaključci hrvatskog sabora / Prothocolla generalium congregationum Statuum et Ordinum regnum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Svezak II. 1693. - 1713. Pripremili: Josip Buturac, Mirko Stanisavljević, Ranko Sučić, Vesna Šojat, Bartol Zmajić. Zagreb, 1958.
- Zsilinszky, 1893. Zsilinszky Mihály: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformátótól kezdve. III. köt. 1647. - 1687. Budapest, 1893.

10.3. Literatura

- Ács, 2002. Ács Pál: Sásvár bég historiája. *Historia clavis Turcicae ad Naduduar, 1580.* U: Hadtörténelmi Közlemények 115:2. (2002.) 381. - 388. o.
- Adamček, 1968. Adamček, Josip: Seljačka buna 1573. Zagreb, 1968.
- Adamček, 1980. Adamček, Josip: Agrarni odnos u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća. (Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, Knjiga 18.; Odjel za hrvatsku povijest, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Monografije, Knjiga 8.) Zagreb, 1980.
- Adamček, 1981a. Adamček, Josip: Ekonomsko-društveni razvoj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u 16. i 17. stoljeću. U: Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća). Ured.: Mirjana Gross. Zagreb, 1981. 15. - 40. o.
- Adamček, 1981b. Adamček, Josip: Povijest vlastelinstva Božjakovina i okolice. Zagreb, 1981.
- Adamček, 1985. Adamček, Josip [u suradnji s Josipom Barbarićem, Josipom Kolanovićem, Andrijem Lukinovićem, Vesnom Šoja]: Seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću. Građa. (Centar za povijesne znanosti sveučilišta u Zagrebu, Odjel za hrvatsku povijest, Izvori za hrvatsku povijest, 6.; Historijski arhiv Sisak, Građa, Svezak 2.; Arhiv Hrvatske, Posebna izdanja "Arhivskog vjesnika", Svezak 3.) Zagreb, 1985.
- Adamček, 1987. Adamček, Josip: Bune i otpori. Seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću. Zagreb, 1987.
- Ákosfy, 1937. Ákosfy Barna: Kánya földi báró Kerechény László, az alföldi főkapitány. U: Hadtörténelmi Közlemények 38. (1937.) 184. - 204. o.
- Ákosfy, 1939. Ákosfy, Barna: A pákozdi ütközet 1593-ban. U: Magyar Katonai Szemle 5. (1939.) 207. - 216. o.
- Antonitsch, 1975. Antonitsch, Evelyn: Die Wehrmaßnahmen der innerösterreichischen Länder im dreizehnjährigen Türkenkrieg 1593. - 1606. (unter besonderer Berücksichtigung Steiermark). Bd. I-II. Ungedr. phil. Diss. Graz, 1975.
- Bak, 1997. Bak, Borbála: Magyarország történeti topográfiaja. A honfoglalástól 1950-ig. (História könyvtár: Monografiák, 9/I.) Budapest, 1997.

- Ballagi*, 1882. *Ballagi, Aladár*: Wallenstein horvát karabélyosai 1623. - 1626. Budapest, 1882.
- Bánkúti*, 1973. *Bánkúti, Imre*: Két katonáskodó nemes a XVII. században: Kisfaludy László és Miskey István (Adatok egy társadalmi réteg jellemzéséhez) U: Arrabona. A Győri Múzeum Évkönyve 15. (1973.) 257. - 271. o.
- Barta*, 1995. *Barta, Gábor*: Az elfelejtett hadszíntér 1526. - 1528. (Megjegyzések a török-magyar szövetség előtörténetéhez) U: Történelmi Szemle 37:1. (1995.) 1. - 34. o.
- Bártfai Szabó*, 1910. *Bártfai Szabó, László*: A Hunt-Pazman nemzetiségbeli Forgách család története. Esztergom, 1910.
- Bauer*, 1941. *Bauer, Ernest*: Hrvati u tridesetogodišnjem ratu. (Redovno izdanje Matice hrvatske) Zagreb, 1941.
- Bende*, 1968. *Bende Lajos*: Sziget 1556. évi ostroma. U: Hadtörténelmi Közlemények 15:2. (1968.) 281. - 310.
- Bene*, 2000. *Bene, Sándor*: Egy kanonok három királysága. Ráttkay György horvát historiája. (Irodalomtörténeti füzetek, 148.) Budapest, 2000.
- Bene*, 2001. *Bene, Sándor*: Ideološke koncepcije o staleškoj državi zagrebačkoga kanonika. U: *Rattkay, Juraj*: Spomen na kraljeve i banove Kraljevstva Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Glavni urednik: *Valentić, Mirko*. (Biblioteka Hrvatska povjesnica; Hrvatska latinistička historiografija, Knjiga 4.) Zagreb, 2001. 4. - 103. (uvodna studija)
- Bessenyei*, 1999. *Bessenyei János*: Nádasdy Tamás a politikus és államférfi. U: Nádasdy Tamás (1498. - 1562). Tudományos emlékülés: Sárvár, 1998. szeptember 10. - 11. Szerk.: *Sóptei István*. (A Nádasdy Ferenc Múzeum kiadványai, 3.) Sárvár, 1999. 9. - 27. o.
- Bilkei*, 1993. *Bilkei, Irén*: Csányi Ákos — Egy zalai köznemes pályája a XVI. században. U: Zalai Gyűjtemény 34. (1993.) 7. - 16. o.
- Bilkei*, 1997. *Bilkei, Irén*: Zala megye nemessége a Mohács utáni két évtizedben. U: Zalai történeti tanulmányok. Szerk.: *Káli Csaba*. (Zalai Gyűjtemény, 42.) Zalaegerszeg, 1997. 21. - 60. o.
- Blažević*, 1999. *Blažević, Zrinka*: Primjerak Vitezovićevo djela 'Oživljena Hrvatska' iz ostavštine grofa L. F. Marsiglija. U: Senjski zbornik 26. (1999.) 197. - 228. o.
- Bojničić*, 1899. *Bojničić, Ivan von*: J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch-genealogischen Erläuterungen. IV. Bd. 13. Abt. Der Adel von Kroatien und Slavonien. Nürnberg, 1899. (Reprint: Zagreb, 1999.)
- Bojničić*, 1901. *Bojničić, Ivan*: Pečat kraljevine od godine 1497. U: Vjesnik Kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva 3. (1901.) 69. o.
- Bónis-Degré-Varga*, 1996. *Bónis György - Degré Alajos - Varga Endre*: A magyar bírósági szervezet és perjog története. 2. bőv. kiad. Zalaegerszeg, 1996.
- Bozsóky*, 1993. *Bozsóky, Pál Gerő*: Segesdi krónika. (A Veszprémi Egyházmegye Múltjából, 15.) Szeged, 1993.
- Breu*, 1970. *Breu, Josef*: Die Kroateniedlung im Burgenland und in den anschließenden Gebieten. Wien, 1970.
- Brlić*, 1946. - 1953a. *Brlić, A. E.*: Ivan Globiczer, veliki kapetan koprivnički (1572. - 1581.). U: Zbornik Muzeja grada Koprivnice 4. (1946. - 1953.) 57. - 58. o.
- Brlić*, 1946. - 1953b. *Brlić, A. E.*: Prilozi za povijest obitelji Natulia. U: Zbornik Muzeja grada Koprivnice 4. (1946. - 1953.) 108. - 112. o.
- Brlić*, 1946. - 1953c. *Brlić, A. E.*: Tri Grasweina, vel. kapetani Koprivnički. U: Zbornik Muzeja grada Koprivnice 4. (1946. - 1953.) 84. - 86. o.
- Buturac*, 1989. *Buturac, Josip*: Feudalna gospoštija i plemički rod Budor. U: Podravski zbornik 15. (1989.) 99. - 102. o.
- Bůžek et alii*, 2002. *Bůžek, Václav - Hrdlička, Josef - Král, Pavel - Vybíral, Zdeněk*: Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku. Praha-Litomyšl, 2002.
- Cerwinka*, 1968. *Cerwinka, Günther*: Die Eroberung der Festung Kanizsa durch die Türken im Jahre 1600. U: Innerösterreich 1564. - 1619. Im Auftrag der Steiermärkischen Landesregierung herausgegeben im Zusammenhang mit der Ausstellung "Graz als Residenz-Innerösterreich 1564. - 1619". Hrsg.: *Alexander Novotny-Berthold Sutter*. (Joannea. Publikationen des Steiermärkischen Landesmuseums und der Steiermärkischen Landesbibliothek Bd. III) Graz, [1968.] 409. - 511. p
- Cvekan*, 1990. *Cvekan, Paškal*: Od Gorbonuka do Kloštra Podravskog. Povijesno-kulturni prikaz prigodom 700 godina dolaska franjevaca u Gorbonuk (1292. - 1992.). Slavonski Brod, 1990.

- Csorba*, 1978. *Csorba Csaba*: Esztergom hadi krónikája. Budapest, 1978.
- Dávid*, 1993. *Dávid Géza*: Szigetvár 16. századi bégjei. U: Tanulmányok a török hódoltság és a felszabadító háborúk történetéből. A szigetvári történész konferencia előadásai a város és a vár felszabadításának 300. évfordulóján. Szerk.: Szita László. Pécs, 1993. 159. - 191. o.
- Dávid*, 1999a. *Dávid, Géza*: Az első szegedi bég, Dervis életpályája. U: Aetas 1999./4. 5. - 18. o.
- Dávid*, 1999b. *Dávid, Géza*: Mohács-Pécs 16. századi bégjei. U: Pécs a törökkorban. Szerk.: Szakály, Ferenc. A szerkesztésben közreműködött: Vonyó József. (Tanulmányok Pécs történetéből, 7.) Pécs, 1999. 51.- 88. o.
- Dočkal*, 1956. *Dočkal, Kamilo*: Srednjovjekovna naselja oka Streze. Prilog našoj srednjovjekovnoj topografiji. U: Starine 46. (1956.) 145. - 202. o.
- Dočkal*, 1996. *Dočkal, Kamilo*: Hrvatski kolegij u Beču / Collegium Croaticum Viennense 1624. - 1784. (Hrvatski povijesni institut u Beču, Dissertationes et subsidia, I.) Wien - Zagreb, 1996.
- Dominikovits*, 1995. *Dominikovits, Péter*: A petőházi Zeke család a 16.-18. században (Vázlat). U: Vera (nem csak) a városban. Tanulmányok a 65 éves Bácskai Vera tiszteletére. Szerk.: Á. Varga László. (Rendi társadalom — polgári társadalom: Supplementum) Budapest-Salgótarján, 1995. 15. - 21. o.
- Dominkovits*, 1999. *Dominkovits, Péter*: Sopron vármegye XVI. század végi birtokos társadalma. U: Soproni Szemle 53:2. (1999.) 99. - 122. o.
- Dominkovits*, 2000. *Dominkovits, Péter*: Közigazgatástörténet - családtörténet. Egy 16.-18. századi Sopron vármegyei hivatalviselő család, a petőházi Zékék. U: Fejezetek Győr, Moson és Sopron vármegyék közigazgatásának történetéből. Szerk.: Horváth, József. Győr, 2000. 39. - 67. o.
- Dominkovits*, 2001. *Dominkovits, Péter*: Moson vármegye birtokos társadalma a 16. század végén. U: Arrabona. A Győri Múzeum Évkönyve 39. (2001.) 299. - 328. o.
- Dominkovits*, 2002a. *Dominkovits, Péter*: Egy kora újkori ügyvéd pályaképe — Szepsy (Zepsy) János. U: Aetas 2002/2-3. sz. 32. - 54. o.
- Dominkovits*, 2002b. *Dominkovits, Péter*: Familiárisi szolgálat — vármegyei hivatalviselés. Egy 17. századi Sopron vármegyei alispán, gálosházi Récsey (Rechey) Bálint. U: Korall 9. sz. (2002. szept.) 32. - 54. o.
- Durić-Feletar*, 1997. *Durić, Tomislav - Feletar, Dragutin*: Navik on živi ki zgine pošteno: kratka povjesnica Zrinskih i Frankopana deset povijesnih gradova. (Biblioteka Historia Croatica, Knjiga 14.) Zagreb, 1997.
- Engel*, 1996. *Engel, Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301. - 1457. I. - II. (História könyvtár: Kronológiák, adattárrak, 5.) Budapest, 1996.
- Engel*, 2001. Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis. CD-ROM. Szerk.: Engel, Pál. Térinformatika: Kollányi, László - Sallay, Ágnes. Budapest, 2001.
- Feletar*, 1988. *Feletar, Dragutin*: Podravina. Općine Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti. Knjiga 1. Povjesno-geografski pregled od paleolita do 1945. godine. Koprivnica, 1988.
- Fodor*, 1997. *Fodor, Pál*: Egy nagy háború előjátéka. (Megjegyzések az 1591. - 1593. közötti oszmán politikáról) U: Híd a századok felett. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára. Főszerk.: Hanák, Péter. Szerk.: Nagy, Mariann. Pécs, 1997. 77. - 82. o.
- Gecsenyi*, 1984. *Gecsenyi, Lajos*: Katonák és polgárok a győri végvárban a XVI-XVII. században. U: Hadtörténelmi Közlemények 31:4. (1984.) 664. - 686. o.
- Gecsenyi*, 1986. *Gecsenyi, Lajos*: Városi önkormányzat Győrött a XVII. században. U: Arrabona. A Győri Múzeum Évkönyve 22-23. (1986.) 99. - 127. o.
- Gecsenyi*, 1988. *Gecsenyi, Lajos*: Győr megye közigazgatása és tisztkara a XVII. században. U: Levéltári Szemle 38:3. (1988.) 14. - 34. o.
- Gecsenyi*, 1993. *Gecsenyi, Lajos*: Egy köznemesi család a 17. században (A Falussyak). U: Házi Jenő Emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére. Szerk.: Dominkovits, Péter - Turbuly, Éva. Sopron, 1993. 237.-253. o.
- Gecsenyi*, 1994. *Gecsenyi, Lajos*: A végvári harcok taktikája. (Török lesvetés Győr alatt 1577-ben) U: Scripta manent. «nepi tanulmányok a 60. életévét betöltött Gerics József professzor tiszteletére. Szerk.: Draskóczy, István. Budapest, 1994. 165 - 175. o.

- Goldstein*, 1996. Hrvatske županije kroz stoljeća. Ured.: Ivo *Goldstein* et alii. Zagreb, 1996.
- Goldstein-Kruhek*, 1994. Sisačka bitka 1593. Ured.: Ivo *Goldstein* - Milan *Kruhek*. Zagreb - Sisak, 1994.
- Golec*, 1993. *Golec, Ivica*: Povijest grada Petrinje (1240. - 1592. - 1992.). Zagreb, 1993.
- Gömöry*, 1888. *Gömöry, Gusztáv*: Eltünt magyar ezredek. Adalékok a XVII. századbeli magyar hadügy történetéhez. U: Hadtörténelmi Közlemények 1. (1888.) 527. - 537. o.
- Gömöry*, 1895. *Gömöry*, *Gusztáv*: Veszprém és Várpalota eleste 1593-ban. U: Hadtörténelmi Közlemények 8. (1895.) 254. - 259. o.
- Gömöry*, 1894. *Gömöry Gusztáv*: A sziszeki csata 1593-ban. U: Hadtörténelmi Közlemények 7. (1894.) 613. - 634. o.
- Gömöry*, 1896a. *Gömöry, Gusztáv*: A pákozdi csata 1593. november 3. U: Hadtörténelmi Közlemények 9. (1896.) 453. - 464. o.
- Gömöry*, 1896b. *Gömöry, Gusztáv*: A császári és magyar sereg hadereje a pákozdi csatában. U: Hadtörténelmi Közlemények 9. (1896.) 519. - 520. o.
- Gruber*, 1879. *Gruber, Dane*: Borba Hrvata sa Turci od pada Sigeta do mira Žitva-Dorožkoga (1566. - 1606.). Zagreb, 1879.
- Gulin*, 1995. *Gulin, Ante*: Povijest obitelji Rattkay. Genealoška studija i izvori (1400. - 1793.). (Djela Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za društvene znanosti; Knjiga 72.) Zagreb, 1995.
- Gyulai*, 1994. *Gyulai, Éva*: A miskolci Avasi templom 16. századi sírkövei. U: A Herann Ottó Múzeum Évkönyve 32. (1994.) 185. - 206. o.
- HBL* 1 - 4. Hrvatski biografski leksikon. 1. A - Bi. Zagreb, 1983., 2. Bj - C. Zagreb, 1989., 3. Č - Đ. Zagreb, 1993., 4. E - Gm. Zagreb, 1998.
- Heller*, 1977. *Heller, Georg*: Comitatus Varasdiensis. (Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München Series A, Bd. 8.) München, 1977.
- Heller*, 1978. *Heller, Georg*: Comitatus Crisiensis. (Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München Series A, Bd. 10.) München, 1978.
- Heller*, 1980a. *Heller, Georg*: Comitatus Zagrabiensis A-L. (Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München Series A, Bd. 11/1.) München, 1980.
- Heller*, 1980b. *Heller, Georg*: Comitatus Zagrabiensis M-Z. (Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München Series A, Bd. 11/2.) München, 1980.
- Hiller*, 2000. *Hiller, István*: Politikai környezetváltozás és alkalmazkodóképesség. Eörsy Zsigmond különös alispánsága Sopron vármegyében. U: Soproni Szemle 54:1. (2000.) 5. - 18. o.
- Horvat*, K., 1900. *Horvat, Karlo*: Toma Erdedi - Bakač ban hrvatski. Zagreb, 1900.
- Horvat*, K., 1905. *Horvat, Karlo*: Ivan Zakmardi protonotar kraljevstva hrvatskoga. Zagreb, 1905.
- Horvat*, K., 1910. *Horvat, Karlo*: Vojne ekspedicije Klementa VIII. u Ugarsku i Hrvatsku. Zagreb, 1910.
- Horvat*, R., 1903. *Horvat, Rudolf*: Borba Hrvata s Turcima za Petrinju. Petrinja, 1903.
- Horvat*, R., 1917. *Horvat, Rudolf*: Prilog za opsadu Kaniže god. 1601. U: Vjesnik Kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva 19. (1917.) 166. - 167. o.
- Horvat*, R., 1940. *Horvat, Rudolf*: Povijest Gjurgjevca. Zagreb, 1940.
- Horvat*, R., 1942. *Horvat, Rudolf*: Stari hrvatski sabori. Zagreb, 1942.
- Horvat*, R., 1993. *Horvat, Rudolf*: Poviest Međimurja. Predgovor: Zvonimir Bartolić. Bibliografija: Dragutin Toma. (Knjižnica Matice hrvatske, Čakovec, Knjiga 3.) Čakovec, 1993. [Az 1944. évi zágrábi kiadás reprintje, bevezetővel és a Muraköz bibliográfiájával.]
- Horvat*, R., 1995. *Horvat, Rudolf*: Poviest slob. i kr. grada Koprivnice. Zagreb, 1995. [Az 1943. évi zágrábi kiadás reprintje bevezetővel és Horvat bibliográfiájával.]
- Horváth*, 2001. *Horváth, Richárd*: A Chernelházi Chernelek a középkorban. U: Soproni Szemle 55:4. (2001.) 369. - 382. o.
- Holl*, 1980. *Holl, Béla*: Ferenczffy Lőrinc: Egy magyar könyvkiadó a XVII. században. Budapest, 1980.

- Ivanics, 1992. *Ivanics, Mária: A császári felmentő sereg útja Kanizsára egykorú ábrázolások tükrében (1600. szeptember 16.-október 13.)* U: Zalai Múzeum 4. (1992.) 45. - 53.
- Iványi, B., 1918. *Iványi, Béla: A Grádeczi Horváth-Stansith család történetéhez.* U: Közlemények Szepes vármegye múltjából 10:2-4. (1918.) 102. - 143. o.
- Iványi, E., 1983. *Iványi, Emma: Gyöngyösi Nagy Ferenc vicegenerális.* U: Zalai Gyűjtemény 18. (1983.) 115. - 130. o.
- Iványi, E., 1984. *Iványi, Emma: Egy XVII. századi várkapitány (Libercsey Mihály, 1612. - 1670.).* U: Mályusz Elemér Emlékkönyv. Szerk.: H. Balázs, Éva - Fügedi, Erik - Maksay, Ferenc. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok) Budapest, 1984. 173. - 187. o.
- Iványi, E., 1991. *Iványi, Emma: Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681. - 1713.).* (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet, 10.) Budapest, 1991.
- Izsépy, 1983. *Izsépy, Edit: Ibrányi Mihály váradi vicekapitány.* U: Hadtörténelmi Közlemények 30:2. (1983.) 171. - 196. o.
- Janits, 1940. *Janits [Borsa] Iván: Az erdélyi vajdák igazságszolgáltatási és oklevéladó működése 1526-ig.* Budapest, 1940.
- Jedlicska, 1897. *Jedlicska Pál: Adatok erdődi báró Pálffy Miklós a győri hősnek életrajza és korához 1552. - 1600. (Eredeti történeti forrásmunka)* Eger, 1897.
- Kalšan, 1999. *Kalšan, Vladimir: Međimursko pleme (XVII. - XIX. st.) Katalog izložbe.* Čakovec, 1999.
- Kampuš, 1995. *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata.* Ured.: Kampuš, Ivan. Zagreb, 1995.
- Karbić, 2002. *Karbić, Marija: Od hrvatskoga sitnog plemića do ugarskoga velikaša i hrvatskog bana: Damjan Horvat od Litve i njegova obitelj.* U: Croato-Hungarica: uz 900 godina hrvatsko-mađarskih povijesnih veza / a horvát-magyar történelmi kapcsolatok 900 éve alkalmából. Ured./szerk.: Jauk-Pinhak, Milka - Kiss Gy. Csaba - Nyomárkay, István. (Biblioteka Hungarologica Zagabiensis, 1.) Zagreb/Zágráb, 2002. 119. - 125. o.
- Károlyi, 1877. *Károlyi Árpád: Magyar huszárok a schmalkaldi háborúban.* U: Századok 11. (1877.) 642.-654. és 841. - 854. o.
- Károlyi, 1880b. *Károlyi, Árpád: A német birodalom nagy hadi vállalata 1542-ben. Új adalék külviszonyaink történetéhez.* Kiadatlan levéltári anyag alapján. Budapest, 1880.
- Kárpáti-Kravjánszky, 1933. *Kárpáti-Kravjánszky, Mór: Rudolf uralkodásának első tíz éve (1576. - 1586).* A velencei kir. állami levéltár császári udvarból való követjelentései alapján. Budapest, 1933.
- Kaser, 1997. *Kaser, Karl: Freier Bauer und Soldat. Die Militarisierung der agrarischen Gesellschaft an der kroatisch-slawonischen Milit(rgrenze (1535. - 1881.). (Zur Kunde Südosteuropas, II/22.) Wien-Köln-Weimar, 1997. és ugyanez horvátul Uč.: Slobodan seljak i vojnik. Povojačenje agrarnog društva u Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini (1535. - 1881.) Tom I. Rana krajiska društva (1545. - 1754.), Tom II. Povojačeno društvo (1754. - 1881.) (Povijest i historija sorozat) Zagreb, 1997.*
- Kelenik, 1995a. *Kelenik, József: A Kanizsa elleni végyidék katonai erejének változásai 1633. - 1638.* U: Hadtörténelmi tanulmányok. (Zalai Gyűjtemény, 36/I.) Zalaegerszeg, 1995. 5. - 51. o.
- Kelenik, 1995b. *Kelenik, József: A kanizsai védelmi övezet és természetföldrajzi adottságai a XVI. század 70-es éveinek végén.* U: Végvár és környezet. Szerk.: Petercsák, Tivadar - Pethő, Ernő. (Studia Agriensia, 15.) Eger, 1995. 163. - 174. o.
- Kelenik, 1997. *Kelenik, József: A kanizsai-sormási ütközet 1600. október 7.-13.* U: Zalai Múzeum 7. (1997.) 37. - 43. o.
- Kempelen, I. - XI. *Kempelen Béla: Magyar nemesi családok. I-XI. köt.* Budapest 1911. - 1932.
- Kerecsényi Edit. *A Kanizsa környéki végházak helyzete a vár 1594-96 közötti protokollumai tükrében.* In Zalai Múzeum 4. (1992.) 29. - 34. o.
- Kiss, Á., 1975. *Kiss, Ákos: A XVII. századi Miskeyek kérdéséhez.* U: Arrabona. A Győri Múzeum Évkönyve 17. (1975.) 363. - 366. o.
- Kiss, I., 1993. *Kiss, István.: A muraközi régió kettős katonai szerepe a 17. században.* (Végvárak és katonaparasztok) U: Végvárak és régiók a XVI. - XVII. században. (Studia Agriensia, 14.) Eger, 1993. 123. - 144. o.

- Klaić, N., 1973. Klaić, Nada: "Ostaci ostataka" Hrvatske i Slavonije u XVI. st. (od mohačke bitke do seljačke bune 1573. g.) U: Arhivski vjesnik 16. (1973.) 253. - 325. o.
- Klaić, N., 1976. Klaić, Nada: Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u XVI. i XVII. stoljeću. (Biblioteka Istorija) Beograd, 1976.
- Klaić, V., 1982. Klaić, Vjekoslav: Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća. Knjiga 5. Četvrti doba: Vladanje kraljeva iz porodice Habsburga (1527. - 1740.). Za tisak prired.: Trpimir Macan. Zagreb, 1982.
- KMTL Korai magyar történeti lexikon (9.-14. század) Főszerk.: Kristó Gyula. Szerk.: Engel Pál-Makk Ferenc. Budapest, 1994.
- Kolar, 2002. Kolar, Mira: Plemstvo Hrvatske i Slavonije prema Mađarskoj. U: Croato-Hungarica: uz 900 godina hrvatsko-mađarskih povijesnih veza / a horvát-magyar történelmi kapcsolatok 900 éve alkalmából. Ured./szerk.: Jauk-Pinhak, Milka-Kiss Gy. Csaba-Nyomárkay István. (Biblioteka Hungarologica Zagrabiensis, 1.) Zagreb/Zágráb, 2002. 51. - 66. o.
- Koppány, 1999. Koppány, Tibor: A középkori Magyarország kastélyai. (Művészettörténeti füzetek, 26.) Budapest, 1999.
- Kovács-Pálffy-Vándor, Kovács, Gyöngyi - Pálffy, Géza - Vándor, László: A régészeti és az írott források összefetésének lehetőségeiről: A bajcsai vár (1578. - 1600.) kutatásának újabb eredményei / Archäologische und schriftliche Quellen im Vergleich: Neuere Ergebnisse der Erforschung der Grenzburg Weitschawar (Bajcsavár) (1578. - 1600.). U: Archaeológiai Értesítő 125. (1998. - 2000.) [2002.] 85. - 119. o.
- Kovács, 2002. Weitschawar / Bajcsa-Vár. Egy stájer erődítmény Magyarországon a 16. század második felében. Kiállítás a zalaegerszegi Göcseji Múzeumban 2002. május 31. - 2002. október 31. Kiállítás a budapesti Hadtörténeti Múzeumban 2002. november 21. - 2004. január 31. Szerk.: Kovács Gyöngyi. A szerk. munkatársa: Kőfalvi Csilla. Zalaegerszeg, 2002.
- Kozics, 1891. Kozics, László: Győr vára 1594-től 1598-ig. U: Hadtörténelmi Közlemények 4. (1891.) 489. - 508. és 683. - 702. o.
- Krenn, 1998. Krenn, Peter: Die gescheiterte Rückeroberung von Kanischa 1601 und ihre Auswirkungen auf das Landeszeughaus in Graz. U: A Nagykanizsán 1997. május 15-17. között megrendezett nemzetközi konferencia előadásai. Szerk.: H. Simon Katalin. (Népek a Mura mentén/Völker an der Mur/Ljudi uz Muru/Ljudje ob Muri, 2.) Zalaegerszeg, 1998. 197. - 202. o.
- Kruhek, 1982. - 1983. Kruhek, Milan: Stari đurđevački grad u sistemu granične obrane od 16. do 19. stoljeća. Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 8 - 9. (1982. - 1983.) 85. - 105. o.
- Kruhek, 1984. Kruhek, Milan: Stvaranje i utvrđivanje obrambene granice na Kupi u toku XVI. i XVII. stoljeća. U: Vojna krajina. Povijesni pregled — historiografija — rasprave. Ured.: Dragutin Pavličević. Zagreb, 1984. 215. - 257. o.
- Kruhek, 1992. Kruhek, Milan: Izgradnja obrambenog sustava slavonske granice u tijeku 16. stoljeća. U: Povijesni prilozi 11. (1992.) 3. - 38. o.
- Kruhek, 1994. Kruhek, Milan: Rat za opstojnost Hrvatskog kraljevstva na kupskoj granici. Borbe za kaptolski kaštel u Sisku i druge utvrde na Kupi 1591. - 1595. godine. U: Sisačka bitka 1593. Ured.: Ivo Goldstein - Milan Kruhek. Zagreb - Sisak, 1994. 33. - 66. o.
- Kruhek, 1995a. Kruhek, Milan: Karlovac: utvrde, granice i ljudi. Karlovac, 1995.
- Kruhek, 1995b. Kruhek, Milan: Krajiske utvrde i obrana Hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća. (Biblioteka Hrvatska povijesnica. Monografije i studije; Knjiga 1.) Zagreb, 1995.
- Kruhek, 1997. Kruhek, Milan: Cetin: grad izbornog sabora Kraljevine Hrvatske 1527. (Biblioteka Povijesno-turističkih vodiča; Knjiga 1.) Karlovac, 1997.
- Kruhek, 1999. Kruhek, Milan: Posjedi i gradovi obitelji Zrinskih i Frankopana / Die Herrschaften und Schlösser der adeligen Familien Zrinski und Frankopan. Katalog izložbe. Zagreb, 1999.
- Kruhek, 2000. Kruhek, Milan: Križevačka tvrđava i utvrde Križevačke kapetanije. U: Povijesni prilozi 20. (2000.) 87. - 130. o.
- Kruhek, 2001. Kruhek, Milan: Kostajnica u protuturskoj obrani Hrvatskoga kraljevstva. U: Povijesni prilozi 21. (2001.) 71. - 97. o.

- Kubinyi, 1984. Kubinyi, András: A középbirtokos nemesség Mohács előestéjén. U: Magyarország társadalma a török kiűzésének idején. Szécsény, 1983. április 6-8. Szerk.: Szvircsek, Ferenc. (*Discussiones Neografienses*, 1.) Salgótarján, 1984. 5. - 24. o.
- Kubinyi, 1994. Kubinyi, András: A Jagelló-kori Magyarország történetének vázlata. U: Századok 128:2. (1994.) 288. - 319. o.
- Kubinyi, 1998. Kubinyi, András: Erdély és a melléktartományok a Jagelló-korban. U: *Engel Pál-Kristó Gyula-Kubinyi András: Magyarország története 1301. - 1526.* (Osiris tankönyvek) Budapest, 1998. 353. - 356. o.
- Laszowski, 1898. L. [=Laszowski, Emiliij]: Ratne zgode Vida Budora. U: Prosvjeta [Zagreb] 6. (1898.) br. 4. 140. o.
- Laszowski, 1899. Laszowski, Emiliij: Hrvatski junak Ivan Budor. U: Prosvjeta [Zagreb] 7. (1899.) br. 11. 336. - 338. o.
- Lengyel, 1959. Lengyel, Alfréd: Győr eleste és visszavétele a valóság tükrében. U: Hadtörténelmi Közlemények 6:2. (1959.) 167. - 221. o.
- Liepold, 1998. Liepold, Antonio: Wider den Erbfeind christlichen Glaubens. Die Rolle des niederen Adels in den Türkenkriegen des 16. Jahrhunderts. (Europ(ische Hochschulschriften, Reihe 3.: Geschichte und ihre Hilfswissenschaften, Bd. 767.) Frankfurt am Main - Berlin - Bern - New York - Paris - Wien, 1998.
- Lončarić, 1996. Lončarić, Magdalena: Plemstvo Županije varaždinske portreti, grbovi, grbovnice, rodoslovja / Der Adel des Komitats Varaždin: Bildnisse, Wappen, Wappenbriefe, Stammbäume. Katalog izložbe. Varaždin, 1996.
- Lopašić, 1890. Lopašić, Radoslav: Bihać i bihaćka krajina. Zagreb, 1890. (Reprint, Bihać, 1991.)
- Lővei, 2000. Lővei, Pál: Középkori sírkövek a történeti Zala megye területén. U: Zala megye ezer éve. Tanulmánykötet a magyar államalapítás millenniumának tiszteletére Főszerk.: Vándor László. Szerk.: Kostyál László. Zalaegerszeg, [2000.] 74.-82. o.
- Magyar, 1988. Magyar, Kálmán: A középkori Segesd város és megye története, régészeti kutatása. (Egy királynéi központ a X-XVIII. században) (Somogyi almanach, 45-49. sz.) Kaposvár, 1988.
- Maksay, 1984. Maksay, Ferenc: "A sok nemes országa". U: Mályusz Elemér Emlékkönyv. Szerk.: H. Balázs, Éva - Fügedi, Erik - Maksay, Ferenc. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok) Budapest, 1984. 277. - 295. o.
- Maksay, 1991. Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. 1-2. köt. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: Maksay Ferenc. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok, 16.) Budapest, 1991.
- Martian, 1910. Martian, Julián: Magyarok V. Károly császár udvartartásában. (1546./47.) U: Erdélyi Múzeum 27. (1910.) 53. - 54.
- Mályusz, 1988. Mályusz, Elemér: Az erdélyi magyar társadalom a középkorban. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 2.) Budapest, 1988.
- Matunák, 1901. Matunák, Mihály: Korpona várkapitányai. Korpona, 1901.
- Matasović, 1930. Matasović, Josip: Prilog genealogiji Patačića. U: Narodna starina: Časopis za historiju i etnografiju Južnih Slovijena 9. (1930.) 409. - 448. o.
- Mažuran, 1958. Mažuran, Ive: Turska osvajanja u Slavoniji (1526. - 1552.) U: Osječki zbornik 6. (1958.) 93. - 134. o.
- Mažuran, 1991. Mažuran, Ive: Turske provale i osvajanja u Slavoniji od kraja 14. do sredine 16. stoljeća. U: Peti znanstveni sabor Slavonije i Baranje. Zbornik radova. Osijek, 1991. 17. - 64. o.
- Mažuran, 1998. Mažuran, Ive: Hrvati i Osmansko Carstvo. Zagreb, 1998.
- MCSI, 1984. Magyar családtörténeti és címertani irodalom 1561. - 1944. Baán Kálmán gyűjtését javította és kiegészítette Kóczy T. László és Gazda István. (Tudománytár) Budapest, 1984.
- Meyer, 1879. Meyer, Christian: Die Feldhauptmannschaft Joachims II. im Türkenkriege von 1542. U: Zeitschrift für Preu(ische Geschichte und Landeskunde 16. (1879.) 480. - 538. o.
- Mijatović, 1992. és 1999. Mijatović, Anđelko: Zrinsko-Frankopanska urota. Zagreb, 1992., 2. izd. Zagreb, 1999.
- Mikó-Pálffy, 2002. Mikó, Árpád - Pálffy, Géza: A pozsonyi Szent Márton-templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei (16-17. század). U: Művészettörténeti Értesítő 50. (2002.) 1.-2. sz. 107. - 172. o.

- Mikó-Sinkó, 2000. Történelem - kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2000. március 17-szeptember 24. Szerk.: Mikó, Árpád és Sinkó, Katalin. Budapest, 2000.
- Moačanin, 2001. Moačanin, Nenad: Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine. (Bibliotheca Croatica: Slavonica, Sirmiensia et Baranyensia; Studije; Knjiga 3.) Slavonski Brod, 2001.
- Mohl, 1913. Mohl, Antal: Győr eleste és visszavátele. 1594. - 1598. Győr, 1913.
- Molnár, 1987. Molnár, László, V.: Kanizsa vára. Budapest, 1987.
- Morvai, 1912. Morvai, István: Gersei Pethő Gergely élete és krónikája. Budapest, 1912.
- Müller, 1976. Müller, Veronika: Az eggerszegi vár a XVII. században. (Zalaegerszegi füzetek, II.) Zalaegerszeg, 1976.
- Müller, 1978. Müller, Veronika: A zalai végek minden napi problémái a XVII. század első felében. U: Zalai Gyűjtemény 8. (1978.) 81. - 94. o.
- Nagy I., I - XII. Nagy, Iván: Magyarország családi címkerekkel és nemzékrendi táblákkal. I-XII. köt. Pest, 1857. - 1868.
- Nagy L., 1987. Nagy, László: Az erős fekete bég. Nádasdy Ferenc. (Korok és emberek sorozat) H. n., 1987.
- Németh, 2001. Németh, István, H.: Várospolitika és gazdaságpolitika a 16-17. századi Magyarországon. (A felső-magyarországi városszövetség). Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2001.
- Niederkorn, 1993. Niederkorn, Jan Paul: Die europäischen Macht und der "Lange Türkenkrieg" Kaiser Rudolfs II. (1593. - 1606.). Wien, 1993. (Archiv für österreichische Geschichte, Bd. 135.)
- Pálffy, 1995. Pálffy, Géza: Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI. - XVII. században. Győr, 1995.
- Pálffy, 1996. Pálffy, Géza: A török elleni védelmi rendszer története a kezdetektől a 18. század elejéig. (Vázlat egy készülő nagyobb összefoglaláshoz) U: Történelmi Szemle 38:2-3. (1996.) 163. - 217. o.
- Pálffy, 1997a. Pálffy, Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16-17. században. (Minta egy készülő főkapitányi archontológiai és "életrajzi lexikonból") U: Történelmi Szemle 39:2. (1997.) 257. - 288. o.
- Pálffy, 1997b. A pápai vár felszabadításának négyszázéves emlékezete 1597. - 1997. A bevezető tanulmányt írta és az okmánytárat összeállította: Pálffy Géza. (Szerk.: Hermann István) Pápa, 1997.
- Pálffy, 1997c. Pálffy, Géza: Várfeladók feletti ítélezés a XVI. - XVII. századi Magyarországon (A magyar rendek hadügyi jogkörének kérdéséhez) U: Levéltári Közlemények 68:1-2. (1997.) 199. - 221. o.
- Pálffy, 1998. Pálffy, Géza: A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adattára (16-17. század) U: Veszprém a török korban. Felolvasóülés Veszprém török kori emlékeiről. Szerk.: Tóth G. Péter. (Veszprémi Múzeumi Konferenciák, 9.) Veszprém, 1998. 91. - 188. o.
- Pálffy, 1999a. Pálffy, Géza: A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526. - 1598. (A győri főkapitányság története a 16-17. században, 1.) Győr, 1999.
- Pálffy, 1999b. Pálffy, Géza: Nádasdy Tamás, a Dunántúl főkapitánya (1542. - 1546. és 1548. - 1552.) U: Nádasdy Tamás (1498. - 1562.). Tudományos emlékülés: Sárvár, 1998. szeptember 10 - 11. Szerk.: Söpte István. (A Nádasdy Ferenc Múzeum kiadványai, 3.) Sárvár, 1999. 29. - 54. o.
- Pálffy, 2000. Pálffy, Géza: Az új védelmi rendszer kiépítése. U: Nagy képes millenniumi hadtörténet. 1000 év a hadak útján. Szerk.: Rácz Árpád. Budapest, 2000. 104. - 114. o.
- Pálffy, 2003. Pálffy, Géza: Die Herkunft der ersten kroatischen Kriegsreglements für die Soldaten der Windischen und Kroatischen Grenze (1578.). U: Etnokonfesionalne promjene u Križevačkoj županiji i Varaždinskom generalatu u ranom novom vijeku (cca 1450. - 1800.) Ured.: Hrvoje Petrić. Zagreb, 2003. (megjelenés alatt)
- Pálmány, 1982. Pálmány, Béla: Köznemesek a szécsényi Forgách uradalomban 1542. - 1848. U: Tanulmányok Szécsény múltjából 5. (1982.) 5. - 93. o.
- Pálosfalvi, 2000. Pálosfalvi, Tamás: Cilleiek és Tallóciak: Küzdelem Szlavóniáért (1440. - 1448.). U: Századok 134:1. (2000.) 45. - 98. o.
- Pauler, 1876. Pauler, Gyula: Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése 1664-1671. I. - II. Budapest, 1876.
- Pavličević, 2002. Pavličević, Dragutin: Opće političke i vojničke prilike u Podravini (1527. - 1765.). U: Podravina: Časopis za multidisciplinarna istraživanja 1. (2002.) 83. - 98. o.

- Perojević*, 1931. *Perojević, Marko*: Petar Kružić kapetan i knez grada Klisa. Zagreb, 1931.
- Petrichevich*, 1934. *Petrichevich, Horváth Emil*, báró: A Petrichevich család általános története. Első rész. I. köt. 1069. - 1526. (A Mogorovich nemzetiségbeli Petrichevich család története és oklevéltára, I/1.) Budapest, 1934.
- Petrichevich-családfa* A Mogorovich nemzetiség és a Petrichevich család leszármazása. Külön melléklet Báró Petrichevich Horváth Emil A Petrichevich család általános története című művéhez. (A Mogorovich nemzetiségbeli Petrichevich család története és oklevéltára, Melléklet.)
- Petrić*, 2000. *Petrić, Hrvoje*: Općina i župa Drnje. Povijesno-geografska monografija. (Bibliotheca historica Croatica, Knjiga 24.) Drnje, 2000.
- Petrić-Feletar D.-Feletar P.*, 2001. *Petrić, Hrvoje - Feletar, Dragutin - Feletar, Petar*: Novi Zrin. Zrinska utvrda na Muri (1661. - 1664.). U povodu 330. obljetnice urode Zrinsko-frankopanske. Donja Dubrava - Zagreb, 2001.
- Reiszig*, 1900. *Reiszig, Ede, ifj.*: A Geregye nemzetiség. U: Turul 18. (1900.) 52. - 65. és 117. - 133. o.
- Romhányi*, 2000. *Romhányi, Beatrix, F.*: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Katalógus. Budapest, 2000.
- Roth*, 1969. - 1970. *Roth, Franz Otto*: Wihotsch und Weitschawar. Zum Verantwortungsbewußtsein der adeligen Landstände Innerösterreichs in Gesinnung und Tat im türkischen ('Friedensjahr' 1578. Teil I-II. U: Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 60. (1969.) 199. - 275. és 61. (1970.) 151. - 214. o.
- Rothenberg*, 1970. *Rothenberg, Gunther E[rich]*: Die österreichische Militärgrenze in Kroatien 1522. bis 1881. Wien - München, 1970.
- Rózsás*, 2002. *Rózsás Márton*: Török kori őrhely Drávavölgyi határában. U: A hódoltság régészeti kutatása. A Magyar Nemzeti Múzeumban 2000. május 24.-26. között megtartott konferencia előadásai. Szerk.: *Gerelyes Ibolya-Koovács Gyöngyi*. Budapest, 2002. 137. - 142. o.
- Sabol*, 1995. *Hrvatski sabor*. 2. dopunjeno izd. Ured.: *Željko Sabol*. Zagreb, 1995.
- Simon*, 1997. *Simon, Éva*: Magyar nagybirtokosok tervezetei a Kanizsával szembeni végvidék kiépítéséről. U: Zalai történeti tanulmányok. Szerk.: Káli Csaba. (Zalai Gyűjtemény, 42.) Zalaegerszeg, 1997. 61. - 86. o.
- Simoniti*, 1991. *Simoniti, Vasko*: Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju. Ljubljana, 1991.
- Strohal*, 1932. *Strohal, Rudolf*: Varaždinska županija od g. 1550. - 1660. U: Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena 28:2. (1932.) 159. - 192. o.
- Stauffer*, 1886. *Stauffer, Albrecht*: Die Belagerung von Kanizsa durch die christlichen Truppen im Jahr 1601. U: Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 7. (1886.) 265. - 313. o.
- Šidak*, 1974. *Šidak, Jaroslav*: Hrvatsko društvo u Križanićevu doba. U: Život i djelo Jurja Križanića. Zbornik radova. (Biblioteka Politička misao) Zagreb, 1974. 15. - 34. o.
- Štefanec*, 2001. *Štefanec, Nataša*: Heretik Njegova Veličanstva: povijest o Jurju IV. Zrinskom i njegovu rodu. (Homines, tempore, loci sorozat) Zagreb, 2001.
- Szakály*, 1995. *Szakály, Ferenc*: Egy hódoltsági parasztpolgár, aki beavatkozott a nagypolitikába. Nagymarosi, majd nagyszombati Trombitás János, 1559. - 1592. U: *Uő*: Mezőváros és reformáció. Tanulmányok a korai magyar polgárosodás kérdéséhez. (Humanizmus és reformáció, 23.) Budapest, 1995. 219. - 387. o.
- Szakály*, 2001. *Szakály, Ferenc*: A hódolt megye története. U: Pest megye monográfiája. I/2. köt. A honfoglalástól 1686-ig. Szerk.: *Torma István* közreműködésével *Zsoldos Attila*. Budapest, 2001. 329. - 543. o.
- Szarka*, 1947. *Szarka, Gyula*: A váci egyházmegye és püspökei a török hódítás korában. (Vácegyházmegye multjából, IV.) Vác, 1947.
- Takáts*, I. - III. *Takáts Sándor*: Rajzok a török világból. I. - III. köt. Budapest, 1915. - 1917.
- Takáts*, 1928a. *Takáts Sándor*: Dobó Ferenc generális. U: *Uő*: Régi magyar kapitányok és generálisok. 2. bőv. kiad. Budapest, [1928.] 377. - 432. o.
- Takáts*, 1928b. *Takáts Sándor*: Thengöldi Bornemissza János. Milyen volt az élete egy végbeli kapitánynak? U: *Uő*: A török hódoltság korából. (Rajzok a török világból IV., bef. köt.) Budapest, [1928.] 343. - 489. o.
- Takáts*, 1929. *Takáts Sándor*: Steierország magyar huszárjai. U: *Uő*: Emlékezzünk eleinkről. I. köt. Budapest [1929.] 233. - 258. o.
- Težak-Šimek-Lipljin*, 1999. *Težak, Spomenka - Šimek, Marina - Lipljin, Tomislav*: Županija varaždinska u srednjem vijeku / Die Gespanschaft Varaždin im Mittelalter. Katalog izložbe. Varaždin, 1999.

- Toifl, 2002. *Toifl, Leopold: Bajcsavár története stájer levéltári források alapján.* U: Weitschawar / Bajcsa-Vár. Egy stájer erődítmény Magyarországon a 16. század második felében. Kiállítás a zalaegerszegi Göcseji Múzeumban 2002. május 31. - 2002. október 31. Kiállítás a budapesti Hadtörténeti Múzeumban 2002. november 21. - 2004. január 31. Szerk.: Kovács Gyöngyi. A szerk. munkatársa: Kőfalvi Csilla. Zalaegerszeg, 2002. 27. - 40. o.
- Tóth, I. Gy., 1996. *Tóth, István György: Mivelhogy magad írást nem tudsz ... Az írás térhódítása a kora újkori Magyarországon.* (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 17.) Budapest, 1996.
- Tóth, S. L., 1986. *Tóth, Sándor László: A kanizsai csata, 1600. október 7-13.* U: Hadtörténelmi Közlemények 33:2 (1986.) 253. - 271.
- Tóth, S. L., 1998. *Tóth, Sándor László: A tatai vár ostromainak szerepe a 15 éves háborúban.* U: Tata a tizenötéves háborúban. (Tatán 1997. május 23-án megtartott tudományos ülésszakon elhangzott előadások anyaga.) Szerk.: Fatuska János-Fülöp Éva Mária-Gyüsz László. (Annales Tataienses, I.) Tata, 1998. 19. - 44. o.
- Tóth, S. L., 2000. *Tóth, Sándor László: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború.* Szeged, 2000.
- Traut, 1892. *Kurfürst Joachim II. von Brandenburg und der Türkenfeldzug vom Jahre. Nach archivalischen Quellen bearbeitet von Dr. Hermann Traut.* Gummersbach, 1892.
- Tringli, 1998. *Tringli, István: Az 1481. évi szlavóniai közgyűlés.* U: Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. Szerk.: Csukovits Enikő. Budapest, 1998. 291. - 318. o.
- Turbuly, 1994. *Turbuly, Éva: Adatok a megyei közigazgatás és tisztikar történetéhez Nyugat-Magyarországon a 16. század végén és a 17. század első évtizedeiben.* U: Levéltári Szemle 44:3. (1994.) 23. - 34. o.
- Turbuly, 2000. *Turbuly, Éva: Megyei közigazgatás Sopron vármegyében a statútumok (szabályrendeletek) tükrében (1589-1771).: U: Fejezetek Győr, Moson és Sopron vármegyék közigazgatásának történetéből.* Szerk.: Horváth József. Győr, 2000. 21. - 37. o.
- Tusor, 1999. *Tusor Péter: Zrínyi Miklós ismeretlen levele egy gyilkosság ügyében.* Gregoróczy György szredicskói kapitány élete és halála. U: Hadtörténelmi Közlemények 112:3. (1999.) 582. - 601. o.
- ÚMIL I. *Új Magyar Irodalmi Lexikon. I. A-Gy.* Budapest, 1994.
- Vándor, 1994. *Vándor, László: Kanizsa története a honfoglalástól a város török alóli felszabadulásáig.* U: Nagykanizsa. Városi monográfia. I. köt. Nagykanizsa, 1994. 215. - 424. o.
- Varga, 1981. *Varga, J. János: Szervitorok katonai szolgálata a XVI-XVII. századi dunántúli nagybirtokon.* (Értekezések a történeti tudományok köréből, Új sorozat 94.) Bp, 1981.
- Várkonyi, 1992. *Várkonyi, Gábor: Magyar katonák a harmincéves háború európai hadszínterein.* U: Hadtörténelmi Közlemények 105:2. (1992.) 149. - 151. o.; Jegyzetek nélkül megjelent még: U: Politikai portrék, jogalkotások, intézmények a 17-19. századból. Szerk.: Szabolcs Ottó. (A Történelemtanári Továbbképzés Kiskönyvtára, IV.) Bp, 1995. 36. - 40. o.
- Várkonyi, 2002. *R. Várkonyi Ágnes: A Wesselényi szervekedés történetéhez 1664-1671.* U: Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Szerk.: Fodor, Pál - Pálffy, Géza - Tóth, István György. (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek, 2.) Bp., 2002. 423. - 460. o.
- Veress, 1983. *Veress, D. Csaba: Várak a Bakonyban. A veszprémi, pápai és palotai vár hadtörténete.* Budapest, 1983.
- Veress, 1993. *Veress, D. Csaba: A győri vár.* Budapest, 1993.
- Veress, 1999. *Veress, D. Csaba: Veszprém a tizenötéves háborúban (1593. - 1606.).* U: Veszprém a török korban. Felolvasóülés Veszprém török kori emlékeiről. Szerk.: Tóth G. Péter. (Veszprémi Múzeumi Konferenciák, 9.) Veszprém, 1998. 42. - 54.
- Veress-Siklósi, 1990. *Veress, D. Csaba - Siklósi, Gyula: Székesfehérvár, a királyok városa.* Budapest, 1990.
- Vojna krajina, 1984. *Vojna krajina. Povijesni pregled - historiografija - rasprave.* Ured.: Dragutin Pavličević. Zagreb, 1984.
- Zagrebački biskupi, 1995. *Zagrebački biskupi i nadbiskupi.* Autori: Juraj Batelja et alii. Zagreb, 1995.
- ZMA, 2000. *Zala megye archontológiája 1138. - 2000.* Szerk.: Molnár András. (Zalai Gyűjtemény, 50.) Zalaegerszeg, 2000.
- Zsoldos, 2001. *Zsoldos, Attila: Egész Szlavónia bánja.* U: Tanulmányok a középkorról. Szerk.: Neumann Tibor. (Analecta mediaevalia, I.) Budapest, 2001. 269. - 281. o. és közel azonos horvát változata: Hrvatska i Slavonija u kraljevstvu Arpadovića. U: Povijesni prilozi 17. (1998.) 287. - 296. o.

Zusammenfassung

Die Studie ist bestrebt, am Beispiel einer bis jetzt kaum bekannten slawonischen kleinadeligen Familie, der Familie Budor von Budróc/Budrovec, auf einige bisher fast unerforschte Probleme der ungarischen und kroatischen Geschichtsschreibung aufmerksam zu machen. Einerseits versucht sie die Hauptmerkmale und Eigenheiten darzustellen, die für die Karrieremöglichkeiten und das Alltagsleben des auf dem Gebiet Slawoniens zwischen der Drau und der Save lebenden Adels im 16. und 17. Jahrhundert charakteristisch waren. Andererseits untersucht sie all das innerhalb des Rahmens der grundlegenden Veränderungen, infolge deren während des Vordringens der Osmanen das spätmittelalterliche Slawonien (die Komitate Agram/Zagreb, Kreuz und Warasdin) - das bis 1526 ein organischer Teil des Ungarischen Königreiches war, obwohl es (ähnlich wie Siebenbürgen) oft eine eigene Verwaltung hatte - allmählich mit Kroatien vereinigt wurde, dessen Territorium die Türken fast zur Gänze besetzten. Abschließend legt die aufgrund von Budapester, Zagreber und Wiener Archivforschungen geschriebene Zusammenfassung besonderes Augenmerk auf die sehr engen Kontakte zwischen den südlich und nördlich der Drau gelegenen Gebieten bzw. auf die aus dem gemeinsamen Schicksal entspringende sehr effektive Zusammenarbeit zwischen dem kroatisch-slawonischen und dem ungarischen Adel.

Dem am 1. Dezember 1610 vom ungarischen König Matthias II. ausgestellten Adelsbrief (siehe Beilage) für das bedeutendste Familienmitglied, Johann (um 1565 bis vor 1622), den man gleichzeitig auch als dessen ausgesprochen wertvolle, 21 Seiten umfassende "Biographie" bezeichnen kann, übersiedelte die Familie Budor ursprünglich irgendwann im 13. Jahrhundert aus dem Komitat Veszprém nach Slawonien, wo sie im Mittelalter im Komitat Kreuz Güter erwarb. Der Ahnherr war der mit dem Prädikat de Gorbonok erwähnte Sagud († 1284). Sein Sohn war Budor (auch Bodor, † 1326), dessen Urenkel, Adam († 1448), und seine Nachfolger bis zum Aussterben der Familie im Jahre 1739 schon über ihr neues Landgut das Prädikat de Budróc(z) (heute Budrovac in Kroatien, südlich von Đurđevac) erworben. Die Familie Budor war im 15. Jahrhundert eine der sog. "bene possessionati" Familien, die die zahlenmäßig stärkste, aber nicht die ärmste Schicht des slawonischen Kleinadels bildeten. Obwohl die Familienmitglieder weder im Leben des Landesteils noch im Leben des Komitats Kreuz eine bedeutende Rolle spielten, nahmen ihre Landgüter in geringem Ausmaß ständig zu. Das erste, schon bekanntere Mitglied der Familie, Andreas († 1533), der Enkel von Adam, kämpfte in seiner Jugend gegen die Osmanen, später diente er dank seiner örtlichen und praktischen Erfahrungen bzw. seiner Bildung mit seiner Ortskenntnis, seinem Wissen und seinen wirtschaftlichen Fachkenntnissen den jeweiligen kroatisch-slawonischen Banen als Diener (familiaris).

*Nach der Schlacht bei Mohács im Jahre 1526 geriet die Familie Budor in eine sehr schwierige Situation. Während der Bürgerkrieg zwischen den zwei ungarischen Königen, Ferdinand I. und Johann Szapolyai, auch das Gebiet zwischen der Drau und der Save nicht verschonte, drängten auch die Osmanen allmählich vorwärts, sowohl in Kroatien als auch in Slawonien. Infolge dessen begannen sich allmählich gegen die 1550er Jahre die zwei Gebiete zu vereinigen. Das Territorium des einstigen mittelalterlichen Kroatischen Königreiches ging fast völlig verloren (vgl. den Ausdruck der zeitgenössischen Quellen: *Croatia ist reliquiae reliquiarum*). Die kroatischen Adeligen zogen in großer Zahl nach Norden (nämlich insbesondere nach Slawonien, dann nicht selten weiter nach Westungarn und in die Steiermark), so daß man immer häufiger dazu überging, die Bezeichnung *Croatia* zuerst auf die südlichen Gebiete des slawonischen Komitats Agram (südlich vom Fluß Kulpa), danach auch auf die nördlicheren Territorien zwischen der Drau und der Save auszudehnen. In der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts wurde also das reduzierte Gebiet Slawoniens mit dem darauf "geschobenen" Kroatischen Königreich vereinigt. Infolge der osmanischen Eroberung wurde also auf den Gebieten zwischen der Drau und der Save die zwei regna (Kroatien und Slawonien) zu einem, d.h. zur*

gemeinsamen Heimat der kroatischen und der slawonischen Adeligen. Diese besondere Situation wird gut veranschaulicht durch die endgültige Vereinigung der Versammlungen bzw. Landtage Kroatiens und Slawoniens (*sabor, conventus, dieata regni Croatiae/Sclavoniae*) im Jahre 1558, das Aufkommen des Titels *rex regni Sclavoniae* in der Titulatur der ungarischen Könige aus der Familie Habsburg, die Verknüpfung der Schicksale der Komitate Agram und Kreuz und schließlich, aber nicht in letzter Linie, die beginnende Vereinigung des kroatischen und des slawonischen Adels.

Die Familie Budor suchte in diesen schweren Jahrzehnten mittels zweier verschiedener Strategien einen Ausweg. Andreas' Sohn Sixtus († nach 1551) übersiedelte - ähnlich vielen kroatischen und slawonischen Adeligen (vgl. die heutigen burgenländischen Kroaten) - gegen Ende der 1530er Jahre nach Westungarn, sein anderer Sohn Veit (lat. *Vitus*, ung. *Vid*, 1515/20-1581) hingegen blieb trotz aller Schwierigkeiten in seiner Heimat. Die Suche nach einem Ausweg gelang letzterem, trotz der türkischen Eroberung der alten Familiengüter im Komitat Kreuz, besser. Sixtus hatte nämlich keine Nachfolger, Veit hingegen gelang es, im Komitat Warasdin und in den sichereren Teilen der Gespanschaft Kreuz, die von den türkischen Streifzügen weniger betroffen waren, Wurzeln zu schlagen. Darin spielte sein langjähriger Militärdienst eine bedeutende Rolle; er war seit den 1530er Jahren fast an allen wichtigen, an der Grenze gegen die Osmanen geführten Kämpfen beteiligt, die sich in Südwestungarn und in Slawonien abspielten. Zuerst diente er dem Ban Thomas Nádasdy (1537-1539), dann nahm er im Jahre 1542 an dem großen, aber gescheiterten Kriegsunternehmen der Truppen des Heiligen Römischen Reiches und der Österreichischen und ungarischen Einheiten für die Befreiung der im Vorjahr gefallenen Städte Pest und Ofen (Buda) teil. Er kämpfte sogar 1546-1547 unter dem Kommando des späteren Bans (1556-1567) Peter Erdődy als Husar auch im Schmalkaldischen Krieg. Anschließend nahm er bald am nördlichen Ufer der Drau (z.B. in der wichtigen Grenzfestung Szigetvár), bald am südlichen Ufer (z.B. in der Grenzburg Kopreinitz) militärische Dienste.

Eine bedeutende Veränderung im Leben Veits bewirkte, daß er gegen 1560 in der Person des Helden von Szigetvár 1566, Nikolaus von Zrin (ung. *Zrínyi*, kroat. *Zrinski*), einen neuen Herrn fand. Von da an verband sich auf ca. ein Jahrhundert das Schicksal der Familie Budor mit dem der kroatisch-ungarischen hochadeligen Familie. Am Ende seines Lebens, als Veit schon zu alt zum Militärdienst war, diente er in der Herrschaftsverwaltung: Er wurde Kastellan der Burg Trakošćán (*castellanus arcis Trakostyan*), und in der Zwischenzeit heiratete er seinem Stande gemäß eine vornehmere Frau, Anna Herkffy (Herković) von Zajezda († 1592). Die Vorteile des langen Militärdienstes, der Verbindung zur Familie Zrínyi, des Dienstes in der Verwaltung der Burg Trakošćán und der günstigen Heirat zusammen ermöglichten seiner Familie die Verankerung im Hinterland des Komitats Warasdin bzw. die Verheiratung seiner sechs Töchter.

Die Geschichte der Familie erreichte durch den Sohn von Veit, Johann (um 1565 bis vor 1622), ihren Höhepunkt, der sich aus der vornehmsten Schicht des slawonischen Adels seine Ehefrau wählte, nämlich Elisabeth Pethő von Gerse († nach 1618). Die erste Hälfte seines Lebens, d.h. seine militärische Karriere, kann man dank seines erwähnten wertvollen Adelsbriefes aus dem Jahr 1610 fast von Jahr zu Jahr genau folgen:

- vor 1580 wurde Johann vermutlich am Hof des Georg Zrínyi (1549-1603), des Sohnes von Nikolaus Zrínyi, in Csáktornya auf der Murinsel oder am Ort des Militärdienstes seines Herrn (z.B. in Kanischa) erzogen;
- 1580-1583 diente er in Slawonien (28./29. September 1580: Teilnahme am Sieg über den Beg von Pozseg/a/Požega);
- 1583-1584 diente er in Lewenz (ung. Léva, heute Levice in der Slowakei) unter dem Kommando des bergstädtischen Grenzobersten (1582-1589) Franz Dobó, des Freundes von Georg Zrínyi und des Husarenkapitäns Andreas Forgách;

- ab 1585 war er weiterhin der Diener (*familiaris*) von Georg Zrínyi - er nahm an zahlreichen Aktionen gegen die Osmanen unter dem Kommando des Bans Thomas Erdődy (1584-1595) teil (z.B. im Juni 1585 bei Kostajnica, 5./6. Dezember 1586 bei Ivanić);
- 1585/86-1589 diente er neben Georg Zrínyi in der Festung Kanischa - er nahm an allen wichtigeren Kämpfen an der Grenze teil, nämlich Ende August 1586 an der Verteidigung der Murinsel gegen die Türken, am 13. April 1587 am Raubüberfall auf dem Markt von Kálmáncsehi im Komitat Somogy, am 9./10. August an der berühmten Schlacht bei Sárkánysziget, nördlich von Kanischa;
- 1589-1593: Johann Budor war Husar in der Grenzfestung Koprinitz (in Slawonien) in der Reitertruppe des späteren Bans (1615-1616) Benedikt Thuróczy - er kämpfte weiterhin fast jeden Tag mit den Türken, z.B. Anfang August 1591 Befreiung von Sisek, 15. August Zurückeroberung von Moslavina, im Oktober Kämpfe in der Nähe von Gradec und Lovrečina, an der Grenze des Komitats Agram und Kreuz; Juli 1592 erfolgloser Angriff gegen Petrinja und Kämpfe neben der kleinen Burg der Banalgrenze Brest;
- 1593-1597: offiziell war er Grenzsoldat in Weitschawar (Bajcsavár, südlich von Kanischa) unter Georg Zrínyi (also wieder nördlich der Drau) - trotzdem zeichnet er sich in zahlreichen militärischen Aktionen und Expeditionen gegen die Osmanen aus, vor allem unter den Fahnen seines Herrn: April 1593 Verteidigung des Wachthauses zu Fityeháza neben Weitschawar, 22. Juni die berühmte Schlacht bei Sisek, August wieder eine erfolglose Belagerung von Petrinja, 3. November Schlacht bei Stuhlweißenburg; 22./23. März 1594 Rückeroberung von Berzence in Südtransdanubien, 24. März Eroberung der Burgen Csurgó und Segesd daselbst, Mai/Juni erste Belagerung von Gran, Juli/September Ereignisse um Raab, erfolgloser Entsatzversuch von der türkischen Belagerung, dann Flucht; Ende Juli/Anfang August 1595 Eroberung der Grenzburgen entlang der Drau (Babócsa, Barcs und Drávaszentmárton); 13.-20. August 1597 Rückeroberung von Pápa an der Raaber Grenze;
- 1597-1603: Budor war Soldat der eigenen Reitertruppe von Georg Zrínyi - Oktober 1600 nach dem Fall von Kanischa Verteidigung der Murinsel, 7.-13. Oktober Schlacht bei Kanischa und Sormás; September-November 1601 erfolgloser Versuch der Rückeroberung von Kanischa; April 1603 Kampf mit den nach Slawonien einbrechenden Tataren.

Nach dem Tod seines Herrn im Jahre 1603 stellte sich Johann Budor in den Dienst von dessen Sohn Nikolaus Zrínyi († 1625). Bald verließ er aber wegen seinem hohen Lebensalter den Militärdienst, und er nahm in den letzten anderthalb Jahrzehnten seines Lebens Dienste in der Verwaltung der Herrschaften der Familie Zrínyi und des Komitats Warasdin bzw. des vereinigten Kroatiens und Slawoniens auf. In diesem Punkt vervollkommnete er die erfolgreiche Auswegsuche seines Vaters, nämlich den Besitzerwerb im friedlicheren Hinterland und die dauerhafte Verwurzelung. Johann war nämlich vom ersten bis ins dritte Jahrzehnt des 17. Jahrhunderts zur gleichen Zeit einer der vornehmsten Diener der Familie Zrínyi (*primarius familiaris*), sogar seit 1615 ihr Herrschaftsverwalter auf der Murinsel, und Stuhlrichter (*judex nobilium*) im Komitat Warasdin (1608) und im Komitat Kreuz (1617), ein wichtiger Gestalter des Lebens der Gespanschaft Warasdin als Mitglied der zweiten Linie des Komitatsadels, Mitglied zahlreicher Gerichte (unter anderen der Banaltafel [*tabula banalis*]), sogar in verschiedenen Angelegenheiten ein anerkannter Experte der kroatisch-slawonischen Stände. Seine mit dem früheren Militärdienst zusammenhängenden gründlichen Ortskenntnisse, seine Bildung, seine kroatischen, ungarischen und lateinischen Sprachkenntnisse, seine Erfahrungen in der praktischen Justiz und seine vornehme Verwandtschaft spielten eine sehr große Rolle bei seiner Anerkennung und bei der weiteren, obwohl bescheidenen Zunahme seiner Güter (unter anderem im Komitat Agram und auf der Murinsel, d.h. schon in der Gespanschaft Zala).

Johann Budor machte eine für die Verhältnisse des Ungarischen Königreiches typische, aber zweifellos sehr erfolgreiche Karriere. Nachdem er ca. 30 Jahre lang in der Verteidigung seiner

kroatischen, slawonischen und ungarischen Heimat als Husarenoffizier eine wichtige Rolle gespielt hatte, ließ er sich in der zweiten Hälfte seines Lebens erfolgreich nieder und versicherte seine Zukunft durch Dienste in der Herrschaftsverwaltung der Grafen Zrínyi und in der Verwaltung des Komitats Warasdin bzw. im öffentlichen Leben des vereinigten Kroatien-Slawonien. Dem ausgetretenen "Pfad" seines Vaters und Großvaters folgend, machte Johann sowohl in bezug auf seine fmter und sein Vermögen als auch auf seine gesellschaftliche Anerkennung unter den Adeligen in Slawonien einen gewaltigen Schritt vorwärts.

Die Nachfolger Johanns konnten das von ihrem Vater hinterlassene Erbe leider nicht mehr so erfolgreich bewirtschaften. Obwohl seine Söhne seine Aufgaben geteilt noch weiter versahen (Kaspar war der vornehme Diener des berühmten Dichters und Feldherren Nikolaus Zrínyi, Johann d.J. [† vor 1663] wurde Soldat im Dreißigjährigen Krieg), verkleinerte sich das Vermögen unter seinen vier Söhnen und seinen vier Töchtern sehr schnell. Das größte Problem bestand - neben der reduzierten Bedeutung der Familie und neben dem Treubruch der Familie Zrínyi im Jahre 1671 - darin, daß der Zweig der drei Söhne Johanns (Johann d.J., Franz und Stefan) innerhalb einer Generation ausstarb. Die familiäre Tragödie stellte sich dann beim Enkelkind von Kaspar [† 1660], Nikolaus, ein. Obwohl er, den Traditionen der früheren Familienmitglieder folgend, noch kleinere fmter im Komitat Warasdin (1706) und im Komitat Zala (1716-1717) bekleidete, war er unfähig, ohne ernstere Begabung und ohne das Patronat eines Großgrundbesitzers in dem von den Türken befreiten Komitat Kreuz von den ehemaligen mittelalterlichen Gütern der Familie irgend etwas zurückzubekommen. Mit seinem Tod im Jahre 1739 verschwand eine uralte slawonische Familie von der Bühne der ungarisch-kroatischen Geschichte.

Die Geschichte der Familie Budor liefert der kroatisch-ungarischen Frühneuzeit- und Adelsforschung zahlreiche allgemeine Lehren. Einerseits bezeugt sie ausgezeichnet, daß die kroatischen, slawonischen und ungarischen Adeligen wegen des durch die türkischen Angriffe erzeugten gemeinsamen Schicksals zu einer sehr engen Zusammenarbeit fähig waren. Für sie bedeutete die Drau noch keine stabile Grenzlinie; der Fluß verband das Schicksal des Ungarischen Königreiches und der vereinigten kroatisch-slawonischen Gebiete eher, als daß er es getrennt hätte. Ein bedeutender Teil des kroatisch-slawonischen Adels bewegte sich problemlos sowohl nördlich als auch südlich der Drau als Politiker, als Grenzsoldaten, als Komitatsbeamte oder sogar als Diener einer hochadeligen Familie, während sie in beiden Ländern Güter besaßen, verschiedene fmter bekleideten und die Sprachen beider Länder beherrschten. Andererseits nannten sich die eingewurzelten, aber größtenteils bereits auch im Spätmittelalter kroatischsprachigen slawonischen (klein)adeligen Familien (z.B. die Alapy, Fodróczy, Geréczy, Gotal, Gregoriánczy, Gubasóczy, Hásságyi, Herkffy, Kasztellánffy, Kerecsényi, Konszky, Ladányi, Miletinczy, Orahóczy, Pethő, Ráveni, Szemcsey, Szerdahelyi, Tahy, Thuróczy, Urnóczy, Zabóky usw.) im 16. und 17. Jahrhundert noch längere Zeit vor allem slawonisch und nicht kroatisch. Die Vereinigung der zwei Gebiete und die allmähliche Verschmelzung mit dem von Süden her übersiedelnden kroatischen Adel bedeuteten gegen Mitte und Ende des 17. Jahrhunderts schon die Anfänge eines neuen, größtenteils ein kroatisches Selbstbewußtsein besitzenden Adels.

Schließlich kann man trotz der allmählichen Verschmelzung des kroatischen und des slawonischen Adels sehr viele verwandte Züge und Eigenheiten zwischen der Zusammensetzung, dem Alltagsleben und den Karrieremöglichkeiten der kroatisch-slawonischen und der ungarischen Adelsgesellschaften feststellen. Mit dem starken Weiterleben der spätmittelalterlichen Traditionen und dem ähnlichen Aufbau und der Funktion der Komitate hing eng zusammen, daß man sowohl nördlich als auch südlich der Drau durch erfolgreichen Grenzsoldatendienst, einen längeren, einem oder mehreren Großgrundbesitzern geleisteten Familiaris-Dienst, aktive Teilnahme an der Komitatsverwaltung, günstige Eheschließungen, Bildung, juristische Kenntnissen oder praktische Justizerfahrungen die Möglichkeit haben konnte, sich im friedlicheren Hinterland anzusiedeln und Güter zu erwerben.

Obendrein verursachten die unterschiedliche Sprache oder das unterschiedliche (kroatische, slawonische und ungarische) adelige Selbstbewußtsein (zu dieser Zeit noch nicht Nationalbewußtsein) fast keine Probleme im Zusammenleben der Adeligen. Die Vereinigung, dann das Zusammenleben Kroatiens und Slawoniens im 16. und 17. Jahrhundert vollzogen sich unter anderem deshalb trotz aller Schwierigkeiten und Leiden erfolgreich und harmonisch.

Die Studie bringt die mittelalterliche Genealogie (Tafel I) und die Genealogie der Familie Budor vom 16. bis zum 18. Jahrhundert (Tafel II) in zwei Tafeln, und in der Beilage wird die mehrmals erwähnte lateinische Adelsbesserung und Wappenvermehrung von Johann Budor von Budróc (König Matthias II., Wien, 1. Dezember 1610) veröffentlicht.

Rezümé

A tanulmány egy ez ideig alig ismert szlavóniai köznemesi család Budorok példáján, a magyar és a horvát történetírás által ez ideig alig kutatott problémákra igyekszik felhívni a figyelmet. Egyrészt megkísérli bemutatni azokat a legfőbb jellegzetességeket, amelyek a 16-17. században a Dráva-Száva közötti Szlavónia területén éli nemesség karrierlehetiségeit és minden napjait jellemezték. Másrészt: mindezt azon alapveti változások keretében vizsgálja, amelyek során az oszmánok jelentős elenyomulásának köszönhetően a késő középkori Szlavónia (Zágráb, Kirós és Varasd megye) — amely 1526-ig a Magyar Királyság szerves része volt, bár (Erdélyhez hasonlóan) gyakran különkormányzattal bírt — fokozatosan egyesült Horvátországgal, amelynek csaknem teljes tengermelléki területét a törökök szállták meg. Végül a budapesti, zágrábi és bécsi levéltári kutatások alapján készült összefoglalás külön figyelmet fordít a Drávától északra és délről fekvő területek továbbra is fennmaradó, igen szoros kapcsolataira és a horvát-magyar nemességnak a sorsközösségbıl eredő hatékony együttműködésére.

A Budor család legjelentősebb tagja, János (1565 k.-1622 e.) 1610. december 1-én kelt nemeslevéle szerint — amely egyúttal páratlanul értékes, 21 oldal terjedelmű „életrajza” — eredetileg valamikor a 13. század első felében Veszprém megyébıl telepedett át Szlavóniába, ahol a középkorban Kirós megyében szerzett birtokokat. ’sük a gorboniki elinével említett Sagud († 1284) volt. Az ifa volt Budor (másként Bodor, Ü1326), ainek dédunokája, Ádám (Ü1448) és utódai azután a család 1739. évi kihaltáig már új birtokukról kapták a budróci elnevet (ma Budrovac Horvátországban, Đurđevac délkeletre). A Budor család a 15. században egyike volt a szlavóniai köznemesség legnépesebb rétegéét alkotó, bár nem a legszegényebb sorba tartozó, ún. „bene possessionati” familiáinak. Bár a család tagjai igazán jelentős szerepet sem az országrész, sem Kirós vármegye életében nem töltötték be, birtokaik csekély mértékben folyvást gyarapodtak. A család első már ismertebb tagja, Ádám unokája, András (Ü1533) fiatalabb korában fegyverével a törökök ellen, később helyi, gyakorlati tapasztalatának és tanultságának köszönhetően pedig helyismeretével, tudásával és gazdasági szakértelmével familiarisként általában az aktuális horvát-szlovón bánokat szolgálta.

Az 1526. évi mohácsi vereség után a Budor család igen nehéz helyzetbe került. Miközben a két király, I. Ferdinánd és Szapolyai János közötti polgárháború a Dráva-Száva közét sem kerülte el, a törökök is fokozatosan nyomultak elire, mind a tengermelléki Horvátországban, mind Szlavóniában. Ennek következtében az 1550-es évekre fokozatosan megindult a két terület egyesülése. Az egykorú Horvát Királyság területe csaknem teljesen elveszett (*reliquiae reliquiarum*), nemessége tekintélyes számú északabbrá húzódásával viszont a Croatia elnevezést egyre gyakrabban kezdték használni elbb a szlavóniai Zágráb megye déli (Kulpán túli) területeire, majd utóbb a Dráva-Száva köze északabbi részeire is. A 16. század második felében tehát Szlavónia megfogyatkozott területe egyesült a rá „feltolódott” Horvát Királyságával. Azaz a török hódítás következtében a Drávától a Száváig terjedi

területeken két regnum vált eggyé, azaz a horvátországi és szlavóniai nemesség “közös hazájává”. Ezt a különleges helyzetet jól szemléltette a két terület gyűlésének (*sabor, conventus, dieata regni Croatiae/Sclavoniae*) 1558. évi végleges egyesülése, a magyar királyok címei között a *rex regni Sclavoniae* megjelenése, Zágráb és Kirós vármegye sorsának részleges egybefonódása is, végül, de nem utolsósorban a horvát és szlavón nemesség megkezdidi egybeolvadása.

A Budor család ezekben a nehéz évtizedekben két módon kereset kiutat. Míg András fia, Sixtus (Ü1551 u.) — sok horvát és szlavón nemestársához hasonlóan — az 1530-as évek végén Nyugat-Magyarországra telepedett át, másik fia, Vid (1515/20-1581) minden nehézség ellenére szülföldjén maradt. A kiútkeresés a Kirós megyei isi birtokok török megszállása ellenére az utóbbinak sikerült jobban. Sixtusnak ugyanis nem maradtak utódai, Vidnek viszont sikerült megkapaszkodnia a török portyák által még kevésbé érintett Varasd megyében és Kirós védettebb részein. Ebben alapvető szerepet játszott hosszú katonáskodása, hiszen az 1530-as évektől majd minden olyan fontos határ menti törökellenes akciónak részese volt, amely Délnyugat-Magyarországon és Szlavóniában zajlott. Elibb Nádasdy Tamás bán (1537-1539) mellett szolgált, majd 1542-ben részt vett az elizi esztendiben elesett Buda és Pest felszabadítására indított nagy, de csúfos kudarcba fulladt német birodalmi hadivállalkozásban. Sit 1546-1547-ben Erdidy Péter, a késibbi bán (1556-1567) kapitánysága alatt huszárként még a schmalkaldeni háborúban is megfordult, majd ezt követien hol a Dráva északi partvidékén (pl. Szigetváron), hol attól délre (pl. Kaproncán) vállalt katonai szolgálatot.

Fontos változást jelentett Vid életében, hogy 1560 táján új urat talált magának, a szigetvári his Zrínyi Miklós személyében. Ettől kezdve családja sorsa egy évszázadra összeforrott a horvát-magyar fiúri familiáéval. Végül a katonáskodásból kioregedvén élete végén Vid uradalmi szolgálatba lépett: Trakostyán várnagya (*castellanus arcis Trakostyan*) lett, miközben származásához mérve elikeli házasságot kötött zajezdai Herkffy (Herkovich) Annával (Ü1592). A hosszú katonáskodásból, a Zrínyiekhez való kötöttségből, a trakostyáni szolgálatból és a kedvező házasságból származó elinyök összességében lehetivé tették családja számára a Varasd megyei hágországi területen való megkapaszkodást, sit hat leánya sikeres kiházasítását is.

A család története Vid fiával, Jánossal (1565 k.-1622 e.) ért csúcsára, aki a szlavón nemesség legelelikelibb rétegébil választott magának feleséget gersei Pethi Erzsébet (Ü1618 u.) személyében. Élete első felét, azaz iseihéz hasonló katonai pályáját szinte évről évre pontosan nyomon követhetjük említett egyedülálló nemeslevele alapján:

- 1580 előtt feltételezhetően Zrínyi Miklós fia, György (1549-1603) csáktornyai udvarában vagy katonai szolgálatai színhelyén (pl. Kanizsán) nevelkedett
- 1580-1583: Szlavóniában szolgált, (1580. szept. 28-29. a pozsegai bég megverése)
- 1583-1584: Léván (ma Levice Szlovákiában) katonáskodott Zrínyi György barátja, Dobó Ferenc és Forgách András parancsnoksága alatt
- 1585-től továbbra is Zrínyi György familiárisa volt; számos törökellenes akcióban vett részt Erdidy Tamás bán (1584-1595) vezetésével (1585. jún.: Kosztajnicánál, 1586. dec. 5-6.: Ivanicsnál)
- 1585/85-1589 Zrínyi György mellett szolgált Kanizsa várában (minden nagyobb határ menti összecsapásban részt vett, 1586 aug. vége: a Muraköz védelme, 1587. ápr. 13.: Kálmáncsehi vásárának kirablása, aug. 9-10.: sárkányszigeti csata)
- 1589-1593 Kapronca várának huszára volt a késibbi bán (1615-1616), Thuróczy Benedek lovashadnagy csapatában (továbbra is naponta verekedett a törökökkel, pl. 1591. aug. eleje Sziszek felmentése, aug. 15. Monoszló visszavétele, okt. harcok Gradec és Lovrecsina közelében, 1592. júl. Petrinja elleni sikertelen támadás és Bresszt melletti csatározás)
- 1593-1597 hivatalosan Zrínyi György végvári katonája Bajcsaváron (ismét a Drávától északra), ennek ellenére továbbra is számos fontos háborús eseményben vítézkedett, elsősorban ura zászlaja alatt: 1593. ápr. a Bajcsa melletti fityeházi irihely védelme, jún. 22. sziszeki csata, aug. Petrinja újabb

- sikertelen ostroma, nov. 3. székesfehérvári csata; 1594. márc. 22-23. Berzence visszavétele, márc. 24. Csurgó és Segesd elfoglalása, máj.-jún. Esztergom elsi ostroma, júl.-szept. Gyir körüli események, a török ostrom sikertelen felmentése, menekülés; 1595. júl. vége-aug. eleje Babócsa, Barcs és Drávaszentmárton elfoglalása; 1597. aug. 13-20. Pápa visszavétele)*
- 1597-1603 Zrínyi György saját lovacsapatának katonája (1600. okt. Kanizsa eleste idején a Muraköz védelme, okt. 7-13. kanizsa-sormási csata; 1601. szept.-nov. Kanizsa sikertelen visszafoglalása; 1603. ápr. harc a Szlavóniába betöri tatárokkal)

Budor János ura 1603. évi halála után annak fia, Miklós (Ü1625) szolgálatába állt. Hamarosan azonban gyarapodó évei miatt otthagytta a katonáskodást, s élete utolsó másfél évtizedében uradalmi, vármegyei és rendi szolgálatot vállalt. Azaz e tekintetben kiteljesítette apja sikeres kiútkeresését, a békesebb hátországban való birtokszerzést és a tartós megkapaszkodást. János az 1606-1620-as években egyszerre volt ugyanis a Zrínyiek egyik legelkelibb familiárisa (*primarius familiaris*), sit 1615-til muraközi jószágigazgatója, Varasd (1608) és Kirös vármegye szolgabírája (1617), a megyei nemesség második vonalában Varasd vármegye életének fontos alakítója, számos bírósság (többek között a báni tábla) tagja, sit különféle ügyekben a horvát-szlavón rendek biztosa és szakértője. Katonai szolgálatával összefüggő alapos helyismerete, iskolázottsága, horvát, magyar és latin nyelvtudása, gyakorlati jogi tapasztalatai és elíkeli rokonsága mind-mind szerepet játszottak elismertségében és birtokai további, bár szerény gyarapodásában (többek között Zágráb megyében és a Zala megyei Muraközben) is.

Budor János országos viszonylatban sok szempontból ugyan tipikus, de kétségtípusú igen sikeres pályát mondhatott magának. Miután elíbb harminc esztendin át huszártiszként fontos szerepet játszott horvát, szlavón és magyar hazája védelmében, élete második felében sikerrel "telepedett meg" és biztosította családjá jövijét a Zrínyi grófoknak tett uradalmi, valamint Varasd megye igazgatásában és Horvátország-Szlavónia közéletében vállalt szolgálataival. A nagyapja és apja által "kitaposott" ösvényen haladva tehát János mind tisztségeit, mind vagyonát, mind társadalmi elismertségét tekintve jelentiszer lépett a szlavóniai köznemességen belül előre.

Az apjuk által rájuk hagyott örökséggel azonban az utódok sajnos már korántsem sáfárkodtak hasonló sikerrel. Bár fiai megosztva még továbbvitték egykor feladatait (Gáspár [Ü1660] a költi és hadvezér Zrínyi Miklós elíkeli szolgálója, ifj. János [Ü1663 e.] pedig a harmincéves háború katonája lett), János négy fia és négy leánya között a vagyon gyorsan szétaprózódott. A család megkezdidi eljelentéktelenedése és a Zrínyiek hűtlenségebe esése mellett a legnagyobb problémát az jelentette, hogy Gáspárt kivéve a másik három fiú (János, Ferenc és István) ága két generáción belül kihalt. A családi tragédia Gáspár unokája, Miklós esetében azután be is következett. Noha i a hagyományokat folytatva Varasd (1706) és Zala megyében (1716-1717) még viselt alacsonyabb tisztséget, komolyabb tehetség és patrónus hiányában a töröktıl visszafoglalt Kirös megyében semmit sem tudott egykor családi birtokaiból visszaszerezni. 1739. évi halálával pedig egy isi szlavóniai család tűnt el a történelem színpadáról.

A Budor család története számos általános tanulsággal szolgál a horvát-magyar kora újkor- és nemességtutatás számára. Egyrészt: kiválóan bizonyítja, hogy a horvát, szlavón és magyar nemesség a török támadások kiváltotta sorsközösségen mindvégig igen szoros együttműködésre volt képes. Számukra a Dráva még nem jelentett merev határvonalat, sit inkább összekötötte a Magyar Királyság és a horvát-szlavón területek sorsát, mint elválasztotta azokét. A horvát-szlavón nemesség egy jelentős része akár politikusként, akár végvári katonaként, akár vármegyei tisztviseliként, akár nagyúri familiárisként problémamentesen mozgott a Drávától északra és délré egyaránt; miközben gyakorta minden két országban rendelkezett birtokokkal, viselt azokban különféle tisztségeket és beszélte azok nyelvét. Másrészt: a tisgyökeres, bár nem csekély részben már a középkorban is horvátul beszéli

szlavóniai köznemesi családok (pl. Alapy, Fodróczy, Geréczy, Gotal, Gregoriánczy, Gubasóczy, Hászágyi, Herkffy, Kasztellánffy, Kerecsényi, Konszky, Ladányi, Miletinczy, Orahóczy, Pethi, Ráveni, Szemchey, Szerdahelyi, Tahy, Thuróczy, Urnóczy, Zabóky stb.) a 16-17. században egy jelentis ideig továbbra is elsisorban szlavónainak és nem horvátországinak tartották magukat. A két terület egyesülése és a délről betelepült horvát nemességgel való fokozatos egybeolvadás azonban a 17. század vége felére egy új, már nagyobb részben horvát öntudatú nemesség kialakulásának kezdeteit jelentette.

Végül: a horvát és a szlavón nemesség egyesülésének ellenére igen sok rokon vonás figyelheti meg a horvát-szlavón és a magyar nemesi társadalmak összetételében, életében és karrierlehetiségeiben. A középkori hagyományok eriteljes továbbélésével és a vármegyék hasonló szervezetével szorosan összefüggött, hogy a békesebb hátországban való megttelepedéshez és birtokszerzéshez mind a Drávától északra, mind délről lehetőség nyílhatott sikeres végvári katonáskodással, egy vagy több nagyúr mellett hosszabb időn át végzett familiárisi szolgálattal, a frontvonal vidéki megyék igazgatásában való aktív részvétellel, kedvező házasságkötésekkel, tanulással, jogismerettel vagy gyakorlati jogi tapasztalatokkal. Ráadásul az eltéri nyelvűség vagy akár az eltéri (horvát, szlavón és magyar) nemesi — és nem nemzeti — identitástudat szinte semmiféle nehézséget nem okozott a nemesség együttélésében. Horvátország és Szlavónia egyesülése, majd együttélése a 16-17. században többek között éppen emiatt ment minden nehézség és megpróbáltatás ellenére nagyjából sikeresen és harmonikusan végbe.

A tanulmány két táblán közli a család középkori és 16-17. századi genealógiáját, Függelévében pedig Budor János többször említett 1610. évi latin nyelvű nemességmegerősítő oklevelét is.

(Članak s mađarskog na hrvatski prevela Jelena Knežević)

PRENOS ZNANJA IN TEHNOLOGIJ KOT SPODBUJEVALEC REGIONALNEGA RAZVOJA

TRANSFER OF KNOW-HOW AND TECHNOLOGY AS STIMULATION FOR REGIONAL DEVELOPMENT

Doc. dr. Lučka Lorber

Univerza v Mariboru
Pedagoška fakulteta
Oddelek za geografijo
Maribor

Primljeno: 3. 4. 2003.

Prihvaćeno: 23. 5. 2003.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

UDK/UDC 332.1 (4)

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Povzetek

Regionalni razvoj je odvisen od dinamiziranja gospodarstva ob upoštevanju socialnih, kulturnih, političnih in okoljskih danosti. Usklajeno delovanje gospodarstva in negospodarstva vpliva na razvojno uspešnost in produktivno moč določene regije ter zagotavlja njen trajnostni razvoj.

Ključna naloga v procesu evropske integracije je oblikovanje ustrezne geografske distribucije najboljših raziskovalno tehnoloških ustanov po različnih mestih in regijah Evropske unije. Namen razvoja teh centrov je hitrejši gospodarski razvoj za zagotavljanje uravnoteženega regionalnega razvoja. Pogoj za uspešno prestrukturiranje gospodarstva in transformacijo prostora je spodbujanje sodelovanja podjetji z raziskovalnimi centri in univerzami z namenom, da bi se povečala znanstvena in tehnološka baza v industriji in posredno njena konkurenčnost na svetovnem trgu.

Ključne besede: gospodarski razvoj, integracija znanosti in proizvodnje, prenos znanja in tehnologij, transformacija prostora, regionalni razvoj.

Key words: economic development, integration of know-how and production, transfer of know-how and technology, space transformation, regional development.

Evropska dimenzija regionalnega razvoja v postindustrijskem obdobju

Oblikovanje svetovnega gospodarstva je vse pomembnejši proces dinamiziranja gospodarstva, ki vpliva na fiziognomijo, funkcijo in transformacijo geografskega prostora. V razvitih okoljih je v 2.pol.20.stol. prišlo do integracije znanosti in tehnologije, ki je vplivala na strukturne spremembe industrije. Nova industrija je nosilka družbenih in civilizacijskih sprememb v postindustrijskem obdobju.

Prepletanje procesov, ki jih narekuje globalizacija sveta posegajo v vso sfero človekovega življenja in ustvarajo nove odnose med prostorskimi enotami. Gospodarska razvitost omogoča vključevanje v

sodobne integracijske procese in razvoj posameznih regij. Globalne gospodarske povezave, tehnološki razvoj in politične spremembe zadnjih let so sprožile spremembe tudi v evropski prostorski strukturi. Vse močnejša evropska integracija je narekovala oblikovanje vizije o evropskem celostnem prostoru. Kot nasprotje tendencam centralizma se je razvila potreba po regionalni prostorski organiziranosti Evrope kot modelu decentralizacije oz. policentričnega razvojnega vzorca. Poudarjanje regionalne raznolikosti, zavest o nezamenljivi identiteti kulture, ljudi in prostora ter socioekonomskih posebnosti je postal pozitivna usmeritev za novo oblikovanje prostorskih struktur.

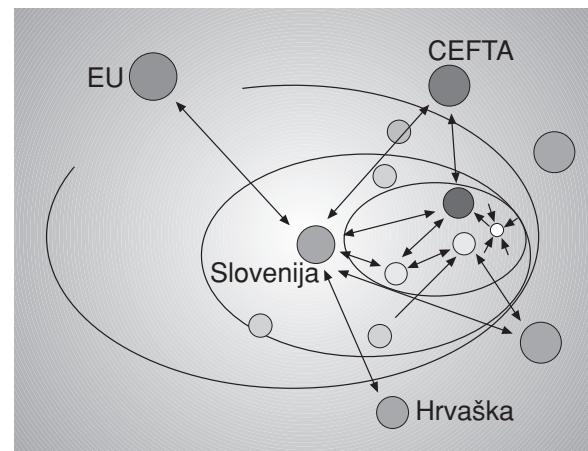
Strategija evropske prostorske razvojne perspektive je definirala tri ključne cilje prostorskega razvoja:

- Gospodarska in socialna kohezija.
- Ohranjanje naravnih virov in kulturne dediščine.
- Uravnotežena konkurenčnost evropskega ozemlja.

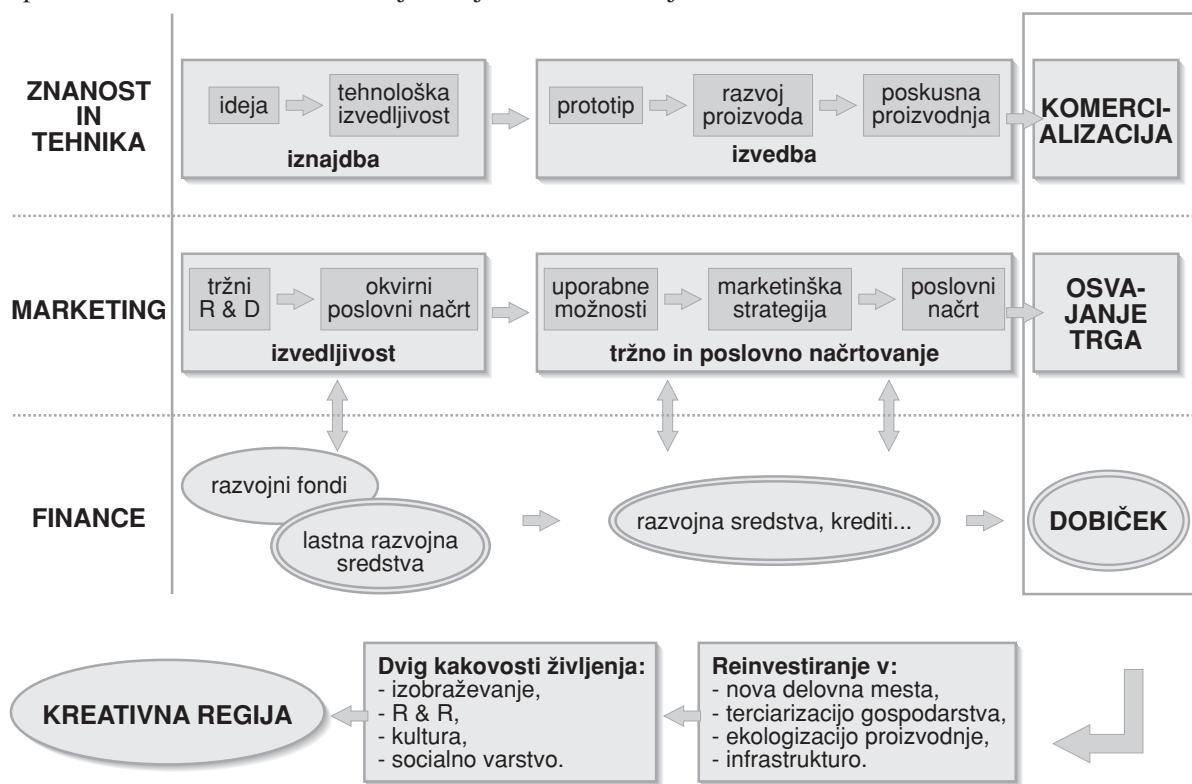
Zastavljene cilje, ki bi naj zagotavljali uravnotežen razvoj, je potrebno spremljati istočasno v vseh regijah EU na državni, regionalni in lokalni ravni in so tako tudi za Slovenijo kot pridruženo članico EU obvezujoči.

Na dolgoročne prostorske razvojne težnje v EU vplivajo predvsem naslednji dejavniki:

- progresivna gospodarska integracija in s tem povezano vse večje sodelovanje med državami članicami,
- naraščajoč pomen lokalnih in regionalnih skupnosti ter njihove vloge v prostorskem razvoju in
- pričakovana širitev EU in razvoj tesnejših odnosov z njениmi sosedami.

Slika 1: Evropska dimenzija prostorskega razvoja: lokalno - regionalno - nacionalno - mednarodno povezovanje.

Slika 2: Prenos tehnologije kot element procesa oblikovanja kreativne regije.

Te tri razvojne dejavnike je potrebno postaviti na ozadje globalnega gospodarskega in tehnološkega razvoja. Če bodo pravilno uporabljeni, bo s tem zagotovljen okvir za večjo kohezijo evropskega ozemlja.

Slovenija se je opredelila za ustanovitev pokrajin in s tem se je sprožil začetek procesa decentralizacije in policentričnega uravnoveženega regionalnega razvoja.¹ Iskanje optimalne teritorialne členitve Slovenije na pokrajine pomeni istočasno tudi določanje pristojnosti ekonomsko - materialnih vprašanj, ki pomenijo tudi osnovno za odločanje o regionalnem razvoju.

Integracijski procesi evropskega prostora pomenijo istočasno tudi oblikovanje modelov decentralizacije moči in oblikovanje razvojnih polov. Priključitev na infrastrukturne koridorje in informacijske mreže predstavlja vključitev na evropske razvojne osi.

Spremenjen geografsko - prometni položaj Slovenije omogoča gospodarsko sodelovanje z ekonomsko najrazvitejšimi državami, sodelovanje z najzahtevnejšim trgom blaga, delovne sile in kapitala. Krepi se sodelovanje s post socialističnimi (tranzicijskimi) državami vzhodne Evrope in vedno bolj se odpira trg južne Evrope. Ključna razvojna naloga je poiskati vse regionalne resurse, ki jih Slovenija premore za vzpodbujanje čim višje stopnje konkurenčnosti slovenskega gospodarstva na mednarodnem trgu in ob tem zagotoviti varovanje prostora.

Neuravnoveženi regionalni razvoj v Sloveniji predstavlja oviro v procesu evropske integracije

Temeljni cilj slovenske regionalne politike je doseči uravnoveženi gospodarski, socialni in okoljski razvoj slovenskega prostora. Ta je pogoj za enakopravno vključitev Slovenije v Evropsko unijo. Sam

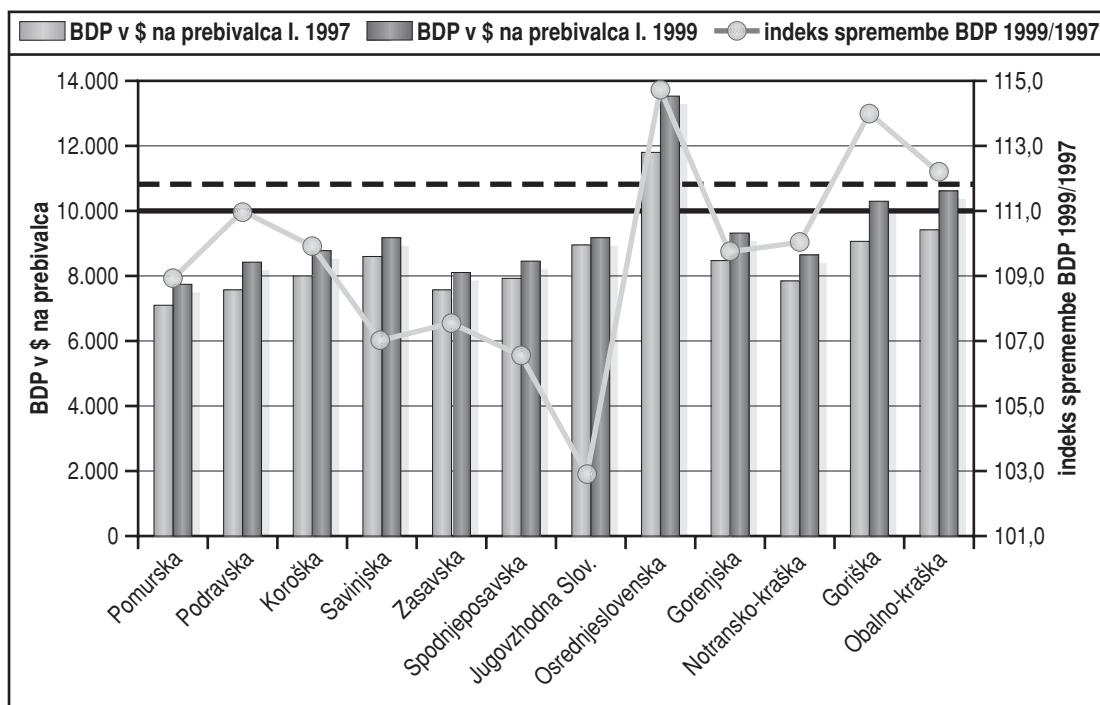

Diagram 1: BDP na prebivalca v \$ slovenskih statističnih regij I.1997 in 1999.

¹ Zakon o pokrajinah, delovno gradivo, vlada RS, december, 2001.

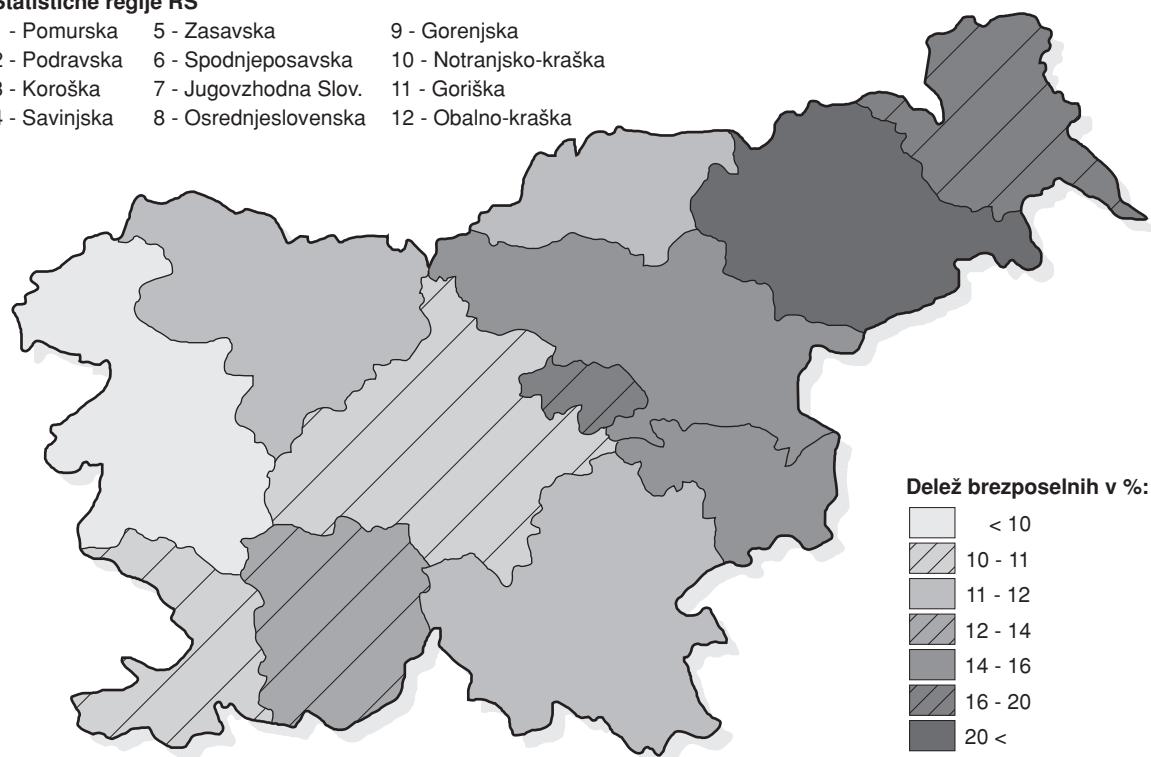
proces globalizacije zmanjšuje nacionalne disparitete v konkurenčnosti in postavlja vlogo regije v enakovreden položaj z državo.

Razlike v gospodarskem razvoju slovenskih pokrajin so občutne in se še poglabljajo.

Najrazvitejša je Osrednjeslovenska (Ljubljanska) regija, ki je po letu 1991 še okreplila svoj položaj. Razvojne tende, ki so značilni za postindustrijsko družbo zasledimo samo v Osrednje - slovenski in Obalno-kraški regiji. Za slovenskim povprečjem najbolj zaostajajo Podravska, Pomurska in Spodnje - posavska regija.

Statistične regije RS

1 - Pomurska	5 - Zasavska	9 - Gorenjska
2 - Podravska	6 - Spodnjeposavska	10 - Notranjsko-kraška
3 - Koroška	7 - Jugovzhodna Slov.	11 - Goriška
4 - Savinjska	8 - Osrednjeslovenska	12 - Obalno-kraška

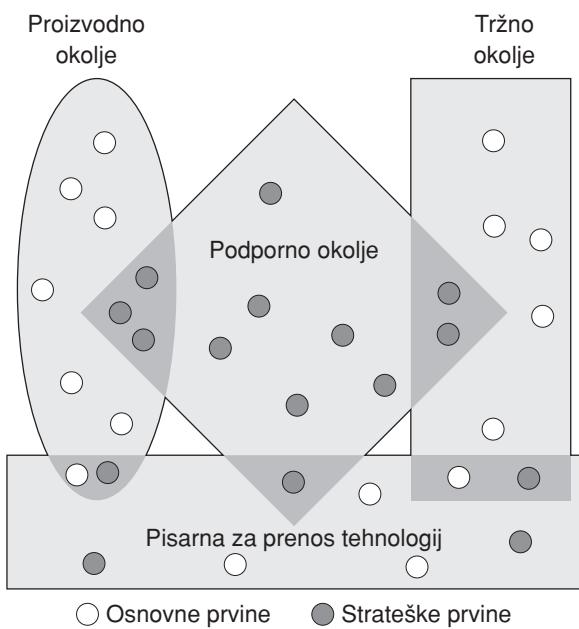

Slika 3: Deleži brezposelnih po statističnih regijah I.2000.

Podravska regija izkazuje največje negativne odklone od slovenskega povprečja in je glede gospodarskih kazalcev na predzadnjem mestu, največji negativni odkloni so vidni pri socialnih razmerah. Visoka stopnja brezposelnosti v Podravski regiji je posledica razvojnih napak mariborske industrije, ki je bila usmerjena v proizvodnjo investicijske opreme vezane na jugoslovanski trg in posredno na trge držav v razvoju.

Maribor, ki je predstavljal enega najmočnejših industrijskih centrov v slovenskem in bivšem jugoslovanskem prostoru, z močnim gravitacijskim zaledjem, je zašel v gospodarsko krizo, ki še vedno traja. Struktura mariborske industrije je temeljila na kapitalno dragi in dohodkovno skromni strukturi. Prehod na tržno gospodarstvo, razvoj znanosti in tehnološki napredek ter oblikovanje svetovnega trga so terjali prestrukturiranje industrijske dejavnosti, ki pa ni bilo pravočasno izpeljano.

V gospodarstvu Podravja je velik delež podjetij in zaposlenih v tradicionalnih panogah z nizko dodano vrednostjo (tekstilna, kovinska industrija). Te panoge ustvarjajo največje izgube in poslujejo z do 80% odpisano opremo. V Podravju je premalo novih podjetij, zlasti v dejavnosti z visoko dodano vrednostjo. Prepočasna je tudi rast malih podjetij, ki so pod kapitalizirana, primanjkuje jim lastnih virov za razvoj, kar je eden od razlogov tudi za težji dostop do tujih virov. Velika večina podjetij posluje na lokalnem oz. nacionalnem nivoju. Hitrejše nastajanje malih podjetij in njihovo rast zavira pomanjkanje

Slika 4: Vloga pisarne za prenos tehnologij pri povezovanju proizvodnega okolja s tržnim.

Z drugimi besedami gre za elemente, ki kvalitativno opredeljujejo regionalne lokacijske dejavnike, v literaturi poznane kot podporno okolje ('supporting space', Ratti 1991), ki povezuje med seboj proizvodno in tržno okolje. Prav tako vsebuje strateško povezavo z regionalnimi oblastmi, institucijami in možnostmi.

V tem kontekstu je zanimiva povezava med inovativnim vedenjem in strateškimi podjetniškimi področji. Za porast inovacij in izboljšav je primarnega pomena lokalno sodelovanje in kreativno okolje. Proizvodna sfera vzpodbuja temeljne inovacije in izboljšave tehnologij in proizvodnih postopkov. Tržna sfera pa nenehno vpliva na inovacije in izboljšave proizvodov.

Univerza je s svojimi raziskovalnimi institucijami in kadri potencialni vir novih tehnologij in inovacij. Prenos tehnologij vključuje vsakršno znanje koristno pri ustvarjanju novih proizvodov ali procesov, tehnologij, organizacije, upravljanja in porabe.³

Dinamiziranje gospodarstva zagotavlja regionalni razvoj

Konkurenca na enotnem evropskem trgu je ena od gonilnih sil prostorskega razvoja v Evropske unije. Čeprav so regije, mesta in lokalne skupnosti že pričeli sodelovati na različnih področjih, tekmujejo med seboj za gospodarske dejavnosti, delovna mesta in infrastrukturo. Vendar v tem času nimajo vse evropske regije podobnih izhodiščnih točk. Zaradi tega se zapleta pri krepitevi gospodarskega in družbenega povezovanja Evropske unije. Zato je tudi pomembno, da bi poskusili postopoma doseči prostorsko ravnotežje z namenom zagotoviti bolj enakomerno geografsko porazdelitev rasti na celotnem ozemlju Evropske unije (stremljenje h kohezivnosti).

srednje velikih in velikih podjetij. Pomanjkanje znanja in neustrezen odnos do znanja sta oviri za hitrejšo rast podjetij. Izobrazbena struktura podjetnikov, ki ustanavljajo nova podjetja, je neustrezena. Značilno je, da se usmerjajo v dejavnosti z nizko dodano vrednostjo, v storitve, ki se plasirajo na lokalni trg in imajo negativni odnos do pridobivanja dodatnega znanja, do rasti in internacionalizacije.²

Za uspešno prestrukturiranje gospodarstva je potrebno vzpodbuditi sinergijo med znanjem, proizvodnjo in trgom. Vključitev na svetovni trg bo uspešna z rastjo podjetij s tehnološko zahtevnejšimi produkti in postopki v proizvodnih in storitvenih dejavnostih. Vlaganja v raziskave in razvoj so primarni pogoj za gospodarski razvoj tudi Podravske regije.

Za uspešni razvoj gospodarstva je potrebno kreativno okolje, ki se odraža v novi podobi regionalnega okolja, procesa sprejemanja političnih odločitev in novih oblik organiziranosti.

² Regionalni razvojni program statistične regije Podravje. Predlog strateškega dela RRP za Podravje. Ekonomski center, Maribor, 2002.

³ United States Small Business Administration (1995), Technology transfer to Small Manufacturers: A Literature Review, 284 p. Mt Auburn Associates, Inc., and Regional Technology Strategies, Inc., Somerville, Massachusetts.

Ustvariti je potrebno pogoje za višjo gospodarsko rast, ki bi nas približala ravni ekonomske razvitosti Evrope. To pomeni, da mora Slovenija pospešeno obvladovati notranji trg Evropske unije in istočasno trajno razvijati potenciale naših podjetij na ravni splošnih razvojnih tendenc, ki potekajo v deželah Evropske unije, naših glavnih zunanjih trgovinskih partnerjev. Gre predvsem za krepitev investicij v sodobno opremo in tehnologijo, vlaganja v človeški kapital, obvladovanje mikro razvojnih potencialov, tehnološko zahtevnejših programov in ustvarjanje višje dodane vrednosti na zaposlenega.

Pomen procesov prestrukturiranja industrije je v prilaganju razmeram na svetovnem trgu, ki izhaja iz ekonomskega cilja dolgoročne rast produktivnosti in bi naj zagotavljal splošni razvoj regije. Uspešnost tega cilja je odvisna predvsem od možnosti industrijskega razvoja, ki je tesno povezan z razvojem ostalih gospodarskih panog. Čeprav so se storitvene dejavnosti že oblikovale, so še vedno predvsem povezane s proizvodnjo, pri čemer delež storitev v vrednosti produkta narašča.

Oblikovanje evropskega integriranega prostora se izraža v spremembah funkcionalnih območij in gravitacijske moči zaposlitvenih središč. Zlasti razvojni potenciali posameznih regij odločajo o njihovem interesnem povezovanju in oblikovanju kreativne regije.

Procesi prestrukturiranja gospodarstva značilni za post industrijsko obdobje vplivajo na transformacijo prostora in nove razvojne paradigme.⁴ Spreminja se razumevanje geografskega prostora in elementov, ki opredeljujejo regijo, kot prostorsko enoto. Poleg klasičnih kazalcev razvitosti postajajo vedno pomembnejši sintezni kazalci: bruto domači proizvod na prebivalca po kupni moči, indeks človekovega razvoja, indeks uravnoteženosti razvoja, indeks nacionalne konkurenčnosti in indeks regionalnega razvoja.

Slovenija se s temeljnimi kazalci razvitosti vse bolj izenačuje z državami članicami EU. Ima stabilno gospodarsko rast, sorazmerno uravnotežene javne finance, odprto gospodarstvo, uspešno monetarno politiko, padajočo brezposelnost ter predvsem vse možnosti, da svoj razvoj še bolj pospeši. Kljub pomembnim strukturnim spremembam in pozitivnim trendom rasti pa ostajajo nekateri pomembni strukturni problemi.

- Gospodarstvo je še vedno preveč odvisno od tradicionalnih industrijskih panog.
- Nova zasebna podjetja so večinoma zelo majhna, rast večine le-teh je razmeroma počasna, poleg tega je delež malih podjetij z novimi tehnologijami zanemarljiv.
- Produktivnost slovenske industrije zaostaja za produktivnostjo v razvitih gospodarstvih. Bruto dodana vrednost na zaposlenega je še vedno skoraj trikrat nižja kot v primerljivih industrijah EU.
- Mednarodne primerjave glede na povprečje EU in OECD kažejo na prenizko vlaganje v raziskave in razvoj, pri tem Slovenija zaostaja predvsem pri deležu za uporabne in razvojne raziskave.⁵

Cilji razvojne politike so povečanje gospodarske učinkovitosti in mednarodne konkurenčnosti slovenskega gospodarstva, ki se kažejo v:

- doseganju strukture gospodarstva, primerljive s strukturo EU; to zahteva hitrejšo rast in povečanje deleža dejavnosti z visoko dodano vrednostjo,
- izboljšanju pretoka in uporabe novega znanja ter rezultatov raziskav,
- izboljšanju konkurenčni sposobnosti podjetij; to pomeni zlasti zmanjševanja zaostanka v tehnološki zahtevnosti proizvodov in storitev ter v produktivnosti, merjeno v bruto dodani vrednosti na zaposlenega v primerjavi s povprečjem EU,
- hitrejša gospodarska rast na konceptu trajnostnega razvoja,
- uravnotežen razvoj posameznih ekonomsko - geografskih območij države.

⁴ Lorber L. (1999): Procesi prestrukturiranja mariborske industrije in njihov vpliv na transformacijo prostora, doktorska naloga, PMF, Zagreb.

⁵ Mihelič A., 2002: Znanje za razvoj - država, univerze, gospodarstvo. Univerza v Mariboru, Maribor.

Sodobne faza v razvoju tehnologije oziroma "nova ekonomija", daje regijam posebno priložnost, ki jo tradicionalni industrijski razvoj ni poznal. Namreč, nova ekonomija odpira vrata v novi svet, ki spreminja naravo in organizacijo poslovanja, način vodenja in upravljanja, vzorce ekonomske politike in sistem vrednot.

Sodobne oblike elektronskega poslovanja ustvarjajo nova delovna mesta in razmerja na trgu, ki so neodvisna od časa in geografskega prostora. Tradicionalni dejavniki proizvodnje - kapital, delo, zemlja - so relativno vse manj pomembni v primerjavi z znanjem, ki postaja ključni vir ekonomskega razvoja.

V Sloveniji je izredno neugodno razmerje med vlaganji v infrastrukturo "standardno" opremo, gradbeništvo, razne socialne projekte in subvencije ter vlaganji v sofisticirano tehnologijo ter krepitev znanja in razširitev produktivnih zmogljivosti človeškega kapitala. Slovenija še vedno namenja velik delež investicij projektom, ki neposredno ne povečujejo njene konkurenčne sposobnosti in ne krepijo razvojne potenciale države. Tako npr. industrija zagotavlja okrog 80% izvoza, pripada pa ji samo 20% celotnih naložb. Takšna naložbena dejavnost ne more zagotoviti prenavljanja proizvodnih programov ter povečanja dodane vrednosti na zaposlenega, kar je osnovni kriterij konkurenčne sposobnosti majhnega odprtega gospodarstva.⁶

Po podatkih World Bank, ima v strukturi celotnega kapitala, definiranega kot proizvodni kapital, največji delež človeški kapital (Human Capital): okrog 64%, naravna bogastva 20% in finančni kapital 16%. Človeški kapital, tj. znanje in usposobljenost upravljanja s produkcijskimi procesi, je dosegel tako velik delež zahvaljujoč konstantnemu vlaganju v to obliko kapitala. Ta dosega v visoko razvitih družbah več kot 10% BDP, v zmerno razvitih družbah pa med 6% in 10% BDP (v Sloveniji 8,5%). Mednarodne institucije postavljajo prav vlaganja v razvoj človeškega kapitala za primarni dejavnik regionalnega razvoja v svetu, tako razvitem, kakor tudi v nerazvitem.

Danes predstavlja enega ključnih kriterijev gospodarske razvitosti znanstveni in tehnološki razvoj družbe, ki pomeni tudi kriterij za vstop v svetovne integracije. Prehod Slovenije v postindustrijsko družbo je družbeni napredek, ki zahteva modernizacijo industrije. Modernizacija ne pomeni samo tehnoloških sprememb, zamenjavo dotrajanih osnovnih sredstev in spremembe v naložbeni politiki, temveč zlasti prenos znanja v industrijo. Vlaganja v raziskave in razvoj so primarni pogoj za gospodarski razvoj in konkurenčni nastop na mednarodnem trgu.

Integracija znanosti in proizvodnje

Integracija znanosti in proizvodnje je ključni proces dinamiziranja gospodarstva in spodbujanja regionalnega razvoja. Pojem tehnološki transfer se je začel široko uporabljati v začetku 60.let in je bil povezan s prizadevanji zahodnoevropskih industrializiranih držav, da dosežejo enako stopnjo razvitosti kot Združene države Amerike. Vse pogosteje se za odnose med razvitim in nerazvitim deželama sveta uveljavlja pojem t.i. znanstveni transfer. Pri prenosu znanstvenih spoznanj v prakso je potrebno izhajati iz celotnega kompleksa ekonomskeih, družbenih in ekoloških razmer razvoja. V novih oblikah proizvodnje (znanstvenega vedenja) ki se je v devetdesetih letih uveljavil v znanstveno in tehnološko razvitih deželah, je ključnega pomena ravno aplikativno - razvojna vloga znanosti.⁷ Prenos vedenja (knowledge transfer) se iz akademiskih oziroma drugih neindustrijskih institucij prenaša v industrijski sektor kot model omrežij. Na ta način ne gre več za enosmerni potek od temeljnega k uporabnemu znanju, od raziskovanja k razvoju, temveč za vsakokratno prepletanje različnih dejavnikov.

⁶ Savin D. (2001): Dinamiziranje gospodarstva Slovenije v procesu prilaganja EU s poudarkom na regionalnem razvoju, CIMRS - ZIRRUM, Maribor.

⁷ Mali F. (1995): Aplikacija znanosti in prenos znanja v industrijo, Raziskovalec, št. 3, letnik XXV, Ljubljana.

Iz primerjalnih podatkov OECD in Slovenijo ugotavljamo, da je zaostajanje slovenske industrije precejšnje, tako na področju visokih kot srednjih in nizkih tehnologij. Z neopredmeteno tehnologijo je precej manj udeležena v mednarodni menjavi, kot bi lahko bila glede na usmerjenost na tuje trge.

Slovenija z izdvajanjem 1,52 % BDP za raziskovanje in razvoj sodi v spodnjo skupino držav članic EU, ki v povprečju odvajajo za raziskave in razvoj 2% BDP. V svojem razvojnem programu se je

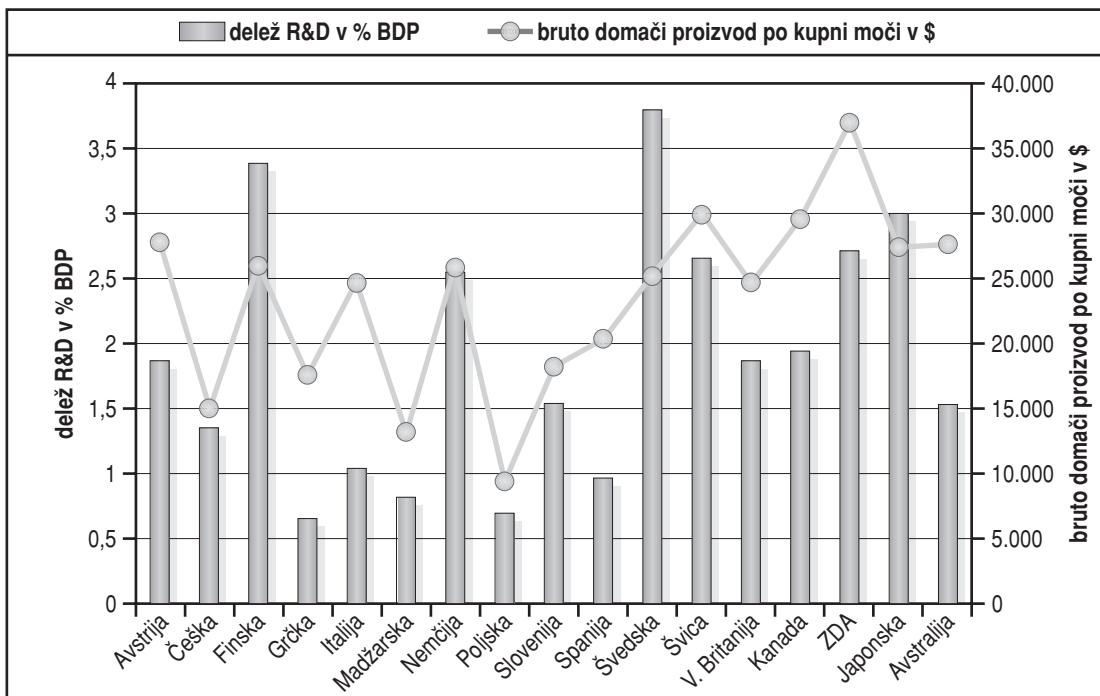

Diagram 2: Delež sredstev za R&D v % BDP I.2000 in BDP po kupni moči I.2001

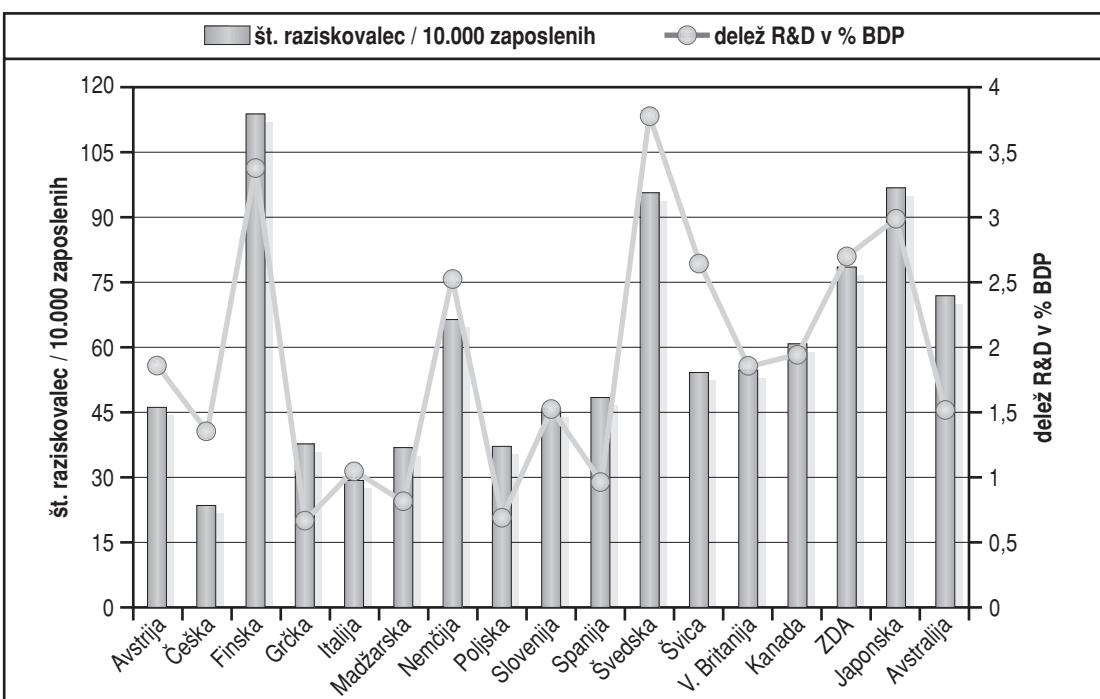

Diagram 3: Število raziskovalcev na 10.000 zaposlenih za I. 2000.

Slovenija opredelila za odvajanje večjega deleža sredstev za raziskave in razvoj.⁸ za nujnost povezovanja raziskovalnih potencialov univerz in inštitutov s podjetji. Na ta način bi okrepili razvoj gospodarstva, vzpodbudili inovativnost in oblikovali kreativno okolje.

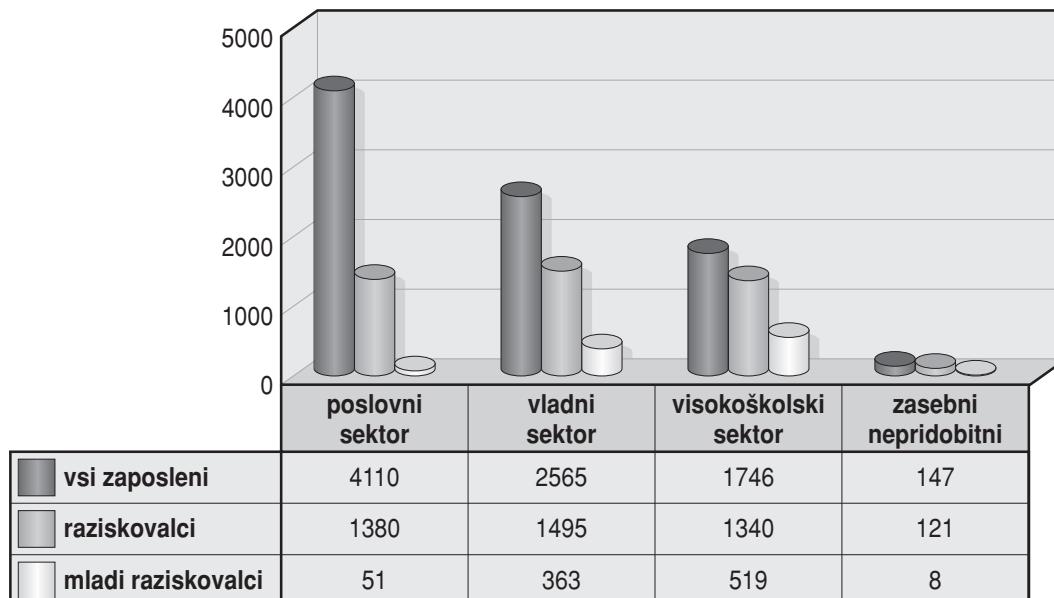

Diagram 4: Zaposleni v raziskovalno razvojni dejavnosti po sektorjih

V Sloveniji je 1.200 delalo 46 raziskovalcev s polnim delovnim časom na deset tisoč zaposlenih.

Čeprav je skoraj polovica zaposlenih s področja raziskovalno razvojne dejavnosti v poslovnem sektorju, je delež zaposlenih raziskovalcev le 32 %, mladih raziskovalcev pa je le 5 % od vseh.

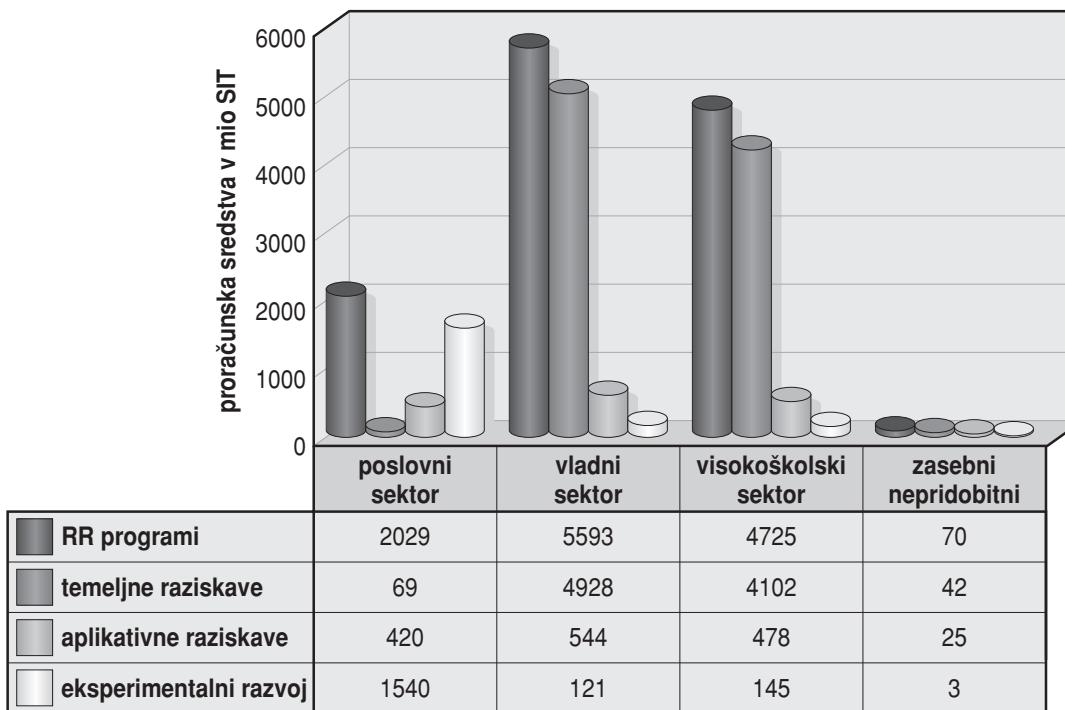

Diagram 5: Državna proračunska sredstva za raziskovalno razvojno dejavnost po vrsti transferja in sektorja, I.2000.

⁸ Državni razvojni program R Slovenije 2001 - 2006, predlog, december 2001, Ljubljana.

Načrtovanje tehnološkega razvoja v okviru nacionalne - tehnološke strategije vzpodbuja tudi ustanavljanje tehnoloških centrov razdeljenih v centre znanja, razvojna jedra in centre za prenos tehnologij.⁹ Namen ustanavljanja teh centrov je povezovanje raziskovalne in razvojne aktivnosti in omogočiti nastajanje in skupno delovanje podjetij visokih tehnologij, raziskovalnih projektov in raziskovalnih skupin, ki se ločijo po svoji organiziranosti.¹⁰

Tudi sama industrijska območja spreminja svojo fiziognomijo. V razvitih državah postajajo industrijske cone multiplikatorji razvoja, povezujejo se z raziskovalnimi in z ekonomsko - poslovnimi dejavnostmi. Predstavljajo centre moći, usmerjajo družbeno - gospodarski razvoj in oblikujejo svoja gravitacijska območja. V stagnantnih okoljih pa so industrijske cone postale degradirana in ekološko uničena območja, ki onemogočajo razvoj.

V Državnem razvojnem programu za obdobje 2002 - 2006 so definirani cilji politike pospeševanja podjetništva in konkurenčnosti. Vizija je učinkovito spreminjanje strukture slovenskega gospodarstva v strukturo, čim bolj prilagojeno zahtevam nove ekonomije. To pomeni povečanje deleža podjetniških vlaganj v razvojno - raziskovalno dejavnost in tehnološki razvoj, učinkovit prenos znanja v proizvodnjo, storitve in proizvodne procese, zagotoviti večjo funkcionalnost znanj zaposlenih in vzpostaviti partnerstvo med raziskovalnimi institucijami in gospodarstvom.

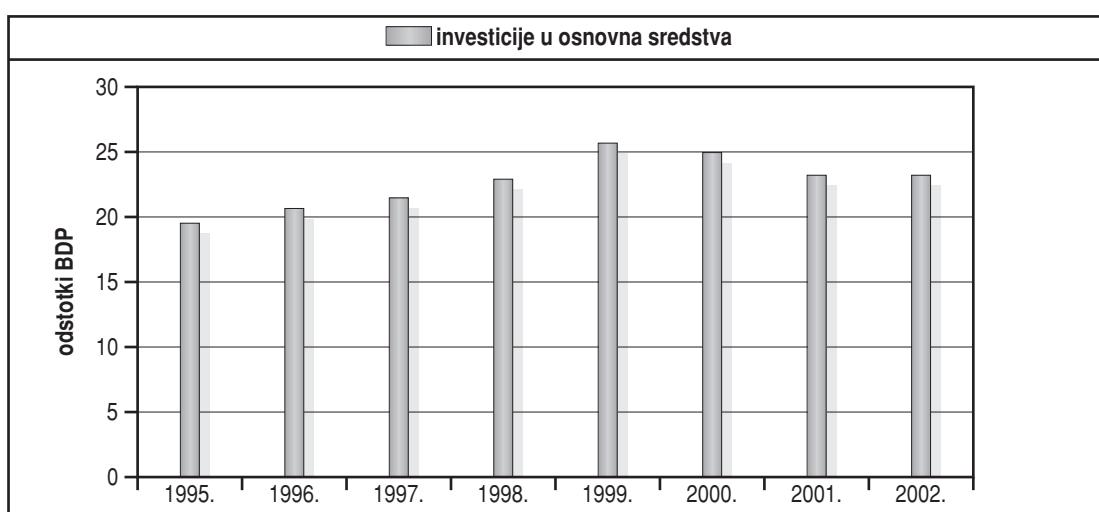

Diagram 6: Investicije v osnovna sredstva (za I.2001 in 2002 ocena)

Razmeroma neugodna struktura vlaganj in premalo razvita sposobnost inoviranja nakazujeta, da je največji razvojni izziv Slovenije oblikovanje take politike, ki bo prispevala k izboljšanju potenciala podjetij za rast. Pospeševanje podjetniškega sektorja in konkurenčnosti je zato usmerjena h krepitvi ključnih faktorjev uspeha podjetij v razmerah nove ekonomije (tehnologija, inovativnost, fleksibilnost in podjetništvo).

Pomembna nova usmeritev za doseganje dolgoročne dinamične rasti slovenskega gospodarstva je razvoj tehnoloških mrež. Njihov namen je identificirati in podpreti vlaganja v razvoj novega znanja in tehnologij na tistih področjih, kjer v Sloveniji že obstaja kritična masa znanja in interes za uporabo tega znanja v produktivne namene, ob sočasnem razširjanju uporabnosti in dostopnosti novih tehnologij na vsa druga področja, ki te tehnologije že potrebujejo ali jih bodo v prihodnosti.¹¹

⁹ Lorber L. (1997): Značenje integracije znanosti i tehnologije (tehnoloških parkova) u prestrukturiranju gospodarstva (na primjero Slovenije), Acta Geographica Croatica, PMF, Zagreb.

¹⁰ Pravilnik o infrastrukturnih raziskovalnih centrih, MZT, Ur.I. RS, št. 68, 1994.

¹¹ Mihelič A., 2002: Znanje za razvoj - država, univerze, gospodarstvo. Univerza v Mariboru, Maribor.

Oblikovanje tehnoloških centrov, tehnoloških mrež in grozdov ter permanentna skrb za informacijske baze za potrebe podjetij¹² predstavlja prioriteto v politiki pospeševanja podjetništva in konkurenčnosti.

Vloga univerze pri transferju znanja v gospodarstvo

Znanstveno raziskovalna dejavnost univerze lahko predstavlja učinkovit instrument v lokalnem ekonomskem razvoju za premostitev ovir med ekonomijo, zunanjim tehnologijo in drugimi razvojnimi dejavniki, ki vplivajo na ekonomsko vrednost proizvodov in procesov. Za dosego tega cilja je potrebno uresničiti strategijo univerze, ki je tehnološko usmerjena, aplikativno razvojno naravnana in močno integrirana v razvoj gospodarstva in regije.

Univerza naj bi skupaj z gospodarstvom oblikovala inovativna in visoko tehnološka podjetja, za uvajanje novih tehnologij in proizvodov ter prevzela skrb za transfer znanja v okolje.

Izobraževalni sistem vpliva na strukturo delovne sile in je predpogoj za razvoj regije. Zaposlovanje visokokvalificirane delovne sile, ki je sposobna inovativnega ustvarjanja in kreativnega razmišljanja bo ob permanentnem usposabljanju kos zahtevam svetovnega trga. Tudi možnost zaposlovanja brezposelne delovne sile je odvisna od strukture njihovega znanja oziroma od možnosti prestrukturiranja njihovih znanj.¹³

Nova prioriteta mora postati izboljšanje študijskih programov na dodiplomski in poddiplomski ravni ter prilagoditev teh programov potrebam sodobnega gospodarstva. Zlasti poddiplomski študij naj bi bil oblikovan tako, da bi omogočil mladim raziskovalcem zaposlitev v gospodarskih družbah oz. tehnoloških in razvojnih centrih v dogоворu z univerzo. Na ta način bi se krepila tudi razvojna jedra v podjetjih.

Podjetniški inkubatorji predstavljajo dobro možnost zaposlovanja univerzitetno izobraženih strokovnjakov, ki se jim omogoči razvoj njihovih lastnih podjetniških idej ob organiziraju strokovne podpore, da ustvarjeni produkt plasirajo na trg. Na ta način se zagotovi prenos znanja iz univerze na novoustanovljena mala podjetja. Doseže se komercializacija aplikativnih raziskav univerzitetnih raziskovalnih organizacij. Istočasno se vzpodbuja mlade diplomante pri samozaposlovanju in razvija se podjetniška kultura, kot pozitivna vrednota.

Univerza v Mariboru se je odločila za razvoj podjetniških inkubatorjev. Vzpostavlja pogoje za podporo preizkušanju novega znanja in idej, ki nastajajo v okviru visokošolskega študija kot potencialne podjetniške priložnosti za realizacijo v obstoječih podjetjih ali novih, na znanju temelječih enotah malega gospodarstva. Podjetniški (Spin - Off) inkubator na univerzah je pomemben instrument spodbujanja hitrejše aplikacije znanja in nastajanja novih, tehnološko zahtevnih produktov ali storitev v številnih razvitih gospodarstvih, ki ponuja študentom, profesorjem in tudi drugim strokovnjakom prostorske, materialne (raziskovalno - tehnološka oprema) možnosti in ustrezno strokovno podporo (tehnološko razvojne in poslovne storitve) za preverjanje njihove ideje pred komercializacijo.¹⁴

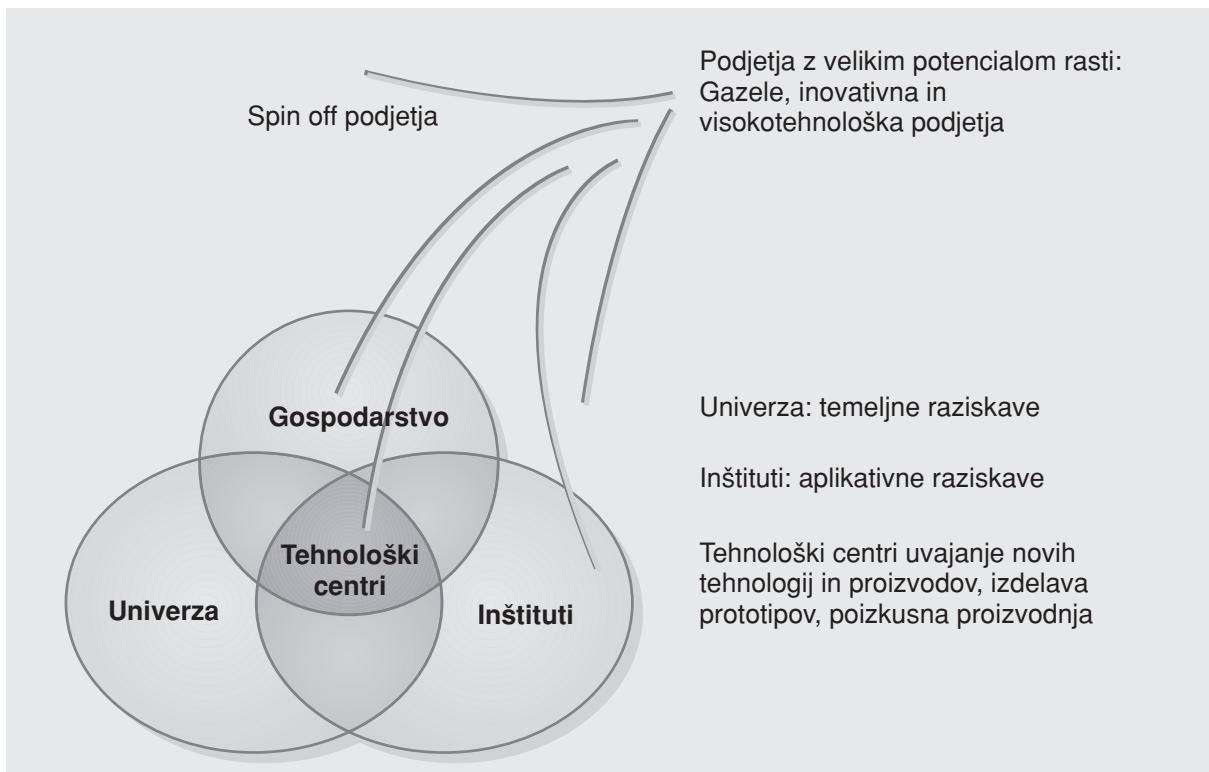
¹² Pisarna za prenos tehnologij Instituta Jozef Stefan vodi EU projekt "Innovation Relay Center Slovenia" (IRC Slovenia), katerega namen je izmenjava informacij o potrebah po znanju in novih tehnologijah v mreži IRC centrov v evropskem prostoru ter pomoč pri uvajanju le-teh v lokalno - poslovno in raziskovalno okolje.

¹³ Lorber L. (2001): The Importance of Inter University Links in the Process of Formation and Development of European Regions, MER, Maribor.

¹⁴ Mihelič A., 2002: Znanje za razvoj - država, univerze, gospodarstvo. Univerza v Mariboru, Maribor.

Cilj ustanavljanja univerzitetnih podjetniških inkubatorjev je podpreti ustanavljanje podjetij, ki:

- temeljijo na novih tehnologijah,
- izhajajo iz univerzitetnih raziskovalnih projektov,
- pospešujejo ekonomsko rast,
- ustvarjajo novo zaposlovanje z visoko dodano vrednostjo ter
- omogoča kapitalizacijo vlaganj v R&R.

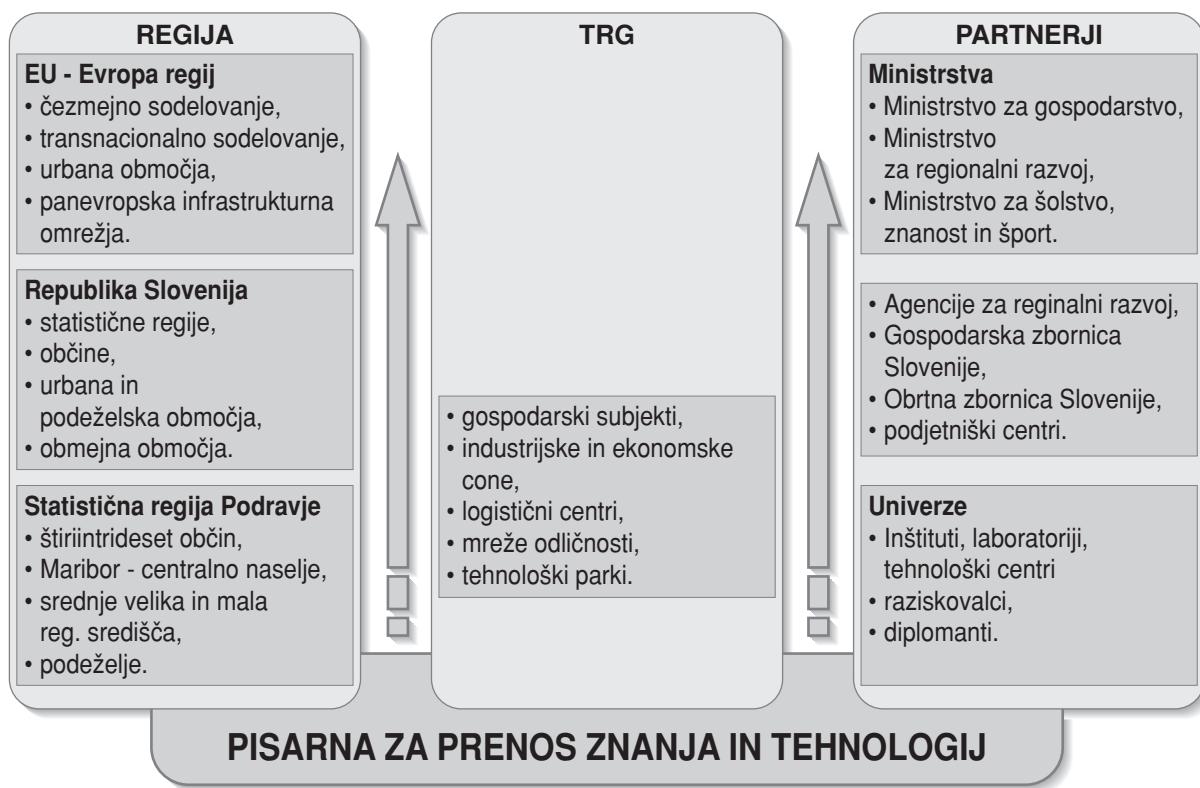
Slika 5: Povezava znanja, raziskav in razvoja rojeva podjetja z velikim potencialom rasti - spin off podjetja.

Novoustanovljena pisarna za prenos tehnologij in ustanovitev podjetniških inkubatorjev na Univerzi v Mariboru bo oblikovala mrežo partnerskega sodelovanja na regionalnem in nacionalnem nivoju ter v mednarodnem prostoru. Ključni cilj povezovanja pisarne s partnerji v prostoru je prenos znanja in tehnologij iz raziskovalnih okolij v gospodarstvo in regije. Namen je vzpostavitev pogojev, ki bodo omogočili slovenskemu gospodarstvu konkurenčni nastop na globalnem trgu in omogočiti regijam lasten razvoj.

Univerza v Mariboru je ustanovila Znanstveni inštitut za regionalni razvoj (ZIRRUM) kot instrument regionalnega razvoja in regionalne politike, posebej še v podporo razvoju struktурno šibkih regij. Ob upoštevanju deleža študentov, števila zaposlenih na univerzi, občutnega deleža dohodka pri mestnih storitvah, deleža v celotnem dohodku lokalnega gospodarstva, investicijska vlaganja, prenos znanja in informacij lahko rečemo, da je univerza prevzela aktivno vlogo partnerja v regionalnem razvoju.¹⁵

Osnovni cilj inštituta je oblikovati regionalne zaslove, ki bodo omogočile posameznim slovenskim regijam, ki so obremenjene s svojimi specifičnimi potenciali in problemi, doseči lasten regionalni

¹⁵ Razvojni program Univerze v Mariboru 1998 - 2003, Univerzitetne novice, Maribor, 1999.

Slika 6: Pisarna za prenos tehnologij in ustanovitve podjetniških inkubatorjev kot dejavnik regionalnega razvoja.

razvoj. Tako želimo v ZIRRUM oblikovati kot samostojno organizacijsko enoto Pisarno za prenos tehnologij, v kateri bo tekla dvosmerna komunikacija med podjetniki in raziskovalci na Univerzi v Mariboru.

Z interdisciplinarnim pristopom k znanstveno- raziskovalnemu delu bo omogočeno sodelovanje in povezovanje raziskovalcev različnih znanstvenih področij in gospodarstva. Povečanje sodelovanja med raziskovalnimi institucijami na nacionalni in mednarodni ravni bo zagotovljalo večje učinke za dosego uravnoteženega in trajnostnega razvoja.

V veliki meri je uspeh regionalnega razvoja odvisen od regionalne zavesti oz. regionalne pripadnosti prebivalcev in od oblikovanja pozitivne podobe regije. Sodelovanje gospodarskih podjetij, mestnih institucij, politikov in drugih regionalnih akterjev odločilno vpliva na regionalni razvoj. Ob sodelovanju javnega sektorja, privatnega kapitala kot tudi raziskovalnih in razvojnih ustanov bo pospešeno nastajalo kreativno okolje, ki bo omogočalo uravnoteženi in trajnostni razvoj slovenskih regij v povezanem evropskem prostoru.

Viri in literatura:

1. Državni razvojni program R Slovenije 2001 - 2006 (predlog), Ministrstvo za gospodarstvo, Ljubljana, 2001.
2. European Spatial development Perspective, European Commission, Potsdam, 1999.
3. Lorber L. (1999): Procesi prestrukturiranja mariborske industrije in njihov vpliv na transformacijo prostora, doktorska naloga, PMF, Zagreb.
4. Lorber L. (1997): Značenje integracije znanosti i tehnologije (tehnoloških parkova) u prestrukturiranju gospodarstva (na primjeru Slovenije), Acta Geographica Croatica, PMF, Zagreb.
5. Lorber L. (2001): The Importance of Inter University Links in the Process of Formation and Development of European Regions, MER, Maribor.
6. Lorber L., Pašič Z. (2000): Znanstveni inštitut za regionalni inštitut pri Univerzi v Mariboru, elaborat, Maribor.
7. Mali F. (1995): Aplikacija znanosti in prenos znanja v industrijo, Raziskovalec, št. 3, letnik XXV, Ljubljana.
8. Mihelič A., 2002: Znanje za razvoj - država, univerze, gospodarstvo. Univerza v Mariboru, Maribor.
9. Pravilnik o infrastrukturnih raziskovalnih centrih, MZT, Ur.l. RS, št. 68, 1994.
10. Razvojni program Univerze v Mariboru 1998 - 2003, Univerzitetne novice, Maribor, 1999.
11. Savin D. (2001): Dinamiziranje gospodarstva Slovenije v procesu prilagajanja EU s poudarkom na regionalnem razvoju, CIMRS - ZIRRUM, Maribor.
12. Regionalni razvojni program statistične regije Podravje. Predlog strateškega dela RRP za Podravje. Ekonomski center, Maribor, 2002.
13. Spletne strani in publikacije Statističnega urada R Slovenije.
14. Zakon o pokrajinhah, delovno gradivo, vlada RS, december, 2001.

KARTOGRAFSKI IZVORI ZA POVIJEST ĐURĐEVCA OD SREDNJOVJEKOVNE UTVRDE DO IDEALNOGA GRADA

CARTOGRAPHIC SOURCES FOR THE HISTORY OF ĐURĐEVEC FROM A MEDIAEVAL FORTRESS TILL AN IDEAL CITY

Dr. sc. Mirela Slukan-Altić

Hrvatski državni arhiv
Zavod za arhivistiku
i pomoćne povijesne znanosti
Zagreb

Primljeno: 25. 7. 2002.

Prihvaćeno: 23. 5. 2003.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

UDK/UDC 94 (497.5 Đurđevac) (084.3)

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Sažetak

Temeljem istraživanja izvorne arhivske građe, prvi su put identificirani svi relevantni kartografski izvori za rekonstrukciju i praćenje razvoja Đurđevca. Njihovom kronološkom analizom omogućene su nove spoznaje o povijesti naselja i utvrde Đurđevca, kao i sagledavanje njihovih specifičnih historijsko-geografskih uvjeta razvoja.

Stari đurđevečki grad jedinstven je na više načina. Smješten nedaleko od Drave, između mnogo većih srednjovjekovnih utvrda Koprivnice i Virovitice, imao je više strategijsko nego gospodarsko ili prometno značenje. Rijeka Drava podjednako ga je štitila i plavila, dijelila i povezivala. Istodobno nam rano utvrđivanje potvrđuje njegov velik značaj. Jedinstven poligonalni tlocrt jedne od rijetkih sačuvanih nizinskih utvrda kontinentalne Hrvatske svjedoči nam o njegovoј burnoj prošlosti. Đurđevac je kao neposredna pogranična utvrda od prvih prodora Turaka u te krajeve pa sve do 1699. godine stajao direktno na braniku "ostatka ostataka" Hrvatskog Kraljevstva. Granični položaj Đurđevca u najvećoj je mogućoj mjeri određivao njegov razvoj sve do druge polovice 19. stoljeća. Strategijski položaj u sustavu pogranične obrane uvrstio je tu utvrdu u brojne kartografske izvore koji nam zorno prezentiraju razvoj grada i utvrde Đurđevca. Pretežno vojno-strategijski karakter kartografskih izvora nastalih između 1528. i 1871. godine ujedno jasno oslikava jedinstvene historijsko-geografske uvjete razvoja Đurđevca.

Integracijom Đurđevca u gospodarski i prometni sustav građanske Hrvatske počinje novo doba u njegovu razvoju, obilježeno borborom s ograničavajućim prirodnim čimbenicima razvoja i težnjom za valorizacijom gospodarskih potencijala. Ta je ideja snažno izražena upravo u projektu njegove regulacije kojom se Đurđevac promovira u idealni agrarni centar budućnosti i ogledni model svim budućim regulacijama naselja s velikim neiskorištenim agrarnim potencijalom. Taj projekt, iako nikad realiziran, svojim idealizmom otvara nova viđenja mogućeg razvoja i perspektive Đurđevca.

Ključne riječi: povijest, kartografski izvori, Đurđevac, Podravina

Key words: history, cartographical sources, Đurđevac, Podravina

Prvi kartografski spomenik

Grad Đurđevac jedno je od najstarijih naselja toga dijela Podravine. Prvi njegov spomen nalazimo 1270. godine, a kao samostalna župa Sv. Jurja spominje se već 1334. godine u popisu župa Zagrebačke biskupije.¹ Vrijeme utvrđivanja samog naselja do danas nije pouzdano utvrđeno. Iako neki autori spominju 1326. godinu,² za to nema sigurnih dokaza. Uzrok tome leži i u čestom poistovjećivanju starije utvrde u Sušici s utvrdom koja je sagrađena u Đurđevcu. Prvi sigurni spomen đurđevečke utvrde nalazimo u spisu jednog sudskog spora iz 1408. godine, koji izričito spominje Đurđevac kao "castrum".³ Dakako, to ne isključuje mogućnost da je utvrda nastala i prije.

Istodobno, naselje Đurđevac imalo je status trgovišta već u 13. stoljeću, a u 15. stoljeću su ga smatrali gradskim naseljem jer mu je 1520. godine pripadalo čak 31 selište.⁴ Naselje se razvilo na mjestu zvanom Za turnom ili Pri turnu, južno od današnjega Đurđevca, s desne strane ceste koja skreće prema selu Mičetinec. Feudalna utvrda i posjed Đurđevac, koji je tijekom 15. stoljeća promijenio veći broj vlasnika, svoju novu funkciju dobiva u 16. stoljeću u vrijeme prodora Osmanlija, pa od 1546. godine u utvrdi boravi stalna vojna posada. Već 1552. Osmanlije dolaze gotovo do Đurđevca. Nakon osmanskog povlačenja iz Čazme i uspostavljanja nove crte razgraničenja granica se ipak malo odmaknula od Đurđevca, no to u sigurnosnom smislu nije imalo veći značaj jer je cijelo područje između osmanske Virovitice i sada već krajške utvrde u Đurđevcu bilo prava "terra deserta", pa je Đurđevac uz Kloštar ostao najistočnija utvrda Hrvatskog Kraljevstva. U sklopu organizacije slavonske Vojne krajine, Đurđevac zajedno s obližnjim Prodavićem postaje važna utvrda Koprivničke kapetanije.

Neposredno nakon Mohačke bitke javlja se i prvi kartografski spomen Đurđevca. Prvi ga put nalazimo na Lazarusovoj karti Ugarske iz 1528. godine, nastaloj upravo u jeku prodora Osmanlija u naše krajeve. Pri tome valja naglasiti da je Lazarusova monumentalna karta Ugarske prva takva detaljna karta te su na njoj prvi put označene sve važnije hrvatske utvrde, među kojima i one podravske. Otad utvrdu Đurđevac redovito nalazimo u gotovo svim kartografskim izvorima 16. i 17. stoljeća.

Vojni planovi utvrde i naselja Đurđevac

Prvu detaljniju informaciju o izgledu i životu samoga Đurđevca tijekom 16. stoljeća saznajemo iz najstarijeg pronađenog vojnog izvještaja o stanju đurđevečke utvrde, koji potječe iz 1549. godine. Naime, 1548. godine kralj Ferdinand imenovao je Luku Sekelja kapetanom kraljevskih vojnih posada u graničnim utvrdama u Koprivnici, Đurđevcu i Prodaviću.⁵ Godinu dana nakon imenovanja Sekelj kralju šalje izvještaj o zabrinjavajućem stanju utvrda, pa utvrde još iste godine obilaze graditelj i vrhovni nadzornik slavonskih utvrda u službi gradačkog Ratnog vijeća, Dominik dell' Allio, te Adam Trautmannsdorf. U svom izvještaju obavještavaju nas o lošem stanju utvrde Đurđevac i potrebnim hitnim zahvatima.⁶ U svom detaljnem izvještaju oni opisuju teško stanje utvrde, osobito središnje kule koja je ostala bez krova. Bočno od kule dva su krilna zida koja još nisu bila dovršena, a koja

¹ Josip BUTURAC, Popis župa zagrebačke biskupije od godine 1334. Kulturno prosvjetni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850-e godišnjice osnutka, svezak I., Zagreb, 1944., str. 434.

² Rudolf HORVAT, Povijest Đurđevca. Zagreb, 1949. Nada KLAJČ, Ostaci ostataka Hrvatske i Slavonije u XVI. stoljeću, Arhivski vjesnik 16, Zagreb, 1973., str. 253 - 325.

³ Milan KRUHEK, Stari đurđevački grad u sistemu granične obrane od 16. do 19. stoljeća. Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 8 - 9. Zagreb, 1983., str. 86.

⁴ Vladimir MIHOLEK, Stari sajmovi i trgovine u Đurđevcu, Podravski zbornik, Koprivnica, 2000./2001., str. 105.

⁵ Rudolf HORVAT, Povijest Đurđevca..., str. 18 - 19.

⁶ Tekst izvještaja u prijevodu donosi Milan KRUHEK, Stari đurđevački grad..., str. 89 - 90.

završavaju s dvije okrugle kule bez ikakvih otvora za puške. Cijela utvrda bila je okružena grabama na čijim je nasipima nekada bila drvena ograda. I naselje Đurđevac po tom opisu bilo je u vrlo teškom stanju pa se zbog njegove potpune nezaštićenosti predlaže hitna gradnja zaštitne grabe i palisada. Drveni most, koji je spajao naselje s utvrdom, bio je u tako lošem stanju da se njime moglo prolaziti samo pješice. To je prvi detaljniji pisani opis utvrde i naselja. Iako je vrlo vjerljivo opis sadržavao barem skice onoga što se u izvještaju opisuje, one do danas nisu pronađene. Desetak godina kasnije, točnije nakon 1556., nastaje i prvi kartografski prikaz utvrde Đurđevac s naseljem. Izradio ga je talijanski carski inženjer i kartograf Nicolo Angielini. Zbog pripremanja obrane i ojačavanja utvrda 1566., taj je talijanski majstor carskim nalogom dobio zadatac da obide i kartira utvrđene gradove prema osmanskoj granici. Angelinijev tlocrt đurđevečkoga grada ima iznimnu važnost jer je stanje koje prikazuje vrlo blizu onom koje detaljno opisuje Dominik dell' Allio 1549. godine, odnosno usporedbom podataka iz dell' Allijeva opisa i Angelinijeva plana možemo pratiti što se zbivalo s đurđevečkom utvrdom tijekom druge polovice 16. stoljeća. Kao i u slučajevima drugih utvrda, Angielini je svoje planove umnožio u više primjeraka, pa je danas poznato nekoliko njegovih gotovo identičnih planova Đurđevca.⁷

Kakve podatke sadrže Angelinijevi planovi o izgledu naselja i utvrde Đurđevac u 16. stoljeću? Možemo vidjeti da je utvrda u tlocrtu nepravilni sedmerostranični poligon koji zatvara malo unutarnje dvorište. Cijeli je objekt izvana podupert kontaforima koje su sagrađene nakon del' Alijeva opisa iz 1549. godine. Sada vidimo da je unutarnji i vanjski dio obrambenog sustava pod krovom. Utvrda ima i vanjsko dvorište zatvoreno zidovima i kulama. Taj je dio rezultat krajške nadogradnje feudalne utvrde. Naime, stara utvrda više nije mogla biti dovoljna za smještaj vojske te, po potrebi, i stanovništva iz obližnjeg naselja. Sada je tu trebala biti smještena vojna posada od 150 do 300 vojnika, a nekada su u utvrdi boravili samo vratar i gradska straža. Ugaone kule na novom dijelu utvrde okrenute su prema naselju. Pod krovištem jugoistočne kule nalazila se otvorena galerija koja je služila kao promatračnica, kao i za smještaj vatrenog oružja i branitelja. Obje kule, kao i stari dio utvrde, imale su visoko postavljene puškarnice (jugoistočna kula imala je čak dva reda puškarnica). Do ulaza u utvrdu dolazilo se drvenim mostom koji je vodio preko močvarnog terena i spajao utvrdu s naseljem. Sam prikaz naselja vrlo je shematisiran. No, jasno nam otkriva da je od nekadašnje snage trgovišta Đurđevac malo što sačuvano. Naime, tijekom 16. stoljeća zbog stalnih osmanskih prodora stanovništvo se raselilo, a nekadašnje trgovište sasvim je izgubilo svoju funkciju. Vidimo da je naselje sada smješteno na povišenijem terenu. Kuće su sagrađene u tri reda u smjeru sjever - jug. Od naselja preko manjeg mostića dolazi se do još jednog manjeg dijela naselja u kojem su smještene staje, spremišta i sjenici.

Zahvati na đurđevečkoj utvrdi nisu mogli biti dugoga vijeka. Koliko su izljevanje Drave i močvarni teren pridonosili obrani Đurđevca, toliko su mu i štetili. Vlažan teren i česte poplave pogodovali su brzom propadanju i čestom urušavanju potpornja i zidova, osobito drvenih dijelova. Niti klima za stanovnike nije bila ništa pogodnija. Zbog teških životnih uvjeta i čestih bolesti više je puta bilo predloženo preseljenje vojne posade u obližnji Prodavić. No, Đurđevac je izdržao sve prirodne i ratne nedaće. Prirodne zapreke ipak su bile i važan strategijski čimbenik njegove obrane.

Nakon 1606. godine, stabilizacijom granice uspostavljene mirom u Žitvi, situacija postaje manje napeta. Sedamnaesto stoljeće, osobito njegova druga polovica, vrijeme je zatišja, smanjivanja snage i obrambene moći đurđevečke utvrde. Manji radovi na utvrdi i njezinu održavanju ipak su nastavljeni.

⁷ Svakako najljepše izrađen je onaj koji se čuva u Karlsruheu (Generallandesarchiv) pod signaturom Hfk/Bd XV/28, gdje se nalazi najveća zbirka Angelinijevih planova. Još dva manje atraktivna tlocrta đurđevečke utvrde čuvaju se u Saskom arhivu u Dresdenu (Sächsisches Hauptstaatarchiv) pod signaturom SächSta, Sch. XXVI. F. 96, N. 6 i 11. Dva primjerka nalaze se i u Nacionalnoj biblioteci u Beču (Österreichische National Bibliothek) u sklopu Codexa 8607 i 1609 te jedan u Kartografskoj zbirci Württemberške zemaljske biblioteke u Stuttgartu pod oznakom Sammelband Nr. 35/1-100.

Šezdesetih godina 17. stoljeća habsburški stručnjak za utvrde i vojni topograf Martin Stier obišao je Đurđevac. Stier je u sklopu svoga izvještaja "Graz und Grenzfestungen gegen die Türk" izradio plan đurđevečke utvrde, kao i plan s prijedlozima njezine modernizacije.⁸

Stierov plan jasno ilustrira promjene koje su na utvrdu u međuvremenu nastale. Stari dio utvrde sada ima 13 kontrafora, dakle više nego danas. Ulagna kula sada je onakva kakva je i danas te predstavlja ulaz u unutarnje dvorište utvrde s ulazom na istočnoj strani. Ta ulagna kula, očito dograđena na staru, najveća je novost u odnosu na prethodno stanje. Na taj način potpuno je zatvoren unutarnji sklop stare utvrde kako bi u slučaju prodora neprijatelja u vanjsko dvorište omogućila obranu unutarnjeg dvorišta.

Posebno je zanimljiv Stierov plan s prijedlogom modernizacije utvrde u Đurđevcu. Oko utvrde Stier predlaže gradnju vanjskog obrambenog zida uz čiji bi se vanjski rub iskopale grabe i podigli zaštitni nasipi. Taj novi zid pratio bi oblik stare utvrde. Stier predviđa i utvrđivanje samog naselja. Tako bi ono dobilo novu utvrdu od zemlje i drveta u obliku paralelograma s četiri nova bastiona na uglovima. Povezanost naselja i utvrde i dalje bi održavao drveni most s tim da bi na dva mjesta bio pokretan pa bi se, po potrebi, mogao dizati i spuštati. Stierov projekt temeljite rekonstrukcije naselja i utvrde Đurđevac nikada nije proveden.

Novi habsburško-osmanski rat, kojim je oslobođena Slavonija, te mir u Srijemskim Karlovcima 1699. godine, nakon kojeg je utvrđena nova crta razgraničenja na rijeci Savi, jamčili su znatno veću sigurnost cijelom Varaždinskom generalatu. Nakon reorganizacije Varaždinskoga generalata 1746. godine Đurđevac postaje sjedište đurđevečke pukovnije. Uoči reorganizacije Krajine, točnije 1730. godine, nastao je još jedan plan utvrde nepoznatog autora.⁹ Taj rukopisni list donosi bočni pogled na utvrdu u obliku vedute i tlocrt utvrde po etažama koji ima karakter nacrta. Tlocrt nam tako prvi put detaljno prikazuje unutarnju strukturu utvrde, i to njezina prvog i drugog kata s vrlo opširnom legendom.

Iz tlocrta utvrde možemo vidjeti da u dvorišnom prostoru, uz unutarnju stranu obrambenih zidova, postoji više dozidanih objekata za potrebe vojske: spremišta, stanovi, staje, stražarnice i sl. Iz vanjskog dvorišta u stari dio utvrde ulazi se kroz ulagnu kulu koja je služila za čuvanje baruta. U legendi plana nalazimo i opasku o kontraforima utvrde koji su u vrlo lošem stanju te gube vezu sa samim objektom. Na veduti koja prikazuje utvrdu u profilu vidimo da ulagna kula tek malo nadvisuje ostale objekte utvrde. Vanjske obrambene kule na istočnoj strani utvrde pokrivene su drvenim krovom ispod kojeg se nalazi otvorena galerija. Tako je izgledala utvrda Đurđevac sredinom 18. stoljeća.

Prvi detaljni prikazi đurđevečkog naselja

Kako se sigurnost utvrda Varaždinskoga generalata povećavala, tako se smanjivao i broj novonastalih utvrdbenih planova utvrda. Nakon Požarevačkog mira 1718. godine te još više 1791. godine nakon Svištovskega mira s Turcima, koji su označili početak definitivne teritorijalne regresije Osmanskog Carstva, krajiške utvrde Varaždinskoga generalata gube svoj nekadašnji strategijski značaj. No, to nije označilo stagnaciju Đurđevca. Upravo suprotno. Nakon što 1746. godine postaje sjedište đurđevečke pukovnije, nova upravna funkcija te stabilizacija granica omogućile su jačanje prometa i trgovine, pa se Đurđevac, iako još u sastavu Vojne krajine, već od kraja 18. stoljeća počinje razvijati

⁸ Stierov izvještaj zajedno s kartografskim prilogom čuva se u Nacionalnoj biblioteci u Beču (Österreichische National Bibliothek) u rukopisu 9225, kao i u Karlsruheu (Generallandesarchiv) pod signaturom Hfk/Bd XII/42.

⁹ Ratni arhiv (Kriegsarchiv) u Beču, sign. Inl. C. VII, No 2. Plan nosi naslov "Detaiplan des befestigten Schlosses sammt einer Ansicht und einer Beschreibung".

kao središnje trgovište đurđevečke Podравine. Đurđevac je kao stožerno mjesto pukovnije bio najveće trgovište na njezinu području. Primjerice, buduće sjedište Varaždinskoga generalata, Bjelovar, u to vrijeme još nije niti postojao. Zbog svega toga otad i u kartografskom smislu pozornost kartografa nije ograničena samo na fortifikacije, nego se sve više bave i samim naseljem. Tako je godine 1780. u svrhu regulacije rijeke Drave provedena opsežna hidrografska izmjera rijeke s njezinom širom okolicom. Kao rezultat izmjere nastala je karta u 5 listova "Nacrt Podravlja od Hlebina do medje virovitičke uz oznaku vodogradnja" u mjerilu 1: 28 800.¹⁰ Ta nam karta prvi put detaljnije prikazuje i tlocrt samog đurđevečkog naselja.

Đurđevac se u međuvremenu razvio u jedno od većih podravskih naselja te je izašao iz svojih okvira uske povijesne jezgre koju smo vidjeli na planovima 16. i 17. stoljeća. Ta karta možda najbolje dosad prikazuje ovisnost Đurđevca o vodama koje ga okružuju. Česte poplave Drave, kao i zaobalne vode oko Đurđevca, čine cijeli teren izrazito vlažnim, a mjestimično i močvarnim. Raspored i smjer pružanja puteva, kao i ukupna morfološka struktura naselja, u potpunosti su određeni konfiguracijom terena i hidrografskim odnosima. Niže poplavne zone u središtu naselja ostale su neizgrađene. Njihova valorizacija bit će omogućena regulacijom Drave te još više njezinih zaobalnih voda koje će početi u prvoj polovici 19. stoljeća. Prema Horvatu, Đurđevac je 1787. godine imao 373 kuće u kojima je živjelo 2370 stanovnika.¹¹ Zanimljivo je da na tom planu možemo još vidjeti staru župnu crkvu Blažene Djevice Marije s novosagrađenim tornjem 1774. godine. Možemo vidjeti da se tijekom druge polovice 18. stoljeća osobito sagradio njegov južni dio te istočni prema Kalinovcu. To su bili topografski viši predjeli naselja i time najpogodnije zone za gradnju.

Prvi potpun uvid u strukturu naselja pruža nam katastarski plan, nastao franciskanskom katastarskom izmjerom 1868. godine. Plan su izradili geometri natporučnik Johann Sperro i poručnik Markus Paulić, dok su proračune površina izvršili geometri Carlo von Bohn i poručnik Anton Čanić.¹² Spomenuti katastarski plan prikazuje Đurđevac zajedno sa starom utvrdom neposredno uoči razvojačenja Varaždinskoga generalata i uključivanja Đurđevca u život građanske Hrvatske. Možemo vidjeti da se najveći dio gradnje odvija u rubnim dijelovima naselja, dok zbog još uvijek uglavnom nereguliranih zaobalnih voda središnji teren južno od utvrde ostaje prazan. Najveći dio izgradnje sada se odvija duž glavnih prometnih smjerova prema Virju te u sjeverozapadnom, topografski najvišem dijelu naselja. Novu gradnju odaju nam i položaji kuća te veličina i oblik parcela koji su vrlo ujednačeni i "uredno" položeni uz prometnice. "Tvrda" cesta još je samo glavna đurđevečka prometnica prema Virju, a svi ostali putevi isključivo su zemljani. Također je uočljivo da su gotovo sve kuće drvene (nekoliko zidanica u posjedu vojske nalazimo samo u najstrožem centru te nekoliko njih na perifernim dijelovima naselja). U središtu Đurđevca prvi je put ucrtana nova župna crkva Sv. Jurja čija je gradnja otpočela 1824., a završena već 1824. godine. Crkvu je 31. listopada 1824. godine blagoslovio podarhiđakon Ignat Uzorinac, župnik iz Virja.¹³ Zemljšni posjed Đurđevčana u pravilu se sastojao od kućne čestice s dvorištem u čijem se zaleđu nalaze gospodarski objekti. Uz kuću je redovito smješten tzv. kuhinjski vrt, odnosno povrtnjak te poneki voćnjak. Po načinu korištenja površina između kuća i okućnica, koje se uglavnom ograničava na livade i tek poneku oranicu, vidimo da je intenzivnija agrarna valorizacija zemljišta još uvelike ograničena nepovoljnim hidrografskim odnosima zaobalnih dravskih voda. U prostornoj organizaciji posjeda jasno se razlikuju stari zapadni i južni dio naselja od onog novijeg na zapadu. U starom dijelu Đurđevca posjedi su manji, a parcele usitnjenije. Kuće, iako položene tik uz

¹⁰ Naslov karte je naknadno nalijepljen. Hrvatski državni arhiv, Kartografska zbirka, sign. E.IX.39.

¹¹ Rudolf HORVAT, Hrvatska Podravina (pretisak): Hrvatska prošlost. Biblioteka Historia Croatica, knjiga 13. Koprivnica, 1997., str. 17.

¹² Hrvatski državni arhiv, fond Državne geodetske uprave, katastarska općina Đurđevac.

¹³ Rudolf HORVAT, Povijest Đurđevca ..., str. 57.

prometnice, pročeljem su uglavnom okrenute bočno na prema unutrašnjem dvorištu. Takva struktura posjeda jasno upućuje na tradicionalno agrarno društvo u kojemu je dominantan čimbenik organizacije prostora agrarna proizvodnja i njezine potrebe. Noviji dio naselja odlikuje se većim zemljšnjim posjedima, krupnijim parcelama uključujući i one kućne. Dvorišta su prostranija, kuće veće, u pravilu pročeljem okrenute prema prometnici. Potreba za prometnom povezanošću mnogo je naglašenija. Promet je uz trgovinu postajao dominantnim čimbenikom razvoja Đurđevca.

Đurđevac nakon razvojačenja

Nakon razvojačenja Varaždinskoga generalata te, na kraju, i potpunog ukidanja Krajine 1871. godine javlja se potreba snažnijeg uklapanja bivšeg krajiškog područja u gospodarski život Hrvatske. Jedan od preduvjeta boljeg povezivanja i uključivanja bivših krajiških područja svakako je bilo i njihovo bolje prometno povezivanje. Početkom 20. stoljeća, nakon gradnje magistralnih željezničkih pravaca prema Budimpešti, Rijeci i Zemunu, počinje gradnja Podravske pruge. Tako je 1909. godine sagrađena pruga od Virovitice do Kloštra, 4. prosinca 1909. godine od Kloštra preko Đurđevca do Virja, a 9. studenoga 1912. godine od Virja do Koprivnice.¹⁴

Razvojačenje Varaždinskoga generalata i gradnja željezničke mreže najavit će novo razdoblje u razvoju Đurđevca. Situaciju Đurđevca upravo u vrijeme njegova povezivanja u sustav željezničke mreže početkom 20. stoljeća prikazuje nam francuzofska topografska karta u mjerilu 1:75 000, list "Berzence und St. Gerogen" iz 1914. godine.¹⁵

Bolja prometna dostupnost i barem donekle kanalizirane zaobalne vode u okolici omogućili su daljnji razvoj i gradnju Đurđevca. No, najintenzivnija gradnja nije se odvijala u blizini željezničke pruge kako bismo to očekivali (iako je donekle izražena i u toj zoni), nego u topografski najvišem dijelu naselja, dakle onom najzapadnijem. Tada je prvi put označena željeznička postaja Đurđevac, na njezinu prvotnoj lokaciji uz cestu prema Šemovcu. Uključivanje Đurđevca u sustav Podravske željeznice značio je iznimno gospodarski napredak i omogućio daljnji prostorni i demografski rast. Tako je od 1857. godine, kada je imao 4781 stanovnika, nakon razvojačenja Vojne krajine i njegova uključivanja u gospodarski i prometni sustav građanske Hrvatske 1910. godine Đurđevac imao 6910 stanovnika.¹⁶ Bolja prometna dostupnost osiguravala je i razvoj centralnih funkcija, osobito onih vezanih uz trgovinu i obrt, pa Đurđevac krajem 19. stoljeća postaje jedno od najjačih obrtničkih središta Podravine. Tako 1899. godine obitelj Braunn ovdje gradi paromlin, a godinu dana nakon toga u Đurđevcu je otvorena i ciglana.¹⁷ Mali obrti i manufaktурne radionice označit će začetak industrijskog razvoja đurđevečke Podravine.

No, utjecaj ograničavajućih prirodnih čimbenika na gradnju naselja još je bio znatan. Usprkos uređenju kanala Čičevica, Komarnica, Bistra i Zdela, zbog njihova lošeg održavanja, kao i zbog povišenog korita Drave i lako propusne šljunkovite podloge, česte poplave i dalje su bile dio đurđevečke svakodnevice. Ograničavajuće prirodne uvjete razvoja đurđevečke Podravine iznimno dobro ilustrira karta "Pregledna situacija nizine i pijesaka đurđevečko-koprivničke Podravine", koja je 30-ih godina 20. stoljeća nastala u područnom Hidrotehničkom odjeljku u Koprivnici.¹⁸ Đurđevac je

¹⁴ Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Gradnja podravske pruge. Podravski zbornik 21, Koprivnica, 1995., str. 45 - 55.

¹⁵ Primjerak ove karte čuva se u Kartografskoj zbirci Hrvatskog državnog arhiva, sign. E. II. 149.

¹⁶ Mirko KORENČIĆ, Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857 - 1971, Republički zavod za statistiku SRH, JAZU, knjiga 54, Zagreb, 1979, str. 259.

¹⁷ Dragutin FELETAR: Industrija Podravine, Zagreb, 1984., str. 48, 52.

¹⁸ Hrvatski državni arhiv, Zbirka planova, inv. br. 536

naznačen u svom osnovnom tlocrtu s "vodenim otokom u sredini". Sa sjevera i zapada okružuje ga široka poplavna zona (plava boja) između koje se proteže đurđevečki pijesci (zelena boja). Oskudne poljoprivredne površine smjestile (žuta boja) su se u rubnoj zoni pijesaka, sjeveroistočno od samog naselja. Tako stješnjen između pijesaka, močvarnih i poplavnih zona, Đurđevac ne samo da se više nije mogao znatnije prostorno širiti, nego nije mogao niti adekvatno valorizirati svoju prometnu i gospodarsku osnovu.

Jedan neostvareni prijedlog regulacije Đurđevca - Đurđevac kao idealni grad?

Međuratno razdoblje, obilježeno velikom gospodarskom krizom te osobito zaoštrenim problemom siromašnih ruralnih krajeva Hrvatske, potaknut će val migracija prema plodnim nizinama Slavonije, Srijema, Posavine i Podравine. U tim gospodarski i demografski turbulentnim vremenima javila se ideja o planskoj regulaciji Đurđevca u svrhu povećanju njegova agrarnog i demografskog kapaciteta. Tako je 1939. godine izrađena opsežna studija s prijedlogom regulacije Đurđevca.¹⁹ Ona je obuhvaćala uređenje šire zone naselja, uključujući opsežne komasacije zemljišta, regulacije voda, uređenje putova, gradnju javnih ustanova (bolnica, higijenski zavod, burza, banka), zelenih površina, sajmišta, zemljišne zadruge te sustav planski parceliranih zemljišnih gospodarstava koja bi činila veći dio naselja.

Tako regulirani Đurđevac imao bi tri središnje zone: na središnjem trgu u perivoju, uz postojeću školu, općinu, sud, crkvu i župni ured, bili bi sagrađeni bolnica, higijenski zavod, burza i banka. Na melioriranom središnjem dijelu Đurđevca (Travnik), koji smo na prethodnoj karti vidjeli kao vodeni otok, bilo bi uređeno gospodarsko središte sa zadružnim zgradama, vrtovima i staklenicima za selekciju sjemena. Zadružni centar bio bi opskrbljen uređajima za "umjetnu kišu" i strojevima za dobivanje podzemne vode s pogonom na vjetar. Trgovačku zonu, smještenu uz željezničku prugu, činilo bi novouređeno i prošireno sajmište sa skladištima i silosima uz koje bi se sagradio novi kolosijek željezničke pruge s industrijskom željezničkom postajom. Gradnjom nove prometne mreže uz vanjski rub naselja sam tranzitni promet bio bi premješten iz središta u rubne zone naselja, što bi Đurđevcu osiguralo dobru prometnu dostupnost uz smanjenje zagađenja i podizanja prašine s još uvijek neasfaltiranih puteva u središtu naselja. Gradnja naselja uključuje stambene jedinice i okupljena poljoprivredna gospodarstva, smještena neposredno uz kuće. Ta građevna zona obuhvaća područje između stare utvrde na sjeveru, pijesaka na istoku, na jug prema Kloštru, dok bi njegova zapadna strana, omeđena željezničkom prugom, ostala u tadašnjim granicama gradnje. Najveći dio gradnje planiran je u smjeru pijesaka zbog najniže cijene zemljišta. Parcelacija zemljišta provodila bi se istodobno s komasacijom, a gradnji bi prethodila i melioracija.

Plan bi se realizirao u razdoblju od 97 godina, s tim da bi se svakih 10 godina provela revizija postignutog te unosile nove dopune s obzirom na novonastale potrebe. Planiranom regulacijom gradnje težilo se racionalnom korištenju izgradivih površina, a nove tehnologije omogućavale bi intenziviranje poljoprivredne proizvodnje s maksimalnim usjevima. Ideja projekta bila je prometnuti Đurđevac u idealni agrarni centar budućnosti, koji će poslužiti kao ogledni model svim budućim regulacijama naselja s velikim agrarnim potencijalom. Taj projekt, iako nikad nije realiziran, svojim idealizmom otvara nova viđenja mogućeg razvoja i perspektive Đurđevca.

¹⁹ Marko VIDAKOVIĆ, Analiza strukture i predlog za regulaciju podravskog Đurđevca, Zagreb, 1939., čuva se u Hrvatskom državnom arhivu, Kartografska zbirka, sign. E.V.149

Povijest ide dalje...

Tek sustavnije regulacije Drave i zaobalnih voda, do kojih je došlo sredinom 20. stoljeća, omogućile su valorizaciju đurđevečke Podravine, a Đurđevcu daljnji rast i razvijanje novih centralnih funkcija. Danas reguliran Turnički potok te južni krak Čičevca i Hotove omogućili su valorizaciju južnog dijela Đurđevca i razvoj trgovačko-industrijske zone uz željezničku prugu. Razvoj industrijskih funkcija na području starog sajmišta prenio je težište razvoja u južni dio naselja. Odraz takvih trendova je i premještanje željezničke postaje iz zone nekadašnjih mlinova i manufaktturnih radionica u sjeverozapadnom dijelu Đurđevca u trgovacko-industrijsku zonu na njegovu južnom rubu. Kanalizacijski sustav voda omogućio je i uspješnije nadziranje pjesaka, pa je drugo žarište gradnje nastalo između kanala Čičevac i pjesaka, u predjelu Berek. Hidroregulacije voda omogućile su i adekvatnu valorizaciju okolnog poljoprivrednog zemljišta te intenzifikaciju agrarne proizvodnje. Prometno željezničko i cestovno povezivanje (osobito uređenje tzv. Podravske magistrale) i regulacija zaobalnih voda omogućili su razvoj novih centralnih funkcija Đurđevca koji se izdigao u središnje naselje toga dijela Podravine. Agrarna proizvodnja, industrija i prometne funkcije danas čine osnovne poticajne čimbenike razvoja Đurđevca, grada u kojem, po posljednjem popisu stanovništva, žive 6703 stanovnika.²⁰ Danas još samo stara utvrda svjedoči o burnoj krajiskoj povijesti Đurđevca dok nas njegovi kartografski izvori podsjećaju na potrebu obnove i zaštite bogate kulturne baštine toga pitomog i slikovitog podravskog naselja.

Summary

Based on the research into the authentic archival materials, all relevant cartographic sources in the reconstruction and development of Đurđevac have been identified for the very first time. Their chronological analysis has enabled a new insight into the history of the settlement and fortress of Đurđevac as well as the specific historical and geographical conditions of their development.

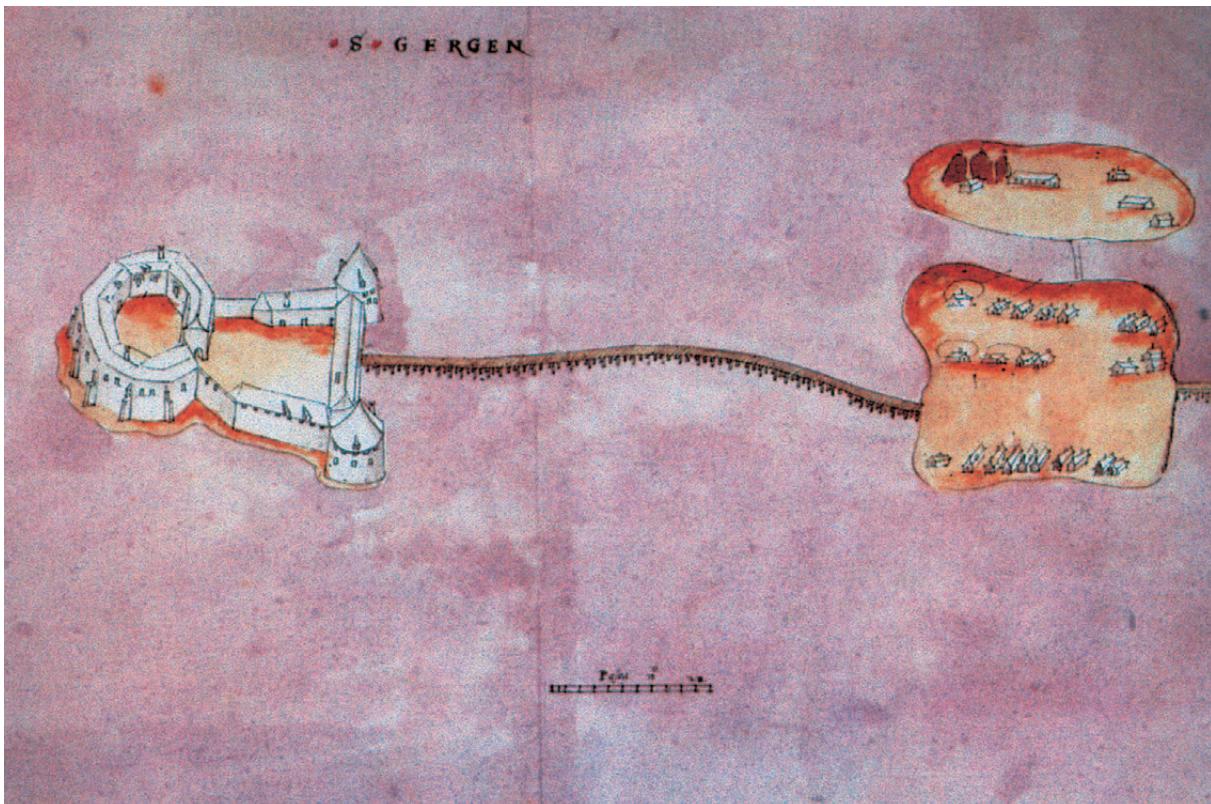
The old town of Đurđevac is unique in many ways. Situated near the Drava between much larger mediaeval fortifications of Koprivnica and Virovitica, it had a more important strategic than economic or traffic importance. The river Drava equally protected and flooded it, severed and connected it. Its early fortification concurrently confirms its great significance. The unique polygonal ground-plan of one of the rare preserved low-lying fortifications in the continental Croatia gives evidence of its turbulent past. As the nearest bordering fortress, from the first Turkish overrunning of these parts up to 1699, Đurđevac had stood directly in defence of “the remnants of the remnants” of the Croatian Kingdom. This borderline location of Đurđevac determined its development to the highest degree all up to the second half of the 19th century. Its strategic position in the system of frontier defence has included this fortress into numerous cartographic sources which clearly present the development of the town and fortress of Đurđevac. The predominant military and strategic character of the cartographic sources dating from between 1528 and 1871 clearly illustrates the unique historical and geographical conditions in the development of Đurđevac.

²⁰ Dragutin FELETAR, Promjene u prostornom rasporedu naseljenosti Koprivničko-križevačke županije s osobitim osvrtom na razdoblje od 1991. do 2001. godine, Podravina, br. 1, Koprivnica, 2002., str. 5 - 30.

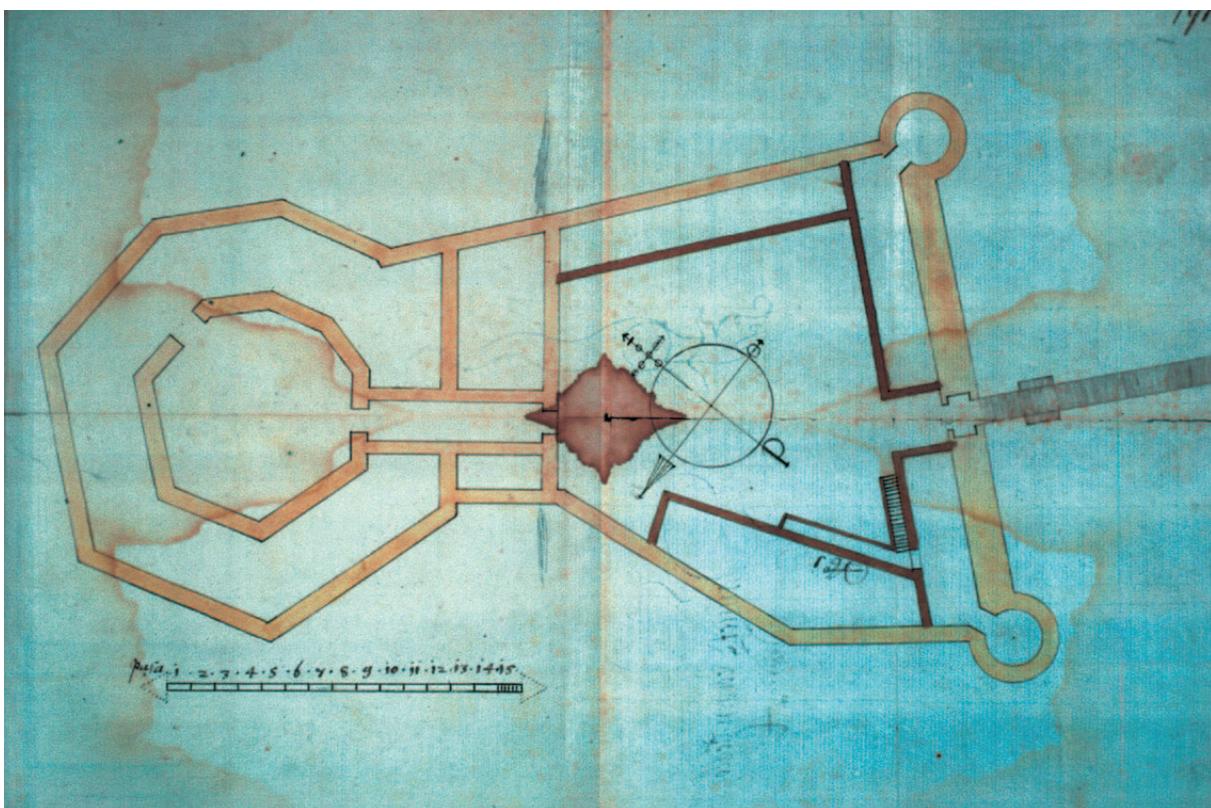
By the integration of Đurđevac into the economic and traffic system of civil Croatia, a new era in the development of Đurđevac begins, characterised by the struggle with the limitations of the natural factors in its development and the aspiration after valorisation of its economic potentials. This idea is clearly articulated in the project of its regulation, through which Đurđevac has been promoted to an ideal agrarian centre of the future and a model for all future regulations of settlements with a large under-utilized agrarian potential. This project, though never effectuated, gives a new perspective on the possible development and prospects of Đurđevac.

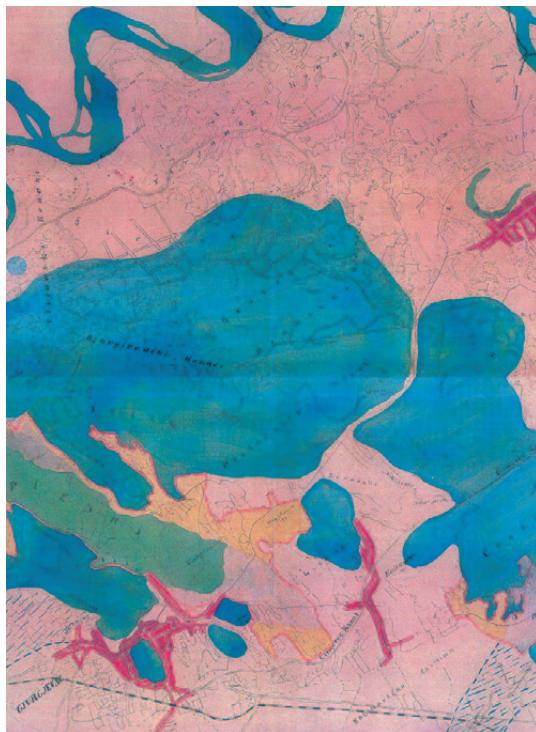
Slika 1: Najstariji kartografski spomen Đurđevca na Lazarusovoj karti iz 1528. godine.

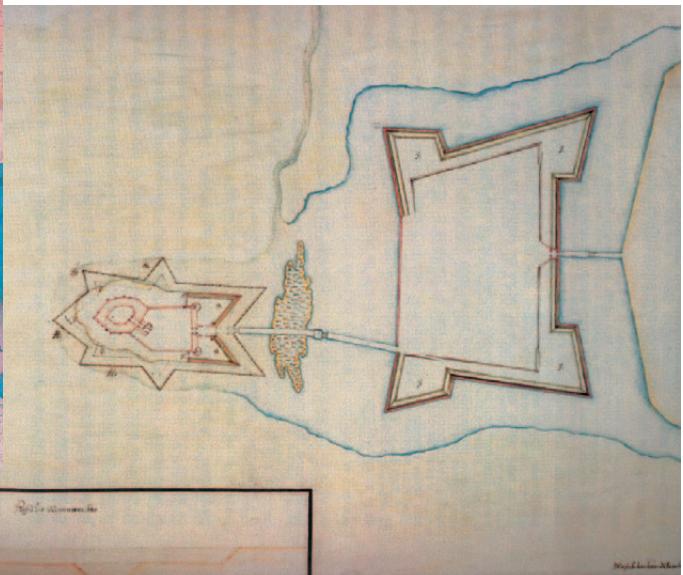
Slika 2: Angelinijev plan Đurđevca, oko 1556. (Karlsruhe)

Slika 3: Stierov plan utvrde Đurđevca, oko 1660.

Slika 5: Prirodnogeografski uvjeti razvoja Đurđevca na hidrološkoj karti, oko 1930.

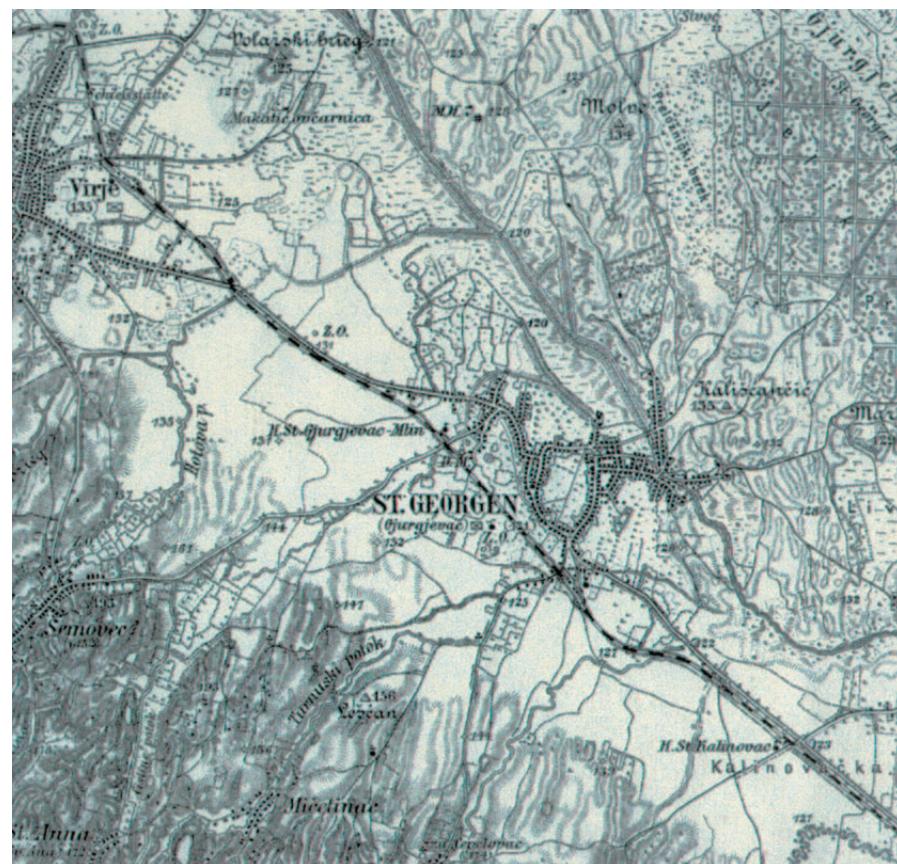
Slika 4: Stierov prijedlog dogradnje đurđevečke utvrde

Slika 6: Dio hidrografske karte Drave s prikazom Đurđevca iz 1780. godine

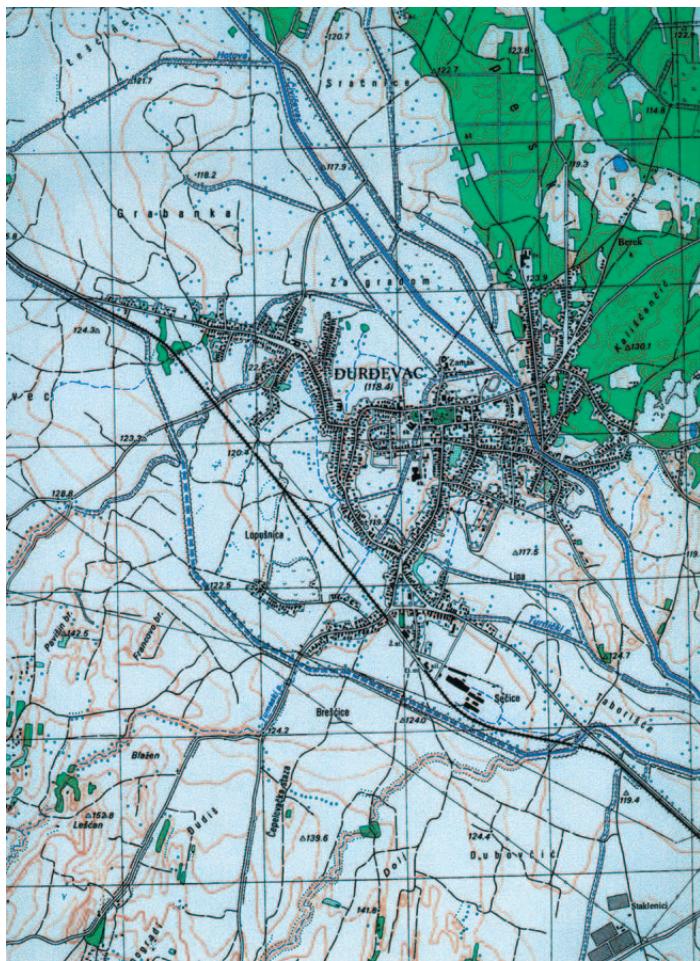
Slika 7: Središnji dio
Đurđevca na
katastarskom planu iz
1868.

Slika 8: Đurđevac na franc-
jozefskoj topografskoj karti iz
1914.

Slika 9: Prijedlog regulacije Đurđevca iz 1939.

Slika 10: Đurđevac na suvremenoj topografskoj karti (stanje 1997.)

URBAR PAVLINSKOGA SAMOSTANA U STREZI 1477. GODINE

THE URBAR (FEUDAL LAW REGULATION ON SERFDOM DUTIES AND OBLIGATIONS) OF THE PAULINE CONVENT STREZA IN 1477

Prof dr. sc. Mira Kolar-Dimitrijević

Odsjek za povijest

Dept. of History

Filozofski fakultet u Zagrebu

University of Zagreb Liberal Arts

Primljeno / Received: 20. 2. 2003.

Prihvaćeno / Accepted: 23. 5. 2003.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

This paper has two positive reviews

UDK/UDC 34 (497.5 Streza) "14"

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Sažetak

Oko 1370. godine osnovan je pavlinški samostan u Strezi. Kraljevom donacijom, a i kasnijim darivanjima i legatima uglednih ljudi, taj je samostan postao središte velikog crkvenog posjeda. Zahvaljujući odredbi priora Pavla, 1477. godine izrađen je urbar koji određuje gotovo sve odnose između samostanskih podanika i uprave samostana. Taj je urbar najdragocjeniji takav izvor za sjevernu Hrvatsku iz druge polovice 15. stoljeća. Kroz urbar se uočavaju, među ostalima, i odnosi koji proistječu od nemirnih vremena kada osmanlijska opasnost ugrožava mirnu obradu zemlje.

Ključne riječi: pavlini, Streza, crkveni veleposjed, Podravina.

Summary

Around the year 1370, a Pauline convent was established in Streza. Starting off at first as a king's donation, and later on supported by legates from well-established citizens and other legacies, this convent became a center of a huge church estate. Thanks to a decree of its prior Paul in 1477, an urbar (feudal law regulation on serfdom duties and obligations) was drafted, which regulated almost all relations between the convent's inhabitants and the convent's leaders. This regulation is the most important and precious source of historic data for northern Croatia from the second half of 15th century. This regulation helps us learn of other relations from those unsettling times, when the Ottomans endangered peaceful land farming of the region.

Key words: Pauline order, Streza, church estate, Podravina.

Uvod

Osmanlije su prvi put provalili u naše krajeve vjerojatno već 1396. kada su poslije poraza kršćanske vojske kod Nikopolja provalili sve do Štajerske. Njihovi povremeni upadi remetili su mirni život, ali je stanovništvo ipak ustrajalo u življenju, sklanjajući se u zbjegove ili u utvrde i ponovno nastavljući život nakon odlaska upadača. Tek poslije Mohačke bitke 1526., a osobito poslije prolaska sultanove vojske nakon opsade Kisega 1532., cijeli je kraj, osim koprivničke i đurđevačke utvrde te utvrđene crkve Prodavića (Virja), ostao bez stanovništva, s time da je nešto starog stanovništva preživjelo u močvarama uz Dravu čekajući bolja vremena.

Danas u Podravini nema drugih samostana osim franjevačkih.

No, nije uvijek bilo tako. Obrovački kastelan Ivan Bissen osnovao je 1374.¹ samostan hrvatskih pavlina u Strezi (danac Pavlin Kloštar u župi Kapeli) i bogato ga nadario već u početku. Ludovik I. je 9. travnja 1379. potvrdio tu darovnicu, spominjući da je Ivan Bissen sagradio crkvu Svih Svetih i samostan za spas svoje duše i da je posjed bogato nadario odmah, a darivao ga je i kasnije. U drugoj listini od 5. veljače 1381. navedeno je da je taj samostan već posjedovao do 300 jutara oranica. Posjed samostana darivao je i

Introduction

The Ottomans probably broke in for the first time in these regions as early as 1396, when they had defeated the Christian armies near Nikopolj, invading the regions all up to the today's Steyermark. Their occasional breaking entries disturbed the quiet life of population, yet the local inhabitants persevered and remained in these regions. They had fled as refugees to other areas or would seek shelter inside fortifications, but nevertheless returned to their homes after the invasion was over, continuing with life in the same areas. Only after the Mohacs battle in 1526, and in particular after the sultan's armies trampled over the Kiseg fortification in 1532, did the local population (all but Koprivnica and Đurđevac fortifications and Prodavići/Virje church) gave in, leaving the area depopulated. Still, some of the old population survived in the swamps nearby Drava river, waiting for better times to come.

Today, Podravina has no convents but the Franciscans'.

But, it was not always so. Obrovac fortification commander Ivan Bissen established in 1374¹ a convent of Croatian Pauline order in Streza (today's Pavlin Kloštar, Kapela parish). He gave donations and legacies to the convent, right from the start. On 9 April, 1379 the king Ludovicus I. confirmed this legate, stating that Ivan Bissen built a church of All Saints and a convent to save his soul, bestowing upon it legates right from the start and continuing with donations and legacies. The second document to prove this was dated 5 February, 1381 where it was established that the convent had already owned some 300 acres of plough fields. The convent received a donation

¹ Ivan Krstitelj TKALČIĆ, "Urbar bivšega hrvatskog pavlinskog samostana u Strezi", *Vjesnik hrvatskog zemaljskog arhiva*, V, Zagreb, 1903., 201. Prema Nadi Klaić samostan je nastao oko 1370. (Nada KLAIĆ, "O razvitku feudalne rente u Hrvatskoj i Slavoniji u XV. i XVI. st.", *Radovi Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta*, 3, Zagreb 1960., 45.; Ista, "Koprivnica u srednjem vijeku," *Koprivnica* 1987, 96 i d.).

¹ Ivan Krstitelj TKALČIĆ "Streza Pauline convent's urbar", *Vjesnik hrvatskog zemaljskog arhiva* (Croatian state archives), V, Zagreb, 1903, 201. According to Nada Klaić, the convent had been founded around 1370 (Nada KLAIĆ: "On feudal rent development in Croatia and Slavonia in 15th and 16th century, Papers submitted at history department of University of Zagreb school of liberal arts, 3, Zagreb, 1960, 45; the same author, "Koprivnica in middle ages", *Koprivnica*, 1987, 96 et al.).

Bissenov sin Petar 1398., a to je potvrdio kralj Sigismund 1412. odredivši da od svih njima darovanih posjeda i naseljenih kmetova ubiru pavlini cijelu desetinu: žitnu, vinsku, prinos od svinja te da su im kmetovi dužni darovane posjede o svom trošku obrađivati.² I kasnije je samostan darivan posjedima. Tako se 1418. spominje neki Tomo, sin Mihaljev, koji je oporučno ostavio samostanu zemlju među potocima Konjskom i Plavnicom, tj. posjed Plavnicu, Sv. Benedik, Domjanovec, Duškovec, Bikalju i Kačinec. Godine 1422. Stjepan, sin Ivanov, ostavio je samostanu šest kmetskih selišta u Klokočevcu ili Podbukovinji, a taj Klokočevački posjed uvećala je Jaga, kći Stjepana Gulića, ostavivši oporučno samostanu i svoj posjed Mikčevac koji se nastavljao na Klokočevac. Godine 1439. plemić Brcko, sin topolovačkoga kastelana Andrije, oporučno je ostavio samostanu posjed Jakopovec. Godine 1449. plemkinja Ana, kći Ilke Klokočevačke, darovala je samostanu djedovinu ležeću u Mikčevcu. Godine 1451. Ilka, udovica Nikole Konjskoga, darovala je samostanu svojih pet zemljišta. Magdalena, udovica Hansa i kasnije Luke kastelana Kamengradskoga, oporučno je 6. ožujka 1458. ostavila samostanu deset kmetskih selišta u Kamenom (Kuwar), s vinogradom, dakle svakako u varoši koja se nalazila negdje između današnjih sela Reke i Starigrada.³ Malo zatim dobili su pavlini kao zadužbinu i mlin na potoku Koprivnici.⁴ Darovanja su slijedila i kasnije. Godine 1461. plemić Ladislav, sin Antuna Korena darovao je samostanu tri kmetska selišta u Bikalji, a iste su godine Jelena, kći Tome, i Dora, kći Grge

from Bissen's son Petar in 1398, which was later confirmed by the king Sigismund in 1412, who ordered that the Pauline order be awarded one-tenth of all crops from serfs who settled on given lands. This one-tenth tax included wheat crops, vineyard crops and pork meat as well, plus the serfs' free work and cultivation of land.²

Later period also documents new donations and legates to the convent. There is a document, dating 1418, in which an individual named Tomo, son of Mihalj, willed his lands (a plot of land between the creeks Konjska and Plavnica; Plavnica estate; St. Benedict, Domjanovec; Duškovec; Bikalja; Kačinec) to the convent in his last will and testament. In 1422; Stjepan (son of Ivan) willed his six serfs' homesteads in Klokočevac or Podbukovinja; the same Klokočevac estate was later on enlarged and willed by Jaga (daughter of Stjepan Gulić), who willed in her testament the lands of Mikčevac estate, that were bordering on Klokočevac. In 1439, a nobleman Brcko, son of Topolovac castle governor Andrija, willed his estate Jakopovec to the convent. In 1449, a noblewoman Ana (daughter of Ilka Klokočevačka) willed to the convent her inherited lands in Mikčevac, left to her by her grandfather. In 1451, Ilka, widow of Nikola Konjski, donated her five lands to the convent. On 6 March, 1458 Magdalena, widow of Hans, and later of Luka (castle governor of Kamengrad) willed her ten serfs' homesteads in Kameno (Kuwar) with vineyards, somewhere between today's villages Reka and Starigrad.³ Later on, the same Paulines were endowed a water-mill on Koprivnica creek too.⁴ More legates were to come: in 1461 a nobleman Ladislav, son of Antun Koren, donated to the convent his three serfs' homesteads in Bikalja; the same year Jelena, (daughter of Tomo), and Dora (daughter of Grga,

² I. K. TKALČIĆ, 201.

³ Ranko PAVLEŠ, "Koprivničko i đurđevečko vlastelinstvo. Povijest, topografija, organizacija", Koprivnica, 2001., 86.

⁴ I. K. TKALČIĆ, 202. Usp. i R. PAVLEŠ, 81 i 84. Oko ovog darivanja vodila se duga parnica jer ga je trebalo izdvojiti iz sastava koprivničkog vlastelinstva, te je spor riješen nagodbom župe Sv. Emerike i samostana 11. rujna 1459.

² I.K.TKALČIĆ, 201.

³ Ranko PAVLEŠ, "Koprivnica and Đurđevac nobility, history, topography, organization", Koprivnica, 201

⁴ I.K. TKALČIĆ, 202 and R.PAVLEŠ, 81, 84 A long dispute was held about this particular legate, as it had to be separated from Koprivnica nobility; the dispute was resolved by a settlement between St. Emerich parish and the convent, on 11 September, 1459.

plemića Plavničkih, darovale samostanu pet kmetskih selišta, šumu, mlin i jedan dio svog plemićkog dvora u Horvatovčini. Te je godine Mijo sin Gjure Kandala, ostavio samostanu dva selišta u Kandalovcu, a plemić Ladislav, sin Tome Mora, darovao im je dio svog posjeda u Mateševčini, dajući im na smrti 1468. i cijeli taj posjed te šumu Dijankovec s jednim selištem. Katarina, kći Elizabete, i Barbara, kći Stjepana, darovale su samostanu u Strezi četvrtinu mlina.⁵ Osim darovanjima, bijeli fratri u Strezi su posjed uvećavali i kupnjom, te su tako 1467. kupili drugi dio posjeda Klokočevca za 218 forinti.⁶

Darivanjima i kupnjama nastao je vrlo velik crkveni posjed koji je trebalo obrađivati, a Hrvatski sabor, održan 1475. u Rovišću, oslobođio ga je od svake daće i državnih tereta. Samostan je, dakle, stekao sve uvjete da se razvije u snažno samostansko i kulturno središte toga dijela Hrvatske.

Međutim, od samostana danas nije ostalo ništa, osim imena Pavlin Kloštar za kraj Bjelovara, pa i to pogrešno, jer je pavline narod na tim prostorima nazivao remetama.⁷ Pred osmanlijskim napadima pavlini su se povukli u druge svoje samostane, ustupivši cijeli posjed Varaždinskoj krajini i vojsci. Prava je sreća što su pri tom poniženi, osim dragocjenosti i crkvenog ruha, i svoje spise, koji su danas neprocjenjivo blago za proučavanje Podravine, iako su još neistraženi i nedovoljno znanstveno eksplorirani.

Uloga hrvatskih pavlina, nakon što su tijekom 13. stoljeća prešli iz pustinjačkog reda u samostanski, iznimno je važna za sveukupni razvitak društvenih odnosa. Umjesto siromaštva, oni su počeli djelovati pragmatično, baveći se

of the Plavnički nobility) donated five serfs' homesteads, a forest, a water-mill and a part of their Horvatovčina manor; the same year Mijo (son of Gjuro Kandal) donated two serfs' homesteads in Kandalovec to the convent; a nobleman Ladislav (son of Tomo Mora) donated a part of his estate in Mateševčina; on his deathbed, he gave away the entire estate to the same convent, plus a Dijankovec forest with one homestead; Katarina (daughter of Elizabeta) and Barbara (daughter of Stjepan) donated to the convent in Streza a quarter of a water-mill.⁵

Beside legates and donations, the white-robed friars in Streza enlarged their estate by further purchases of land (in 1467 they bought the remaining part of Klokočevac manor for the price of 218 forint).⁶

In time, legates and purchases provided the friars with a very large church estate, which needed farmhands; luckily, Croatian parliament session, held in Rovišće in 1475, released the convent from any tax obligations and made them exempt from any other toll. This enabled the convent to develop, not only as a church organization, but as a strong cultural institution of this part of Croatia too.

However, nothing remains of it now, except the name Pavlin Kloštar (Pauline Cloister). Even that name is wrong, as Pauline order members in this region were called different - "remete".⁷ Retreating from the Ottoman attacks, the Pauline flew to their other locations and convents, leaving their entire estate to Varaždin captaincy and the military. It was fortunate that they managed to take with them all their treasures, canonic robes and their records. Today, these are invaluable artifacts to help us study Podravina. Yet, all this is still largely unexplored, with insufficient scientific research of these treasures.

After they had made a transition in 13th century, from a hermit order into a convent order, the Croatian Paulines became very important for overall social development and progress. Instead

⁵ R. PAVLEŠ, 81.

⁶ I. K. TKALČIĆ, 202.

⁷ R. PAVLEŠ, 86.

⁵ R. PAVLEŠ, 81.

⁶ I. K. TKALČIĆ, 202

⁷ R. PAVLEŠ, 86.

unapređivanjem gospodarstva, prosvjete, znanosti i umjetnosti. Njihovi samostani postaju važan sudionik feudalizacije društveno-ekonomskih odnosa u hrvatskom etničkom prostoru, a pavlinski je red ne samo u Ugarskoj i Poljskoj nego i u Hrvatskoj prvorazredni politički subjekt, značajan za borbu s patarenima u Bosni, ali i s Osmanlijama.⁸

Razvoj pavlinskog samostana nasilno je prekinut te on nije mogao izvršiti onaj utjecaj koji je vršio u Lepoglavi i njezinoj okolici, niti se mogao razviti u važan kulturni i školski centar. Njegova djelatnost ima ponajviše gospodarsko obilježje i dalje se nije razvio. Da je bila riječ o važnom gospodarskom centru, znamo na osnovi očuvane arhivske građe samostana u Strezi, koja nam i omogućava spoznaju da je domet njegova djelovanja obuhvaćao bjelovarsko, koprivničko i đurđevačko područje.

Iako je samostan u Strezi be povratno iščezao, ipak nam je ostavio nešto iznimno vrijedno, čega su povjesničari postali svjesni već početkom 20. stoljeća. To je njegov urbar, nastao u osnovi oko 1477. godine po nalogu priora samostana Sviju Svetih u Strezi, Pavla, na četrdesetnicu.⁹ Taj urbar je svakako jedan od najdragocjenijih dokumenata sjeverozapadne Hrvatske.¹⁰ Nešto slično imamo samo u urbaru benediktinskog samostana u Gornjem gradu u Ljubljani, čiji je urbar iz 1426. godine temeljito obrađen i detaljno analiziran.¹¹ Urbar iz Streze privukao je pozornost povjesničara. Povjesničar Ivan Krstitelj Tkalcic objavio je dvije godine prije smrti, tj. 1903., urbar pavlinskog samostana na jeziku originala (latinski) s kraćim predgovorom i bez komentara.¹² I Kamilo Dočkal održavao je svojim pisanjem interes za

of sticking to poverty vows, they started off with a more pragmatic approach, managing land and estates, taking acting part in education, science and arts. Their convents became important factors in feudalisation of socio - economic relations in Croatian ethnic areas, and Pauline order itself a primary political subject not only in Hungary and Poland, but in Croatia too. This helped them fight the Patarenes in Bosnia, as well as the Ottomans.⁸

Further growth and development of the Pauline convent here was forcefully interrupted in the end, and it could not provide as great influence as it did in Lepoglava and its greater area. Neither it developed further into an important cultural and educational center. Its activity was mostly restricted to economic activities and kept within those limits. Based on preserved archive records of Streza convent, however, we have evidence that the convent's activities widely covered the areas of Bjelovar, Koprivnica and Đurđevac.

Although Streza convent is irreversibly gone, it still left something outstandingly valuable and extraordinary, which historians already realized in early 20th century. This is an urbar dating from around 1477, when the All Saints convent's prior Paul of Streza, during lent ordered a feudal legislation document to be drafted.⁹ This urbar is certainly one of the most valuable documents of northwestern Croatia.¹⁰ We have a similar document in 1426 urbar of a Benedictine convent of Ljubljana's Gornji grad, and this urbar was well-analyzed and processed in detail.¹¹ Yet, Streza urbar has intrigued historians too. In 1903, a historian Ivan Krstitelj Tkalcic, just 2 years before he died, had published the urbar with a brief foreword and no further comments in Latin, the original language it had been drafted on.¹² Another

⁸ Vladimir MALEKOVIĆ, "Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244. - 1786.". U katalogu Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244 - 1786., Zagreb 1989., 13.

⁹ Fran HRNČIĆ, "Urbar pavlinskog samostana u Strezi iz g. 1477.", Hrvatska prošlost, 2, Zagreb, 1940., 171.

¹⁰ R. PAVLEŠ, 85.

¹¹ Ferdo GESTRIN, "Gospodarska in socialna struktura gornjegrajske posesti po urbarju leta 1426.", Zgodovinski časopis (Kosov zbornik), VI - VII, Ljubljana, 1952. - 1953., 473 - 513.

¹² I. K. TKALČIĆ, str. 203 - 219.

⁸ Vladimir MALEKOVIĆ, "Pauline culture in Croatia 1244 - 1786", Catalog "Pauline culture in Croatia 1244 - 1786", Zagreb, 1989, 13.

⁹ Fran HRNČIĆ, "Streza Pauline convent's urbar of 1477", Croatian past, 2, Zagreb, 1940, 171.

¹⁰ R. PAVLEŠ, 85.

¹¹ Ferdo GESTRIN, "Economic and social structure in 1477 urbar", Zgodovinski časopis magazine, (Kos collection), VI - VII, Ljubljana, 1952 - 1953, 473 - 513.

¹² I. K. TKALČIĆ, 203 - 219.

utjecaj tog samostana na bilogorsko-podravskom području te se gotovo sva povijest toga kraja u vrijeme djelovanja ovog samostana zasniva na njegovoj očuvanoj građi.¹³

Samostan u Strezi je nastao na feudalnom veleposjedu velikom donacijom, ali se i proširivao - kako smo vidjeli - legatima pobožnih plemića, pa su davanja njegovih podložnika samostanu neujednačena jer su se zadržale i obaveze podložnika prijašnjih vlasnika. Od skromnog posjeda, samostan u Strezi se povećavao legatima, ali i kupnjom, pa je zapravo bio konglomerat zemljишnih parcela od različitih nadarbnina i kupnji. Tako je rastao i broj kmetova. Godine 1420. bilo ih je samo 20, 1446. godine ih je 29, a 1461. već 71 bez kmetova u Kamenom.¹⁴

Urbari su najvredniji i najpouzdaniji izvor za upoznavanje odnosa između vlastele i seljaka kmetova. Urbari su se održali sve do 18. stoljeća kada su car Karlo i carica Marija Terezija naredili da se urbari unificiraju na razini kraljevina, pa su tada izrađeni hrvatski i slavonski urar, odnosno unificirani hrvatski urbar Marije Terezije.

Urbari nam daju objašnjenje kako je gospodarski i socijalno funkcioniralo feudalno društvo čija je baza bila poljoprivreda. Usaporedbom urbara možemo doći do zanimljivih zaključaka zašto je na nekom veleposjedu bilo mnogo napuštenih sela, a na drugom ih nije bilo. Odlučujući ulogu u tome igraju ne samo subjektivne nego i objektivne okolnosti, ratne prilike, bolesti, društveni odnosi i sl.

one, Kamilo Bočkal, showed interest in this urbar and its influence on Bilogora/Podravina region; almost entire history data of the region are based on this historian's archives.¹³

Streza convent has originally emerged as a large feudal estate legate, but it was being expanded by donations of God-fearful nobility. This is why taxes and contributions from different estate portions were uneven, as the estate serfs and subjects were kept in the form and quantity their previous owners had been given right to. The original small and humble convent in Streza throughout years did not only expand from legates and donations - the Paulines also purchased lands, too. It eventually became a conglomerate of land plots, acquired through legates and purchases. The same way its number of serfs increased.

In 1420, there had been only 20, in 1446 29 serfs, and in 1461 there were 71 serfs (not including serfs in Kamen).¹⁴

So far, the urbar documents have been the most valuable and reliable source in determining relations between nobility and their serfs and peasants. As feudal law regulations, urbans managed to remain in use all the way up to 18th century, when the king Karlo and the empress Marija Terezija ordered that urbans be unified throughout the kingdom, which led to Croatian and Slavonian urbar drafting, or rather, an unified Croatian urbar of Marija Terezija.

Urbans do not explain how this feudal society, based on agriculture, functioned in economic and social ways. By comparing various urbans, we can come up to interesting conclusions, i.e. why certain estates had lots of deserted homesteads, while others did not. Determining roles in this process were subjective, but with some objective circumstances, like ongoing wars, diseases, social relations, etc.

¹³ Kamilo DOČKAL, "Srednjovjekovna naselja oko Streze", Starine JAZU, 46, Zagreb 1958. Svakako treba spomenuti i već više puta citiranu knjigu R. Pavleša.

¹⁴ Josip ADAMČEK, "Pavlini i njihovi feudalni posjedi", U katalogu Kultura pavlina, n. dj., 44 - 45, 48.

¹³ Kamilo DOČKAL, "Medieval settlements around Streza", Starine JAZU (Old volumes, Yugoslav academy of sciences and arts), 46, Zagreb, 1958. Already quoted book by R. Pavleš should be mentioned in this context too.

¹⁴ Josip ADAMČEK, "Paulines and their feudal estates", Catalog "Culture of Pauline order", 44 - 45, 48.

Urbar u Strezi, nažalost, nije proučen onako kako zaslužuje. Trebalo bi istodobno u cijelosti objaviti latinsko izdanje i hrvatski prijevod jer je riječ o najstarijem gospodarskom dokumentu o odnosima vlastelina i podložnika u sjevernoj Hrvatskoj. Dakako, on nije bio dugo u upotrebi pa je i izmakao pozornosti kasnijih vjekova kada je taj teritorij potpadao pod Varaždinski generalat, jer nije više imao praktične vrijednosti, kao što to nije imao ni Iločki statut, budući da su pavlini s tih prostora nestali tijekom osmanlijskih osvajanja, a u vrijeme Josipa II. nestali su i pavlini iz Lepoglave. To je razlika između ovog urbara i istarskih urbara koji su se dugo koristili, jer turska osvajanja gotovo da i nisu poremetila život na njihovu prostoru, iako su bolesti, a osobito kuga, decimirele više puta i stanovništvo Istre.

Urbar u Strezi potječe iz 1477. godine i stariji je od modruškog urbara iz 1486., ali nešto mlađi od brubanskog urbara iz 1453. godine.¹⁵ Vrijedan je zbog još jednog razloga. Naime, on je jedini urbar za posjed koji su vodili pavlini po uzoru na svjetovni veleposjed, te su se tako i ponašali, kao veleposjednici, a prior je bio onaj koji je o svemu odlučivao i možemo ga izjednačiti s vlastelinom.

Naš urbar pod nazivom "Registrum super privilegiarum omnium possessionus claustrorum fratrum heremitarum de Streza" čuva se u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u obliku male, očito naknadno uvezane, knjižice, pa su prvo objavljeni posjedi, a onda urbar.¹⁶

Knjižica se, naime, sastoji od dva dijela: urbara i popisa posjeda.

Situation with Streza urbar is unclear. Unfortunately, the urbar is yet to be treated with importance it deserves. There is still no publication with parallel Latin original and its Croatian translation. It is, after all, the oldest document of economic relevance, describing the feudal relations of serfs and nobility in northern Croatia. Of course, it was not in use for a long period, and thus escaped the attention in later periods, when this territory was a part of Varaždin military order. It was then of no practical value, just as Ilok statutes lacked, since the local Pauline order disappeared from this region, fleeing the Ottomans, and the Paulines from Lepoglava did the same during the reign of Josip II.

This makes the difference from this urbar to Istria peninsula urbans, which were being used for a much longer period, as Turks' conquests virtually left them unharmed (while diseases, plague in particular, cut down the population of Istria many times).

Streza urbar dates back to 1477 and is older than Modruški urbar of 1486, yet a bit younger Brubanski urbar of 1453.¹⁵ Still, Streza urbar has another value for us. This is the only urbar for a church, Pauline order estate, drafted in a secular wording and manner; the Paulines treated it accordingly, acting as nobility to their serfs; their prior was the one to make all decisions, which equals him to a landlord of a secular estate.

Our urbar is titled "Registrum super privilegiarum omnium possessionus claustrorum fratrum heremitarum de Streza". It is being kept at Croatian academy of sciences and arts, as a small (bound in a book at a later stage) booklet, listing the land plots first, and then the actual urbar regulations.¹⁶

The booklet is comprised of 2 parts: the actual urbar regulations and the land plots listings.

¹⁵ N. KLAJČ, O razvitku..., 40 i 43.

¹⁶ Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, sig. II b. 8. Privilegia claustrorum de Streza.

¹⁵ N. KLAJČ, On development..., 40 and 43.

¹⁶ Archives of Croatian academy of sciences and arts in Zagreb, sig. II b.8, Privilegia claustrorum de Streza

Urbar se dijeli na šest odsjeka:

- I. O prihodima imanja uopće
(*De proventibus in communi*);
- II. O selima i kmetskim selištima, koja spadaju pod vlast samostana
(*De villis et sessionibus, earumque serviciis*);
- III. O gornici ili vinskoj devetini
(*De montanis sive terragiis vinearum*);
- IV. O samostanskim šumama
i njihovim prihodima
(*De silvis et proventibus earum*);
- V. O oranicama, lивадама и vinogradima koji se obrađuju u vlastitoj režiji samostana, tj. o takozvanom alodiju
(*De vineis, terris et pratis ad claustrum pertinentibus*);
- VI. O sloboštinama koje uživaju pojedini podanici, te o ugovorima koji su sklopljeni za uživanje zemlje sa strancima koji su došli izvana
(*De libertatibus et compositionibus factis cum colonis qui de novo venerunt ad possessiones nostras*).

1. Prihodi samostana od podložnika

Samostan u Strezi bio je oslobođen plaćanja državnog poreza "dimnice." No, kako se ne bi položaj kmeta u Strezi razlikovao od kmeta na drugim veleposjedima, pavlini su prisiljavali svoje podložnike da plaćaju dimnicu, te su je koristili za korist samostana, a urbar spominje da su tako činili i drugi samostani.

Tlaka (Gospodchyna)

Svaki korisnik selišta bio je obavezan na tlaku o svojoj hrani. Jedno selište Streze, prema urbaru, ima od 14 do 24 jutara, prema kvaliteti zemlje.

1. Za takvo selište kmet je morao svake godine, svih 12 mjeseci, davati po dva težaka. U

The urbar is divided into 6 chapters:

- I. Review of all estate revenues
(*De proventibus in communi*);
- II. Review of hamlets and homesteads under the convent's authority
(*De villis et sessionibus, earumque serviciis*);
- III. Review of hills and wine one-ninth contributions
(*De montanis sive terragiis vinearum*);
- IV. Review of convent's forests and woods contributions and revenues
(*De silvis et proventibus earum*);
- V. Review of plough - fields, meadows and vineyards being farmed by the convent itself, so - called alodium
(*De vineis, terris et pratis ad claustrum pertinentibus*);
- VI. Review of liberties bestowed upon certain subjects, and of land sub-lease contracts with strangers coming from outside
(*De libertatibus et compositionibus factis cum colonis qui de novo venerunt ad possessiones nostras*);

1. Revenues made from the convent's subjects

Streza convent itself was exempt from state taxes "dimnica" (chimney stacks excise). However, the Pauline order forced its subjects to pay this tax, in order to keep the same level of taxes with other serfs on other estates, who were paying the same tax. Paulines used this revenue for the convent's benefit, as the urbar advises other convents did.

Labor obligation (so-called "Gospodchyna")

Each homestead serf had a duty of labor, providing his own food. A typical Streza homestead was 14 - 24 acres, depending on land quality.

1. Each year a homestead like this was bound to provide 2 laborers throughout the year. Both

vrijeme žetve ili košnje koncentrirala se tlaka, pa bi tada selište davalo i 4-5 težaka tjedno, ali s ogradiom da nitko ne može tjedno raditi više od tri dana kako bi imali dovoljno snage i vremena obraditi i svoju zemlju. Siročad i udovice te posve osiromašeni kmetovi bili su oslobođeni tlake.

2. Osim dva težaka, selište je moralo izorati i povlačiti 3 jutra oranica, i to u proljeće jedno jutro za jare usjeve, ljeti između Male Gospe i berbe moralo je uzorati drugo jutro, a u jesen je trebalo obraditi još jednoć isto zemljište kada su ga težaci zasijavali i sjemenjem pšenice koji je davao samostan. Za takvo oranje podložnici su se oslobađali pola dana tlake u jednom tjednu.

3. Kmetovi su morali obaviti i žetvu te je spremiti u samostanska skladišta. Obično su tada i noćivali u polju dok ne obave posao.

4. Selište je moralo davati jednog kosca za košnju. Morali su i spremiti sijeno i dovoziti u samostan dva voza sijena dnevno u vrijeme košnje. Iz urbara vidimo da se tijekom godine kosilo samo jednom, i to između Sv. Lovrinca i Sv. Stjepana Kralja, dakle između 10. i 20. kolovoza. U urbaru se naglašava kako se treba paziti da kmetovi ilegalno ne napasaju svoju stoku na samostanskim livadama.

5. Kmetovi su morali obraditi samostanske vinograde u potpunosti. U vrijeme berbe morali su u vinogradima i pudariti, tj. noćiti. Rad u tim alodijalnim vinogradima uračunavao se u tlaku.

6. Samostanski podložnici morali su na nalog uprave samostana biti nosioci vijesti, odnosno morali su pratiti redovnike na njihovu putovanju, što upućuje na zaključak da je putovanje bilo vrlo nesigurno, a vrijeme nemirno.

Naturalna davanja i primanja

Podložnici Streze morali su plaćati munera (časti). To su bili točno utvrđeni darovi koje su podložnici morali davati u određeno vrijeme, a ponajviše o crkvenim svetkovinama.

harvest and haymaking works were the busiest time of year, so a homestead would provide up to 4 - 5 laborers per week, but with a limit for each laborer of maximum 3-day labor a week (in order to have time and strength to work their own lands). Orphans, widows and completely impoverished serfs were exempt from labor obligation.

2. Beside 2 laborers, a homestead had a duty to work (plough and harrow) 3 acres of land each year; 1 acre was to be ploughed for early crops in Spring, another in Summer (between harvest time and Virgin Mary's Nativity day in September), and the last one in Autumn, sowing with wheat provided by the convent. Such a harvest carried a bonus of half-day release per week from labor obligation.

3. Serfs had to complete the harvest and store the crops in the convent's barns and storage rooms. They used to spend nights in the open until all work was done.

4. A homestead provided one hay-maker too. They had to reap, stack and transport 2 cartloads of hay per day during haymaking. The urbar shows, that there was only 1 haymaking activity per year, around 10-20 August (between 2 catholic holidays St. Lovrinca and St. Stjepana Kralja). It also warns that serfs should refrain from feeding their cattle off the convent's pastures and meadows.

5. Serfs had to undertake the complete tending of the convent's vineyards and during grape-picking, they also had to keep watch and guard the harvest. This alodial vineyard labor counted toward labor obligation too.

6. Convent's subjects had to provide service of travelling companions to monks and friars, carrying news too. This indicates that travel in those troubled times was dangerous and uncertain.

Obligations and receivables in nature (giving food, commodities)

Streza subjects were obliged to pay so-called "respects" (munera). These were strictly listed gifts that the convent was entitled to, mostly during church holidays and celebrations.

Prema strezinskom urbaru, darovi su se nosili redovito tri puta godišnje:

1. O Božiću kada je trebalo donijeti tri dobra kruha "bez mane", jednog kopuna i jednu svinjsku lopaticu, ako je podložnik imao svinju. Podložnici Kamena plaćali su 6 kruhova i 1 kopuna, dakle više od drugih podložnika, što je vjerojatno naslijedeno iz vremena kada su im gospodari bili vlasnici koprivničkog vlastelinstva, pa pavlini nisu htjeli ništa mijenjati.

2. O Uskrsu podložnik opet daje tri kruha te 12 jaja ili jedan sir. Podložnici Kamena opet daju 6 kruhova i 12 jaja.

3. O Velikoj Gospi podložnici su morali dati ponovno tri kruha i 1 pile. Podložnici Kamena daju 6 kruhova.

Izvanredno su se nosili darovi:

4. Tijekom košnje svako je selište moralo dati jedan kruh, jedno pile i jedan denar. Ta je hrana i denar išao koscu, koji je obično iz selišta. Takvim načinom se izjednačilo naturalno davanje i primanje, a stanovnicima selišta je bilo u interesu da sudjeluju u košnji livada.

5. Tijekom vizitacije oca generala pavlinskog reda (patris generalis) svako je selište moralo dati jedan kruh, jedno pile i jednu mjeru zobi, a isto je bilo i u slučaju dolaska njegova zamjenika.¹⁷

6. Kada je kmet ženio sina, morao je dati samostanu jedan ručnik i jednu dobru pogaču, ali se mogao otkupiti i novcem. Mogućnost takve zamjene nije se spominjala kod drugih darova.

7. Svako kmetsko selište davalo je godišnje mjeru pšenice i dvije mjere zobi.

8. Podložnici koji su imali vinograd, koji je obično nastajao krčenjem šuma, 22 godine bili su oslobođeni davanja. Nakon toga, ili u slučaju da su preuzeli već uređeni vinograd, morali su davati

According to Streza urbar, these gifts were being given three times a year on regular basis:

1. Around Christmas, 3 'good' loaves of bread, 1 rooster and 1 pork shoulder butt (if subjects had pigs). Kamen serfs had to pay 6 breads and 1 rooster, thus paying more than other serfs, probably due to regulations inherited from previous land owners, which Paulines did not want to change.

2. Around Easter, a subject was obligated again to provide 3 loaves of bread, 12 eggs and 1 cheese. Again Kamen serfs pay more - 6 breads and 12 eggs.

3. Around Virgin Mary's Nativity day, serfs provided 3 breads and 1 chicken. Kamen serfs provided the same, but double quantities of bread (6 loaves) instead.

Extraordinary events, that also required food obligation, were:

4. During haymaking, each homestead had to give away 1 bread, 1 chicken and money (1 denar). It was a receivable bestowed upon a hay-making laborer, who usually originated from this particular homestead. This was a way to make a balance between giving and receiving in nature, as homestead serfs were eager to participate in hay-making of meadows.

5. During canonic visitations by Pauline order general (the order superior, patris generalis), each homestead had to give 1 bread, 1 chicken and 1 measuring cup of oats; the same rule applied when the order general's deputy was visiting.¹⁷

6. When a serf was marrying a son, he had to give to the convent 1 towel, and 1 'good' bread pie. However, this natural obligation was 'redeemable' or transferable into money. No such possibility was being mentioned for other natural gifts.

7. Each serfs' homestead had to provide a measuring cup of wheat, and 2 cups of oats.

8. Subjects with vineyards (usually clearing of woods, newly cultivated land) on that land had a 22-year moratorium of tax non-payment. After that period, or in case they took over a cultivated vineyard, they were obliged to contribute with

¹⁷ F. HRNČIĆ, 173; I. K. TKALČIĆ, 204.

¹⁷ F. HRNČIĆ, 173; I. K. TKALČIĆ, 204.

vinsku daću (Gornicu) koja je obično bila svako deveto vedro mošta. U urbaru se ističe da je dobro da se treći dan nakon berbe kmetskih vinograda sakupi mošt kako podložnici ne bi pokvarili vino miješajući u njega vodu. Od svakog vinograda morali su davati i jednog kopuna, i prema urbaru taj se morao dati prije berbe kako dar ne bi bio izbjegnut. Svakako je zanimljiva i odredba da samostan daje dozvolu za početak berbe, ali to nije bilo stoga što se pazilo da grožđe bude zrelo, nego zato što se kroz tlaku tako ubrao prvo samostanski vinograd s trijeznim beračima.

Ako je vinograd pripadao strancu, nepodložniku, tada je morao, osim gornice, platiti samostanu i pet "beča" (viennenses), dva kruha ili dva solida, jednog kopuna i mjeru zobi, što se sve moglo pretvoriti i u novac.

Dakle, u urbaru je bio predviđen cijeli niz odredaba za vinograd, što znači da se vinogradarstvu u tom kraju posvećivala velika pozornost.

9. Morala se davati i desetina od svinja (decima porcorum) kao odšteta za žirenje u samostanskim alodijalnim šumama. Ako je kmet imao manje od deset svinja, tada je morao za svakog krmka godišnjaka platiti dva denara, a za svakog krmka starijeg od dvije godine četiri denara. Prior samostana određivao je u kojim će se šumama dopustiti žirenje.

10. Onaj tko je imao deset koza ili ovaca, morao je dati jednu kozu ili ovcu. Ako je imao stado manje od deset grla, tada je plaćao u ime pašarine po glavi koze ili ovce jedan denar.

Darovi su se donosili po nekom redoslijedu koji je određivao seoski starješina (villicus, knez).

Novčana davanja i primanja

Selišta su bila obavezna i na plaćanje novcem. Riječ je bila o raznim iznosima, najvjerojatnije prema veličini i vrijednosti zemljišta. Godišnje se plaćalo od 12 do 15 denara¹⁸ po selištu, polovina

wine tax (so-called 'gornica'), usually every ninth bucket of unfermented grape juice; the urbar itself suggests, that on third day following a serf's vineyard harvest, it is wise to collect grape juice tax, in order to prevent spoiling wine with water later on. Additionally, prior to vineyard harvest, each had to provide 1 rooster, in order to eliminate a possibility of this tax avoidance. An interesting observation here is, that the convent gives the permit to start a harvest, not controlling the ripeness of grapes, but sobriety of grape pickers, as the convent's vineyard was to be harvested first, before harvesters got drunk.

If a vineyard was owned by a 'foreigner', non-subject, it had to pay a so-called 'Viennese' tax (vienneses), 2 loaves of bread, 1 rooster and 1 measuring cup of oats, all transferable into money payment.

The urbar, therefore, collected a variety of definitions and regulations for a vineyard, which all indicates that wine-growing was treated with great respect.

9. A pork meat tax (decima porcorum) was another tax, as a one-tenth tax to cover for hog feeding with acorn in the convent's alodial forests. If a serf had less than 10 pigs, then for each year-old hog he had to pay 2 denari tax, while each hog, older than 2 years, carried a tax of 4 denari worth. The convent's prior decided which acorn forests would be allowed for pigs' feeding.

10. Owners of 10 goats or sheep had to give away one (either goat or a sheep). If a serf owned a herd with less than 10, then he had to pay a pasture tax of 1 denar tax per goat/sheep.

All gifts (taxes) in nature were to be delivered in some sort of a schedule, decided by village headman (villicus).

Money obligations and receivables

Homesteads were also obliged to pay money tax too. It was paid in different amounts, probably depending on size and value of land. Annual tax ranged from 12 to 15 denari¹⁸ per homestead, half

¹⁸ Jedna ugarska forinta imala je 100 denara.

¹⁸ One Hungarian forint had 100 denari.

se plaćala o Jurjevu, a druga polovica o Miholju. Jedini izuzetak bili su kmetovi sela **Kamena** koji su plaćali drugu polovicu o Martinju. To plaćanje novcem možemo smatrati svojevrsnom zemljarinom.¹⁹

Prihodi samostana od nepodložnika

Zbog postojanja brojnih napuštenih selišta prior i uprava samostana morali su davati takva zemljišta u zakup svojim podložnicima po posebnom ugovoru. Napuštene oranice davale su se na obrađivanje za sedminu koju je dotični morao vlastitim dovozom dopremiti u samostan. Livada se davala kosit “s polu”, a bio je moguć i otkup u novcu od 12 denara.

U urbaru je bilo naglašeno da se zemlja ne smije dati u obrađivanje bez “protučinidbe” jer bi to izazivalo veliku zavist onih koji su bili obavezni na davanja, pri čemu vjerojatno sastavljač urbara misli i na mogućnost izbjijanja bune.

Gospodarenje

Samostan je već 1477. imao poteškoća s obradom alodija zbog nedostatka radnih ruku. Stoga je morao plaćati i težake koji su mu bili potrebni. Ljeti je takav težak, nadničar, dobivao nadnicu od četiri solida (oko 2 denara), a zimi tri solida, dakako u oba slučaja bez hrane. Oranje se ljeti plaćalo 6 denara. Ako je samostan davao nadničarima hranu, tada se zarada umanjivala za jedan denar.

Samostan je bio opasan zidovima (fortalitio). Oni su se održavali iz “dimšćine”, (dimnice, drž. poreza), a u tom su poslu sudjelovali i susjedni plemići jer je očito blizina Osmanlija tjerala stanovnike cijelog područja da počinju pomisljati na obranu i da se radi toga udružuju.

payable around church festivities Jurjevo (Spring), and the other half around Miholje (Autumn). The only exempt from the rule were Kamen serfs, who paid the second half around Martinje (November). This money tax could be considered as land tax.¹⁹

Convent's income from non-subjects

Due to a number of deserted homesteads, the prior and other heads of the convent had to lease such homesteads and land, giving it to those interested, under a special lease contract. Deserted plough fields were leased for a one-seventh tax, and this one-seventh was to be delivered into the convent. Meadows were leased for one-half (of hay), also redeemable in money, and amounting to 12 denari tax.

The urbar stated that no land was leased without “counter-payment”, as this would cause envy from those forced to pay taxes in nature, and possibly a riot.

Organization of convent's economy

As early as 1477, the convent had difficulties in alodium land cultivation, as they were lacking labor hands. This was why the convent had to hire laborers and pay them. During summertime, such a day-laborer made a wage of 4 solids (around 2 denari); in wintertime, a day's pay was about 3 solids, without food in both cases. Land plough paid 6 denari (in summertime). If the convent provided food, then 1 denar would be deducted.

The convent was fortified with outer walls (fortalitio). Walls were rebuilt and kept in shape from income earned from ‘dimnica’ (chimney stacks excise) state tax, but others, like next-door nobility also contributed, as the Ottomans' closeness kept the entire population joined in defense preparations.

¹⁹ F. HRNČIĆ, 172 - 173.

¹⁹ F. HRNČIĆ, 172 - 173.

Zbog straha od Osmanlja život se počeo mijenjati i na samostanskom imanju te u urbaru nalazimo odredbu da stranci, ako se nastane u gradu, moraju svoju imovinu čuvati u posebnim spremištima, ali moraju održavati i dio samostanskog zida (fortalicii) u blizini svojih spremišta. Pri tome je bilo posebno napomenuto kako treba paziti da stranci ne pretvaraju spomenuta spremišta u gostionice te su oni morali obećavati da to neće činiti.

Kontrolu nad kmetovima i uopće poslovima samostan je obavljao preko posebnih službenika koji su vršili naplatu i u svemu pomagali prioru.

U urbaru u Strezi iz 1477. nalazimo dvije vrste takvih službenika:

- seoski knezovi (villici)
- lugari.

Seoski knezovi bili su spona između samostanskog priora i podložnika. Knez se obično birao na dan Sv. Jurja, i to između boljih i uglednijih ljudi. Prior bi izabrao kneza iz redova onih koji su se ponudili za tu službu, birajući najboljeg. Ako je knez bio vjeran samostanu i brižan s težacima, mogao je službu dulje obavljati, ali je svake godine o Jurjevu prior morao saslušati pritužbe na rad kneza te bi ih ili uvažio ili odbacio kao neosnovane.

Knez je imao dosta posla. Morao je kontrolirati težake na polju. Trebao je paziti i na njihovo dolično ponašanje, tj. da se ne koriste ružnim riječima. Upotreba ružnih riječi plaćala se jednu marku, tj. 60 denara, što je bila ogromna svota, a ako to osuđeni ne bi htio platiti, stavljali bi ga u kladu, što je bilo vrlo opasno po zdravlje. Prema tome, uzrečica "ne psuj" nije u Podravini novijeg datuma.

Dakako da je seoskom knezu bilo u interesu da prior bude zadovoljan njegovim radom jer je taj položaj donosio određene prednosti. Na dan Sv. Margarete, kada se održavao godišnji sajam pred samostanom, dobivao je od svakih kola nato-varenih lončarjom jedan lonac. U urbaru se nastoji pokazati da je i to pravo samostansko, pa je knez morao ubrane lonce dati prvo samostanu koji

Due to fears from the Ottomans, life changed in the convent's estate too. The urbar decreed, that outsiders and foreigners who established local residence, had to keep their valuables in separate storage, and to participate in maintenance of the convent's outer walls (fortalicii), close to their storage. The urbar prohibits that these storage facilities are turned into inns or alehouses, and such foreigners had to promise to honor this provision.

The convent conducted a control of its serfs, and all affairs were supervised by their hired clerks, bailiffs, who collected taxes and helped the prior.

In 1477 Streza urbar we find 2 types of bailiffs here:

- village headmen (villici)
- foresters and game-keepers.

Village headmen were liaisons between the convent's prior and convent's subjects. Village heads were usually appointed on St. George's day, among better-off, or more prominent inhabitants. The prior would appoint a headman from those applying for the position, usually nominating the best candidate. If the appointee was devoted to the convent and his service, yet caring for the serfs under him, he could stay in service for a longer period. Still, each year the convent's prior would listen to complaints about his work, either accepting or refusing complaints as groundless.

A headman usually had plenty of work. He had to perform supervision and control of fieldwork. He also watched serfs' behavior as their foul language was fined with 1 mark (60 denari) penalty for swearing and cursing. This was a huge fine, and if the convicted could not pay, he was put in the stocks, which endangered his health very much. This is why the proverb "ne psuj!" (don't curse!) is well-grounded in Podravina region, dating a way back.

Of course, a village headman tried to make the prior happy with his work, as the job carried certain privileges. On St. Margaret's day, during the annual fair outside the convent, he was entitled 1 jug from each pottery wagon. This proved the convent's right on proceeds from trade too: village headman was bound to gather all the pottery

bi ih onda vraćao knezu, probravši si eventualno koji potreban komad. Dakle, pokazuje se “princip vlasti” na sve načine.

Lugari potvrđuju da se velika pozornost posvećivala samostanskim šumama. Oni su svaki tjedan morali obići samostanske šume, a ujedno su morali čuvati oranice i livade, te su dakle bili i poljari. Zauzvrat su bili oslobođeni davanja jednog težaka na tjedan, a nisu trebali davati ni daće u novcu niti u naturi. Bilo im je oprošteno i davanje državnog poreza.

U samostanskim šumama steta se posebno naplaćivala. Za posjećeni hrast plaćalo se pola forinte (50 denara). Trećina te svote išla je kao nagrada lugaru.

Urbar iz 1477. sadrži niz odredbi koje su važne za našu spoznaju o tome kako je samostan funkcionirao. Među njima je i odredba da se u slučaju kmeta koji dugo nije platio svoje obvezе uzme u obzir njegovo siromaštvo i postupa milosrdno, a najbolje je da se uzme u račun vino u vrijeme berbe. Dakle, očito je da je bilo dosta onih koji nisu davali vlastelinstvu u Strezi sve što su morali, a vino je ipak bilo ono čega se podložnik mogao lakše odreći nego kruha ili mesa.

Urbar ima aneks, pripis koji počinje u vrijeme pisanja urbara i nastavlja se sve do približno 1538. godine. Tu su navedena sela i selišta te imena podložnika i zakupnika, kao i pojedinačni odnosi. Očuvan je i jedan posebni popis u ispravi od 29. VIII. 1495., koji R. Pavleš datira u 1477. godinu,²⁰ te jedan popis iz 1439. sa 130 imena naselja. Mislim da je postojala kraljevska naredba da se popišu mjesta tog područja, jer bez evidencije

he collected and submit it to the convent; after some pots and jugs were chosen and kept for the convent use, the remaining ones were returned to the headman, who profited in the end, too. This reaffirms the principle of ‘governing powers’ in several ways.

Existence of foresters (game keepers) shows that convent took great care of its forests and woods. These foresters had to walk every wood and forest each week, keeping plough - fields and meadows from unauthorized use, thus serving as field keepers too. In return, they were exempt from giving labor obligation per week, they did not have to pay money or natural taxes either, plus they were exempt from state tax.

The convent charged everyone for forest damages. For each oak tree, that was cut down, a person had to pay half a forint (50 denari). A third of this sum went to the forester as his reward.

1477 urbar has a number of regulations of importance and relevance, that helps us understand the way this convent functioned. One of them is a regulation, that if a certain serf failed to pay his duties and taxes for a longer period, then his poverty status had to be taken into consideration, and that he was treated with mercy during tax collection (suggested collection to suit him best was wine tax during grape harvest). Therefore, it is obvious that there were a number of subjects, unable to pay taxes in Streza. However, taking away wine from them was the best way, as subjects could live more easily without wine than food or meat.

This urbar has an annex, an amendment that had started off at the time of urbar drafting until around 1538. This annex lists all villages and homesteads, with all the names of subjects, tenants and lease - holders, listing also their individual relations. A listing, dating 29 August, 1495 has been saved too /R.Pavleš dates this to 1477,²⁰ as well as a listing from 1439, with names of 130 villages and settlements. Presumably, there was a royal edict to record and list names of all settle-

²⁰ Pavleš 10. Ovaj popis nalazi se u Arhivu HAZU pod sig. D-X-76.

²⁰ Pavleš 10. This list is archived with Croatian academy of sciences and arts in Zagreb, sig.D-X-76.

mjesta vladala je u posjedovnim odnosima prevelika anarhija koja je obezvređivala i kraljevsku vlast. U spomenutom aneksu se poimence spominju selišta i podložnici te zakupnici do približno 1538. godine. Iz aneksa se s obzirom da bilo je promjene, može nazrijeti i kako je dobro funkcioniralo. U vrijeme nastanka ovog aneksa mnoga su već selišta bila napuštena i upravo u potvrdi katastrofalnog položaja crkvenog veleposjeda na početku 16. stoljeća donosimo samo neke podatke, koji govore o premalom broju obrađivača i zemlje i vinograda da bi se crkveni veleposjed mogao održati.²¹

U Jakopovcu je bilo 13 selišta, ali ih je pet bilo napušteno. Kao podložnici ili zakupnici spominju se Mahtesich, Gvrychin, Jarenich, Thoma Sependio, Stefanych, Popsich, Bachavecz, Glagyno i Clementis.

U Hrovathschini su postojala tri selišta i četiri kurije i sve je bilo napušteno.

U Rometynczu su postojala 24 selišta, a nekoliko ih je već bilo napušteno. Podložnici su bili Mrakoichi, sinovi Fabiana Elie, selište Blasa Hodchecza, Gyvronycha (Gwrenycha), Ztankonisa, Martina Kolovoza, Nicolaia Napekoza, selište Capistranovih sinova, selište Matheia Horvata, Valentina Capistranych, selište koje drže Dionisije i Antonio Gyvren, selište Keleka Capistrana, selište Naplata, selište Stephana Molendinatorija, selište Blasia Kohnasa, selište Marca Czala, selište Stephana Mahtesicha, selište Dionisija, selište Bertola, selište Demetrija Capistrana, selište Haracha i selište Georgii koje sada drže sinovi Harachovi.

U Bukovini je bilo devet selišta, ali većina je napuštena dok neki drže dva selišta. Spominju se imena Zmokoichi, kovač Blasius, Mathei Biscup i Benedict Vrasich.

Mykchevsyna je bila alodij sa sedam selišta i osam kurija u kojoj obitava Michael Chronchich.

U Ilyneczu je bilo osam selišta i devet kurija, a većina selišta imala je zakupnika. Spominju se selišta Elije Kovacha, Michaelis Prehoricha,

ments in this region, as lack of records encouraged anarchy and diminished the royal rule. The above mentioned annex listed individually all the homesteads, serfs, subjects, tenants and lease-holders all the way up to 1538. As the annex was recording changes and amendments, now it's a useful tool and insight into organization and evidence how it all worked well. At the time this annex was drafted, many homesteads had already been deserted. As a proof of disastrous situation this church estate fell in the beginning of 16th century, the following data will show too small a number of laborers in fields and in vineyards, so the estate was barely sustaining itself.²¹

In the village of Jakopovec, 5 homesteads out of 13 were abandoned. Listed subjects or lease-tanents are families of Mahtesich, Jarenich, of Thoma Sependio, Stefanych, Popsich, Bachavecz, Glagyno, Clementis.

In Hrovathschina, there were 3 homesteads and 4 manors - all deserted.

In Rometyncz, out of 24 homesteads, several already deserted, the following subjects were listed: Mrakoich, sons of Fabian Elia, homestead of Blas Hodchecz, Gyvronych (Gwrenych), Ztankonis, Martin Kolovoz, Nicolai Napekoz, homestead of Capistran's sons, homestead of Mathei Horvat, Valentin Capistranych, homestead held by Dionisije and Antonio Gyvren, homestead of Kelek Capistran, Naplata homestead, Stephan Molendinatoria, homestead of Blas Kohnas, Marco Czal, Stephan Mahtesich, Dionisio's homestead, homestead of Bertol, of Demetrio Capistran, Harach, Georgii (held by Harach).

In Bukovina, out of 9 homesteads most of them were abandoned, while some held two at a time. Names mentioned here include Zmokoich, Blasius, the blacksmith, Mathei Biscup, Benedict Vrasich.

Mykchevsyna was alodium with 7 homesteads and 8 manors, held by Michael Chronchich

Ilynecz had 8 homesteads and 9 manors, but most homesteads had lease-holders. Names mentioned here included Elia Kovach, Michaelis

²¹ I. K. TKALČIĆ, 207 - 219.

²¹ I. K. TKALČIĆ, 207 - 219.

Valentina Seselicha, Andreja Jahchenaka, Tome Sulka, selište Testamentovo; selišta Santechicza.

U Kamenom je bilo osam selišta i samo su dva napuštena, što je dokaz da je to područje bilo sigurnije od drugih. Prvo selište držao je Gregorius Czal, drugo je obrađivao Paulynzki, treće Emricus, četvrto Nicolai, peto Johannis Haznos. Šesto selište Paulynkija je napušteno, kao i sedmo Figkovskija, dok su osmo držali Rigynzki i Ivka Pvchavzka.

U selu Torynczi bilo je četrnaest sesija, a postojala je i jedna šuma. Polovica je sesija bila napuštena. Selište su napustili Mathei Krohen, Thomas Hraga, Vidvzko, Georgius Hrovah, Matey Gona, Matey Ragunych, Antonius Krohen, Johannis Lysko, Nicolai Sczamar i Petrus Nalepek, ali se kao zakupnici spominju Ferenchich, Stepanhus Maydich, Andreas, Ivan Pagina i Munak.

Vinograde na brdu Jakopovcu obrađivali su Antonius Plantich, Philippus Gallus, Georgius Kronewsecz, Vrbanus, Blasius Croatus, Petrus i Jeronimo Filipoich, Petrus Filipoich i Valentino Croato, Martinus Kolovoz, Marcus Czal, Blasius Kvhnas, Thomas Sependia, Elias Fabiani, Demetrius Napokoz, Stephanus Mathesich, Blasek, Tomas Godecz, (nije morao ništa plaćati do 1503. godine) i Antonius Gvren. Dakle, ponavljaju se već spomenuta prezimena, što znači da su neke osobe bile čvrsto vezane uz samostan.

Na brdu Heremiti ili Remetynzke gorycze obavezu davanja vina imali su Valentinus Carystranich, Emericus i Joannes, Elias Mahtesich s majkom, Margareta sa Stefanom, Marcus Guren, Benedictus Mrakoich, Antonius Turk, plebanus Ztrezetynch, Martinus Capystranych, Thoma Godecz, Bertola, sinovi Haracha i Nicolaus Napokoz.

Na brdu Svetog Benedikta ili Bedenychke Gorycze na davanje vina bili su obavezni Stefanus molendorf, Petrus Vrassich i Johann Horvat, Johannes Turk, Demetrius Peuchecz, Stefanus Prelich, Thomas Benoich, Blasius Hilchich, plebanuš s. Benedicta, Stefanus Prelich i Tomas

Prehoricha, Valentin Seselich, Andrei Jahchenak, Tomo Sulk, homestead of Testament, and of Santechiczam.

Kamenno had 8 homesteads but only 2 were deserted, which proves this area was more secure than others. The first homestead was held by Gregorius Czal, second by Paulynzki, third by Emricus, fourth by Nicolai, fifth by Johannis Haznos, sixth by Paulynkija (abandoned), seventh by Figkovskija (abandoned), eighth was held by Rigynzki and Ivka Pvchavzka.

Torynczi village had 14 homesteads (half of them deserted) and 1 forest. The following families abandoned their homesteads: Mathei Krohen, Thomas Hraga, Vidvzko, Georgius Hrovah, Matey Gona, Matey Ragunych, Antonius Krohen, Johannis Lysko, Nicolai Sczamar, Petrus Nalepek. However, the list contains the names of new lease - owners: Ferenchich, Stepanhus Maydich, Andreas, Ivan Pagina and Munak.

Vineyards on Jakopovcz hill were worked by the following families: Antonius Plantich, Philippus Gallus, Georgius Kronewsecz, Vrbanus, Blasius Croatus, Petrus and Jeronimo Filipoich, Petrus Filipoich and Valentino Croato, Martinus Kolovoz, Marcus Czal, Blasius Kyhnas, Thomas Sependia, Elias Fabiani, Demetrius Napokoz, Stephanus Mathesich, Blasek, Tomas Godecz (who was exempt from taxes until 1503), and Antonius Gvren. However, some family names are repeated, which indicates that some individuals were closely tied to the convent.

The hills of Heremiti and Remetynzke gorycze had vineyards with the following individuals who had wine tax obligation: Valentinus Carystranich, Emericus and Joannes, Elias Mahtesich with his mother, Margareta with Stefan, Marcus Guren, Benedictus Mrakoich, Antonius Turk, Plebanus Ztrezetynch, Martinus Capystranych, Thoma godecz, sons of Harach, Nicolaus Napokoz.

The hills of St. Benedict or Bedenychke Gorycze had vineyards with the following individuals who had wine tax obligation: Stefanus Molendorf, Petrus Vrassich and Johann Horvat, Johannes Turk, Demetrius Peuchecz, Stefanus Prelich, Thomas Benoich, Blasius Hilchich, Plebanuš St. Benedict, Stefanus Prelich and

Benoich, Matez Tykocih, Joannes Wgrin, Blasius Kohnas (1500. dobio je vinograd i trebao biti oslobođen 12 godina, ali vinograd je bio napušten), Georgius Horvatich, Gregorius de Suyztavecz, Stephanus Horvat, Dionisius, Michael Nabit, Stephanus Naplat i Martinus Capistranich.

Na brdu **Torynzka** vinograde su obrađivali Michael Hanza, Stephanus Magdych, Valentinus Ferenchych, Michael Bukovecz i Stephanus Hrosych.

Samostanski posjed u Strezi imao je deset šuma: Hraztyna, Jakopowchyna, Gora, Jankovecz, Hrovatchyna, Candolovchyna, Dyczchyna, s. Benedictum, Ilynecz te malu šumu pokraj alodiuma.

Taj aneks sadrži i imena onih koji su došli na posjed i pod kojim uvjetima, kao i popis pavilina i priora. To je, dakle, svojevrsna kratka kronika rada tog pavlinskog samostana do njegova raspusta.

Zaključak

1. Urbar Streze iz 1477. čuva se u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Riječ je o prvorazrednom dokumentu za poznavanje posjedovnih odnosa, koji je ujedno i inventar pavlinskog crkvenog veleposjeda, a vrijednost mu je prevelika i stoga što se sadržaj može upotpuniti očuvanim dokumentima iz arhiva pavlinskog samostana Streze, koji su završili u arhivi lepoglavskog samostana u komorskoj arhivi.

Prvo objavlјivanje urbara Streze iz 1477. izvršio je Ivan Tkalčić Krstitelj još 1903. godine, dakako bez prijevoda na hrvatski jezik. S obzirom na to kako su Gorani i Primorci ponosni na svoj Modruški urbar i Vinodolski zakonik, mislim da bismo i mi ovom najstarijem dokumentu koji govori o zemljjišnim odnosima u sjevernoj Hrvatskoj morali posvetiti veću pozornost i prirediti njegovo zadovoljavajuće objavlјivanje.

2. Položaj podložnika prema upravi samostana se veoma razlikovao, što je posljedica uvećanja samostanske zemlje tijekom duljeg vremena s obavezom preuzimanja i danih slaboština ili prava, pa i obaveza. Samostan se uvećavao pros-

Tomas Benoich, Matez Tykocih, Joannes Wgrin, Blasius Kohnas (was given the vineyard, exempt from wine tax for duration of 12 years, yet he abandoned it), Georgius Horvatich, Gregorius de Suyztavecz, Stephanus Horvat, Dionisius, Michael Nabit, Stephanus Naplat, Martinus Capistranich.

The hill of Torynzka with the following individuals who had wine tax obligation: Michael Hanza, Stephanus Magdych, Valentinus Ferenchych, Michael Bukovecz, Stephanus Hrosych.

The Streza convent owned 10 forests: Hraztyna, Jakopowchyna, Gora, Jankovecz, Hrovatchyna, Candolovchyna, Dyczchyna, S.Benedictum, Ilynecz, and some small woods near the alodium land.

Conclusion

1. Streza urbar of 1477 is kept at the Croatian academy of sciences and arts archives in Zagreb. This is a document of utmost importance and value to distinguish land ownership of that time, serving at the same time as an inventory of Pauline order church estate. Its value is also enormous to the fact, that it can be matched with auxiliary documents from the convent's archives, that were moved and kept at Lepoglava convent. The first-ever publication of 1477 Streza urbar was made by Ivan Tkalčić Krstitelj in 1903 in Latin (naturally, without Croatian translation). If we consider that some other parts of Croatia (Primorje and Gorski kotar regions) take pride in their own medieval documents, like Morduški urbar and the Statute of Vinodol, I believe we should properly evaluate our oldest document that regulated land registry and ownership in northern Croatia, providing more attention and a proper publication.

2. Convent's subjects differed greatly in view of their respective relations with the convent. This came as a result from various purchases or acquiring through legates, where the convent took over lands together with their serfs and tenants, their different individual rights, duties and obligations. The convent enlarged its estate with various land plots, scattered around the Koprivnica and

torno zemljom dosta razasutom na području koprivničkog i đurđevačkog vlastelinstva. Često ta darovana zemljišta nije bilo moguće povezati, pa je i gospodarenje njima bilo neracionalno, vrlo otežano i radi toga je trebalo davati posebne ustupke da zemlja ne ostane neobrađena.

3. Selišta su u trećini već u vrijeme formuliranja urbara iz 1477. bila napuštena, što znači da se preferirala obrada alodijuma, tj. zemlje koja se obrađivala direktno pod upravom i u režiji samostana. Na taj način dakako da je bilo moguće obrađivati samo zemlju u blizini samostana, dok je ona udaljenija jedva bila pod nekakvom kontrolom samostana i s njom je prior imao mnogo poteškoća ako je želio da mu bude korisna.

4. Teška i nesigurna vremena omogućila su najhrabrijim podložnicima da zaposjedu prazna selišta i obrađuju ih uz manje obaveze, nadajući se od toga vjerojatno određenoj koristi.

5. Na osnovi istraživanja samostana u Strezi ruski povjesničar J. V. Bromlej zaključio je da je radna renta na tom posjedu početkom 15. stoljeća predstavljala osnovnu formu feudalne eksploracije te da se ona smanjuje do potkraj XV. stoljeća kako bi se uvećala "proizvodnost seljačkog rada". Mislim da to njegovo gledište nije uvjerljivo.²² Smanjivanje rente bilo je prouzročeno nuždom. Renu su pavlini smanjivali kako zemlja ne bi ostajala pusta, a ne zbog prijelaza na novčanu rentu. Svakako da taj fenomen upozorava na posebne prilike na podravskom prostoru gdje dolazi do velikog napuštanja selašne zemlje, koja se onda daje u zakup za jednu sedminu, što je trebalo biti vrlo privlačno, ali ipak nije bilo. Zašto? Vijesti o osmanlijskim osvajanjima svakako su već stizale i do ravnica, ali i brežuljkastih dijelova strezanskog samostana. Zbog traženja sigurnijih krajeva za život i rad učestalo je bježanje stanovništva na zapad i sjever. Mađarski povje-

Durđevac area and nobility who lived there. Very often so donated lands were impossible to interconnect, and management of scattered lands was hard, often irrational and required giving concessions in order to keep the lands cultivated.

3. At the time of urbar drafting in 1477, one third of all homesteads were being abandoned, which means that villagers preferred alodium lands to homestead farming. This meant a direct lease from the convent and their organization of land work. But this was possible only on lands around the convent, while the more distant plots of land had been under loose supervision by the convent, and the prior had difficulties making those lands useful.

4. Hard and uncertain times enabled those subjects with enough courage to occupy abandoned, now vacant homesteads, farming them with less taxes and lesser lease rent, in hope of certain gains.

5. A Russian historian J. V. Bromlej undertook a research of Streza convent and came to a conclusion, that their labor obligation represented the basic form of feudal exploitation, which by the end of 15th century decreased, promoting in this way "improved productivity of peasant's work". I find this conclusion unconvincing.²²

Decrease of lease rent and taxes was, in fact, forced. The Pauline order decreased lease rent in order to keep lands cultivated, saved from desertion, not because of switching from rent in nature to rent in money. Indeed this phenomenon indicated special circumstances in Podravina region (serfs abandoning their homesteads in great numbers); such deserted land was afterwards given for a one-seventh lease, which was supposed to attract new tenants, but it did not. Why? News of further Ottoman conquests were reaching lowlands and foothills of Streza convent. In search of more secure and safer areas to live and work, population fled the region more frequently further up

²² J. V. BROMLEJ, "Krestjanskoje vosstanie 1573. g. v Horvatii", izd. Akademija nauk SSSR, Moskva 1959., 141, 143. Citirano prema: N. KLAIC, O razvitku, n.dj., 44.

²² J. V. BROMLEJ, *Krestjanskoje vosstanie 1573 v Horvatii* (Christian uprising in 1573 in Croatia), issue USSR Academy of sciences, Moscow, 1959, 141, 143, quoted according to N. KLAIC, on development, 44.

sničar. J. Pach misli da su seljaci napuštali selišta zbog razvijanja robne proizvodnje.²³ Mislim da se to ne može odnositi na Strezu, nego da razlog leži u predznacima rata, iako su neki dijelovi samostanskog posjeda još pružali veliku sigurnost. Vijesti o osmanlijskim osvajanjima stizale su i do ravnica i do brežuljkastih i šumama zarašlih dijelova tog posjeda. Neki došljaci koji su se sklanjali na samostansko dobro, pa su ušli i u urbar, očito su već imali bliski susret s nasilnim neprijateljem. Učestalo je bježanje stanovništva iz ravnica na zapad i sjever, a možda bi daljnja istraživanja arhivske dokumentacije arhive pavlinskih samostana potvrdila da je upravo u okolini Bjelovara počeo proces koji je kasnije zahvatio cijelu Banovinu gdje je stanovništvo, predvođeno Zrinskim, otišlo u Međimurje i Gradište. Socijalna nesigurnost postajala je svaki dan sve veća i ona je uvjetovala ponašanje onih koji su se bavili poljoprivredom jer u vrijeme rata u krajevima kroz koji prolaze vojske ostaje samo pustoš.

Rezime

Oko 1370. osnovan je pavlinski samostan u Strezi sjeverno od Bjelovara. Kraljevom potvrdom, a i kasnijim darivanjima i legatima uglednih ljudi, taj je samostan postao središte velikog crkvenog posjeda, ali zbog posebnih okolnosti, izazvanih približavanjem osmanlijske opasnosti, nikad nije razvio onaj kulturni utjecaj koji je ostvarila Lepoglava.

Međutim, zahvaljujući odredbi priora Pavla, 1477. godine izrađen je urbar koji određuje gotovo sve odnose između samostanskih podanika i uprave samostana.

north and west. A Hungarian historian J.Pach thinks, that serfs and peasants were leaving their homesteads due to increased manufacture and trading of goods.²³ I believe this cannot apply to Streza estate, as reasons lie in signs and portents of an upcoming war, even though some lands of the convent still provided safety to their inhabitants. Some newcomers to the estate, fleeing the violent Ottomans from other regions (now registered by the urbar as new tenants) obviously had previous bad experiences with the enemy. Fleeing of population further west and north was more frequent now; possible new research of Pauline convents' archives might prove that indeed it was the area of Bjelovar where this process had been initiated; later on, depopulation process engulfed the whole Banovina, where the entire population, led by Zrinski nobility, left for Međimurje and Gradište. Social instability increased by day, and influenced the behavior of farming population, as ongoing war activities left devastation wherever armies marched.

Summary

Around 1370, a Pauline order convent had been established in Streza (between Koprivnica and Bjelovar). Initially through a royal charter, and later on by legates and donations of established individuals, the convent became a center of a large church estate. Due to specific circumstances, the Ottoman threat and upcoming war, it failed to develop a cultural influence in society, as it happened around other Pauline convent in Lepoglava.

However, under a decree by convent's prior Paul, in 1477 an urbar (feudal law regulations) was drafted, which defined and specified almost every single relation between the convent and its subjects.

²³ J. PACH, Das Entwicklungs niveau der feudalen Agrarverhältnisse in Ungarn in der zweiten Hälfte des Sv. Jahrhunderts, Etude historique, I, Izd. Ugarske akademije, Budimpešta 1960., 420.

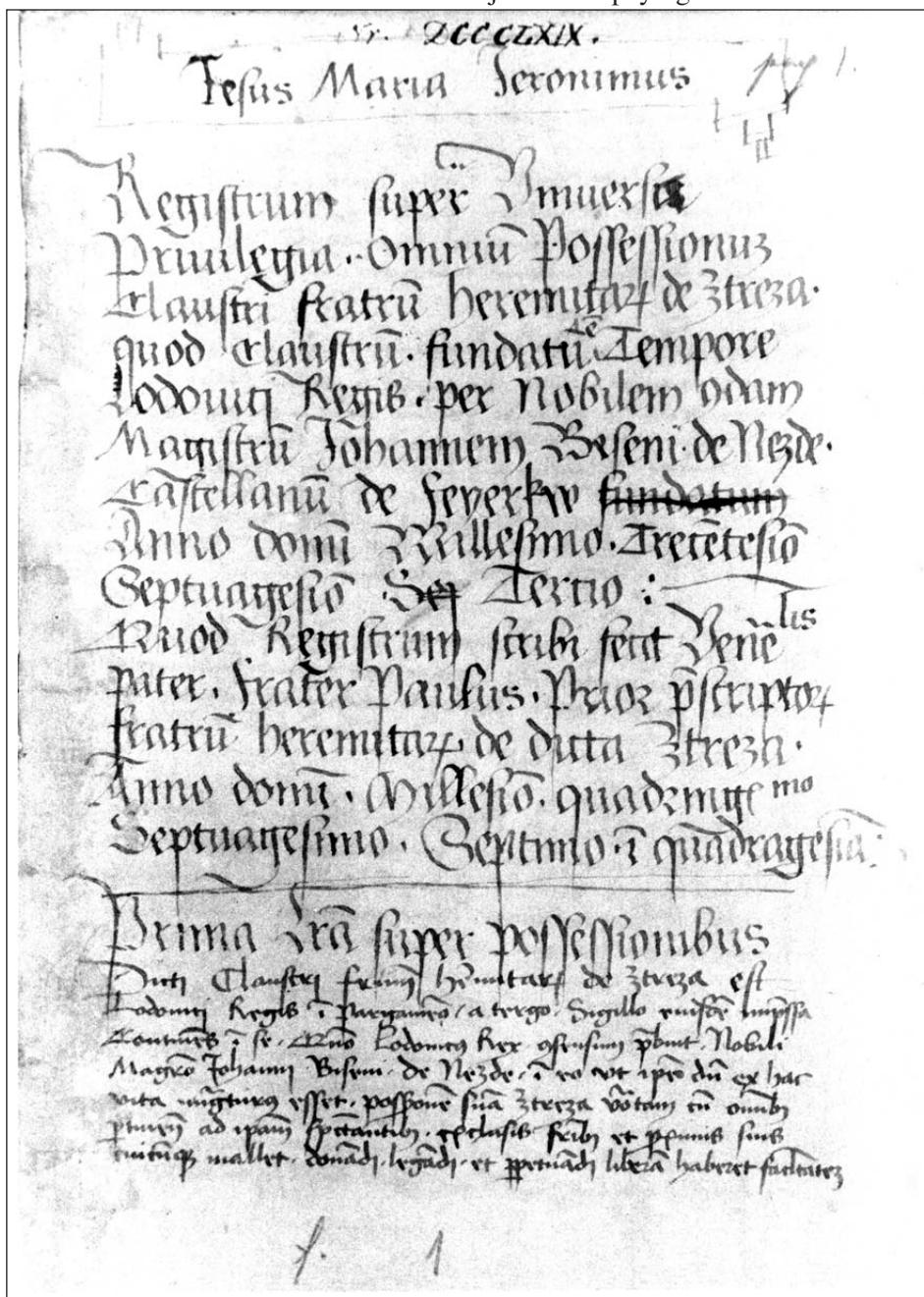
²³ J. PACH, Das entwicklungs niveau der feudalen Agrarverhältnisse in Ungarn in der zweiten Hälfte des Sv. Jahrhunderts", Etude historique, I, issue Hungarian Academy, Budapest, 1960, 420.

Taj je urbar veoma dragocjen povijesni izvor za sjevernu Hrvatsku i vrijedan je posebne pozornosti. U urbaru se već naziru neke odredbe koje najavljuju odlazak obrađivača zemlje, a svakako pod utjecajem ratnih zbivanja na istoku.

Veoma je zanimljivo da u Strezi nisu svi podložnici bili obavezni na ista davanja te da su

This urbar is a rich and valuable historic source on northern Croatia and deserves our full attention. The urbar already specifies some provisions, that indicate land desertion and lack of cultivation labor, primarily due to upcoming Ottoman invasion from the east.

It is an interesting fact, that not all Streza subjects were paying the same level of taxes and con-

Slika 1: Prva stranica Registra samostana u Strezi u kojem se nalazi i urbar iz 1477. godine. (Arhiv HAZU)

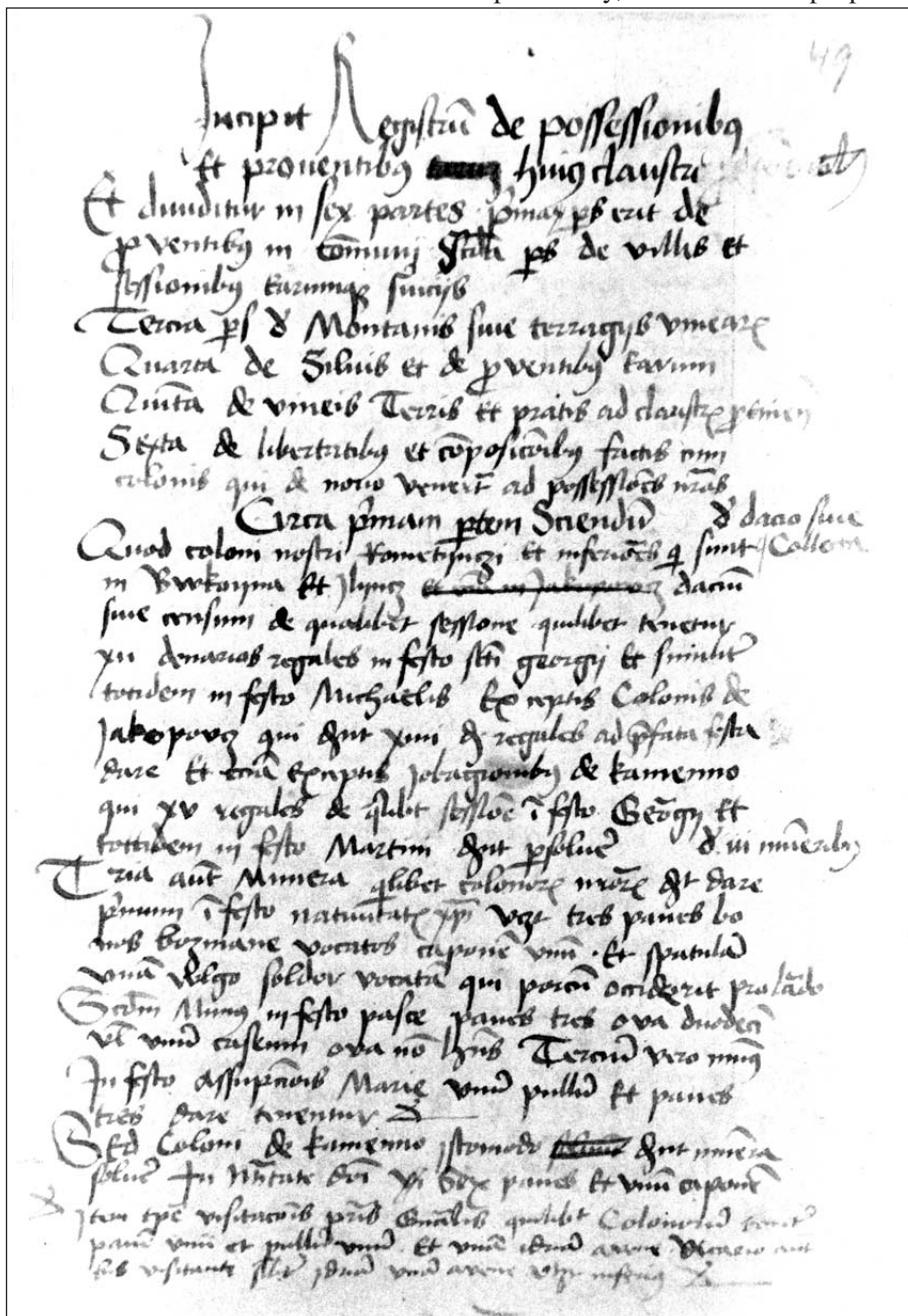
Picture 1: Front page of Streza convent register, that contained the urbar from 1477 (Croatian academy of sciences and arts, archive)

posebno mala bila davanja onih koji su se naselili na prazna selišta. Vodstvo samostana uvijek je imalo socijalnog obzira prema siromašnima, ali je i tražilo da se obaveze ispunjavaju točno i na vrijeme.

tributions. Particularly small taxes were imposed on those tenants, who moved in to previously abandoned homesteads.

The convent and its prior were always socially sensible to poverty and impoverished serfs.

However, he and the convent always insisted on due tax payments and fulfilling obligations punctually, on time and in proper amounts.

Slika 2: Početak urbara iz 1477. godine (Arhiv HAZU).

Picture 2: Initial page of 1477 urbar (Croatian academy of sciences and arts, archive).

ODNOS SREDIŠNJE VLASTI I GRADA KOPRIVNICE ZA VLADAVINE UGARSKO-HRVATSKOGA KRALJA MATIJAŠA KORVINA (1458. - 1490.)

KOPRIVNICA'S POSITION AND TREATMENT BY CENTRAL GOVERNMENT DURING THE REIGN OF KING MATHIAS KORVIN (1458. - 1490.)

Doc. dr. sc. Borislav Grgin

Odsjek za povijest

Filozofski fakultet u Zagrebu

Primljeno: 28. 4. 2003.

Prihvaćeno: 23. 5. 2003.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

This paper has two positive reviews

UDK/UDC 94 (497.5 Koprivnica) "14"

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

SAŽETAK

Odnos središnje vlasti i grada Koprivnice za vladavine Matijaša Korvina, prema sačuvanim izvornim podacima, u najvećem dijelu odgovara u historiografiji već apostrofiranim odnosima kralja prema gradovima i njihovim stanovnicima. U početku je kralj, motiviran traženjem saveznika krune, potaknuo emancipaciju grada od velikaških vlasti Celjskih i njihovih nasljednika. Kasnije, u već promijenjenim okolnostima, kralj je dao potporu susjednom plemstvu u interesnom sporu s građanima Koprivnice (primjer Turnera i posjeda Mogovine). Konačno je Korvin, nedovoljno zainteresiran za njegovu društvenu promociju i doživljavajući ga prema svemu sudeći nedovoljno važnim u sklopu vlastite unutarnje i vanjske politike, grad Koprivnicu prepustio novoj velikaškoj eliti, sinovima bana Ernuszta. Kao velikaški grad, Koprivnica je i ušla i izšla iz Korvinova doba. Jedina promjena bila je ta što je nakon starih etabliranih velikaša došla u ruke novih kraljevih miljenika nižega podrijetla. Prema svemu sudeći, Koprivnica nije tijekom Korvinove vladavine, bilo pod kraljevom ili pod vlašću Ernuszta, doživjela značajnije društvene i gospodarske promjene niti je njen status unutar Slavonije i cjeline kraljevstva poboljšan. Što zbog objektivnih ograničenja dostignutog stupnja društvenog razvoja u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu, što zbog kraljeve subjektivne inertnosti, i na primjeru Koprivnice vidi se da gradovi za Korvina većinom nisu uspjeli prevladati nametnuta im ograničenja. To će, u koprivničkom slučaju, ostati zadatak za daleku budućnost. Korvinovo doba možemo stoga zaključno označiti razdobljem neiskorištenih koprivničkih mogućnosti.

Ključne riječi: Srednji vijek, Matijaš Korvin, Koprivnica, vlast, uprava

Key words: Middle Ages, Mathias Korvin, Koprivnica, rule, government.

U višestoljetnom razvoju grada Koprivnice tijekom srednjega vijeka jednu od zanimljivijih etapa predstavlja druga polovica 15. stoljeća kada je grad, nepuna dva desetljeća, bio pod izravnom kraljevskom vlašću. Interpretacija navedene etape povijesti Koprivnice, za ugarsko-hrvatskog kralja Matijaša Korvina (1458. - 1490.), moguća je s različitih motrišta. Izvorna građa i literatura nisu osobito opsežne, no ipak omogućavaju rekonstrukciju osnovnih zbivanja. Najdalje je u takvim pokušajima otišla Nada Klaić u monografiji o koprivničkoj srednjovjekovnoj povijesti.¹ Na ovome mjestu potrebno je ukratko ponoviti uporišne točke povijesti onovremene Koprivnice.

Nestankom dotadašnjih gospodara grada, velikaše obitelji grofova Celjskih 1456. te dolaskom mladog Matijaša Korvina dvije godine kasnije na ugarsko-hrvatsko prijestolje, Koprivnica se našla, poput većine gradova srednjovjekovne Slavonije, u novoj situaciji. Kralj je 1459. zapovijedio tadašnjem slavonskom banu Janu Vitovcu da vrati u kraljevske ruke sve slavonske slobodne kraljevske gradove.² Stoga nije slučajno da su već u veljači iste godine predstavnici koprivničkih građana zatražili i dobili od kralja potvrdu povlastica slobodnoga kraljevskoga grada iz 1356. godine koje im je u međuvremenu potvrđio i ugarsko-hrvatski kralj Žigmund Luksemburgovac (1387. - 1437.).³ Iz vremena izravne kraljevske uprave nad gradom sačuvan je dokument iz 1466. o sukobu koprivničkih građana i varaždinskog kaštelana Ivana Turnera oko njegovih posjeda na području koprivničke općine.⁴ U kraljevskim je rukama grad, prema svemu sudeći, ostao do svibnja 1477. Tada ga je Korvin, zajedno s Đurđevcem i Prodavićem te međimurskim utvrdama Čakovcem i Štrigovom, ustupio braći Ernuszima, Ivanu mlađem i pečujskom biskupu Žigmundu, sinovima, te Katarini, udovici bivšeg slavonskog bana Ivana Ernuszta starijeg (1473. - 1476.).⁵ Sve navedeno ustupljeno je banskoj obitelji za 20000 florena uz predaju utvrde i vlastelinstva Dobra Kuća u kraljeve ruke. Darovani posjedi oslobođeni su na rok od tri godine svih poreza.

Za uvođenje braće Ernuszta u nove posjede kralj Matijaš odredio je stolnobiogradski kaptol. Unatoč tome, vjerojatno zbog otpora novih podložnika, među ostalim i građana Koprivnice, do uvođenja braće Ernuszta navedene posjede u potpunosti je došlo tek 24. svibnja 1478.⁶ Već u lipnju iste godine kralj Matijaš zapovijedio je slavonskim banovima da franjevce samostana Svete Marije u gradu Koprivnici i njihov posjed Mogovinu štite od presizanja suvlasnika Koprivnice, pečujskog biskupa Žigmunda Ernuszta, zatim gradskog župnika Jurja te neimenovanog kaštelana koprivničke utvrde. Toga posljednjeg je, prema svemu sudeći, upravo biskup Žigmund postavio.⁷ U travnju 1486. kralj Matijaš izdao je Ernuszima potvrđnicu za povlastice iz 1477. i uvođenje u posjed 1478. godine.⁸ Sve u svemu, od 1477. pa do Matijaševe smrti 1490. grad je neprekinuto bio u posjedu braće Ernuszta, a to je, barem u vlasničkom smislu, ostao i za kraljeva iz dinastije Jagelovića.⁹

Rekonstrukcija glavnih događaja vezanih za Koprivnicu u Korvinovo doba jednostavniji je dio istraživanja. Zbog nedovoljnih izvora znatno složeniji zadatku predstavlja rekonstrukcija odnosa pojedinih gradskih društvenih slojeva u promatranom razdoblju. Stoga će takva analiza na ovome mjestu izostati jer zaslužuje posebnu raspravu. Nasuprot tome, u središtu pozornosti bit će odnosi i veze kraljevske vlasti i grada Koprivnice od 1458. do 1490., koji se mogu promatrati s različitih strana.

¹ Klaić 1987.

² Klaić 1980., 33, 40; Klaić 1987., 126.

³ Laszowski 1900., 224 - 225; Klaić 1987., 126.

⁴ N. dj., 126 - 127; Stipićić-Šamšalović 1960., 603, dok. br. 2602.

⁵ N. dj., 620, dok. 2841; Klaić 1987., 130.

⁶ Stipićić-Šamšalović 1960., 620, dok. 2842, 2843; 622, dok. 2870; Klaić 1987., 130.

⁷ Stipićić-Šamšalović 1960., 622, dok. 2873; Klaić 1987., 130; Pavleš 2001., 87.

⁸ Stipićić-Šamšalović 1960., 635, dok. 3044; Klaić 1987., 130.

⁹ N. dj., 130 - 137.

Pokušat će se problematizirati odnos Korvina i Koprivnice u sklopu kraljeva odnosa prema različitim društvenim slojevima, srednjovjekovnoj Slavoniji i gradovima kraljevstva u cjelini. Donekle će se dotaknuti i pitanje uloge Koprivnice u obrani jugoistočnih granica Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva od Osmanlija.

U historiografiji prevladava mišljenje da je kralj Matijaš Korvin težio centralizaciji i izgradnji snažne središnje vlasti, a prema nekim starijim autorima, moglo bi se govoriti čak o absolutizmu.¹⁰ O tome ipak ne može biti riječi jer je državna organizacija u cjelini bila daleko od razine koju će dosegnuti u 18. stoljeću. Većina autora slaže se da su Korvinu u pokušajima centralizacije najveću prepreku predstavljali velikaši diljem kraljevstva. Stoga se nužno oslanjao na sitno i srednje plemstvo te stanovnike naselja gradskog tipa, posebice slobodnih kraljevskih gradova, kao svoje prirodne saveznike.¹¹ Slaganje postoji oko činjenice da ugarsko-hrvatski kraljevi sve do Mohača nisu uspjeli stvoriti novu osnovicu moći izvan velikaškog kruga. U novije vrijeme pojavila su se u literaturi disonantna mišljenja koja dovode u pitanje namjeru i stvarni doseg mjera centralizacije, kao i razinu do koje se Korvin zaista oslanjao na alternativne društvene slojeve.¹² Urbana populacija bila je u cjelini znatno malobrojnija nego u zemljama zapadnog i sjevernog susjedstva Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Navedena činjenica nije trebala predstavljati značajniju prepreku za urbani razvoj, pod uvjetom da je kralj vodio politiku povećanja uloge gradova. Čini se da Korvin ipak nije bio voljan pomoći urbani rast i razvoj onoliko koliko su društveni i gospodarski uvjeti već tada dopuštali. U tome Korvin nije bio iznimka među ugarsko-hrvatskim kasnosrednjovjekovnim vladarima.¹³

Većina gradova kraljevstva u Korvinovo vrijeme još je imala skromnu gospodarsku i političku ulogu. Bilo je među njima i onih sa značajnjom ulogom u staleškim skupštinama, donošenju važnih političkih odluka, financiranju državnih troškova i davanju ljudstva za ratove. Gradovi su poglavito bili vladarima zanimljivi kao izdašni izvori prihoda državne blagajne.¹⁴ Krajem 15. stoljeća (1495.) Ugarska je, zajedno sa Slavonijom, prema najnovijim istraživanjima imala između dva milijuna i 910 tisuća te tri milijuna i 305 tisuća stanovnika.¹⁵ Oko 850 od ukupno dvadesetak tisuća naselja steklo je povlastice grada ili neke njihove elemente. U izvorima se navode kao civitates ili oppida, iako je među njima bilo malo gradova u pravom smislu te riječi. Od sredine 15. stoljeća i predstavnici gradova dolazili su na staleške skupštine.¹⁶ Status slobodnih kraljevskih gradova imalo je samo njih tridesetak, a ostali su bili trgovиšta.

U naseljima gradskog tipa glavna djelatnost bila je agrarna proizvodnja, osim u rudarskim središtimi. Razvoj manufaktura i trgovine tada je dobrom dijelom zakočen zahvaljujući sve većoj konkurenciji jeftinih, uvoznih manufakturnih proizvoda, poglavito s njemačkog područja. Stoga je krajem 15. stoljeća primjetno opadanje broja i finansijskog statusa gradskog stanovništva dok je istovremeno u gradskim naseljima rastao broj sudionika u poljoprivrednoj proizvodnji. Pokušaji centralizacije u Korvinovo doba nisu uspjeli utjecati na promjenu navedenih tendencija. Jačanjem gospodarskih veza Ugarske sa zapadom u osnovi se stvarao poseban tip gradova, različit od zapadnih, a riječ je o takozvanim agrarnim gradovima.¹⁷

¹⁰ Npr. Fraknói 1891., *passim*.

¹¹ Najznačajniji radovi o društvenoj ulozi gradova u Korvinovo vrijeme su: Bak 1973., 1990., 1994.; Elekes 1960., 1963., 1965.; Kubinyi 1998a, 1998b, 1998c, 1999a, 1999b; Makkai 1963.; Raukar 1985.; Szabó 1960.; Szűcs 1963.

¹² Vidi npr. Bak 1994.

¹³ N. dj. 44 - 45.

¹⁴ Elekes 1960., 455 - 457.

¹⁵ Kubinyi 1998d, 178.

¹⁶ Kubinyi 1998b, 1999a, 1999b.

¹⁷ Szabó 1960., 361 - 362; Makkai 1963., 30 - 35; Szűcs 1963., 102 - 129.

Opisana proturječja urbanog razvoja u Korvinovo doba mogu se manjim dijelom pratiti i na primjeru Koprivnice. U doba borbe za osiguranje prijestolja (1459. - 1463.) Matijaš je posvuda po kraljevstvu tražio saveznike. Na prostoru srednjovjekovne Slavonije imao je problema s brojnim velikašima, primjerice Martinom Frankapanom i slavonskim banom do 1459. Nikolom Iločkim, vođama stranke protukandidata za prijestolje cara Fridrika III. Habsburgovca (1452. - 1493.). Nakon što se Iločki pomirio s kraljem nevolje mu je počeo zadavati njegov prijašnji pouzdanik, novi slavonski ban Jan Vitovec koji je često mijenjao strane, kao uostalom i Iločki, sve do 1463. godine kada se Vitovec konačno priklonio kralju.¹⁸ U takvim se okolnostima potvrda povlastica građanima Koprivnice u veljači 1459. može iščitavati i kao interesni savez dviju strana. Kralju je svaki saveznik u Slavoniji dobro došao te je spremno i brzo reagirao na molbu za izdavanje potvrđnice magistra Blaža, suca Stanislava i plemića Emerika Breštovečkog, ciues et inhabitatores ciuitatis nostre Kaproncza, u ime cijele gradske zajednice.¹⁹ Građanima je s njihove strane vjerojatno trebao moćan oslonac i u borbi za emancipaciju od Katarine Branković Celjske, udovice Ulrika II., prethodnog vlasnika utvrde i grada Koprivnice. Da je 1458. - 1461. Katarina i dalje polagala prava na utvrdu te možda i grad Koprivnicu, svjedoči i ugovor koji je 1461. sklopila s banom Janom Vitovcem i braćom Weyspriach o prodaji svih svojih nekretnina po Slavoniji, među ostalim i koprivničke utvrde.²⁰

Izravna kraljevska vlast, prema poznatim podacima, zadržala se nad gradom Koprivnicom do 1477. godine. Kakav je značaj imala te koliko je i kako utjecala na jačanje političkog položaja grada unutar srednjovjekovne Slavonije i cjeline kraljevstva te razvoj njegova gospodarstva i društva? Na navedena ključna pitanja o odnosu kraljeve vlasti i grada Koprivnice izvori gotovo uopće ne daju odgovore. Kroz promatrano razdoblje od gotovo dva desetljeća u kraljevstvu su se dogodile krupne promjene: od uspješnog završetka Matijaševe borbe za učvršćenje na prijestolju krunidbom u Stolnom Biogradu, pohoda na Bosnu protiv Osmanlija, promjene fokusa kraljeve vanjskopolitičke orientacije s jugoistoka na srednjoeuropski prostor i posljedične neuspješne urote ugarskih i slavonskih velikaša predvođenih Ivanom Vitezom i Janusom Pannoniusom, zatim uzdizanja novih kraljevih pouzdanika te konačno ženidbe s napuljskom princezom Beaticom Aragonskom.²¹ Iz tog cijelog razdoblja poznata je samo već navedena epizoda iz 1466. godine kada je Korvin zabranio koprivničkim kaštelanima i gradskim sucima ometati varaždinskog kaštelana Ivana Turnera i ženu mu Uršulu u njihovim posjedima. Još iste godine Turner je oporučno ostavio franjevačkom samostanu Svetе Marije u Koprivnici svoj posjed Mogovinu.²²

Iako je riječ tek o epizodi, ona je znakovita. Naime, kralj je u međuvremenu od 1459. do 1466. učvrstio položaj u kraljevstvu, krunio se, riješio se protukandidata i stabilizirao unutarnjopolitičku situaciju te se nakon bosanskog pohoda okrenuo srednjoeuropskoj politici. U takvim okolnostima interesi maloga slavonskoga grada poput Koprivnice značili su mu mnogo manje nego 1459. godine. Stoga se u ovom slučaju bez ustručavanja stavio na plemićku stranu. Riječ je o izoliranom primjeru za Koprivnicu, ali tek jednom u nizu sličnih u kraljevstvu za Korvinove vladavine. I taj primjer povećava vjerojatnost pretpostavke novije historiografije o izostanku bitne kraljeve potpore društvenoj afirmaciji gradova, sa svrhom promjene unutarnjih odnosa u kraljevstvu. Čim mu vlast ničim bitnim nije bila ugrožena, kralj se priklanjao već etabliranoj društvenoj eliti. Nedovoljan broj izvora prijeći bolje poznavanje osamnaest godina kraljeve izravne uprave nad gradom i njenih posljedica. No, sudeći prema

¹⁸ Klaić 1980., 30 - 40; Klaić 1987., 126.

¹⁹ Laszowski 1900., 224 - 225.

²⁰ ... Item castrum Kaprinitza unacum proventibus et pertinenciis castri Kybar aboliti ad id spectantibus. Kukuljević 1854., 99; Klaić 1987a, 152, bilj. 106.

²¹ O svemu navedenome vidi detaljnije u: Fraknói 1891., passim; Klaić 1980., passim.

²² Stipišić-Šamšalović 1960., 603, dok. br. 2602; 604, dok. br. 2613; Klaić 1987., 126 - 127; Pavleš 2001., 87.

ranijem i kasnijem razvoju, odgovor na početna pitanja redom je negativan. Niti se u bilo čemu bitnom poboljšao politički položaj grada unutar Slavonije i cjeline kraljevstva, niti je koprivničko gospodarstvo i društvo pod utjecajem izravne kraljeve uprave gradom doživjelo pozornosti vrijedne promjene.

Godine 1477., nakon što im je Korvin ustupio grad, u posjed Koprivnice došla je plemićka obitelj Ernuszta.²³ Oni su bili židovskog podrijetla a došli su u Ugarsku iz Švedske ili Austrije.²⁴ U drugoj polovici 15. i prvoj polovici 16. stoljeća uživali su brojne posjede u Ugarskoj i srednjovjekovnoj Slavoniji. Prvi iz obitelji koji se doselio u Ugarsku sredinom 15. stoljeća i tamo se pokrstio bio je kasniji slavonski ban Ivan. U Budimu je kao sposoban trgovac i novčar postao glavni logističar Korvinova dvora. Od 1461. godine obnašao je javne dužnosti, najprije požunskog, zatim vrhovnog tridesetničara te konačno od 1467. do smrti 1476. godine i vrhovnog blagajnika u kraljevstvu.²⁵ Godine 1470. nazvan je u jednoj ispravi vitezom kraljevstva i kraljevim kumom.²⁶ Još u svibnju 1469. Ivan Ernuszt, kao budimski građanin, posudio je kralju 6000 zlatnih florena za očuvanje pograničnih utvrda. Kao kompenzaciju, kralj mu je ustupio prihode iz sjevernougarskih rudnika u Banskoj Bistrici (danas u Slovačkoj).²⁷ U veljači 1470. Ivan je polovicu stečenih prihoda, zajedno s još nekim sjevernougarskim selima, za 2000 zlatnih florena prodao tadašnjem slavonskom banu Ivanu Tuzu od Laka.²⁸ U studenome 1473. Matijaš Korvin odlučio je smjeniti Nikolu Iločkog i Damjana Horvata s dužnosti slavonskih banova te na njihovo mjesto imenovati Ivana Ernuszta, vjerojatno da bi mu se odužio za sve dotadašnje usluge kruni. Uz novu dužnost, kralj je ostavio Ivana na položaju vrhovnog blagajnika kraljevstva i bansko-bistričkog župana.²⁹ Kao čovjek od posebnog povjerenja, Ivan je u svibnju 1475., zajedno s vesprimskim biskupom, u kraljevo ime u Napulju zaprosio princezu Beatricu Aragonsku.³⁰ Ban Ivan Ernuszt umro je 3. ožujka 1476. godine.³¹

Nakon što im je ustupio Koprivnicu i druge posjede, kralj Matijaš je u listopadu 1477. Ivanove sinove, Ivana mlađeg i pečujskog biskupa Žigmunda, oslobođio duga od 20.000 florena koliko su, prema očevoj oporuci, trebali vratiti kralju.³² Kraljeva intervencija u lipnju 1478., kojom je stao na stranu koprivničkih franjevaca Svete Marije u sporu s koprivničkim kaštelanom (čovjekom braće Ernuszta) i koprivničkim župnikom oko posjeda Mogovina,³³ prema svemu sudeći, predstavlja nastavak prijašnjih prijepora Koprivničana s varaždinskim kaštelanom Turnerom oko istog posjeda koji je Turner oporučno ostavio navedenim franjevcima. No, kao i u prethodnom slučaju, kralj je stao na stranu suprotnu interesima građana. Čini se da je od 1482. godine društveni status braće Ernuszt u kraljevstvu postupno počeo opadati, unatoč kraljevoj potvrđnici iz 1486. za darovane posjede. Naime, otad su braća Ernuszt pozivana na odgovornost, a to se nastavilo i nakon Korvinove smrti, zbog duga koji su stvorili za Matijaševe potrebe kod budimskog i ostrogonskog kaptola u značajnom iznosu od 4400 florena.³⁴

Ustupanje Koprivnice Ernusztimu indikativno je za drugi dio Korvinove vladavine. Do urote ugarskih i slavonskih velikaša 1471./72. kralj se pretežno oslanjao na stare i etablirane velikaške

²³ Stipić-Šamšalović 1960., 620, dok. 2841, 2842; Klaić 1987., 130.

²⁴ HBL, 79.

²⁵ Wagner 1802., 20 - 24; Nagy 1858., 73 - 75, Bojničić 1899., 45.

²⁶ Stipić-Šamšalović 1960., 610, dok. 2697; Klaić 1987., 130.

²⁷ Stipić-Šamšalović 1960., 608, dok. 2677; Klaić 1987., 130.

²⁸ Stipić-Šamšalović 1960., 610, dok. 2692; Klaić 1987., 130.

²⁹ Stipić-Šamšalović 1960., 615, dok. 2768; Klaić 1980., 118; Klaić 1987., 130.

³⁰ Klaić 1980., 124; Klaić 1987., 130.

³¹ Klaić 1980., 128; Klaić 1987., 130.

³² Stipić-Šamšalović 1960., 621, dok. 2847; Klaić 1987., 130.

³³ Stipić-Šamšalović 1960., 622, dok. 2873; Klaić 1987., 130; Pavleš 2001., 87.

³⁴ Stipić-Šamšalović 1960., 631, dok. 2983, 2984; 632, dok. 2991; Klaić 1987., 130.

obitelji. Poučen negativnim iskustvom s domaćim velikašima, od 1472. počeo se okruživati strancima, pretežno Talijanima, plaćenim dvorskim službenicima i umjetnicima, bogatim trgovcima i novčarima.³⁵ Neke od njih, poput Ernuszta darovanjima je posjeda, ustupanjima prava i postavljanjem na visoke političke položaje pretvorio u zamjenu za eliminirani dio elite. No, značajna je činjenica da se i dalje jedino dobivanjem krupnih zemljишnih posjeda i visokih državnih dužnosti moglo steći stvarnu moć. Tek su tim putem Ernuszti dospjeli u redove stvarne društvene elite, iako su i prije bili financijski moćni. Drugim riječima, kralj se dijelom oslanjao na pripadnike novih društvenih slojeva. No, to nije činio putem jačanja njihova društvenog položaja kao trgovaca i obrtnika, nego pretvaranjem u dio postojeće feudalne elite. Primjer Ernuszta u tom je smislu paradigmatičan i najbolje oslikava nedostatak društvenih uvjeta te nepostojanje vladareve svjesne aktivnosti, koji bi omogućili bitnije promjene u redovima nositelja društvene, političke i gospodarske moći u kasnosrednjovjekovnom Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu.

Grada Koprivnicu je kralj držao pod izravnom upravom, poput mnogih drugih gradova kraljevstva, kao svojevrsnu stratešku pričuvu za vlastite unutarnjopolitičke potrebe. No, temeljem sačuvane građe vidi se da u razdoblju od 1459. do 1472. Korvin nije ništa bitno učinio za društvenu ili gospodarsku afirmaciju Koprivnice. Nakon 1472., kada je praktički eliminirana svaka ozbiljnija politička opozicija u kraljevstvu, Koprivnica je u kraljevim unutarnjopolitičkim planovima, prema svemu sudeći, izgubila i onu skromnu ulogu i važnost koju je dotad uživala. Stoga ju je bez oklijevanja mogao 1477. prepustiti Ernusztima, čime je grad vraćen pod vlast jedne velikaške obitelji. Činjenica da više nije bila riječ o starom velikaškom rodu poput grofova Celjskih u 15. stoljeću, nego o strancima i doseljenicima, pokrštenim Židovima, prije trgovcima i novčarima, za društveni položaj grada kao ni za odnose moći u kraljevstvu nije ništa značila. Sve se promijenilo da bi konačno, de facto, sve bilo vraćeno na isto. Ni kraljevska vlast niti vlast Ernuszta nisu, prema sačuvanim podacima, bitnije zasijecale u društveno tkivo grada Koprivnice te nisu dovele do značajnijih promjena.

Grad Koprivnica je u vanjskoj politici Matijaša Korvina mogao nešto značiti samo u razdoblju kada je kralj vodio djelatnu protuosmansku politiku i branio jugoistočne granice kraljevstva. Navedena činjenica, uostalom, vrijedi za cijelu srednjovjekovnu Slavoniju i Hrvatsku. Izuzetak predstavlja početno razdoblje Matijaševe borbe s carem Fridrikom III. za učvršćenje na prijestolju, u kojoj je i Koprivnica imala već opisanu ulogu. Gradovi u hrvatskim zemljama koji su se nalazili izvan obrambenog sustava kraljevstva bili su dužni, uz ljudske resurse, izdvajati financijska sredstva namijenjena obrani od Osmanlija te sami organizirati protuosmansku obranu vlastitog prostora. U tome se od slavonskih gradova osobito isticao zagrebački Gradec.³⁶ Nažalost, o gradu Koprivnici u kontekstu protuosmanske obrane za Korvinove vladavine ne postoje sačuvani podaci. Stoga se ništa pobliže ne može reći, nego samo pretpostaviti da su i građani Koprivnice, do određene mjere, na navedene načine sudjelovali u obrani jugoistočnih granica kraljevstva.

³⁵ Fraknói 1891., 113, 122 - 126, 159 - 166; Klaić 1980., 106 - 115; Bak 1990., 72.

³⁶ Vidi, primjerice, MCZ, 335 - 336, 339 - 340, 341 - 342, 360; Tkaličić 1879., 54.

SUMMARY

According to the preserved original historiography sources, the central government's attitude and treatment of Koprivnica was in major part similar to the overall king's treatment of burgs and their inhabitants.

In the beginning, the king, being motivated to seek allies for the crown, had encouraged emancipation and independence of burgs and towns from the nobility of Celje and their successors.

Later on, in already changed circumstances, the king supported local nobility in their interest dispute with Koprivnica citizens (for example, Turner and Mogrovina estates). Finally the king Korvin left Koprivnica in the hands of newly emerging nobility, the sons of vice-roy Ernuszt, as he was lacking interest in Koprivnica' establishment and considered the town unimportant to his own interior and exterior policies.

Even after the reign of King Korvin had passed, Koprivnica still remained in the hands of nobility. The only change was that after a period of being governed by the old established nobility, it now ended up in the hands of the king's new favourites of lesser heritage. Judging by all available data, Koprivnica was not better off, nor it underwent any significant social or economic growth during the reigns of king Mathias Korvin and Ernuszt nobility. Neither the town's own status was improved a bit within the kingdom, or the province of Slavonia.

Due to some objective facts, like already reached limits in social development within Croato-Hungarian kingdom, and king's own subjective lack of enthusiasm and inertia, Koprivnica was an example of burgs and towns suffering under the imposed limits and restrictions under the reign of Mathias Korvin, failing to overcome them.

In Koprivnica's case, it was a task, yet to be achieved, in a distant future. This is why we can, in conclusion, name the Korvin's era as one of unused opportunities and potentials for Koprivnica.

IZVORI

Laszowski 1900. - E. Laszowski, Podatci o Koprivnici u srednjem vijeku, Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva god. II, sv. 4, 1900., 224 - 225.

MCZ - I. K. Tkalčić, Povjestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba [Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiæ] 2, 1894.

Stipić-Šamšalović 1960. - J. Stipić-Šamšalović, Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije (Nastavak - do smrti kralja Matije Korvina), Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 3, 1960., 563 - 643.

Tkalčić 1879. - I. K. Tkalčić, Izprave XV. veka iz "crvene knjige" zagrebačkoga kaptola, Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 11, 1879., 17 - 95.

LITERATURA

- Bak 1973. - J. M. Bak, Königtum und Stände in Ungarn in 14-16. Jahrhundert, Wiesbaden 1973.
- Bak 1990. - J. M. Bak, "The Late Medieval Period 1382-1526" u: History of Hungary (P. D. F. Sugar, P. Hanák, T. Frank eds.), London-New York 1990, 70 - 76.
- Bak 1994. - J. M. Bak, "The Kingship of Matthias Corvinus: A Renaissance State?" u: Matthias Corvinus and the Humanism in Central Europe, eds. T. Klaniczay - J. Jankovics, Studia humanitatis 10, Budapest 1994, 37 - 47.
- Bojničić 1899. - I. Bojničić, Der Adel von Kroatien und Slavonien, Nürnberg 1899.
- Elekes 1960. - L. Elekes, "Essai de centralisation de l'état hongrois dans la seconde moitié du XVe siècle" u: Études historiques 1, Budapest 1960, 437 - 467.
- Elekes 1963. - L. Elekes, "Système diétal des Ordres et centralisation dans les etat féodaux" u: La Renaissance et la Réformation en Pologne et en Hongrie [1450-1650], Studia historica Academiae scientiarum Hungaricae 53, Budapest 1963, 331 - 395.
- Elekes 1965. - L. Elekes, "Désaccord entre les États et Ordres dans la Hongrie du XVe siècle et les problèmes de recherche y relatifs" u: Nouvelles études historiques 1, Budapest 1965, 105 - 131.
- Fraknói 1891. - W. Fraknói, Matthias Corvinus, König von Ungarn 1458-1490, Freiburg im Breisgau 1891.
- HBL - Hrvatski biografski leksikon 4, Zagreb 1998.
- Kardos 1963. - T. Kardos, "Zentralisation und Humanismus im Ungarn des 15. und 16. Jahrhunderts" u: La Renaissance et la Réformation en Pologne et en Hongrie [1450-1650], Studia historica Academiae scientiarum Hungaricae 53, Budapest 1963, 397 - 414.
- Klaić 1980. - V. Klaić, Povijest Hrvata 4, Zagreb 1980.
- Klaić 1987. - N. Klaić, Koprivnica u srednjem vijeku, Koprivnica 1987.
- Klaić 1987a - N. Klaić, Medvedgrad i njegovi gospodari, Zagreb 1987.
- Kubinyi 1998a - A. Kubinyi, "Zur Frage der Vertretung der Städte im ungarischen Reichstag bis 1526" u: isti, König und Volk im spätmittelalterlichen Ungarn. Städteentwicklung, Alltagsleben und Regierung im mittelalterlichen Königreich Ungarn, Herne 1998, 65 - 102.
- Kubinyi 1998b - A. Kubinyi, "Die Zusammensetzung des städtischen Rates im mittelalterlichen Königreich Ungarn" u: isti, König und Volk im spätmittelalterlichen Ungarn. Städteentwicklung, Alltagsleben und Regierung im mittelalterlichen Königreich Ungarn, Herne 1998, 103 - 123.
- Kubinyi 1998c - A. Kubinyi, "Einige Fragen zur Entwicklung des Städtenetzes Ungarns im 14-15. Jahrhundert" u: isti, König und Volk im spätmittelalterlichen Ungarn. Städteentwicklung, Alltagsleben und Regierung im mittelalterlichen Königreich Ungarn, Herne 1998, 124 - 145.
- Kubinyi 1998d - A. Kubinyi, "Die Bevölkerung des Königreichs Ungarn am Ende des 15. Jahrhunderts" u: isti, König und Volk im spätmittelalterlichen Ungarn. Städteentwicklung, Alltagsleben und Regierung im mittelalterlichen Königreich Ungarn, Herne 1998, 148 - 183.
- Kubinyi 1999a - A. Kubinyi, "Die Staatsorganisation der Matthiaszeit" u: isti, Matthias Corvinus. Die Regierung eines Königreichs im Ostmitteleuropa 1458-1490, Herne 1999, 5 - 96.
- Kubinyi 1999b - A. Kubinyi, "Königtum, Stände und Regierungen am Ende des Mittelalters in Ungarn" u: isti, Matthias Corvinus. Die Regierung eines Königreichs im Ostmitteleuropa 1458-1490, Herne 1999, 216 - 237.

Kukuljević 1854. - I. Kukuljević Sakcinski, Događaji Medvedgrada, Arkiv za povjestnicu jugoslovensku III, Zagreb 1854.

Makkai 1963. - L. Makkai, "Die Hauptzüge der wirtschaftlich-sozialen Entwicklung Ungarns im 15-17. Jahrhundert" u: La Renaissance et la Réformation en Pologne et en Hongrie [1450-1650], Studia historica Academiae scientiarum hungaricae 53, Budapest 1963, 27 - 46.

Nagy 1858. - I. Nagy, Magyarország családai címerekkel 4, Pest 1858.

Pavleš 2001. - R. Pavleš, Koprivničko i đurđevečko vlastelinstvo: povijest, topografija, organizacija i struktura, Koprivnica 2001.

Raukar 1985. - T. Raukar, Društveni razvoj u Hrvatskoj u XV. stoljeću, Historijski zbornik 38, 1985., 75 - 94.

Szabó 1960. - I. Szabó, "La répartition de la population de Hongrie entre les bourgades et les villages, dans les années 1449-1526" u: Études historiques 1, Budapest 1960, 359 - 385.

Szűcs 1963. - J. Szűcs, "Das Städtewesen in Ungarn im 15-17. Jahrhundert" u: La Renaissance et la Réformation en Pologne et en Hongrie [1450-1650], Studia historica Academiae scientiarum hungaricae 53, Budapest 1963, 97 - 164.

Wagner 1802. - Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum, quae jam interciderunt 2, Posonii-Pestini-Lipsiae 1802.

PROSTORNI RAZVOJ SREDNJOVJEKOVNIH KRALJEVSKIH GRADOVA U PODRAVINI*

SPATIAL DEVELOPMENT OF MEDIEVAL ROYAL BURGS AND TOWNS IN PODRAVINA

Mr. sc. Ratko Vučetić

Institut za povijest umjetnosti
Zagreb

Primljeno: 27. 3. 2003.

Prihvaćeno: 23. 5. 2003.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

This paper has two positive reviews

UDK/UDC 711.4 (497.5-3 Podravina) (091)

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

SAŽETAK

Prostorni razvoj srednjovjekovnoga grada u Podravini mogao bi se podijeliti u više faza:

I. FAZA - PREDURBANA

- disperzivna struktura naseljenosti u blizini prometnice sa žarištem na tržnom prostoru koji nije naseljen

II. FAZA - PREDURBANA

- naseljavanje uz tržni prostor - stvaranje čvršće prostorne strukture

III. FAZA - URBANA

- stjecanje kraljevskih povlastica, gradnja samostana, doseljavanje obrtnika i trgovaca, formiranje longitudinalne strukture naselja uz tržnu ulicu; grad se strukturira između utvrde - rezidencije i župne crkve

IV. FAZA - URBANA

A - nastanak gradskih utvrda, župna crkva u pravilu ostaje izvan utvrđenog prostora, gušća naseljenost unutar utvrđenog prostora, cestovna struktura naselja - Križevci i Koprivnica, složenija struktura s podjelom na insule - Varaždin i Virovitica

B - utvrđivanje u 16. stoljeću (grad postaje tvrđava) - širenje grada i njegovih utvrda, stvaranje složenije strukture ulica - Varaždin, nastanak sekundarnih ulica, paralelnih s glavnom tržnom ulicom (Križevci, Koprivnica); rušenje zgrada u blizini utvrda. Zbog specifične situacije taj proces je drugačiji u Virovitici - dolazi do zbijanja predgrađa unutar zidina i prostornog smanjenja grada.

Ključne riječi: Podravina, grad, podgrađe, urbani razvoj, Koprivnica

Key words: Podravina, burg, suburb, urban development, Koprivnica.

* Shematski prikazi gradova su idealne rekonstrukcije, izrađeni na izvornim kartografskim podlogama, na osnovi povijesnih izvora i uspoređeni s povijesnim planovima. Prostorni odnosi izvedeni su iz prostorne analize i prikazuju opseg gradova unutar zidina u ujednačenom mjerilu, što omogućava međusobne usporedbe. Namjera je ovim radom upozoriti na osnovne smjerove razvoja srednjovjekovnih gradova u Podravini, zbog čega nije detaljno razrađena problematika nekih spornih elemenata prostorne organizacije. Sve sheme i planove izradila je d.i.a. Ivana Haničar u Institutu za povijest umjetnosti u Zagrebu.

Prvi gradovi kontinentalne Hrvatske nastaju u vrijeme rimske vladavine tim prostorima. Njihov je nastanak povezan uz dva ključna magistralna smjera koja slijede tokove Drave i Save te transverzalne komunikacije koje ih povezuju. Na sjevernom, dravskom smjeru, u antici nastaju važni gradovi Ptuj (Poetovio), Ludbreg (Botivio - Iovia), Osijek (Mursa), kao i niz drugih rimskih naseobina. Sustav naseljenosti vezan je uz komunikacijske pravce, pa je prema tome cesta gravitacijska sila u formiranju naselja.

Trase magistralnih puteva uz riječne tokove mijenjale su svoj položaj s obzirom na pomicanje riječnih korita, zbog čega dolazi do stvaranja dva uglavnom paralelna prometna smjera, prilagođena konfiguraciji terena.¹ Na području Podravine istraživanjima se pokazao sustav cesta i puteva koji su pratili tok Drave te sjeverne ogranke Kalnika i Bilogore, preko kojih je dravski prometni smjer putevima koji su slijedili konfiguraciju terena (prirodne udoline i tokove rječica) bio povezan sa savskim magistralnim pravcem. U antičkom razdoblju područje gorskih masiva imalo je veću važnost povezivanja, a u srednjem vijeku jača faktor razdvajanja.²

Antički prometni smjerovi zadržali su važnost te utjecali na nastanak srednjovjekovnih gradova. No, o kontinuitetu urbaniteta teško može biti govora. Na mjestu značajnih rimskih gradova na području kontinentalne Hrvatske ne nastaje niti jedan važniji srednjovjekovni grad. Razlog tome je promjena važnosti prometnih pravaca i povijesne okolnosti.

U razdoblju velike seobe naroda, u vremenima opće nesigurnosti, napuštaju se nezaštićeni prostori naseljavanja u nižim zonama. Stanovništvo se povlači u podgorja, u refugijalne prostore gorskih masiva. Na prirodno zaštićenim mjestima nastaju kasnoantička utvrđena naselja. Svojom površinom i gustoćom naseljenosti relativno malena, ona nisu imala urbani karakter. Bez sumnje, antičke komunikacije i kasnoantičke utvrde predstavljaju vezu između antike i srednjeg vijeka.

U razdoblju između 9. i 11. stoljeća pojavljuju se prve hrvatske župe, prostorno i organizacijski vezane uz naslijeđeni komunikacijski sustav i visinska gradišta. Ulaskom Hrvatske u političku zajednicu s Ugarskom u 12. stoljeću stvara se upravna organizacija kraljevskih županija, utemeljena na sustavu "castra", kraljevskih utvrda, koji su najvećim dijelom nastavljajući na sustav prijašnjih župa, ali i gradnju novih utvrda, od kojih neke postaju središta kraljevskih županija.³ Sustav "castrorum" karakterističan je za cijeli srednjoeuropski prostor i uobičajeno se smatra da prva srednjovjekovna gradska naselja nastaju uz "castrum" ili u njegovoj blizini.

Na prostoru Podravine u srednjem vijeku formirane su tri veće županije, kojima su s vremenom pridružene i manje, vjerojatno nastale iz plemenskih župa. Varaždinska županija imala je sjedište u nizinskom "castrumu" (postoji već u 12. stoljeću), pred kojim se formiralo predgrađe.⁴ Sjedište Križevačke županije u "castrumu", Velikom Kalniku, vjerojatno postoji u 12. stoljeću i sjedište je najveće županije u "Slavoniji",⁵ a zbog udaljenosti nije utjecao na prostorni razvoj Križevaca. Slična situacija s udaljenim "castrumom" može se prepostaviti i u Virovitici, najmanjoj "slavonskoj" srednjovjekovnoj županiji. Visinska utvrda koja prethodi razvoju Virovitice vjerojatno se nalazila na Bilogori, možda negdje kod Lipove, kuda je prolazila glavna komunikacija preko gorskog masiva.⁶ U

¹ B. Vikić, M. Gorenc, Prilog istraživanju antiknih naselja i putova u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Zagreb 1969., str. 4.

² B. Vikić, M. Gorenc, nav. dj., str. 25.

³ N. Klaić, Prilog postanku slavonskih varoši, "Zbornik radova Filozofskog fakulteta", Zagreb III, 1955., str. 48 - 49.

⁴ I. Lentić-Kugli, Varaždin - povjesna urbana cjelina grada, Zagreb 1977., str. 15, 16.

⁵ N. Budak, Društveni i privredni razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća, Križevci grad i okolica, Zagreb 1999., str. 41. O problematici "castruma", županijskog središta, vidi i: M. Kruhek, Križevačka tvrđava i utvrde Križevačke županije, Povijesni prilozi 20/2001., Zagreb 2001., str. 88 - 95., kao i: V. Bedenko, Urbanistički razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća, Križevci - grad i okolica, Zagreb 1993., str. 75 - 92.

Koprivnici, koja jedina od podravskih gradova nije bila i centralno županijsko središte, "castrum" "Keuproncma" čini se da je bio Kamengrad.⁷ Takvu situaciju potvrđuje i spominjanje utvrda - rezidencija u gradu koje nisu "castrumi", nego se u povijesnim izvorima koriste drugi termini. Nastanak srednjovjekovnoga grada u srednjoj Europi vezan je uz kolonizacijske procese koji kulminiraju u 13. stoljeću. Prvi gradovi razvijaju tri osnovne funkcije: obrambenu, trgovačku i administrativno-crkvnu.⁸

Gradovi nastaju na mjestima veće prometne važnosti gdje se i prije održavala trgovina, uz pretpovijesne i antičke puteve, u blizini gradišta. Zbog povoljnog položaja i tradicije ti "tržni prostori" svoju su funkciju zadržali i u kasnijim razdobljima. Zbog povremene trgovine oni nisu bili stalno naseljeni, no bili su žarišta šireg ruralnog prostora, organiziranog u disperziranim naseobinama. S vremenom ta mjesta postaju središta odvijanja stalne trgovine, što privlači nove doseljenike, ali najvećim dijelom i lokalno stanovništvo.

Postojanje više žarišta na primjeru gradova u Podravini potvrđuju arheološki nalazi u blizini srednjovjekovnog tržnog prostora i uz glavnu prometnicu u Virovitici u istočnom dijelu grada, kao i niz manjih slavenskih naselja.⁹ Na postojanje više žarišta upućuje i raštrkanost osnovnih srednjovjekovnih zgrada uz glavni prometni smjer: župne crkve, samostani, kurije, burgovi. Promjene u strukturi naselja vezane su uz dobivanje kraljevskih povlastica. Kraljevskim privilegijama dotadašnje naseobine postaju gradovi, tj. dolazi do transformacije iz predurbane u urbanu fazu. Tek od 13. stoljeća može se govoriti o naselju sa svim urbanim funkcijama - o srednjovjekovnom gradu. Nakon dobivanja povlastica u gradove dolaze propovjednički redovi i grade samostane, mijenja se struktura stanovništva, povećava se broj obrtnika i trgovaca, šire se tržni prostori, a sve to dovodi i do gušćeg naseljavanja i stvaranja čvršće strukturiranih longitudinalnih naselja, formiranih uz tržnu ulicu.

Varaždin 1209. godine prvi među slavonskim gradovima dobiva kraljevsku povlasticu.¹⁰ Za razvoj grada važan je povoljan prometni položaj u blizini riječnog prijelaza preko Drave, na magistralnom smjeru koji slijedi riječni tok. Iako na prostoru srednjovjekovnoga grada nije potvrđeno značajnije antičko naselje, u široj okolini spominju se Petrijanec (Aqua Viva), Ludbreg (Botivio-Iovia), Varaždinske Toplice (Aqua Iassae). Srednjovjekovni grad - smješten središnje u odnosu na spomenuta naselja - svojim položajem sugerira prostorni, ali ne i urbani kontinuitet. Varaždin 13. stoljeća izrazito je izduženo cestovno naselje koje se pruža u smjeru sjever - jug, između županijskog kastruma i župne crkve Sv. Nikole.¹¹ Longitudinalno naselje nastalo je na odvojku dravskog magistralnog smjera. U 13. stoljeću, nakon dobivanja povlastica, u gradu se spominje franjevački samostan s hospitalom, smješten uz glavnu prometnu os - tržnu ulicu i nešto prije palača (palacio) 1207. godine,¹² čiji položaj nije poznat. Možda se nalazila uz put, na mjestu gdje je u 16. stoljeću bila gradska vijećnica, tj. u 15. stoljeću gradski toranj.¹³ Varaždin jedini među podravskim gradovima nastaje kao predgrađe kastruma.

Na križanju antičkih puteva 1252. godine privilegirani su Križevci (Gornji grad).¹⁴ Naselje je formirano kao izduženo cestovno, uz tržnu ulicu sa žarištem pred augustinskim samostanom koji se prvi

⁶ M. Marković, Geografski položaj i povijesno-geografski prikaz područja Virovitice, Virovitički zbornik, Virovitica 1986., str. 44. i J. Adamček, Virovitica i Virovitička županija u srednjem vijeku, Virovitički zbornik, Virovitica 1986., str. 122. Položaj je pretpostavljen prema usporedbi prostorne organizacije Križevci - Kalnik, Okić - Jastrebarsko, te prostornim odnosima županijski castrum - gradsko naselje na području Zagorja: Grebengrad - Hrašćina, Vrbovec - Prišlin.

⁷ M. Kruhek, Tvrđava u Koprivnici - povijesni i tipološki razvoj, Koprivnica - grad i spomenici, Zagreb 1986., str. 25.

⁸ N. Budak, Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku, Zagreb - Koprivnica 1994., str. 42.

⁹ K. Minichreiter, Pregled arheoloških nalaza na području općine Virovitica, Virovitički zbornik 1986., str. 87.

¹⁰ N. Budak (1994.), nav. dj., str. 45.

¹¹ I. Lentić-Kugli, nav. dj., str. 16, 17.

¹² I. Lentić-Kugli, nav. dj., str. 18.

¹³ I. Lentić-Kugli, nav. dj., str. 26.

¹⁴ N. Budak (1993.), nav. dj., str. 41.

put spominje 1325. godine.¹⁵ Gornji grad razvija se longitudinalno između samostana i utvrda - "kurije" (spominje se od 12. st.?), čiji je položaj prepostavljen južno od Gornjeg grada, na raskrižju puteva, pred sjevernim vratima Donjeg Križevca.¹⁶ Čini se da su Donji Križevci stariji od Gornjih i nastaju kao cestovno naselje u produžetku komunikacijske osi uz "utvrdu", a privilegirani su u 15. stoljeću. Donji Križevci (Donji grad) razvijaju se između "utvrde" i župne crkve Sv. Križa.¹⁷

Virovitica je privilegirana 1234. godine,¹⁸ a nastaje kao cestovno naselje razvijeno u smjeru sjever - jug, između župne crkve Sv. Kuzme i Damjana te "kraljevskog dvora", koji vjerojatno postoji u 13. stoljeću.¹⁹ U 13. stoljeću u gradu se spominju i dva samostana: 1281. godine franjevački i 1290. dominikanski.²⁰ Virovitica je jedini podravski grad s dva propovjednička samostana, što govori o važnosti i razvijenosti naselja.

Najkasnije privilegij dobiva Koprivnica, 1338. godine, a njima se dopušta gradnja gradskih utvrda²¹ (što nije slučaj s povlasticama drugih podravskih gradova, stečenima u 13. stoljeću). Unutar utvrđenog prostora nastaje cestovno naselje, razvijeno u smjeru sjever - jug, između franjevačkog samostana (spominje se od 1399. godine, a pretpostavlja se da su franjevci bili prisutni krajem 13. stoljeća)²² i "vlasteoske zgrade" (kurija), spomenute 1353. godine,²³ koja se našla izvan gradskih utvrda. Izvan utvrđenoga grada, uz prometnicu, ostala je i župna crkva Sv. Nikole.

U 15. stoljeću utvrđuju se i ostali podravski gradovi. Gradske utvrde nisu bile zidane, već su se sastojale od zemljanih nasipa, palisada i jaraka.

Varaždin se utvrđuje između 1446. i 1455. godine.²⁴ Gradske utvrde vezane su uz kastrum u sjeverozapadnom kutu. Utvrđeni gradski prostor bio je kvadratnog oblika, a grad je bio podijeljen na četiri insule. Župna crkva ostala je izvan utvrđenog prostora.²⁵

Križevački Donji grad dobiva kraljevski privilegij 1405. godine.²⁶ U 15. stoljeću longitudinalno naselje se utvrđuje, pri čemu župna crkva i "utvrda" - kurija ostaju izvan utvrđenog prostora. Donji grad postupno postaje središtem oba Križevca. Gradske utvrde vjerojatno su obuhvaćale samo središnju tržnu ulicu, kao i u Koprivnici.

Tijekom 15. stoljeća utvrđuje se i Virovitica, na što upućuje crta potoka, koji je proveden gradskim jarcima. Utvrđeni prostor imao je oblik kvadrata, slično onom u Varaždinu. U gradu se u 15. stoljeću spominju palača (palatio), te kraljeve i kraljičine kuće (domibus). Palača je vjerojatno novi kraljevski dvor, sagrađen početkom 15. stoljeća, uz stariji "dvor" ili na njegovu mjestu. U drugoj polovici 15. stoljeća ta je palača vjerojatno dodatno utvrđena i nadalje se u povijesnim izvorima spominje kao "castrum".²⁷ Unutar gradskih vrata našla su se oba samostana, a župna crkva ostala je izvan njih. U

¹⁵ O. Maruševski, Grkokatolička katedrala Svetog Trojstva i biskupski dvor, Križevci - grad i okolica, Zagreb 1993., str. 167.

¹⁶ O kastrumu ili kuriji vidi bilješku 5. Termin kurija bit će obrazložen u nastavku teksta.

¹⁷ V. Bedenko, nav. dj., str. 75.

¹⁸ J. Adamček, nav. dj., str. 113. Ubikacija sakralnih objekata u Virovitici nije pouzdano potvrđena.

¹⁹ J. Adamček, nav. dj., str. 114.

²⁰ A. Horvat, O spomenicima kulture u virovitičkom kraju, Virovitički zbornik, Virovitica 1986., str. 351.

²¹ I. Karaman, Osnovne socijalno-ekonomske determinante povijesnog razvoja grada Koprivnice i njegove regije, Koprivnica - grad i spomenici, Zagreb 1986., str. 18.

²² D. Vukičević-Samaržija, Sakralna arhitektura kasnog srednjeg vijeka u Koprivnici, Koprivnica - grad i spomenici, Zagreb 1986., str. 73.

²³ M. Planić-Lončarić, Izgradnja grada do sredine 19. stoljeća, Koprivnica - grad i spomenici, Zagreb 1986., str. 34, 37.

²⁴ I. Lentić-Kugli, nav. dj., str. 26.

²⁵ Crte gradskih utvrda određene su prema prostornoj analizi. Arheološki nalaz kuće 15. stoljeća pred franjevačkim samostanom, na dubini znatno većoj od kuća građenih u 16. stoljeću, potvrđuje crtu "zidina" uz franjevački samostan. Prostor koji postaje trg 16. stoljeća vjerojatno je izravnан nakon rušenja zemljanih nasipa i urbaniziran u 16. stoljeću.

²⁶ V. Bedenko, nav. dj., str. 78.

²⁷ J. Adamček, nav. dj., str. 114.

drugojo polovici 15. stoljeća u gradu se spominje i hospital.²⁸ Od tog stoljeća hospitali se spominju u svim podravskim gradovima, a imaju funkciju gostinjca, ali i ubožnice.²⁹ Između 1507. i 1520. Virovitica je podijeljena između četiri posjednika,³⁰ što sugerira i četverodijelnu podjelu na insule unutar utvrđenog prostora, kao i u Varaždinu. Oblik kvadrata gradskih utvrda s kastrumom u kutu mogao bi potvrditi prostornu podjelu unutarnjega gradskog prostora sličnu onoj varaždinskoj.

Razvoj grada u 16. stoljeću obilježava utvrđivanje novim renesansnim sustavom utvrda, što dovodi i do promjena u gradskoj strukturi.

Varaždinske zidine u 16. stoljeću obuhvaćaju širi prostor. Unutar zidina našla se i župna crkva. Stvoren je novi tržni prostor, sastavljen od dva trga. Na novom trgu, uz crtu zidina iz 15. stoljeća, podignuta je gradska vijećnica (zgrada je postojala i prije; možda je to gradski toranj, tj. palača iz 13. stoljeća?). Uz novi tržni prostor grade se zidane renesansne kuće trgovaca i obrtnika, kao i kuće vojne namjene. Varaždinske kuće iz 16. stoljeća najstarije su poznate zidanice u gradovima kontinentalne Hrvatske.³¹ Utvrde Križevaca u 16. stoljeću obuhvatile su širi prostor nego u 15. stoljeću. Tijekom 16. stoljeća Turci su spalili Gornji grad, a augustinski samostan je napušten.³² Kraljevska "kurija" izvan gradskih zidina smeta novim utvrdama, pa je vjerojatno srušena kao i samostan, jer smeta obrani gradske "tvrdave". Zbog straha od Turaka izbjeglice se doseljavaju u zaštićeni prostor gradske tvrđave, što uzrokuje stvaranje dviju sekundarnih ulica, koje naseljava novopridošlo stanovništvo. Zgrade vojne uprave grade se uz glavnu prometnu os - tržnu ulicu, što je slučaj i u Varaždinu i u Koprivnici.

Koprivnička utvrda obuhvatila je i prijašnju "kuriju", dodatno fortificiranu vjerojatno i prije, zbog čega dolazi do pomaka glavne osi tržne ulice i otvaranja novih gradskih vrata u osi krajnje istočne ulice. Ta ulica, kao i druga paralelna (zapadnija), formiraju se na sličan način i iz istih razloga kao i sekundarne ulice Križevaca. Zbog novog načina ratovanja, koji zahtijeva čisti prostor ispred utvrda, ruše se kapele i crkve koje su ostale izvan utvrđenoga gradskog prostora.

Virovitica, najizloženija turskim napadima u 16. stoljeću, ima drugačiji prostorni razvoj od drugih podravskih gradova. Za razliku od širenja drugih gradskih tvrđava, Virovitica se sužava i utvrđuje svoje zapadno predgrađe. Zbog izloženosti turskoj opasnosti stanovništvo se iseljava iz Virovitice, a u drugim gradovima dolazi do useljavanja unutar utvrđenog prostora. Izvan utvrda ostali su i franjevački i dominikanski samostan, koje su srušili Turci tijekom opsade Virovitice ili nakon njezina pada 1552. godine. Postojanje utvrđenog zapadnog podgrađa potvrđuje crta potoka uz utvrde, koju slijedi i crta ulice koja se ovdje lomi u "tupom" kutu, naznačavajući obris utvrde. Na postojanje utvrde upućuju i neke vedute. Postojanje zapadnog, kasnosrednjovjekovnoga predgrađa, bez preciznije datacije, potvrđeno je i arheološkim nalazima.³³

Nastanak i razvoj grada ovisi o važnosti prometnog pravca na kojem se nalazi. Svi gradovi nastaju na odvojcima dravskog prometnog smjera, na putevima koji se pružaju u pravcu sjever - jug, tj. na komunikacijama koje su najvažnije u srednjovjekovnom razdoblju, onima koje povezuju panonsku ravnicu s jadranskim lukama.

Suprotno uobičajenom mišljenju, grad ne nastaje kao podgrađe ili predgrađe kastruma (Varaždin je izuzetak). U većini slučajeva na gradskom prostoru u povjesnim izvorima spominje se kurija ili palača.

²⁸ J. Adamček, nav. dj., str. 115.

²⁹ Za Koprivnicu, u kojoj se spominje više hospitala, vidi: D. Vukičević-Samaržija, nav. dj., str. 73; u Varaždinu hospital je bio uz franjevački samostan. I. Lentić-Kugli, nav. dj., str. 23; u Križevcima se spominje 1493. g.; vidi i tabelu u: N. Budak (1993.), nav. dj., str. 43.

³⁰ J. Adamček, nav. dj., str. 115.

³¹ I. Lentić-Kugli, nav. dj., str. 27 - 32.

³² V. Bedenko, nav. dj., str. 78

³³ S. Salajić, Katalog izložbe "Arheologija virovitičkog kraja", Virovitica 2001., str. 34, 35.

U srednjovjekovnoj Ugarskoj,³⁴ kao i u drugim dijelovima srednje Europe (Češka), kurije se javljaju u 12. i 13. stoljeću. Smještene su na nižim, otvorenim položajima, obično na "ladanju", a prema funkciji su rezidencije s fortifikacijskim elementima. Pitanje materijala od kojega su sagrađene ostaje otvoreno, no mogu biti i drvene i zidane. Termin palača odnosi se vjerojatno na rezidencijalnu zgradu, smještenu u gradu (i Virovitica i Varaždin, u kojima se spominju palače, ističu se kao razvijeniji gradovi u odnosu na Križevce i Koprivnicu).

Stav o župnoj crkvi kao središnjem žarištu naselja također se nije pokazao točnim. Upravo suprotno, župna crkva smještena je izvan središta naselja, što je tipičan položaj crkve u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (Varaždin, Virovitica, Križevci, Koprivnica, Krapina, Samobor, Jastrebarsko), a uobičajen je i na prostoru srednjovjekovne Ugarske. Uz navedeno, elementi urbaniteta srednjovjekovnoga grada srednje Europe, po čemu se razlikuju od ostalih "gradskih naselja", su hospitali, samostani i gradske utvrde.

Posebno je interesantno usporediti shematske prikaze Varaždina i Virovitice, te Križevaca i Koprivnice. Uočljive su međusobne sličnosti i gotovo identične prostorne strukture dva para gradova, no inverzno postavljenih "utvrda - rezidencija" i župnih crkava. Takvi prostorni odnosi vjerojatno su posljedica lokalnih topografskih uvjeta.

SUMMARY

Stage 1. PRE-URBAN

- dispersive structure of population in vicinity of a road, with focus on market place, not inhabited yet;

Stage 2. PRE-URBAN

- settlement along the market place - creation of a firmer spatial structure;

Stage 3. URBAN

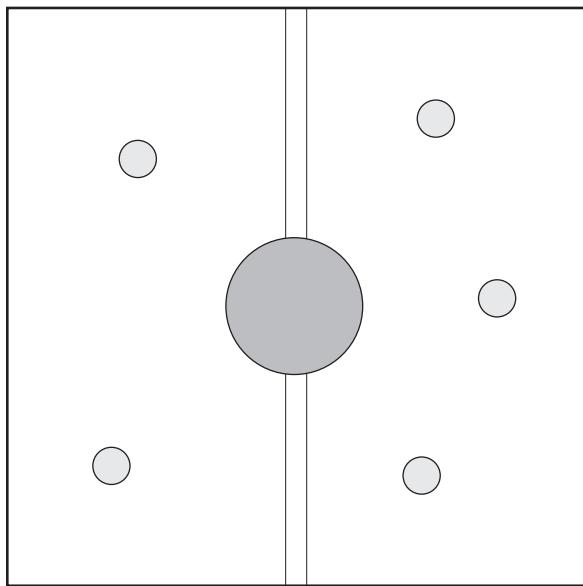
- royal privileges bestowed on a settlement, building of a church or a convent, settlement of traders and craftsmen, formation of a longitudinal structure of a settlement alongside marketplace street; a burg is structured as a cross between a residential fortification and a parish church;

Stage 4. URBAN

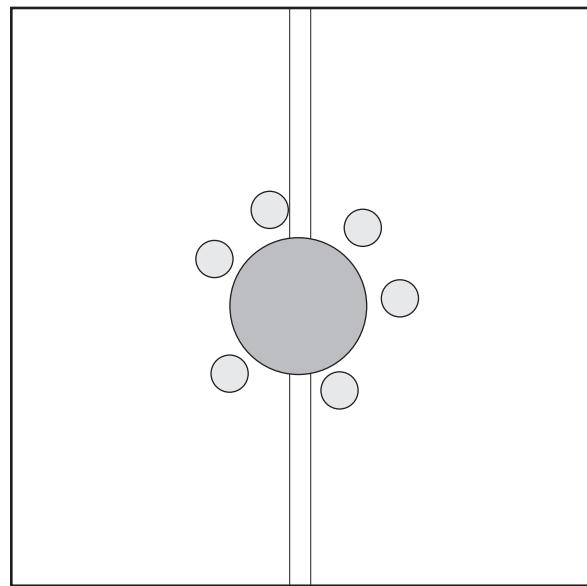
A. formation of town's fortification walls, a parish church, as a rule, remains outside fortified structures, dense population rate is within fortification, road structure of settlements Križevci and Koprivnica more complex structure with partition to insulae - Varaždin and Virovitica;

B. 16th century fortification (a town becomes a fortification) - town's expansion and its forts, more complex structure of streets - Varaždin - emerging of secondary streets, parallel with central marketplace street (Križevci, Koprivnica); clearing of buildings in immediate vicinity of fortification; due to a specific situation, this process is different in Virovitica - within walls there is a process of suburban buildings moving inside the fortification walls, which leads to spatial shrinking of the town:

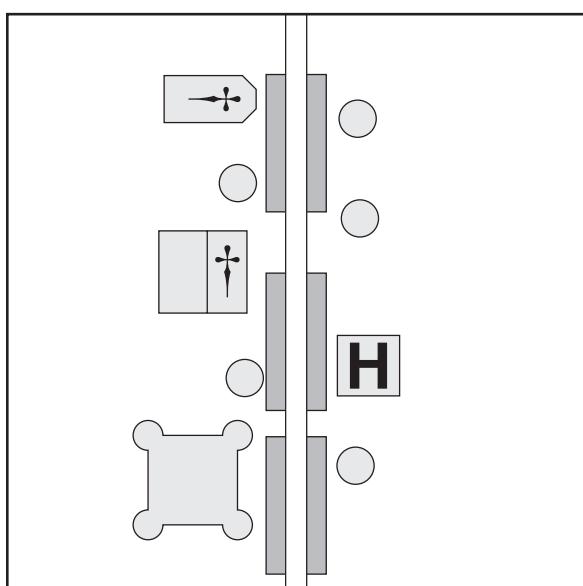
³⁴ E. Fügedi, Castle and Society in Medieval Hungary, Budapest 1986, str. 43. O problematici kurija bit će više riječi u posebnom radu koji je u pripremi.

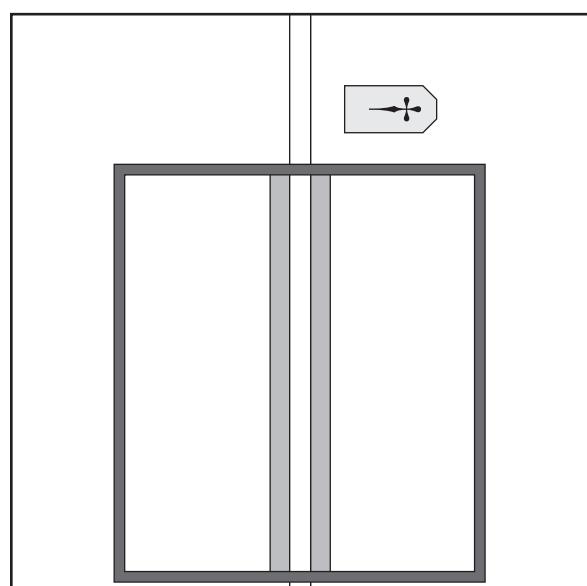
I. FAZA: Disperzna struktura naselja, tržni prostor nenaseljen

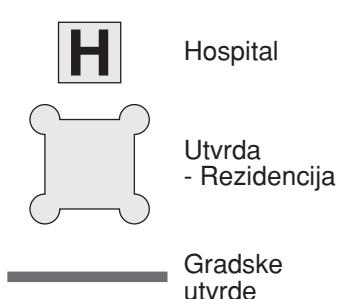
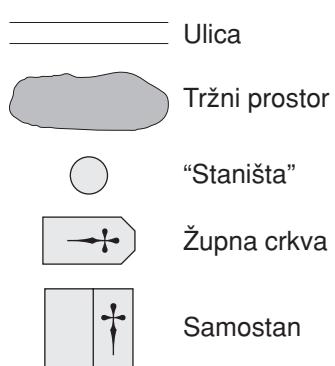
II. FAZA: Naseljavanje uz tržni prostor

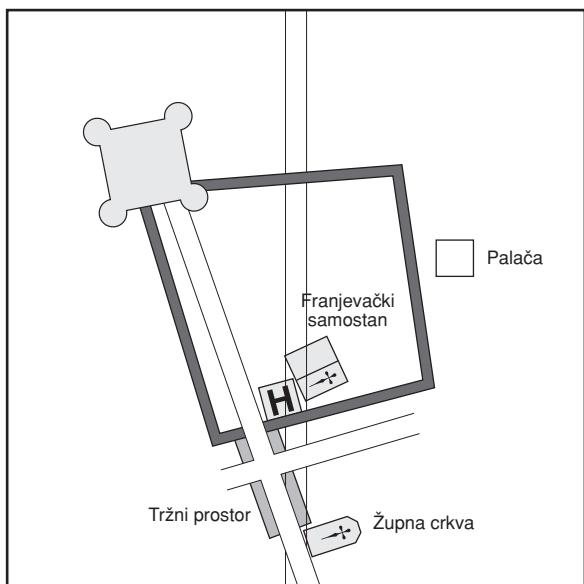
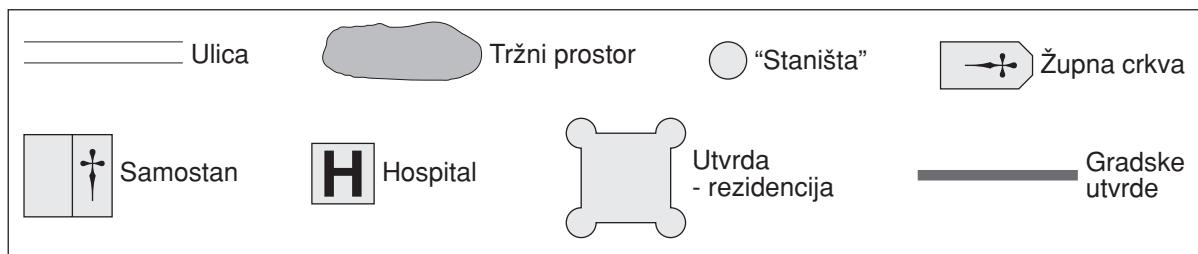
III. FAZA: Formiranje ulične strukture

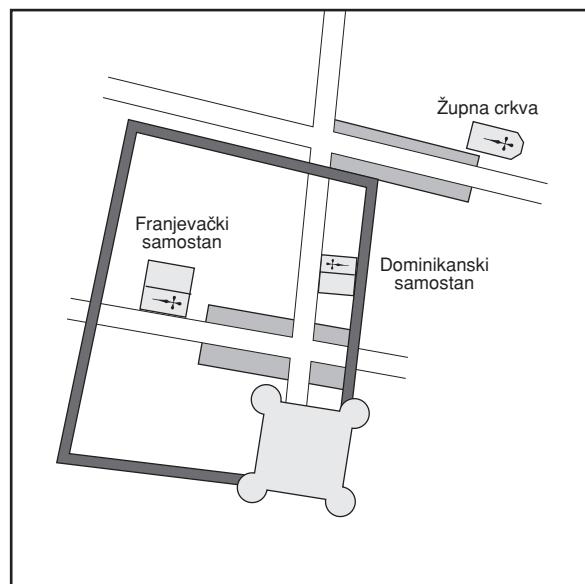
IV. FAZA: Struktura unutar zidina

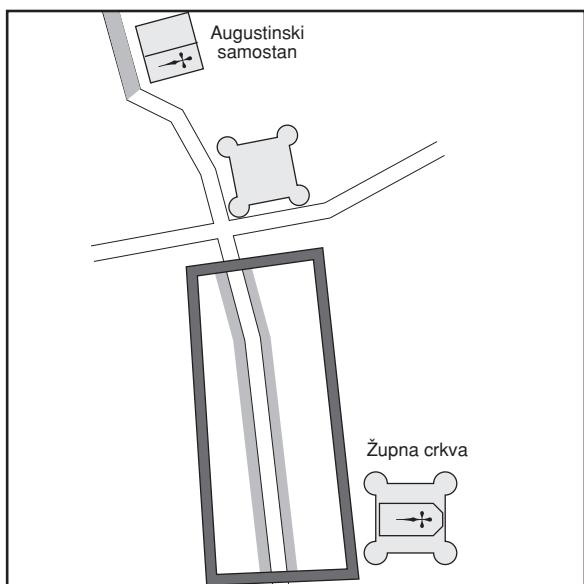
Slika 1: Shematski prikaz strukture naselja

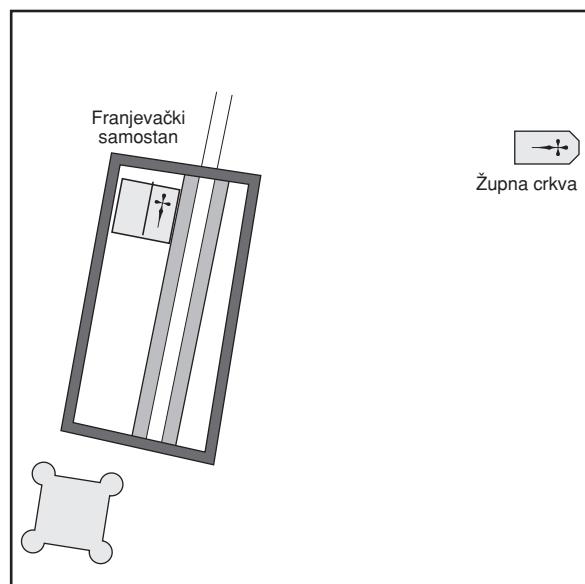
Varaždin

Virovitica

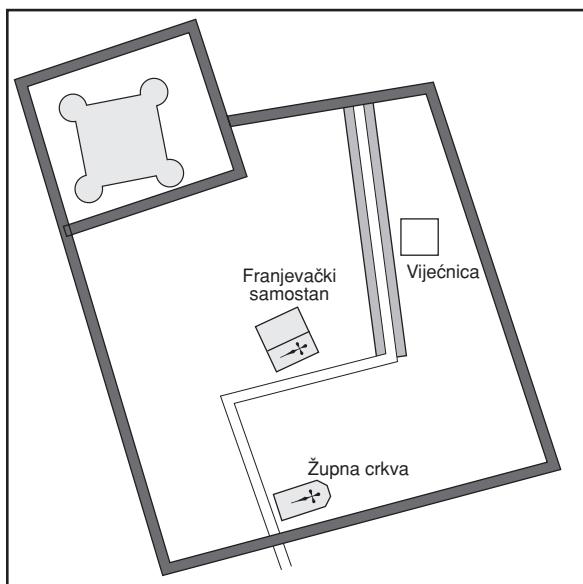
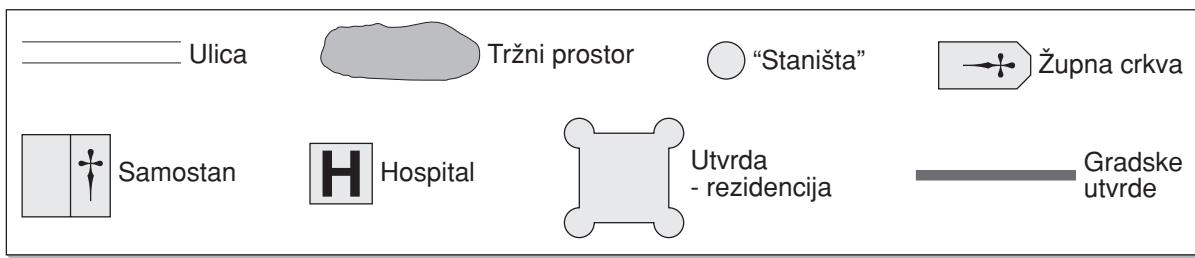

Križevci

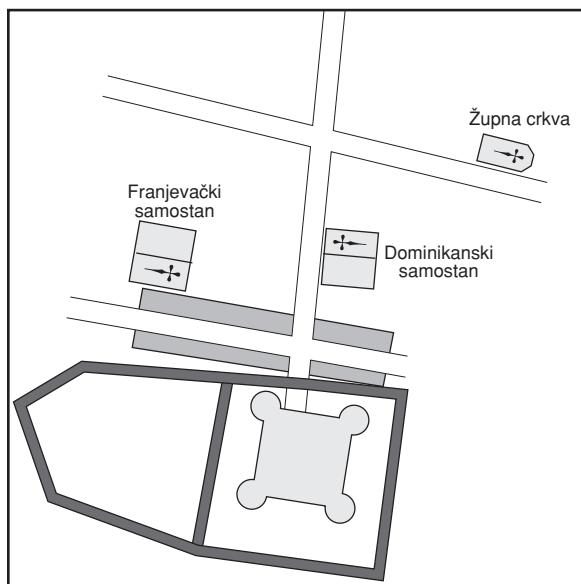

Koprivnica

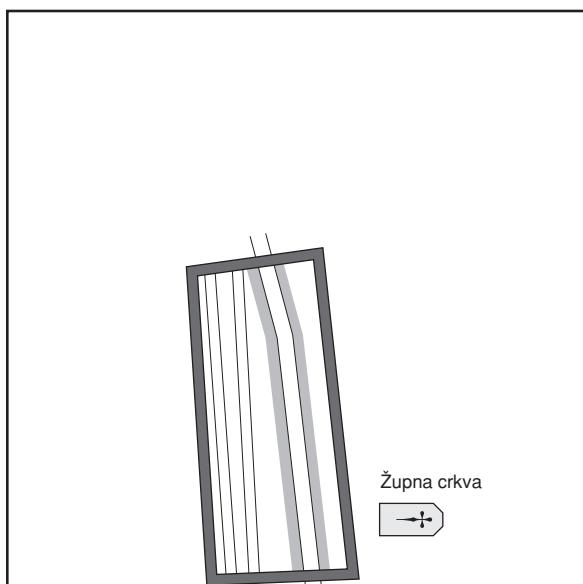
Slika 2: Idealna rekonstrukcija, 15. stoljeće

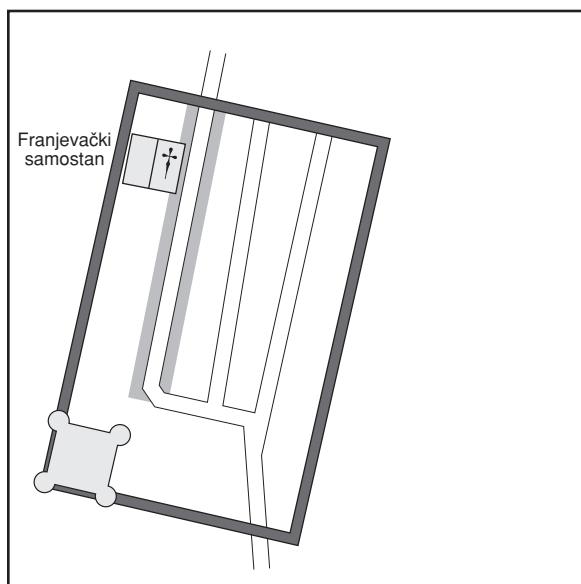
Varaždin

Virovitica

Križevci

Koprivnica

Slika 3: Idealna rekonstrukcija, 16. stoljeće

PRILOG POZNAVANJU MOBILNOSTI STANOVNIŠTVA KOPRIVNICE DO POČETKA 17. STOLJEĆA

A CONTRIBUTION TO BETTER UNDERSTANDING OF POPULATION MOBILITY IN EARLY 17TH CENTURY KOPRIVNICA

Hrvoje Petrić

Zavod za hrvatsku povijest
Odsjek za povijest
Filozofski fakultet Zagreb

Primljeno: 17. 5. 2003.

Prihvaćeno: 23. 5. 2003.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

This paper has two positive reviews

UDK/UDC 314 (497.5 Koprivnica) (091)

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Sažetak

Prema iznesenim podacima, vidi se da su postojale relativno brojne komunikacije Koprivničana do početka 17. stoljeća kako s okolnim gradskim naseljima, tako i s udaljenijim prostorima. To je do sada slabo istraživana tema pa ovaj tekst možemo smatrati samo uvidom u problematiku. Obradena su i doseljavanja na koprivničko područje, a posebna je pozornost posvećena studentima na europskim sveučilištima, migracijama izazvanim protuosmanskim ratovima i strahovima od Osmanlija. Obradena su hodočašća Koprivničanaca, ali i hodočašća iz drugih prostora u Koprivnicu i njenu okolicu. Također je dan pokušaj procjene broja stanovnika iz koje se vidi da je broj stanovnika grada najvjerojatnije rastao do otprilike sredine 15. stoljeća, a nakon toga uslijedilo je razdoblje kada je tekao uglavnom kontinuirani pad broja stanovnika koji je, čini se, svoju donju točku postigao krajem 16. i početkom 17. stoljeća. To pokazuje da je Koprivnica svoju veću i dugotrajniju gospodarsku te društvenu krizu počela proživljavati još u drugoj polovici 15. stoljeća, što znači da ona nije bila izazvana neposrednim napadima Osmanlija. Kasnija ratna djelovanja na dodiru dvaju imperija, habsburškog i osmanskog, imala su dodatne negativne, ali i neke pozitivne efekte za gospodarski i društveni razvoj grada Koprivnice, što je sve utjecalo na gibanje njenih stanovnika. Svi izneseni podaci upućuju na relativno veliku mobilnost dijela kasnosrednjovjekovnoga građanstva i crkvenih osoba iz Koprivnice. O stanovništvu Koprivnice i njegovoj mobilnosti do početka 17. stoljeća moguće je govoriti samo na trenutačnom stupnju spoznaja historiografije i dostupnosti izvora.

Ključne riječi: stanovništvo, migracije, grad Koprivnica, broj stanovnika, hodočašća

Key words: population, migrations, town of Koprivnica, number of inhabitants, pilgrimage

Problematika mobilnosti gradskog stanovništva u kasnosrednjovjekovnoj i ranonovovjekovnoj Slavoniji (današnji prostor sjeverozapadne Hrvatske) nije u historiografiji u dovoljnoj mjeri istraživana. Zbog toga treba najprije napraviti istraživanja za pojedina gradska naselja. U ovom tekstu odlučio sam se za obradu stanovništva slobodnoga i kraljevskoga grada Koprivnice u Podravini, kao prilog poznavanju mobilnosti stanovništva kasnosrednjovjekovnih i ranonovovjekovnih gradova. Za kraj istraživanja uzeo sam početak 17. stoljeća jer su tada počele znatnije promjene u stanovništvu (čije zametke možemo tražiti još krajem 16. stoljeća). Istodobno je nastala i promijenjena etnokonfesionalna slika podravskog kraja, a time i grada Koprivnice. Budući da se ovim radom tek ulazi u problematiku koprivničkog stanovništva i njegove mobilnosti, smatram da ova obrada zahtijeva daljnja istraživanja i dopune te korekcije iznesenih rezultata.

Uvod - o postanku Koprivnice

Nastajanje srednjovjekovnih gradova bio je složeni proces u kojem su svakako ulogu imali migranti. Uz koloniste su važnu ulogu imali stvoreni gospodarski preduvjeti. Kao bitan faktor koji je utjecao na postanak grada javlja se trgovina.¹ Prostor na kojem je nastao grad Koprivnica bio je smješten na križanju trgovačkih puteva. Jedan od njih je išao dolinom rijeke Drave i povezivao je zapadne i istočne prostore, a s njime se križao smjer kojim su komunicirala sjeverna i južna područja.² Čini se da je Koprivnica, kao i ostala slavonska gradska naselja, razvijala četiri osnovne funkcije: obrambenu, trgovačku, administrativnu i crkvenu.³

Postoji mogućnost da se na području Koprivnice nalazilo slavensko gradište iz kojeg je nastalo manje naselje.⁴ Na mađarskom prostoru otkriveni su obrasci koji se vjerojatno mogu primjeniti i na hrvatski prostor. Riječ je o organizaciji malih naselja s malim seoskim kućama četvrtastog oblika.⁵ Kako na koprivničkom području nemamo vezu antičkih i kasnijih gradova, moguće je da se Koprivnica razvila iz nedovoljno poznate organizacije seoskih naselja. Još nisu dovoljno poznate funkcije gradišta na prostoru današnje sjeverne Hrvatske, a moguće je da je Koprivnica imala ishodište u starijem gradištu, no potvrdu o tome mogla bi nam dati jedino arheološka istraživanja današnje uže jezgre Koprivnice.

Ježgru kasnijega gradskog naselja u Koprivnici najvjerojatnije su činili starosjedilačko naselje i naseobina kolonista (hospita). Rješenje za otkrivanje kolonizacijskog vala mora se potražiti izvan pisanih dokumenata. Otprije je uočeno, ponajprije u njemačkoj historiografiji da su trgovci u svom prodoru prema europskom istoku i jugoistoku osnivali naselja kojima su prvotna središta bila župne crkve Sv. Nikole. Na takav je pristup u hrvatskoj historiografiji, prvi upozorio Neven Budak. Pri korištenju takve metode valja biti oprezan jer sve crkve Sv. Nikole navedene u najranijim izvorima nisu bile crkve trgovaca na daleko. Neke su mogle biti crkve lokalnog stanovništva ili samostanske crkve. Naravno, bilo je slučajeva promjene funkcija, pa je župna crkva mogla postati samostanskom. Upravo

¹ D. Feletar, Podravina, knj. I, Koprivnica 1988.; N. Klaić, Kako Koprivnica 1356. godine postaje slobodni kraljevski grad, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 14, Zagreb 1990., 131-132.

² H. Petrić, Srednjovjekovni putevi u Podravini, Podravski zbornik, 18, Koprivnica 1992., 41 - 42; L. Čoralić, Put, putnici, putovanja, Ceste i putovi u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama, Zagreb 1997., karta br. 2 (Zapadna i središnja Slavonija); R. Pavleš, Koprivničko i đurđevečko vlastelinstvo, Koprivnica 2001.

³ N. Budak, Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku, Zagreb - Koprivnica 1994., 16.

⁴ M. Planić-Lončarić, Organizacija prostora grada Koprivnice do 19. stoljeća, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 8, Zagreb 1984., 8.

⁵ Prema usmenoj informaciji Željka Dema iz Arheološkog muzeja u Zagrebu.

to nije rijedak slučaj kada je riječ o crkvama Sv. Nikole.⁶ Župna crkva Sv. Nikole postojala je i u srednjovjekovnoj Koprivnici. Prva vijest o njoj posredno potječe iz druge polovice 13. stoljeća. Henrik, ban cijele Slavonije, posjed Jakušinec, "koji je neki Drusseth predijalac u vrijeme našega oca blage uspomene na način predija držao", darovao je župnoj crkvi Sv. Nikole u Koprivnici "od nas utemeljenoj i sagrađenoj". Riječ je o novoj župnoj crkvi Sv. Nikole, sagrađenoj najvjerojatnije kao zamjena za nekadašnju župnu crkvu koja je pripala franjevcima. U istoj nedatiranoj darovnici spominje se da je crkva, odnosno samostan Manje braće Blažene Djevice, nekoć bio župna crkva.⁷ Ovdje je očito riječ o pretvaranju župne crkve (najvjerojatnije Sv. Nikole) u samostansku crkvu. Iako su, vjerojatno, neki podaci nepouzdani, mogu nam barem približno poslužiti za otkrivanje vremena kada je župna crkva pretvorena u franjevački samostan. Henrik III. (II.), spomenut kao ban u ovoj darovnici, sin je Henrika II. (I.) Gisingovca (1228. - 1274.) koji je od 1267. do 1270. i od 1273.- 1274. godine bio ban cijele Slavonije. Henrik III. (II.) bio je ban cijele Slavonije od 1301. do 1308. godine, ali i prije,⁸ npr. od 1290. godine.⁹ Ova je darovnica mogla nastati u drugoj polovici 13. stoljeća, a to nam posredno može potvrditi podatak iz zapisa Jurja Ratkaja da su banovi Ivan i Henrik u gradu Koprivnici podignuli samostan braće franjevaca.¹⁰

Postoji sačuvan prijepis darovnice kralja Ludovika I. Anžuvinca od 8. studenoga 1356. godine. Kralj je koprivničkom župniku Sv. Nikole izdao povelju za koju čazmanski Kaptol tvrdi (kod prepisivanja) da je napisana na pergameni i zapečaćena kraljevskim pečatom te da su je u Kaptolu do riječi prepisali. Vladar je poništio darovnicu kojom su nekoć banovi kraljevstva u Slavoniji darovali župnoj crkvi Sv. Nikole u Koprivnici posjed Jakušinec, što bez kraljeva dopuštenja nisu mogli učiniti. Kralj je taj posjed svojom voljom ponovno darovao koprivničkoj župnoj crkvi.¹¹ Možda je posjed Jakušinec bio u blizini Kaznetina koje se spominju u kraljevskoj ispravi pisanoj u Požunu (danas Bratislava) 29. studenoga 1548. godine.¹²

Iako je u historiografiji dokazano da su dvije prije spomenute darovnike nevjerodstojne, one ipak pokazuju da su franjevci u Koprivnici došli u drugoj polovici 13. stoljeća. To je potpuno razumljivo jer su franjevci (kao i dominikanci) općenito običavali osnivati svoje samostane u gradskim naseljima.¹³ Svi izneseni podaci pokazuju da je kolonizacijski val, kojim je nastala Koprivnica, najvjerojatnije završio do druge polovice 13. stoljeća kada ona pokazuje karakteristike gradskog naselja.

Veze s Križevcima, Varaždinom, Zagorjem i okolnim prostorima

Osim cestovnih, postojale su i osobne veze između Koprivnice i susjednih gradova, npr. Križevaca. Gospodarski kontakti potvrđeni su 1467. godine kada Antun, križevački gradski sudac, svjedoči o jednoj prodaji šuma u Koprivnici,¹⁴ a iste veze pokazuje i spis od 12. srpnja 1512. godine.¹⁵

⁶ N. Budak, "Budući da smo htjeli u Zagrebu na brdu Gradecu sagraditi slobodni grad...", Zlatna Bula 1242 - 1992, Zagreb 1992., 24.

⁷ Arhiv Franjevačke provincije Sv. Ćirila i Metoda Zagreb, kut. 26.

⁸ M. Švab, Gisingovci (Güssing), Hrvatski biografski leksikon, 4, Zagreb 1998., 687 - 688.

⁹ V. Klaić, Povijest Hrvata, knj. 1, Zagreb 1988., 299.

¹⁰ J. Rattkay, Spomen na kraljeve i banove, Zagreb 2001., 166.

¹¹ Arhiv HAZU, D-V-12; Prijepis od 25. listopada 1614.; V. Bunyitay, R. Rapaics, I. Karácsonyi, Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia, knj. 5, Budimpešta 1912., 79 - 80.

¹² Magyar Országos Levéltár (MOL), Budimpešta, A 57, Libri regi, knj. 2, f. 310 - 311; Királyi könyvek, knj. 1 - 9. (1527. - 1647), PC CD Rom, Budapest 2001.

¹³ H. Petrić, Prilog poznavanju srednjovjekovnih puteva u središnjoj Hrvatskoj, Radovi, Zavod za hrvatsku povijest, 26, Zagreb 1993., 22 - 23; H. Wolter, Papinstvo na vrhuncu svoje moći (1198-1216.), u: H. Jedin, Velika povijest crkve, III/II, Zagreb 1993., 211.

¹⁴ Hrvatski državni arhiv (HDA), Grad Koprivnica (GK), kut. 3, br. 11.

¹⁵ Isto, br. 14.

Kao čazmanski prepozit se 1332. i 1345. godine (umro je 9. ožujka 1345.) spominje Grgur, sin Jurja iz Koprivnice.¹⁶ On je primjer Koprivničanca koji se postupno popeo na vrh hijerarhije srednjovjekovnog čazmanskog Kaptola.

Vicegvardijan koprivničkog franjevačkog samostana Blažene Djevice Marije je 1417. godine bio Barnaba iz Gragene kod Križevaca.¹⁷ Neko vrijeme prije 1455. godine u Koprivnici je boravio Valent, sin Antuna "de Dombro",¹⁸ dakle iz Dubrave kod Čazme.¹⁹

Zanimljive su veze Koprivnice i Varaždina. Koprivničanci se u Varaždinu spominju u gradskim zapisnicima za 1454./1455. i 1457./1458. godinu.²⁰

Koprivnički građanin Pavao je 17. siječnja 1499. godine svjedočio da je varaždinski građanin Hanžek kupio pet konja od Kuzme "de Dombro" (iz Dubrave), kmeta Ivana Ernušta.²¹ Kada su plemići suci Varaždinske županije, Kristofor Madaraš i Juraj Heg de Verh, 29. listopada 1509. godine u Varaždinu, izjavili da su na smrt osuđeni kaštelan Benedikt (Nagh) i njegov familijar zbog razbojstva u gradu Varaždinu spominju se, između ostalih, svjedoci Nikola Čmahar i Ivan (po zanimanju krojač) iz Koprivnice. Oni su bili na šimunskom sajmu u Varaždinu svjedoci krvavih događaja u noći od 27. na 28. listopada.²²

U varaždinskoj ulici Brodske krajem 1588. godine kuću je imala Jelena Kožarić iz Koprivnice, kći pokojnog Mihaela Kožarića. Osim toga, imala je i vinograd u obližnjem Knegincu.²³ Iste godine u ožujku su Nikola Vukšić i Lovro Marković prodali svoju kuću u Varaždinu Demetriju Kalmanu iz Koprivnice za 29 ugarskih forinti i 60 denara. U travnju je Demetrij Kalman proglašen građaninom Varaždina.²⁴ Godine 1598. u Varaždinu se spominje Elizabeta Baćićna iz Koprivnice.²⁵ Mihael Lossak, građanin i bilježnik grada Koprivnice, 1598. godine sklopio je nagodbu glede polovice kuće u Varaždinu.²⁶ Obitelj Lossak se u Varaždinu spominje i 1599. godine u popisu građana koji su primili posjedovne listove.²⁷ U Varaždinu je jedno vrijeme živio Matija Swainperger, "magister pixidarius Caproncensis" (puškar). On je 1617. godine prodao svoju kuću Varaždincu Ivanu Czwiklinu za 80 ugarskih forinti.²⁸ Koprivničanci su zabilježeni u Varaždinu 1624. godine kada se spominju Matija i Adam Ferliogh protiv kojih je prosvjedovao Juraj Flaisman zbog nepoštovanja prava prvakupu.²⁹ Adam Ferliogh se 1622. godine spominje kao križevački potkapetan. Te je godine od Jurja Flaismana kupio dva alodija i oranice za 1000 rajnskih forinti.³⁰

Dionizije, župnik u Krapini, jamčio je Petru Ivanovom iz Koprivnice, župniku u Oštretu, slobodno kretanje po Zagorju i drugdje, što mu je u razgovoru obećao Herman Celjski.³¹ Petar Ivanov iz

¹⁶ Lj. Ivančan, Čazmanski kaptol (1232. - 1932.), Croatia sacra, 2, Zagreb 1932., 110.

¹⁷ A. Lukinović, Povijesni spomenici Zagrebačke biskupije (dalje: PSZB), knj. V, Zagreb 1992., 528.

¹⁸ I. Tkalčić, Povijesni spomenici grada Zagreba - Monumenta historica civitatis Zagrabiae (dalje: MCZ), knj. VII, 97.

¹⁹ G. Heller, Comitatus Crisiensis, München 1978., 59 - 60.

²⁰ Z. Tanodi, Poviestni spomenici slobodnog kraljevskoga grada Varaždina - Monumenta historica liberae regiae civitatis Varasdini (dalje: MCV), knj. 2, 20 itd.

²¹ M. Androić, Neobjavljene isprave grada Varaždina (1390. - 1521.), Arhivski vjesnik, 1, Zagreb 1958., 389 - 340.

²² MCV, knj. 1, Varaždin 1942., 266.

²³ J. Barbarić, I. Kolander, A. Wissert, Zapisnici poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Varaždina (dalje: ZPV), knj. I, Varaždin 1990., 163, 174.

²⁴ ZPV, I, 280, 281, 290.

²⁵ ZPV, III, 183.

²⁶ ZPV, III, 180.

²⁷ ZPV, III, 230.

²⁸ ZPV, IV, str. 254.

²⁹ ZPV, V, str. 155 - 156.

³⁰ ZPV, V, str. 99 - 100.

³¹ PSZB, V, 189 - 190.

Koprivnice je krajem 1403. godine bio župnik crkve Sv. Marije u Tuhlu, a žalio se Sv. Stolici u Rimu protiv nekih svjetovnjaka i župnika iz Krapine, Radoboju, Donje Stubice i Začretja koji su ga uhvatili u Mihovljalu, zatvorili, zlostavliali i prisilili da se odrekne župa, a zatim mu opljačkali pokretnu imovinu. Adam Usk, sudac apostolskog sudišta, presudio je 21. listopada 1403. godine Petru Ivanovom iz Koprivnice i tuheljsku župu i nadoknadu sve štete.³²

Veze sa Zagrebom i Dalmacijom

Martin iz Koprivnice je od oko 1334. do oko 1340. bio zagrebački kanonik.³³ On je 1334. uplatio pola marke papinske desetine.³⁴ Kanonik Martin je 1. ožujka 1340. prisustvovao izdavanju kaptolske listine kojom su buntovnički vođe protiv biskupa Ladislava lišeni posjeda.³⁵

Zanimljiva veza Koprivničanaca sa Zagrebom zabilježena je 1344. godine. Tada je Nikola, ban cijele Slavonije, dao zagrebačku kovnicu novca u zakup na godinu dana za 300 maraka novih denara Jakobu, sinu Ulfarda, građaninu Gradeca, ali i Nikoli, sinu Pavla, te Cvetku, sinu Stavljenu, građanima Koprivnice. Zakupnici su morali svaki mjesec platiti banu 25 maraka. Ako nisu na vrijeme uplatili dužan novčani iznos, bila je određena kazna od 10 maraka.³⁶

Benedikt iz Koprivnice u Zagrebu se spominje u knjizi sudbenih parnica i presuda 1359. godine.³⁷ Na istome je mjestu 1362. godine zabilježen spor između Mikuša i Pavla iz Koprivnice.³⁸ Da su veze između Koprivnice i Zagreba bile relativno stalne tijekom 14. stoljeća, pokazuje spominjanje još nekih Koprivničanaca u zagrebačkim gradskim spisima, primjerice Matije 1375.³⁹ i Antuna sina Renisa 1383. godine.⁴⁰

Veze između stanovnika ta dva slavonska grada nastavljene su i u 15. stoljeću. Znameniti Koprivničanec u Zagrebu je bio Ivan Špiter koji je u vrijeme zagrebačkog biskupa Ivana IV. Albena (1421. - 1433.) bio generalni vikar, a nakon biskupove smrti kapitularni vikar.⁴¹ On se od 1422. do 1439. godine spominje kao Ivan iz Koprivnice, a obnašao je razne visoke dužnosti u Zagrebačkoj biskupiji.⁴²

Dana 8. siječnja 1443. godine spominje se da je u Zagrebu živio Klement, sin Blaža Solarića iz Koprivnice,⁴³ a 1451. godine tamo je boravio Grgur literat, također iz Koprivnice.⁴⁴ Uz njih je 1457. godine boravio Toma, sin Benedikta zvanog Koprinščak (Koprivničanec ?).⁴⁵

Čini se da su veze između Zagreba i Koprivnice oslabjele u drugoj polovici 15. i prvoj polovici 16. stoljeća. Kada je 1474. rozonski biskup i sufragan zagrebačke crkve Juraj, po nalogu biskupa Osvalda, sastavio inventar katedralne crkve, u tome mu je pomagao kanonik Franjo iz Koprivnice.⁴⁶ Godine

³² PSZB, V, 203 - 211.

³³ Lj. Ivančan, Podatci o zagrebačkim kanonicima, n. dj., str. 79.

³⁴ CD X, str. 48.

³⁵ CD X, str. 528.

³⁶ I. Tkalčić, MCZ, knj. I, Zagreb 1889., 174 - 175.

³⁷ MCZ, IV, 109.

³⁸ MCZ, IV, 229.

³⁹ MCZ, V, 6 - 7.

⁴⁰ MCZ, V, 198.

⁴¹ A. Lukinović, Zagreb - devetstoljetna biskupija, Zagreb 1995., str. 119.

⁴² PSZB, VI, Zagreb 1994., 83, 205, 209, 217, 221, 226, 231, 234 - 235, 240 - 241, 260, 314, 328, 339, 350, 353, 360, 390, 427, 435, 446, 450, 489, 492 - 493, 496 - 497, 499, 501, 503, 508, 519, 531, 537, 540, 545, 558 - 559, 567, 569, 591 - 592, 595.

⁴³ MCZ, II, 192.

⁴⁴ MCZ, II, 218.

⁴⁵ MCZ, VII, 135.

⁴⁶ MCZ, XI, 179.

1478. bio je nazočan kaptolskoj sjednici, na kojoj se čazmanski arhiđakon Ivan odrekao prisustvovanja pečaćenju listina,⁴⁷ vjerojatno zato jer je postao generalni vikar biskupa Osvalda.⁴⁸

Godine 1493. spominje se zagrebački prebendar Antun "de Kaproncha",⁴⁹ a 1560. i 1564. zagrebački kanonik Nikola Kapronczay.⁵⁰ U Samoboru je 1564. godine boravio Juraj Prevorić, građanin Koprivnice.⁵¹ Ivan Martinković iz Koprivnice se 1591. godine spominje kao "magistro schole".⁵² Njegov prezimenjak literat Martin Martinković iz Koprivnice se u drugoj polovici 16. stoljeća doselio u Zagreb. Stupio je u službu slobodnoga i kraljevskoga grada Gradeca kao činovnik. Od 1588. do 1596. godine spominje se kao notar, odnosno bilježnik (iuratus notarius). Nakon toga vrlo brzo dolazi na čelo grada te je 1599. i 1600. godine bio biran za gradskog suca.⁵³

Postojale su veze između grada Koprivnice i Dalmacije, ali pouzdanije podatke imamo tek za početak 17. stoljeća. Kao koprivnički franjevački gvardijan od 1603. spominje se Pavao Pribojević, podrijetlom iz Hvara.⁵⁴

Komunikacije s prostorima izvan hrvatskih zemalja

Na početku bih želio istaknuti da postoji dosta podataka o stanovnicima koji se spominju kao "de Kapronza", no vjerojatno se svi ne odnose na Koprivnicu u Podravini. Koprivnica je imala kontakte s daljim prostorima. Koprivničanec i zagrebački kanonik Petar Jurjević je 1331. godine boravio u Avignonu.⁵⁵ Uz njega je 1332. godine tamo boravio Grgur, sin Jurja iz Koprivnice, prepozit Sv. Lovre "in Hay" (u kaločkoj dijecezi), očito njegov brat.⁵⁶

Zanimljivo je spomenuti koprivničkog suca Mihaela Gallica iz 1417. godine,⁵⁷ čije bi prezime moglo upućivati na podrijetlo s romanskog prostora. Koprivnički sudac s najvjerojatnije romanskim prezimenom Gall ponovno se spominje 1446. godine.⁵⁸ Ti su podaci osobito zanimljivi jer možda govore da su i do Koprivnice došla ona migracijska gibanja koja su "latine" dovela u Zagreb, Varaždin, Križevce i unutrašnjost Ugarske.⁵⁹

Koprivničanaca je bilo i u Rimu. Ivan Nikolin, naslijedni nadarbenik župne crkve Sv. Nikole u Koprivnici, i Petar Jurjević, transilvanski klerik u Rimu su 1429. godine molili papu Martina V. da im dopusti primiti više redove u Rimskoj kuriji izvan zakonskih rokova, na što je papa pristao. Istodobno

⁴⁷ Lj. Ivančan, Podatci o zagrebačkim kanonicima od godine 1193. do 1924., rukopis u Kaptolskom arhivu u Zagrebu, str. 217, 219.

⁴⁸ K. Dočkal, Zagrebački kanonici - iz Koprivnice, rukopis, Kaptolski arhiv Zagreb.

⁴⁹ E. Laszowski, Povijesni spomenici plem. općine Turopolje, II, Zagreb 1905., 105.

⁵⁰ Lj. Ivančan, Podatci o zagrebačkim kanonicima, n. dj., str. 368.

⁵¹ MCZ, XII, 452.

⁵² MCZ, XVI, 291.

⁵³ MCZ, XIV, 264, 269, 275, 276 - 277, 376, 421 - 422, 442 - 443; MCZ, XVI, 7, 27, 57, 109 - 110, 133, 162, 263, 300, 306, 308, 310, 312, 327, 329, 660.

⁵⁴ Arhiv franjevačke provincije Sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, kut. 26.

⁵⁵ MCZ, I, str. 526.

⁵⁶ A. Theiner, Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia, Romae 1859, I, str. 548.

⁵⁷ Regesta isprava zanimljivih za ovaj tekst iz Arhiva HAZU objavljena su u: J. Stipić - M. Šamšalović, Isprave u Arhivu Jugoslavenske akademije (dalje: Regesta), Od godine 1438. do smrti kralja Matije Korvina, Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije, vol. 3, 563 - 643; isti, Od smrti kralja Matije Korvina do smrti kralja Vladislava II., Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije, vol. 4, 465-554; isti, Od smrti kralj Vladislava II., do 1526. godine, Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije, vol. 5. Regesta br. 1538, D-VIII-68.

⁵⁸ Regesta br. 2088, D-XI-87.

⁵⁹ N. Budak, Društveni i privredni razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća, u: Križevci, grad i okolica, Križevci 1993., str. 42.

je također primitak u više redove tražio Martin Ivanov iz Koprivnice, nadarbenik župe Sv. Marije iz Zalavara, što mu je papa Martin V. odobrio.⁶⁰ Petar iz Koprivnice (Kaproncai) je 27. prosinca 1417. godine boravio u Konstanzi.⁶¹

Spomenuti magistar Petar bio je generalni vikar zagrebačkog biskupa Jakoba I. (1322. - 1326.). Kako biskup Jakob nije boravio u Zagrebačkoj biskupiji, onda je vrlo vjerojatno da je Petar Jurjev iz Koprivnice kao biskupov generalni vikar upravljao biskupijom barem između 1322. i 1324. godine. Petar Jurjev je vjerojatno 1324. godine postao čazmanski prepozit, a na toj je dužnosti ostao do 1334. godine.⁶²

Nije jasno jesu li Petar Jurjev iz Koprivnice kojega je prema želji kralja Karla 6. siječnja 1331. papa Ivan XXII. imenovao zagrebačkim kanonikom, i prije spomenuti magistar Petar zapravo ista osoba. Dana 7. svibnja 1343. imenovan je transilvanskim kanonikom, a papa Klement VI. dopustio mu je da može zadržati zagrebački kanonikat i prebendu.⁶³

Grgur Jurjev iz Koprivnice (Grgur Koprivničanin), prema I. K. Tkaličiću, 1331. godine počeo je obnašati dužnost zagrebačkog kanonika i bekšinskog arhiđakona.⁶⁴ Godine 1334. postaje čazmanski prepozit, a prepozituru je naslijedio od brata Petra. Već smo spomenuli da je 1332. godine bio prepozit Sv. Lovre u mjestu Hay u Kaločkoj nadbiskupiji, kao prva osoba koja je nosila taj naslov. Kada je kao izaslanik ugarsko-hrvatskog kralja boravio kod pape u Avignonu, 25. travnja 1332. godine papa Ivan XXII. mu je službeno podijelio zagrebački kanonikat.⁶⁵ Kralj Karlo Robert poslao je prepozita Grgura kao svoga izaslanika papi Benediktu XII. u Avignon 1338. godine. Na putu je Grgura i njegovu pratnju napao neki vitez Ivan sa svojom družinom. Oni su Grgura i njegove pratioce orobili, oduzeli im konje, novac i odijelo te ih zatvorili u tamnicu. Stoga je papa naložio biskupima u Kostanci, Bazelu i Churu da Ivana i njegove sukrivce izopće dok ne oslobole Grgura i pratnju.⁶⁶ Kralj Karlo Robert je Grgura 1340. godine nazivao svojim kapelanom. Kada je imenovanjem biskupa Gebharda za vesprimskog biskupa ostala prazna Čanadska biskupija,⁶⁷ papa Benedikt XII. je Grgura 9. ožujka 1345. godine imenovao čanadskim biskupom.⁶⁸ Prema navodima jedne papinske isprave, Grgur je prije izbora za biskupa nosio i naslov ostrogonskog prepozita i prebendara, što mu je papa Klement VI. oduzeo 9. listopada 1345. godine. Otad se Grgurovo ime često spominje među dostojanstvenicima kraljevstva u vladarskim poveljama.⁶⁹ Biskupsku je službu obavljao do 1350. godine.⁷⁰

Jedan od ljudi koji su povezivali Koprivnicu s alpskim prostorima bio je Ivan Theutonicus, sin Ulrikov. On je 1411. godine obnašao dužnost koprivničkog gradskog suca.⁷¹ U Koprivnici je kasnije zabilježen Ivan Pranuch, građanin Salzburga, koji se spominje 1450. godine.⁷² Uz njega bismo spomenuli kaštelana utvrde Kamengrad (3 - 4 km južno od Koprivnice) Gašpara Rattenbergera i

⁶⁰ PSZB, VI, 276 - 278.

⁶¹ Iván Borsa i Elemér, Zsigmondkori oklevélkötő, knj. VI., (1417-1418), Budapest 1999, dok. br. 1286, str. 363.

⁶² A. Lukinović, Zagreb - devetstoljetna biskupija, n. dj., str. 93; A. Gulin, Hrvatski srednjovjekovni kaptoli, Sjeverna i središnja Hrvatska, Zagreb 2001., str. 78 - 79.

⁶³ Lj. Ivančan, Podatci o zagrebačkim kanonicima, n. dj., str. 75.

⁶⁴ P. Čošković, Grgur Koprivničanin, Hrvatski biografski leksikon, knj. 5, Zagreb 2002., str. 192.

⁶⁵ MCZ, I, str. 139.

⁶⁶ T. Smičiklas, Codex diplomaticus regni Croatiae, dalmatiae et Slavoniae (dalje: CD), knj. X, str. 382; A. Gulin, Hrvatski srednjovjekovni kaptoli, n. dj., str. 79.

⁶⁷ P. Čošković, Grgur Koprivničanin, n. dj., str. 192.

⁶⁸ CD, XI, str. 192.

⁶⁹ P. Čošković, Grgur Koprivničanin, n. dj., str. 192.

⁷⁰ A. Gulin, Hrvatski srednjovjekovni kaptoli, n. dj., str. 79 - 80.

⁷¹ E. Laszowski, Podatci o Koprivnici u srednjem veku, Vjestnik kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog zemaljskog arkiva, sv. II, Zagreb 1900., 217.

⁷² MCZ, II, 206 - 207.

villicusa (vesnika) Valentina Rotha. Njih bilježi jedna isprava iz 1414. godine, a prezimena su im svakako germanska pa najvjerojatnije svjedoče o kretanju stanovništva. Godine 1431. spominje se Valentinov brat Emerik Roth. Germansko je i prezime Emerika Plumberka ili Plomberga koji se kao kamengradski kaštelan spominje 1427. godine. Možda je istog podrijetla prezime podkamengradskoga građanina Hansa Walpotha kojeg bilježe vrela iz 1429. godine, iako je najvjerojatnije riječ o pretvaranju dužnosti valpota (vesnika) u prezime.⁷³ Koprivničanci su boravili i u Beču pa je 20. listopada 1545. zabilježeno da je u tom gradu boravio Petar Koprivnički (Kapronczay).⁷⁴ Nije pouzdano da se podatak odnosi na stanovnika podravske Koprivnice.

Godine 1427. u kamengradskom podgrađu se spominje Ivan Kranjec. Njegovo bi prezime možda moglo govoriti o podrijetlu iz Kranjske, tj. iz slovenskog prostora.⁷⁵

Moguće su i rane veze Koprivnice i Štajerske ako se podaci odnose na podravsku Koprivnicu. Ulrik iz Koprivnice (Copreunk) se spominje u ispravi pisanoj u Grazu 13. prosinca 1308. godine.⁷⁶ Spomenuti Ulrik (Ulrich von Koprowenich) i njegov sin su zabilježeni u dokumentu izdanom 1. svibnja 1312. godine u Schmirnbergu.⁷⁷ Posljednje spominjanje Ulrika iz Koprivnice (Ulrich von Koprewnich) navodi se u ispravi od 23. svibnja 1315., pisanoj u Bischofeggu.⁷⁸ Dana 25. siječnja 1313. godine, u jednom spisu pisanim u Grazu, spomenuti su "Heinric von Hohenlohe und seine Frau Gfin Elisabeth bekunden, daß sie di aygenschaft an der Hube ze Coppernich in der Stowentz" (Stanz).⁷⁹ Zanimljivo je spomenuti da se u vizitaciji štajerskih župa i samostana 1544./1545. godine u župi Sv. Petra "under Reichenburg" (Brestanica) spominje filijala "Unser Lieben Frauen zu Gopreinnez".⁸⁰

Postojale su veze između Koprivnice i Budima. One su uglavnom bile vezane uz odnose Koprivničana s vladarima. Tako su, primjerice, kralju Matijašu Korvinu⁸¹ u Budim u veljači 1459. godine došli magister Blaž, sudac Stanislav i plemeniti Emerik "de Brezthowcz", sva trojica "cives et inhabitatores civitatis nostre Kaproncza". Cilj njihova posjeta bio je da im Matijaš potvrdi privilegije koje im je dao kralj Ludovik, a potvrdio kralj Žigmund.⁸² Taj se posjet ne smije tumačiti kao migracija, ali ipak pruža ilustraciju o Koprivničancima i njihovu odlasku u Budim.

Koprivničanci su u raznim dijelovima Ugarske⁸³ obavljali odgovorne službe u Katoličkoj crkvi. Nikola iz Koprivnice ("de Kaproncza") je 1542. bio rektor hospitala pri crkvi Blažene Djevice Marije

⁷³ K. Dočkal, Kamengrad u svijetu Streze, *Zbornik Muzeja grada Koprivnice*, sv. 1 (8), Koprivnica 1953., 114 - 117.

⁷⁴ Sándor Eckhardt, Magyar levelek a XVI. század első feléből, Magyar nyelv, god. 52, br. 2, Budapest 1955, str. 225.

⁷⁵ K. Dočkal, Kamengrad u svijetu Streze, n. dj., 115.

⁷⁶ Quellen zur Geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, VI. Band, Regesten des Herzogtums Steiermark, Erster Band 1308-1319, 1. Lieferung, bearbeitet von Annelies Redik, Graz 1977, br. 44, str. 13. Kod podataka o vezama podravske Koprivnici u Štajerske valja biti oprezan jer se u Štajerskoj kod Celja također spominje Koprivnica. Također se spominje selo Kopreunik kod Eibiswalda. Joseph von Zahn, *Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter*, Wien 1893, str. 104.

⁷⁷ Regesten des Herzogtums Steiermark, 1, br. 395, str. 110 - 111.

⁷⁸ Regesten des Herzogtums Steiermark, 1, br. 732, str. 197.

⁷⁹ Regesten des Herzogtums Steiermark, 1, br. 484, str. 133.

⁸⁰ Rudolf Karl Höfer, Die landesfürstliche Visitation der Pfarren und Klöster in der Steiermark in den Jahren 1544/1545, Graz 1992, str. 175, 255.

⁸¹ O Matijašu Korvinu vidi: B. Grgin, Počeci rasapa, Kralj Matijaš Korvin i srednjovjekovna Hrvatska, Zagreb 2002.

⁸² E. Laszowski, Podatci, n. dj., 224; N. Klaić, Koprivnica u srednjem vijeku, Koprivnica 1987., 126.

⁸³ O Ugarskoj i njenoj obrani od Osmanlija u kasnom srednjem i ranom novom vijeku: G. Pálffy, A tizenhatodik század története, Budapest 2000. Isti, The Origins and Development of the Border Defence System Against the Ottoman Empire in Hungary (Up to the Early Eighteenth Century), u: Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe, Military Confines in the Era of Ottoman Conquest), ur. G. Dávid I P. Fodor, Leiden-Boston-Köln 2000, str. 3-69; isti, Die Entstehung und Entwicklung der Türkenabwehr in Ungarn 1526-1699, u: Kaiser und König, Eine historische Reise: Österreich und Ungar 1526-1918. (Katalog), Wien 2001, 37-46.

u Pečuhu.⁸⁴ Petar Pavlin je 1551. postao prepozit egerskog Kaptola, kada se spominje kao "Petri Paulini de Kaproncza prepositi Agriensis".⁸⁵

Dva su Koprivničanaca bila čanadski biskupi. Prvi je bio već spomenuti Grgur od 1345. do 1350. godine,⁸⁶ a drugi, također već spominjani Petar Pavlin, koji je zabilježen kao biskup 1567. i 1569. godine.⁸⁷

Spomenuti Koprivničanec Andrija je zajedno sa svojim nećakom Mihaelom iz Sv. Jurja (Đurđevca) 1503. godine uzeo ponovno od Ivana Ernušta grad i utvrdu Koprivnica u zakup.⁸⁸ Andrija se u izvorima spominje još 1505.⁸⁹ i 1508. godine kao pečuški kanonik, zajedno s nećakom Mihaelom iz Sv. Jurja (Đurđevca) koji je bio kanonik u Pečuhu i Albi (Stolnom Biogradu).⁹⁰ Andriju vrela ponovno bilježe 1510. godine kao pečuškog kanonika i đurđevečkog župnika.⁹¹

Papa Martin V. je 1421. godine dao Ivanu Jurjevom iz Koprivnice, zagrebačkom kantoru koji je odlazio na njemački prostor radi nekih papinih poslova, slobodan prolaz i zaštitu.⁹² Albert Albonis, kanonik čanadski 1423. godine molio je papu Martina V. da mu uz kanonikat i arhiđakonat u Čanadskoj biskupiji dodijeli i župnu crkvu u Koprivnici.⁹³

O doseljavanju iz mađarskog prostora govori podatak iz 1455. u kojem se spominje stanovnik Koprivnice Valentin "Ungaro".⁹⁴

Koprivničanci su boravili i na poljskom prostoru. U Lublinu je 12. veljače 1579. bio Juraj Koprivnički (Kapronczi).⁹⁵ U Neweliensumu i Zawolocziensumu se 1580., uz spomenutog Jurja, spominje i Ivan Koprivnički.⁹⁶ Mala je vjerojatnost da se ti podaci odnose na Koprivnicu koju obrađujemo u ovom tekstu.

U protokolima generalne kongregacije franjevačke provincije Sv. Spasitelja 1542. spominje se Stjepan iz Koprivnice ("de Kaproncza"),⁹⁷ a u popisu ugarskih franjevaca 1545. Juraj iz Koprivnice ("de Kaproncza in contratis Ozore per latrines").⁹⁸

Na ugarskom se prostoru spominje više osoba s prezimenom Koprivnički (Kapronczay). Godine 1479. zabilježen je Ivan Kapronczay.⁹⁹ Stjepan (István) Kapronczay bio je predstojnik i provizor

⁸⁴ V. Bunyitay, R. Rapaics, I. Karácsonyi, *Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia*, knj. 4, Budimpešta 1909, 168 - 169.

⁸⁵ V. Bunyitay, R. Rapaics, I. Karácsonyi, *Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia*, knj. 5, Budimpešta 1912, 631.

⁸⁶ G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae*, knj. IX/1, Budim 1833, 350, 646; A. Gulin, Hrvatski srednjovjekovni kaptoli, n. dj., str. 79.

⁸⁷ HDA, Grad Koprivnica, kut. 5 br. 4 i 5; R. Horvat, Koprivničke listine za XVI. stoljeće, *Vjesnik zemaljskog arhiva*, knj. XVI, Zagreb 1914., 289, 292.

⁸⁸ Regesta br. 3664, D-XXI-64.

⁸⁹ Regesta br. 3775, D-XXII-12.

⁹⁰ Regesta br. 3888, D-XXII-70.

⁹¹ Regesta, br. 3959, D-XXIII-32.

⁹² PSZB, VI, 32, 33.

⁹³ PSZB, VI, 142.

⁹⁴ Regesta br. 2293, D-XII-67.

⁹⁵ Endre Veress - Vilhelmi Fraknói, *Monumenta Hungarorum in Polonia* (1575-1668), vol. 1, *Rationes curiae Stephani Báthory Regis Poloniae historiam Hungariae et Transylvaniae illustrantes*, Budapest 1918, 81.

⁹⁶ Isto, 116.

⁹⁷ V. Bunyitay, R. Rapaics, I. Karácsonyi, *Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia*, knj. 2, Budimpešta 1904, 494.

⁹⁸ Isto, 533.

⁹⁹ Magyar Országos Levéltár (MOL), Budimpešta, Diplomatikai Levéltár (DL), 33135.

biskupskog vlastelinstva u Szombathelyju 1572. te 1577. - 1579.¹⁰⁰ U Novom Selu (Vyffalw) kod Szombathelyja spominje se Nikola Kapronczay kao inkvilin i vojnik (pješak) 1592. godine, te 1593. i 1594. kao vojnik (hajduk) u sombateljskoj utvrdi.¹⁰¹ Juraj Kapronczai je 8. srpnja 1583. naveden kao sepeški (Scepusiensis) komorski blagajnik.¹⁰² On je i 1599. obnašao istu dužnost, a službu komorskog savjetnika vršio je od 1600. do 1602. godine. Ratni blagajnik bio je 1607. i 1608. godine.¹⁰³ Bilo je još mogućih Koprivničanaca u sjevernoj Ugarskoj. Imre Kapranczay je zabilježen 13. lipnja 1581. godine u Komáromu.¹⁰⁴ Thomas Kaprontzai bio je vojnik u Erdelju oko 1598./1599. godine, no mala je vjerojatnost da je bio iz Koprivnice u Križevačkoj županiji.¹⁰⁵ U szászebeskom taboru je 1602. zabilježen Toma Kapronczai, u Szebenu (županija Bihar) iste se godine spominje Janos Kapronczay, a 1604. u Vajasdu (najvjerojatnije u županiji Pozsony) bio je Martin Kapronczai.¹⁰⁶ U Pápi se 1621. spominje Blaž Kapronczay.¹⁰⁷

Na prostoru Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva u 16. stoljeću postojalo je više Koprivnica,¹⁰⁸ no samo je ova u Križevačkoj županiji imala status grada. Zbog toga treba biti vrlo oprezan tijekom istraživanja jer bi se prezime Kapronczai moglo odnositi na bilo koju Koprivnicu. U kasnom srednjem vijeku na ugarsko-hrvatskom prostoru postojalo je pet Koprivnica: u Križevačkoj županiji te u ugarskim županijama Nógrád, Sáros, Arad i Bars. Koprivnica u županiji Arad imala je status trgovista, a ostale su bile sela.¹⁰⁹ Godine 1598. na ugarskom teritoriju koji nije bio pod osmanskom vlašću, osim podravske Koprivnica, spominju se samo dvije, u županijama Bars i Sáros.¹¹⁰

Zanimljivo je spomenuti doseljavanje mletačkog trgovca Leonarda Gofa, sina Petra de Pasariisa, te njegove supruge Angele. Oni su od prefekta Tulmina 25. rujna 1602. godine dobili svjedodžbu o besprijekornom podrijetlu i životu. Ta se svjedodžba sačuvala među spisima gradskog magistrata Koprivnice.¹¹¹ Sličnu je svjedodžbu u ime iste općine potpisao Ivan Bertotius za Antuna Toniuttija 21. kolovoza 1608. godine.¹¹²

Pozornost valja posvetiti koprivničkim studentima na europskim sveučilištima do početka 17. stoljeća, no ta problematika zaslužuje poseban članak. Dok su koprivničke kolege iz Dalmacije više privlačila talijanska sveučilišta, Koprivničanci su radije birali Beč kao mjesto stjecanja diplome.¹¹³ U Italiji su zabilježeni tek iznimno: u Padovi je 1480. godine Petar Parcić iz Koprivnice promoviran u doktora kanonskog prava. Na istom je sveučilištu studirao Koprivničanec Petar Pavlin koji se u raznim

¹⁰⁰ XVI. századi uradalmi utasítások, Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére, knj. II. (urednik István Kenyeres i dr.), Fons Könyvek, knj. II., Budapest 2002, 677 - 684; Balázs Zágorhidi Czigány, Szombathelyi urbáriumok és inventárimok a 16. századból, Szombathely 2000, 148, 159; Tibor Antal Horváth, Szombathely a XV - XVIII. Században, Szombathely 1993, 83.

¹⁰¹ B. Zágorhidi Czigány, Szombathelyi urbáriumok és inventárimok a 16. századból, Szombathel, n. dj., 77, 103, 104.

¹⁰² Lajos Kemény, A bortermelés történetéhez, Történelmi tár, Budapest 1895, str. 583 - 584.

¹⁰³ Zoltán Fallenberg, Jllami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon, Budapest 2002, 149 - 150.

¹⁰⁴ Monumenta Hungariae Judaica, knj. VIII. (1264-1760), prir. Alexander Scheiber, Budapest 1965, str. 227.

¹⁰⁵ Sándor Szilágyi, Szamosközy István történeti maradványai (1566 - 1603.), knj. 2 (1598 - 1599.), Budapest 1876, str. 334.

¹⁰⁶ E. Veress, Basta György hadvezér levelezése és iratai (1597 - 1607.), Budapest 1913, str. 7, 34, 423.

¹⁰⁷ Úriszék XVI-XVII. Szádi perszövegek, prir. Endre Varga, Budapest 1958, str. 512.

¹⁰⁸ Kázmér Miklós - Régi magyar családnevek szótára, XIV-XVII. század, Budapest 1993, 549.

¹⁰⁹ Pál Engel, Magyarország a középkor végén, (Hungary in the Late Middle Ages, Mađarska u kasnom srednjem vijeku), Térinfo Bt. & MTA Történettudományi Intézet (Institut za povijest Mađarske akademije znanosti), PC-CD-Rom, Budapest (Budimpešta) 2001.

¹¹⁰ Zoltán Dávid, Az 1598. évi házosszeírás, Budapest 2001, str. 71, 329.

¹¹¹ HDA, GK, kut. 5, br. 11.

¹¹² HDA, GK, kut. 6, br. 1.

¹¹³ Sličan je primjer Varaždina prema istraživanjima N. Budaka, Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku, Zagreb - Koprivnica 1994., 128 - 129.

dokumentima spominje od 1546. do 1550. godine,¹¹⁴ a 1549. kao padovski student u Bologni.¹¹⁵ On je 19. siječnja 1547. pisao pismo iz Padove Žigmundu Tordi Gyalui.¹¹⁶ On je, kako smo već spomenuli, 1551. postao prepozit kaptola u Egeru.¹¹⁷ Godine 1506. u Padovi je postigao doktorat Stjepan Brodarić iz Herešina pokraj Koprivnice.¹¹⁸ U germansko-ugarskom kolegiju u Rimu je 1588. godine zabilježen Wolffgangus Kapronczay.¹¹⁹

U analima Ugarsko-ilirskog kolegija u Bologni (započetim 1553.) 1561. godine spominju se Nikola i Ivan Dusnica iz Koprivnice, a 1600. godine Wolfgang iz Koprivnice, kanonik nitranski.¹²⁰ Također vrijedi spomenuti Nikolu Donića (najvjerojatnije je riječ o spomenutom Nikoli Dusnici) iz Koprivnice, koji je zabilježen kao student bečkog sveučilišta 1554. i 1555. godine.¹²¹ Kasnije je postao zagrebački kanonik, a 1562. godine se spominje kao rektor Ugarsko-ilirskog kolegija u Bologni.¹²² U bolonjskom kolegiju se 1565. spominje Ivan iz Koprivnice.¹²³

Za studente iz Slavonije postoje podaci za sveučilište u Krakovu od 1413. do 1579. godine. Tamo je zabilježeno nekoliko desetaka slavonskih studenata, a jedan od njih je bio podrijetlom iz Koprivnice.¹²⁴ U Krakovu je 1523. zabilježen Stjepan "de Zabronc", što bi moglo biti krivo pročitano od Cabroncza, odnosno iz Koprivnice. Ako se to pokaže točnim, ipak je relativno mala vjerojatnost da je taj student bio iz podravske Koprivnice.¹²⁵ Na praškom sveučilištu, koliko je istraženo, nisu zabilježeni studenti iz Koprivnice i okolice.¹²⁶ Veliki interes je vladao za sveučilište u Beču.¹²⁷ To se vidi iz godina upisa:

1401.	1413.	1431.	1454.	1475.	1490.	1550.
	1416.	1437.	1455.	1476.	1494.	1550.
1416.	1442.	1457.	1478.			1553.
1421.	1444.	1466.	1486.			1554.
1427.	1447.	1468.	1488.			1555.
1428.	1448.	1469.	1488.			1556.
1429.			1488.			1557.
1429.			1489.			1563.
			1489.			1569.

¹¹⁴ Matricula et acta Hungarorum in universitate Patavina, (ed. A. Veress), Budapest 1915, str. 18, 33 - 36, 44, 46.

¹¹⁵ Matricula et Acta Hungarorum in Universitatibus Italiae Studentium 1221-1864., (ed. A. Veress) Budapest 1941, str. 93.

¹¹⁶ V. Bunyitay, R. Rapaics, I. Karácsonyi, *Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia*, knj. 4, Budimpešta 1909, 529.

¹¹⁷ V. Bunyitay, R. Rapaics, I. Karácsonyi, *Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia*, knj. 5, Budimpešta 1912, 631.

¹¹⁸ M. D. Grmek, Hrvati i sveučilište u Padovi (Izvještaj o istraživanjima i bibliotekama u Padovi i Veneciji), Ljetopis JAZU za 1955. godinu, knj. 62, Zagreb 1957., 355, 361.

¹¹⁹ Matricula et acta alumnorum Collegii Germanici et Hungarici ex regno Hungariae oriundorum, (ed. A. Veress), Budapest 1917, str. 4. U Rimu se npr. 1454. godine spominje Kliment Mihovilov "de Capransa" koji je bio pobratim Svetojeronimske bratovštine. L. Jelić, Hrvatski zavod u Rimu, *Vjesnik zemaljskog arhiva*, sv. 4, Zagreb 1902., str. 18 - 19; isti, *Acta Hieronymiana*, *Vjesnik zemaljskog arhiva*, sv. 4, Zagreb 1902., str. 88.

¹²⁰ Annali del Collegio Ungaro-Ilirico di Bologna 1553 - 1764, Bologna 1988., 19, 49.

¹²¹ Die Matrikel der Universität Wien, sv. III. (1518 - 1579.), Wien 1971.

¹²² Annali del Collegio Ungaro-Ilirico di Bologna 1553 - 1764, Bologna 1988., 19.

¹²³ Matricula et Acta Hungarorum in Universitatibus Italiae Studentium 1221-1864., (ed. A. Veress) Budapest 1941, str. 102.

¹²⁴ J. Lesny, *Studenti z kraj(w balkanskich na uniwersytecie krakowskim w latach 1413-1579)*, Balcanica Posnaniensis, IV, Poznań 1989, str. 217 - 218.

¹²⁵ V. Bunyitay, R. Rapaics, I. Karácsonyi, *Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia*, knj. 1, Budimpešta 1912, 535.

¹²⁶ Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis, 1/1-2, Prag 1830-1832.

¹²⁷ I. Bojničić Kninski, *Hrvati na bečkom sveučilištu u XIV. i XV. veku*, Vjenac, 23/XI, Zagreb 1879., 368 - 371; F. Šišić, *Hrvati na bečkom sveučilištu od god. 1453 - 1630*, *Vjesnik kr. zemaljskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arkiva*, V, Zagreb 1903., 161 - 170; A. Jembrih, *Studenti iz sjeverne Hrvatske na bečkom sveučilištu u XIV. i XV. stoljeću*, Podravski zbornik, sv. 6, Koprivnica 1980, str. 339 - 343; Die Matrikel der Universität Wien, I. (1377 - 1450.), Wien 1956; II. (1451 - 1517.), Wien 1967; III. (1518 - 1579.), Wien 1971.

Koprivničanec M. Valentinus je 1454. godine bio profesor Sveučilišta u Beču, a predavao je "Libros de generatione et corruptione", što je treće po redu Aristotelovo prirodnognanstveno djelo. On se 1455. godine spominje kao savjetnik Filozofskog fakulteta u Beču.¹²⁸ Ovi podaci su također prilog poznavanja kretanja koprivničkog stanovništva do kraja 16. stoljeća.

Štajerska je također bila zanimljivo odredište Koprivničancima, a pogotovo nakon osnivanja Sveučilišta u Grazu 1586. godine.¹²⁹ Jedini Koprivničanci koji su tamo studirali do početka 17. stoljeća bili su Blaž Napoli i Nikola Capronczai 1596. godine.¹³⁰ Broj koprivničkih studenata na gradačkom sveučilištu znatno se povećao u 17. stoljeću.

Moramo pretpostaviti da je studenata iz Koprivnice bilo i više nego što smo ih registrirali. Podatke o školovanju Koprivničanaca u srednjim školama (gimnazijama) imamo tek u prvoj polovici 17. stoljeća za Trnavu (1625.)¹³¹ i Győr (1630.).¹³²

Marginalne skupine

Istraživanjima gradskih društava u srednjovjekovnoj Slavoniji nije bila posvećena dovoljna pozornost. Komunalna društva u Dalmaciji bolje su obrađena prije svega zahvaljujući radovima T. Raukara, ali i drugih povjesničara. Pri tome je posebno zanimljiv svijet marginalnih skupina u vezi s migracijama stanovništva. T. Raukar je utvrdio da se u sloj stanovnika dalmatinskoga grada slijevaju i stranci i distriktnalci kao sudionici migracijskih gibanja prema gradskom središtu komune. Prema istom autoru, stanovnik se mogao okomitim pomakom približiti građanstvu, ali je granica između njega i nekih oblika marginalnosti (gradska sirotinja, posluga) nejasna, neodređena i lagano se prelazi. Tipovi isključivanja iz komunalnog društva i uzroci gibanja prema marginalnim skupinama su različiti, jednako kao i razine i trajanje isključenosti.¹³³ Uz to valja istaknuti rad D. Karbića o marginalnim grupama u hrvatskim srednjovjekovnim društвima u kojem se, osim pokušaja definiranja i klasifikacije marginalnih i isključenih, bavi i institucijama društvene prevencije. Tu valja izdvojiti hospitale koji su u srednjem vijeku predstavlјali kombinaciju bolnice i ubožnice, namijenjenu prihvaćanju i brizi o napuštenim i fizički krajnje iscrpljenim slojevima sirotinje.¹³⁴

Koprivnički hospital s crkvom Sv. Ane je prije 1345. godine utemeljio spomenuti Grgur iz Koprivnice, čazmanski prepozit i kasniji čanadski biskup, te oboje datirao.¹³⁵ Rektor koprivničkog hospitala je 1501. godine bio svećenik Nikola.¹³⁶ U drugoj polovici 16. stoljeća u Koprivnici je postojao

¹²⁸ I. Bojničić Kninski, Hrvati na bečkom sveučilištu, n. dj., 369 - 370; Ž. Dadić, Egzaktne znanosti hrvatskog srednjovjekovlja, Zagreb 1991., 94.

¹²⁹ F. Fancev, Tragovima hrvatske kajkavske poezije 16 vijeka - Hrvatski đaci gradačkog sveučilišta god. 1586 - 1829, Ljetopis JAZU, knj. 48, Zagreb 1936., 170; J. Andritsch, Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenb(rgen an der Universit(t Graz (1586 - 1782), Graz 1965.

¹³⁰ Die Matrikeln der Universität Graz, bearbeitet von Johann Andritsch, sv. 1, (1586-1630.), Graz 1977, str. 16, 169; F. Fancev, n. dj., str. 171 - 172, 205.

¹³¹ Matricula Gymnasii tum Academiae Tyrnaviensis ab a. 1616 ad a. 1693. Arhiv sveučilišta Eštvös Loránd, Zbirka mikrofilmova, mikrofilm br. M 001; Miklós Kázmér, Régi Magyar családnevek szótára, XIV-XVII. Század, Budapest 1993, str. 549.

¹³² Ferencz Acsay, A gyűri kath. Fügimnázium története 1626-1900, Győr 1901, str. 94.

¹³³ T. Raukar, Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću, Historijski zbornik, 33 - 34, Zagreb 1980 - 1981, 184 - 186.

¹³⁴ D. Karbić, Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društвima od druge polovine XIII. do početka XVI. stoljeća (Postavljanje problema i pokušaji rješavanja), Historijski zbornik, 44, Zagreb 1991., 43, 50, 59, 65.

¹³⁵ CD, knj. XI, str. 240 - 241.

¹³⁶ J. Buturac, Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, Starine, 59, Zagreb 1984., 74.

hospital Sv. Matije s kapelom, koji se spominje 1555. i 1557. godine.¹³⁷ Također se spominje hospital s kapelicom Blažene Djevice Marije 1556. godine. Tada je kralj Ferdinand zapovjedio Luki Sekelju, upravitelju koprivničke utvrde, da mora vratiti oranice i livade što ih je oteo koprivničkom hospitalu i kapeli Blažene Djevice Marije. Prihod s oduzetih oranica i livada upotrebljavao se za uzdržavanje koprivničkih siromaha i rektora spomenute kapelice.¹³⁸

Hodočasnici i putnici

Hodočasnici (peregrini, romari, palmary) i putnici predstavljaju kategoriju koja je u svim tipovima srednjovjekovnih društava potpuno prolazna. Karakterizira ih postojanje odredišta putovanja i stalno mjesto boravka. U samim mjestima kroz koja prolaze ne obavljaju nikakvu temeljnju proizvodnu ili uslužnu djelatnost, nego su samo njeni korisnici. Društvo im pruža smještaj i zaštitu na svom terenu i ne smatra ih štetnom i nečasnom pojmom, nego onima koje je dužno podržavati (naročito hodočasnike). Njihovo stanje isključivo je rezultat slobodnog izbora. Hodočasnici, za razliku od putnika, pripadaju posebnoj društvenoj grupi, kako tijekom samog hodočašća tako i nakon njegova završetka, kao članovi internacionalnih i nacionalnih hodočasničkih bratovština. Od njih valja razlikovati skitnice kao skupine koje nemaju stalno mjesto boravka niti određeni cilj putovanja.¹³⁹

U Koprivnicu je najvjerojatnije hodočastilo stanovništvo okolnih sela i možda kojeg susjednog grada ili trgovišta u vrijeme proštenja, primjerice na dan zaštitnika župe Sv. Nikole.¹⁴⁰

Sigurnu potvrdu o hodočašćenju u Koprivnicu imamo u ispravi Grgura koji je kao čazmanski prepozit u gradu sagradio crkvu Sv. Ane i hospital. Kada je Grgur postao čanadski biskup, na njegovu je molbu papa Klement VI. podijelio 16. listopada 1345. godine oprost od 100 dana onima koji budu hodočastili i toj crkvi dali milostinju.¹⁴¹

Uz to je zanimljivo osnivanje prebenda ili davanje crkvi posjeda na uživanje u ime zavjeta. Još je 1467. godine grad potvrdio utemeljivanje prebende u crkvi Sv. Nikole.¹⁴² Očito je koprivnička župa morala biti jače središte prošteništa te je najvjerojatnije imala više prihode jer je 1501. godine u njoj boravilo 11 svećenika. Koprivnička župa imala je sljedeće svećenike: župnika Grgura, dva kapelana, rektora oltara Sv. Mihaela Blaža, rektora oltara Sv. Križa Grgura, upravitelja hospitala Nikolu, te svećenike Ivana, Stjepana i Ivana. Posebno je zanimljivo što se u gradu nalaze dva misionara - Antun i Ivan, a buduća istraživanja trebala bi utvrditi koje je bilo njihovo značenje te uloga u gradu.¹⁴³ Pojedini oltari imali su svoje posjede pa je 1504. godine kralj Vladislav potvrdio oltaru Sv. Jakova posjed u Gredi koji mu je darovao Ivan Porkolab.¹⁴⁴

Najbliže središte hodočašćenja Koprivnici bila je Komarnica (danasa Novigrad Podravski).¹⁴⁵ O značenju crkve Majke Božje u Komarnici govori isprava od 21. studenoga 1402. godine, koju je u Rimu izdao papa Bonifacije IX. (1389. - 1404.). Papa podjeljuje uobičajene oproste komarničkoj župnoj crkvi

¹³⁷ Arhiv HAZU, D-XXXIII-30; D-XXXIII-38.

¹³⁸ HDA, GK, kut. 4, br. 5; R. Horvat, Koprivničke listine za XVI stoljeće, n. dj., 267, 272.

¹³⁹ D. Karbić, Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima, n. dj., 51.

¹⁴⁰ H. Petrić, Sveti Nikola zaštitnik Koprivnice, Hrvatska revija, god. III., br. 2., Zagreb 2003., str. 44.

¹⁴¹ CD, knj. XI, str. 240 - 241.

¹⁴² HDA, GK, kut. 3, br. 10.

¹⁴³ J. Buturac, Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, n. dj., str. 74.

¹⁴⁴ HDA, Grad Koprivnica, kut. 3, br. 12.

¹⁴⁵ H. Petrić, Novigradska Podravina od ranog srednjeg vijeka do početka 20. stoljeća, u: Općina Novigrad Podravski - izabrane teme, Novigrad Podravski 2001., str. 61.

Majke Božje u kojoj se nalaze neke svete moći te je poznata po čudesima, zbog čega tamo dolazi mnoštvo vjernika.¹⁴⁶ Očito je komarnička župna crkva bila jedno od važnih srednjovjekovnih središta hodočašća u tom dijelu srednjovjekovne Slavonije, o čemu će, vjerujemo, spoznaje proširiti daljnja istraživanja.

Drugo važno središte hodočašćenja je bilo u Ludbregu.¹⁴⁷ Ono se prvi put spominje 1410. godine kada je osnovana župa Krvi Kristove. Godine 1510. kardinali su podijelili oproste ludbreškoj župnoj crkvi u kojoj se čuva čudotvorna krv Kristova, a 1512., nakon istrage o ispitivanju čuda, papa Julije II. podijelio je oproste ludbreškom prošteništu. To je iduće godine također učinio papa Leon X. Podatke o udaljenosti iz koje su dolazili hodočasnici približno nam može otkriti tekst istrage o čudesnim uslišanjima na molitve i zavjete učinjene presvetoj krvi Kristovoj u Ludbregu, pisan 4. travnja 1512. godine. Tada je zabilježeno četrnaest čudesnih uslišanja, a bilježnici su naveli da su zabilježili samo ona "očevidnija i jedinstvenija čuda", a ne sva svjedočanstva koja su taj dan čuli. Od spomenutih četrnaest osoba, trinaest ih je bilo iz Zagrebačke biskupije, a izvan nje je bio Juraj "de Nadasd, Iaurinensis diaecesis". Iz Zagrebačke biskupije se uz devet osoba navode naselja: Dubrava, Sv. Juraj (vjerojatno Đurđevac), Ivanić, Lobor, Sv. Laurencije, Sv. Ivan, Matthaeo, Cerje i drugi Sv. Ivan.¹⁴⁸

Postoje podaci o hodočašćenju Koprivničanaca u znamenita središta poput Rima. U Rimu je 20. ožujka 1454. bio zabilježen Klement Mihael iz Koprivnice.¹⁴⁹ U bratovštinu Sv. Duha u Rimu su 23. svibnja 1493. godine upisani: magister Andrija iz Koprivnice, pečuški kanonik i župnik u Đurđevcu (Sv. Jurju) u Zagrebačkoj biskupiji,¹⁵⁰ kao i njegovi rođaci Demetrije i Blaž "Demetrio et Blasio laicis de eadem Kaproncza".¹⁵¹ Dana 2. lipnja 1500. u Rimu se u istu bratovštinu upisao Demetrije "de Capronicza" koji je tamo hodočastio sa suprugom Jelenom, kćeri Dorotejom te nećacima Stjepanom i Andrijom iz Zagrebačke biskupije.¹⁵²

Zanimljivo je spomenuti činjenicu da je Koprivnica bila najzapadnije mjesto širenja svetačkih moći i kulta Sv. Ivana Kapistrana. U Koprivnici se dogodilo čudo ozdravljenja, između 1500. i 1521. godine, čemu je pomogao Sv. Ivan Kapistran.¹⁵³

Kretanja na granici s Osmanskim Carstvom

Kako je izgledalo stanje na ugarsko-osmanskoj granici, izazvano pustošenjem,¹⁵⁴ i svakodnevni život ljudi na prostoru Podravine 1548. godine, vidi se iz jednog dokumenta koji se čuva u Kaptolskom arhivu. Tamo je opisano tragično stanje depopulirane Podravine iz koje je dio stanovništva emigrirao te koja je postala svojevrsni most za odlazak na zapad (ili sjever). U trgovištu Koprivnica živjela su 82

¹⁴⁶ PSZB, V, 172.

¹⁴⁷ I. Bočkaj, Postanak Ludbrega i ludbreškog svetišta Krvi Isusove, Zavjet Hrvatskog sabora, Sveta zemlja, god. III., br. 1-2., Zagreb 1940., str. 14-16.

¹⁴⁸ A. Lukinović, "Ludbreško čudo" u prvih stotinu godina postojanja, Tkalčić, I, Zagreb 1997., 263 - 298.

¹⁴⁹ I. Črnčić, Prilozi k raspravi: Imena Slovjenih i Ilir u našem gostinjcu u Rimu poslije 1453, Starine, knj. 18, Zagreb 1886, str. 9.

¹⁵⁰ I. Črnčić, Nekoliko južnih Sloviena zapisanih od 1478 do 1520 godine u bratovštinu sv. Duha u Rimu, Starine, knj. 15, Zagreb 1883., 172.

¹⁵¹ Liber Confraternitatis Sancti Spiritus de Urbe, Monumenta Vaticana historiam regnum Hungariae illustrantia, Budapest 2000, knj. 5, str. 33.

¹⁵² Isto, str. 123.

¹⁵³ S. Andrić, Čudesna Svetog Ivana Kapistrana, Slavonski Brod - Osijek 1999., str. 277, 296, 341.

¹⁵⁴ Usp. G. Pálffy, The Impact of the Ottoman Rule on Hungary, Hungarian Studies Review, Vol. XXVIII., br. 1 - 2., Toronto 2001., str. 109 - 132.

građana. Oni su kaštelu Koprivnici morali plaćati godišnje kao redovitu daču 80 forinti. Ipak, među njima su neki bili oslobođeni i izuzeti od plaćanja takve redovite daće o čemu su posjedovali isprave. Ti građani su bili izuzeti od davanja tlake, kao i od ostalih radova i podvoza; kako je stajalo u njihovim privilegijima, trgovište Koprivnica je moralo biti utvrđeno i ograđeno. U trgovištu, u vrtu kaštela živjelo je 25 želira (inkvilina). Neki su od njih bili u vrijeme mira kmetovi kaštela, a drugi su došli s raznih strana kao bjegunci. Nisu posjedovali selišne zemlje, a ipak su ih primoravali na tlaku za grad. Svi zajedno su imali tri pluga, malo sitne stoke, a za redovitu daču nisu plaćali ništa. U trgovištu Koprivnica živjelo je i sedam kmetova koji su imali selišta u Cerovici Sv. Ivanu (današnjem Koprivničkom Ivancu). Oni su godišnje plaćali po jednom selištu 33 denara i 1 bečki denar, što je činilo godišnji prihod od 2 forinta, 33 denara i 1 bečki denar. Imali su četiri pluga, i prema starom običaju, u vrijeme mira nisu morali orati za koprivnički kaštel, ali sada su ih tjerali na to, s tim da su također morali davati drugu tlaku.

Osim toga, na malom otoku na Dravi, zvanom Drnje, živjelo je deset ljudi koji su u doba mira bili kmetovi u Proderijancu (Prodaviću - kasnijem Virju ili Petereancu). Oni nisu imali selišta, niti su obrađivali oranice na području Koprivnice. Njih su tjerali na tlaku za grad. Zbog toga katkada poneki nisu plaćali daće koprivničkom kaštelu, niti su mogli davati podvoz jer nisu imali stoke ni konja. Sva druga sela koja su postojala na području kaštela Koprivnice posve su opustošili Turci. Ovdašnji stanovnici, kao i preostali građani Koprivnice, nisu se osuđivali izlaziti iz trgovišta Koprivnice ni na kakav rad u polja i vinograde zbog straha pred Turcima. Tek kada su najprije konjanici i pješaci pretražili polja i vinogradarska pribrežja, odlazili su na tlaku, odasvud zaštićeni i čuvani pod dobrom vojničkom stražom. Kaštel Koprivnica nije imao drugih prihoda od žita, osim na okućnici od jednog jutra, a od gornice je imao 172 vedra i to računajući vedro po 16 pinta (polića). Od prihoda za prijelaz preko rijeke i malarine spomenuti kaštel imao je malo pomoći i koristi zbog pustošenja kraljevstva jer trgovci nisu imali sigurne ceste po kraljevini Slavoniji, a osobito u ovim krajevima, zbog straha pred Osmanlijama.¹⁵⁵

Kao ilustraciju stanja na prostoru istočne Podравine u isto vrijeme zanimljivo je prikazati kako se 1548. živjelo u đurđevečkom kraju. U utvrdi kod grada Đurđevca kao u spiljama živjelo je 36 bjegunaca, odnosno inkvilina. Svi su zajedno imali pet volova, a nisu imali pluga, nego su morali orati i kopati zemlju motikama, i to u velikom strahu od vrlo čestih pljački i pustošenja turskih razbojničkih konjanika i pješaka. Tako su održavali i provodili svoj bijedni život. Nitko od tih stanovnika nije držao posjed ili kmetsko selište, niti je bilo tko od njih plaćao spomenutom gradu redovite novčane daće. Tko je imao svinje, od svake bilo velike ili male, plaćao je godišnje po jedan denar; nitko nije mogao vršiti podvoz jer ne posjeduje konje ni volove. Nisu morali ići na tlaku, osim ako ih za to nije zamolio službenik. Ponekad su išli na rad motikama i sjekirama. Zbog straha od Turaka nisu se usudili izlaziti iz utvrde ni radi svoga rada ni radi tlake za grad, nego su najprije konjanici i pješaci trebali pretražiti polje, a onda su izlazili pod dobrom stražom koja ih je čuvala pa su tako obavljali tlaku pod stražom i dobrom vojničkom zaštitom. Sučija Pavljanci ili Pavlanci (Zenthpal) pripadala je gradu Đurđevcu. U toj su sučiji sva sela potpuno uništili Turci pa kmetovi više nisu živjeli na selištu, nego su se raspršili. Mnogi od njih našli su se po raznim krajevima Ugarske, kao i Moravske, a drugi s nekim bjeguncima, njih 44, smjestili su se na malom otoku uz obalu rijeke Drave. Iskrčili su šumu i, kopajući motikama, zasijavali zemlju te tako dobivali hranu uz velik trud i znoj. Ljudi su u pastirskim kolibama živjeli i na otoku Pod te ispod njega na obali Drave u mjestu Kochyeze. Trgovište Prodawycz potpuno su popalili

¹⁵⁵ Kaptolski arhiv Zagreb, Acta loci credibilis, series I, Litt. P, br. 504; prijepis u Arhiv HAZU, Lopašićeva zbirka; prijevod M. Pandžića priredio J. Adamček u: Opis gospodarskog stanja vlastelinstva Đurđevca, Prodavića i Koprivnice 1548, Kaj, 6, Zagreb 1969., 25 - 27.

i opustošili Turci, a u njemu je postojala crkva, koja je bila utvrđena i ograđena. U njoj su živjeli ljudi, kako domaći tako i izbjeglice, njih 11, koji su bijedno živeći, pribavljalii hrani kopajući zemlju motikama pod zaštitom vojnika, i to kad su konjanici i stražari pregledali okolicu.

Na malom otoku nazvanom Nart i uz njega na obali Drave u sučiji Struga živjelo je 20 vrlo bijednih ljudi, od kojih su neki bili kmetovi na području koje pripada gradu Đurđevcu, a drugi su došli s raznih strana kao bjegunci. Niti kmetovi, niti inkvilini nisu plaćali daću jer nisu posjedovali selišne zemlje, niti ih obrađivali, nego su za novac iznajmljivali oranice s područja grada Brezovice. Za zemlju koju su obrađivali nisu plaćali redovitu daću, ali su ih nekad primoravali na tlaku za grad Đurđevac. Svi zajedno imali su osam plugova i vrlo malo sitne stoke.¹⁵⁶

Luka Sekelj, zapovjednik utvrda Koprivnice, Prodavića i Đurđevca, 6. kolovoza 1552. godine pisao je da su Turci spalili utvrdicu Gorbonok (između Đurđevca i Virovitice) te opsjedali Prodavić, "odakle, kao što je iz Đurđevca, veći dio bijednih žitelja pobježe preko Drave. Zbog toga je Koprivničancima i Varaždincima prevladao tolik strah; da ne bi (kod kuće) ostala ni petina njih ako mi ne bi bili ovdje. Odlučili smo braniti grad i utvrdu Koprivnicu ako na njihovu obranu budemo mogli nagovoriti haramije i druge neplaćene ljude, koje smo uzeli pod uvjetom da im dajemo plaću...".¹⁵⁷

Najintenzivnije pustošenje toga dijela Podravine izvršeno je 50-ih godina 16. stoljeća. Na puste koprivničko-đurđevačke posjede doseljavali su se i u drugoj polovici 16. stoljeća novi stanovnici. Hrvatski je sabor tada tvrdio da koprivnički kapetani raspolažu s mnogo kmetova, iako je Stjepan Patačić u svom izvješću Ugarskoj komori 22. travnja 1614. godine smatrao da je Koprivnica više vojna tvrđava nego grad. Građani su u njoj držali samo dvadesetak kuća.¹⁵⁸ Koprivnički građani su još k tome bili tijekom 16. stoljeća opterećeni plaćanjem desetine u godišnjem iznosu od 40 forinti.¹⁵⁹

Iz nekih naselja koprivničko-đurđevačkog vlastelinstva, primjerice Pavljanaca (blizu današnjeg Ferdinandovca), kmetovi su 40-ih godina 16. stoljeća raseljeni po raznim krajevima Ugarske i Moravske.¹⁶⁰ Postoje brojni podaci da su seljaci iz okolice Koprivnice naseljeni u južnom Gradišću, na sjeveru Gradišća na području Šopronske i Bratislavskie županije te u istočnoj Štajerskoj, a najvjerojatnije i u Slovačkoj.¹⁶¹ U literaturi se ne navodi o okolici koje Koprivnica je riječ, premda postoji mišljenje da se radi o Koprivnici kod Požege.¹⁶²

Prije 1552. godine su u Koprivnici, između ostalih, bili naseljeni podložnici iz Štajerske kao dio vojne posade. Oni su u jesen 1552. godine pobjegli natrag u Štajersku.¹⁶³ U Koprivnici su 1554. godine bila popisana 192 vojnika (82 konjanika i 104 pješaka).¹⁶⁴ U izvještaju Ferdinandove komisije, koja je 1563. godine pregledavala granične utvrde, predloženo je da Koprivnici treba posada od 300 vojnika.¹⁶⁵

¹⁵⁶ M. Pandžić, J. Adamček, Opis gospodarskog stanja vlastelinstva Đurđevca, Prodavića i Koprivnice 1548, n. dj., str. 25 - 26.

¹⁵⁷ R. Horvat, Povijest grada Varaždina, Varaždin 1993., 83.

¹⁵⁸ HDA, Neoregistrata acta, 632/7; J. Adamček, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća, Zagreb 1980., 244, 402.

¹⁵⁹ Nadbiskupski arhiv u Zagrebu, Acta decimalia, br. 606.

¹⁶⁰ J. Adamček, Opis, n. dj., 25.

¹⁶¹ S. Pavičić, O govoru u Slavoniji do ratova s Turcima i velikih seoba u 16. i 17. stoljeću, Rad JAZU, 222, Zagreb 1920., 220; J. Breu, Die Kroatiensiedlung im Burgenland und in den anschliessenden Gebieten, Beč 1970, 16; J. Adamček, Iseljavanje Hrvata u austrijsko-ugarski granični prostor u 16. stoljeću, Povijest i kultura Gradišćanskih Hrvata, Zagreb 1995., 20; K. Kučerova, Hrvati u srednjoj Europi, Zagreb 1998., 65, 100, 104, 107, 180.

¹⁶² M. Lončarić, Kaj - jučer i danas (ogledi o dijalektologiji i hrvatskoj kajkavštini), Čakovec 1990., 149.

¹⁶³ V. Simoniti, Vojaška organizacija na Slovenskom v 16. stoljeću, Ljubljana 1991., 102 - 104.

¹⁶⁴ E. Laszowski, Habsburški spomenici kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (dalje: HS), sv. 3, Zagreb 1917., 475 - 476

¹⁶⁵ M. Kruhek, Izgradnja obrambenog sustava slavonske granice u tijeku 16. stoljeća, Povijesni prilozi, sv. 11, Zagreb 1992., 29 - 30.

Godine 1577. u koprivničkoj je utvrdi bilo 530 vojnika.¹⁶⁶ Broj vojnika u Koprivnici je 1580. godine iznosio 441.¹⁶⁷

U kretanju stanovništva prema Koprivnici od sredine 16. stoljeća sudjelovali su i graditelji najčešće talijanskog podrijetla, koji su modernizirali koprivničku protuosmansku utvrdu. U Koprivnicu je 1549. godine došla carska komisija koju je predvodio jedan od najistaknutijih vojnih arhitekata toga vremena, Domenico De Lilio.¹⁶⁸ On je u svom izvještaju ostavio prvi potpuniji opis stanja i izgleda tadašnje koprivničke utvrde.¹⁶⁹ Izvještaj je zajedno s njime sastavio Adam Trautmandorf. Primljeni izvještaj je vladar s popratnim pismom posao zapovjedniku obrane u Slavoniji i Koprivnici, Luki Sekelju. Kralj Ferdinand je Sekelja 1554. godine imenovao kapetanom utvrda Koprivnice, Đurđevca i Prodavića (Virja).¹⁷⁰ Godine 1577. u Koprivnicu je došao graditelj Joseph Vintana.¹⁷¹ Graditelj Francesco Marmororo (Franz Marbl) je nekoliko godina do 1590. nadzirao poslove oko gradnje nove koprivničke utvrde. Iz iste je godine sačuvan njegov izvještaj o stanju utvrda Koprivnice i Križevaca, kojemu je priložio planove ovih utvrda.¹⁷² Na gradnji nove koprivničke utvrde radili su radnici sa susjednih vlastelinstava, što također spada u jedan oblik migracija.¹⁷³ Godine 1598. zapovjednik Slavonske vojne krajine Sigismund Herberstein tražio je kralja neka mu u Koprivnicu pošalje graditelja Aleksandra Pasqualinija iz Nizozemske, koji je dobro znao probleme nizinskih utvrda.¹⁷⁴

Mobilnostima izazvanima ratovima s Osmanlijama treba pribrojiti ustanovljavanje poštanske službe na prostoru Slavonske krajine.¹⁷⁵ Prema istraživanjima A. Hozjana, točnu godinu utemeljenja vojno-poštanskih postaja u Varaždinu i Koprivnici nije moguće utvrditi, ali se pouzdano zna da su varaždinska i koprivnička poštanska postaja postojale 1542. godine. One su djelovale od početka ožujka do kraja listopada, a svako proljeće su ih iznova ustrojavali. Koprivnička postaja je ponovno osnovana 1551. godine.¹⁷⁶

Pokušaj procjene broja stanovnika

Demografski razvoj srednjovjekovne Slavonije je slabo poznat. Poznati su neki opći tijekovi, a kao gotovo jedini komparativni materijal mogu nam poslužiti istraživanja S. Krivošića o Zagrebu (odnosno o zagrebačkim gradskim naseljima) i N. Budaka o Varaždinu.¹⁷⁷ U svojoj monografiji o gradovima

¹⁶⁶ R. Lopašić, Spomenici hrvatske krajine (dalje: SHKR), sv. 1, Zagreb 1884., 34 - 35.

¹⁶⁷ SHKR, 1, 101.

¹⁶⁸ Tako ga naziva M. Kruhek, u: Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća, Zagreb 1995., ali i M. Ilijanić, u: Prilog istraživanju renesansne pregradnje varaždinske tvrđe u 16. stoljeću, Godišnjak Gradske muzeje Varaždin, 1, Varaždin 1961., 33 - 44; ista, Der Baumeister Dominico de Lilio und sein Kreis an der windischen Grenze, Festschrift Fritz Posch, Veröffentlichungen des Steiermarkischen Landesarchives, 12, Graz 1981, 369 - 379; N. Budak navodi ime ovog arhitekta kao Domenico del Aglio, n. dj., 112.

¹⁶⁹ R. Horvat, Prilozi za povijest Podravine, Vjesnik kraljevskog Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog zemaljskog arhiva, XV, sv. 1, Zagreb, 1913., 23 - 24.

¹⁷⁰ HS, sv. 2, 482.

¹⁷¹ M. Kruhek, Povijest izgradnje koprivničke utvrde, Koprivnica - grad i spomenici, Koprivnica 1986., 200 - 201.

¹⁷² Isto, 201.

¹⁷³ F. Šišić, Hrvatski saborski spisi, sv. 4, Zagreb 1917., 297.

¹⁷⁴ M. Kruhek, Povijest izgradnje koprivničke utvrde, n. dj., 202 - 203.

¹⁷⁵ A. Hozjan, Die ersten steirischen Kundshafter und Postbeförderer, Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchiv, sv. 48, Graz 1997., str. 240 - 241.

¹⁷⁶ A. Hozjan, Postanak i razvoj poštanske ustanove i ostalih načina prijenosa obavijesti u SZ Hrvatskoj od 1500. - 1783., Pošta sjeverozapadne Hrvatske, Zagreb - Varaždin 2002., 34 - 35.

¹⁷⁷ S. Krivošić, Zagreb i njegovo stanovništvo od najstarijih vremena do sredine XIX. stoljeća, Zagreb 1981.; N. Budak, Gradovi Varaždinske županije, n. dj.

Varaždinske županije N. Budak je upozorio na rezultate istraživanja stanovništva Firenze, ali i na pisanje mađarske historiografije te pretpostavio da su demografske pojave u Slavoniji i Mađarskoj mogle biti slične. Isti se autor osvrnuo na rad S. Krivošića o stanovništvu Zagreba te je spomenuo da Krivošić procjenjuje prilično proizvoljno, ali s dosta vjerojatnosti. S. Krivošić je donio procjene da je broj stanovnika zagrebačkih gradskih naselja rastao prema kraju 15. stoljeća kada je počelo stagnirati, da bi tijekom sljedećeg stoljeća naglo padaо. Procjenio je da je stanovništvo Gradeca 1368. godine, na temelju popisa 897 obveznika, dosezalo brojku od najviše 3500 ljudi.¹⁷⁸ N. Klaić je pretpostavila da je Koprivnica 1356. godine mogla imati oko 2000 stanovnika.¹⁷⁹ Gotovo je nemoguće reći jesu li te procjene točne i mogu li dati barem približnu sliku o odnosu stanovnika Zagreba i Koprivnice.

N. Budak je upozorio na istraživanja engleskog historičara J. C. Russela te na njegovu formulu za procjenjivanje stanovništva, koju je izradio na primjerima engleskih kasnosrednjovjekovnih gradova:¹⁸⁰

$$n_r = \frac{C (1 + (\sqrt{(r-1)/10})}{r}$$

pri čemu je r relativna veličina grada u regiji, C broj stanovnika najvećega grada, a n_r traženi broj stanovnika.

Prema iznesenim podacima, Gradec je kao najveći grad u regiji imao, po procjeni S. Krivošića, oko 3500 stanovnika. Pretpostavimo li da je Koprivnica bila četvrti grad po veličini u regiji (iza Gradeca, Varaždina i Križevaca),¹⁸¹ tada iz J. C. Russela dobivamo vrijednost od oko 1400 stanovnika, što je znatno niži broj od pretpostavke N. Klaić za drugu polovicu 14. stoljeća.

S. Krivošić pretpostavlja da je jezgra današnjeg Zagreba oko 1400. godine mogla imati oko 4000 stanovnika, da bi se broj stanovnika oko 1450. godine popeo na gotovo 4500.¹⁸² Po tome bismo, uz primjenu formule J. C. Russela, mogli približno pretpostaviti broj stanovnika Koprivnice. On je oko 1400. godine iznosio približno 1600, a oko 1450. godine je Koprivnica vjerojatno imala oko 1800 stanovnika. Pri tome ne treba zaboraviti spomenuti mišljenje N. Klaić, po kojem je Koprivnica bila spaljena 1446. godine,¹⁸³ kada je Ivan Hunjadi ratovao protiv Celjskih,¹⁸⁴ no V. Klaić, od kojega je N. Klaić preuzeila podatke, izričito piše da je Ivan Hunjadi samo zauzeo Koprivnicu.¹⁸⁵ Zbog toga taj podatak neću uzeti kao važan za korigiranje procjene broja stanovnika Koprivnice sredinom 15. stoljeća.

N. Budak je pretpostavio da je 1520. godine Gradec imao oko 3000 stanovnika, a Varaždin oko 1700.¹⁸⁶ Ako ponovno primijenimo navedenu formulu, možemo pretpostaviti da je Varaždin imao oko 2000 stanovnika, što je nešto veći broj od navedene procjene. Koprivnica je početkom 16. stoljeća, prema uporabi Russelove formule, imala oko 1200 stanovnika. No, je li tu brojku moguće korigirati?

¹⁷⁸ N. Budak, n. dj., 156 - 159; S. Krivošić, n. dj., 55, 69, 123.

¹⁷⁹ N. Klaić, Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, Zagreb 1976., 536.

¹⁸⁰ N. Budak, n. dj., 159 - 160.

¹⁸¹ Npr. jedan od kriterija za procjenu reda veličine mogu nam biti porezni popisi. Početkom 16. stoljeća zagrebački Gradec je imao više od 400 poreznih dimova, Varaždin je imao od 160 do 300 poreznih dimova, u Križevcima je obično popisivano od 130 do 170, a u Koprivnici oko 65 do 70 poreznih dimova. J. Adamček, I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću, Zagreb 1976.

¹⁸² V. Stipetić, O istraživanju povijesti stanovništva u gradovima Hrvatske, u: S. Krivošić, Zagreb, n. dj., 3, 4; S. Krivošić, n. dj., 69.

¹⁸³ N. Klaić, Koprivnica u srednjem vijeku, n. dj., str. 93.

¹⁸⁴ N. Klaić, Zadnji knezi Celjski v deželah Sv. Krone, Celje 1982., str.81, 96 - 97.

¹⁸⁵ V. Klaić, Povijest Hrvata, knj. 3, str. 252.

¹⁸⁶ N. Budak, n. dj., 160; do sličnih rezultata je došla i Lj. Perči, Popis građana Varaždina iz 1520, Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, 1, Varaždin 1986., 270. Ona procjenjuje broj stanovnika Varaždina 1520. godine između 1500 i 1800.

Smanjenje stanovnika je očito u vezi s kriznim razdobljima, a jedna od uočljivih kontinuiranih kriza je počela najvjerojatnije krajem 15. stoljeća, što je dijelom vidljivo po duljem izostanku studenata na bečkom sveučilištu između 1494. i 1550. godine.

Tome treba dodati pustošenja koje su Osmanlije izvršili 70-ih godina 15. stoljeća, što se vremenski podudara s velikim brojem pustih selišta na vlastelinstvima srednjovjekovne Slavonije.¹⁸⁷ Kako se razabire iz pisma kneza Stjepana II. Frankapana što ga je 18. srpnja 1474. godine pisao iz Modruša mletačkom kapetanu Fantinu Marcellu u Raspu, u osmanskoj vojsci je bilo do 8000 ljudi, koji su robili također oko Koprivnice i Varaždina sve do Ptuja i dalje. Kroničar Unrest navodi da je Slavonija nakon te provale ostala opustošena i "da se često po deset milja daleko nije vidjelo kuće ni čovjeka".¹⁸⁸ Frankapanove i Unrestove podatke, a posebno brojeve, trebalo bi uzimati s potrebnom dozom opreza. Teško je reći je li Koprivnica bila pošteđena osmanskih provala koje opisuju, no izostanak studenata na sveučilištima upravo između 1469. i 1475. godine mogao bi upućivati na manju krizu, a možda je on posljedica osmanskih pustošenja.

Krajem 15. i početkom 16. stoljeća Koprivnica je mogla biti odredište naseljavanja prognanika iz Bosne, Hrvatske, Slavonije i ostalih istočnih prostora.¹⁸⁹ Mogli bismo pretpostaviti porast broja stanovnika useljavanjem, iako o tome poznata vrela šute.

Ako uzmemo vjerojatni pad broja stanovnika zbog osmanskih provala 70-ih godina i vjerojatni porast krajem 15. i početkom 16. stoljeća kao moguću posljedicu useljavanja prognanika, mogli bismo pretpostaviti da su do 20-ih godina 16. stoljeća ta dva procesa ipak djelovala na to da se broj stanovnika stvarno kretao oko 1200.

U nemirnim vremenima 16. stoljeća stanovništvo Koprivnice je tražilo sigurnost unutar gradskih bedema, napuštajući ugrožena predgrađa. Prema spomenutom opisu iz 1548. godine vidi se da je Koprivnica znatno depopulirala te proživiljava na najdublju krizu. Tada je u gradu živjelo samo 116 obitelji (84 građana, 25 inkvilina i 7 kmetova).¹⁹⁰ Možemo nagrUBLje procijeniti da je tada u gradu Koprivnici živjelo nekoliko stotina civilnih stanovnika. Pretpostavimo li da su u jednoj obitelji u prosjeku živjele barem 3 osobe, onda je Koprivnica mogla imati oko 350 civilnih stanovnika. Pridodamo li ovoj procjeni spomenuti podatak prema kojem su u Koprivnici 1554. godine bila popisana 192 vojnika,¹⁹¹ možemo dobiti podatak o oko 500 stanovnika (civila i vojnika) sredinom 16. stoljeća. Tome bi u prilog mogla ići usporedba broja poraznih dimova za 1517. godinu kada su popisana 82 porezna dima i 1554. kada je Koprivnica imala 32 dima, dakle, dva i pol manje. Spomenimo da se već 1520. mogao vidjeti znak novog poremećaja koji je jasni pokazatelj demografske i gospodarske krize jer je za tri godine broj dimova smanjen na 79, od kojih su 4 pripadala siromasima, što bi najvjerojatnije značilo da su tada siromašni činili najmanje 5% ukupnog stanovništva grada.¹⁹² Ako prihvativmo brojku o otprilike 1200 stanovnika oko 1520., onda bi procjena o oko 500 stanovnika 1554. značila da Koprivnica ima dva i pol puta manje stanovnika, što bi odgovaralo smanjenju broja poreznih dimova.

Potpuno je jasno da je takav način procjene podložan kritici i teško održiv. Ipak, neka bude prvi pokušaj procjene i prilog rješavanju problema povjesne demografije srednjovjekovnih gradova.

¹⁸⁷ J. Adamček, Agrarni odnosi, n. dj., str. 55, 61.

¹⁸⁸ V. Klaić, Povijest Hrvata, 4, Zagreb 1988., str. 118 - 119.

¹⁸⁹ Usp. T. Raukar, Hrvatsko srednjovjekovlje - prostor, ljudi, ideje, Zagreb 1997., str. 411 - 415.

¹⁹⁰ M. Pandžić, J. Adamček, Opis gospodarskog stanja, n. dj., 26.

¹⁹¹ HS, sv. 3, 475 - 476.

¹⁹² J. Adamček, I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza, n. dj., str. 95, 128, 161.

Osiromašivanje grada počelo je vjerojatno krajem 15. i početkom 16. stoljeća, očito zbog slabljenja trgovine na relaciji sjever - jug, kojemu su uzroci bili gospodarska kriza i upadi Osmanlija.¹⁹³ Buduća će istraživanja vjerojatno utvrditi kako je usmjeravanje slavonske trgovine prema austrijskim zemljama utjecalo na grad. Pretpostavljamo da je to usmjeravanje pomoglo Koprivnici u usporavanju i ublažavanju krize. U drugoj polovici 16. stoljeća se stanje u Koprivnici bitno izmijenilo. Kao pokazatelj stabilizacije od sredine 16. stoljeća, mogu se uzeti podaci iz kojih se vidi da se studenti iz Koprivnice na sveučilištima ponovno javljaju 50-ih i 60-ih godina 16. stoljeća.¹⁹⁴ Drugi pokazatelj stabilizacije (pa čak i rasta) istih godina je porast broja poreznih dimova između 1554. i 1573. sa 32 na 45, odnosno za gotovo 50%. Nakon 1573. Koprivnica je ponovno zapala u gospodarsku i demografsku krizu jer su 1574. Vlasi opustošili gotovo trećinu dimova, a 1576. su svi dimovi bili opustošeni od Osmanlija, da bi 1596. bila popisana samo 4 dima.¹⁹⁵ Zbog toga se povećava broj vojnika u koprivničkoj utvrdi, kako smo već utvrdili, od 1554. do 1577. sa 192 na 530, što je još jedan pokazatelj povećanja nesigurnosti nakon 1573. godine.

Kao čimbenik za demografsku povijest grada važno je, prema tome, istaknuti da se Koprivnica u drugoj polovici 16. st. pretvorila u važno vojno središte,¹⁹⁶ pa je broj vojnika i časnika, a ovi su zasigurno imali i obitelji, igrao tada najznačajniju ulogu u ukupnom broju stanovnika. Sigurni demografski i gospodarski pad broja civilnog stanovništva je djelomično ublažavala nazočnost vojske, čija je brojnost nadoknađivala demografske gubitke i vjerojatno utjecala na stabilizaciju ukupnog broja stanovnika.

Hrvatski je sabor tada tvrdio da koprivnički kapetani raspolažu s mnogo kmetova, iako je, kako smo spomenuli, Stjepan Patačić u svom izvješću Ugarskoj komori 22. travnja 1614. godine naveo da je Koprivnica više vojna tvrđava nego grad. Građani su u njoj držali samo dvadesetak kuća.¹⁹⁷

Građana (civila) nije bilo više od 80-ak ako pretpostavimo da su u jednoj kući živjele do četiri osobe. Nije poznat ukupan broj kuća u utvrdi pa je vrlo teško donositi procjene broja stanovnika. Kao pomoć za procjenu broja stanovnika utvrde može nam poslužiti podatak o vojnoj posadi. Primjerice, 1630. godine u koprivničkoj je utvrdi bilo 173 njemačkih vojnika te još 8 pripadnika topništva, 100 husara i 75 haramija.¹⁹⁸ Zbrojimo li osamdesetak civilnih stanovnika sa 356 vojnika, dobivamo podatak od najmanje 400 do 450 stanovnika koprivničke utvrdi. Pretpostavimo li da su popisani vojnici vjerojatno mogli imati obitelji u utvrdi, te da su neke vojne obitelji imale djecu koja su živjela s njima, procijenjeni broj stanovnika mogli bismo dodatno povećati. Takvim postupkom možemo pretpostaviti da je početkom 17. stoljeća u Koprivnici moglo živjeti oko 600 stanovnika.

Njemački geograf F. Auerbach je još 1913. godine uočio da u prostoru postoji određena zavisnost između veličine i broja gradova, odnosno da postoji tendencija nastavka pravilnog reda veličine gradova u prostoru. Ta su zapažanja kasnije razradili mnogi autori, među kojima su Zipf, Stewart, Singer, Berry itd., koji su međuzavisnost teoretski formulirali kao pravilo reda veličine. Prema pravilu reda veličine, može se očekivati da će jedan grad u nizu gradova neke zemlje ili regije, poredanih po veličini, imati onoliko stanovnika koliko ima najveći grad, podijeljen s rednim brojem toga grada u nizu

¹⁹³ N. Budak, Društveni i privredni razvoj Križevaca, n. dj., str. 43.

¹⁹⁴ Die Matrikel der Universit(t Wien, III. (1518-1579.), Wien 1971.

¹⁹⁵ J. Adamček, I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza, n. dj., str. 161, 257, 274, 276, 287, 534.

¹⁹⁶ Usp. Zbornik Die K. K. Militärgrenze, Beiträge zu ihrer Geschichte, Wien 1973; Vojna krajina (povijesni pregled - historiografija - rasprave), Zagreb 1984.; F. Moačanin, Društveni razvoj u Vojnoj krajini, u: Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća, Zagreb 1981., str. 84 - 88.

¹⁹⁷ HDA, Neoregistrata acta, 632/7; J. Adamček, Agrarni odnosi , n. dj., str. 244, 402.

¹⁹⁸ Steiermärkischen Landesarchiv (Štajerski zemaljski arhiv), Graz, Militaria, Sch. 162.

gradova.¹⁹⁹ Ako bismo pravilo reda veličine primijenili na kasnosrednjovjekovnu Koprivnicu, onda bi procijenjeni broj stanovnika bio znatno niži od prije iznesenih pretpostavki, što samo pokazuje koliko je navedena procjena podložna kritici i teško održiva u budućim istraživanjima.

Na kraju navodimo nekoliko riječi o odnosu veličine gradske urbane površine i broja stanovnika. Još je Stjepan Krivošić utvrdio vjerojatnost korelacije veličine urbane površine i ukupnog broja stanovnika nekog naselja za hrvatski prostor. Prema njegovim proračunima, u kasnom srednjem vijeku je na jednom hektaru živjelo približno 170 stanovnika u Zadru, Poreču 370, a Splitu i Trogiru 600 stanovnika. U sjevernom dijelu Europe je na jednom hektaru živjelo između 100 stanovnika u Berlinu i 278 u Stralsundu.²⁰⁰ Bruno Milić navodi podatak da je srednjovjekovna Koprivnica imala površinu od 7,58 ha.²⁰¹ Kod Milićeva određivanja srednjovjekovne površine treba biti oprezan. Vjerojatno će buduća istraživanja to podvrgnuti kritici i približiti se točnijoj procjeni srednjovjekovne površine. Ako bi prihvatali 7,58 ha kako to prepostavlja B. Milić, našli bi se u problemu koliko je stanovnika moglo živjeti na tolikom prostoru u Koprivnici. Uzmemo li u obzir spomenute pokazatelje za sjeverniji dio Europe, gdje je razvoj grada bio sličniji slavonskom od mediteranskoga, onda bi na jednom hektaru moglo živjeti između 100 i 280 stanovnika. Na površini kasnosrednjovjekovne Koprivnice, po tome, teoretski bi moglo živjeti između 750 i 2100 stanovnika, što se poklapa s iznesenim pretpostavkama o kretanju broja stanovnika Koprivnice od 14. do 16. stoljeća.

Zaključak

Kao rezultat istraživanja o stanovništvu Koprivnice možemo zaključiti da su njezini stanovnici bili uglavnom slavenskog podrijetla, a najčešće su odlazili iz grada kao studenti te u crkvene službe. Stanovnici su se iseljavali. Za to su postojali gospodarski razlozi ili zapošljavanje u svjetovnoj javnoj službi izvan Koprivnice. Mobilnost Koprivničanaca bila je ograničena na dio zapadne Slavonije, Ugarsku, južnu Francusku, austrijski prostor i Poljsku. Zanimljivo je da se Koprivničanci do početka 16. stoljeća sele najčešće u veće gradske centre, a od početka 16. stoljeća u sigurnije gradove.

U Koprivnicu su se, osim pučanstva iz Križevačke županije, doseljavali stanovnici iz njemačkog i austrijskog prostora, a napose su vidljive imigracije iz Kranjske i Štajerske. Razlozi useljavanja bili su: crkvena služba, gospodarski razlozi i svjetovna javna služba.

Pokušali smo procijeniti broj stanovnika iz čega se vidi da ih je u drugoj polovici 14. stoljeća bilo oko 1400. Broj stanovnika je najvjerojatnije rastao do otprilike sredine 15. stoljeća kada je u Koprivnici živjelo njih oko 1800. Uslijedilo je razdoblje kada je tekao kontinuirani pad stanovnika, koji je svoju donju točku postigao u drugoj polovici 16. stoljeća i početkom 17. stoljeća. Pad ukupnog broja stanovnika počeo je prije provala Osmanlija i očito je Koprivnica ušla u krizno razdoblje neovisno o neposrednim osmanskim pustošenjima i osvajanjima u bližoj okolini. Nadam se da će buduća istraživanja dopuniti rezultate ovog teksta.

¹⁹⁹ M. Vresk, Osnove urbane geografije, Zagreb 1990., str. 206.

²⁰⁰ S. Krivošić, Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti, Dubrovnik 1990., str. 26 - 28.

²⁰¹ B. Milić, Razvoj grada kroz stoljeća, Knj. 2 - srednji vijek, Zagreb 1995., str. 155.

Prilozi

Tablica 1: Iseljavanje stanovništva Koprivnice po mjestima i godinama
(Napomena: postoji mogućnost da nisu svi iz podravske Koprivnice)

Ime mesta	Razlozi iseljavanja	Godine iseljavanja	Broj iseljenih Koprivničanaca
Čazma	Crkvena služba	1324. - 1334., 1345.	1
Varaždin	Gospodarski razlozi	1588., 1598., 1599.	5
Oštrc	Crkvena služba	1403.	1
Tuhelj	Crkvena služba	1403.	1
Zagreb	Gospodarski razlozi	1322. - 1324., 1331., 1344.	2
	Crkvena služba	1359., 1362., 1375., 1383.	6
	Javna služba	1422. - 1439., 1443., 1451.	2
	Ostalo	1457., 1474. - 1478., 1493.	8
		1560. - 1564., 1588. - 1596., 1599., 1600.	ukupno 18
Samobor	Nepoznat razlog	1564.	1
Đurđevac	Crkvena služba	1510.	1
Sv. Lovro "in Hay" (Kaločka nadbiskupija)	Crkvena služba	1332.	1
Avignon	Crkvena služba	1331., 1332., 1338.	2
Čanad	Crkvena služba	1345. - 1350., 1567. - 1569.	2
Ostrogon	Crkvena služba	1345.	1
Zalavar	Crkvena služba	1429.	1
Pečuh	Crkvena služba	1505., 1508., 1510.	1
Rim	Crkvena služba	1429.	1
Stolni Biograd	Crkvena služba	1508.	1
Padova	Student	1480., 1506.	2
Szomlothely	Vojna služba	1592. - 1594.	2
	Crkvena služba	1571. - 1579.	1
Spiška	Javna služba	1599., 1600. - 1602., 1670. - 1608.	1
Bologna	Crkvena služba	1561., 1562., 1600.	4
Nitra	Crkvena služba	1600.	2
Beč	Student	1401., 1413.	41
	Sveučilišni profesor	1416., 1421., 1427., 1428.,	1
	- javna služba	1429., 1431., 1437., 1442.	
	Nepoznat razlog	1444., 1447., 1448., 1454., 1455.,	1
		1457., 1466., 1468., 1469.,	
		1475., 1476., 1468., 1486.,	
		1488., 1489., 1490., 1494.,	
		1545., 1550., 1553. - 1557.,	
		1563., 1569.	
Graz	Student	1596.	1
Krakov	Student	1523.	1

Ime mesta	Razlozi iseljavanja	Godine iseljavanja	Broj iseljenih Koprivničanaca
Konstanza	Nepoznat razlog	1417.	1
Komárom	Nepoznati razlog	1581.	1
Ukupno iseljenika			93

Tablica 2: Razlozi iseljavanja koprivničkog stanovništva po mjestima

Razlozi iseljavanja	Mjesto	Broj
Crkvena služba	Čazma, Oštrc, Tuhelj, Zagreb, Sv. Lovro "in Hay", Avignon, Čanad, Ostrogon, Zalavar, Pečuh, Rim, Đurđevac, Stolni Biograd, Bologna, Nitra	26
Javna služba	Zagreb, Beč	3
Gospodarski razlozi	Varaždin, Zagreb	7
Studenti	Beč, Graz, Krakov, Padova	45
Nepoznati razlozi	Zagreb, Samobor, Beč, Konstanza, Komárom	12
Ukupno		93

Tablica 3: Useljavanje stanovništva u Koprivnicu po mjestima i godinama

Ime mesta	Razlozi useljavanja	Godina useljavanja	Broj useljenika
Gradena kod Križevaca	Crkvena služba	1417.	1
Dubrava	Nepoznato	1455.	1
Salzburg	Gospodarski razlog	1450.	1
Čanad	Crkvena služba	1423.	1
Njemačka	Javna služba	1411.	1
Štajerska	Nepoznato	1308., 1312., 1313., 1315., 1544., 1545.	2 bez vojnika (u 16. stoljeću)
Kranjska	Nepoznato	1427.	1
Tulmin	Gospodarski razlog	1602., 1608.	2
Hvar	Crkvena služba	1603.	1
Ugarska	Nepoznato	1455.	1
Francuska (?)	Javna služba	1417., 1446.	2
Ukupno imigranata			14

Tablica 4: Razlozi useljavanja stanovništva u Koprivnicu

Razlozi useljavanja	Mjesto	Broj
Crkvena služba	Gragena kod Križevaca, Čanad, Hvar	3
Gospodarski razlozi	Salzburg, Tulmin (Mlet. Republika)	3
Javna služba	Njemačka, Francuska (?)	3
Nepoznato	Dubrava, Štajerska, Kranjska, Ugarska	5
Ukupno		14

Tablica 5: Pokušaj procjene broja stanovnika Koprivnice i obližnjih gradova (od druge polovice 14. do početka 17. stoljeća)

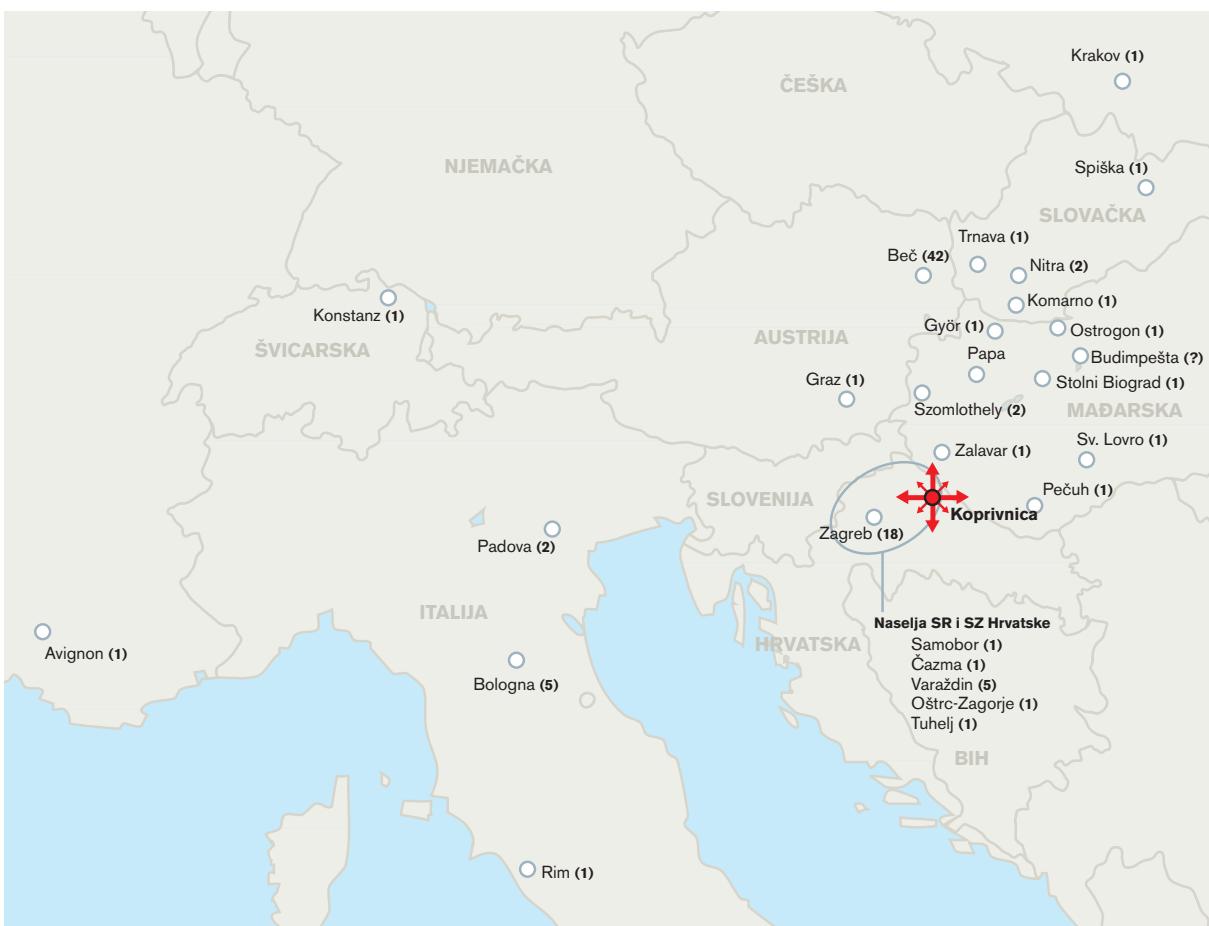
Grad	Druga pol. 14. st.	Oko 1400.	Oko 1450.	Oko 1520.	Oko 1550.	Početak 17. st.
Koprivnica	1400	1600	1800	1200	500	600
Gornji i Donji Križevci	1700	1900	2200	1500	400	500
Varaždin	2300	2600	3000	2000	1800	2000
Zagreb i Gradec	3500	4000	4500	3000	2800	3200

Tablica 6: Kretanje broja dimova u Koprivnici kao pokazatelj depopulacije i osiromašenja

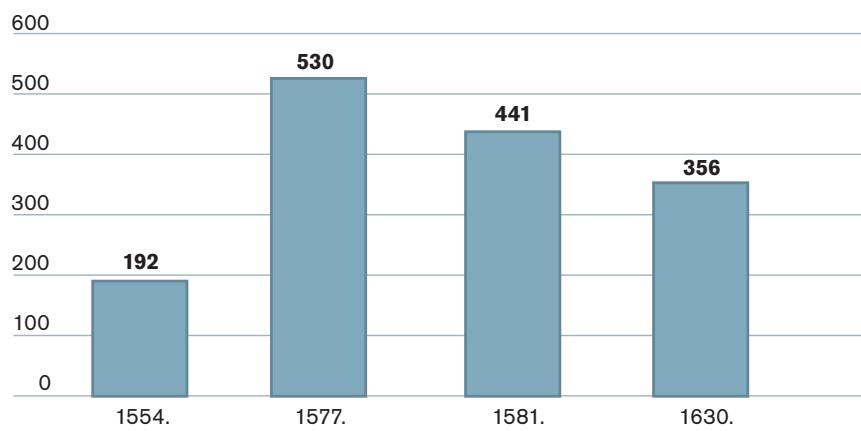
Godina	Koprivnica	Župnik	Franjevci	Ukupno
1507.	67	10	8	85
1513.	68	12	5	85
1517.	65	11	6	82
1520.	64 + 4 siromaha	10	5	79
1554.	32	-	-	32
1573.	45	-	-	45
1574.	40 (Vlasi su opustošili 12 dimova)	-	-	40
1576.	40 (sve opustošili Osmanlije)	-	-	40
1596.	4	-	-	4

Tablica 7: Kretanje broja vojnika u Koprivnici

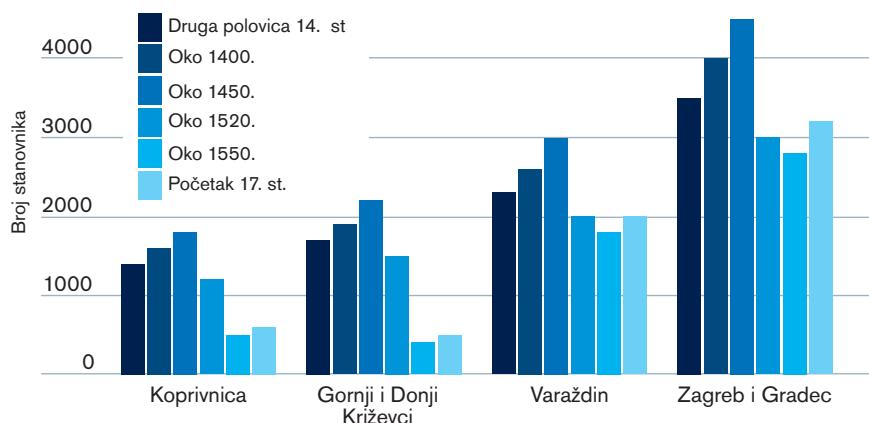
Godina	Broj vojnika
1554.	192
1577.	530
1581.	441
1630.	356

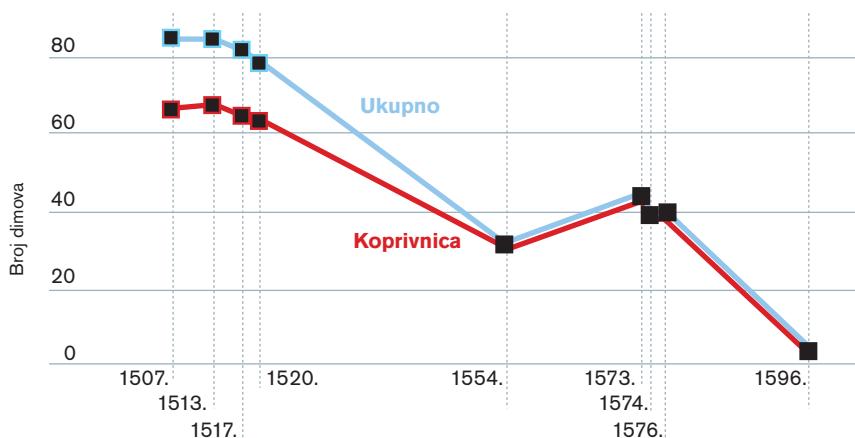
Karta 1: Prostorni raspored emigracije Koprivničanaca do kraja 16. stoljeća

Grafikon 1: Kretanje broja vojnika u Koprivnici

Grafikon 2: Pokušaj procjene broja stanovnika Koprivnice i obližnjih gradova (od druge polovice 14. stoljeća do početka 17. stoljeća)

Grafikon 3: Kretanje broja dimova kao pokazatelj depopulacije i osiromašenja

Summary

According to provided records, we can establish that by 17th century Koprivnica already had relatively numerous communications, not only with surrounding urban settlements, but with more distant regions. Up to now, this topic has been rarely researched. This is why this text here is only a small contribution and an insight into the subject of research.

The research covers settlement to Koprivnica area, local students studying at various European universities, migrations due to anti-Ottoman wars and fears from the Ottomans. Additionally, it covers pilgrimage of local inhabitants, but also the other pilgrims visiting Koprivnica and its greater area as well.

I also tried to estimate the number of inhabitants of that time, coming to conclusion that most likely population had been growing until the mid-fifteenth century; after that, population was on a continuous decline, reaching its lowest point by the end of sixteenth and in early seventeenth century.

This indicates that Koprivnica was faced with its long, major economic and social crisis as early as mid-fifteenth century. This means the immediate cause, after all, was not direct attacks by the Ottomans.

Being on the borderline between two great empires - the Hapsburg and the Ottoman - Koprivnica was, in later war activities, both experiencing drawbacks but also the advantages of this position and overall situation. Economic and social life of Koprivnica inhabitants not only suffered, but in a way flourished. All data indicate that a relatively great mobility of people existed, especially late Middle Ages urban and clerical population in Koprivnica.

However, we can discuss sixteenth century population of Koprivnica only in terms of currently existing facts and historic comprehension.

Neobjavljeni izvori

Arhiv Franjevačke provincije Sv. Ćirila i Metoda Zagreb, Arhiv samostana Koprivnica.

Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU), Zagreb, Lopašićeva zbirka.

Arhiv HAZU, Zagreb, Documenta.

Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Grad Koprivnica.

Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Neoregistrata acta.

Kaptolski arhiv, Zagreb, Acta loci credibilis.

Magyar Országos Levéltár, (Mađarski državni arhiv) Budimpešta, A 57, Libri regi.

Magyar Országos Levéltár, Budimpešta, Diplomatikai Levéltár (DL).

Nadbiskupski arhiv, Zagreb, Acta decimalia.

Steiermärkischen Landesarchiv (Štajerski zemaljski arhiv), Graz, Militaria.

Objavljeni izvori

Acsay, Ferencz - A győri kath. Főgimnázium története 1626-1900, Győr 1901.

Adamček, Josip - Opis gospodarskog stanja vlastelinstva Đurđevca, Prodavića i Koprivnice 1548, Kaj, 6, Zagreb 1969.

Adamček, Josip, Kampuš, Ivan - Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću, Zagreb 1976.

Andrić, Stanko - Čudesa Svetog Ivana Kapistrana, Slavonski Brod - Osijek 1999.

Andritsch, Johann - Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz (1586-1782), Graz 1965.

Androić, Mirko - Neobjavljene isprave grada Varaždina (1390. - 1521.), Arhivski vjesnik, 1, Zagreb 1958.

Annali del Collegio Ungaro-Illirico di Bologna 1553 - 1764, Bologna 1988.

Barbarić, Josip, Kolander, Ivan, Wissert, Adolf - Zapisnici poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Varaždina (ZPV), knj. 1, Varaždin 1990.

Barbarić, Josip, Kolanović Josip - Zapisnici poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Varaždina, knj. 3 - 5, Varaždin 1992 - 1994.

Buturac, Josip - Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, Starine, 59, Zagreb 1984.

Črnčić, Ivan - Nekoliko južnih Sloviena zapisanih od 1478 do 1520 godine u bratovštinu sv. Duha u Rimu, Starine, knj. 15, Zagreb 1883.

Dávid Zoltán - Az 1598. évi házösszeírás, Budapest 2001.

Die Matrikeln der Universität Graz, bearbeitet von Johann Andritsch, sv. 1, (1586-1630.), Graz 1977.

Die Matrikel der Universität Wien, sv. I. (1377-1450.), Wien 1956; sv. II. (1451-1517.), Wien 1967; sv. III. (1518-1579.), Wien 1971.

Eckhardt, Sándor - Magyar levelek a XVI. század első feléből, Magyar nyelv, god. 52, br. 2, Budapest 1955.

Engel, Pál - Magyarország a középkor végén, PC-CD-Rom, Budapest (Budimpešta) 2001.

Fancev, Franjo - Tragovima hrvatske kajkavske poezije 16 vijeka - Hrvatski đaci gradačkog sveučilišta god. 1586 - 1829, Ljetopis JAZU, knj. 48, Zagreb 1936.

Fallenbüchl, Zoltán - Íllami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon, Budapest 2002.

Höfer, Rudolf Karl - Die landesfürstliche Visitation der Pfarren und Klöster in der Steiermark in den Jahren 1544/1545, Graz 1992.

Horvat, Rudolf - Koprivničke listine za XVI stoljeće, Vjesnik zemaljskog arhiva, knj. XVI, Zagreb 1914.

Horvat, Rudolf - Prilozi za povijest Podravine, Vjesnik kraljevskog Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog zemaljskog arhiva, XV, sv. 1, Zagreb, 1913.

Ivančan, Ljudevit - Podatci o zagrebačkim kanonicima od godine 1193. do 1924., rukopis u Kaptolskom arhivu u Zagrebu.

Jelić, Luka - Acta Hieronymiana, Vjesnik zemaljskog arhiva, sv. 4, Zagreb 1902.

Jembrih, Alojz - Studenti iz sjeverne Hrvatske na bečkom sveučilištu u XIV. i XV. stoljeću, Podravski zbornik, sv. 6, Koprivnica 1980.

Kemény, Lajos - A bortermelés történetéhez, Történelmi tár, Budapest 1895.

Kenyeres, István (ur.) - XVI. századi uradalmi utasítások, Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére, knj. II., Fons Könyvek, knj. II, Budapest 2002.

Királyi könyvek, knj. 1 - 9. (1527. - 1647), PC CD Rom, Budapest 2001.

Laszowski, Emilije - Habsburški spomenici kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (HS), sv. 3, Zagreb 1917.

Laszowski, Emilije - Podatci o Koprivnici u srednjem veku, Vjestnik kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog zemaljskog arkiva, sv. II, Zagreb 1900.

Laszowski, Emilije - Povijesni spomenici plem. općine Turopolje, knj. II, Zagreb 1905.

Liber Confraternitatis Sancti Spiritus de Urbe, Monumenta Vaticana historiam regnum Hungariae illustrantia, knj. 5, Budapest 2000.

Lopašić, Radoslav - Spomenici hrvatske krajine (SHKR), sv. 1, Zagreb 1884.

Lukinović, Andrija - "Ludbreško čudo" u prvih stotinu godina postojanja, Tkalčić, I, Zagreb 1997.

Lukinović, Andrija - Povijesni spomenici Zagrebačke biskupije (PSZB), knj. 5, Zagreb 1992.

Matricula et Acta Alumnorum Collegii Germanici et Hungarici ex Regno Hungariae oriundorum, (ed. A. Veress), Budapest 1917.

Matricula et Acta Hungarorum in Universitate Patavina, (ed. A. Veress), Budapest 1915.

Matricula et Acta Hungarorum in Universitatibus Italiae Studentium 1221-1864., (ed. A. Veress) Budapest 1941.

Monumenta Ecclesiastica Tempora Innovatae in Hugaria Religionis Illustrantia, (V. Bunyitay, R. Rapaics, I. Karácsonyi), knj. 1-2, 4-5, Budimpešta 1904, 1909, 1912.

Monumenta Hungariae Judaica, knj. VIII. (1264-1760), prir. Alexander Scheiber, Budapest 1965.

Monumenta Historica Universitatis Carolo-Ferdinandaeae Pragensis, knj. 1, sv. 1-2, Prag 1830-1832.

Perči, Ljerka - Popis građana Varaždina iz 1520, Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, 1, Varaždin 1986.

Quellen zur Geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, VI. Band, Regesten des Herzogtums Steiermark, Erster Band 1308-1319, 1. Lieferung, bearbeitet von Annelies Redik, Graz 1977.

Rattkay, Juraj - Spomen na kraljeve i banove, Zagreb 2001.

Smičiklas, Tade - Codex diplomaticus regni Croatiae, dalmatiae et Slavoniae (CD), Zagreb.

Stipićić, Jakov, **Šamšalović**, Miljenko - Isprave u Arhivu Jugoslavenske akademije (Regesta), Od godine 1438. do smrti kralja Matije Korvina, Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije, vol. 3, 563-643; isti, Od smrti kralja Matije Korvina do smrti kralja Vladislava II., Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije, vol. 4, 465 - 554; isti, Od smrti kralja Vladislava II. do 1526. godine, Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije, vol. 5.

Szilágyi, Sándor - Szamosközy István történeti maradványai (1566-1603.), knj. 2 (1598-1599.), Budapest 1876.

Šišić, Ferdo - Hrvati na bečkom sveučilištu od god. 1453-1630, Vjesnik kr. zemaljskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arkiva, V, Zagreb 1903.

Šišić, Ferdo - Hrvatski saborski spisi, sv. 4, Zagreb 1917.

Tanodi, Zlatko - Poviestni spomenici slobodnog kraljevskoga grada Varaždina - Monumenta historica liberae regiae civitatis Varasdini (MCV), knj. 1-2, Varaždin 1942-1944.

Theiner, A. - Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia, Romae 1859.

Tkalčić, Ivan Krstitelj - Povijesni spomenici grada Zagreba - Monumenta historica civitatis Zagrabiae (MCZ), Zagreb 1889.-.

Varga, Endre - Úriszék XVI-XVII. szádi perszövegek, Budapest 1958.

Veress, Endre - Basta György hadvezér levelezése és iratai (1597-1607.), Budapest 1913.

Veress, Endre - Fraknói, Vilhelmi - Monumenta Hungarorum in Polonia (1575-1668), vol. 1, Rationes curiae Stephani Báthory Regis Poloniae historiam Hungariae et Transylvaniae illustrantes, Budapest 1918.

Zágorhidi Czigány, Balázs - Szombathelyi urbáriumok és inventárimok a 16. századból, Szombathely 2000.

Literatura

Adamček, Josip - Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća, Zagreb 1980.

Adamček, Josip - Iseljavanje Hrvata u austrijsko-ugarski granični prostor u 16. stoljeću, Povijest i kultura Gradišćanskih Hrvata, Zagreb 1995.

Bočkaj, Ivan - Postanak Ludbrega i ludbreškog svetišta Krv Iusove, Zavjet Hrvatskog sabora, Sveta zemlja, god. III., br. 1-2., Zagreb 1940.

Bojničić Kninski, Ivan - Hrvati na bečkom sveučilištu u XIV. i XV. veku, Vjenac, 23/XI, Zagreb 1879.

Breu, J. - Die Kroatiensiedlung im Burgenland und in den anschliessenden Gebieten, Beč 1970.

Budak, Neven - "Budući da smo htjeli u Zagrebu na brdu Gradecu sagraditi slobodni grad...", Zlatna Bula 1242-1992, Zagreb 1992.

Budak, Neven - Društveni i privredni razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća, u: Križevci, grad i okolica, Križevci 1993.

Budak, Neven - Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku, Zagreb-Koprivnica 1994.

Čoralić, Lovorka - Put, putnici, putovanja, Ceste i putovi u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama, Zagreb 1997.

- Čošković**, Pejo - Grgur Koprivničanin, Hrvatski biografski leksikon, knj. 5, Zagreb 2002.
- Črnčić**, Ivan - Prilozi k raspravi: Imena Slovjenin i Ilir u našem gostinjcu u Rimu poslije 1453, Starine, knj. 18, Zagreb 1886.
- Dadić**, Žarko - Egzaktne znanosti hrvatskog srednjovjekovlja, Zagreb 1991.
- Die K. K. Militärgrenze, Beiträge zu ihrer Geschichte, Wien 1973.
- Dočkal**, Kamilo - Kamengrad u svjetlu Streze, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, sv. 1 (8), Koprivnica 1953.
- Dočkal**, Kamilo - Zagrebački kanonici - iz Koprivnice, rukopis, Zagreb 1954., Kaptolski arhiv Zagreb.
- Feletar**, Dragutin - Podravina, knj. I, Koprivnica 1988.
- Grgin**, Borislav - Počeci rasapa, Kralj Matijaš Korvin i srednjovjekovna Hrvatska, Zagreb 2002.
- Grmek**, Mirko Dražen - Hrvati i sveučilište u Padovi (Izvještaj o istraživanjima i bibliotekama u Padovi i Veneciji), Ljetopis JAZU za 1955. godinu, knj. 62, Zagreb 1957.
- Gulin**, Ante - Hrvatski srednjovjekovni kaptoli, Sjeverna i središnja Hrvatska, Zagreb 2001.
- Heller**, Georg - Comitatus Crisiensis, München 1978.
- Horvat**, Rudolf - Povijest grada Varaždina, Varaždin 1993.
- Horváth**, Tibor Antal - Szombathely a XV-XVIII. Században, Szombathely 1993.
- Hozjan**, Andrej - Die ersten steirischen Kundshafter und Postbeförderer, Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchiv, sv. 48, Graz 1997.
- Hozjan**, Andrej - Postanak i razvoj poštanske ustanove i ostalih načina prijenosa obavijesti u SZ Hrvatskoj od 1500.-1783., Pošta sjeverozapadne Hrvatske, Zagreb-Varaždin 2002.
- Ilijanić**, Mira - Der Baumeister Dominico de Lilio und sein Kreis an der windischen Grenze, Festschrift Fritz Posch, Veröffentlichungen des Steiermarkischen Landesarchives, 12, Graz 1981.
- Ilijanić**, Mira - Prilog istraživanju renesansne pregradnje varaždinske tvrđe u 16. stoljeću, Godišnjak gradskog muzeja Varaždin, 1, Varaždin 1961.
- Ivančan**, Ljudevit - Čazmanski kaptol (1232.-1932.), Croatia sacra, 2, Zagreb 1932.
- Jelić**, Luka - Hrvatski zavod u Rimu, Vjesnik zemaljskog arhiva, sv. 4, Zagreb 1902.
- Karbić**, Damir - Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine XIII. do početka XVI. stoljeća (Postavljanje problema i pokušaji rješavanja), Historijski zbornik, 44, Zagreb 1991.
- Klaić**, Nada - Kako Koprivnica 1356. godine postaje slobodni kraljevski grad, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 14, Zagreb 1990.
- Klaić**, Nada - Koprivnica u srednjem vijeku, Koprivnica 1987.
- Klaić**, Nada - Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, Zagreb 1976.
- Klaić**, Nada - Zadnji knezi Celjski v deželah Sv. Krone, Celje 1982.
- Klaić**, Vjekoslav - Povijest Hrvata, knj. 1, 3, Zagreb 1988.
- Krivošić**, Stjepan - Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti, Dubrovnik 1990.
- Krivošić**, Stjepan - Zagreb i njegovo stanovništvo od najstarijih vremena do sredine XIX. stoljeća, Zagreb 1981.
- Kruhek**, Milan - Izgradnja obrambenog sustava slavonske granice u tijeku 16. stoljeća, Povijesni prilozi, sv. 11, Zagreb 1992.
- Kruhek**, Milan - Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća, Zagreb 1995.

- Kruhek, Milan** - Povijest izgradnje koprivničke utvrde, Koprivnica - grad i spomenici, Koprivnica 1986.
- Kučerova, K.** - Hrvati u srednjoj Europi, Zagreb 1998.
- Lesny, Jan** - Studeni z krajów balkanskich na uniwersytecie krakowskim w latach 1413-1579, Balcanica Posnaniensia, IV, Poznan 1989.
- Lončarić, Mijo** - Kaj - jučer i danas (ogledi o dijalektologiji i hrvatskoj kajkavštini), Čakovec 1990.
- Lukinović, Andrija** - Zagreb - devetstoljetna biskupija, Zagreb 1995.
- Miklós, Kázmér** - Régi magyar családnevek szótára, XIV-XVII. Század, Budapest 1993.
- Milić, Bruno** - Razvoj grada kroz stoljeća, Knj. 2 - srednji vijek, Zagreb 1995.
- Moačanin, Fedor** - Društveni razvoj u Vojnoj krajini, u: Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća, Zagreb 1981.
- Pálffy, Géza** - A tizenhatodik század története, Budapest 2000.
- Pálffy, Géza** - The Origins and Development of the Border Defence System Against the Ottoman Empire in Hungary (Up to the Early Eighteenth Century), u: Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe, Military Confines in the Era of Ottoman Conquest), ur. G. Dávid I P. Fodor, Leiden-Boston-Köln 2000, str. 3 - 69.
- Pálffy, Géza** - The Impact of the Ottoman Rule on Hungary, Hungarian Studies Review, Vol. XXVIII., br. 1-2., Toronto 2001.
- Pálffy, Géza** - Die Entstehung und Entwicklung der Türkenabwehr in Ungarn 1526-1699, u: Kaiser und König, Eine historische Reise: Österreich und Ungar 1526-1918. (Katalog), Wien 2001, 37 - 46.
- Pavičić, Stjepan** - O govoru u Slavoniji do ratova s Turcima i velikih seoba u 16. i 17. stoljeću, Rad JAZU, 222, Zagreb 1920.
- Pavleš, Ranko** - Koprivničko i đurđevečko vlastelinstvo, Koprivnica 2001.
- Petrić, Hrvoje** - Novigradska Podravina od ranog srednjeg vijeka do početka 20. stoljeća, u: Općina Novigrad Podravski - izabrane teme, Novigrad Podravski 2001.
- Petrić, Hrvoje** - Srednjovjekovni putevi u Podravini, Podravski zbornik, 18, Koprivnica 1992., str. 41 - 46.
- Petrić, Hrvoje** - Sveti Nikola zaštitnik Koprivnice, Hrvatska revija, god. III., br. 2., Zagreb 2003.
- Petrić, Hrvoje** - Prilog poznавању srednjovjekovnih puteva u središnjoj Hrvatskoj, Radovi, Zavod za hrvatsku povijest, 26, Zagreb 1993.
- Planić-Lončarić** - Organizacija prostora grada Koprivnice do 19. stoljeća, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 8, Zagreb 1984.
- Raukar, Tomislav** - Hrvatsko srednjovjekovlje - prostor, ljudi, ideje, Zagreb 1997.
- Raukar, Tomislav** - Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću, Historijski zbornik, 33 - 34, Zagreb 1980 - 1981.
- Simoniti, Vasko** - Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju, Ljubljana 1991.
- Stipetić, Vladimir** - O istraživanju povijesti stanovništva u gradovima Hrvatske, U: S. Krivošić, Zagreb i njegovo stanovništvo od najstarijih vremena do sredine XIX. stoljeća, Zagreb 1981.
- Švab, Mladen** - Gisingovci (Güssing), Hrvatski biografski leksikon, 4, Zagreb 1998.
- Vojna krajina (povijesni pregled - historiografija - rasprave), Zagreb 1984.
- Von Zahn, Joseph** - Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter, Wien 1893.
- Vresk, Milan** - Osnove urbane geografije, Zagreb 1990.
- Wolter, Hans**, Papinstvo na vrhuncu svoje moći (1198-1216.), u: Hubert Jedin, Velika povijest crkve, III/II, Zagreb 1993.

CEHOVI I BRATOVŠTINE U PODRAVINI KRAJEM SREDNJEGA I POČETKOM NOVOGA VIJEKA

GUILDS AND FRATERNITIES IN PODRAVINA IN THE LATE MIDDLE AGES AND AT DAWN OF THE NEW WORLD

Dr. Dragutin FELETAR

Geografski odsjek

Prirodoslovno-matematički fakultet

Zagreb, Hrvatska

Primljeno: 12. 5. 2003.

Prihvaćeno: 23. 5. 2003.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

This paper has two positive reviews

UDK/UDC 334.72 (497.5-3 Podravina) (091)

255 (497.5-3 Podravina) (091)

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Sažetak

U zadnjim stoljećima srednjega vijeka i na području sjeverozapadne Hrvatske formirana je mreža centralnih naselja - trgovišta (oppidum) i gradova (civitas). Ta centralna naselja pružala su središnje, prvenstveno trgovачke i obrtničke usluge široj okolici. Najvažniji grad od početaka je bio Varaždin, ali su veliko značenje imali i Koprivnica, Prelog, Čakovec i Legrad, te neka manja trgovišta (Ludbreg, Rasinja, Komarnica, Prodavić, Đurđevac, Gorbonog, Drnje itd.).

U članku se temeljito opisuje nastanak, razvoj i prostorni raspored srednjovjekovnih bratovština u koje su se, ponajviše u Varaždinu i Koprivnici, udruživali građani vezani uz crkvu i samostane, ali i obrtnici i trgovci. Najveći dio članka odnosi se na razradu osnivanja prvih obrtničkih cehova. Razrađeni su njihov ustroj, funkcije, razvitak te prostorni raspored u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Cehovi su od 16. do 19. stoljeća i na području Podravine dali osnovni ton gospodarskom i društvenom životu gradova i trgovišta.

Ključne riječi: Bratovština, ceh, centralno naselje, obrtnici, trgovci**Key words:** guild, fraternities, guild regulations, centralism, craftsmen, artisans' functions, market-places, towns**Nastanak mreže gradova i trgovišta**

U kasnom srednjem vijeku, a osobito od 13. do 15. stoljeća, sazreli su uvjeti za nastanak mreže gradova (civitas) i trgovišta (oppidum) i na području sjeverozapadne Hrvatske. Ti su gradovi i trgovišta zadobili centralne funkcije (trgovачke, obrtničke, vjerske, upravne i druge) zahvaljujući tomu što su bili sjedišta većih vlastelinstava, a u pravilu su bili locirani na križištima važnijih (karavanskih) puteva i na većim rijekama (Muri, Dravi, Bednji).

Za nastanak gradova i trgovišta važna je bila i politika carskih dvorova prema njima. Većina kraljeva svojim poveljama i politikom razvoja lokalne uprave nastojala je jačati gradove i trgovišta. Tako su dvoru osigurali znatne prihode, a i lakše su utirali puteve centralne vlasti u uzburkanim interesima većih i velikih vlastelinstava. Važno je bilo formirati sloj građana, dakle slobodnih ljudi koji su imali slobodu kretanja. Temeljem kraljevskih (i drugih) povlastica ti slobodnjaci formirali su samostalne gradske ili trgovišne jedinice nad kojima vlastelin najčešće nije imao izravnu vlast.

Da bi se stvorio sloj građana, valjalo je u podgrađa (suburbiume) pokraj vlastelinskih utvrda i kaštela naseliti seljake slobodnjake, a osobito ljudi koji su poznavali neki zanat ili su se bavili trgovinom. Građani (hospites, cives, inhabitatores, populus)¹ regrutirali su se uglavnom iz dva izvora: (1) od kmetova koji su naučili neku vještinu (zanat), što je u našim krajevima išlo vrlo sporo, te (2) naseljavanjem tzv. kraljevskih gostiju ili hospitesa, uglavnom iz srednje Europe. Još je ugarski kralj Stjepan Sveti (998. - 1035.) u svojim zakonima pozvao hospitese da dođu u gradove i trgovišta u Panonsku nizinu. To je, zapravo, postao važan poticaj nastanku mreže gradova i trgovišta.²

U taj se proces uključila i Hrvatska nakon stvaranja Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva (1102.). Jačanje mreže gradova i trgovišta te formiranje bratovština i kasnije cehova na području sjeverozapadne Hrvatske nastavljeno je osobito za kraljeva Andrije II. (1205. - 1235.), pa Ludovika I. Velikog (1342. - 1382.), Žigmunda Luksemburškog (1387. - 1437.), Matijaša Korvina (1458. - 1490.), Ladislava II. Jagelovića (1490. - 1516.) i Ludovika II. (1516. - 1526.). Razvoj cehova doživio je svoj vrhunac u vrijeme renesanse i posebice baroka (od 16. do 19. stoljeća), dakle u vrijeme vladavine Habsburgovaca (nakon 1527.).³

Nova mreža centralnih naselja dijelom je slijedila stare rimske, antičke lokacije. To se osobito odnosi na Ludbreg, koji je pod rimskim imenom Ioviae Botivo bilo glavno antičko naselje u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.⁴ Prostorni raspored kasnosrednjovjekovnih gradova i ovdje je bio određen sigurnosnim razlozima, pa su utvrde tražile lokaciju na istaknutim kotama ili pak u močvarama uz rijeke. Razvoj gradova, pa i važnijih trgovišta, tijekom cijelog kasnog srednjeg vijeka izravno su poticali i potpomagali hrvatsko-ugarski kraljevi. To su činili osobito davanjem raznih povlastica i slobodnosti gradovima i trgovištima, za što su najčešće izdavali i posebne kraljevske povelje.⁵

Najveće i najvažnije podgrađe (suburbium), koje je postalo snažan civitas (grad) i bilo opasano gradskim zidinama te imalo samostalnu gradsku upravu, razvio je **Varaždin**. Iz njega su zračile najjače centralne funkcije u široku gravitacijsku regiju. U gospodarskom smislu, najvažnije su bile upravo trgovačke i obrtničke funkcije. Dakako, tu je svoje sjedište, u utvrđenom kaštelu uz suburbium, imalo i veliko varaždinsko vlastelinstvo. I funkciranje središta vlastelinstva svojim je potrebama imalo pozitivan utjecaj na razvoj samostalnoga grada Varaždina. Tek nekoliko kilometara južnije srednjovjekovni kaštel u Gornjem Knegincu već od 12. stoljeća bio je čuvan puteva prema Varaždinu. Tu je jedno vrijeme bio zatočen i (kasniji) hrvatsko-ugarski kralj Andrija II., koji je već 1209. godine, kao prvomu gradu u sjevernoj Hrvatskoj, Varaždinu podario povelju slobodnoga kraljevskoga grada (*Libera et regia civitatis Varasdinensis*).⁶

Ovdje, zapadno od Podravine, bilo je važno još nekoliko trgovišta, koja su osobito u prvim stoljećima novoga vijeka znatno razvila i obrtne funkcije. Važan oppidum nalazio se u **Varaždinskim**

¹ Budak Neven: Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku, Koprivnica - Zagreb 1994., str. 28

² Androić Mirko: Obrtnici i obrt kroz varaždinsku prošlost, rukopis, Državni arhiv Varaždin

³ Klaić Vjekoslav: Povijest Hrvata III., Zagreb 1911.

⁴ Vikić-Belančić Branka: Antičko nasljeđe Ludbrega, Radovi Zavoda HAZU 10 - 11, Varaždin 1998., str. 477 - 495; Tomićić Željko: Arheološka topografija i toponimija (Iovia-Botivo-Ludbreg), Ludbreg - umjetnička topografija, Zagreb 1997., str. 21 - 42

⁵ Feletar Dragutin: Podravina I., Koprivnica 1988., str. 45 - 75

⁶ Budak: Gradovi..., o.c., str. 42 - 52; Horvat Rudolf: Povijest grada Varaždina, Varaždin 1993.

Toplicama, ali i zapadnije u oppidumima **Remetinec** (pokraj Novoga Marofa), **Mađarevo**, **Bela**, **Ivanec**, **Kamenica**, **Petrijanec** i osobito **Vinica**. I u većini tih trgovista postojali su zameci cehovskog organiziranja obrtnika, a u nekima su djelovali i dobro ustrojeni cehovi.⁷

Na razvoj mreže naseljenosti u Podravini utjecali su i drugi srednjovjekovni i ranovjekovni gradovi i trgovista, koji su se nalazili južnije, sjevernije ili istočnije od nje. U tom kontekstu važan faktor bili su i civitasi i oppidumi u jugozapadnoj Mađarskoj. U mreži glavnih srednjovjekovnih (karavanskih) puteva posebno mjesto imali su **Križevci**, koji su povelju slobodnoga grada dobili već 1252. godine. Upravo Križevci su bili i sjedište površinom najveće srednjovjekovne županije u tadašnjoj velikoj Slavoniji (do provale Turaka). Tuda je, od Čazme, preko Kamengrada (Koprivnice) prema Stolnom Biogradu (Szekesfehervaru), vodio okrajak znamenite Kolomanove ili Velike ceste (Via magna).⁸

Ovdje, južno od Podravine, na Kalničkom i Bilogorskem prigorju, nalazilo se još nekoliko važnijih i manjih oppiduma. Vezana uz srednjovjekovne plemićke utvrde na Kalniku, razvila su se trgovačko-obrtnička podgrađa **Brezovica** pod Velikim Kalnikom i **Donja Rijeka** pod Malim Kalnikom. U vremenu plemićkih i turskih ratova ta su trgovista posve nestala, baš kao i stari oppidum **Sv. Mihalj** (dan danas selo Miholec), zapadno od Križevaca. Blizu srednjovjekovne utvrde Topolovac na zapadnoj Bilgori razvila

⁷ Đurić Tomislav, Feletar Dragutin: Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske, Koprivnica 1992.; Horvat Rudolf: Povijest trgovine, obrta i industrije Hrvatske, Zagreb 1994.

⁸ Budak Neven: Društveni i privredni razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća, Križevci - grad i okolica, Zagreb 1993., str. 41-49; Bedenka Vladimir: Urbanistički razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća, Križevci - grad i okolica, Zagreb 1993., str. 75-92

su se još dva trgovišta kojima danas više nema traga - Pošino Brdo (kod današnjeg sela Srijema) i **Sv. Križ** (kod današnjeg sela Velike).

Najvažnije trgovište u tom se kraju nalazilo nešto južnije - u **Rovišću**, koje je bilo vezano i uz Kolomanovu cestu. Nešto zapadnije od Rovišća značajan oppidum bila je još i **Cirkvena**.⁹ Utjecaj na razvoj Koprivnice, a osobito srednjovjekovnog Kamengrada, imao je, osobito u 14. i 15. stoljeću, pavlinski samostan u **Strezi** (danasa selo Pavlin Kloštar). Taj je samostan jedno vrijeme u svojem posjedu držao i predij **Kameno** (Kamengrad ili Starigrad južno od Koprivnice).¹⁰

Mrežu gradova i trgovišta u jugozapadnom kutu Panonske nizine upotpunjavalala su i središnja naselja sjeverno od Drave, ali i Mure - gdje je također živjelo uglavnom hrvatsko stanovništvo. U Međimurju je važno zrinsko sijelo **Čakovec**, koji je povelju slobodnog trgovišta dobio 1579. godine (Zrinski su upravljali Međimurjem od 1546. do 1671., odnosno 1691. godine). Za razvoj obrtničko-trgovačkih funkcija osobito je važno bilo trgovište **Prelog**, koje su 1264. godine osnovali upravo hospites (kraljevi gosti).¹¹ U "insuli murodravani" trgovišta su formirana i u **Kotoribi**, **Nedelišću**, **Štrigovi**, **Rackaniži** (danasa naselje Raskrižje), **Središću** (danasa Mursko Središće) i **Turnišću** (danasa Podturen). Uz njih, naročito u vrijeme baroka, obrt i udruženja obrtnika razvijali su se i u još nekoliko većih sela - primjerice u **Donjoj Dubravi**, **Donjem Vidovcu** i **Goričanu**.¹²

S obzirom na to da granica prema Mađarskoj gotovo i nije postojala, na mrežu naseljenosti Podravine znatan utjecaj imali su gradovi i trgovišta koji su se nalazili sjeverno od Mure i Drave. Tu je najveću važnost imao grad **Kaniža** (Velika Kaniža, Nagykanisza). Trgovačko-obrtničke djelatnosti u tim civitasima i oppidumima djeluju i u vrijeme turske okupacije tijekom druge polovice 16. i 17. stoljeća. Još su važna trgovišta bila u **Bekšinu** (Bečehelju), **Semenju** i **Sepetneku**, a osobito ona uz Dravu, poput oppiduma **Gornji Zakanj**, **Donji Zakanj**, **Čurgov**, **Brežnica**, **Belavar**, **Valko** i posebice utvrda i trgovište **Bobovec** (Babocsa).¹³

Istočno od današnje Podravine nalazila se slavonska Virovitička županija, koja je u srednjem vijeku obuhvaćala malen prostor oko kraljevskoga grada **Virovitice** (Wereuce). Zapadno od Virovitice nalazio se veliki plemićki posjed Bukovica na kojem se razvilo trgovište **Donja Bukovica** (danasa naselje Špišić Bukovica). Prema Dravi se još nalazilo trgovište **Buševec** (danasa Bušetina).¹⁴

Središnje mjesto u mreži gradova i trgovišta u Podravini već u srednjem vijeku imala je **Koprivnica**.¹⁵ Njezine južne "obrambene kule", Kamengrada (danasa Starigrad), dotala se Velika ili Kolomanova cesta, a upravo u Koprivnici križali su se (karavanski) putevi prema jugu (u smjeru Križevaca i Zagreba), zapadu (u smjeru Varaždina), istoku (u smjeru Virovitice) i sjeveru (u smjeru Kaniže i Stolnog Biograda).¹⁶ Koprivnica je također bila sijelo velikoga vlastelinstva, a zemaljski gospodin već rano je izgradio utvrđeni plemićki kaštel (vjerojatno na lokaciji kasnijeg Dvorskog

⁹ Petrić Hrvoje: Promjene broja stanovnika i ekonomskog razvoja gradskih naselja sjeverozapadne Hrvatske od kraja 16. do početka 19. stoljeća, Stvaralački potencijali u funkciji društveno-ekonomskog i kulturnog razvoja sjeverozapadne Hrvatske, HAZU, Varaždin 2002., str. 133 - 152; Adamček Josip: Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća, Zagreb 1980.; Engel Pal: Hungary in the late middle ages, PC-CD, Budapest 2001.

¹⁰ Dočkal Kamil: Kamengrad u svjetlu Streze, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica 1946. - 1953., str. 113 - 126

¹¹ Horvat Rudolf: Poviest Međimurja, Zagreb 1944.; Feletar Dragutin: Pola stoljeća Ogranka Seljačke sloge Prelog, Prelog 1978., str. 9

¹² Feletar Dragutin: Pregled povijesti naselja Donji Vidovec, mjesto i župa Donji Vidovec, Donji Vidovec 1996., str. 9 - 35

¹³ Engel Pal: Hungary..., o.c., karta

¹⁴ Đurić Tomislav, Feletar Dragutin: Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, Zagreb 2002.; Engel Pal, o.c., karta

¹⁵ Feletar Dragutin, Turek Zvonimir: Urbanistički razvoj Koprivnice, Podravski zbornik 5, Koprivnica 1979., str. 191 - 212; Grupa autora: Koprivnica - grad i spomenici, Zagreb 1986.; Kolar-Dimitrijević Mira: Gospodarsko stanje Podravine 1527 - 1699 - 1765., Scientia Podraviana 16, Koprivnica 2002.

¹⁶ Demo Željko: Castrum Keukaproncha/Kuwar, početna istraživanja, Podravski zbornik 10, Koprivnica 1984., str. 320 - 367

bastiona). Od 16. stoljeća Koprivnica postaje jedna od najvažnijih točaka obrane od Turaka (tu je jedno vrijeme bilo i sjedište generalata), pa dobiva velebnu renesansnu nizinsku fortifikaciju.¹⁷

U kasnom srednjem vijeku razvijaju se dva podgrađa ili suburbiuma: jedan uz plemićku utvrdu branjenu močvarama uz rječicu Koprivnicu (civitas nostre Kaproncha), a drugi podno plemićke utvrde nastale na istaknutom brežuljku na sjevernom obronku Bilogore, uz Kamengrad (oppidum de sub castro Kuwar).¹⁸ Dakako, snažniji suburbium niče uz nizinsku utvrdu, pa Koprivnica od početka postaje najvažnije trgovačko-obrtničko naselje u Podravini. Budući da je postajala sve veće i važnije trgovište, rano je dobila status grada (civitas), sa svim oznakama slobode i autonomije. U prvoj polovici 14. stoljeća dobiva i posebne privilegije hrvatskoga bana i slavonskoga hercega, a 1356. i povelju slobodnoga kraljevskoga grada od kralja Ludovika I. Velikog.¹⁹

Početkom 15. stoljeća grad je zabilježio osobit gospodarski napredak, a istodobno se počinje razvijati i suburbium podno kastruma u Kamengradu, sa župom Sv. Emerika. U doba kralja Žigmunda, 1407. godine, u jednom dokumentu se Koprivnica i Kamengrad nazivaju "civitas nostre Kaproncha et castri Kukaproncha".²⁰ Za napredak gradova i trgovišta osobito je važno bilo pravo sajmovanja. Slobodu sajmovanja (forum liberum) naročito je u gradovima afirmirao kralj Žigmund početkom 15. stoljeća, ali su se tjedni (pa i dnevni) sajmovi u Varaždinu (od 1209.), Koprivnici (od 1337.) i drugim civitasima održavali i znatno prije. Pravo sajmovanja imala su uglavnom i trgovišta, a poznati su (stočni i drugi) sajmovi u Ludbregu (od 1562.), Legradu, Drnju, Prodaviću i drugdje.²¹ Pravo na sajmovanje znatno je pridonijelo razvoju obrtništva.

Prodorom Turaka u Slavoniju (Virovitica je pala 1552.) i jugozapadnu Ugarsku (Kaniža je pala 1600.) zaustavljen je normalan razvoj gradova i trgovišta i u Podravini. Utvrda u Koprivnici postala je glavna točka u novom sustavu obrane. I na području Podravine formira se sustav vojne granice, ali se unutar njegova funkciranja uspjela zadržati autonomnost grada (civitasa) Koprivnice. Godine 1581. počinje se graditi nova koprivnička utvrda, a do početka 17. stoljeća bila je sagrađena velebna renesansna tvrđava u koju se kasnije uselio i general. Sustavu koprivničkog dijela vojne granice pripadaju i tvrđice Dernie (Drnje), Jelekovez (Đelekovec), Rassiny (Rasinja), Novigrad (Novigrad Podravski), St. Georgen (Đurđevac) i Ludbrich (Ludbreg).²² Tako je ostalo sve do reorganizacije vojne granice, koju je uglavnom provela Marija Terezija - general se 1765. seli u novosagrađeni Bjelovar, a Koprivnica je izuzeta iz Vojne krajine.²³ Dakako, cehovske udruge su se zbog vojne vlasti u Koprivnici razvijale u posve specifičnim uvjetima.

Od desetaka podravskih trgovišta (oppiduma), najznačajniji je bio **Legrad**, smješten na važnom sutoku velikih rijeka, Mure i Drave. Jaka zemljana utvrda tu se spominje još 1488. godine kada Legrad postaje trgovište (oppidum).²⁴ U jednom drugom navodu se kaže da je "legradska utvrda izgrađena svakako prije 1526. godine".²⁵ Očito je već tada razvijeno trgovačko-obrtničko podgrađe jer ima naznaka da su se u Legradu obrtnici počeli udruživati u cehove iznimno rano - na kraju 15. stoljeća. O

¹⁷ Grupa autora: Koprivnica - grad i spomenici, o.c. 1986.: Feletar - Turek, o.c., str. 191 - 212

¹⁸ Feletar - Turek, o.c., str. 191 - 212; Feletar: Podravina, o.c., str. 46 - 56

¹⁹ Laszowski Emilije: Prijevod diplome kralja Ludovika I. iz godine 1356., Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica 1946. - 1953., str. 3 - 4; Brozović Leander: Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica 1978.

²⁰ Brozović, o.c., str. 163; Kruhek Milan: Tvrđava u Koprivnici - povijesni i tipološki razvoj, Koprivnica - grad i spomenici, Zagreb 1986., str. 25 - 33

²¹ Brozović, o.c., str. 29; Budak: Gradovi..., o.c., str. 86

²² Brozović, o.c., str. 53; Feletar: Podravina, o.c., str. 45 - 64

²³ Feletar: Podravina, o.c., str. 124 - 125; Horvat Rudolf: Poviest sl. i kr. grada Koprivnice, Zagreb 1943. (reprint 1991.)

²⁴ Haller Jenő: Legrad története, Eszek 1912.; Feletar Dragutin: Legrad, Čakovec 1971.

²⁵ Haller, o.c., str. 24; Feletar: Legrad, o.c., str. 70; Žganec Vinko: Sličice iz prošlosti Legrada, Međimurski kalendar, Čakovec 1924.

starosti toga oppiduma govori i sačuvani legradski grb na kojem se nalazi godina 1610. Legrad osobito dobiva na važnosti (uz gradnju velebne nizinske tvrđave) u vrijeme Zrinskih (1546. do 1691.), jer je tada u sustavu obrane od Turaka postao središte Međimurske ili Legradske kapetanije. Ta je kapetanija bila u sastavu Kaniškoga generalata, a pripadalo joj je desetak tvrđica uz Muru u Međimurju.²⁶ Legrad se u nekim dokumentima spominje i kao grad (primjerice 1650. - civitas Legradiensis), a njegovi stanovnici kao građani (cives), te je po broju stanovnika i razvijenosti obrta i trgovine bio tijekom 17. i 18. stoljeća u rangu Koprivnice, pa donekle i Varaždina.

Na zapadu Podravine, kao središte velikoga vlastelinstva, veliku je lokalnu gospodarsku važnost imao **Ludbreg**. Utvrda se ovdje zasigurno spominje 1320., a 1373. kao castrum de Ludbregh. Krajem srednjega vijeka Ludbreg je zasigurno i trgovište (oppidum 1461.), s manjim podgrađem (u jednom dokumentu iz 1509. o Ludbregu se govori i kao o gradu - civitas).²⁷ Ludbreg se kasnije nije razvio u važnije trgovište, iako je igrao vrlo važnu ulogu kao sjedište velikoga vlastelinstva.

I ostala podravska trgovišta nastala su uglavnom uz sjedišta većih ili velikih vlastelinstava. **Rasinja** (s plemičkom utvrdom Opoj-gradom) spominje se kao oppidum već u 15. stoljeću, ali se razvilo malo podgrađe, koje nije imalo veće trgovačko-obrtničko značenje.²⁸ Znatno kasnije, u 18. stoljeću, status trgovišta dobiva i **Mali Bukovec** (koji se nalazi pokraj sjedišta velikoga Draškovićeva vlastelinstva u Velikom Bukovcu).²⁹ Nešto veće značenje imalo je trgovište u **Drnju**, gdje je bio prijelaz preko granice na Dravi (solana, tridesetnica ili tadašnja carina).³⁰ U nekim dokumentima se kao trgovište spominje i tvrđica Đelekovec.³¹

Istočno od Koprivnice nalazila su se stara podravska trgovišta i veća sela, a tu su djelovala i velika srednjovjekovna plemička vlastelinstva. Srednjovjekovna utvrda, koja je odigrala ključnu ulogu u obrani od Turaka, očuvala se u **Đurđevcu** (St. Georgen) sve do danas. Staro srednjovjekovno podgrađe (i župa) gotovo je posve nestalo u vrijeme borbi s Turcima. Nešto južnije nalazila se utvrda i trgovište **Sušica**, kojoj se u sukobima s Turcima gubi svaki trag.³² Veliko značenje imao je posjed **Virje** (Prodavić) i njegovi gospodari. Do prodora Turaka i uz prodavićku utvrdu razvilo se oveće trgovačko-obrtničko podgrađe.³³ Srednjovjekovno trgovište **Sv. Ladislav** (kod današnjeg sela Vlaislav) razvilo se u malen oppidum tijekom 14. i 15. stoljeća, ali je nestalo već početkom turskih provala u drugoj polovici 16. stoljeća.³⁴ Posebno je značenje imao Gorbonok (kod današnjeg Kloštra Podravskog)s utvrđenim (franjevačkim) samostanom, plemičkom utvrdom i podgrađem. Sve je to nestalo u vihoru borbi s Turcima.³⁵

Bez obzira na to što nije imao formalni status oppiduma, **Novigrad** ili **Komarnica** (danasa Novigrad Podravski) ima posebno značenje (po njemu je dobio ime i Komarnički arhiđakonat). I tu je jedno vrijeme bilo sjedište srednjovjekovnog vlastelinstva, postojala je utvrda i podgrađe, a Novigrad je igrao

²⁶ Feletar: Legrad, o.c., str. 73; Petrić Hrvoje, Feletar Dragutin, Feletar Petar: Novi Zrin - Zrinska utvrda na Muri, Koprivnica 2001.

²⁷ Budak, o.c., str. 86; Ludbreg, monografija, Ludbreg 1984.

²⁸ Feletar Dragutin: Stara rasinska zdanja, Podravski zbornik 2, Koprivnica 1976., str. 153 - 191; Dobronić Lelja: Templari i ivanovići u Hrvatskoj, Zagreb 2002., str. 104

²⁹ Hrupec Vjekoslav: Monografija Bukovečkog kraja, Veliki Bukovec 1996.

³⁰ Petrić Hrvoje: Drnje, monografija, Koprivnica 2001.

³¹ Petrić Hrvoje: Đelekovec u srednjem vijeku, Muzejski vjesnik 16, Čakovec 1993., str. 90 - 93

³² Horvat Rudolf: Poviest Gjurgjevca, Zagreb 1940.: Kruhek Milan: Stari Đurđevački grad u sistemu granične obrane od 16. do 19. stoljeća, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 8-9, Zagreb 1982./83., str. 85 - 107

³³ Cvekan Paškal: Virje, Virje 1976.; Virje na razmeđu stoljeća, zbornik I.-V., Virje 1981., 1984., 1987., 1991., 1993.

³⁴ Engel Pal, o.c., karta; Petrić Hrvoje: Novigradska Podravina od ranog srednjeg vijeka do početka 20. stoljeća, Novigrad Podravski - izabrane teme, Novigrad Podravski 2001., str. 43 - 80

³⁵ Engel Pal, o.c., karta; Cvekan Paškal: Od Gorbonoka do Kloštra Podravskog, Kloštar Podravski 1990.

i važnu ulogu u vrijeme Vojne krajine.³⁶ U zrelog srednjem vijeku se kao značajno naselje spominje i Pitomača (Kopačevec), ali je teško zaključiti je li postojalo i kakvo podgrađe.³⁷ Može se prepostaviti da je određeno podgrađe postojalo i kod utvrde i kasnosrednjovjekovnog plemićkog posjeda u Kuzmincu,³⁸ pa možda u nekim drugim sjedištima većih ili manjih plemićkih imanja.

Kao što vidimo, tijekom kasnoga srednjega vijeka, a pogotovo u prvim stoljećima novoga vijeka, mreža gradova i trgovišta u Podravini i sjeverozapadnoj Hrvatskoj dosta se zgusnula. Time su stvoreni uvjeti za nastanak i razvitak obrta i trgovine, odnosno za razvoj bratovština i cehova. Upravo je stvaranje bratovština i cehova predstavljalo prekretnicu u ukupnom gospodarskom razvoju ovoga kraja.

Gradsko-trgovišni ustroj i nastanak bratovština

Gradovi i trgovišta formirali su se i u sjeverozapadnoj Hrvatskoj uz utvrđeni zamak (burg) ili utvrdru (castrum).³⁹ Varaš ili varoš, odnosno civitas ili libera villa, bilo je naselje izvan zidina, odnosno podgrađe ili suburbium. Slično značenje ima i trgovište (oppidum, villa, purga, tergowyschye), ali je ono vezano kao podgrađe uz manje plemićke utvrde (najčešće zemljanih bedema).⁴⁰ Neka podgrađa, osobito ona veća i važnija, sagradila su vlastite obrambene utvrde i bedeme, poput Varaždina, ali i Križevaca, a vjerojatno i Legrada.

Ukupno stanovništvo grada u dokumentima se spominje najčešće kao populus ili inhabitatores. Biti pravim građanima grada značilo je proći određenu proceduru i biti primljen među građane, purgere (burgere) - odnosno nositi ime cives, hospites.⁴¹ Bitna oznaka za purgere (cives, hospites) bila je sloboda kretanja, odnosno oni su bili slobodnjaci koji su se pretežno bavili izvanpoljoprivrednim djelatnostima. Tako je krajem srednjega vijeka i u podravskim gradovima i trgovištima nastajao sve utjecajniji i brojniji sloj trgovaca i osobito obrtnika.⁴²

Struktura stanovništava gradova i trgovišta već je od kraja srednjega vijeka bila vrlo slojediva. U njima su, dakako, živjeli i kmetovi, podložnici plemića (koji je najčešće živio u utvrdi). Najčešće je alodij bio urbarijalni ili selišni (kuća, oranice, vrt, okućnica, livade) ili pak izvanselišni (krčevine, vinogradi). Kmetovi su bili želiri ili inkvilini, gornjaci (vinogradari), predjalci (privilegirani seljaci na crkvenim posjedima) ili slobodnjaci (obavljali su poslove na vlastelinstvu). Osim "kraljevih gostiju" ili hospitesa, dio bivših kmetova, osobito slobodnjaka, regrutirao se s vremenom u sloj građana (obrtnika i trgovaca).⁴³

Uz kmetove (serves), u gradu su pretežno živjeli građani (cives). Među njima su na prijelazu srednjeg u novi vijek najbrojniji bili kraljevi vitezovi i gosti (servientes, hospites), koji su u naše krajeve uglavnom došli iz srednje Europe. Posebnu je ulogu igrao sloj (stalež) slobodnjaka (iobagiones castri) predjalaca i crkvenjaka. Tu su, dakako, još bili i plemići (nobiles), a nakon formiranja vojne granice brojni su bili vojnici i njihovi zapovjednici (koji su igrali ulogu zemaljskoga gospodara, a koprivnički kapetan imao je i posjede u okolnim selima).⁴⁴

³⁶ Magjer Blaž: Časti i dobru zavičaja - Novigrad Podravski, Zagreb 1937.; Petrić: Novigradska Podravina..., o.c., str. 43 - 80

³⁷ Cvekan Paškal: Od kopačeveca do Pitomače, Pitomača 1978.

³⁸ Feletar Dragutin, Feletar Petra: Povijest Kuzminca, Koprivnica 1992.

³⁹ Budak, o.c., str. 20

⁴⁰ Budak, o.c., str. 21; Adamček Josip: Agrarni odnosi..., o.c., str. 164

⁴¹ Klaić Nada: Zagreb u srednjem vijeku, Zagreb 1982., str. 95; Budak, o.c., str. 22

⁴² Klaić Nada, o.c., str. 98; Budak, o.c., str. 20 - 24

⁴³ Klaić, o.c., str. 73 i 95; Brozović, o.c., str. 28

⁴⁴ Klaić Nada, o.c., str. 95; Herkov Zlatko: Povijest zagrebačke trgovine, HAZU, Zagreb 1987., str. 5 - 10

Gradovi, kao i slobodna trgovišta, imali su već od 13. stoljeća veliku samostalnost u upravljanju. Građani (purgeri, hospites, cives) svake su godine izravno birali određen broj prisežnika (iurati, iurati cives), te vijećnika ili savjetnika (consiliarii), koji su činili gradsko vijeće. Birali su i gradskoga suca (iudex, villicus, rihtar), koji je zajedno s prisežnicima činio gradsku upravu ili magistrat. Građanima je mogao suditi jedino sudac njihova grada, a neki su suci imali velika ovlaštenja (mogli su izreći i smrtnu kaznu, ius gladii). Kod donošenja važnih odluka mogla se sazvati i skupština svih građana (consilium generale civium). Funkcioniranje gradskoga vijeća i magistrata izravno je utjecalo na razvoj obrta i trgovine te drugih funkcija. Među prisežnicima i vijećnicima Varaždina, Koprivnice, Križevaca i drugih gradova uvijek je bilo najviše obrtnika (trgovaca i drugih).⁴⁵ Sličnu strukturu uprave imala su i važnija trgovišta. Primjerice, u tada malom trgovištu Ludbregu, koje je 1520. u cijelom vlastelinstvu imalo 210 dimova, djelovao je sudac, trgovišni magistrat, a spominje se veći broj obrtnika i trgovaca.⁴⁶

Za razvoj obrta i trgovine bila je važna i veličina pojedinih gradova i trgovišta. I prema tom pokazatelju, u sjeverozapadnoj Hrvatskoj dominirao je Varaždin. Za razdoblje kasnoga srednjega vijeka vrlo je teško procijeniti broj stanovnika Koprivnice, Legrada, Prodavića, Komarnice, Ludbrega i drugih trgovišta u Podravini - za to nema vjerodostojnih podataka. Petrić je izvršio procjenu uglavnom za 17. stoljeće, kada se granica s Turcima donekle stabilizirala, a iz toga vremena ima i više arhivske građe.⁴⁷ U Podravini je i po broju stanovnika dominantno značenje imao grad Koprivnica. Godine 1659. u koprivničkoj tvrđavi živjelo je od 500 do 600 stanovnika (uglavnom vojnika), a u suburbiumu (koji je zapravo činio slobodni grad) još čak 1750 do 1800 ljudi. To ukupno iznosi oko 2250 do 2400 stanovnika, što je u ono vrijeme Koprivnicu svrstavalo među najveće i najvažnije hrvatske gradove.⁴⁸

Do kraja 17. stoljeća osobito je porasla regionalna važnost Legrada (u dokumentima se spominje kao oppidum, ali je imao brižno organiziranu samostalnu upravu, suca i magistrat). Godine 1693. u Legradu je prebrojano 200 katoličkih i 500 protestantskih kuća. Računa se da je tada u Legradu živjelo gotovo 3000 stanovnika.⁴⁹ Za trgovište Ludbreg postoji procjena već za 1598. godinu, kada je tamo moglo živjeti između 280 i 350 stanovnika.⁵⁰ Godine 1659. taj se broj vjerojatno povećao na 450 do 700 stanovnika. Trgovište Rasinja imalo je 1570. samo 12 poreznih dimova, a 1598. godine u njemu je živjelo 16 obitelji građana (oko 90 stanovnika). U Rasinji su 1659. popisana 143 kućegospodara s oko 500 stanovnika.⁵¹ U Drnju su 1659. godine popisana 143 kućegospodara s oko 500 stanovnika.⁵² Ostala podravska trgovišta mogla su krajem 17. stoljeća brojati od 200 do 400 stanovnika.⁵³

Koncentracija stanovništva i nepoljoprivrednih djelatnosti (obrt, trgovina, uprava, vojska, crkva) potaknula je razvoj specifičnoga gospodarskog, duhovnog (vjerskog) i društvenog života i organiziranja. Oko župa i samostana stvaraju se zajednice vjernika, koje imaju i gospodarske funkcije. Potom se udružuju i u strukovnom smislu - obrtnici i trgovci. Riječ je o određenoj vrsti zaštite stečenih sloboda, privilegija i položaja u društvu. Podatke o takvim zajednicama (udrugama) nalazimo u gradovima sjeverozapadne Hrvatske već u 15. stoljeću, a najviše njih odnosi se, dakako, na Varaždin.⁵⁴

⁴⁵ Herkov, o.c., str. 18

⁴⁶ Ludbreg - Ludbreška Podravina, Umjetnička topografija, Zagreb 1997., str. 213; Ludbreg se kao castrum spominje već 1371. godine

⁴⁷ Petrić Hrvoje: Procjene..., o.c., str. 136 - 142

⁴⁸ Petrić, o.c., str. 137; Budak, o.c., str. 172 - 173

⁴⁹ Petrić, o.c., str. 139; Feletar: Legrad, o.c., str. 142

⁵⁰ Budak, o.c., str. 169; Petrić, o.c., str. 141

⁵¹ Petrić, o.c., str. 141 - 142

⁵² Petrić Hrvoje: Općina i župa Drnje, Drnje 2000., str. 38 - 50

⁵³ Feletar: Podravina, o.c., str. 142 - 158

⁵⁴ Filić Krešimir: Varaždinski mesarski ceh, Varaždin 1968.; Budak, o.c., str. 165 - 171

Najstarije takve vjerske ili strukovne zajednice bile su **bratovštine**. U gradovima sjeverozapadne Hrvatske bratovštine su bile osnivane prema uzoru na takve zajednice u Austriji i Njemačkoj ili pak u Zagrebu (Gradecu i Kaptolu). Primjerice, najstarija obrtnička bratovština spominje se u Zagrebu 1355. godine. Biskup Pavao Horvat osnovao je bratovštinu ili kalendu Sv. Jeronima u Zagrebu 1380., a posebna svećenička bratovština osnovana je u ovom gradu 1398. godine.⁵⁵

Filić navodi da obrtnici i trgovci sve do druge polovice 15. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj "nemaju organiziranih cehova po zapadnom uzoru. Obrtnici u to doba nemaju još nikakvih kraljevskih povlastica, kao ni pravila odobrenih od gradskih sudaca.". ⁵⁶ Ipak, postoji povezanost među obrtnicima, ali i vjernicima u pojedinim župama. Oni čine bratovštinu ili confraternitas. U toj se zajednici svi nazivaju braćom ili fratres. Da su bratovštine odigrale važnu ulogu u prvotnom organiziranju građana, osobito obrtnika, govori i podatak da se u većini obrtničkih cehovskih pravila i navada sve do druge polovice 17. stoljeća (u Varaždinu do 1662.) spominje usporedo i bratovština, a članovi ceha međusobno se zovu braćom (fratres).⁵⁷

U Varaždinu su u 15. stoljeću postojale tri bratovštine u kojima je glavnu ulogu igrala Crkva, ali također i obrtnici i trgovci. Bratovština Sv. Nikole je najstarija, osnovana sredinom 15. stoljeća (Confraternitas decanie b. Nicolai episcopi et confesoris). Bratovština Blažene Djevice Marije djelovala je najvjerojatnije pri franjevačkom samostanu (confraternitas beate virginis), a bratovština Tijela Kristova također je djelovala pri župi, ali su u njoj uglavnom bili mesari (Brüderschaft Gotsleichnam).⁵⁸

S obzirom na to da su u Zagrebu rano osnivane i bratovštine pojedinih obrtničkih struka (što je prethodilo organiziranju cehova), Androić zaključuje da su obrtničke bratovštine vjerojatno postojale i u Varaždinu (ili možda i u Koprivnici, Križevcima i Legradu). On smatra da je već u 15. stoljeću u Varaždinu djelovala bratovština šoštarska, koja je uskoro prerasla u ceh.⁵⁹ U 15. stoljeću i trgovci se organiziraju u svoje strukovne bratovštine. Oni su sve važniji gradski stalež. Djelovali su sajamski trgovci (mercator nundinatores), a pod imenom trgovac (mercator) obično se smatrao onaj koji je specijalizirano prodavao jednu vrstu robe (primjerice, platnar, solar itd.). Trgovce koji su prodavali mješovitu robu obično su zvali kramari. Postojali su, dakako, domaći (mercator domesticus) i vrlo utjecajni strani trgovci (mercator extraneus, ili quaestores exterorum nationum ili zvunski tergovec).⁶⁰

Varaždin je u kasnom srednjem vijeku postao jedan od najjačih trgovačkih središta ovog dijela Europe. Svoju bratovštinu varaždinski su trgovci osnovali već 1458. godine - Societate in marcanensis. Tada se već kuje i hrvatski novac, moneta banalis.⁶¹ Kasnije je ta bratovština prešla u ceh trgovaca (pravila se spominju i 1683.), te konačno u jak i utjecajan varaždinski "Gradanski trgovački gremium".⁶²

Budući da se prve vijesti o osnivanju obrtničkih cehova u slobodnom i kraljevskom gradu Koprivnici javljaju već u drugoj polovici 15. stoljeća, analogijom sa Zagrebom i Varaždinom, moglo bi se zaključiti da su i u koprivničkom suburbiumu tada djelovale i bratovštine. One su djelovale pri župi Sv. Nikole te pri franjevačkom samostanu (crkvi Sv. Antuna Padovanskoga).⁶³ Moguće je da je

⁵⁵ Klaić Nada, o.c., str. 290 - 293

⁵⁶ Filić, o.c., str. 15

⁵⁷ Filić, o.c., str. 15 - 16; Budak, o.c., str. 90

⁵⁸ Budak, o.c., str. 90; Filić, o.c., str. 15 - 16; Androić, o.c., str. 18

⁵⁹ Androić, o.c., str. 18; u Hrvatskoj se koriste i sljedeće vrste srednjovjekovnog novca: caicar, denarius, florens auri, funta denarium, libra denarium, marka denarium, pensa denarium; Androić, o.c., str. 87; Feletar, Podravina, o.c., str. 47

⁶⁰ Herkov, o.c., str. 5 - 6; Horvat: Povijest trgovine..., o.c., str. 109

⁶¹ Androić, o.c., str. 18 - 20

⁶² Horvat, o.c., str. 109 i 192

⁶³ Brozović: Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica 1978.; Cvekan Paškal: Tri stotine godina samostana i crkve franjevaca u Koprivnici, Koprivnica 1975.; Feletar Dragutin: Obućarstvo i kožarstvo varaždinskog kraja do 1945. godine, Radovi Zavoda HAZU, Varaždin 1989., str. 128

bratovština postojala i pri župnoj crkvi u trgovištu Legrad gdje se cehovi spominju također već od kraja 15. stoljeća.⁶⁴ Bratovštine su bile uvod i prijelazno razdoblje prema osnivanju i djelovanju obrtničkih udruga - cehova, koji su dali pečat gospodarskom i društvenom životu podravskih gradova i trgovišta sve do kraja 19. stoljeća.

Stvaranje cehova od kraja 15. stoljeća

U 15. stoljeću, prvenstveno pod utjecajem iz germanskih zemalja, u gradovima i trgovištima središnje i sjeverne Hrvatske počinje stvaranje posebnih zajednica obrtnika iste ili sličnih struka - **cehova**. Cehovi su prerastali iz dotadašnjih bratovština ili su bili izravno osnivani. Cehovske udruge uvelike su potpomagali svi kraljevi jer su od njih i gradova vidjeli velike prihode i lakšu provedbu vlasti. S obzirom na to da su obrtnici bili najbrojniji i najutjecajniji stalež u gradovima i trgovištima, upravo cehovi uskoro postaju najvažnije udruge, koje su nekoliko sljedećih stoljeća davale osnovni ton gradskom životu i razvitu.

Najstariji cehovi (der Zunft) stvarani su u njemačkim zemljama, i to već od početka 12. stoljeća. Tako je, primjerice, ceh postolara osnovan u Augsburgu već 1106. godine, kada je svoja pravila dobio i ceh lađara u Wormsu; ceh postolara u Würtzburgu postoji od 1128., ceh tkalaca u Kölnu od 1149., ceh postolara u Magdeburgu od 1158. itd. Cehovske navade potom su se širile u austrijske zemlje, pa i na prostor tadašnjeg Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva.⁶⁵

Potkraj srednjega vijeka cehovske organizacije niču i na području tadašnje Slavonije i Hrvatske. Predvodnici u tom procesu bili su slobodni kraljevski gradovi, a u kasnijim stoljećima cehovi se osnivaju i u trgovištima, pa i u nekim većim seoskim naseljima.⁶⁶ Cehovi uskoro postaju privilegirane organizacije struka, kojih se zakonitost garantira silom državne (kraljevske) vlasti. Cehovi reguliraju proizvodnju, određuju kvalitetu robe (standarde), cijenu te kontroliraju cjelokupni posao i život obrtnika. Često organiziraju opskrbu sirovinama, pa i tržište za gotovu robu (zajednički štandovi na sajmovima, veze s udaljenijim tržištima i slično), a postoje i pogoni za proizvodnju nekoliko obrtničkih radionica (zajedničke bojaonice, valjaonice, sušionice, strižnice, skuplji strojevi itd.).⁶⁷

Ceh određuje cijene proizvoda te tako isključuje nelojalnu konkureniju. Svojim pravilima određuje broj šegrta i djetića, njihove nadnlice, trajanje radnog vremena, sudjelovanje na crkvenim i drugim obredima i svečanostima, miješa se čak i u privatni život obrtnika. Poglavar ceha, cehmešter, zajedno s upravom ceha ima velika ovlaštenja i golem utjecaj na život obrtnika, kalfi (djetića) i šegrta, a time i na život grada ili trgovišta. Cehovska organizacija određena je i omeđena čvrstom disciplinom i redom, a u svrhu zaštite i proširenja stečenih povlastica i prava - za ceh u cjelini i za svakog majstora posebno.⁶⁸

U Zagrebu (na Gradecu) broj obrtnika raznih struka (osobito kožara, tkalaca, krojača, kovača i slično) polovicom 15. stoljeća znatno se povećao. Grič je već tada prerastao u najveće obrtničko i trgovačko središte Slavonije i Hrvatske. I kasnije je broj obrtnika stalno bio u porastu, pa je krajem baroka (1773.) u Zagrebu živjelo više od četiri stotine obrtnika (422 obrtnika, od kojih 222 majstora).⁶⁹ Vjerojatno su neke cehovske udruge nastale i prije, ali prva sačuvana pravila pripadala su zagrebačkom cehu krojača -

⁶⁴ Feletar: Podravina, o.c., str. 84 - 85; Feletar D.: Legrad, o.c.

⁶⁵ Horvat: Povijest trgovine..., o.c., str. 198

⁶⁶ Feletar: Obućarstvo..., o.c., str. 112 - 114

⁶⁷ Bićanić Rudolf: Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji 1750. - 1860., Zagreb 1951., str. 51 - 52

⁶⁸ Horvat: Povijest trgovine..., o.c., str. 192 - 193; Feletar: Obućarstvo..., o.c., str. 115; Ilijanić Mira, Kaputić Slavko: Bratovštine i cehovi, meštri i djetići, Sto godina obrta u Varaždinu, Zanatski list, Zagreb 13. svibnja 1981., str. 4

⁶⁹ Herkov, o.c., str. 10

njih je 23. lipnja 1447. potpisao gradski sudac Andrija.⁷⁰ Sljedećih desetljeća osnovano je na Gradecu još nekoliko cehovskih udruga, a do kraja baroka u Zagrebu je djelovalo više od trideset cehova. Spomenimo samo neke najstarije: kralj Matija Korvin potvrdio je 1466. pravila ceha postolara, te iste godine i pravila ceha krznara, uzdara, kovača, ostrugara i cestara (mačara).⁷¹

Obrtnici iz podravskih gradova i trgovista neka su pravila prepisali od zagrebačkih cehova, ali najizravniji im je uzor bilo cehovsko organiziranje u Varaždinu. Sve razvijeniji varaždinski utvrđeni suburbium bio je obećana zemlja za obrtnike raznih struka. Već sredinom 15. stoljeća u Varaždinu je djelovalo više od 200 obrtnika,⁷² da bi se taj broj do kraja baroka povećao na gotovo 450 zanatlija.⁷³ Po strukama, najviše je bilo mesara, čizmara, kovača, postolara, krznara, krojača, kramara, mlinara, tkalaca, solara, kupalištara, nožara, sedlara, remenara, pojasa, rukavičara, bravara, zlatara, stolara, oružara, tesara, vrtlara, brijača, puškara, kamenara itd.⁷⁴

Računa se da su se varaždinski obrtnici organizirali u cehove u drugoj polovici 15. stoljeća, ali o tomu uglavnom nema dokumenata. Szadeczky navodi da je u Varaždinu 1480. osnovan krznarski ceh, ali to nije pouzdano. Vjerljivo je da se to odnosi na pravila varaždinskog ceha, ceha krznara, uzdara, sedlara, štitara, lučara i kopljara iz 1559. godine.⁷⁵ Tijekom 16. stoljeća u gradu se osniva nekoliko važnih cehovskih udruga, koje su cehove definitivno afirmirale kao najvažniji faktor u razvoju Varaždina. Androić kronološki navodi sljedeće najvažnije varaždinske cehove: 1557. ceh kirurga, barbira i kupalištara, 1599. ceh uzdara, sedlara, štitara, izrađivača lukova i strijela, kopljara i krznara, 1559. ceh krojača, 1561. ceh tkalaca, 1569. ceh krojača i krznara, 1578. ceh postolara, 1589. ceh mesara, 1613. ceh zlatara, 1625. ceh kovača i kolara, 1637. ceh gumbara, 1655. ceh klobučara, 1697. ceh pekara, 1706. ceh pojasa i platnara, 1706. vunarski ceh, 1708. veliki (mješoviti) ceh, 1717. ceh lončara i pećara, 1728. ceh zidara, kamenoklesara i tesara, 1763. ujedinjeni bravarski ceh (bravari, limari, nožari, čavlari, kotlari, turpijari, zvonoljevci), 1769. ceh mlinara i duhača (izrađivača burmutinca i šnjifanca), 1767. ceh čohača, 1774. ceh klobučara, 1822. ujedinjeni ceh, 1826. ciglarski ceh i 1877. obnovljeni čizmarski ceh.⁷⁶

Ti cehovi imali su velik utjecaj na razvoj cehova u Koprivnici, Legradu i drugim podravskim trgovistima. Određen utjecaj na podravske cehove imala su vrlo stara cehovska udruženja slobodnoga kraljevskoga grada Križevaca. I u tom gradu su prve bratovštine, a vjerojatno i cehovi, djelovali već u 15. stoljeću, a očuvana su pravila ceha bravara i ostrugara, potvrđena 10. veljače 1510. godine.⁷⁷ Grad Čakovec nije razvio veće podgrađe, ali Haller spominje da je kralj Matijaš već 1480. potvrdio pravila čakovečkom nožarskom cehu.⁷⁸ Dvosmjerni utjecaji u stvaranju cehova bili su prisutni od kraja srednjega vijeka između sjeverozapadne Hrvatske i Prekomurja. U tamošnjim gradovima i trgovistima (Gornja Lendava ili Grad, Murska Sobota, Turnišće, Dobrovnik, Beltinci, Bogojina, Donja Lendava) zasigurno su bratovštine, a i cehovi u zametku, postojali već u 15. stoljeću. Tako se u Dobrovniku prvi ceh spominje oko 1480. godine, ali sačuvana cehovska pravila (artikuluši) potječu uglavnom iz prve polovice 17. stoljeća.⁷⁹

⁷⁰ Horvat: Povijest trgovine..., o.c., str. 199

⁷¹ Horvat Rudolf: Prošlost grada Zagreba, Zagreb 1942., str. 417 - 418

⁷² Ilijanić-Kapustić, o.c., str. 16; Budak, o.c., str. 94 - 105

⁷³ Horvat Rudolf: Povijest Varaždina, Varaždin 1993.; Ilijanić-Kapustić, o.c., str. 6

⁷⁴ Budak, o.c., str. 91; Feletar: Obućarstvo..., o.c., str. 121

⁷⁵ Filić, o.c., str. 19; Szadeczky Lajos: Iparfejlődés es a czehek története Magyarországon (1307.-1848.), Budapest 1913.

⁷⁶ Androić, o.c., str. 19 - 20; Feletar: Obućarstvo, o.c., str. 121 - 123; Filić, o.c., str. 19; Klemm Miroslav: O varaždinskim cehovima, katalog izložbe u Muzeju grada, Varaždin 1987.

⁷⁷ Horvat: Povijest trgovine..., o.c., str. 202

⁷⁸ Haller Jenő: Legrad története, Eszek 1912., str. 133; Feletar Dragutin: Iz povijesti Međimurja, Čakovec 1968., str. 160

⁷⁹ Konestabo Nataša: Razvojna pot cehov v Prekmurju, Katalog Stalna razstava, Pokrajinski muzej, Murska Sobota 1997., str. 151-160

U hijerarhiji centralnih naselja u Podravini, prema razvijenosti obrta i cehovskih udruga, središnje mjesto zauzima **Koprivnica**. Tu središnju funkciju uspjela je zadržati i tijekom 16. i 17. stoljeća, usprkos bitnom smanjenju broja stanovnika zbog turske opasnosti. Razvitak cehova znatno je usporila i vojna uprava. Unatoč tomu što je Koprivnica bila važno uporište na granici, građani su uspjeli sačuvati i civilnu upravu u suburbiumu, što je omogućilo i razvoj cehova.⁸⁰ Ta se dvojnost u upravi gradom protegla sve do izuzeća Koprivnice iz vojne granice 1765. godine.

Najstariji sačuvani dokumenti o djelovanju koprivničkih cehova potječu s početka 17. stoljeća, iako su oni u ovom gradu zasigurno djelovali i znatno prije. Na to upućuje i tvrdnja L. Brozovića da se sačuvani (lapidarni) pečatnjak kožarskog ceha odnosi na kraj 15. stoljeća (kao vjerljivu spominje 1480. godinu).⁸¹ U drugoj polovici 16. stoljeća u Koprivnici se broj civilnog stanovništva smanjio tek na koju stotinu, pa je zastalo i cehovsko udruživanje.

Prema rezultatima istraživanja, najstarija koprivnička cehovska povelja potječe iz 1607. godine. Prijepis te povelje čuva se u Hrvatskom državnom arhivu. Potvrđio ju je kralj Ferdinand III. 16. lipnja 1655. godine.⁸² Iz toga prijepisa vidljivo je da originalni privilegiji potječu zapravo iz 1607. kada je (na temelju prijepisa odgovarajućih zagrebačkih privilegija) povelju koprivničkom cehu potpisao gradski sudac Ivan de Sancta Villa.⁸³ Bio je to zajednički ceh više obrtničkih struka: kovača, bravara, mačara, sedlara, remenara i zlatara.

Tijekom 17., a posebice u 18. stoljeću, cehovski se udružuju obrtnici gotovo svih važnijih struka, a svoje cehove organiziraju i djetići (kalfe). Kralj Ferdinand III. potvrđio je 12. rujna 1635. godine i pravila snažnoga koprivničkoga ceha bravara, kovača, krznara i remenara. S obzirom na to da su među koprivničkim meštrima najbrojniji bili postolari, oni dobivaju svoja cehovska pravila već 1673. godine.⁸⁴ Pravila čizmarskog koprivničkog ceha izdali su 20. veljače 1673. godine gradski sudac i senatori (iudex Kaproncensis tada je bio Nicolaus Szaich).⁸⁵ Ti su arikuluši (pravila) potvrđeni i 1681. godine. Potvrđio ih je tadašnji koprivnički sudac Antun Večeti te kasnije, 1698., i kralj Leopold.⁸⁶ Naslov pravila koprivničkog čizmarskog ceha (koji je u cjelini pisan starim hrvatskim kajkavskim narječjem) glasi: Czeski Artikulussi Plemenitoga Czeha Chizmesinszkoga na Horvatzki jezik preobernjeni kak znutra.⁸⁷ Godine 1681. svoja pravila dobiva i zajednički ceh koprivničkih kožara, opančara i postolara.⁸⁸ Koprivnički čizmari svoja su pravila priredili po ugledu na varaždinske postolare, čija su pravila zapravo prepisali još 1672. godine.⁸⁹ Potkraj 17. stoljeća, 1697. godine, svoja pravila dobiva i koprivnički mesarski ceh. I koprivnički mesari svoja su pravila prepisali od varaždinskih kolega.⁹⁰

Za koprivničke je cehove u 18. stoljeću uslijedilo zlatno doba. U doba kasnoga baroka je svoja pravila dobila većina koprivničkih cehova, a i prije osnovane cehovske udruge tada su nanovo

⁸⁰ Feletar: Podravina, o.c., str. 84 - 85

⁸¹ Brozović, o.c., str. 121; Brozović Leander: Osnutak čizmarskog ceha u Koprivnici, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica 1946. - 1953., str. 31

⁸² Bach Ivan: Najstarija koprivnička cehovska povelja, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica 1946. - 1953., str. 75 - 78; Laszowski Emiliije: Arhiv grada Koprivnice, Vjesnik kr. državnog arhiva IV., Zagreb 1929., str. 91

⁸³ Petrić: Procjene..., str. 144 - 145

⁸⁴ Jurdana Ela: Pravila koprivničkog čizmarskog ceha iz 1673. godine, Podravski zbornik 22, Koprivnica 1996., str. 75 - 84

⁸⁵ Jurdana, o.c., str. 75; dokument se čuva u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu

⁸⁶ Brozović: Osnutak..., str. 31; Feletar: Obućarstvo..., o.c., str. 128; Horvatić Franjo: Iz povijesti koprivničkih cehova, Podravski zbornik 11, Koprivnica 1986., str. 135 - 141

⁸⁷ Feletar Dragutin: Koprivnički čizmarski ceh, Podravski zbornik 4, Koprivnica 1979., str. 242

⁸⁸ Feletar: Koprivnički čizmarski..., o.c., str. 242; Brozović; Građa..., o.c., str. 47

⁸⁹ Petrić: Procjene..., o.c., str. 145

⁹⁰ Filić Krešimir: Koprivnički mesari prepisuju pravila varaždinskog mesarskog ceha godine 1697., Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica 1946. - 1953., str. 13

potvrđivale svoje artikuluše. Tako je 1713. godine svoja pravila dobio ceh lončara i vuzlara (gumbara), a 24. rujna 1724. potvrđena su pravila koprivničkog ceha tkalaca.⁹¹ Godinu dana prije toga, 1723., koprivnički postolari i štavljači koža obnavljaju svoja pravila, koja su temeljena na onima iz 1681. godine. Ta su pravila sadržavala 21 član (artikuluss), a potvrdio ih je grof Adam Erdödy. Naslov im glasi: Articuluss ssostarszki y vargarszki pri varassu nassem koprivnichkom y po blisneh pod Koprivnicu pripadajucheh meszter.⁹² Sačuvana su i pravila koprivničkoga ceha kožara, opančara i postolara, izdana 5. siječnja 1786., dok čizmari obnavljaju svoja pravila 5. ožujka 1820. godine.⁹³

Od druge polovice 18. stoljeća pa sve do donošenja zakona o slobodi obrta 1872. (čime su cehovi praktički ukinuti) u Koprivnici djeluje devet velikih cehova, a obrtnika ima više od dvije stotine. Tako je svoja pravila 28. lipnja 1763. dobio koprivnički lončarski ceh, potom 22. veljače 1766. ceh mesara, pekara, licitara i mlinara, 18. veljače 1782. ceh krojača, 1795. osnovan je veliki Sztari Czeħ, a u 19. stoljeću svoja pravila dobivaju klobučari (18. kolovoza 1820.) te ceh kolara, limara, stolara i tesara (19. veljače 1872. godine).⁹⁴ Obrtnici su gradili svoje kuće uglavnom u središtu koprivničkog suburbiuma, dakle na Piazzu (danasa Zrinski trg), te na Villa Pique (Pod Pikom, danas Nemčićeva i Trg mladosti). Međutim, dosta je obrtnika, osobito u 19. stoljeću, bilo i u susjednim ulicama i trgovima, kao na Florijanskom trgu, Jamborici, Dugoj vulici, Pijačnoj, Cigleničnoj, Gibaničnoj i Špoljarskoj vulici.⁹⁵

O devet aktivnih cehova u Koprivnici početkom 19. stoljeća dokumentirano govori i red klečanja vu farnej cirkvi Sv. Nikole iz 1830. godine: bili su to stari ceh, krojački, čizmarski, kolarski, ledarski, mesarski, tkalački, lončarski i mješoviti. Evo kojim redom su članovi tih cehova klečali u župnoj crkvi Sv. Nikole: "Red Klechanya vu Farni Czirkvi Szlobodnoga y Kralyevszkoga Varosha Koprivnichkoga 3-ja Oktobra obdersavala se bude szledechim nachinom: Od 6-te vure do 7-me Sztari czeħ illiti Remenari, Szedlari, Kovachi, Spolyari, Kerznari y Bichari; od 7-me do 8-me Szaboli, Chuhachi y Gumbari; od 8-me do 9-te Chizmari; od 9-te do 10-te Kolari, Pintari, Tichlari, Czimmermani, Draxlari, Zteklari y Klobuchari; od 10-te do 11-te Plemeniti magistrat z zebranom Obchinom; od 11-te do 12-te Ledari, Shostari, Varge y Opanchari; od 12-te do 13-te Meszari, Mlinari, Peki, Liczitari, Vusari y Chezrtari; od 1 - 2 Tkalczi y Lonchari; od 2 - 3 Detichi Zstaroga y Szabolszkoga Czeħa; od 3 - 4 Detichi Chizmarszkoga y Kolarszkoga Czeħa; od 4 - 5 Detichi Ledarszkoga y Messarszkoga Czeħa y od 5 - 6 Detichi Tkaleczkoga y Lonchartszkoga Czeħa".⁹⁶

Svojim obrtničkim i trgovačkim centralnim funkcijama, pa i demografskim rastom, najveće podravsko trgovište tijekom 17. i 18. stoljeća bio je **Legrad**. Može se pretpostaviti da su u 15. stoljeću u legradskom oppidumu djelovale i bratovštine, a Haller spominje da je "1480. godine kralj Matijaš potvrdio štatute čakovečkom i legradskom nožarskom cehu".⁹⁷ Legradski kovači bili su poznati izrađivači noževa i sablji sve do potkraj 19. stoljeća.⁹⁸ U Legradu je djelovalo dvjestotinjak obrtnika iz

⁹¹ Brozović: Građa..., o.c., str. 47 - 49; Feletar: Podravina, o.c., str. 105 - 106

⁹² Feletar: Obućarstvo..., o.c., str. 128; Feletar Dragutin: Tvorница obuće Sloga, Koprivnica 1980., str. 6. U zbirci cehalija Muzeja grada Koprivnice čuvaju se vrijedni zapisnici šoštarskog ceha od 1774. do 1860. godine, i to uglavnom na njemačkom jeziku: Protocoll in der König Freistadt Koprinitz privilegirten Schumacher und Lederer Meister

⁹³ Horvat Rudolf: Poviest sl. i kr. grada Koprivnice, Zagreb 1943., str. 13 - o tome detaljnije u Feletar: Obućarstvo..., o.c., str. 128 - 129

⁹⁴ Zbirka cehalija Muzeja grada Koprivnice; godine 1766. pravila je dobio i ceh kovača (i srodnih struka), čija je potpisnica bila carica Marija Terezija; Feletar: Podravina, o.c., str. 157

⁹⁵ Grupa autora: Koprivnica - grad i spomenici, Zagreb 1986.

⁹⁶ Zbirka cehalija Muzeja grada Koprivnice; Nešto o povijesti koprivničkih cehova, Podravski glasnik, Koprivnica 7. i 13. ožujka 1921.; Feletar: Podravina, o.c., str. 158 - 159

⁹⁷ Feletar: Legrad, o.c., str. 172 - 174; Feletar: Podravina, o.c., str. 160 - 161

⁹⁸ Haller, o.c., str. 133 - 140; Feletar: Podravina, o.c., str. 161; Petrić: Procjene..., o.c., str. 146

oko 30 struka, koji su bili organizirani u desetak cehova (nažalost, očuvana dokumentacija je vrlo manjkava, pogotovo zbog pljačkanja legradskog muzeja potkraj Prvoga svjetskog rata - muzej je osnovao učitelj Haller 1912. godine).

S obzirom na povoljan strateški i prometni položaj na sutoku Mure u Dravu, u Legradu su iznimno važni bili obrtnici koji su svojom djelatnošću bili vezani uz rijeku: šajkaši (prijevoz čamcima), mlinari, brodari (skelari), zlatari i drugi. Pravila legradskog mlinarskog ceha potpisala je carica Marija Terezija 1768., a potvrđena su i 1850. godine. Novi statut mlinarskoga ceha usvojen je 1840., a posljednji cehmešter Đuro Ljubić predao je cehovske oznake u legradski zavičajni muzej 1912. godine.⁹⁹ Svoj poseban ceh osnovali su i legradski šajkaši (trgovci na čamcima) - šajkaški ceh dobio je svoja pravila 1717., a potpisao ih je kralj Karlo III.¹⁰⁰ Zanimljivo je da su pravila mlinarskog ceha u Legradu prepisana iz statuta istoimenoga ceha u Donjem Vidovcu. Može se s dosta sigurnosti pretpostaviti da je od zlatara iz Donjeg Vidovca prepisan i statut legradskoga zlatarskoga ceha s kraja 18. stoljeća.¹⁰¹

U Legradu je 1747. postojao i tkalački ceh (cehmeštar je tada bio Juraj Ros), a zasigurno i mesarski ceh.¹⁰² Kao i u ostalim značajnijim gradovima i trgovištima u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, i u Legradu je djelovao veliki ili stari ceh, koji je objedinjavao obrtnike različitih struka. U statutu legradskog staroga ceha iz 1677. spominju se kovači, bravari, kolari i remenari. Haller spominje postojanje pečata staroga ceha iz 1770. godine. Posebne artikuluše imali su i djetiči u starom cehu, a ta je pravila potvrđio 1674. godine grof Adam Zrinski (koji je sve do pogibije 1691. upravljao i Legradom).¹⁰³ Najočuvanija je dokumentacija o djelovanju legradskog šoštarskog i kušnjarskog ceha (Sosztarszkii y kusnyarszki Mestrov czech vu Varassu Legradskom) iz 1697. godine. Ta pravila sadrže 30 punctuma (artikuluša), a čuvaju se u Arhivu Vojvodine u Sremskim Karlovcima.¹⁰⁴ Legradski cehovi djelovali su vrlo aktivno sve do kraja 19. stoljeća.

Dokumentacija o osnivanju i djelovanju cehova u ostalim podravskim trgovištima vrlo je manjkava - to ne znači da cehovi u njima nisu djelovali. Posrednim vijestima i analogijom može se s dosta sigurnosti tvrditi da su cehovi (osobito u 18. stoljeću) djelovali i u **Rasinji, Ludbregu, Drnju** (ovde možda i ceh lađara ili šajkaša), **Virju, Đurđevcu**, te svakako i u **Novigradu Podravskom** i drugdje. Najčešće je bila riječ o osnivanju velikih ili starih cehova jer je bilo premalo majstora jedne struke da bi osnovali svoj zasebni ceh. U nekim od navedenih trgovišta djelovali su i čizmarski ili postolarski cehovi, a možda i neki drugi.¹⁰⁵

Važnost prostorne mreže obrtničkih cehova u sjeverozapadnoj Hrvatskoj

Postoji organska veza između geografskog prostora, stanovništva i povijesnog razvoja. Upravo je obrtništvo (cehovi) bilo vrlo važna kateta toga razvojnoga trokuta na prostoru sjeverozapadne Hrvatske u razdoblju od 15. do 19. stoljeća. Razina razvijenosti, demografska veličina, pa onda i prostiranje gravitacijske zone pojedinih centralnih naselja ponajviše su zavisili o kvantiteti i kvaliteti djelovanja

⁹⁹ Haller, o.c., str. 133 - 140

¹⁰⁰ Haller, o.c. str. 133

¹⁰¹ Ta pravila, nažalost, nisu sačuvana; Feletar: Podravina, o.c., str. 160 - 162

¹⁰² Liber memorabilium, Župni ured Legrad; Feletar: Podravina, o.c., str. 161

¹⁰³ Haller, o.c., str. 190

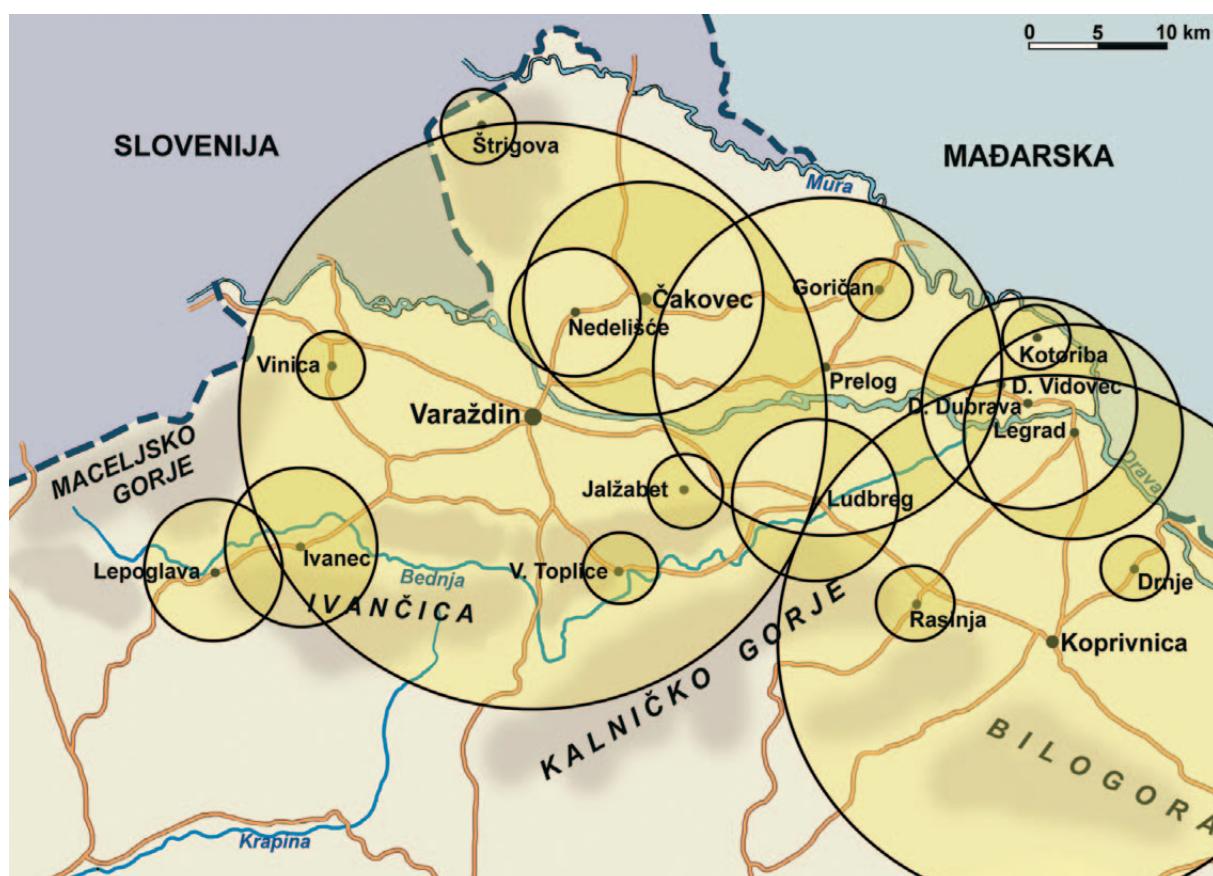
¹⁰⁴ Feletar Dragutin: Pravila legradskog šoštarskog i kušnjarskog ceha iz 1697. godine, Podravski zbornik 1, Koprivnica 1975., str. 135

¹⁰⁵ Feletar: Podravina, o.c., str. 162 - 164; Feletar: Obućarstvo..., o.c., str. 125 - 131

cehova (obrtnika). Jer, radni rezultati obrtnika bili su najvažniji faktori rasta i značenja pojedinih gradova i trgovиšta i u ovom dijelu Hrvatske. Cehovi su, dakle, bili jedan od osnovnih faktora stvaranja mreže centralnih naselja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u dugom razdoblju od 15. do 19. stoljeća.¹⁰⁶

Za sve gradove (civitas) i trgovиšta (oppidum) u sjeverozapadnoj Hrvatskoj teško je na temelju raspoložive povjesne građe točno utvrditi sve relevantne elemente i sastavnice, koji su potrebni za određivanje mreže centralnih naselja i dosege njihovih gravitacijskih zona (primjerice, kako je to primijenio u svojem modelu njemački geograf Walter Christaller 1933.). Stoga ćemo ovdje primijeniti samo neke kvantitativne pokazatelje do kojih smo došli uglavnom procjenama na temelju raspoložive arhivske dokumentacije i literature.¹⁰⁷

Mreža centralnih naselja (gradova i trgovиšta) u sjeverozapadnoj Hrvatskoj znatno se izmijenila zbog turske opasnosti tijekom 16. i dijelom 17. stoljeća. Brojna trgovиšta, koja su bila značajna do kraja srednjega vijeka, u drugoj polovici 16. stoljeća gube na važnosti, a neka i gotovo nestaju s geografske karte (primjer Gorbonoka, Kopačevca, Sušice, Streze, Sv. Križa Velike, Pošina Brda, Sv.

Prepostavljene uže gravitacijske zone obrtničke djelatnosti karakterističnih naselja sjeverozapadne Hrvatske početkom 19. stoljeća

¹⁰⁶ Christaller Walter: Die centralen Orte in Süddeutschland, Darmstadt 1933.; Malić Adolf: Centralne funkcije i prometne veze naselja središnje Hrvatske, Čakovec 1981.; Budak Neven: Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku, Zagreb - Koprivnica 1994.

¹⁰⁷ Ta literatura i izvori uglavnom su već navedeni u bilješkama ispod teksta u ovom članku. Treba još dodati rezultate prvog sveobuhvatnog popisa stanovništva u Hrvatskoj 1857. godine

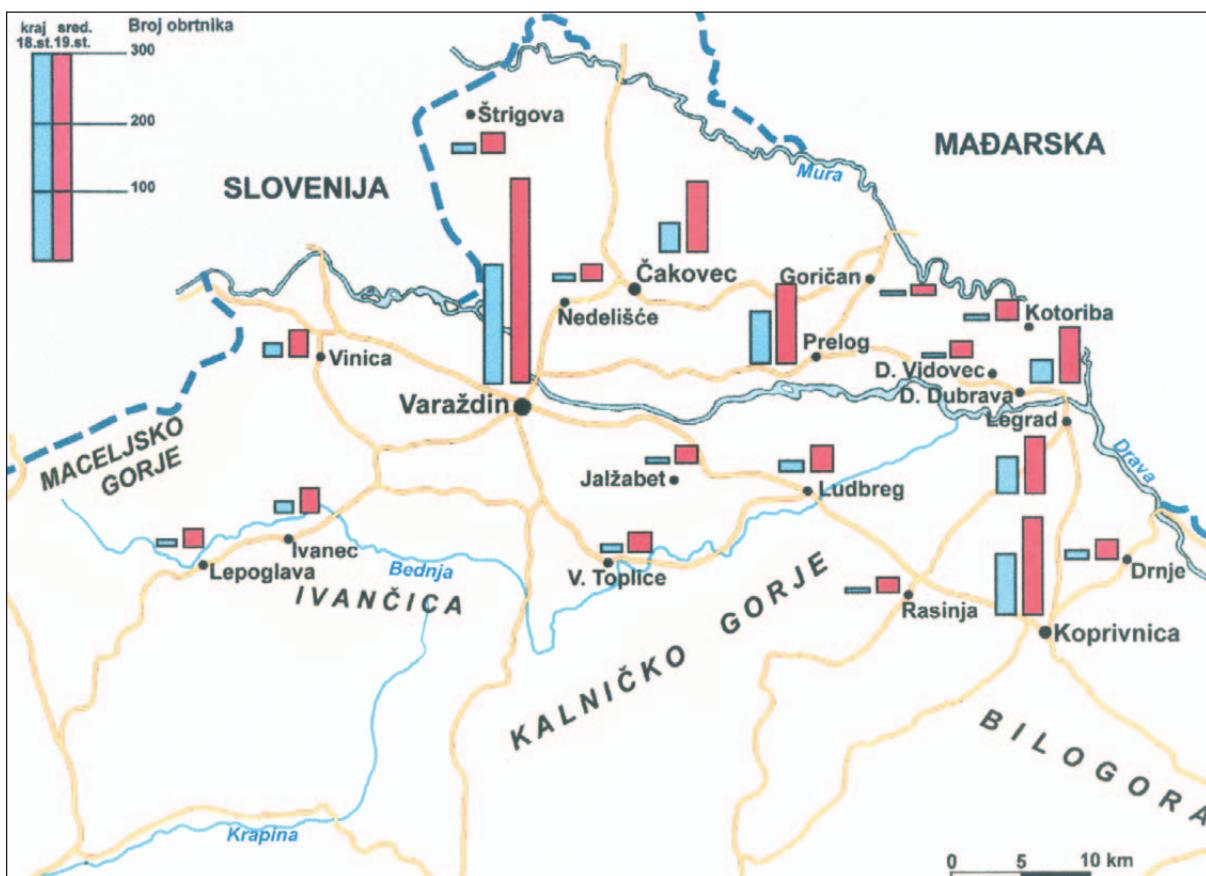
Ladislava, Bele, Turnišća itd.). Jedan broj trgovišta je povećao svoje značenje (prvenstveno razvojem obrtništva) tijekom 18. i dijelom 19. stoljeća, ali je u suvremenom razvoju potkraj 19. i osobito u 20. stoljeću izgubio središnju poziciju (Legrad, Drnje, Virje, Donja Dubrava, Vinica, Mali Bukovec, Mađarevo, Remetinec itd.).

Već u 18., a osobito u 19. stoljeću dolazi do procesa zgušnjavanja (koncentracije) centralnih funkcija u manji broj naselja, odnosno do jačanja glavnih gradskih središta. Procesima deruralizacije i urbanizacije stvara se nova slika naseljenosti, pa tako i nova mreža centralnih naselja. Dominantnu ulogu preuzimaju gradska središta smještena na glavnim cestovnim (i kasnije željezničkim) smjerovima. Središnje značenje Varaždina dominanta je koja ima kontinuitet od srednjeg vijeka do danas. U drugoj razini centraliteta odmah su gradovi ili poveljna trgovišta: Koprivnica, Križevci, Virovitica i Čakovec. U treću razinu centraliteta pripadaju poveljna trgovišta Legrad, Ludbreg, Prelog,

Tablica 1: Pokušaj procjene broja obrtnika i stanovnika važnijih gradova i trgovišta sjeverozapadne Hrvatske u 18. i 19. stoljeću

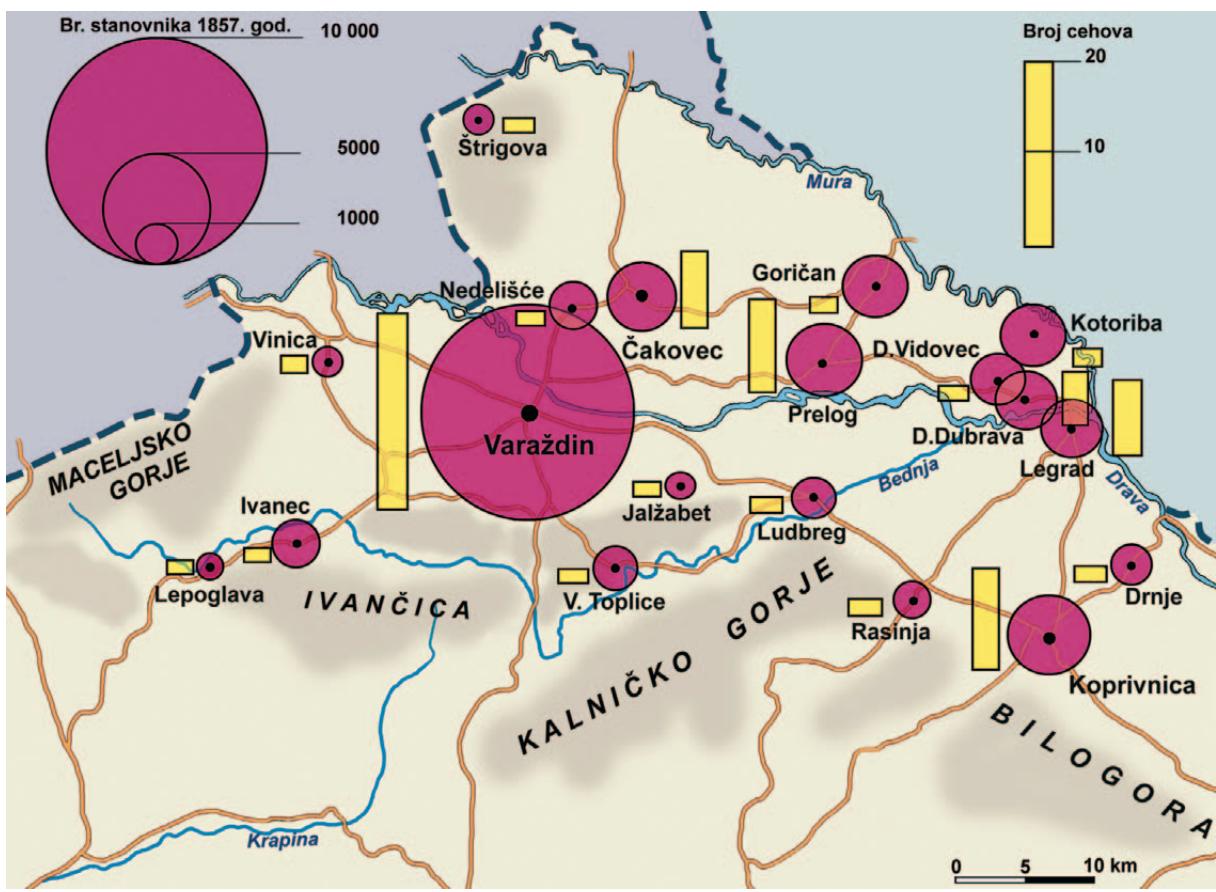
Grad / trgovište	Procjena broja stanovnika	Procjena broja obrtnika
1. Varaždin	5500	350
2. Legrad	3000	200
3. Koprivnica	2800	180
4. Križevci	1400	120
5. Prelog	1300	120
6. Drnje	1200	80
7. Čakovec	1100	100
8. Virje	1000	50
9. Đurđevac	1000	30
10. Donja Dubrava	800	100
11. Kotoriba	800	50
12. Ludbreg	600	40
13. Novigrad Podravski	600	20
14. Vinica	500	30
15. Đelekovec	500	20
16. Varaždinske Toplice	450	30
17. Nedelišće	400	30
18. Pitomača	400	15
19. Rasinja	400	15
20. Petrijanec	400	20
21. Ivanec	300	20
22. Središće (Mursko Središće)	300	20
23. Turnišće (Podturen)	250	20
24. Štrigova	200	15

Izvor: Petrić: Procjena broj..., o.c., str. 134 - 143. Procjenu broja obrtnika, uglavnom na temelju popisnika iz 19. stoljeća, izvršio D. Feletar

Đurđevac, Virje, Novigrad, Varaždinske Toplice i Vinica. Konačno, četvrtoj razini centraliteta pripadaju ostala trgovиšta i veća naselja s obrtnim funkcijama. Dakako, mreža zavisnosti i povezanosti centralnih naselja širila je svoje silnice od središnjih gradova prema okolini. Najšira gravitacijska zona formirala se oko Varaždina, zatim oko Koprivnice, Križevaca i Virovitice, te potom oko Preloga, Čakovca, Legrada itd. (vidi priloženi kartogram mreže gravitacijskih zona, koji vrijedi za početak 19. stoljeća). S vremenom su se, gravitacijske zone pojedinih centralnih naselja širile ili sužavale.

Broj obrtnika u gradovima i trgovиštima sjeverozapadne Hrvatske se bitnije mijenjao tijekom vremena, a osobito u 18. i 19. stoljeću. Na početku 18. stoljeća kao najznačajnija središta obrta afirmirali su se gradovi i poveljna trgovиšta: Varaždin (s oko 350 obrtnika četrdesetak struka i dvadesetak cehovskih udruga), zatim Legrad (s oko 200 obrtnika i desetak cehova), Koprivnica (s oko 120 obrtnika i desetak cehova), Križevci (s oko 120 obrtnika), Prelog (oko 120), Čakovec (oko 100) i Donja Dubrava (oko 100 obrtnika). Ostala trgovиšta imala su od 15 do 50 obrtnika (osim Drnja u kojem je tada živjelo oko 80 obrtnika).¹⁰⁸ Valja zaključiti da se osnovna mreža razine centraliteta naselja, koja je u sjeverozapadnoj Hrvatskoj formirana u doba cehova, uglavnom održala do danas.

Summary

As last centuries of the Middle Ages moved to their end, the northwestern Croatia witnessed emerging of a network of centralized settlements. These markets (oppidum) and towns (civitas) also provided functions and services in trades and crafts for a greater area. The heart of that area was the town of Varaždin. But other towns, like Koprivnica, Prelog, Čakovec and Legrad, had a great importance too, just as some smaller marketplaces like Ludbreg, Rasinja, Komarnica, Prodavić, Gorbonog, Đurđevac, Drnje etc, were important too.

Craftsmen and artisans were the town's most dynamic class, as they early had begun to organize and unite in guilds, in order to protect and keep their benefits and privileges.

The earliest forms of this process were newly formed fraternities, in part organized by the church and citizens (craftsmen) too.

Earliest fraternities had been formed in 15th century in Varaždin, and almost simultaneously in Koprivnica and Legrad too. Emerging of fraternities and town settlements in northern Croatia is tightly connected with decrees by the Croat - Hungarian kings, allowing yeomen and freemen from central Europe to settle freely on Croatian lands. Those new settlers were mostly artisans and craftsmen (hospites).

In Podravina towns and marketplaces, craftsmen started forming and joining guilds in late 15th century (much later than in German towns). The oldest guilds here were started after 1480, in the towns of Varaždin, Čakovec, Legrad and Koprivnica.

In the centuries to come, the very craft - guilds were dictating the economy and social life in towns and marketplaces of northwestern Croatia.

The article describes in detail development, spatial disposition and importance of fraternities and guilds.

OSNOVNA LITERATURA

1. **Adamček**, Josip: Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća, Zagreb 1980.
2. **Androić**, Mirko: Navuka tkaleckoga mestre modussi nauade, red, szloboschine y prauicze, Pravila ceha tkalaca u Varaždinu iz godine 1561. na hrvatskom jeziku, Arhivski vjesnik 10, Zagreb 1967.
3. **Androić**, Mirko: Obrtnici i obrt kroz varaždinsku prošlost, rukopis. Državni arhiv Varaždin
4. **Bach**, Ivan: Najstarija koprivnička cehovska povelja, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica, 1946. - 1953.
5. **Bedenko**, Vladimir: Križevci - razvoj grada, Glasnik Arhitektonskog fakulteta 3, Zagreb 1975.
6. **Bedenko**, Vladimir: Urbanistički razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća, Križevci - grad i okolica, Zagreb 1993.
7. **Bičanić**, Rudolf: Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji 1750. - 1860., Zagreb 1951.
8. **Brozović**, Leander: Grada za povijest Koprivnice, Koprivnica 1978.
9. **Brozović**, Leander: Osnutak čizmarskog ceha u Koprivnici, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica 1946. - 1953.
10. **Budak**, Neven: Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku, Zagreb - Koprivnica 1994.
11. **Budak**, Neven: Društveni i privredni razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća, Križevci - grad i okolica, Zagreb 1993.
12. **Buturac**, Josip: Povijest župe Nedelišće (1226. - 1992.), Nedelišće - monografija, Nedelišće 1993.
13. **Christaller**, Walter: Die zentralen Orte in Süddeutschland, Darmstadt 1933.
14. **Cvekan**, Paškal: Djelovanje franjevaca u Varaždinu, Varaždin 1978.
15. **Cvekan**, Paškal: Virje, Virje 1976.
16. **Cvekan**, Paškal: Od Gorbonuka do Kloštra Podravskog, Kloštar Podravski 1990.
17. **Cvekan**, Paškal: Od Kopačevca do Pitomače, Pitomača 1978.
18. **Cvekan**, Paškal: Tri stotine godina samostana i crkve franjevaca u Koprivnici, Koprivnica 1975.
19. **Demo**, Željko: Castrum Keukaproncha/Kuwar - počeci istraživanja, Podravski zbornik 10, Koprivnica 1984.
20. **Dobronić**, Lelja: Templari i ivanovci u Hrvatskoj, Zagreb 2002.
21. **Dočkal**, Kamilo: Kamengrad u svjetlu Streze, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica 1946. - 1953.
22. **Đurić**, Tomislav, **Feletar**, Dragutin: Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske, Koprivnica 1992.
23. **Đurić**, Tomislav, **Feletar**, Dragutin: Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema, Zagreb 2002.
24. **Engel**, Pal: Hungary in the late middle ages, PC-CD, Budapest 2001.
25. **Feletar**, Dragutin: Legrad - monografija, Čakovec 1971.

26. **Feletar**, Dragutin: Podravina I., Koprivnica 1988.
27. **Feletar**, Dragutin: Pravila legradskog šoštarskog i kušnjarskog cena iz 1697. godine, Podravski zbornik 1, Koprivnica 1975.
28. **Feletar**, Dragutin: Pregled povijesti naselja Donji Vidovec, mjesto i župa Donji Vidovec, Donji Vidovec 1996.
29. **Feletar**, Dragutin, Turek, Zvonimir: Urbanistički razvoj Koprivnice, Podravski zbornik 5, Koprivnica 1979.
30. **Feletar**, Dragutin: Stara rasinska zdanja, Podravski zbornik 2, Koprivnica 1976.
31. **Feletar**, Dragutin, Feletar, Petra: Povijest Kuzminca, Koprivnica 1992.
32. **Feletar**, Dragutin: Obućarstvo i kožarstvo varaždinskoga kraja do 1945. godine, Radovi HAZU, Varaždin 1989.
33. **Feletar**, Dragutin: Koprivnički čizmarski ceh, Podravski zbornik 5, Koprivnica 1979.
34. **Feletar**, Dragutin: Tvornica obuće Sloga, monografija, Koprivnica 1980.
35. **Feletar**, Dragutin: Prilozi za povijest Podravke, Koprivnica 1980.
36. **Feletar**, Dragutin: Pola stoljeća Seljačke slove Prelog, Prelog 1978.
37. **Feletar**, Dragutin: Iz povijesti Međimurja, Čakovec 1968.
38. **Filić**, Krešimir: Varaždinski mesarski ceh, Varaždin 1968.
39. **Filić**, Krešimir: Koprivnički mesari prepisuju pravila varaždinskog mesarskog ceha godine 1697., Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica 1946. - 1953.
40. **Haller**, Jenő: Legrad története, Eszek 1912.
41. **Herkov**, Zlatko: Povijest zagrebačke trgovine, Zagreb 1987.
41. **Horvat**, Rudolf: Povijest grada Varaždina, Varaždin 1993.
43. **Horvat**, Rudolf: Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj, Zagreb 1994.
44. **Horvat**, Rudolf: Povijest Međimurja, Zagreb 1944.
45. **Horvat**, Rudolf: Povijest sl. I kr. grada Koprivnice, Zagreb 1943.
46. **Horvat**, Rudolf: Povijest Gjurgjevca, Zagreb 1940.
47. **Horvat**, Rudolf: Prošlost grada Zagreba, Zagreb 1942.
48. **Horvatić**, Franjo: Iz povijesti koprivničkih cehova, Podravski zbornik 11, Koprivnica 1986.
47. **Hrupec**, Vjekoslav: Monografija Bukovečkog kraja, Veliki Bukovec 1996.
50. **Ilijanić**, Mira: Prilog historijskoj urbanističkoj dokumentaciji Varaždina od postanka do kraja 16. stoljeća, Peristil 6-7, Zagreb 1963. - 1964.
51. **Ilijanić**, Mira, **Kapustić**, Slavko: Prilog istraživanju stanovništva i urbanog razvoja Varaždina do zaključno 16. stoljeća, Varaždinski zbornik 1181. - 1981., Varaždin 1983.
52. **Jurdana**, Ela: Pravila koprivničkog čizmarskog ceha, Podravski zbornik 22, Koprivnica 1966.
53. **Klaić**, Nada: Zagreb u srednjem vijeku, Zagreb 1982.
54. **Klaić**, Nada: Koprivnica u srednjem vijeku, Koprivnica 1987.
55. **Klaić**, Vjekoslav: Povijest Hrvata III., Zagreb 1911.
56. **Klemm**, Miroslav: Planovi Čakovca, Koprivnice i Legrada iz druge polovice XVII. stoljeća u bečkom Vojno-povijesnom muzeju, Radovi HAZU 1, Varaždin 1986.

57. **Klemm**, Miroslav: O varaždinskim cehovima, katalog izložbe, Muzej grada, Varaždin 1987.
58. **Kolar-Dimitrijević**, Mira: Gospodarsko stanje Podravine od 1527. - 1699. do 1765. godine, Scientia Podraviana 16, Koprivnica 2002.
59. **Kolarić**, Juraj: Povijesni slijed župa Prelog i Draškovec, Prelog - monografija, Prelog 1995.
60. **Kolarić**, Juraj: Povijest Kotoribe, Zagreb 1992.
61. **Konestabo**, Nataša: Razvojna pot cehov v Prekmurju, Katalog Stalna razstava, Pokrajinski muzej, Murska Sobota 1997.
62. Koprivnica - grad i spomenici, grupa autora, Koprivnica - Zagreb 1986.
63. **Krivošić**, Stjepan: Stanovništvo Podravine 1659. - 1859., Podravski zbornik 9, Koprivnica 1983.
64. **Krivošić**, Stjepan: Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u XVIII. i prvoj polovici XIX. stoljeća, Varaždin 1991.
65. Križevci - grad i okolica, grupa autora, Zagreb 1993.
66. **Kruhek**, Milan: Stari Đurđevački grad u sistemu granične obrane od 16. do 19. stoljeća, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 8-9, Zagreb 1982./1983.
67. **Kruhek**, Milan: Tvrđava u Koprivnici - povijesni i tipološki razvoj, Koprivnica - grad i spomenici, Koprivnica - Zagreb 1986.
68. **Laszowski**, Emilije: Arhiv grada Koprivnice, Vjesnik kr. državnog arkiva u Zagrebu IV., Zagreb 1929.
69. **Laszowski**, Emilije: Prijevod diplome kralja Ludovika I. iz 1356. godine, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica 1946.-1953.
70. **Lentić-Kugli**, Ivy: Varaždin, Zagreb 1977.
71. Ludbreg - Ludbreška Podravina, grupa autora, Zagreb 1997.
72. Ludbreg - monografija, Ludbreg 1984.
73. **Magjer**, Blaž: Časti i dobru zavičaja - Novigrad Podravski, Zagreb 1937.
74. **Malić**, Adolf: Centralne funkcije i prometne veze naselja središnje Hrvatske, Čakovec 1981.
75. **Matišin**, Martin: Iz prošlosti virovskih obrtnika, Virje na razmeđu stoljeća 5, Virje 1993.
76. **Pavleš**, Ranko: Vlasnički odnosi oko srednjovjekovnih Bregi, Scientia Podraviana 16, Koprivnica 2002.
77. **Petrić**, Hrvoje: Društveni i gospodarski razvoj od ranog srednjeg vijeka do početka 20. stoljeća, Ludbreg - Ludbreška Podravina, Zagreb 1997.
78. **Petrić**, Hrvoje: Novigradska Podravina od ranog srednjeg vijeka do početka 20. stoljeća, Općina Novigrad Podravski, Novigrad Podravski 2001.
79. **Petrić**, Hrvoje: Općina i župa Drnje, Drnje 2000.
80. **Petrić**, Hrvoje: Procjene broja stanovnika i ekonomskog razvoja gradskih naselja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj od kraja 16. do početka 19. stoljeća, stvaralački potencijali u funkciji društveno-ekonomskog i kulturnog razvoja sjeverozapadne Hrvatske, HAZU, Varaždin 2002.
81. **Petrić**, Hrvoje: Đelekovec u srednjem vijeku, Muzejski vjesnik 16, Čakovec 1993.
82. **Petrić**, Hrvoje, Feletar, Dragutin, Feletar, Petar: Novi Zrin - Zrinska utvrda na Muri, Koprivnica 2001.
83. **Petrić**, Hrvoje: Kamengrad u legendi i stvarnosti, Koprivnica - monografija, Koprivnica 1995.
84. **Petrić**, Hrvoje: Srednjovjekovni putovi u Podravini, Podravski zbornik 18, Koprivnica 1992.

85. **Szabo**, Agneza: O istaknutim velikaškim obiteljima hrvatske Podravine i njihovom doprinosu na području kulture i prosvjete, *Scientia Podraviana* 16, Koprivnica 2002.
86. **Szadeczky**, Lajos: *Iparfejlödes es a czehek története Magyarorszakon (1307. - 1848.)*, Budapest 1913.
87. **Tomićić**, Željko: Arheološka topografija i toponimija (Iovia-Botivo-Ludbreg), Ludbreg - umjetnička topografija, Zagreb 1997.
88. **Wissert**, Adolf: O sajmovima u sjevernoj Hrvatskoj pod konac srednjega vijeka, *Zbornik Muzeja grada Koprivnice*, Koprivnica 1146. - 1953.
89. **Winter**, Marija: Iz povijesti Ludbrega i okolice, knjige I. - II., Koprivnica 2000.
90. **Winter**, Marija: Po dragom kraju - Ludbreg i okolica, Kaj 3 - 4, Zagreb 1970.+
91. **Vikić-Belančić**, Branka: Antičko nasljeđe Ludbrega, Radovi HAZU 10 - 11, Varaždin 1998.
92. **Žganec**, Vinko: Iz prošlosti Legrada, Međimurski kalendar, Čakovec 1924.
93. **Žmegać**, Andrej: Bastioni kontinentalne Hrvatske, Zagreb 2000.

CIJENA KOPRIVNIČKE POVELJE IZ 1356. GODINE

THE PRICE OF KOPRIVNICA'S ROYAL CHARTER (FREE ROYAL BOROUGH) ISSUED IN 1536

Emil ČOKONAJ

Srednja škola
Koprivnica

Prilog

Sažetak

Na 7.58 hektara gradske površine 1350-ih godina živjelo je oko 1500 stanovnika. Oni su kralju redovito godišnje plaćali 8000 denara. Tako je po jednom građaninu godišnji porez kralju iznosio oko 5 denara, što i nije bio prevelik namet (pogotovo uzmemo li u obzir da su već tadašnji kmetovi za jednodnevnu tlaku mogli dobiti pola denara ili da je stanovnik Krapine s više od tri jutra zemlje godišnje morao plaćati kralju 50 denara).*

Ako bismo taj porez željeli (ili smjeli!) usporediti s današnjim cijenama, možda bi nam za usporedbu najbolje mogla poslužiti navedena cijena tadašnje krapinske "uskrse" ovce (od 60 denara). Na temelju cijene današnje ovce od kojih 500 do 600 kuna, dolazimo do brojke od otprilike 70.000 kuna godišnjeg poreza kralju. Dakle, na 1500 građana to bi bilo 47 kuna godišnjeg poreza po stanovniku! Naravno, ovaj podatak možda ne bi bilo dobro koristiti baš u znanstvene svrhe, ali mogao bi se iskoristiti kao odgovor znatiželjnim učenicima u školi. U svakom slučaju, noviji podaci o tadašnjim cijenama mogli bi nam omogućiti točnije proračune ove povelje.

Ključne riječi: Slobodni kraljevski grad, povelja, Koprivnica, obračunska marka, denar

Key words: free royal borough, charter, Koprivnica, exchange rate, denari.

Ovaj je rad nastao zbog potrebe i želje da se barem približno odredi novčana vrijednost Ludovikove povelje Koprivnici iz 1356. godine. Kad u školi obrađujemo doba Ludovika Anžuvinca i njegovu povelju Koprivnici, učenici redovito pitaju: "A koliko je to vrijedilo?". Naravno, u povelji stoji jasan podatak o cijeni od "40 maraka, samo u uobičajenoj moneti i tekućoj vrijednosti".¹ No, sam za sebe taj podatak ne govori mnogo o tadašnjim cijenama, novčanim vrijednostima i njihovim odnosima.

* N. Klaić, Izvori za hrvatsku povijest do 1526. g., Zagreb, 1972., str. 208. N. Klaić sumnja da su takvi građani zapravo bili smatrani kmetovima!

¹ Koprivnica - Izabrane teme, H. Petrić, Koprivnica - slobodni kraljevski grad, Bjelovar, 1997., str. 54.

Obračunska marka

Kako bismo dobili vrijednost tih 40 maraka, treba odrediti barem neke tadašnje cijene. Najlakše bi to bilo učiniti kad bi nam bili dostupni nekakvi cjenici baš iz te 1356. godine. Nažalost, u dostupnim izvorima nisam pronašao takve podatke. No, vjerujem da će nam podaci o novčanim vrijednostima do 20 godina prije i 20 godina poslije 1356. također pružiti barem približan odgovor na postavljeno pitanje. To više što neke veće inflacije nije bilo sve do otkrića Novog svijeta.²

Najprije treba objasniti pojam spomenute "marke" u povelji. Iz podataka jasno možemo vidjeti kako marka zapravo nije bila neka stvarna i opipljiva metalna moneta, nego obračunski (računski) novac.³ Stvaranjem jedne takve obračunske monete htjela se očuvati vrijednost tadašnjeg platežnog novca. Naime, brojni su srednjovjekovni vladari i velikaši, koji su imali pravo kovanja novca, namjerno kvarili taj novac kako bi na taj način što više zaradili (npr. prilikom promjene novca).⁴ Nada Klaić nam na više mjesta u "Izvorima" donosi podatak da je jedna marka u to vrijeme vrijedila 200 (banskih) denara.⁵ Štoviše, ona u "Povijesti Hrvata u srednjem vijeku" navodi kako je Koprivnica povelju godišnje plaćala 8000 denara, što je navodno bio vrlo velik novac.⁶ Je li to baš bio tako velik novac, moći ćemo vidjeti iz daljnjih primjera.

Cijene

Prema onovremenim cijenama za 8000 denara moglo se kupiti 40 zemljišta s vinogradom ispod Kalnika,⁷ 20 mlinova,⁸ 133 "uskrse" ovce...⁹ Postoji i podatak kako je zagrebački biskup 1330-ih godišnje plaćao papinsku desetinu za Zagrebačku biskupiju u vrijednosti od 141 do 145 maraka.¹⁰

Kako je svaki slobodan čovjek, s cijelim posjedom i dvorom (kurijom), u Slavoniji Ludoviku plaćao 21 denar poreza, možemo izračunati da je kralj od stanovnika Koprivnice dobivao protuvrijednost kao iz 380 kurija! Taj je podatak čak i u skladu s onim Nade Klaić, koja objašnjava koliko je ovaj porez opterećivao koprivničke građane. Ona prema veličini ovog poreza zaključuje da je Koprivnica tada imala oko 400 kurija.¹¹

² U: J. Adamček, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine 15. do kraja 17. st., Zagreb, 1980., str. 296, stoji podatak kako monetarni poremećaji počinju tek od 1530-ih godina. Krivac tadašnje inflacije bile su goleme količine plemenitih kovina koje su Španjolci dopremali iz Amerike u Europu.

³ U djelu B. Mimica, Numizmatička povijest Istre i Kvarnera, Rijeka 1997., str. 554., jasno piše da je marka prvotno bila oznaka za određenu težinu, a zatim i za zakonom određenu vrijednost novca. Vidi i: J. Kulischer, Opća ekonomска povijest 1, Zagreb, 1957., str. 177.; Historijski zbornik, I. Kampuš, Porezni sustav u Slavoniji za vladanja Anžuvinaca, Zagreb, 1993., str. 19.

⁴ J. Kulischer, isto, str. 321.

⁵ N. Klaić, Izvori za hrvatsku povijest do 1526.g., Zagreb, 1972., str. 213. i 244.

⁶ N. Klaić, Povijest Hrvata u srednjem vijeku, Zagreb, 1990., str. 341.

⁷ J. Butorac, Regesta za spomenike Križevaca i okolice 1134 - 1940., Križevci, 1991., str. 37., navodi kako 1343. g. Grgur i Malčec prodaju nekom Ivanku zemljište s vinogradom pod Kalnikom za 1 marku.

⁸ Isto, str. 14. Neki Nikola iz Ravena 1381. g. kupuje tri mlina za 6 maraka.

⁹ N. Klaić, Izvori, str. 208. U Ludovikovojoj povelji Krapini 1347. g. stoji kako su građani Krapine za jedno ugošćivanje kralju dužni dati 1 uskrsnu ovcu vrijednu 60 denara, 100 kruhova, 6 pilića...

¹⁰ Historijski zbornik, I. Kampuš, Porezni sustav u Slavoniji za vladanja Anžuvinaca, Zagreb, 1993., str. 6.

¹¹ N. Klaić, Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, Zagreb, 1976., str. 536.

Kaptolski su kanonici sredinom 14. stoljeća radnu obvezu (tlaku) svojim kmetovima plaćali pola denara na dan.¹²

Prema drugim podacima, možemo vidjeti kako je brezovičko-okički knez Ivan 1349. godine zakupio od arhiđakona goričkog Ivana posjede Prevlaku, Otok i Kosnicu za 30 maraka.¹³ Gradečka je pak općina u to vrijeme od 352 stanara sa svoga područja dobivala 6215 denara.¹⁴

Godine 1344. više je građana (neki i iz Koprivnice!) zakupilo zagrebačku kovnicu na jednu godinu za iznos od 300 maraka (po 25 maraka mjesечно!).¹⁵ Isti su građani te godine zakupili i godišnje prihode slavonskog bana Nikole Banića za čak 1350 maraka.¹⁶

Broj stanovnika

Ostaje nam istražiti koliko je Koprivnica 1356. godine zapravo imala građana, da je mogla plaćati taj porez od 8000 denara. Prema jednom, podatku Koprivnica se u srednjem vijeku unutar zidina prostirala na 7,58 hektara površine.¹⁷ Svaki podatak o broju tadašnjih Koprivničanaca može biti samo pretpostavka jer prvi potpuni popis stanovnika s hrvatskog područja imamo tek iz 1527. godine za grad Zadar.¹⁸ Nada Klaić, s obzirom na pretpostavku o 400 koprivničkih kurija, iznosi podatak o oko 2000 stanovnika,¹⁹ što bi donekle bilo u skladu s prosječnom veličinom jednoga tadašnjega grada. Taj bi podatak bilo dobro usporediti s pretpostavkama Nevena Budaka o veličini Gradeca (3500 stanovnika) i Varaždina (1600 stanovnika) 1368. godine²⁰ S obzirom na navedene podatke i vodeći računa o mogućim posljedicama strašne kuge 1348./49. (koju autori o srednjovjekovnoj Koprivnici, ali i Slavoniji nigdje ne spominju),²¹ možemo pretpostaviti da je grad tih godina imao prije 1500 nego 2000 stanovnika.

¹² N. Klaić, Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, Zagreb, 1976., str. 557.

¹³ N. Klaić, Zagreb u srednjem vijeku, Zagreb, 1982., str. 65.

¹⁴ Isto, str. 241. Doduše, nije baš sasvim jasno kakav je to bio prihod: porez stanodavcima na iznajmljivanje stanova ili gradska renta?

¹⁵ N. Klaić, Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, Zagreb, 1976., str. 545.

¹⁶ N. Klaić, Koprivnica u srednjem vijeku, Koprivnica, 1987., str. 65.; Historijski zbornik , I. Kampuš, Porezni sustav u Slavoniji za vladanja Anžuvinaca, Zagreb, 1993., str. 20. U V. Klaić, Povijest Hrvata, svezak drugi: dio drugi, Zagreb, 1901., str. 26., stoji "krivi" podatak od 1650 maraka!

¹⁷ B. Milić, Razvoj grada kroz stoljeća 2 - Srednji vijek, Zagreb, 1995., str. 155. - bez točne godine navodi prostornu veličinu nekoliko srednjovjekovnih gradova unutar zidina. Za Varaždin iznosi podatak od 17,83 ha, za Split 5,8 ha, Zadar 24,64 ha...

¹⁸ T. Raukar, Hrvatsko srednjovjekovlje, Zagreb, 1997., str. 169.

¹⁹ N. Klaić, Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, Zagreb, 1976., str. 536.

²⁰ N. Budak, Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku, Zagreb - Koprivnica, 1994., str. 159 i 162. Za Gradec piše kako je tada "najmnogoljudnije naselje Slavonije". Broj stanovnika Varaždina mu je tek "gola pretpostavka".

²¹ T. Raukar, Hrvatsko srednjovjekovlje, Zagreb, 1997., str. 173 - 174. - napominje kako "vrelima ne možemo pratiti slijed i djelovanje epidemija na kontinentalnom prostoru tako dobro kao na obalnom pojusu".

SUMMARY

Around the year 1350, Koprivnica had had some 1500 inhabitants, living on 7,58 acres of civic area. These inhabitants were paying 8000 denari of regular annual dues to the king. So the annual royal tax was about 5 denari per one citizen, which in truth was not a huge burden (especially if we take into account the fact, that serfs of that time earned as much as half a denari wages for a day's work; or, that a Krapina citizen with land exceeding 3 acres, had to pay 50 denari²³ annual tax to the king).

If we want (or dare!) compare this tax with today's prices, maybe the best example would be the price of then Krapina's "Easter" sheep - 60 denari. Based on today's price of 500 - 600 kuna for a sheep, we end up with an approximation of 70.000 kuna annual tax to the king. Therefore, divided among the population of 1500 citizens, we get an annual tax of 47 kuna per citizen!

Naturally, these figures might not be useful for scientific purposes, but could be well used as additional information for curious students in schools.

In any case, new data on prices of that era could provide a more accurate calculation of this charter's worth and price.

PRIKAZI NOVIH KNJIGA I ČASOPISA

REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES

IME SVETA MARIJA - IME JE KOJIM SE POIGRALA POVIJEST

A. Lukinović, P. Markač: Župa Sveta Marija, Sveta Marija, 2003.

Monografija, kao povjesna vrsta, nije nova stvar, ali je pisanje monografija uzelo maha u Hrvatskoj tek nakon stjecanja njezine neovisnosti. Mjesne monografije, a pod tim najčešće podrazumijevamo povjesnice pojedinih gradova i sela, svojevrsni je lakmus-papir demokratskih i općeljudskih sloboda u jednom društvu, u jednom narodu. Ako usporedimo koliko je monografija objavljeno u komunističkom razdoblju od 1945. do 1990. te 1990. do danas, onda će ne samo povjesničari nego i laici uočiti nerazmjer između broja "mjestopisa" objavljenih u jugokomunističko doba i u doba hrvatske neovisnosti. Samo na međimurskom području u desetak godina objavljeno je desetak monografija. Prije niti jedna (Donja Dubrava, Kotoriba, Goričan, Sveti Juraj u Trnju, Nedelišće, Prelog, Donji Vidovec, Mala Subotica, Sveti Martin, Žižkovec). Tim mnoštvom monografija Međimurje tek sada, simbolično, izlazi iz pretpovijesti u svoju povijest. Znatan udio u svemu tome imala je Nakladna kuća "Dr. Feletar" iz Koprivnice.

Imajući pred sobom ovu lijepu monografiju Svetе Marije i razmišljajući o svemu tomu, pala mi je na pamet monografija jednoga nama dobro poznatoga grada - značajnog i za općehrvatske razmjere - to je "Povijest grada Varaždina". Znameniti hrvatski povjesničar Rudolf Horvat monografiju Varaždina uglavnom je dovršio već oko godine 1912. To Horvatovo vrlo vrijedno znanstveno djelo u tami anonimnosti odležalo je osamdesetogodišnji san, prospavalo je razdoblje dviju Jugoslavija i objavljeno je tek u neovisnoj Hrvatskoj, godine 1993., usred hrvatskog Domovinskog rata, što samo po sebi govori da je sloboda duha, kao i kruh, nužna za harmoničan razvoj čovjeka kao jedinke, a isto tako i naroda kao kolektiviteta.

Živeći dugo u neslobodi, hrvatski je čovjek nenaviknut na razmišljanje o sebi i svojoj prošlosti, pa gundi katkada zato što mu župnik drži duga prodečtva, a mi učitelji i profesori duga predavanja, a onda mu još zadajemo i mrske domaće zadaće, odvajajući ga tako od ugodne dangube. Vrlo se često pritom zaboravlja da je suvremenog čovjeka, izloženog nevoljama i zamkama potrošačkoga konzumističkog društva, i te kako potrebno sposobiti za život, probuditi kod njega nadu u budućnost i stvoriti obrambene mehanizme, koji će mu omogućiti samostalno rasuđivanje o svemu što ga okružuje.

Zato je dobro da čovjek pozna svoju vlastitu prošlost, prošlost svojega mjesta i svojega naroda, naravski i prošlost drugih naroda kojima je okružen. Nije uzalud već bezbroj puta rečeno da onaj koji iz povijesti ništa nije naučio, pogreške povijesti ponavlja. Historia magistra bi nama Hrvatima odista trebala biti učiteljica života, da nas poduči da niti sva dobra nisu od danas, a niti sva zla od jučer. Ona nam otkriva da je hrvatski čovjek, čuvajući svoju vjeru i svoj nacionalni identitet, u svim teškim vremenima pronalazio obrambene mehanizme koji su mu omogućili da dostojanstveno prevlada sve one bezbrojne povjesne teškoće koje su postojale na ovoj vrlo osjetljivoj geopolitičkoj vjetrometini gdje su se križali i gdje se još križaju bezbrojni interesi tuđina.

Autori monografije "Župa Sveta Marija", dr. Andrija Lukinović i vlč. Pavel Markač, pišući to djelo preuzeli su nvrlo zahtjevan posao, jer se o Svetoj Mariji sve do novijega doba relativno malo govorilo. Tek je nedavno skrenuta pozornost, kada je Matica hrvatska otkrila spomen-ploču hrvatskom skladatelju Ivanu Mustaču. Nešto podataka o Svetoj Mariji iznio je Rudolf Horvat u svojoj Poviesti Međimurja, a neke je naveo i Vladimir Kapun u svojoj knjizi "Međimurje 1918". Vrijedne obavijesti

dobili smo od Miroslava Vuka (Skladbe i život Ivana Mustača, 2001.) i Nade Mance (Svetomarska čipka i čipkarstvo u Međimurju, 2000.). Sve su to bili ipak, iako vrijedni, samo djelomični podaci o Svetoj Mariji. Ovom monografijom praznina u poznavanju povijesti Svetе Marije, a djelomice i šire, kvalitetno je popunjena.

U povijesti se Sveta Marija najčešće spominjala kada se govorilo o velikoj župi Bistrica (današnji Donji Vidovec), koja je obuhvaćala sva istočnomeđimurska mjesta, Donji Vidovec, Legrad, Donju Dubravu, Kotoribu, Svetu Mariju, Donji Mihaljevec i Čukovec. Kao što je poznato, krajem 18. stoljeća, za vladavine Marije Terezije, a pogotovo Josipa II., došlo je u Habsburškoj Monarhiji do velikih promjena u životu Katoličke crkve. Najprije su 1773. ukinuti isusovci, a onda 1786. i pavlini. I jedan i drugi red u povijesti hrvatskog naroda, poglavito u povijesti školstva, stekli su dotad velike zasluge. Zapravo, njima trebamo zahvaliti što su postavili temelje hrvatskom školstvu i proučavanju hrvatskog jezika. Sjetimo se samo Bartola Kašića, njegove slovnice *Institutiones linguae illiricae*, Ivana Belostenca, njegova *Gazofilacija* i *Sušnik-Jambrešićeva rječnika Lexicon latinum*. Tih godina krajem 18. stoljeća počela je i regulacija župa u Habsburškoj Monarhiji. Preustroj župa obuhvatio je i Hrvatsku, a isto tako i Zagrebačku (nad)biskupiju koja je u ono doba u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu bila po veličini druga biskupija. Zauzimala je veliki dio sjeverne i središnje Hrvatske, kao i područje dvadeset i jedne župe sjeverno od rijeke Mure, a to znači istočni dio Prekomurja i južni dio Zaladske županije sve do Velike Kaniže.

Važnu epizodu u hrvatskoj povijesti, a posebice u povijesti Međimurja, predstavljaju Zrinski. Onjima se u monografiji govori više s naglaskom na njihovu ulogu u protestantizmu, a manje kao podupirateljima Katoličke crkve i kulturnog i književnog života. Sin hrvatskog Leonida (Nikola Zrinski Sigetski) Juraj (III.), kao i Jurjev sin Mikula Zrinski, podupirali su protestantizam. Međutim, Nikolin i Petrov otac Juraj (IV.) vraća se katolicizmu (1613.) te njegovi sinovi kod isusovaca dobivaju izrazito katolički odgoj. Nikola u Čakovcu utemeljuje franjevački samostan, a Petar podupire pavline u Sveticama; Katarina podupire objavlјivanje molitvenika Dvoji dušni kinč isusovca Boltižara Milovca, a i sama piše molitvenik Putni tovaruš (1661.), dok sin Nikole Zrinskog Čakovečkog, Adam Zrinski, čakovečkim franjevcima ostavlja veliku zakladu za gradnju crkve. Treba istaknuti da su i Nikola Zrinski Čakovečki i Petar Zrinski također bili i književnici. Za Jurja Zrinskog III., onog Zrinskog kojega se najčešće spominje kao pristašu nove vjere, važnije je što je utemeljio prvu tiskaru u sjevernoj Hrvatskoj i što je u njoj tiskao prvu hrvatsku kajkavsku knjigu, Pergošićev Decretum, u Nedelišću 1574. Bio je veliki promicatelj hrvatskog jezika.

Pitanju Bekšinskog arhiđakonata autori monografije s pravom su posvetili pozornost. Rasvjetljavanje tog pitanja zadire ne samo u hrvatsku crkvenu povijest, nego i u hrvatsku nacionalnu povijest jer je Bekšinski arhiđakonat od samoga utemeljenja Zagrebačke (nad)biskupije (1094.) bio s mađarske strane na udaru ne samo raznih crkvenih nego i političkih osporavanja. Kada nije uspjela formula da Bekšinski arhiđakonat bude priključen Vesprimskoj biskupiji, u doba Marije Terezije - koja je dopustila brojne kompromise u korist mađarske strane - pronađena je formula o utemeljenju nove biskupije, Sombatheljske (Subotičke), kojoj su dana neka područja Vesprimske, Jurske te dvadeset i jedna župa Bekšinskog arhiđakonata Zagrebačke (nad)biskupije. U tom razgraničenju nije se gledalo na narodnosni sastav vjernika i njihov materinski jezik, nego, na žalost, samo na političke interese. Tako je istočno Prekomurje i područje južno od Velike Kaniže, koje nastanjuju pomurski Hrvati, priključenjem Sombatheljskoj biskupiji prepušteno denacionalizaciji. Time je hrvatskoj crkvi i hrvatskom narodu nanesena velika nepravda. Poslije isključenja Transmuranе iz Bekšinskog arhiđakonata nastavljeni su zahtjevi i za isključenje Međimurja iz Zagrebačke (nad)biskupije. Ti zahtjevi trajali su sve do 1918., a obnovljeni su i tijekom mađarske okupacije u doba Drugog svjetskog rata. Za svojega života energično se tome suprotstavljao biskup Josip Juraj Strossmayer, a u doba Drugog svjetskog rata nadbiskup Alojzije Stepinac.

U kontekstu rasprave o Bekšinskom arhiđakonatu postoji još jedno pitanje koje su dotakli pisci monografije. Ono se odnosi na činjenicu utemeljenja Zagrebačke (nad)biskupije i uključivanja Transmuranu u njezinu jurisdikciju. Objasnjavajući stvaranje zapadne granice Ugarske, tim se problemom bavio mađarski povjesničar János Karachonyi. Njegova objašnjenja preuzima Ivan Škafar, koji se koristi i istraživanjima slovenskog povjesničara Milka Kosa. Do danas vidljive tragove o rasprostiranju zapadne granice ugarske države prema njegovim te objašnjenjima Milka Kosa, koje preuzima Ivan Škafar, nalazimo u toponimima: Lövö, Ör, Sütze, Strelec, Stara Straža, Preseka, Presika, Stročja Ves. Škafar smatra da je granica Bekšinskoga arhiđakonata išla od Breznice na Dravi i dalje crtom Örtilos, Becsely (središte arhiđakonata), Örikozmadombja te gornji tok rijeke Krke. Otuda se ta granica ispod Murske Sobote spuštala na rijeku Muru. U doba ugarskoga kralja Ladislava zapadna granica Hrvatsko-Ugarskoga Kraljevstva između Mure i Drave dopirala je do crte Dobra - Radgona - Ptuj. Zapadno od te crte jurisdikciju je imala Salzburška nadbiskupija. Uz potporu križarskih redova, ta se granica do XIV. stoljeća pomicala na istok do današnje crte, koja je još jednom prelomljena 1946. kada je amputirano Raskrižje.

Sveta Marija, kao što smo već rekli, pripadala je velikoj župi Bistrica sa sjedištem u Donjem Vidovcu, koja je i za tadašnje prilike, a bila bi to i za današnje, odista velika. Zato novom regulacijom župa 1789. dolazi na području stare Bistrice do stvaranja triju novih župa: Donje Dubrave, Kotoribe i Svetе Marije. Prvi župnik novoosnovane župe bio je bivši pavlin Placid Kligor, rodom iz Kaniže. Raskošno oslikana kasnobarokna crkva, kojom se i danas mještani Svetе Marije i Mihaljevca ponose, sagrađena je 1784. godine što nam govori da se i prije osnivanja župe o tome govorilo.

Monografija akribično donosi sve relevantne podatke i o staroj svetomarskoj crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije, koju je negda hrvatski puk zvao Cirkva vu nebo vzetja Blažene Device Marije. Ništa manje nisu zanimljivi izneseni podaci i o gradnji crkve Sv. Antuna Padovanskog i Sv. Mihovila Arkanđela u Donjem Mihaljevcu, sastavnom dijelu svetomarske župe. Hrvatsko će općinstvo tek sada, nakon izlaska ove monografije, prvi put dozнати kakvu su kalvariju Mihaljevčani sa svojim župnikom Lovrom Galićem prošli gradeći svoju crkvu. Njezina je gradnja paradigma za gradnju brojnih crkava u doba komunističke vladavine.

Monografija se u cijelosti odlikuje zasnivanjem na izvorima. Iznesena su imena župnika, kanonika, biskupa, redovnika, graditelja, učitelja, orguljaša. Izneseni su i računi o gradnjama i popravcima. U monografiji je kratko navedena i povijest mlade Varaždinske biskupije. Isto tako, monografija obuhvaća imena svih vjernika, kao i ljetopis župe. Izvori se koriste u svim dijelovima; i kada se govori o starijim razdobljima, i kada se govori o novijim razdobljima svetomarske župe, koja je u svemu dijelila sudbinu - ako je promatrano unutar Međimurja - ostalih međimurskih župa, posebno mislim na ona najteža razdoblja od godine 1861. do 1918. i od 1941. do 1945. kada su međimurski Hrvati u svojoj mučnoj borbi za opstanak jedini oslonac imali u crkvi. Tadašnje mađarske vlasti to su vrlo dobro znale i zato su atakirale na hrvatsku crkvu, to više što se u crkvenim rukama nalazilo i školstvo. Za mađarsku stranu bilo je najvažnije ili Međimurje odvojiti od Zagrebačke (nad)biskupije ili slomiti hrvatsko svećenstvo do te mjere da će dopustiti dominaciju mađarskog jezika u crkvi. Niti jedno niti drugo nije se dogodilo. Upravo iz redova hrvatskog svećenstva krajem 19. i početkom 20. stoljeća oblikovalo se jezgro Hrvatskog narodnog pokreta međimurskih Hrvata, na čelu s mladim svećenikom Lukom Purićem (1881. - 1914.). Taj pokret je pripremio vojno oslobođenje i priključenje Međimurja Hrvatskoj 1918. U njemu je vrlo djelatan bio svetomarski kapelan Mihovil Lamot. U Katoličkom listu javlja se pod pseudonimom Vagus (Lutajući). O tomu vidi: Zvonimir Bartolić: Hrvatski narodni pokret međimurskih Hrvata (2001.).

Ova monografija sadrži i brojne nepoznate podatke o generalnom vikarijatu za Međimurje u doba Drugog svjetskog rata. To vrlo važno razdoblje u povijesti međimurskih Hrvata u ovoj monografiji prvi je put detaljno osvijetljeno. Naravno, ne nedostaju niti podaci iz razdoblja nakon Drugog svjetskog rata

kada je čitava hrvatska crkva prolazila kroz svoju "kravu kupelj". Svoj križni put svetomarska župa, kao i cijela Crkva u Hrvata, prolazila je na isti težak način. U tom razdoblju, pokraj drugih nedaća na socijalnom, gospodarskom i nacionalnom području (to je doba raznih reklijacija, kolektivizacija, prisilnog rada, uhićenja, migracija), Sveta Marija je izgubila i svoje tradicionalno ime.

Pitanje toponima, sanktorema, Sveta Marija toliko je signifikantno da zavređuje posebnu raspravu. S tog područja imamo radeve mađarskoga kroatista Laszla Hadrovicsa (Műraközi helynevei, 1934.), Andeleta Frančić (Međimurska ojkonimija i književni jezik, 1988.) i Zvonimira Bartolića (Narušavanje hrvatskih kajkavskih toponima, Toponim Međimurje, 1998.). Na ovome mjestu na njega treba barem podsjetiti. Izvorna hrvatska toponimija na udaru je već od sredine 19. stoljeća. Ona je bila žrtva raznih stranih političkih pritisaka, ali i zabluda koje su opterećivale razvoj hrvatskoga književnog jezika. U Međimurju je denominacija naseljenih toponima, ojkonima, i u doba mađarske vladavine i u komunističkom razdoblju provedena iz izrazito političkih motiva. Prvi val denominacije hrvatskih ojkonima u Međimurju proveden je 1887., prigodom dolaska cara i kralja Franje Josipa I. Njegovom je privolom Međimurje 1861. dano Mađarskoj. Našavši se u velikoj neprilici jer bi monarh mogao zapaziti da je došao u hrvatski kraj, mađarska je uprava izvršila denominaciju dijela hrvatskih ojkonima. Do početka 20. stoljeća denominacija je u Međimurju provedena u cijelosti. U toj denominaciji ojkonim Sveta Marija denominiran je u Mura Szent Marija. Inače, povjesni izvori govore da su na području današnje Svetе Marije postojala dva naselja. Josip Bedeković u svojem velikom povjesnom djelu Natale solum (1752.), u topografskoj tabeli, Tabula topographica Insulae Muro-Dravanae, pod brojem 5 i 6 posebno bilježi Družilovec (Drusilovecz) i Sveta Marija (Sancta Maria). Zanimljivo, on ne bilježi Altarec, koji bilježe kanonske vizitacije. Pod brojem 7 Bedeković bilježi Donji Mihaljevec (Mihalyevecz inferior), a pod brojem 8 Čukovec (Csukovecz). Gotovo stotinu godina prije Bedekovića toponim Sveta Marija bilježi Stjepan Glavač u najstarijem zemljovidu Hrvatske koji je izradio jedan Hrvat (u knjizi priložen na str. 7.)

Nakon Drugoga svjetskoga rata ojkonimi koji su se razvili od sanktorema diskriminirani su, jednostavno brisani, pa je tako Sveta Marija dobila nakaradno ime Marija na Muri. U svojem neznanju komunistička administracija izvukla je iz naftalina mađarski toponim Mura Szent Marija. Prevevši ga na hrvatski, brisala je atribut Sveti i tako je dobila absurdan naziv Marija na Muri, iako se mjesto nalazi gotovo na samoj obali Drave. Trajalo je to do 8. rujna 1990. kada je u prisutnosti brojnih oduševljenih mještana Svetoj Mariji vraćeno njezino povjesno ime. Tom sam povjesnom činu, držeći i govor, aktivno bio i nazočan, u svojstvu predsjednika povjerenstva za renominaciju ulica i mjesta u tadašnjoj općini Čakovec, koja je obuhvaćala cijelo Međimurje (svi sanktoreni nisu vraćeni, Sv. Jelena, Sv. Rok).

Koncepcija ove župne monografije nešto je drugačija od nekih objavljenih mjesnih povjesnicu. Iznoseći koncepciju, autori su izričito otklonili ulazak u općepovjesna i općenacionalna pitanja. Ograničili su se "na prikaz župe, župne crkve", prepustivši svjesno politička, gospodarska, sociološka, etnografska i etnološka pitanja stručnjacima tih područja. Ipak, valja reći, svaki će od stručnjaka spomenutih područja mnogo podataka pronaći upravo u ovoj župnoj monografiji.

Monografija "Župa Sveta Marija" prof. Andrije Lukinovića (iskusnoga arhivara i pisca brojnih radova i monografija) i vlč. Pavla Markača (pokretača i pisca nekoliko monografija), s vrlo detaljnom deskripcijom tegobne povijesti stanovnika i crkve Svetе Marije i Mihaljevca, djelo je nepositne vrijednosti. Ono će kao mala mjesna enciklopedija još dugo služiti na ponos i pouku sadašnjim i budućim naraštajima Svetе Marije i Mihaljevca.

Dr. Zvonimir BARTOLIĆ

**TAJANA SEKELJ IVANČAN: EARLY MEDIEVAL POTTERY IN NORTHERN CROATIA.
TYPOLOGICAL AND CHRONOLOGICAL POTTERY ANALYSES AS INDICATORS
OF THE SETTLEMENT OF THE TERRITORY BETWEEN THE RIVERS DRAVA AND SAVA
FROM THE 10TH TO 13TH CENTURIES AD
(RANOSREDNJOVJEKOVNA KERAMIKA U SJEVERNOJ HRVATSKOJ.
TIPOLOŠKO-KRONOLOŠKA ANALIZA KERAMIKE KAO NASEOBINSKIH POKAZATELJA
U MEĐURJEČJU DRAVE I SAVE OD 10. DO 13. STOLJEĆA)
BAR International Series 914, Oxford, 2001., 335 str.**

Knjiga dr. Tajane Sekelj Ivančan, znanstvene suradnice Instituta za arheologiju u Zagrebu, vrijedan je doprinos poznavanju srednjovjekovlja savsko-dravskog međurječja. Dapače, možemo naglasiti kako knjiga svojom sveobuhvatnošću, a opet detaljnom razradom zacrtane problematike, predstavlja raritet u arheološkoj literaturi koja obrađuje ranosrednjovjekovno razdoblje sjeverne Hrvatske od 10. do 13. stoljeća. Osnovicu te studije čini autoričin prijašnji rad Catalogue of Medieval Sites in Continental Croatia, BAR S615, Oxford, 1995., koji sadrži katalog srednjovjekovnih arheoloških nalazišta kontinentalne Hrvatske. Statističkom analizom srednjovjekovne građe autorica je došla do jasne spoznaje o nedostatku tipološke i kronološke analize arheološkog materijala koji najvećim dijelom čine keramički nalazi. Knjiga je rezultat višegodišnjeg prikupljanja podataka i studiranja arheološke srednjovjekovne građe pohranjene u muzejima sjeverne Hrvatske. Ona je rezultat i iscrpnog proučavanja analiza provedenih na materijalu koji potječe iz dobro istraženih i dokumentiranih europskih srednjovjekovnih nalazišta, a čiji se rezultati istraživanja, na osnovi povijesnih društveno-političkih značajki, mogu primjeniti pri proučavanju srednjovjekovlja na prostoru današnje sjeverne Hrvatske. T. Sekelj Ivančan iz opsežnog je opusa izdvojila keramičku građu s arheoloških nalazišta naseobinskog karaktera koji jednim dijelom pripadaju razdoblju za koje postoji dobro istražena groblja. Kao gornja vremenska granica uzeta je tatarska provala u ove krajeve 1242. godine koja se očitovala u dosadašnjim arheološkim istraživanjima zaposjedanih groblja. U promatranom razdoblju dolazi i do gradnje crkava romaničkog stila te su u obradu uzeti i nalazi keramike pronađeni na tim nalazištima sakralnog karaktera.

Knjiga je napisana na engleskom jeziku i objavljena u ediciji engleskog izdavača British Archaeological Reports čija je djelatnost izdavanje isključivo specijaliziranih arheoloških studija. Sastoji se od nekoliko tekstualnih cjelina koje obuhvaćaju autoričin predgovor (Foreword, str. 1), uvod u problematiku (Introduction, str. 2), pregled povijesnih događanja (Summary of principal historical events, str. 3 - 5), pregled povijesti istraživanja naselja (Historical summary of investigations of settlements, str. 6 - 9).

Slijedi popis lokaliteta abecednim redom (List of localities by alphabetical order, str. 10 - 64) gdje su iznesene generalije o nalazištima s kojih potječe promatrana građa, kao i o građi koja se čuva u muzejskim ustanovama bez točnih podataka o porijeklu. Svako nalazište popraćeno je topografskom kartom u mjerilu 1: 25000 s točno označenim položajem. Za nalazišta koja su arheološki iskopavana prikazani su situacijski planovi, tlocrti i presjeci relevantnih arheoloških struktura i slojeva. S područja današnje Osječko-baranjske županije prikazano je 21 nalazište. Razmatran je i materijal koji potječe s nepoznatih lokaliteta, a čuva se u Arheološkome muzeju u Zagrebu i u Muzeju Slavonije u Osijeku, kao i slučajni nalaz iz Dalja. S područja Koprivničko-križevačke županije izdvojeno je 19 nalazišta, Vukovarsko-srijemske 16, Požeško-slavonske sedam, Virovitičko-podravske šest, Brodsko-posavske tri te po dva nalazišta s područja Bjelovarsko-bilogorske, Međimurske, Varaždinske i Zagrebačke županije. Za pojedina nalazišta, na kojima su obavljana arheološka stratigrafska iskopavanja, autorica

je obradila keramičke nalaze i dala tablične prikaze udjela određenih oblika posuda, dijelova posuda te ukrasa, promatrujući ih kroz arheološke kontekste u kojima su pronađeni.

Sljedeća cjelina bavi se tipološkom i kronološkom analizom keramike i kompariranjem s keramičkim nalazima koji potječu s nalazišta izvan savsko-dravskog međurječja (Typological and chronological analyses of pottery with analogies from the sites outside the Sava-Drava interfluves, str. 65 - 97). Prije nego što se upustila u klasifikaciju keramike, autorica je odredila neke terminološke i metodološke smjernice. U dosadašnjoj znanstvenoj i stručnoj literaturi, koja obrađuje naseobinsku keramičku građu s područja Hrvatske, nije bilo pokušaja ujednačenog definiranja termina za pojedine vrste posuđa, definiranja pojedinih grupa, tipova i varijanti posuda, kao niti pokušaja analiziranja opsežne keramičke građe radi dobivanja relativne kronologije. Nalazi su uglavnom opredjeljivani u široki vremenski raspon srednjeg vijeka. Čak i obilje keramičkih nalaza iz nekog istraživanja ne može nam pružiti relevantne podatke bez jasnog metodološkog pristupa koji mora počivati na nekim utvrđenim odrednicama. T. Sekelj Ivančan analitički obrađuje keramičke nalaze s promatranog područja po uzoru na analize napravljene izvan granica Hrvatske. Podaci o svakom predmetu grupirani su u nekoliko skupina: osnovni podaci podijeljeni u opće i metričke; tehnološki podaci koji sadrže informacije o boji posude, fakturi i tehnicu izrade; morfološki podaci grupirani prema funkcionalnom obliku i tipologizacija pojedinih oblika te podaci o ukrašavanju posuda, pri čemu se razlučuju tipovi ukrasa i njihov smještaj na posudi te tehnike ukrašavanja. Keramički materijal autorica tretira analitički i interpretativno. Za svaki predmet predloženi su u tablicama iscrpni metrički podaci, a navedeni su i statistički grafički podaci o udjelu određenih tipova posuda i njihovih varijanti. Cjelina završava potpoglavljem o analogijama te kronološkim opredjeljenjem keramike.

U sljedećem poglavlju obrađuje problematiku naseljavanja hrvatskog savsko-dravskog međurječja od 10. do 13. stoljeća (Settling of the Croatian Sava-Drava interfluves from the 10th to the 13th centuries, str. 98 - 114). Temi je pristupljeno s aspekta promatranja organizacije naselja (na onim nalazištima gdje je to bilo moguće), postojanja graditeljskih i radioničkih aktivnosti u naselju, promatranja horizontalne stratigrafije nalazišta. Priložene su karte s prikazima rasprostranjenosti nalazišta naseobinskog karaktera, nalazišta sakralnog karaktera s pojedinačnim grobovima ili većim grobljima, nalazišta s tragovima graditeljskih aktivnosti te karta s prikazom rasprostranjenosti mačeva, slučajnih nalaza i ostava novca iz razdoblja od 10. do 13. stoljeća.

Zaključnim razmatranjem (Concluding remarks, str. 115 - 116) završava tekstualni dio znanstvenog aparata, a slijede iscrpan popis korištene literature (str. 117 - 125), popis kratica, karata, slika, tablica i sl.

Drugi dio knjige čini katalog nalaza, koji se sastoji od 25 tabli s crtežima i fotografijama keramičkih posuda i ulomaka posuda te detaljnijim kataloškim opisom svakog predmeta (Catalogue, Plates I-XCV, str. 135 - 335).

Knjiga T. Sekelj Ivančan može poslužiti kao svojevrsna sinteza dosadašnjih saznanja o ranosrednjovjekovnim naseljima sjeverne Hrvatske iz razdoblja od 10. do 13. stoljeća. S druge strane, iscrpnim analitičkim pristupom obradi keramičke građe, knjiga postaje neizostavna literatura u znanstvenim i stručnim krugovima, posebice onima koji se bave razdobljem hrvatskog ranog srednjeg vijeka.

Tatjana TKALČEC

ZBORNIK UZ 70. OBLJETNICU DRAGUTINA PAVLIČEVIĆA**Ur. Ivan Čizmić, Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", Zagreb, 2002., 446 str.**

Poznati hrvatski povjesničar Dragutin Pavličević rođen je 15. siječnja 1932. u Luci Krmpotskoj pokraj Novog Vinodolskog. Odrastao je u Pleternici, u požeškom kraju, gdje su se njegovi roditelji nastanili 1935. godine. Školovao se u Pleternici, Požegi, Zagrebu i Beogradu. Na Sveučilištu u Zagrebu doktorirao je 1976. povjesne znanosti. Radni vijek počeo je 1950-ih godina, najprije kao nastavnik a onda i kao ravnatelj osnovne škole u Pleternici. Poslije je bio profesor na Pedagoškoj akademiji u Petrinji i ravnatelj tamošnje gimnazije. Početkom 1970-ih godina postaje urednikom povijesti u zagrebačkoj izdavačkoj kući "Školska knjiga". Zatim je dvadesetak godina radio u Institutu (kasnije Zavodu) za hrvatsku povijest pri Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Bio je na usavršavanju u Grazu, Beču, Bratislavi i Marburgu. Posljednjih pet godina bio je zaposlen u Institutu društvenih znanosti "Ivo Pilar" u Zagrebu, odakle je krajem 2002. otisao u redovnu mirovinu. Uz Podravinu je vezan obiteljski (supruga mu je iz Koprivnice).

Tijekom proteklih 40-ak godina Pavličevićeva plodnog znanstvenoga rada nastao je respektabilan opus od gotovo 400 bibliografskih jedinica znanstvenih, preglednih, stručnih i popularnih radova. Napisao i objavio nekoliko monografija i sinteza, više udžbenika i priručnika, uredio i priredio niz zbornika i drugih djela, a njegova su djela prevedena i na strane jezike. Potvrdio se kao znanstvenik, urednik i predavač. Kao poseban oblik priznanja za njegov višegodišnji rad, Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar" objavio je početkom 2003. u ediciji "Pro historia croatica" poseban Zbornik uz 70. obljetnicu Dragutina Pavličevića. Uredio ga je Ivan Čizmić, a u njemu je svoje priloge objelodanilo 40 suradnika iz Hrvatske i inozemstva.

Zbornik se sastoji od četiri dijela. U prvom su životopis i bibliografija profesora Pavličevića. U drugom su prilozi o pojedinim aspektima njegove plodne i raznovrsne povjesničarske djelatnosti: o sintezama i sintetskim pregledima, agrarnim odnosima i kućnim zadrugama, istočnom pitanju, gradičanskim i drugim Hrvatima u okolnim zemljama, udžbenicima povijesti i dr. Treći dio obuhvaća 27 historiografskih priloga pozvanih suradnika, vrsnih stručnjaka na području povjesne znanosti, pretežno o raznim temama iz hrvatske povijesti od srednjovjekovlja do suvremenosti. Četvrti dio sadrži nekoliko priloga iz pera hrvatskih sociologa i demografa.

Pišući o Pavličevićevim znanstvenim prilozima te nastavnoj i stručnoj djelatnosti, Mira Kolar ističe plodnost i raznovrsnost njegova djelovanja. Srećko Lipovčan analizira Pavličevićeve sintetske preglede i sinteze, zadržavajući se posebno na njegovoj Povijesti Hrvatske koja je između 1994. i 2002. doživjela tri izdanja. Agrarnim odnosima i kućnim zadrugama, posebnom području Pavličevićeva istraživačkog interesa, posvećen je prilog Krešimira Bušića. O Pavličevićevim radovima o Hrvatima i istočnom pitanju piše Ljiljana Dobrovšak. Pisac ovih redaka prikazao je njegove rade i djelatnosti na području istraživanja povijesti Hrvata u okolnim zemljama. Gradičansko-hrvatski povjesničar Robert Hajszan portretira Pavličevića kao "Gradičanca", apostrofirajući njegove odnose i suradnju s Gradičem i gradičanskim Hrvatima. O Pavličeviću kao uredniku i piscu udžbenika piše Franko Mirošević. Dragutin Pasarić, bivši Pavličevićev student, prisjeća se slikovitosti i uvjerljivosti njegovih predavanja.

Raspravljujući o pojavi i razvoju glagoljice i staroslavenskog bogoslužja u Hrvatskoj, Mile Bogović u svom prilogu s ne baš neuvjerljivom argumentacijom zastupa stajalište kako je pitanje ishodišta glagoljice potencijalno znatno slojevitije od uvriježenoga vezivanja moguće pojave toga pisma uz slavenske apostole Ćirila i Metoda. Srednjovjekovna hrvatska loca credibilia - središta pismenosti i kulture - predmet su priloga Ante Gulina. Bugarska povjesničarka Rumjana Božilova daje prikaz hrvatsko-bugarskih odnosa tijekom proteklih 11 i pol stoljeća. Miroslav Bertoša piše o turskim trgovcima u luci Poreč i donosi tri dokumentirana fragmenta o tome iz prve polovice 17. stoljeća. Ive Mažuran iznosi spoznaje o bitci kod Sente i habsburškom prodoru u Bosnu 1697., promatrajući ih kao

uvod u pregovore o miru između Svetе lige i Osmanskoga Carstva 1699. godine. Idući tragom inventara crkve Sv. Petra u Supetarskoj Drazi, Lovorka Čoralić daje prinos poznавању crkvene proшlosti otoka Raba. Nenad Moačanin bavi se u kratkim crtama problematikom "autonomije" osmanske Bosne. S krajiškim jelima i pićima u Karlovačkom generalatu i Banskoj krajini u 18. i 19. stoljeću upoznaje nas Ivan Jurišić. Agneza Szabo portretira istaknute žene iz jastrebarske i zagorske grane grofova Erdödy. Vukotinovićev Ilirisam i kroatisam iz 1842., klasično djelo hrvatske publicistike, analizira Srećko Lipovčan. Na gospodarsko proučavanje dalmatinskog seljaštva tijekom 19. stoljeća osvrće se Stjepo Obad. Filip Potrebica analizira obrt u Požeškoj županiji u vrijeme ukidanja cehova u drugoj polovici 19. stoljeća. O ulozi tajnika Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu, Milana Krešića, u hrvatskom gospodarstvu raspravlja Mira Kolar. Ivica Golec piše o vojnem komunitetu Petrinji u posljednjem desetljeću njegova opstanka, tj. u vremenu između 1861. i 1871. godine. Analiza "Srbobrana", srpskog narodnog kalendaru u vremenu između 1892. i 1903., predmet je priloga Mate Artukovića. Hrvoje Matković piše o ulozi Stjepana Radića u hrvatskoj politici potkraj 19. stoljeća. Stjepan Matković ocrtava politički profil Eugena Kumičića na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Odjeke skupštinskoga pokreta u Hrvatskoj 1903. među američkim Hrvatima opisuje Ivan Čimić. Ivo Perić portretira zastupnike Hrvatske pučke seljačke stranke u Hrvatskom saboru od 1908. do 1918. godine. Ljubomir Antić analizira tisak kao vrelo za istraživanje iseljeničkog fenomena u Dalmaciji do Prvoga svjetskog rata. O Hrvatima iz južnougarskih područja u godinama od 1918. do 1920. piše Ante Sekulić. Zlatko Matijević iznosi spoznaje o nastanku i djelovanju hrvatskih političkih stranaka u Bosni i Hercegovini od prvoprosinačkog akta 1918. do ožujskih parlamentarnih izbora 1923. godine. Djelatnost krčkog biskupa J. Srebrniča/Srebrnića u Kraljevini SHS od 1918. do 1929. predmet je priloga Petra Strčića. O sustavu političkog terora u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova raspravlja Bosiljka Janjatović. Frano Glavina upozorava na neobjavljeni novinski napis Jea Matošića iz 1941. godine. Revolucionarnu praksu jugoslavenskih komunista 1941./42. raščlanjuje Josip Jurčević. Na temelju građe iz američkih arhiva i drugih vreda, Tvrto Jakovina upozorava da američki predsjednik Nixon, koji je 1970. za posjeta Zagrebu uskliknuo "Živjela Hrvatska!", u biti nije podupirao "hrvatsko proljeće".

Ivan Rogić u svome sociološkom prilogu daje obzor razumijevanja uloge elita u hrvatskoj modernizaciji. Drago Čengić na primjeru Međimurja raspravlja o lokalnom okružju i državi kao činiteljima poduzetničkog razvoja. O reprodukciji radno-sposobnog stanovništva u Hrvatskoj piše Alica Wertheimer-Baletić. Prisilnim i drugim ratom, prouzročenim migracijama stanovništva Hrvatske tijekom 1990-ih godina, bave se u svome demografskom prilogu Dražen Živić i Nenad Pokos.

Zbornik dr. Pavličevića zbir je vrijednih priloga iz pera vrsnih stručnjaka za hrvatsku prošlost i sadašnjost. Osim historiografskih, u zbornik je uvršteno i nekoliko socioloških i demografskih radova koji mu daju određenu notu interdisciplinarnosti kakva se u nas još dosta rijetko sreće u publikacijama ove vrste. Zbornik koji je pred nama nije samo prigodan oblik priznanja zaslužnom pojedincu nego je u mnogočemu i doprinos hrvatskoj historiografiji. Jednom riječju, to je knjiga koju valja imati.

Željko HOLJEVAC

KUTINA, POVIJESNO-KULTURNI PREGLED S IDENTITETOM DANAŠNJCICE Matica hrvatska, Kutina, 2003.

U izdanju Matice hrvatske izlazi 2003. godine dugoočekivana monografija Kutine, "Kutina, povijesno-kulturni pregled s identitetom današnjice". Monografija je plod zajedničkog rada lokalnih stručnjaka, stručnjaka Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatskog instituta za povijest i Instituta "Ivo Pilar". Na

560 stranica nudi se ne samo povjesni i kulturni pregled Kutine i kutinske okolice (općine Popovača i Velika Ludina), već i razmišljanja Kutinčana o trenutačnoj i budućoj situaciji u gradu.

Nakon riječi nakladnika (str. 4) i predgovora (str. 5 - 15), tj. literarno inspiriranog sastavka lokalnog povjesničara Dragutina Pasarića o ljepoti Kutine i Moslavine, "Kutino, svijete moj", slijedi prva cjelina "Geografsko-demografske značajke kutinskog kraja" (str. 17 - 61). U prilogu Dražena Živića i Nenada Pokosa "Geografske značajke kutinskog kraja (grad Kutina, općine Popovača i Velika Ludina)" (str. 19 - 34) opisani su prometno-geografski položaj, reljef, klima, vode, tla i biljni pokrov te položaj u suvremenoj prostorno-geografskoj regionalizaciji Hrvatske. Njihov drugi prilog, "Demografska obilježja kutinskog kraja" (str. 34 - 59), osvrće se na popisno i prirodno kretanje stanovništva te strukturu stanovništva s obzirom na djelatnosti, aktivnost, spol, dob, naobrazbu i narodnost.

Druga, ujedno i najveća cjelina, "Povjesni pregled" (str. 61 - 379) počinje radom poznate kutinske arheologinje Ane Bobovec "Tragom arheoloških nalazišta Moslavine, najstarija svjedočanstva o postojanju života i ljudske djelatnosti na području Moslavine" (str. 63 - 85). Njezin prilog svjedoči o bogatim nalazištima iz neolitika, eneolitika, brončanog i željeznog doba te rimskog razdoblja i razvijenog srednjeg vijeka, ali i o potrebi budućih sustavnih istraživanja povijesti Moslavine. Marko Bedić posvećuje svoju pozornost srednjovjekovnoj župi Gračenica te položaju Kutine u kasnom srednjem vijeku "Kutina - najveće mjesto srednjovjekovne župe Gračenica" (str. 86 - 92). "Srednjovjekovni utvrđeni gradovi i posjedi u Moslavini" (str. 93 - 125) prilog je Milana Kruheka o brojnim utvrdama i posjedima u Moslavini (Moslavina, Garić, Jelen-grad, Košuta-grad, Bršljanovac, Deča, Plovdin, Desnica, Kutina, Gračenica), njihovu nastanku, djelovanju i "kraju" u turskim osvajanjima u 16. stoljeću. Budući da je područje Moslavine bilo rubno područje turskih osvajanja, Ive Mažuran u svom prilogu "Kutina i okolica u 18. stoljeću" (str. 125 - 147) opisuje oslobođanje od turske vladavine te proglašenje Kutine i njezine okolice komorskim dobrom zbog bogatih prirodnih resursa. O grofovima Erdödy, jednoj od najmoćnijih velikaških obitelji u Hrvatskoj, njihovu dolasku u Hrvatsku, obrambenim ratovima s Turcima, djelovanju u doba hrvatskog preporoda i modernizacije te posjedima u Moslavini pisala je Agneza Szabo u prilogu "Istaknuti članovi obitelji Erdödy s posebnim osvrtom na grad Kutinu" (str. 147 - 171). Ona je ujedno i autorica priloga "Kutina u doba hrvatskog narodnog preporoda i prvih desetljeća modernizacije" (str. 215 - 223). Dragutin Pavličević istražio je prilike na kutinskom i moslavačkom vlastelinstvu početkom 19. stoljeća te se pozabavio seljačkim nemirima i bunama, njihovim uzrocima i povodima, kolovođama, tijekom buna te istragom, suđenjima i kažnjavanjem pobunjenika u poglavlju "Nemiri i bune na kutinskom i moslavačkom vlastelinstvu 1815. - 1816. i 1837. godine" (str. 172 - 199).

"Trgovište Kutina i kutinski kotar u zbivanjima 1848. godine" (str. 199 - 214) Filipa Potrebice pokazuje da ni kutinski kraj nije "mirovao" 1848. godine, dapače djelovanje jednog od vodećih iliraca Ljudevita Vukotinovića vezano je uz Moslavinu. Zajednički rad Dragutina Pavličevića, Marka Bedića i Maje Pasarić "Gospodarsko-društveni razvoj Kutine i Kutinštine u drugoj polovici 19. st." (str. 224 - 254) obraća najviše pozornosti na rad podružnica gospodarskog društva Hrvatske, gospodarske izložbe, lonjskopoljsku aferu, hajdučiju Joce Udmanića i gradnju prve željezničke pruge preko Kutine 1897. godine. O upravno-političkim i društvenim promjenama, životu i strukturi stanovništva koja se mijenja raspadom kućnih zadruga i doseljavanjem iz krških krajeva izvještava Dragutin Pavličević u prilogu "Dogadjajnica ili kronika kutinskog područja u prijelaznom razdoblju, 1848. - 1903." (str. 255 - 261). Prilog Mire Kolar "Kutina i Moslavina na početku 20. stoljeća, do 1918. g." (str. 262 - 280) daje cjelokupnu gospodarsko-društvenu sliku prijeratne situacije u Moslavini. "Nemiri i politička previranja u Kutini potkraj 1918. godine" (str. 281 - 295) prilog je Dražena Kovačevića o nemirima i pljačkama u Kutini, ali i o političkim zahtjevima za demokracijom i republičkim uređenjem države. "Političko opredjeljivanje stanovništva kutinskoga kraja između dva svjetska rata" (str. 296 - 312) prilog je Hrvoja Matkovića u kojem autor utvrđivanjem rezultata skupštinskih izbora i njihovom analizom za kutinski

kraj dolazi do pouzdanih podataka i sigurnih pokazatelja o političkom opredjeljivanju stanovništva. Franko Mirošević opisuje razvoj antifašističkog pokreta i partizanskog rata u Moslavini u prilogu "Ratne prilike u Kutinskom kotaru i u Moslavini 1941. - 1945." (str. 313 - 327). Sljedeći prilog "Od "preokreta" do demokracije, 1945. - 1990." (str. 328 - 342) Dragutina Pasarića svojevrsna je kronologija događanja tijekom godina provedenih u SFRJ. Situaciju Kutine u novostvorenoj RH, stvaranje višestranačja, težnje za Moslavačkom županijom te djelovanje Stožera za obranu Petrokemije opisuje Ivan Gračaković u radu "Kutina u demokratskoj i samostalnoj Hrvatskoj" (str. 343 - 360). Budući da je kutinski kraj opet bio crta obrane, pozornost zaslužuje i poglavlje "Kutina u Domovinskom ratu" (str. 361 - 372) Dragutina Pasarića. U povjesnom dijelu nalaze se i sjećanja o životu, tj. djetinjstvu u Kutini, na mostu uz Kutinicu, 40-ih godina 20. st. rođene Kutinčanke Vlaste Tovornik Pazdera "Kutinsko djetinstvo u tri države" (str. 373 - 378). Esejom "Stari mlin moga djeda" (str. 378 - 379) učenice kutinske gimnazije "Tin Ujević" Sanele Orjević završava povjesni pregled Kutine i njezine okolice.

Treća cjelina "Kulturna baština" (str. 381 - 518) počinje prilogom Marijane Horvat, Željke Brlobaš i Ankice Čilaš "Kutinski govor" (str. 383 - 398) u kojem autorice analizom govora starih i mladih pokušavaju odgonetnuti što je to zapravo kutinski govor. Vanda Karač u prilogu "Pregled urbanog razvoja i arhitektonske baštine Kutine" (str. 398 - 429) opisuje Kutinu kao grad velikih kontrasta zbog postojećih različitih slojeva spomeničke baštine (od antike do suvremenog urbanog razvoja). Doris Baričević autorica je prvog priloga o baroknoj crkvi Marije Snježne u Kutini "Unutarnje uređenje župne crkve Majke Božje Snježne u Kutini i kapela na Gojlu" (str. 429 - 435) u kojem najviše pozornosti posvećuje oltarima. Analiza slika i pokušaj odgonetanja njihovih autora središnja je tema Marije Mirković u prilogu "Zidne i svodne slike u crkvi Marije Snježne u Kutini" (str. 436 - 451). "Stilska obilježja i tematika štafelajnih slika u crkvi Majke Božje Snježne u Kutini" (str. 452 - 460) rad je Mirjane Repanić-Braun o likovnim osobitostima i značenju tih slika, koje se skladno uklapaju u barokni interijer. Zlatko Karač pozabavio se u radu "Kutinska sinagoga" (str. 461 - 483) sudbinom jedne od vrijednih spomeničkih građevina nastalih na području Kutine, ali, nažalost, i nepovratno izgubljene. "Galerija Muzeja Moslavine" (str. 484 - 492) rad je Mladena Mitra koji opisuje osnivanje Galerije i nastanak njezinih zbirk. Slavica Moslavec daje pregled graditeljske baštine, narodnih nošnji, manifestacija narodnog stvaralaštva i narodnih običaja u prilogu "Pučka tradicija u pamćenju i suvremenom životu Kutine i jugoistočne Moslavine" (str. 493 - 509). Posljednji prilog u ovoj cjelini je "Pučko otvoreno učilište" (str. 510 - 518) Ljerke Čorak o povijesti i današnjem djelovanju te institucije.

Posljednja, četvrta cjelina "Elementi kutinskog života" (str. 519 - 554) sastavljena je od samo dva priloga: "Kutinčani o svom gradu" (str. 521 - 539) Ivana Rogića, Vlade Šakića, Anke Mišetić i Gerana Marka Miletića te "Ilustracije kutinskog ponosa" (str. 541 - 554) Dragutina Pasarića, koji se temelje na anketama provedenim među Kutinčanima o poimanju grada i gradskih vrijednosti.

Monografija Kutine završava sažecima na engleskom, njemačkom i talijanskom jeziku, namijenjenim budućim posjetiocima, o povijesti i ljepoti Kutine i okolice s kojima se moram i ja složiti.

Come to Kutina! Youll never forget it!

Kommen Sie nach Kutina, es wird Ihnen bestimmt in Erinnerung bleiben!

Venite a Kutina! Ne serberete un bel ricordo!

Monografija Kutine zaslužuje pozornost prvenstveno zbog stručnosti i raznolikosti sadržaja, ali i zbog brojnih fotografija. Ona je ujedno i početak popularizacije istraživanja bogate, ali zasad neistražene povijesti i kulturne baštine Moslavine.

Silvija PISK

140 GODINA ŽELJEZNICE U ZAGREBU (1862 - 2002), Zbornik znanstvenog skupa**Hrvatske željeznice d.o.o. i Zavod za arhivistiku, pomoćne povijesne znanosti****i filmologiju Hrvatskog državnog arhiva****Suizdavači: Sekcija za ekonomsku i socijalnu povijest Hrvatskog nacionalnog odbora****za povijest, Centar za ekonomsku i socijalnu povijest Zavoda za hrvatsku povijest****Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 120 str., Zagreb, 2003.**

U povodu 140. obljetnice otvaranja željezničke pruge Zidani Most - Zagreb - Sisak, održan je 1. listopada 2002. godine u Zagrebu znanstveni skup "140 godina željeznice u Zagrebu (1862 - 2002)". Skup su zajednički organizirali Hrvatske željeznice i Zavod za arhivistiku, pomoćne povijesne znanosti i filmologiju Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu, te članovi Sekcije za ekonomsku i socijalnu povijest Hrvatskog nacionalnog odbora za povijest i Centra za ekonomsku i socijalnu povijest Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta. Tom su prilikom Hrvatski državni arhiv i Hrvatski željeznički muzej priredili i istoimenu izložbu, a neposredno nakon skupa tiskan je i zbornik u kojem su okupljeni svi podneseni referati. Uz priložene tekstove zastupljen je i velik broj kartografskih i slikovnih prikaza.

Urednica zbornika Mirela Slukan Altic ističe u predgovoru kako gradnja željezničke pruge nije značila prekretnicu samo u prometnom povezivanju Hrvatske, već je daljnji razvoj željezničke mreže u velikoj mjeri predstavlja snažan poticaj gospodarskom razvoju tada tek stasaloj industrijskoj proizvodnji u Hrvatskoj.

Konstatirajući iznimnu važnost Zagreba u riječnom, cestovnom i željezničkom prometu, u svom radu "Uključivanje Zagreba u europsku željezničku mrežu 1862. godine" Mira Kolar naglašava kako 1862. godina predstavlja ne samo početak uključivanja Zagreba u željeznički promet u Europi, nego i početak njegova pretvaranja iz kulturnog i političkog središta u gospodarsko središte šireg područja. Analizirajući razvojni put i teškoće pri gradnji pruge u kontekstu postojanja alternativnih planova koji su išli u prilog izoliranja i zaobilazeњa Zagrebu (gradnja pruge od Zemuna do mora), autorica zaključuje kako, unatoč nedostatku svečanog obilježavanja otvaranja pruge, dolazak prvog vlaka sa sisačke strane u Zagreb znači početak novog doba u prometnoj povijesti Hrvatske. Zagreb je na taj način postao kao glavni grad Hrvatske i nezaobilazna spojnica Dalmacije i Slavonije.

Helena Bunijevac u radu "Izgradnja pruge Zidani Most - Zareb - Sisak kao početak oblikovanja zagrebačkog željezničkog čvorišta" analizira nastanak te pruge s pozicija sjecišta prometnih longitudinalnih i transverzalnih smjerova kojima se otvaranjem ove pruge 1862. godine ostvario najkraći put između zapadne, srednje i istočne Europe te Jadrana. Autorica napominje kako su ovakve izravne veze zapadnoeuropejskih zemalja s jugoistokom Europe pridonijele ranom uključivanju Zagreba i njegove šire okolice u sustav europske željezničke mreže.

"Historijsko-geografsko značenje pruga u sjeverozapadnoj Hrvatskoj" naslov je rada Dragutina Feletara i u njemu autor analizira sve one čimbenike (povijesne, geografske, ekonomske itd.) koji su presudno utjecali na razvoj željezničke mreže na prostoru sjeverozapadne Hrvatske. Feletar također analizira najvažnije njene smjerove, kao što su međimurska pruga, zakanjsko-koprivnički smjer, zagorska pruga, te pakračke i bjelovarske pruge, da bi na kraju dao jasnu razradu suvremenog razvoja i demografsko-ekonomskog značenja željezničkih pruga na hrvatskom sjeverozapadu.

Naglasak u radu Mirele Slukan Altic "Željezničke pruge i kolodvori u regulacijskim osnovama grada Zagreba" jest na utjecaju gradnje željezničke mreže na svekoliki urbani razvoj grada Zagreba. S jedne strane, ističe autorica, dolazak željeznicke za grad Zagreb označava početak bržega gospodarskog razvoja (posebice njegove industrije), a s druge strane, željeznicu i njezini ključni objekti (kolodvori) postaju dominantan čimbenik budućeg urbanističkog razvoja Zagreba. U radu se također analiziraju

planovi i rasprave o smještaju i budućnosti pruga i kolodvora te o njihovu utjecaju na daljnji razvoj grada.

U radu "Željezničko povezivanje grada Zagreba s dolinom rijeke Drave u 19. stoljeću" Hrvoje Petrić analizira pitanje željezničkog povezivanja grada Zagreba s dolinom rijeke Drave u kontekstu složenih procesa koji su se tijekom 19. stoljeća odvijali na panonskom prostoru. Osim što objašnjava niz prijedloga vezanih uz gradnju željezničkih veza sa Zagrebom dolinom rijeke Drave, pozornost usmjeruje na planiranje te otvaranje dviju željezničkih veza grada Zagreba s ovim dravskim prostorom 1870. i 1886. godine. Te su veze, zaključuje Petrić, učinile Zagreb željezničkim čvorишtem u kojem su se stjecale pruge iz panonskog, jadranskog, podunavskog i alpskog prostora.

Željko Holjevac u radu "Hrvatski tisak o dolasku željeznice u Zagreb 1. listopada 1862. godine" iznosi prve vijesti o tome u hrvatskim novinama te razloge očite skromnosti u priopćavanju o prvom dolasku vlaka pronalazi u različitim političkim i drugim stajalištima njihovih urednika.

O nastanku i djelovanju Hrvatskog željezničkog muzeja te o vrijednoj izložbenoj građi i raritetnim željezničkim vozilima, kao i o nužnoj i hitnoj potrebi zaštite muzejske građe, piše u radu "Razvoj i djelovanje Hrvatskog željezničkog muzeja" Helena Bunjevac.

Ivan Mirnik u radu "Željezničke medalje" prikazuje nekoliko vrijednih austrijskih, bosansko-hercegovačkih, engleskih, hrvatskih, ruskih i talijanskih medalja i plaketa iz 19. i 20. stoljeća koje se odnose na željeznice i tunele, a čuvaju se u numizmatičkoj zbirci zagrebačkog Arheološkog muzeja.

Analizirajući "Perspektive razvoja željezničke pruge državna granica - Savski Marof - Zagreb Zapadni kolodvor - Sisak", Damir Brkić zaključuje kako u usporedbi s razdobljem prije posljednjeg rata (1991. - 1995.) prijevoz u cijelini na toj pruzi bilježi pad, dok je jedino iznimka gradsko-prigradski prijevoz koji se povećao nekoliko puta.

U zajedničkim radovima Srećka Kreča, Antuna Stipetića i Slobodana Kaštela "Paneuropski prometni koridori i drugi međunarodni prometni smjerovi u Hrvatskoj (utvrđivanje potrebe za ažuriranjem, dopunom i dalnjim aktivnostima) te Josipa Božičevića, Srećka Kreča i Dragana Bdanjka "Stanje željeznica u svijetu i Europi i tržišno usmjereni preustroj željeznice", sa stručnog se aspekta promatraju i analiziraju domaći i svjetski trendovi razvoja željezničkog prometa.

Zbornik završava prilogom s okruglog stola o budućnosti hrvatskih željeznica, koji je održan 1. listopada 2002. u Hrvatskom državnom arhivu u sklopu proslave Dana Hrvatskih željeznica.

Ivica ŠUTE

GRADSKO KOMUNALNO PODUZEĆE KOMUNALAC 1958. - 2003. - POLA STOLJEĆA U SLUŽBI GRADA KOPRIVNICE, Meridijani, Koprivnica 2003., 147 str.

Povodom obilježavanja 45. godišnjice djelovanja Gradskog komunalnog poduzeća Komunalac u Koprivnici,izašla je u nakladi Nakladničke kuće Meridijani početkom 2003. godine spomenica "Gradsko stambeno poduzeće Komunalac 1958.-2003. - Pola stoljeća u službi grada Koprivnice". Izdavanje ove spomenice potaknulo je samo poduzeće Komunalac, knjigu su uredili dr. Dragutin Feletar, Krinoslav Godek, Josip Pobi i Nedjeljko Potroško, a autori teksta su dr. Dragutin Feletar i Hrvoje Petrić. Spomenica je bogato opremljena fotografijama iz prošlosti i sadašnjosti Koprivnice i djelovanja komunalne službe u Koprivnici te samog poduzeća Komunalac. Osim fotografija objavljene su i preslike dokumenata važnih za osnivanje i djelovanje Komunalca u ovih 45 godina postojanja, te 12 tablica i nekoliko grafičkih prikaza. U spomenicu nas uvodi predgovor koji je napisao predsjednik

Uprave GKP Komunalca Josip Pobi, u kojem nas ukratko upoznaje s razvojem komunalne službe u Koprivnici, osnivanjem GKP Komunalca i njegovim djelovanjem danas.

Razvoju komunalne službe u Koprivnici do osnivanja Komunalca 1958. godine posvećeno je cijelo prvo poglavlje spomenice "Povijesni razvitak komunalnih funkcija u Koprivnici do 1958. godine". U ovome poglavlju autori teksta pišu o razvoju komunalne službe u Koprivnici u vrijeme njezina urbanog razvoja, koji počinje krajem 18. stoljeća i svoju kulminaciju doživljava u drugoj polovici 19. stoljeća, kada se ruše stari gradski bedemi, a grad se širi na okolna prigradska naselja koja postaju dio nove urbane cjeline. Uz rušenje gradskih bedema, kao odlučujući faktor u urbanom razvoju Koprivnice, autori teksta navode gradnju željezničke pruge Zagreb - Budimpešta 1869. godine, koja je prolazila kroz Koprivnicu i grad uključila u suvremena gospodarska strujanja. Urbani razvoj potaknuo je modernizaciju komunalne službe, čije začetke u Koprivnici možemo pratiti cijelo 19. stoljeće, dok svoje prve modernije obrise dobiva u vrijeme gradonačelnika Josipa Vragovića (1906. - 1913.). Grad 1910. godine dobiva plinsku rasvjetu, uređuju se gradska groblja i parkovi, prvi put asfaltiraju se gradske ulice, te se uređuje pitanje gradskog vodovoda i kanalizacije. Autori teksta posvetili su posebnu pozornost razvoju svake tih komunalnih funkcija i to od najranijeg spomena u izvorima pa do 1945. godine. U prvim godinama poslije Drugog svjetskog rata komunalna služba u Koprivnici bila je loše organizirana i na niskom tehnološkom stupnju. Osim ekonomске krize koja je pogodila zemlju stradalu u ratu i novog socijalističkog modela gospodarenja, glavni uzrok lošoj organiziranosti i tehnološkom nazadovanju komunalnih službi bila je rascjepkana organizacijska struktura komunalnih funkcija, o čemu autori pišu na kraju prvog poglavlja ove spomenice.

Gospodarski razvoj, porast stanovništva i lagan porast životnog standarda građana krajem pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća povećali su gradske potrebe za komunalnim uslugama. Dotadašnja rascjepkana organizacijska struktura komunalnih funkcija više nije nikako mogla zadovoljiti gradske potrebe, stoga se pristupalo osnivanju jednog komunalnog poduzeća koje će objediniti i rukovoditi svim komunalnim funkcijama. Rješenjem Narodnog odbora općine Koprivnica od 26. travnja 1958. godine osnovano je Komunalno poduzeće Koprivnica, preteča današnjeg GKP Komunalac. Njegovo osnivanje i prve godine rada autori su opisali u drugome poglavlju ove spomenice "Osnivanje i prve godine rada komunalnog poduzeća Koprivnica". Govore o osnivanju Komunalnog poduzeća Koprivnica, o prvim godinama njegova rada i razvoju komunalnih i obrtničkih usluga u gradu do 1966. godine, kada mijenja ime u "Komunalac" - zanatsko, građevno i uslužno poduzeće Koprivnica. Na kraju ovoga poglavlja autori su se osvrnuli na početak plinifikacije koprivničkog kraja 1968. godine gradnjom plinovoda između Jagnjedovca i Koprivnice.

Dalje autori pišu o razvoju Komunalca u razdoblju od 1970. do 1990. godine, tako da su treće poglavlje ove spomenice naslovili "Razvoj GKP Komunalac od 1970. do 1990. godine". U skladu s reorganizacijom socijalističkoga gospodarstva reorganizira se i rad u Komunalcu, porastom stanovništva širi se i grad, a potrebe za komunalnim uslugama postaju sve veće i raznovrsnije. Prateći ovaj trend, broj zaposlenih u Komunalcu se iz godine u godinu sve više povećava, što ilustriraju tabelarni prikazi. Osim komunalnih funkcija. Komunalac povećava raspon svojih djelatnosti te se počinje baviti građevinskom djelatnošću, pružanjem zanatskih usluga te prodajom na veliko i malo opreme i materijala za građevinsku i zanatsku proizvodnju. Proširenje djelatnosti i poboljšanje usluga koje pruža Komunalac prate modernizacija i povećanje tehničke opreme. Godine 1978. Komunalac napušta staro sjedište na Trgu dr. Tome Baradeka i seli se u novosagrađenu zgradu u Mosnoj ulici. Izvanredne rezultate koje je Komunalac postigao u razdoblju do 1990. godine, nastavio je postizati i u samostalnoj Hrvatskoj nakon 1990. godine. Djelovanju Komunalca od osamostaljenja Hrvatske u spomenici su posvećena dva poglavlja. Četvrto poglavlje "Suvremeni razvoj GKP Komunalac od 1990. do danas" napisali su autori prva tri poglavlja u spomenici, dr. D. Feletar i H. Petrić, dok je peto poglavlje, koje je ujedno završno, "Vizija daljnog razvoja GKP Komunalac" napisao predsjednik

Uprave GKP Komunalac Josip Pobi. U četvrtom poglavlju autori pišu o prestrukturiranju Komunalca početkom devedesetih godina u skladu s novom gospodarskom orijentacijom Republike Hrvatske, kada se iz Komunalca izdvaja građevinska djelatnost i organizira u posebno Montažno-građevinsko poduzeće Koprivnica, koje kasnije mijenja ime u Koming. Od trenutačne djelatnosti Komunalca, koja je najbolje iskazana brojnim fotografijama, i o budućim planovima i programima koje tek treba ostvariti, govori u završnom tekstu spomenice predsjednik Uprave GKP Komunalac Josip Pobi, koji je ujedno napisao i predgovor spomenice, te je ovim svojim tekstom dao i zaključnu riječ.

Na kraju spomenice nalazi se "Popis svih zaposlenih u Komunalcu od 1959. do 31. 12. 2002." s njihovim imenima i prezimenima, imenom oca i datumom rođenja, kao i popis osnovnih izvora i literature, koji može dobro poslužiti kao polazna točka svakome tko se želi baviti poviješću Koprivnice i koprivničkoga kraja.

Ova spomenica izvrstan je primjer proučavanja povijesti i važnosti pojedinih lokalnih gospodarskih i uslužnih organizacija i poduzeća te ujedno vrijedan prilog proučavanju gospodarskog i urbanog razvoja grada Koprivnice, a samim time i Hrvatske.

Daniel PATAFTA

**IVANUŠ PERGOŠIĆ, DECRETUM 1574, HRVATSKI KAJKAVSKI EDITIO PRINCEPS,
za tisak priredio i priloge napisao: Zvonimir Bartolić, Matica hrvatska Čakovec
i Zrinski, Čakovec 2003., str. 572.**

Za poznavanje pravne povijesti zemalja krune Sv. Stjepana u ranom novom vijeku nezaobilazno je djelo Ivana Pergošića, Decretum, tiskano u Nedelišću 1574. godine, objavljeno ove godine zaslugom Zvonimira Bartolića iz Čakovca. Nakladnici su u predgovoru napisali: "Najstarija hrvatska kajkavska tiskana knjiga - hrvatski kajkavski editio princeps - Decretum Ivanuša Pergošića, otkako je daleke 1574. u Nedelišću, na dohvrat turskih topova, tiskan sada se tek nakon punih 429 godina u Hrvatskoj ponovno objavljuje... I sama tiskara svjedoči da je Hrvatska bila Europa. Govoreći ovo ipak moramo spomenuti jednu obljetnicu: četiristotu obljetnicu smrti Jurja Zrinskog (1549. - 1603.). Tiskaru je utemeljio kad mu je bilo nešto više od 20 godina. Očito je da bez njegove ne samo ratničke nego i kulturne hrabrosti tiskare u Nedelišću, pa niti Decretuma ne bi bilo."

Decretum Ivanuša Pergošića je nerazdvojan od plodne kulturne djelatnosti obitelji Zrinski na hrvatskom tlu, a pogotovo od znamenitog Jurja Zrinskog (1549. - 1603.). Puni naslov djela je "Decretum koteroga je Werbeuczi Istvan diachki popiszal a poterdl ga ie Laszlou koteri e za Matiasem Kral bil za use Gospode i Plemenitih hotieniem koteri pod Wugherske corune ladanie slisse. Od Ivanussa Pergossicha na Szlovienski izezik obfernien." Kao što se vidi iz naslova, Ivanuš Pergošić je napravio kajkavski prijevod (i prilagodbu) znamenitog pravog djela Tripartitum autora Istvana Werboczyja (Stjepana Vrbovečkog) iz 1517. godine. Werboczy (Vrbovečki) je nakon Dožine bune (1514.) sabrao sve dotadašnje uobičajene pravne norme, koje je prihvatio Ugarski sabor, a potvrdio kralj Vladislav II. Jagelović. Iako djelo nije dobilo kraljev pečat, ono je 1517. bilo tiskano u Beču pod naslovom Decretum opus tripartitum iuris consuetudinarii incliti regni Hungaria (ili skraćeno Tripartitum). Zanimljivo je spomenuti da je 1565. Werboczyjevo djelo preveo na mađarski jezik Balazs Vörös, bilježnik Biharske županije.

Prema Bartolićevoj studiji, Werboczyjev "Decretum ima tri dijela pa mu odatle i alternativni naziv Tripartitum. U literaturi se katkada navodi i pod imenom Tripartit. U prvom dijelu Decretuma govori se o plemstvu, stjecanju plemstva, o plemičkim pravima, privilegijama, o crkvenim nadarbinama, kraljevskim darovnicama, nasljeđivanju plemičkih dobara, o omeđivanju plemičkih posjeda, o bračnom imovinskom pravu... U drugom dijelu Decretuma govori se o zakonima unutar hrvatsko-ugarske

države, zatim o statutima, običajima, privilegijama. Posebno se govori o pečatima, njihovoј vrijednosti i krivotvorinama. Isto tako govori se o sudskim postupcima. U trećem dijelu Decretuma govori se o posebnim pravima u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i Erdelju, govori se o homagiju, kaznama za umorstvo, zločincima, običajima erdeljskih Sikula i o pravnoj regulaciji slobodnih kraljevskih gradova. Na kraju se također govori i o zakletvi Židova..."

Poslije uvodnih tekstova i tumača latinskih riječi, prije Pervoga tituluša, objašnjavajući naslov, Pergošić sam za Decretum veli da su "Na tri strane razdeljene knjige vu koterih su oneh orsagov koteri pod vugersku korunu sliše se pravde od Werböczi Ištvana na diački popisane, a od iste od Ivanuša Pegošića na slovenski jezik obernjene 1574." Autor govori i o Pergošićevu prijevodu. "Pergošićev Decretum se u ponečem razlikuje od Werböczyjevoa. Pergošićeva Perva strana, Pars prima, ima dva tituluša manje. Osim toga, Pergošić je ispustio čitav vrlo opširan Werböczyjev Prologus, Predgovor od 16 tituluša..."

Nakon predgovora slijedi preslik Pergošićeva Decretuma, a potom je tiskana vrijedna transkripcija istog djela koju je načinio Zvonimir Bartolić. Ona će zasigurno biti od neprocjenjive vrijednosti budućim istraživačima hrvatske prošlosti jer na primjeren način približava tekst Decretuma čitateljima.

Posljednji dio knjige čine prilozi kojima je autor Zvonimir Bartolić. Prvi od njih je prilog o hrvatskoj tiskari u Nedelišću u doba Zrinskih. Drugi je opsežna studija o samom djelu Decretum Ivanuša Pegošića. Iza toga su tumači manje poznatih riječi, izraza i pojmove, Pergošićev razlikovni dijalektalni rječnik te pribilježbe uz čitanje Pergošićeva Decretuma. Svemu su pridodani popis literature te sažeci na hrvatskom, njemačkom i engleskom jeziku.

U recenziji Stjepka Težaka piše, uz ostalo: "Ne treba objašnjavati koliko je korisno imati danas preslikani i transkribirani Pergošićev prijevod. Važno je naglasiti da je to Bartolić učinio na najbolji način. Pergošić je svoj prijevod pisao u trima verzijama: u više kajkavskoj, kajkavsko-čakavsko-štokavskoj i manje kajkvaskoj verziji... Glede samog prijevoda s latinskoga jezika Bartolić na temelju podataka do kojih su došli proučavatelji što su mu prethodili i vlastitog proučavanja pokazuje da Pergošić nije doslovno prevodio nego je tekst prilagođavao namjeni. U dijelu koji se odnosi na Ugre ponešto je skraćivao, a neke je dijelove koji se tiču Hrvata i nadopunjavao."

Zanimljiva je recenzija Jože Skoka u kojoj je, uz ostalo, spomenuo: "Svojom znanstvenom akribnošću koja je u reprintu i kritičkom izdanju usmjerena, ne samo jezičnim i "tekstološkim" problemima, nego i kulturnoškim pitanjima, povjesnog i književnopovijestnog karaktera, Zvonimir Bartolić donosi rezultate koji su ilustrativni za genezu samog djela, ali i za njegovo značenje u genezi kajkavskog jezika i kajkavske književnosti, ali i za njegovo pravno značenje... Bartolić nam ovim izdanjem omogućuje novi, putniji i sadržajniji susret s Pergošićem kojega ćemo čitati s radoznalošću i kritičnošću spram sadržaja njegova Decretuma... no taj ćemo srednjovjekovni pravni kodeks s asocijacijom na njegove norme čitati i u prepoznavanju značajki njegova, u svakom slučaju, originalnog kajkavskog jezika."

Knjizi je logično pridodan životopis priređivača ovog djela i pisca priloga Zvonimira Bartolića, koji je najzaslužniji za objavljivanje ovog izdanja Decretuma. Ovo izdanje je tiskano na kvalitetnom papiru uz odlično otisnute popratne grafičke priloge. Spomenimo da su urednici knjige Zvonimir Bartolić i Tomo Blažeka, a članovi uredničkog odbora: Zvonimir Bartolić, Drago Bišćan, Tomo Blažeka, Josip Bratulić, Ernest Fišer, Dragutin Feletar, Vladimir Halić, Dragutin Horvat, Zlatko Horvat, Zvonko Kovač, Valentin Putanec, Joža Skok i Stjepko Težak. Recenzenti su Valentin Putanec, Joža Skok i Stjepko Težak, tehnički urednici Boris Resman i Josip Cvetko, prijepis izvornika je napravio Franjo Marciuš, računalni unos Nevenka Šardi, prijevod sažetka na engleski i njemački jezik Vladimir Legac, a naslovnu stranu dizajnirao je Dragutin-Dado Štebih.

Preostaje da još kažemo nekoliko riječi o Ivanušu Pergošiću, autoru-prevoditelju Decretuma. On se rodio najvjerojatnije oko 1521. ili 1522. na moslavackom prostoru. Bio je učitelj (rektor gradske škole)

u Zagrebu, te gradski i županijski bilježnik (notar) u Varaždinu. Upravo je posljednji podatak vrlo važan za upoznavanje s razlozima iznimno brzog prijevoda Werböczyjeva Tripartituma na kajkavski, objavljenog tiskom Rudolfa Hoffhaltera (rodom iz Donje Lendave u Prekmurju) 10. kolovoza 1574. godine u Nedelišću. Osim toga djela, Pergošić je u Varaždinu 1587. objavio spis Erazma Roterdamskog "Praefationes et epistolae" s još nekim spisima. Umro je u Varaždinu 1592. godine, a svojim je prijevodom (i prilagodbom) Decretuma zadužio kasnije generacije.

Na kraju, moramo odati iskrene čestitke na trudu oko priređivanja najnovijeg izdanja Pergošićeva Decretuma Zvonimiru Bartoliću, kojim je najširoj javnosti približio izvrstan izvor za povijest, pravo, kulturu i svakodnevni život, koji je bio u praktičnoj primjeni od 16. do 19. stoljeća.

Hrvoje PETRIĆ

**STVARALAČKI POTENCIJALI U FUNKCIJI DRUŠTVENO-EKONOMSKOG
I KULTURNOG RAZVOJA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE,
ZBORNIK RADOVA MEĐUNARODNOG ZNANSTVENOG SIMPOZIJA,
Zagreb - Varaždin 2002., 564 str.**

U organizaciji Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu, održan je 21. i 22. studenoga 2002. godine međunarodni znanstveni skup "Stvaralački potencijali u funkciji društveno-ekonomskog i kulturnog razvoja sjeverozapadne Hrvatske". Većina referata s tog skupa, njih 42, objavljeni su u opsežnom zborniku, koji su uredili akademici Andro Mohorovičić i Vladimir Stipetić.

Želja je organizatora simpozija bila da meritoran skup znanstvenika naznači glavne prednosti sjeverozapadne Hrvatske, koje bi mogle biti izvorište potencijala za sadašnji i budući razvitak. Stoga je i zbornik sastavljen od vrlo različitih i raznorodnih tema. Uvršteni su članci o vrlo različitim značajkama sjeverozapadne Hrvatske: geologija, arheologija, povijest, gospodarstvo, demografija, poljoprivreda, šumarstvo, promet i veze, kultura, književnost, glazba, likovne umjetnosti, urbanizam, arhitektura, graditeljstvo itd.

Da bismo potkrijepili raznovrsnost tema i interesa, ovdje ćemo nabrojati sve autore: Z. Sabati, A. Mohorovičić, V. Stipetić, M. Zelić, B. Omrčen, D. Miočev, V. Brkić, B. Bojanić Obad Ščitaroci, M. Obad Ščitaroci, N. Božić, D. Krajnik, V. Veselica, M. Čavlek, M. Cingula, M. Klačmer, R. Jovančević, H. Petrić, S. Dvorski, R. Gotić, I. Gotić, D. Gregurinčić, R. Brkić, F. Ruža, S. Pegan, Z. Matotan, M. Kolar, I. Trokter, M. Klemm, A. Jembrih, T. Đurić, A. Šimunić, I. Hećimović, D. Grđan, V. Hudoletnjak, R. Lončarić, M. Amadori, M. Šimek, Y. Nikolajević Ažnjuk, M. V. Priymych, D. Peričić, B. Filipan, S. Hranjec, S. Kopljarić, Z. Kopljarić, Lj. Perčić, M. Žugaj, K. Kero, B. Bojanić Glavica, D. Dobrinić, T. Hunjak, P. Parat, F. Križanić, T. Koren, A. Hozjan, S. Ozimec, E. Stipetić i M. Tomorad.

Velika većina referata odnosi se na povijesne značajke sjeverozapadne Hrvatske. Primjerice, dobro je obrađena kompleksna tema o demografskom i ekonomskom razvoju gradskih naselja na prijelazu iz staroga u novi vijek, a tek lapidarno uvjeti razvitka industrije u Varaždinu početkom 20. stoljeća. I uvodni referat o gospodarskom razvitku Hrvatske tijekom 20. stoljeća tek je naznačio neke demografske i gospodarske značajke, bez naznake utjecaja na budući razvitak. Vrlo dokumentirano prikazan je razvoj mlinarstva sjeverozapadne Hrvatske od 1941. godine, te spomenička baština kao faktor društveno-ekonomskog razvitka.

Objavljen je niz tema koje više pripadaju kakvom kulturološkom simpoziju, jer im nije jasna veza prema zadacima suvremenoga gospodarskoga razvoja. To se, primjerice, odnosi na naznaku kajkavske svijesti, tehničke i slične opise spašavanja starih pročelja zgrada, arheološka iskopavanja, budućnost kajkavštine, kraljevske sajamske povlastice Varaždinskim Toplicama, knjižnicu obitelji Bombelles,

jozefinske vojne karte, skladateljski opus Ivana Wernera, egiptsku zbirku u Gradskome muzeju u Varaždinu itd.

Poticajnih analiza sadašnjeg stanja najvažnijih gospodarskih i društvenih faktora sjeverozapadne Hrvatske u ovom je zborniku zapravo vrlo malo. Doduše, govori se o procesima globalizacije, turističke valorizacije, čimbenicima regionalnoga razvoja, poreznom sustavu, pa djelomično i o transformaciji industrije i poljoprivrede, zatim o ekologiji i otpadu, prirodnim izvorima, edukaciji i slično. Međutim, nije postavljen koncept znanstvenog skupa, koji bi sustavno i stručno odgovorio na izazove novoga razvoja na pragu postindustrijskoga doba. U šarenilu tema čije su stvarne konotacije tek dotaknute, a većina ključnih problema razvoja nije ni spomenuta, teško se snalazi i nije jasno što se njihovim objavlјivanjem zapravo željelo. Čini se stoga da će i ovaj znanstveni skup, pa i objavljeni zbornik, ostati tek jedan broj u aktivnosti HAZU, bez većih refleksija na traženje puta prema što bržem restrukturiranju gospodarskih i društvenih značajki sjeverozapadne Hrvatske.

Dragutin FELETAR

**“SCIENTIA PODRAVINA - glasilo Povijesnog društva Koprivnica”,
br. 16, Koprivnica 2002., 20. str.**

Povijesno društvo Koprivnica izdalo je u rujnu 2002. godine 16. broj svoga časopisa Scientia Podravina, u vlastitoj nakladi. Od 1989. Povijesno društvo Koprivnica izdaje svoje glasilo, a urednik je Mirko Lukavski. Glasilo je osnovano na inicijativu Dragutina Feletara. I prije je izlazilo u suradnji s Geografskim društvom Koprivnica, te prvenstveno donosi teme vezane uz Podravinu, osvrte na razne znanstvene skupove i izvještaje o raznim aktivnostima Povijesnog društva Koprivnica.

U uvodnom dijelu časopisa nalazi se sadržaj i pozdravna riječ urednika u kojoj se on ukratko osvrće na održavanje kulturno-povijesnog simpozija Mogersdorf u Koprivnici i na značajnu ulogu predsjednice Povijesnog društva Koprivnica Ružice Špoljar u promicanju povijesnih vrednota podravskog kraja. Tu se također nalazi i popis aktivnosti koje je organiziralo Povijesno društvo Koprivnica u 2001. godini i koji možda najbolje svjedoči o velikoj aktivnosti. Od tih aktivnosti treba spomenuti različita znanstvena predavanja, znanstveni skup “Podravina i Koprivnica krajem 18. i početkom 19. stoljeća”, stručne ekskurzije u Lonjsko polje, Bavarsku i Pečuh, te izložbu fotografija Bolte Špoljara o Lonjskom polju. Na kraju uvodnog dijela časopisa nalazi se kraći tekst u kojem stoji da Povijesno društvo ima 95 članova i kolikim finansijskim sredstvima raspolaže, te popis svih znanstvenih skupova koje društvo organizira svake godine, od 1996., povodom Dana grada Koprivnice kako bi se potaknulo proučavanje zavičajne povijesne građe.

Prvi tekst u časopisu znanstveni je rad dr. sc. Agneze Szabo pod naslovom “O istaknutim velikaškim obiteljima hrvatske Podravine i njihovim doprinosima na području kulture i prosvjete”. U ovome članku autorica je dala znanstveni pogled na velikaške obitelji Erdödy, Pejačević, Patačić, Ožegović-Balabaševački, Zdenčaj od Zahromić grada i Keglevići Bužimski, tj. na one članove ili grane tih obitelji koji su imali svoje posjede u Podravini od 13. do polovine 18. stoljeća. Autorica je, kao što se iz samoga naslova vidi, dala pregled tih obitelji koje su svaka u svoje vrijeme dale značajan doprinos na području kulture i prosvjete u hrvatskoj Podravini. To autorica posebno naglašava kako bi se razlikovala od onog dijela Podravine koji se danas nalazi u Republici Mađarskoj, gdje su pojedine od ovih velikaških obitelj također imale svoje posjede. Ovaj rad također je dragocjeni doprinos poznavanju vlasničkih odnosa u Podravini u dužem povijesnom razdoblju.

Sljedeći znanstveni rad, “Gospodarsko stanje Podravine od 1527. - 1699. - 1765.”, obrađuje gospodarsku povijest Podravine a napisala ga je prof. dr. sc. Mira Kolar-Dimitrijević. Tijekom

višegodišnjeg bavljenja gospodarskom poviješću autorica je izdala veliki broj znanstvenih radova iz gospodarske povijesti Hrvatske, a ovaj rad je također dio njezina doprinosa proučavanju gospodarske povijesti Hrvatske i rodne joj Podravine. Autorica obrađuje gospodarstvo Podravine u dva razdoblja hrvatske povijesti. Prvo razdoblje od 1527. do 1669. odnosi se na vrijeme osmanlijskih provala u Hrvatsku i osvajanje velikog dijela Podravine, postupno oslobođanje hrvatskih krajeva od Osmanlija koje je potvrđeno Mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine. U ovome razdoblju gospodarstvo Podravine na najnižem je stupnju, a razlog su osmanlijske provale i pustošenja koja su rezultirala bježanjem seljačkog stanovništva u sigurnije krajeve. Drugo razdoblje obuhvaća vrijeme nakon Mira u Srijemskim Karlovcima 1699. do preseljenja sjedišta generala Varaždinske krajine u Bjelovar 1765. godine. U pososmanlijskom razdoblju Koprivnica i veći dio Podravine u sastavu su Vojne krajine, ponovno se naseljavaju opustjeli krajevi i obnavlja se gospodarska proizvodnja na selu, a u gradovima se osnivaju cehovi i obnavlja se trgovina.

“Vlasnički odnosi oko srednjovjekovnih Bregi (Mikrotopografija dijela Podravine)” rad je Ranka Pavleša, u kojem autor piše na temelju izvora iz Nadbiskupskog arhiva o posjedu Bregi, u neposrednoj okolini Koprivnice, u srednjem vijeku. Pritom autor koristi i novopronađene podatke o Bregima i donosi nove teorije drugih autora, koji su pisali o Bregima i veličini toga posjeda u srednjem vijeku. Uz ovaj rad također je priložena karta posjeda Bregi u srednjem vijeku.

Jakša Raguža je u kraćem radu “Osnovne demografske promjene u Podravini pod osmanskom vlašću” dao osvrt na promjene u sastavu stanovništva Podravine u 16. stoljeću kada su završena osmanlijska osvajanja u Podravini i kada se konstituira osmanska vlast u oslojenim područjima. Ovo je ujedno i razdoblje velikih demografskih promjena kada se na područje današnje Podravine, uz domaće katoličko i islamizirano stanovništvo, doseljava pravoslavno stanovništvo, uglavnom vlaško, muslimansko stanovništvo i katoličko stanovništvo iz Bosne, Dalmacije i drugih krajeva koji su potpali pod osmansku vlast.

Željko Holjevac autor je “Osvrta na 32. međunarodni kulturno-povijesni simpozij Mogersdorf u Koprivnici od 2. do 9. srpnja 2002. godine”. U osvrtu autor daje pregled događanja na simpoziju, donosi imena svih sudionika i naslove njihovih radova na temu “Crkva, država i društvo u panonskom prostoru u 20. stoljeću”. Autor se osvrnuo i na početke održavanja ovoga simpozija od 1969. godine, zemlje sudionice, porijeklo njegova imena, prijašnje simpozije u Hrvatskoj - općenito, autor donosi kratak povijesni pregled od osnivanja simpozija Mogersdorf. Na temu simpozija Mogersdorf također je napisan još jedan osvrt u ovom broju. Vedran Vrabec autor je kraćeg teksta “Mogersdorf 2002. - (Pogled s druge strane)”, u kojem se osvrnuo na održavanje simpozija Mogersdorf u Koprivnici 2002. godine sa stajališta organizatora i domaćina.

Kraći rad “Grafički izvori 16. i 17. stoljeća za poznavanje koprivničke tvrđave” rad je dr. Andreja Žmegača. Autor se kratko osvrnuo na izgled koprivničke tvrđave u 16. i 17. stoljeću prema grafičkim izvorima iz toga vremena, te uspoređuje izgled koprivničkih bedema s bedemima nekih drugih onodobnih tvrđava.

S doktoricom povijesti Mirom Kolar-Dimitrijević, redovnom profesoricom na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, rođenom Koprivničankom, razgovarala je I. Dubravec. Dr. Kolar-Dimitrijević odgovorila je na pitanja o svojoj vezi s rodnim gradom i svojim koprivničkim korijenima, o svome povjesničarskom radu i znanstvenoj karijeri, kao i na pitanja o svrhi i načinu proučavanja povijesti. Dala je i svoj pohvalni pogled na trenutačno stanje u proučavanju povijesti u Koprivnici. Razgovorom s dr. Mirom Kolar-Dimitrijević završava i ovaj časopis. Na samome kraju još se nalazi obavijest da je iz tiska izašla knjiga Ranka Pavleša “Koprivničko i đurđevačko vlastelinstvo” te tri slike sa stručnih ekskurzija u Lonjsko polje, Bavarsku i Pečuh koje je organiziralo Povjesno društvo Koprivnica.

Ovaj časopis vjeran je pokazatelj ideja o promicanju proučavanja povijesti Podravine, koje aktivno i profesionalno promiče Povjesno društvo Koprivnica.

Danijel PATAFTA

**PODRAVSKI ZBORNIK 2002., 28, MUZEJ GRADA KOPRIVNICE,
Koprivnica 2002., 1-432.**

Vrlo dragocjeno izdanje za grad Koprivnicu i Podravinu je edicija "Podravski zbornik" koji izlazi od 1975. godine. Njegova dragocjenost leži u najširoj multidisciplinarnosti, u mogućnosti da se u jednom časopisu nađu različiti stručnjaci, ali također i pjesnici i književnici koji se potvrđuju i traže svoj put k afirmaciji, svatko tko zavređuje da mu misao i djelo ostanu trajno zabilježeni. No, tko je bio jednom urednik ovakvog izdanja, a to je u ovom slučaju i sada prof. Dražen Ernečić, zna probleme koje donosi upravo karakteristika ovakvog časopisa. Prilozi nisu naručeni, već pristižu, često u zadnji čas, pa ih treba svrstati u rubrike koje mogu biti više ili manje sretno izabrane, ali svakako ih uvjetuju članci u zborniku. Naime, 28. broj je podijeljen, nakon uvodnih riječi glavnog urednika koje su i izvod iz izlaganja "Podravski zbornik jučer, danas, sutra" na međunarodnom stručnom skupu "Muzejske publikacije i novi mediji" u Zagrebu 12. studenoga 2001. godine, u deset tematskih cjelina: 1. Suvremene teme; 2. Zaštita spomenika kulture; 3. Povijest i kulturna povijest; 4. Etnologija i etnografija; 5. Arheologija; 6. Prirodoslovje; 7. Ogledi i sjećanja; 8. Knjižničarstvo; 9. Književni prilozi - eseistika, poezija, proza i 10. Bibliografija Podravskog zbornika. Neki radovi nisu baš najsretnije svrstani u određenu tematsku cjelinu, neke su tematske cjeline preopširne, a druge preuske, pa bi bilo dobro da se o toj podjeli još razmisli i da se ona napokon definira za dulje razdoblje. Smatramo da sve stuke trebaju biti ravnopravno zastupljene, a očito je da je poglavje Povijest i kulturna povijest preopširno. U taj blok je stavljena i povijest zdravstva, i povijest školstva, i radovi iz povijesti književnosti, i radovi iz povijesti vatrogastva, i radovi iz crkvene povijesti, i radovi iz političke povijesti, i memoarski radovi iz geografije (V. Fučijaš), dakle sve što nije ušlo u druge cjeline. Gdje bi trebalo staviti članke o povijesti muzike kakav je rad o Vladi Dolencu te posebne radove o slikarima Podravine kakav je npr. rad Mladena Pavkovića o Ivanu Generaliću u ovom Zborniku, jer mislim da oni nikako ne bi trebali biti u tematskoj cjelini Ogledi i sjećanja. Napokon što je povijest nego također sjećanje na prošlost? Dakako, sve to treba promisliti i pronaći najbolje rješenje kako bi se cjeline Podravskog zbornika ustalile. Trpanje svega u Povijest i kulturna povijest, kao i u Oglede i sjećanja, nije dobro. Treba naći bolje rješenje.

S obzirom na karakter časopisa u kojem se objavljuje prikaz, osvrnut ću se samo na demografske, arheološke, etnografske i povjesne radove, uključujući i povijest umjetnosti, dakle ono što danas spada u skupinu "povijest" matičnog povjerenstva za znanost Republike Hrvatske.

"Demografska obilježja Podravine" dr. sc. Dražena Živića i dr. sc. Nenada Pokosa iz Instituta društvenih znanosti "Ivo Pilar" donose vrijedan prikaz tih obilježja na području nekadašnjih velikih općina Ludbreg, Koprivnica i Đurđevac, koje su egzistirale do 1992. U radu su obrađeni svi demografski elementi koji se u demografiji uzimaju kao bitni (kretanje stanovništva sa svojim elementima, strukturno-demografska obilježja: dobno-spolna struktura, ekomska struktura, narodnosna struktura), ali nisu svi elementi prikazani za isto razdoblje. Iako je težište rada na najnovijem popisu, u pojedinim poglavljima se koriste rezultati prijašnjih popisa, što stvara izvjesnu nedorečenost, utoliko više što rad nema zaključak. U istu skupinu treba ubrojiti rad Mladena Matice "Utjecaj tranzicije na strukturu stanovništva grada Đurđevca", dok je rad Zdravka Šimunića "Geotermalni potencijali u Podravini" interpretacija iz elaborata "GEOEN-a", i to onaj koji se odnosi na korištenje geotermalne energije, odnosno posebno lokacije Lunjkovec-Kutnjak, koji se dijelom već

i realizira. Zanimljivo je da ni kod jednog od spomenuta tri rada nema vremenskog okvira., Mislim kako je činjenica da su svrstani u skupinu Suvremene teme poprilično neodređena, jer takve su teme i mnogi ostali radovi u ovom zborniku.

U tematskom bloku Zaštita spomenika kulture Kristina Zloušić-Iđaković iz Konzervatorskog odjela Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture izvještava o nadopunama provedbenog urbanističkog plana povjesne jezgre Koprivnice iz 1978. godine, s naglašavanjem onoga što treba posebno čuvati. Vrlo je vrijedan rad Draženke Jalšić-Ernečić iz Muzeja grada Koprivnice i galerije u kojem je elaborirala muzeološku konцепцију i stalni postav zbirke dr. Vladimira Malančeca koja je, s obzirom da je očuvano jedinstvo nekretnine s pokretninama, jedinstven primjer informacije o životu ugledne građanske odvjetničke obitelji u prvim godinama 20. stoljeća. Velimir Ivezić iz Restauratorskog centra Ludbreg opisuje golem trud koji je učinjen kako bi se spasila slika sv. Jeronima iz 18. st., pronađena u Donjoj Višnjici, kao i slika sv. Florijana iz 19. stoljeća koja je naslikana na istom platnu. Dr. sc. Šefka Horvat-Kurbegović iz Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu stavila je težište na restauriranje i konzerviranje oltara sv. Josipa u rimokatoličkoj župnoj crkvi Presvetog Trojstva u Legradu. Mislim da bi ovdje trebalo uvrstiti i rad Mladena Pavkovića o Ivanu Generaliću.

U domeni kartografske povijesti, koja je u novije vrijeme postala najzanimljivija povjesna pomoćna znanost, dr. sc. Mirela Slukan-Altić iz Hrvatskog državnog arhiva prikazala je na osnovi starih karata 16. do 19. stoljeća kako su rijeke Mura i Drava sudbinski utjecale na život ovog mjesta, odredivši njegov prostorni razvoj, fisionomsko-morfološku strukturu i funkcionalna obilježja i u današnjem vremenu, kada je mjesto zahvaćeno snažnom depopulacijom, izgubivši prednosti koje su mu donosile bogatstvo.

Povijest Osnovne škole Andrije Palmovića u Rasinji vrlo je kvalitetno obradio nastavnik te škole Krunoslav Belaj, koristeći vrijednu Spomenicu škole pa je razdoblje poslije 1826. opisano mnogo detaljnije nego ono ranije kada se iznose podaci prema kanonskim vizitacijama ili iz radova drugih istraživača. Belaj se potudio rekonstruirati i rad škole poslije 1945., kao i rad područnih škola Kutnjak, Kuzminec, Ivančec, Subotica Podravska, Duga Rijeka, Prkos i Veliki Poganac.

Socijalnoj i ekonomskoj povijesti pripada rad Mire Kolar-Dimitrijević o Koprivničanu dr. Jurju Šćetincu (1898. - 1939.), koji je djelovao praktički i teoretski na socijalnom polju, a u svoje je vrijeme bio najbolji poznavatelj korporativnog fašističkog sustava u Hrvatskoj.

U crkvenu, ali i političku povijest trebamo uvrstiti rad mr. sc. Ivice Zvonara iz Odsjeka za povjesne znanosti HAZU iz Zagreba, koji je odlično obradio svećenički i politički život dr. Frana Barca (Šemovci, 1872. - Zagreb, 1940.), koji je ostavio snažan trag u katoličkom životu Požege gdje je bio prefekt požeškog kolegija i kasnije u Zagrebu, njegujući uvijek veze sa zavičajem. Politički je bio pravaš, pa zajedničar i konačno potpredsjednik Hrvatske federalističke seljačke stranke kojoj je dr. Ante Trumbić bio predsjednik. Kvalitetan je i rad dr. med. Milivoja Kovačića, koji je obradio cjelokupni život i djelovanje svećenika - katehete u koprivničkim školama, Mihovila Kolarića (Koprivnica, 1880. - KPD Stara Gradiška, 1948.), a koji je bio prepoznatljiv i u društvenom životu Koprivnice, osobito u pjevačkim društvima "Podravac" i "Domoljub" gdje je bio zborovođa.

Dr. sc. Zdravko Dizdar iz Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu prezentirao je u svom radu godinama stjecane spoznaje o politici ljevice na području Koprivnice od 1929. do 1941. godine. Dizdar s posebnom pozornošću obrađuje kretanja na lijevom krilu Hrvatske seljačke stranke, dajući osvrt na podlogu na kojoj se uspješno razvijao takav specifičan pokret.

Dr. M. Kovačić obogatio je kulturnu baštinu Koprivnice biografijom ljekarnika Josipa Milhofera, koji je rođen u Cvetkovcu pokraj Koprivnice te je mladost proveo u Koprivnici. On je autoru dao zanimljive podatke o svojem životu u Koprivnici kada je bio član židovske zajednice u Koprivnici, kao i o svojem životu u državi Izrael. Dr. med. Krešimir Švarc opisao je djelovanje koprivničkih Židova od 1929. do 1941. godine na svoj poznati način, obogaćujući našu spoznaju o Židovima kao nosiocima

gospodarskog i društvenog života u ovom gradu u vrijeme kada se njihov utjecaj najjače osjećao. Dr. Švarc je najbolji poznavatelj te problematike i svaki njegov prilog je hvalevrijedan.

Najnovijoj povijesti pripada rad Martina Špegelja o Hrvatskoj i Podravini ratne 1991. i 1992. godine. Špegelj se od sredine 1990. do 1993. nalazio u samom vrhu Hrvatske vojske, te je svoja sjećanja izložio u memoarskoj formi u svojoj knjizi, a u sažetoj formi i u ovom radu.

U povijest novinstva treba uvrstiti vrlo kvalitetan prikaz Hrvoja Šlabeka iz Podravke d.d. o listu Podravka koji je 2002. proslavio 40. godišnjicu, ali se Šlabek osvrnuo samo na prvi 13 godina kada su urednici bili Stanko Lauš (1962.), Jovo Rojčević (1964. - 1969.) i Ivo Čičin-Mašansker (od 1969.).

Dr. med. Sanja Švarc-Janjanin iz županijske bolnice "Dr. Tomislav Bardek" u Koprivnici osvrnula se na dvadeset godina rada Odjela za fizikalnu medicinu, rehabilitaciju i reumatologiju, posebice na rad dr. Ivana Mesića koji je osnovao i vodio taj odjel niz godina. Bolnica je u Domovinskom ratu djelovala kao pozadinska te je u njoj liječeno 293 ranjenika, od kojih su mnogi tretirani i fizikalnom medicinom i rehabilitacijom.

Budući da postoji cjelina Etnologija i Etnografija, odličan rad Vladimira Miholeka o pogrebnim običajima u Đurđevcu ne bi trebao biti u skupini Povijest jer se temelji na zapisima i etnografskoj metodologiji, pisan na način kako to čini Josip Lovretić u svojoj uzornoj monografiji "Otok", koja je bila predloškom i Antunu Radiću prilikom izrade njegove "Osnove za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu" 1897. godine.

Sjećanja Vladimira Fučijaša, istaknutog dugogodišnjeg suradnika Radiotelevizije Zagreb, o Ferdinandovcu vrlo su zanimljiva i vrijedna i dobro je da ih je napisao jer Ferdinandovac je uvijek bio "Bogu za leđima", pa se o njemu malo čulo i znalo.

Etnografski blok sadrži rad Ane Mlinar o etnografskoj zbirci obitelji Čamba i Bukovčan. Danijela Vrtiprah napisala je zapis o "čehalcu" u Hlebinama. Zanimljiv mi je rad Zlate i Andrije Kovača o izradi prekrasnih i bogatih narodnih nošnji Koprivničkog Ivanka. Venija Bobnjarović-Vučković piše o kovačima, a Branka Markulinčić Evers o ruralnoj arhitekturi i običajima ludbreških vinograda.

Arheološki blok sadrži rad dr. sc. Tajane Sekelj Ivančan i Tatjane Tkalčec o probnim arheološkim istraživanjima u okolini Torčeca 2002. Igor Kulenović i Miona Muštra opisuju krunište s lavljim parom iz šljunčare Gabajeva greda iz rimskog vremena.

Blok Prirodoslovje sadrži rad poznatog stručnjaka dr. sc. Radovana Kranjčevića koji opisuje današnje stanje jezera Šoderice te daje prijedloge za sanaciju i revitalizaciju ovog važnog turističkog lokaliteta, koji je gotovo upropošten biološkom nebrigom i ispuštanjem otpadnih voda u jezero. Mislim da je Kranjčevićev poziv vrisak u pomoć koji bi svakako trebalo poslušati i pomoći jezeru da vratí staru ljepotu i čistoću. U istu skupinu spada i rad Krunoslava Arača koji prati boravak ptica na jezeru Šoderica tijekom zime 2001./2002., što je zapravo dokaz da je jezero izvanredno vrijedno i za preživljavanje ptičjeg svijeta i spašavanje ugroženih vrsta.

U Podravskom zborniku postoji mnogo radova koji pripadaju povijesti književnosti. Tu bih uvrstila rad Branka Begovića o Petru Preradoviću, ali i brojne napise posvećene preminuloj književnici Boženi Loborec, o čemu neću pisati, kao ni o brojnim književnim prilozima raznih vrsta poznatih i manje poznatih autora u skupini Književni prilozi, koje je priredio urednik za književnost Slavko Fijačko. Svakako ovamo pripada i rad opata Vatroslava Frkina koji govori o knjižnici franjevačkog samostana u Koprivnici, premda je crkvena povijest zastupana i kroz životopise Barca i Kolarića.

Na kraju treba pohvaliti bibliografiju Podravskog zbornika Božice Anić za razdoblje od 1995. do 2001., te vrlo lijepu likovnu opremu koju zahvaljujemo trudu Draženke Jalšić Ernečić, ali i trudu svih drugih suradnika. Svakako da časopis tako bogatog profila treba i dalje izlaziti jer je identifikacijska kulturna karta grada Koprivnice, odnosno Podravine u hrvatskom prostoru, stoga je vrata kroz koja se ulazi u suvremene probleme ovog kraja.

Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ

**CRIS, ČASOPIS POVIJESNOG DRUŠTVA KRIŽEVCI,
god. IV., br. 1/2002., Križevci, 2002., 74. str.**

Časopis Povijesnog društva Križevci, CRIS, pokrenut je 1999. g. i otad izlazi redovito jednom godišnje. U njemu se objavljaju tekstovi iz povijesti, zatim etnologije, povijesti umjetnosti, arheologije i ostalih disciplina koje, uz ostalo, pokrivaju i obrađuju tematiku o prošlosti Križevaca, križevačkog kraja i njegove baštine te Križevčana koji su pridonijeli kulturi i znanosti cijele Hrvatske.

Sadržaj ovog broja Crisa čini trinaest priloga tematikom vezanih uz povijest i kulturu Križevaca. Prilozi nisu recenzirani, ali mogli bismo ih podijeliti u dvije kategorije: prilozi sinteznog, preglednog ili analitičkog karaktera, koji su popraćeni sažetkom na hrvatskom i engleskom jeziku, te prilozi u kojima se daje prikaz djelatnosti Društva, prikaz knjiga i prikaz obljetnica važnih za Križevčane, a vezanih uz 2002. godinu.

Katarina Čavlek daje pregled svih djelatnosti Društva u tekstu "Djelatnost Povijesnog društva Križevci u 2001. godini" (5-6). Uz brojne stručne izlete po Hrvatskoj i izvan nje, kao i posjete raznim izložbama, Društvo je organiziralo javna predavanja povijesne tematike, a stupilo je i u suradnju sa Zavodom za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u vezi s organiziranjem međunarodnog znanstvenog skupa o etnokonfesionalnim promjenama na području Križevačke županije i Varaždinskoga generalata u ranom novom vijeku (1450. - 1800.), koji je održan u Križevcima u lipnju 2002. godine.

Lana Okroša u članku "Nastavak arheološkog istraživanja prapovijesnog nalazišta u Brezovljanim" (7-10, 3 ilustrativnih priloga) donosi rezultate arheoloških istraživanja neolitičkog naselja, koja je obavio Gradski muzej Križevci pod vodstvom autorice članka i dr. Zorka Markovića. Istraživanja su počela 1973. godine pod vodstvom dr. S. Dimitrijevića iz Arheološkog zavoda Filozofskog fakulteta u Zagrebu i upozorila su na vrlo značajno arheološko nalazište. Istraživanjem 2001. obuhvaćen je stambeni dio radioničkog dijela naselja istraživanog 1973. godine. Ističe se nalaz podnice prvog nadzemnog stambenog objekta iz razdoblja neolitika na širem području središnje Hrvatske.

Zdenko Balog autor je članka "Mogući neostvareni projekt crkve Sv. Križa u Križevcima" (11-17, 5 ilustrativnih priloga) u kojem je dao nešto kraću inačicu studije objavljene u časopisu Peristil. Rad je usredotočen na kasnogotičku obnovu svetišta te na razjašnjavanje pitanja zašto je taj zahvat ostao nedorečen i nespretno završen. Utvrđio je kako je prvobitni projekt obnove planiran od strane radionice vjerojatno posredno vezane uz difuziju praške škole, posebno ptujsko-lepoglavske linije, i to najkasnije polovinom 15. stoljeća. Iz nekih je razloga tijekom radova došlo do promjene projekta i drugačije konačne izvedbe.

Tatjana Tkalcec u članku "Stari grad Čanjevo" (18-25, 6 ilustrativnih priloga) daje pregled podataka iz povijesnih izvora o jednom od najslabije očuvanih srednjovjekovnih tvrdih gradova sjeverozapadne Hrvatske, kao i prikaz sadašnjeg stanja utvrde. Čanjevo se u povijesnim izvorima spominje od kraja 13. stoljeća kao zemlja (terra), kasnije kao posjed (possesio), a kao castrum Chanyo spominje se tek 1557. godine. Utvrđivanje stvarne starosti (je li grad podignut neposredno nakon provale Tatara 1241. ili na izmaku kasnog srednjeg vijeka), kao i slojevitosti ovog tvrdog grada, omogućila bi tek arheološka istraživanja. Prestankom turskih opasnosti u 17. stoljeću čanjevačka utvrda gubi na važnosti i napušta se, a podno nje se gradi barokna kurija.

Hrvoje Petrić je priložio članak "Prilog poznavanju intelektualnih gibanja u srednjovjekovnoj Slavoniji kroz veze s europskim sveučilištima, s posebnim osvrtom na Križevce i okolicu" (26-32, 1 tablica). Iz priloga je vidljiva relativno velika mobilnost dijela kasnosrednjovjekovnih studenata. Na osnovi dosadašnjih saznanja, koja će se dopuniti budućim istraživanjima, autor zaključuje kako su studenti iz Slavonije najčešće studirali u Beču ili u talijanskim sveučilišnim središtima. U zapadnom dijelu Križevačke županije najpotpuniji su podaci za grad Križevce. Najveći je broj studenata iz križevačkog kraja studirao na bečkom sveučilištu krajem 14. i u prva četiri desetljeća 15. stoljeća.

U članku "Poljana Križevačka" (33-43, 2 tablice) Ivan Peklić navodi podatke o naseljavanju i kulturnom životu mjesta, od njegova prvog spomena u pisanim povijesnim izvorima 1267. godine pa do današnjih dana. Daje pregled srednjovjekovnih posjednika, djelovanja Crkve, DVD-a Poljana Križevačka te prosvjetnog rada. Izlaže popis učitelja s godinama obavljanja učiteljske službe u Poljani Križevačkoj te detaljan popis broja polaznika škole od školske godine 1875./76. do 1986./87.

"Obnova izgorjelog sela Kolarec" (44-51, 5 ilustrativnih priloga) rad je Jasenke Kranjčević u kojem autorica predstavlja jedinstven primjer total dizajna planiranog ruralnog naselja na području Hrvatske. Obnova u cijelosti izgorjelog sela trajala je od 1938. do 1941. godine, a organizirala ju je Hrvatska seljačka stranka. Izradu prostornog plana, projektiranje građevina, gradnju, nadzor i uređenje interijera i eksterijera vodio je graditelj Srećko Florschütz. Prilikom projektiranja seoskih građevina nastojalo se ostvariti idealan tip seljačke kuće s njezinim varijacijama. Autorica ocjenjuje obnovu Kolarca kao uzor koji se dijelom može primjeniti i prilikom oživljavanja današnjih ruralnih prostora.

Slijedi članak "Nekoliko crtica o božićnim običajima križevačkog kraja" (52-56) u kojem Melita Habdija daje pregled običaja vezanih uz božićni ciklus od početka došašća ili adventa, preko dana Sv. Barbare, Sv. Nikole, Badnjaka pa do Bogojavljanja ili Sv. Tri kralja. Opisani običaji temelje se na etnološkoj usmenoj građi zabilježenoj u selima Sv. Ivan Žabno, Sv. Petar Oreboveč, Gornja Rijeka, Sv. Petar Čvrstec, Veliki Raven, Majurec, Cirkvena i Šopron.

Zoran Homen autor je članka "Prisjećanje na rođenu Križevčanku, slikaricu Jelku Struppi uz 130. obljetnicu rođenja" (57-61, 6 slika). Tijekom travnja 2002. mogla se u Gradskom muzeju Križevci razgledati izložba koja je obišla više muzeja i galerija Hrvatske - "Hrvatske slikarice plemkinje". Tada su bili predstavljeni i radovi Jelke Struppi bar. Wolkensperg. Autor daje prikaz njezina podrijetla, djetinjstva i školovanja te razvijanja slikarskog talenta. Svoja bogata čuvstva gluhonijema je umjetnica izražavala vrhunskim slikarskim djelima. Umrla je 1946., a svoje posljedne dane proživjela je u Zagrebu skromno i pomalo zaboravljeno.

U Crisu su nadalje objavljeni kraći prikazi: "Križevačko nakladništvo u 2001. i 2002. godini" (62-65) Marijane Žulj, zatim prikaz knjige "Križevačka preparandija (1920. - 1965.)" (66) Terezije Horvat. Objavljen je popis održanih predavanja na međunarodnom znanstvenom skupu "Etnokonfesionalne promjene na području Križevačke županije i Varaždinskoga generalata u ranom novom vijeku (1450. - 1800.)" (67-68) koji je održan u Križevcima od 26. do 28. lipnja 2002. u organizaciji Zavoda za hrvatsku povijest, Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Povijesnog društva Križevci. Objavljen je i pregled zanimljivosti iz povijesti i kulture Križevaca i okolice, obljetnice vezane uz 2002. godinu (69-71), zatim sjećanje na preminulog člana društva Emila Jelića (72), a časopis završava uputama autorima na hrvatskom (73) i engleskom (74) jeziku.

Tatjana TKALČEC

UPUTE SURADNICIMA A WORD TO ARTICLES' CONTRIBUTORS

Časopis "Podravina" objavljuje članke koji se recenziraju i one koji ne podliježu recenzentskom postupku. Članci koji se kategoriziraju kao znanstveni i stručni moraju imati dvije pozitivne recenzije.

Recenzirani radovi kategoriziraju se na sljedeći način:

1. Izvorni znanstveni članci, kratka priopćenja, prethodna priopćenja i izlaganja sa znanstvenog skupa sadrže neobjavljene rezultate izvornih istraživanja u potpunom ili preliminarnom obliku. Oni moraju biti izloženi tako da se može provjeriti točnost rezultata istraživanja.

2. Pregledni radovi sadrže izvoran, sažet i kritički prikaz jednog područja ili njegova dijela u kojem autor i sam aktivno sudjeluje. Mora biti naglašena uloga autorova izvornog doprinosa u tom području u odnosu na već objavljene radove, kao i iscrpan pregled tih radova.

3. Stručni rad sadrži korisne priloge iz područja struke i za struku, koji ne moraju predstavljati izvorna istraživanja. Časopis objavljuje i tekstove koji spadaju u grupu "grada" koja sadrži, prema pravilima za objavljivanje, pripremljene izvorne dokumente.

Kategoriju članak predlažu dva recenzenta, a u slučaju njihova neslaganja konačno mišljenje donosi uredništvo. Kategorizacija se navodi i objavljuje u zagлавlju članka.

Uredništvo i urednici pridržavaju pravo na manje izmjene teksta, lekture i grafičkih priloga, ali tako da to bitno ne utječe na sadržaj i smisao članka.

Uredništvo ne odgovara za navode i gledišta iznesena u pojedinim prilozima. Časopis izlazi u pravilu dva puta godišnje, a rukopisi se ne vraćaju.

Osim recenziranih članaka, časopis "Podravina" objavljuje recenzije i prikaze knjiga te periodike, a prema potrebi obavijesti, bilješke, reagiranja i slično.

Jednom prihvaćeni članak obvezuje autora da ga ne smije objaviti na drugom mjestu bez dozvole uredništva časopisa koje je članak prihvatio, a i tada samo uz podatak o tome gdje je članak objavljen prvi put.

Prilozi za časopis "Podravina" moraju biti pisani na računalu, u jednoj od verzija programa MS Word (od 6.0 nadalje) ili iznimno u nekom od programa koji su kompatibilni s MS Word. Svi tekstovi moraju biti snimljeni u formatu MS Word dokumenta (**.doc). Potrebno je koristiti font Times New Roman. Veličina slova je 12, a prored 1,5. U bilješkama je veličina slova 10, a prored jednostruki (single).

Uredništvu je potrebno dostaviti jedan ispis teksta i disketu (ili CD).

Članci se mogu predati osobno uredniku ili se šalju na adresu (s naznakom: Za časopis "Podravina"):

- odgovorni urednik prof. dr. sc. Dragutin Feletar, Trg Mladosti 8, 48000 Koprivnica

- Meridijani, Obrtnička 17, 10430 Samobor, casopis@meridijani.com

- urednik Hrvoje Petrić, Trg kralja Zvonimira 8, 48000 Koprivnica, h.petric@inet.hr

Članci ne bi smjeli prelaziti opseg od dva arka (32 kartice), a autori dobivaju besplatno primjerak časopisa "Podravina", a prema mogućnostima i do 10 primjeraka separata.

Tablice, grafički prilozi (crteži, karte i dr.) i fotografije moraju imati numeraciju i takav raspored u tekstu da ih je moguće uvrstiti paralelno s tekstrom. Grafički prilozi se prilažu u originalu, svaki na posebnoj stranici, formata do A4. Naslov tablice (skraćeno Tab.) se stavlja iznad, a izvor ispod nje. Izvorni znanstveni članci u pravilu ne smiju koristiti grafičku dokumentaciju drugih autora. Ako se

koristi takva dokumentacija, obvezno treba citirati autora. Kod objavlјivanja starih karata i grafika potrebno je navesti autora, izvor ili ustanovu gdje se grafički prilog čuva te signaturu ako postoji.

Svaki je autor dužan dostaviti sljedeće podatke o članku i sebi:

- a) naslov članka
- b) ime(na) autora
- c) naziv i adresu ustanove u kojoj autor radi
- d) za članke koji se recenziraju potrebno je priložiti sažetak, a on treba sadržavati opći prikaz teme, metodologiju rada, rezultate i kratki zaključak. Treba ga pisati u trećem licu i izbjegavati pasivne glagolske oblike, a optimalan opseg sažetka je tekst koji ima oko 250 riječi
- e) ključne riječi na jeziku članka.

Članci se objavljaju u pravilu na hrvatskom, njemačkom, slovenskom i engleskom jeziku.

CITIRANJE I PISANJE BILJEŽAKA

Prezime autora piše se velikim tiskanim slovima (verzal), a ime običnim slovima (kurent). Naslov članka se piše običnim slovima, a naslov djela udesno nagnutim slovima (kurziv). Kod citiranja i članka se može, ali i ne mora staviti "str." ili "s." Najbolje je samo napisati broj stranice. Kada se isto djelo ponovno navodi u članku na drugome mjestu, treba upotrijebiti skraćeni naziv, a navodi se samo prvo slovo imena autora i prezime te prvih nekoliko riječi djela ili članka te broj stranica.

Drugi način ponovna citiranja sadrži prezime autora, prvo slovo imena verzalom, godina izdanja i broj stranice. Ako je isti autor iste godine napisao dva ili više teksta, onda se citira godina s dodatkom malog slova po abecedi, 1991.a, 1991.b, 1991.c itd.

Na kraju članka se može, ali i ne mora priložiti popis literature i izvora, i to abecednim redom.

